

OKHØ RT
REFERENSZ
KÖNYVTÁRA

A

NEMZETGAZDASÁG-

ÉS

PÉNZÜGYTAN

RENDSZERE.

A M. TUD. AKADEMIA ÁLTAL MARCZIBÁNYI-DIJJAL KOSZORUZOTT DOLGOZAT

IRTA

KAUTZ GYULA,

JOGTUDOR, A PESTI EGYETEMEN A NEMZETGAZDASÁG, A PÉNZÜGYTAN S A MAGYAR KÖZJOG
TANÁRA, S A JOGTÖRTÉNELMI ÉS AZ ÁLLAMTUDOMÁNYI ÁLLAMVIZSGÁLATI BIZOTTSÁGOK TAGJA,
A MAGYAR TUD. AKADEMIA RENDES TAGJA STB. STB.

MÁSODIK KÖTET

A PÉNZÜGYTAN.

Második, átdolgozott és tökélyesbitett kiadás.

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

1872.

Kautz Gyula

231

A

PÉNZÜGYTAN

RENDSZERE.

A M. TUD. AKADEMIA ÁLTAL MARCZIBÁNYI-DIJJAL KOSZORUZOTT DOLGOZAT

KÉZIKÖNYVÜL

FŐTANODAI- ÉS MAGÁNHASZNÁLATRA

IRTA

KAUTZ GYULA,

JOGTUDOR, A PESTI EGYETEMEN A NEMZETGAZDASÁG, A PÉNZÜGYTAN S A MAGYAR KÖZJOG
TANÁRA, S A JOGTÖRTÉNELMI ÉS AZ ÁLLAMTUDOMÁNYI ÁLLAMVIZSGÁLATI BIZOTTSÁGOK TAGJA,
A MAGYAR TUD. AKADEMIA RENDES TAGJA STB. STB.

Második, átdolgozott és tökélyesbitett kiadás.

OKHB RT
REFERENZ
KÖNYVTARA

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

1872.

La question financière est le noeud gordien de la politique actuelle.

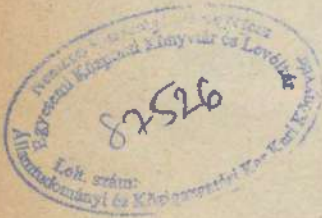
ROYER.

Eine lange und inhaltreiche Geschichte, ein hochentwickeltes Bewusstsein von den idealen Aufgaben des Staates, und des inneren Zusammenhanges seiner Glieder: setzt der moderne Staatshaushalt mit der Mannigfaltigkeit seines Abgabensystems, seinen Kapitalanlagen und Schulden, der regelrechten Verwaltung und Kontrolle, dem Staatsvoranschlage und der Staatsschlussrechnung, und dem Gleichgewichte zwischen freier Bewegung und strenger Verantwortlichkeit in der Gebahrung voraus.

BÁRÓ HOCK.

OKHB RT
REFERENZSZ
KÖNYVTÁRA

A Magyar Tört. Társulat
BÉCSI INTÉZETE

OKHB RT
REFERENZSZ
KÖNYVTÁRA

22-27

Pest, 1872. Nyomatott Beckner Gáspárnál.

ELŐSZÓ.

„Pénzügytan Rendszere“ című jelen munkámnak *első fele* már a múlt év nyarán jelenvén meg, — nagy sajnálatomra a *második felet* (illetőleg a befejezést) csak most bocsájthatom közre, mely késedelemnek oka részint más iránybani sokoldalú elfoglaltságom, s két izbeni hosszabb betegeskedésem, részint nyomdai akadályok valának. E lassubb megjelenése a munkának azonban kárára annak talán nem volt, a mennyiben *időközben* napvilágot látott több jeles dolgozat (szakmű, javaslat, törvényterv stb.) felette gazdag újabb anyagot szolgáltatott*), melyet az érintett körülménynél fogva alolirottnak felhasználhatni s a műbe beleszőni idő és alkalom jutott.

Egyebekre nézve utal Szerző arra, hogy jelen művének kidolgozásánál is azon elvekből és felfogásból indult ki, mint

*) Utalok egyebek közt Stein tanárnak kitünő „Pénzügytana“ 2-dik tetemesen javított s bővített kiadására; Rau ismeretes becsü „financztudományi kézikönyvének“ a szellemdús Wagner által kidolgozott 6-dik kiadására; az angol Dudley-Baxternek: The taxation of the United Kingdom című nagy érdekű könyvére; Heideknek „az egyenes adók reformjára vonatkozó remek monographiájára“ meg a francia, porosz, és ausztriai adóreformi munkálatok- és javaslatokra. — Ez azután oka annak is, hogy például Steinnek- és Baumak érintett munkái a 9-ik ívtől kezdve mindég az új kiadás szerint idéztetnek; az irodalmat ismertető 8-ik §-nak végén pedig a most nevezett munkákon kívül még a szintén időközben megjelent becses „Pénzügytani kézikönyv“ Mariska Vilmos tanár és házánkfiától, — lesz odacsatolandó.

„Nemzetgazdaságtanában“, — s másfelől, hogy a jelen kötet talán még teljeseb mérvben fog átdolgozottnak és bővítettnek neveztetetni, mint az *előbbeni*, a mennyiben az anyag és az eszmekör ez újabb kötetben jóval nagyobb és széleseb alapú mint volt a „Nemzetgazdaságtanban“, hasonlítva ez utóbbit az *első kiadásbani* dolgozathoz.

Megjegyzi végül alulírott, hogy a jelen munka a „Nemzetgazdaságtan“ egyikét fontosb szakaszának *kiegészítésére* is szolgál, a mennyiben például, az amott csak kevésbé vagy ép meg sem érintett kérdések a *határvámi* rendszerről, a *közjövdelemről*, a *börzéről* és *értékpapirforgalomról*, a *hitelműveletekről* stb. csak itt a „Pénzügytanban“ találják közelebbi méltatásukat, s csak ez utóbbi tanszak világában tüntettetnek fel egész nyomatékuk és horderejük szerint.

Pest, márczius 1-én 1872.

K. Gy.

TARTALOM-MUTATÓ.

BEVEZETÉS.

Az államgazdaság és a pénzügytan általában.

1. §. Az államgazdaság eszméje. 2. §. Az államgazdaság közelebbről szemlélve. 3. §. Az államgazdaság- és magángazdaság közti érdekviszony és kapcsolat. 4. §. Az államgazdaság fontossága, és a státuszigazgatás rendszerében állása. 5. §. A pénzügytan fogalma és feladata. 6. §. A pénzügytan helye az államtudományok körében és alap- meg segédtanai különösen. 7. §. A pénzügytan fontossága és tárgyalási rendszere. 8. §. A pénzügytan történeti fejlődése és irodalma. 1—12. lapokon.

ELSŐ KÖNYV.

AZ ÁLLAMKIADÁSOK.

ELSŐ FEJEZET.

Az államkiadások általában.

9. §. Az államszükséglet általában. 10. §. Az államkiadások osztályozása. 11. §. Az államkiadások tárgyköre, jelesen alkotmányi és igazgatási kiadások szerinti. 12. §. Folytatás. 13—20 lapokon.

MÁSODIK FEJEZET.

Az államkiadások fedezési elvei és az állami költségvetés vagy budget különösen.

13. §. Az államkiadások eszközlési módja. 14. §. Az államtisztviselők és hatósági közegekre czélzó kiadások különösen. 15. §. Az államvédelmi vagy hadügyi kiadások. 16. §. Egyéb államkiadások. 17. §. Az állambudget vagy költségvetés. 18. §. Az alkotmányosság elve az államháztartásban. 21—30. lapokon.

MÁSODIK KÖNYV.

AZ ÁLLAMBEVÉTELEK.

ELSŐ FEJEZET.

Államjóságok, regálék, egyedáruságok és illetékböli bevételek.

19. §. Az állambevételek általában. 20. §. Folytatás. 21. §. Az állam magánüzlete, mint jövedelmi forrás. 31—34. lapokon.

A. Az államjóságokbólí jövedelmek.

22. §. Az államjóságok megtartása vagy elidegenítésének kérdése. 23. §. Folytatás. 24. §. Az államjóságok különböző kezelési módjai, jelesen a sajátkezelés, az idői és örökbírlés, és a szavatossági rendszer. 25. §. Folytatás. 26. §. Állami tókek és a státuskincs tartása. 35—42. lapokon.

B. Fenségi haszonvételek, vagy regálékböli jövedelem.

27. §. A regálék általában. 28. §. A regálék egyenként: a) apénzverési; b) a posta regále. 29. §. c) Távirtda, d) vasut, e) ut- és vízregáló. 30. §. f) A bányaregále. 31. §. g) Egyéb regálék. 42—51. lapokon.

C. Egyedáruságokbólí jövedelmek.

32. §. Az egyedáruságok általában. 33. §. Folytatás. 34. §. A dohány-monopol különösen. 35. §. Folytatás. 36. §. A sómonopol. 37. §. Egyéb monopolok 51.—59. lapokon.

D. Az illetékekböli jövedelmek.

38. §. Az illetékek általában. 39. §. Az illetékek egyenként. 40. §. E) Véletlen jövedelmek. 63—64. lapokon.

MÁSODIK FEJEZET.

Az adók általában.

41. §. Az adók fogalma és jelentősége. 42. §. Az adó természete, célja, és jogalapja. 43. §. Az adóelmélet némely elfogalmi. 44. §. Az adók osztályozása vagy nemei. 45. §. Az adórendszer mérv-alapja. 46. §. Az adófizethetés alapja és forrása. 47. §. Az adóképeség ismerjele. 48. §. Az adórendszer concret eszménye, és szükséges kellekei. 49. §. Az adófizető alanyok, adómentességi esetek, és az állam adófizetése. 50. §. Állandó vagy változó adók és adórendszerek; s régi és új adók különösen. 51. §. Az adóösszeg kimérése, tekintettel a létminimum kérdésére. 52. §. Az adó nagysága az egyes tárgyakra alkalmazott adólab szempontjából. 53. §. Az adó nagysága általában, s az adólab a tiszta jövedelemmel szemközt különösen. 54. §. A progressiv vagy fokozatos adó. 55. §. Az adók hatása különösen. 56. §. Az adóáthárítás, és elhárítás kérdése különösen. 57. §. Az adóigazgatás, vagyis az adókvítés és beszédés körüli eljárás. 58. §. Folytatás. 59. §. Az adóügy történeti fejlődésének főbb mozzanatai. 65—96. lapokon.

HARMADIK FEJEZET.

Az egyenes vagy közvetlen adók egyenként.

60. §. Az egyenes adók általában. 61. §. Az egyenes adók és a kataszter. 62. §. Az egyes direkt adó-nemek; jelesen: A) Az általános birtok-adó. 63. §. B) Az általános jövedelem-adó. 64. §. C) A személy-adó. 65. §. D) A telek-adó általában. 66. §. A telek-adó, és ennek katasztere a tiszta-jövedelem alapján. 67. §. Folytatás. 68. §. A jelzálogi terhek be- vagy be nem számíthatósága a telek-jövedelemben. 69. §. A telek-jövedelemnél alkalmazandó adólab vagy százalék nagysága. 70. §. A telek-jövedelmi kataszter hiányai s az e körüli ellenvetések cáfolata. 71. §. A telek-adó a jóság forgalmi értéke és a bér-összegek alapján. 72. §. A telek-adó megváltása rendszere. 73. §. Állandó vagy változó telek-adó. 74. §. A telek-adó a nyers-hozadék és a térfogat nagysága alapján. 75. §. A physiocraták és a communisták nézete a telekadóról. 76. §. Bérbe-adott telkek megadóztatása; és a földbirtokosok iparadója. 77. §. A telekadó hatásai, s áttolásnak kérdése. 78. §. E) A ház-és épületadó. 79. §. Folytatás. 80. §. Az iparadó. 81. §. Folytatás. 82. §. Folytatás. 83. §. Bér- és díj-adó. 84. §. Tőkekamat és járadékadó. 85. §. A tőkeadó igazolása. 86. §. A tőkeadó kvítési módja és mérve. 87. §. Egyéb mozzanatok a tőkeadó körül. 88. §. Az örökségi adó. 89. §. Egyéb direkt adók. 97—146. lapokon.

NEGYEDIK FEJEZET.

A nem egyenes vagy közvetett adók.

90. §. A közvetett adók általában. 91. §. A közvetett adók forrása, jellege, és hatásai. 92. §. A közvetett adók ellenesei s ezek érvelése. 93. §. Folytatás. 94. §. Eredmények. 95. §. A közvetett adók helyes kvítelésnek kellekei és módjai. 96. §. Folytatás. 97. §. A közvetett adók egyenként. 98. §. A só- és dohányadó. 99. §. A hús- és lisztadó. 100. §. Boradó. 101. §. A sör-adó. 102. §. A ezszadó. 103. §. A ezukoradó. 104. §. Egyéb közvetett adók. 105. §. A határvámok. 106. §. Folytatás. 107. §. Folytatás. 108. §. A határvámügy szervezete. 109. §. A közvetlen fogyasztási adók, névszerint a lakásadó és fényüzési adók. 110. §. Folytatás. A lakásadó különösen. 111. §. Folytatás. A fényüzési adók. 112. §. Eredmények és következtetések az összes adó-elméletet illetőleg. 113. §. Folytatás. Az adóreform föltételei különösen. 146—177 lapokon.

HARMADIK KÖNYV.

AZ ÁLLAMHITEL- ÉS ADÓSSÁGI ÜGY.

ELSŐ FEJEZET.

Az államhitel- és adósságügy alapjai természete és igazolása.

114. §. A pénzügyi súlygyen és a rendkívüli szükséglet. 115. §. A pénzügyi súlygyen helyreállítása és a rendkívüli szükséglet fedezése. 116. §. Folytatás. 117. §. Az államhitel, annak alapja és földtételei. 118. §. Az állami és a magánhitel közti különbség. 119. §. Az államadósságok különböző nemei. 120. §. Folytatás. 121. §. Az államadósságok hatása a közgazdaságra. 122. §. Mely esetekben indokolt az állami adósságtetés általában s ezemben különösen az adófelemeléssel? 123. §. Az állami adósságtetés természetszerűsége, és szükséges korlátai. 124. §. Az államadósságok előnyei és hátrányai szembeállítva egy-

mással. 125. §. Folytatás. 126. §. Eredmények és következtetések. 127. §. Az államadósá-
ságügy történelmi, közjogi, politikai és statisztikai tekintetben.

MÁSODIK FEJEZET.

Az államadósságok egyes nemei és alakzatai különösen.

128. §. Bevezető észrevételek 129. §. A kényszeradósság főbb formái, jelesen: adóelőlegeztetés, fizetésfelfüggesztés, letét- és biztosíték-pénziadósság. 130. §. Folytatás. A formaszertü kényszerkölcsönök. 131. §. Papirpénz kibocsátásával járó adósságté-
vés. 132. §. Folytatás. Kincstárjegyek és pénztárutalványok kibocsátása, mint egyik alakzata a hiteladósságok és a lebegő adósságoknak 133. §. Az állósított adósságok s különösen a törlesztési és járadéki adósság. 134. §. A tulajdonképeni államadóssági kölcsönműveletek, s jelesen az ajánlati és az aláírási kölcsönök. 135. §. A sorsolási vagy díjkölcsönök. 136. §. Időjáradéki, jelesen élet- és évjáradéki adósságok. 137. §. Belföldön vagy külföldön való kölcsönvétel. A 203—228. lapokon.

HARMADIK FEJEZET.

Az államadóssági föltételek és az adósság törlesztése.

138. §. A kölcsön-szerződési föltételek és különösen az államkötvények névértéke és a kibocsátási ár. 139. §. Magas és alacsony kibocsátási áru adósságok, és az adóssági kamatok különösen. 140. §. Egyéb föltételek, biztosítások, és formaszertüések az államadósságokat illetőleg. 141. §. A kamatreduktió és a conversio. 142. §. Az államadósság visszafizetése, illetőleg törlesztése. 143. §. Folytatás. A törlesztés különböző módjai és rendszerei. 144. §. Folytatás. Az állampapirpénz jegybeli adósságtörlesztése. 145. §. Az állambukás. A 223—239 lapokon.

NEGYEDIK FEJEZET.

Az állam s értékpapirokalkali kereskedés.

146. Érték- és állampapirokalkali kereskedés általában. 147. §. Az értékpapirok és államkötelezvények mint árutárgy, s azok árfolyama különösen. 148. §. A börze s annak szerkezete. 149. §. A börzeüzlet főbb alakzatai. 150. §. A börzeüzlet előnyei és veszélyei,

NEGYEDIK KÖNYV.

A PÉNZÜGYI IGAZGATÁS.

151. §. A pénzügyi igazgatás általában. 152. §. A pénzügyi igazgatás szervezetének és ügyvitelének szabályelvei. 153. §. A pénzügyminiszterium és a finanszigazgatási közegek különösen. 154. §. A pénzügyi számvitel és a pénztári ügy. A 239—257. lapokon.

Nagyobb sajtóhibák.

- A 13-ik lapon alulról a 8-dik sor elején olvasandó: *szolgálatat*.
- A 16-ik „ a 3-dik jegyzet 2-dik sorában szolgálva helyett olvasandó: *szólva*.
- A 31-ik „ alulról a 14-dik sorban neveztetnek helyett olvasandó: *neveztetik*.
- A 39-ik „ alulról a 6-dik sorban olvasandó: *átmenetet*.
- A 41-ik „ felülről a 6-dik sorban olvasandó: *önkezelési*.
- A 43-ik „ alulról a 20-dik sorban olvasandó: *ügyelni*.
- Az 51-ik „ alulról a 17-dik sorban olvasandó: *bizonyos*.
- Az 58-ik „ a 12-dik jegyzetben 30—46 forintra helyett olvasandó 30—46 *fontra*.
- Az 59-ik „ a 38-dik §-us első bekezdésének utolsó *négy sora egészen kihagyandó*.
- A 73-ik „ alulról a 16-ik sorban olvasandó *jövedelmök*.
- A 81-ik „ alulról a 9-dik sorban érintet helyett olvasandó *érintett*.
- A 83-ik „ az utolsó sorban lent olvasandó: *különös*.
- A 85-ik „ alulról a 16-dik sorban tetemesen helyett olvasandó: *tetemes*.
- A 94-ik „ felülről a 6-dik sorban jutott helyett olvasandó: *nyújtott*.
- A 116-ik „ a *d* és *e* pont helyett olvasandó *c*. és *d*.
- A 119-ik „ a 4-dik jegyzet utolsó előtti sorában Höfken helyett olvasandó: *Hock*.
- A 122-ik „ a 75-dik §. első bekezdése 3-dik sorában olvasandó: *javasolja*.
- A 123-ik „ a 2-dik jegyzet első sorában *nem* helyett olvasandó *némi*.
- A 150-ik „ alulról a 17-dik sorban olvasandó: önmegtartóztatásnak helyett: *önmeg. adóztatásnak*.
- A 169-ik „ felülről a 13-dik sorban olvasandó: *középpárat*.
- A 170-ik „ alulról a 14-dik sorban: adóelőlegező szó után tétessék vessző.
- A 176-ik „ felülről a 8-dik sorban: olvasandó: *intézkedések alapján*.
- A 180-ik „ alulról a 19-dik sorban még helyett olvasandó *még*.
- A 210-ik „ alulról a 10-dik sorban való helyett olvasd: *váló*.
- A 212-ik „ alulról a 3-dik sorban *biztosítást* szó után álljon kettős pont, — a pontos vessző helyett.
- A 224-ik „ a §. utolsó sorában: *értékösszegén* helyett olvasandó: értéknek összegén.
- A 237-ik „ 145-dik §. első sorában olvasandó *mérveken*.

BEVEZETÉS.

AZ ÁLLAMGAZDASÁG, ÉS A PÉNZÜGYTAN ÁLTALÁBAN.

Irodalmi segédzerek: **Rau:** Finanzwissenschaft (5-ik kiad. 1864.) 1—23. §§. **Stein:** Lehrb. der Finanz-Wiss. (1860.) 1—22. l. **Umpfenbach:** Lehrb. der Finanz-Wiss. (1859.) 1—23. l. **Dietzel:** System der Staatsanleihen (1855.) 1—20. l. **J. Garnier:** Traité des Finances (1862.) 1 köv. l. **Bluntschli:** Allgemeines Staatsrecht (1863.) II-ik köt. 376. s köv. lapok.

1. §.

Az államgazdaság eszméje.

Valamint az egyes ember úgy az állam is, céljai megvalósítására bizonyos eszközöket, javakat s vagyont szükségel, sőt ezeknek bizonyos mértékbeni birtoklása nélkül alig gondolható. — Ezen eszközök, javak, s vagyon megszerzése, kezelése és alkalmazása, vagyis bizonyos gazdasági tevékenység és háztartás tehát az állam első létföltételeinek egyike, a mint tényleg minden polgárosult országban, mint a kormányzat egyik külön s főfontosságú ága, e gazdálkodás csakugyan föl is lelhető,¹⁾ sőt a benne foglalt cselekvények és intézkedések (jövedelem-szerzési és költségfedezési műveletek, pénzkezelési s hitelügyleti stb. eljárás és szabályok) alapján bizonyos összefüggő rendszert képez, a melyet *pénzügynek* (Finanzwesen²⁾), *pénzügyi politikának*, vagy *államháztartásnak* (Staatshaushalt) neveznek³⁾.

Az államháztartás alapja és eszméje¹⁾ az, hogy miután igen sok oly (szükségletkielégítési) tárgy és jószág létezik, melynek előállítására és forgalomba hozatala magángazdasági úton vagy egyenesen lehetlen, vagy céliránytalan, s főleg nem gazdaságos, s a melyekre a privátgazdálkodás rendszerének alapul szolgáló verseny s csere szabályai nem alkalmazhatók:²⁻⁴⁾ elő áll szüksége oly gazdálkodási rendszernek vagy módnak, a mely szerint ama jószágok és tárgyak nem külön, s az egyesek által, hanem

közösen, a *közület* (Gemeinwesen) által (a neki vagy általában, vagy minden egyestől e célra rendelkezésére adott erőeszközök, névszerint *adók* segélyével)⁷⁾ állíttatnak elő; azaz a sok egyéni háztartás helyébe egy nagy *össz-gazdaság* (Gesamtwirtschaft) lép, a mely az egyeseknek mintegy megbízottja gyanánt jár el, és intézkedik⁸⁻⁹⁾. Ez össz-gazdaság *vivője és alanya* (miután az állampolgárok összeségének *közvetlen* részvétele amaz össz-gazdaság vitelében lehetlen) az *államhatalom*, a miért a közületi háztartás ezen alakzatát még: *államgazdaságnak* (Staatswirtschaft) is lehet nevezni.¹⁰⁾

¹⁾ V. ö. Kautz: Politika vagy Országásztan (1861.) 8-ik §. Bluntschli: Allg. Staatsrecht (1863.) II. köt. 378. sk. I. Rau: Fin. Wiss. 1 sk. I.

²⁾ A *financz* szó vagy a latin *finis*, terminus (adófizetési határidő), vagy a közép-kori *finantia* (közszolgálat, eine öffentliche Leistung), vagy a skandináv *finna* (találékony, ravasz, faggató) szóból ered, s *finances* államháztartás értelmében Franciaországban már a 16-ik században található. I. Rau: Fin.-W. I. sk. 2. I.

³⁾ Némelyek „kormánygazdaságnak“ (Regierungswirtschaft) is mondják; mely elnevezést azonban nem lehet egészen helyeselni, mert kivált *alkotmányos* országokban, a hol a törvényhozás sok tekintben döntő befolyást vesz a pénzügyekre, szorosan *kormányi* gazdaságról nem lehet szó. (I. még alantabb.) A francia *Garnier* végre magán, ipari, és köz pénzügyet említvén meg, az államgazdaságot *finances publiques*nek nevezi. (Traité 2-4. I.)

⁴⁾ V. ö. Dietzel: Staatsanleihen 16. sk. I. és Schäffle: Nat. Oek. 331. sk. 344. sk. és 374. sk. I. hol ezen új felfogás bővebben van kifejtve; — és alantabb az *Első* könyv I. fejezetét.

⁵⁾ Gondoljunk az *államigazgatásra*, a *bírászkodásra*, közrendészeti teendőkre, a pénz-mérték- és súly-rendszerre stb. Nem is említve, mily nagy erő- és tőkepazarlással járna ez, s mennyivel okoszerűbben, *gazdaságosabban*, és tőkélyesen képes igen sok ügyet az *állam* mint egész intézni és szabályozni. I. Schäffle id. h.

⁶⁾ „Die Privatunternehmung berücksichtigt eben das nicht, was die staatswirtschaftliche Bedürfnissbefriedigung erheischt: Nachhaltigkeit, Ausschliesslichkeit, Einheitlichkeit und Gemeinsamkeit des von der staatlichen Gemeinwirtschaft zu befriedigenden Bedürfnisse.“ (Schäffle).

⁷⁾ Arról, *mily jogalappon kapja és követelheti* az állam a polgároktól e gazd. javakat és szolgáltatásokat, alantabb tüzatosan I. még *Höften*: Steuerreform in Oesterreich (1864.) 1-2. I.

⁸⁾ Ki ne ismerné fel itt, hogy ezen úgynevezhető *közös állami gazdaságban* a helyesen értelmezett socialismus és communismus bizonyos alakbani megvalósultak rejlik?

⁹⁾ Anglia legnagyobb *financz*-tekintélye *Gladstone* nem rég azt mondá: „a pénzügyi háztartás nem más, mint a közület költségeinek közös fedezési rendszere.“ Mig mások „a *financzügyet nyilvánjavak termelése és fogyasztásának*“ nevezik. I. *Garnier*: Traité d'Econ. Pol. 34-ik fejezetb.

¹⁰⁾ Hogy ez alapon az *állam* maga a nemzetgazdaság egyik valódi tagjává válik említi *Umpfenbach*: Fin. W. 4. I.

2. §.

Az államgazdaság közelebbéről szemlélve.

Az államgazdaság igen sokban hasonlít az egyéni illetőleg a társadalmi gazdasághoz. *Elemei* a nép és a terület; *tárgyai* részint természeti részint ökonomiai javak; *szükségletköre* bizonyos műveltségi jogi vagy politikai intézmények; előállított termelvényei majd anyagi javak majd sze-

mélyi szolgálatok. Az államnak is van bizonyos *vagyona*, *tőkéi*, *értéktárgyai*; *tőkéi* közt olyanok, melyekkel szerez és új javakat hoz elő, és olyanok, melyek élvezet és haszonvételre rendeltetvők; az államháztartásban is uralkodik a munka megosztása, s a termelési tényezők összehatásának nagy közgazdasági törvénye; nem hiányzanak kiadások és bevételek, üzleti, forgalmi, hitelügyi műveletek; az államháztartás is ki vagy on időnkint téve bizonyos rázkódások és válságoknak, a productió és consumptió egyensúlya megzavartatásának stb.¹⁾ — Ezeknél fogva a státusz-gazdaság még úgy is jelenkezik mint egyike a *nemzetgazdaságot* képező *egyéni gazdaságoknak*, magától értetődően, mint a legnagyobb, legszövevényesb, s az összes nép- és államéletre a legszakadatlanabb s legmélyebb befolyást gyakorló.

Azonban bármennyire *hasonlítson* is az államgazdaság: tárgyai, eszközei és szabályai szerint a *privátgazdasághoz*, s habár mindkettőben ugyanazon (a gazdaság természetéből és céljából folyó) elvek, például a bevétel és kiadás közötti helyes arány szükséges megtartása, a nyers és tiszta jövedelem kellő elkülönítése, a kezelés és számvitel pontossága stb. irányadók is: vannak másfelől a kettő között igen jelentékeny különbségek is, a melyeket szem elől téveszteni nagy hiba volna. Így jelesül:

Elüt először az államháztartás a magángazdaságtól egész irányzata erőhatásai és *szerkezetére* nézve, minél fogva az összes népnek anyagi helyzete, ipari forgalmi viszonyai, jó s balsorsára közvetlenül és szakadatlanul befoly; bizonyos jog- és politikai intézmények egész sorozatának alapul vagy iránypontul szolgál; a nemzeti élet minden elemeivel és tényezőivel élénk viszonyhatásban létezik; szóval nem *privát* hanem *egyenesen nyilván jellemet*, — *politikai természetet* tanusító²⁾. — Mig továbbá a magángazdaság gyakran oly műveletekbe is ereszkedik, melyek a *morál* és az *igazságosság* követeléseivel ellenkeznek: az államgazdaság mindig bizonyos, a státusz fensőbb (ethikai) természetéből és céljaiból folyó tekinteteknek és korlátoknak van alávetve, melyeken tullepnie soha sem szabad! — Ugyan ilykép, mig a *privátgazdaság* jövedelmeit rendszerint csak gazdasági kereszt, ipar, és szerzés útján valósítja, s nyereszkesedés a célja: a státuszgazdaság, a közhatalom tekintélye alapján a társadalmi (egyéni) vagyona *kényszerítőleg* is belenyúlhat (adók kivételével); nyereszkesedés, tőkefelhalmozás nem a feladata; vezetése és intézményei pedig a magángazdaságénál sokkal bonyodalmasabbak, s szabályosb és határozottabb formákba öntvők.

Nagy különbség van állam- és magángazdaság között ezen kívül a tekintetben is, hogy emitt az *anyagi javak* termelésén és fogyasztásán fekszik a főszűly, amott ellenben a *moral-politikai javak* (művelődési és közbiztonsági intézetek, igazságszolgáltatás és hadszolgálat, stb.) és a *személyi szolgálatok* játszáka a főszerepet, s képezik a productió és consumptió kiindulási pontját és mértékét. — Eltér végre a magángazdaságtól az államgazdaság annyiban, a mennyiben amott a *szükséglet mértéke és nagysága* mindenkor a kilátásban lévő *jövedelem nagyságához* alkalmazandó, — emitt ellenben a *beszerzendő jövedelem nagysága* a megállapított *szükséglet mérvé* szerint kell hogy *igazodjék*³⁾.

¹⁾ V. ö. Schaffle: Nat.-Oek. 344. sk. 374. sk. I. hol e tételek részletesebben fejtenek ki.

²⁾ Helyesen jegyzi meg Hock e tekintben: „Der Staat wirthschaftet nicht um seiner selbst, sondern um des Volkes willen. Er sucht nich reich zu werden, sondern das Volk reich zu machen stb. (Oeffentl. Abgaben 2. l.).

³⁾ V. ö. Umpfenbach: Fin. W. I. k. 6. l. Ez utóbbi tételről alantabb többet; — s itt csak az jegyzendő még meg, hogy a benne foglalt elvnek, csak bizonyos pontig van jogosultsága, — azon tul vive pedig (tapasztaljuk az egész ujabb állam- és finantzörténelemben) veszélyes *sophismává*, a politikai tanok legtévelyesbjei egyikévé válik. l. még Schön: Grundsätze der Finanz (1832.) 20. sk. l. Häfken: Steuerreform 3. sk. l. és Erdélyi: Nemzeti Iparunk (1843.) 62. l.

3. §.

Az államgazdaság- és magángazdaságok közötti érdekviszony és kapcsolat.

Az államgazdaság tárgyát s működési alapját a közhatalom birtokában lévő vagy rendelkezésére álló bizonyos javak s erőforrások, azaz *vagyon* képezi. E vagyon két fő-alkatrészből áll, ugymint a tulajdonképi *államvagyonból*, a melybe a státus tulajdonában lévő domaniáljóságok, erdők, épületek, gyárak, gyűjtemények, közlekedési eszközök stb. tartoznak; másfelől azon *jövedelmi összegekből*, melyek időközökként az állampolgárok vagyonának igénybevételéből, illetőleg szolgáltatásai és adóiból folynak be s jutnak a közhatalom rendelkezése alá.

Az államvagyonnak (egészben vagy részben) a polgárok vagyonából való származtatása az álladalomnak mint olyanak természetéből és feladataiból foly, s ebben találja *jogosultságát*. Az egyesek ugyanis életcéljaik megvalósítására elősleges erőkkkel és eszközökkel nem rendelkezvén, társadalmi összletre, *állambani egyesülésre* utalvák; ez állami egyesületben pedig csak úgy érhetik el rendeltetésöket, ha az egészet képviselő közös hatalomnak, az általuk élvezett személy- és vagyonbiztosság, szellemi és anyagi támogatás, szolgálatok s jótéteményekért mintegy *ellenszolgáltatásul*: javaikból és jövedelmeikből *egy részt* (időközökként) átengednek, a végre, hogy ama közhatalom az ép érintett javak előállítására, illetőleg a közczélok megvalósítását biztosító intézkedésekre a kellő erővel és eszközökkel rendelkezék, feladatának eleget tehessen¹⁾.

Nem vétethetvén mindez természetesen oly értelemben, mintha a státushatalom a fentérintett joggal *korlátlanul* élhetne; s szem előtt tartva, hogy ez irányban maga az *államczél*, mely a joguralom megvalósításában, és a társadalom tagjai jóllétének s tökélyesbedésének előmozdításában áll, egy soha át nem léphető határt és mértéket jelöl ki. — Ez alapon, s figyelemmel arra, hogy az államgazdaság valódi feladata az, a nemzeti életben az *államczélok és az állameszközök közt a helyes gazdasági egyensúlyt létesíteni és fentartani*²⁾, végelemzésben azon megismerésre jutunk, hogy³⁾: mennél tehetősebbek és gazdagabbak az egyes polgárok, annál könnyebben és teljesben fognak az államczélok is megvalósíthatatni; és *viszont*; továbbá: hogy az állami és az egyéni érdek közt a pénzügyi háztartásban *szükségszerű érdekellentét* nem létezik, sőt egyenes összhang és

viszonyosság áll fenn; — melynek fejlesztése és biztosítása ép egyikét képezi a pénzügyi praxis első s legnyomósb feladatainak⁴⁾.

¹⁾ L. alantabb az „Adókról“ szóló szakasz első §§-jait.

²⁾ L. erről bővebben Stein: Finanzwissenschaft 12—22. l.

³⁾ Mint már *Széchenyink* is megjegyzé: *Stadiumja* 42. sk. l.

⁴⁾ V. ö. e tekintben *Ferguson*: History of Civil Society cz. m. I. r. 9-ik fej.

4. §.

Az államgazdaság fontossága, és a státusigazgatás rendszerébeni állása.

A pénzügynek fontossága s messzeható befolyása a népek életében, bizonyításra nem szoruló tény. Magában foglalja ugyanis az a köz- és társadalmi létszer fennállhatásának és fejlődésének anyagi föltételei legnagyobb részét; lehetségesíti és biztosítja az államczélok megvalósítását; eszközeit és alapjait szolgáltatja minden hatályosb köztevékenységnek és törekvésnek, s kiváló nyomatékú tényező minden akár politikai, akár közgazdasági, akár kulturai kérdésekben és érdekekben. A pénzügyek helyes rendszere és jó kezelése lényeges föltételül tekinthető az államok jóllétének és szilárdságának; reális alapja minden helyes politikának, ép úgy mint a nemzetek tekintélye és súlyjának; valamint viszont semmi se képes azok állását annyira aláásni, a legtökéletesb alkotmánynyal bíró országot is annyira meggyöngíteni, mint a rendezetlen vagy hanyagul vitt államháztartás, a mely mellett a közület legjobb erői fölemésztenek, az elviselhetlen magasságú adók s a folyton szaporodó államadóságok által a nép kimerítették s inségre jut, s utóvégre maguk a társadalmat összetartó erkölcsi és politikai kapcsolok fölbomlanak.

Önként foly mindezekből az, hogy a pénzügy az *államigazgatási rendszernek* is egyik főfontosságú ágát képezi¹⁾, s hogy a kormányzati politikának első s legfőbb feladata az államháztartás minél megfelelőbb szervezetét megvalósítani, és oly intézményekről gondoskodni, melyek a közszükségletek mérvének helyes megállapítását, az erre nézve megkívántott eszközöknek és jövedelemnek a nemzeti vagyon- és jövedelemből illómódoni beszerzését, szóval az állami gazdálkodás megfelelő vitelét lehetségessé tegyék és biztosítsák²⁾.

¹⁾ „Die Finanzen sind die materiellen Grundbedingungen der geistigen und politischen Staatsmacht; sie sind die Faktoren der Geschichte; und nicht als Geldgeschäfte zu betrachten,“ mond egy jeles szakember; — mig *Royer* kisasszony azt teszi hozzá: „la question financière est le noeud gordien de la politique dans l'époque actuelle.“

²⁾ Kiváló érdekű mozzanat a *pénzügy történelmi fejlődése*, melynek egyes phásisaira alantabb több helyütt mi is utalunk, s azért itt csak a szellemdús ausztriai státusgazda *Hock* következő nyilatkozatát emeljük ki: „Auch die Staatswirthschaft entwickelt sich unter den Einflüssen der verschiedenen Zeit-, Cultur- und historischen Verhältnisse. In den Anfängen des Staats sind es meist die Domänen und Regale, aus denen seine materiellen Ausgaben bestritten werden. Die nothwendigen Arbeitsleistungen werden vom Volke unentgeltlich verrichtet; eine höhere Stufe der Entwicklung ist es, wo bereits eine Theilung der Arbeit eintritt, die öffentl. Leistungen von besoldeten Dienern bestritten werden, und bei dem Reste der Bevölkerung an Stelle des

persönlichen Dienstes direkte Abgaben treten. Und eine lange und inhaltreiche Geschichte, ein hochentwickeltes Bewusstsein von den idealen Aufgaben des Staats und des inneren Zusammenhanges seiner Glieder setzt der moderne Staatshaushalt mit der Mannigfaltigkeit seines Abgabensystems, seinen Kapitalanlagen und Schulden, der regelrechten Verwaltung und Controle, dem Staatsvoranschläge und der Staatsrechnung stb. voraus.“ (id. m. 116–117. l.).

5. §.

A pénzügytan fogalma és feladata.

Az államgazdaság fontosságából, valamint gazdag változatosságú jelenségeinek köréből egyfelől lehetősége, másfelől szüksége foly egy oly ismeágnak, mely a pénzügy *elméletével és elveivel* tüzetesen és önállóan foglalkozik. Ez ismeág az államgazdaságtan¹⁾ vagy pénzügytudomány (Staatwirthschaftslehre, Finanzwissenschaft, Science des Finances) mely alatt, „rendszeres foglalata értetik azon elveknek, melyek szerint a közczélok megvalósítására alkalmas javak, a helyesen megállapított szükséglet mérvé szerint, az államhatalom által legmegfelelőbb módon beszereztetnek, kezeltetnek és alkalmaztatnak“²⁾.

A pénzügytan feladata e szerint abban áll: az állam-gazdaság leg-helyeseb berendezésének és vitelének szabályait kijelölni; a jól értelmezett állameczéloktól függő *financz-szükséglet* megítélésére vezető elveket fölfejtteni; azon intézkedéseket, melyek szerint a polgárok vagyonából és jövedelmeiből az állam által igénybevett javak az illetők legkevesebb terheltetésével, biztosan s könnyen merítettethetnek, megismertetni; az állami pénz- és hitelműveletek legmegfelelőbb foganatosítási módjait kimutatni; s egyáltalában azon szoros s szakadatlan összefüggést és egymáshatást isfeltüntetni, mely az állami és a társadalmi (illetőleg egyéni) gazdaság közt létezik, s mely a pénzügyet, mint alkat-élemét és kiegészítő részét azon nagyobb *egésznek* állítja szem elé, melyet „*nemzetgazdaságnak*“ nevezünk.

A pénzügytan *elveit* illetőleg, ezek egyfelől az államnak mint erkölcsi-politikai közületnek, másfelől a nemzetgazdaságnak, mint a társadalom anyagi érdekei létszerének, természetéből és fejlődési törvényeiből folynak, illetőleg származtatandók le³⁾. Azon két fő- és irányeszme pedig, melylyel a helyesen rendezett államháztartásban semmiféle intézkedésnek vagy rendszabálynak sem szabad ellentétben állnia, egyfelől a jog és társadalmi *igasságosság*, másfelől az általános *nemzetgazdasági érdek*. Így jelesül nem állhatna meg a p. ü. tudomány ítélőszéke előtt oly financz- vagy adórendszer, a mely például adóprivilegiumokat ajánlana, a közjövödelmeknek magánczélokra való alkalmazását tartaná fenn, egyeseknek vagy egész osztályoknak mesterkólt (más osztályok rovására) emelését venné czélba stb; másrészt olyan, mely hatásaiban és eredményeiben a vagyont s tőkeerőket veszélyeztetné, a productió és ipar gyöngítésére vezetne, a hitel kifejlését akadályozná, a nemzeti jövedelem természetes megoszlását zavarná, — s egyáltalában figyelembe nem véve a fensőbb (politikai és nemzetgazdasági) szükségeket és feladatokat, kicsinyes tekintetek, vagy pillanatnyi érdekek által hagyná magát vezéreltetni.

A pénzügytudomány *tantétéleinek jellegét* végre illetőleg⁴⁾ azok nagyobb részt nem föltétlen (minden népre és államra vagy korra egyaránt alkalmazhatók és absolut) érvényűek, hanem ép úgy mint a politikai és gazdasági tudományok legtöbb tétélei *viszonylagos, relativ* természetűek vagyis az életből és concret viszonyokból lévén levonva, ismét csak adott viszonyok és concret (történeti, sociális, műveltségi és közgazdasági) állapotok mérvei szerint méltatandók, és — alkalmazhatók⁵⁻⁶⁻⁷⁾.

¹⁾ Legujabban ismét több jeles szakember, egyebek közt Stein is, a pénzügytant: *államgazdaságtannak* kezdé nevezni, mit csak jogosultnak nevezhetünk. Az *államháztartástan* elnevezés szintén helyes; azonban nemzeti nyelvünk geniusával darabosságánál fogva, kevésbé összeférő.

²⁾ Umpfenbach és Höfken szerint: Systematische Darstellung der Grundsätze, nach welchen die Zulässigkeit des Staatsbedarfs zu beurtheilen, das hiernach erforderliche Stateinkommen aus dem gesammten Volkseinkommen auszuscheiden, und den öffentlichen Zwecken gemäss zu verwenden ist. (Lehrb. 7. l.). Egyszerűbben még így is lehetne ezt formulázni: „Pénzügytan az állam gazdálkodási tevékenységét szabályozó elveknek foglalata.“

³⁾ Rau: Fin. Wiss. 9–12. §§. Umpfenbach 8. sk. l.

⁴⁾ Ide is vonatkozván azon elvek, melyeket feutebb a „Nemzetgazdaságtani“ propaedeutika 11–12. §-ban kifejtettünk.

⁵⁾ Az általános és közérvényű tantételek közé kiválólak azok tartozván, a melyek az erkölcsösség, jogosság és gazdaságosság kategóriáin alapszanak s ezekből merítettnek. l. Umpfenbach id. műv. 7. és 8-ik §-sát; és Matlekovich: Pénzügytan (1868.) 3. l.

⁶⁾ Rau erre nézve még azt mondja: Die Finanzwissenschaft soll sich nicht allein mit dem Staate in der Idee, sondern auch mit den bestehenden Staaten beschäftigen, und den Weg vorzeichnen, auf dem das Finanzwesen dasselbe sich verbessern lässt.“ stb. (F. W. 82. §.)

⁷⁾ Álljanak itt még Garnier következő igen helyes megjegyzései a pénzügytudomány hivatásáról: „La science des finances bien entendue doit dominer à la fois les besoins et les ressources. Cette branche de l'Économie Sociale est bien souvent confondue avec l'art des financiers, qui ont pour but l'extraction la plus abondante des revenus, des citoyens, et qui font un emploi plus routinier que raisonné de ces mêmes revenus stb.“

6. §.

A pénzügytan helye az államtudományok körében és alap- meg segédtanai különösen.

Kitetszik az eddigiekből, hogy a pénzügytan, mint foglalata az államgazdaság legczélszerűbb vitelére vonatkozó, és így a *státusélet* egy külön s főfontosságú tüneménykörét érintő elveknek: lényegileg *politikai tudomány*. Politikai tudomány jelesül *szorosb* értelemben, mint a „Nemzetgazdaságtan“, mely utóbbi a státus szervezete és szerepével oly benső kapcsolatban mint a financztudomány nem áll. Egyébiránt a pénzügytan még úgy is tekintethetik, mint kiegészítő része egyfelől a széleseb értelemben vett „*Nemzetgazdaságtannak*“,¹⁾ mint a mely nélküle tulajdonkép befejezetlen s csonka maradna, s viszont a p. ü. tannak alapját és előföltételét képezi; — másfelől az *államigazgatástannak*, mint a mely egyik szakában a pénzügyi politika és administráció elveit is fölöleli, mely szak ha részletezőbb terjedelmességben és a közgazdasági alapok tüzetesb figyelembevételével elemeztetik, a tulajdonkép ugynevezett pénzügytannal egészen hasonló vidékkel és tanelvekkal bíró tudományként tűnik fel.

Alap- és segédtanait a pénzügyi tudománynak illetőleg, ezek közt szerepelnek: a) a *statistika*, mint nélkülözhetlen segédszere a pénzügynek annyiban, hogy a célbavett intézkedések alapjául szolgálható biztos adatok csak ebből nyerethetnek, s statistika híjában a financiai ügyvitel és törvényhozás pusztá tapogatózás marad, melynek súlyos tévedések ellenében semmiféle biztosítéka sincs. b) A *közjog*, annyiban, hogy ebből származtatjuk az önálló statusgazdaság vihetésének fensőségi jogát, ebben jelöltetnek ki az államháztartás joghatárai, a közhatalom intézkedési köre és korlátai, meg azon alkotmányi és közszabadsági elvek, melyeknek művelt nemzetek nyilván-gazdaságában mérvadóknak kell lenni²⁾. c) A *politikából* s kormányzattanból meríti a financztudomány a helyes eljárási elveket a pénzügyi dolgok intézésére nézve; d) az *államszámviteltan* (vagy Politikai Arithmetika) tudományunk azon szakában mely a közhitelügyet tárgyalja alig nélkülözhető segédtan;³⁾ e) A *kameralistikai* tudományok a pénzügy technikai kérdései megvilágosítására szükségesek;⁴⁾ míg végül f) a *Nemzetgazdaságtan* oly értelemben alapvető tudománya az államgazdaságtannak, a mennyiben a nemzeti jóllét s anyagi virágzás föltételeinek felismerésére vezet; a mulólagos financiaérdekekkel szemben a fensőbb közgazdasági tekinteteket jelöli ki; a tőkés és productiv-erők kimelésének, a kiadások és bevételek közti egyensúly fentartásának szükségét kideríti; a foglalkozások és iparágak természetének kapcsolatának s jövedelmezőségnek megítélésére kalauzul szolgál; a pénzügyi intézkedések szerencsés hatásának biztosítékait megismerteti, s egyáltalában azon nagy igazságnak szolgáltatja bizonyosságait, hogy virágzó és rendezett pénzügy csak virágzó élet-erős nemzetgazdasággal járhat karöltve. — A pénzügytannak e viszonyára nézve a nemzetgazdaságtanhoz megjegyyezhető még az, hogy *amaz* jórészben úgy tűnik fel, mint a nemzetgazdaság-tudomány *eredményeinek* az állam legcélszerűbb háztartására való *alkalmazása*;⁵⁾ másfelől, hogy sok intézmény vagy rendszabály egészen egyenlő mérvben mind az állam mind a nemzet-gazdaság köréhez tartozó (p. o. a posta, a pénz, a vámok stb.) s csak a szempont eltérő, a melyből azok az egyik és másik tudomány szak által tekintetnek⁶⁾.

¹⁾ Így fogja fel névszerint Hermann is (Staatsw. Untersuchungen Ed. I. pag. 9.); némileg Rau: (F. W. 13. §.) Lindwurm: (Staatswirth.-Lehre 137. sk. l.) s legújabbán Garnier: (Tr. des Finances 7. l.) mondván: „la Science des finances constitue une des principales branches de l'Économie Politique appliquée.“

²⁾ Némely újabb írók ezek nyomán azon következtetésre jutnak, hogy megfelelőbb lenne „financztudomány“ helyett tanszakunkat „*általános pénzügyi jog rendszeré*“ nek nevezni. l. Umpfenbach: Fin. Wiss. I. köt. 9. l.

³⁾ V. ö. Bleibtreu: Politische Arithmetik (1845). Öttinger: Polit. Arithmetik (1863.) Wild: Politische Rechnungswissenschaft (1862.) és Weninger: Politikai számtan (1867/78.) 2-ik kiadás.

⁴⁾ Lásd: Ed. Baumstark: Kameralistische Encyclopädie (1837.).

⁵⁾ „Die Finanzwissenschaft (mond Rau) stützt sich auf die Lehrsätze der Volkswirtschaftslehre, und kann grösstentheils als Ergebniss einer Anwendung dieser Wissenschaft auf den Zweck der Versorgung der Staatsgewalt mit sachlichen Gütern angesehen werden.“ Mihez azt teszi Schön (Grundsätze der Finanz p. 10.) hozzá, hogy a nemzetgazdaságtudomány a pénzügytannak csak a népjóllét érdekeinek kimelésére, de nem előmozdítására irányuló szabályokat kölcsönöz.

⁶⁾ Azt jegyzi meg itt Rau, hogy ott, hol e két szempont összeütköznék, rendszerint a *pénzügyi* háttérbe kell hogy vonuljon, miután előbb képes az állam valami kevésbé veszélyes jövedelemforrást feltalálni, mint a nemzetgazdaság egy nagy akadálylaval való küzdelemben sikeresen gyarapodni. — Bár nem következik innen az, hogy a *pénzügyi* érdekeknek föltétlenül s mindég alá kell rendeltetnie a közgazdaságinak, miután a financia is egy *államcél*, melynek megvalósítása meghatározott követelések stb. kielégítésétől föltételeztetik. l. Umpfenbach: Fin. Wiss. I. köt. 11. l.

7. §.

A pénzügytan fontossága és tárgyalási rendszere.

A pénzügytudomány *közvetlenül* azt vevén célba, hogy kiderítse az elveket, melyeken az államháztartás helyes rendezése és vezetése alapszik, — *közvetve* pedig az állam minden feladatai és érdekei előmozdítását segítvén elő: (elméletileg úgy mint gyakorlatilag véve) *jogosultságát* önmagában hordja, s minden többi állam- s társadalmi tudományok méltó testvére, egyik alapvető s kiegészítő alkatágaként jelenkezik. Szükségtelen azért érinteni is, hogy e tudomány elveinek ismerete s méltatása nem csak az államok sorsát intéző kormány-ferfiak s törvényhozóknak, a jogásznak és a publicistának, az adminisztratív s igazságszolgáltatási közegeknek stb. hanem *minden művelt honpolgárnak* is szükséges; mert ez ismeretek hiányában az illetők hivatásukat kéllőkép teljesíteni, a financiaérdekeknek az állam- s társadalmi élet nyilvánulásaival való szoros összefüggését fel-fogni, a közélet terén szükséges javításokat eszközölni stb. képtelenek lesznek; káros következtetésű tévedések s balnézetek uralomra jutnak; a köz- és magángazdasági érdek csorbát szenved; a státusférfiu épügy, mint a magános polgár igen sok fontos esetben a magatartás s önelbátározás sinórmérvét nélkülözi; a tőkés, az iparos, a pénzember pedig az üzletvilág zajlongó hullámai közepette minden iránytú nélkül ide oda hanyattatik.

A mi pedig a tudomány tárgyalási rendszerét, névszerint tananyagának felosztását illeti, ez a következő:

Az *első szakaszban*: az államszükséglet, vagyis a közcélok biztosítására teendő *kiadások* és ezek *eszközlésének módjai*, és *elvei* fejtetnek ki.

A *második szakasz*: az állambevételek elméletét tartalmazza, s a közjövödelmek forrásainak, tehát az államjóságok, regalék, egyedáruságok, illetvekek s főleg az *adóknak* ismertetését nyújtja.

A *harmadik szakasz*: a pénzügyi súlyegyen megzavartatása folytán szükségessé váló, vagy *általában* indokoltaknak jelenkező államadosságok és hitelműveletek tanait foglalja magában, végre

az utolsó vagy negyedik szakasz a *pénzügyi igazgatás*, a pénztárügy, és az államszámviteli *ellenőrzet elveivel* foglalkozik, s sok szakember által inkább csak a pénzügytudomány rendszerének „*függeléké*ként“ szokott tekintetni.

8. §.

A pénzügytan történeti fejlődése és irodalma.

A pénzügytanra nézve kiválóan áll az, hogy elmélete csak igen lassan, kapcsolatban magával a pénzügyi gyakorlattal képződött, s majdnem a legújabb időkig nem volt egyéb, mint minden mélyebb alapot nélkülöző gépies *lenyomata* az egyes államok részben egészen helytelen finanziaia intézményei és eljárási rendszerének. Sőt nincs tagadás benne, a p. ü. tan még mai nap sem áll igen magas fejlettségi polezon, és sok igen művelt s gazdag szellemi productióval dicsekedhető népnek irodalmában sem szerepel kellő mérvben.

Egészen véve a pénzügytan története is (ugy mint a nemzetgazdaságtan) két fő szakaszra oszthatatik; az első a töredékes művelés korát képezvén, a *Smith Ádám előtti* időre vonatkozik; a másik, vagy a rendszeres művelés kora pedig, a mely *Smith Ádám*tól a jelenkorig terjed. — Az *ókort* különösen illetőleg, ez épugy mint a *középkor*, az államgazdasági elmélettel alig foglalkozott, s sem *Xenophon*nak: „*De vectigalibus*“ és „*De Reditibus Atheniensium*“, című művei, sem *Aristoteles* vagy *Theophrast*: *Oekonomikája*, illetőleg *Politikája* és *Ethikája*, sem a nagy római *jogászok*, vagy *Cicero*, *Seneca*, *Plinius*, s más ókori írók dolgozatai, sem végre a középkori *szent atyák* vagy *Aquinoi Tamás*, *Occam*, *Florenzi Antonin*, *Sienai Bernard*, stb. iratai nem tekinthetnek a pénzügy tudományos kezdeményeinek.

Termékenyebb eszmemozgalommal találkozunk ellenben már az *ujabbkor* első századaiban, a midőn jelesül az államháztartás eddigi egyszerűségéből kivetkezve, szövevényesebbé, a státuszükségletek köre tágasbá, a kormányzat, hadszerkezet stb. költségei jóval nagyobbakká lettek, a népjólét a fölülről jövő szerfeletti nyomás alatt igen sokat szenvedett a kormányok által, fiskális érdekből a legkiáltóbb igazságtalanságok követtettek el stb.; másfelől a nemzetgazdaságtan helyesb elvei is érvényre kezdenek emelkedni; — és így az *állambölcselek* közül többen a pénzügy alapjainak, természetének; — ésszkozeinek nyomozására mintegy ösztönözten érezvén magukat, az elmélet elemeinek kifejtésével tüzetesen kezdtek foglalkozni. Ily előhírnökei a tudományos fejlődés-iránynak a 16-ik és 17-ik században: *Bodin* (*De republica* 1576.) ki egész érvelésének alapjaul az „*Aerariumot*“ veszi, az államtulajdon helyes igazgatását ajánlja, s egyebek közt éles kifakadást intéz azok ellen: „*qui opes civium exhaurire, et principes ad inusitata vectigalium genera urgent*“; a fiskális jellegű jogtudomány s a német kameralistika egyik megalapítója *Klock* (*De Aerario* 1651. cz. művével), *Besold*: (*De Aerario publico* 1630.) *Bozhorn* (*Tractatus politici* 1673.) *Seckendorff* a „*Deutscher Fürstenstaat*“ (1656.) cz. munka szerzője, mely utóbbi már az adók elméletét is fejtegeti (a 8-ik részben) és *Schröder* (*Fürstliche Schatzkammer* 1686.); kiknek iratai azonban majdnem kizárólag az egyoldalú *merkantilismus* eszmekörében mozognak, s a tudomány valódi nemzetgazdasági alapjait figyelombe alig veszik.

A 18-ik század folyamában hatással voltak a finantztudomány fejlődésére a francia *Dutot* (*Reflexions politiques sur les finances et le commerce* 1751.), s némely *olasz* írók, kik a pénz- és forgalmi feladványokat hozták a finantzelmélettel kapcsolatba, továbbá *Hume David* (*Essay, és Discours* 1742. 1751.), a világhírű státusbölcselek *Montesquieu* (*Törvények szelleme cz. remek munk. 13-ik könyvében*), továbbá az *olasz Galiani*, *Montanari*, s mások; végre a *Physiocraták*: *Quesnay*, *Letrosne*, *Turgot*, kiknek köz- és államgazd. elméletét a „*Nemzetgazdaságtanban*“ már ismertettük, s kiknek tanai az adóelmélet egyszerűsítésére voltak befolyással; másfelől a német nagy *kameralisták*, ugymint *Justi* (1758. és 1760.), *Pfeiffer* (*Grundriss der Finanzwissenschaft* 1781.) *Rössig* (*Finanzwissenschaft* 1789.), *Jung* (szintén 1789.) s némileg *Sonnenfels*, kikről részben a nemzetgazd. irodalom történetében emlékeztünk meg.

A valódi tudományos elmélet megalapítójaul azonban a nagy angol skót nemzetgazdát *Smith Ádámot* tekinthetni a 18-ik század hetvenes éveiben. A mennyiben jelesül sokszor említett classikus művének (*Inquiry into the nature and causes of wealth of Nations*) utolsó vagyis 5-ik könyvében az államkiadások és bevételek tanát s különösen az adó-rendszer irányelveit behatóbban tárgyalja, a jövedelem forrásait és elemeit kimutatja, a nemzetgazdaság és finantzügy közti kapcsolatot földeríti, szóval számos azóta életben és tudományban uralkodóvá vált elveket megállapított. — *Smith Ádám*tól fogva a jelenkorig egész sorával találkozunk a szakférfiak és íróknak, kik e tudományt részint kapcsolatban a nemzetgazdasággal, részint önálló tanszakként tovább fejleszteni és tökélyesbíteni törekedtek. Legtekintélyesb nevek pedig ez irányban: 1-2)

a) Angliában századunk első tizedeiben: *Sinclair*, *Ricardo*, *Cohen*, *Macculloch*; napjainkban *Stuart Mill*, *Macleod*, *Tooke*, *Patterson*;

b) a Franciaák közül *J. B. Say* (*Cours VII—IX-ik sk. részéb.*) *Sismond*i, *Ganilh*, *Rossi*, *Audiffret*; napjainkban *Jos. Garnier*, *Parieu*, *Royer*, *Dupuy*node, *Boiteau*, *Wolovszky*;

c) A Németeknél *Soden* (1811.), *Stockar-Neuforn* (1807.), *Schmalz* (1818.) s főleg *Jakob* meg *Malchus* mint pályatörök, *Nebenius* (*Über den öffentlichen Credit* 1829.), *Rau*, *Schön*, *Höfken*, *Umpfenbach*, *Wagner* *Adolph*, *Bergius*, *Pfeiffer*, *Moltke* (*Einnahmquellen des Staats*, 1846), *Dietzel* és *Stein* az újabb időkben, részint mint kitünő monographisták, részint mint rendszerezők; mig

d) a többi népek írói közül csak a spanyol *Colmeiro* és *Canga-Arguellesre*; a holland *Hogendorp*, *Ackersdey*-k, és *Verlorenre*; az *olasz Scialoja*, *Messedaglia*, *Boccardo*; az orosz *Cancrin*, *Legoborsky*, *Besobrasow*, *Berens* és *Walckerre*; a svéd *Sweigaardra*, meg az *osztrákok* közül báró *Hock* az: *Öffentliche Abgaben und Schulden* (1863.) *Die Finanzverwaltung Frankreichs* (1857) és *Die Finanzen und die Finanzgeschichte der Nordamerik. Freistaaten* (1866) cz. remek munkák szerzőjére, azután b. *Czörnigre* és *Schwarzerre* utalunk.

e) Hazánkban végre 3) *Vuchetich* (*Scientia rei aerariae* 1790), *Csergheő*, *Vedres* (századunk elején), továbbá gróf *Szécheny* (*Hitel, Stádium cz. műveivel*), *Desewffy Emil* gróf (a függő pénzügyi kérdések cz. 1856-ban

közzétett dolgozatával) *Lónyay* (Közügyekről 1863. cz. értekezéseivel, *Weninger*, (bankelméleti művével és politikai számtanával) *Karvasy*, *Matlekovics*, és a jelen sorok írója (rendszeres pénzügytani kézikönyvekkel) *Szepessy* (az ausztr. birodalmi adórendszer 1867.), *Keleti*, *Csengery Antal*, *Trefort*, *Fényes*, *Pulszky*, *Falk*, *Halász*, *Horn*, *Wodianer*, *Korizmic* s mások végre nagyobb napi kérdésekre vonatkozó fejtegetésekkel törekedtek a szakirodalmat meghonosítani, és előbbrevinni.

Jeles s használatra ajánlatos *kézikönyvek* egyébiránt a pénzügytanra nézve különösen ezek:

Jakob: Die Staatsfinanzwissenschaft (1821. uj kiad. 1837.).

Malchus: Handbuch der Finanzwissenschaft. stb. (1830.).

Rau: Grundsätze der Finanzwissenschaft. 1832. óta több kiadásban, legújabbán 5-ik kiad. (1864—1865.).

Umpfenbach: Lehrbuch der Finanzwissenschaft (1859.).

Stein: Lehrbuch der Finanzwissenschaft (1860.).

Macculloch: Principles and practical influence of taxation (1845.).

Joseph Garnier: Traité des Finances. (1862.).

Patterson: The Science of Finance, stb. (1868.)⁴⁾.

Pfeiffer: Die Staatseinnahmen, ihre Geschichte, Kritik und Statistik (1866.) 2. köt.

¹⁾ Miután a jelen munkában a jelesb szakírók művei az egyes főkérdéseknél úgy is felsoroltatnak, itt az írók neveik egyszerű megemlítése elégségesnek látszott.

²⁾ A pénzügytudományi írókra nézve is áll az, a mit a nemzetgazdaságtan 29- és 30-ik §§-ban mondottunk; megjegyezvén, miszerint rendszeresség és alaposág tekintetben a finansztudomány terén a német szakemberekkel egy nemzet írni sem vetekedhetnek.

³⁾ A pénzügyi nézetek és törekvéseknek keletkezését, fejlődését és újabb állását *házaunkban* tüzetesen fejtegette szerző: a „Nemzetgazdasági Eszmék fejlődési története és befolyása a közviszonyokra Magyarországon“ című (1868-ban megjelent) pályamunkájának 34. sk., 55. sk., 99. sk., 109. sk., 159. sk., 198. sk., 264. sk., 445. sk. 488. sk., és 566. sköv. lapjain.

⁴⁾ *Macculloch*: Principles of taxation, — és *Patterson* itt említett műve szorosan pénzügytani kézikönyveknek nem nevezhetők, főleg az utóbbi, mely legnagyobb részt bank- és hiteleméleti fejtegetésekből áll.

ELSŐ KÖNYV.

AZ ÁLLAMKIADÁSOK.

Irodalmi segédzerek: *Rau*: Finanzwissenschaft (1864.) 24—81. §§. *Stein*: Lehrbuch der Finanzwissenschaft (1860.) 23—54. l. *Umpfenbach*: Lehrbuch der F. W. (1859.) I. k. 23—50. l. *Jos. Garnier*: Traité des Finances (1862.) XIX-ik fejezet. *Pfeiffer*: Die Staatseinnahmen (1866.) I. köt. 41. sk. l. *Wagner Ad.* Die Ordnung des oesterr. Staatshaushaltes (1863.) 1. sk. l.

ELSŐ FEJEZET.

AZ ÁLLAMKIADÁSOK ÁLTALÁBAN.

9. §.

Az államszükséglet általában.

Az állam céljai megvalósítására megkívántatott javak és eszközök sommája az *államszükséglet* (Staatsbedarf); a mely a szerint a mint az egyes államban a megvalósítandó közcélok köre szűkebb vagy szélesebb, kisebb vagy nagyobb szokott lenni; míg az ez államszükséglet fedezésére tetteleg alkalmazott gazdasági javak összege az *államkiadás* (Staatsausgabe), vagy *államköltség* (Staatsaufwand).

Az államkiadások tekintetében főfontosságú mozzanat azok *nagysága és mérvé*. E mérv azon célok és feladatoktól függ, melyek elérését a közhatalom maga elé tűzi, s sem *ingyenes* szolgáltatások, sem *tiszteleti* szolgálat (Ehrendienst), hanem csak *anyag* javak, s *gazdasági értékek* alapján, illetőleg feláldozásával valósíthatók meg. — Az emberiség történetének és a pénzügyi viszonyoknak figyelmes szemlélete azon majdnem *természettörvényi* jelleggel bíró szabály fölismerésére vezet, hogy (míg az állami szükségletkör alacsonyabb műveltségű népeknél csakély) a műveltség terjedése- és az államélet kifejlésével karöltve (sőt egymást mfnat ok- és okozat föltételezve) az államszükségletek mérvé is folytonosan *növekedik*;¹⁾ s dacára annak, hogy a polgárosodás haladtával sok szükséglet (például

személy- és vagyonbiztosítási intézkedés stb.) vagy általában megszűnik, vagy (a mennyiben maguk a polgárok által, állami támogatás nélkül fedezhető) államszükségleti jellegét elveszti:²⁾ az állam-eszme teljes érvényrejutása, a polgárok igényeinek a státus irányábani fokozódása, a társadalom mind sokasbodo kulturai, ipari, közgazdasági érdekeinek és törekvéseinek az állam által mellőzhetlenné váló gyámolítása stb, mind nagyobb és nagyobb erőfeszítést és költsékezést tesz a státus részéről szükségessé; míg viszont, ugyan e nagyobb mérvű költsékezés ismét a társadalom anyagi gyarapodását eszközli, s ez által a szaporodo terhek könnyebb viselésére képesítvén, s erőinek sikeres fejlődését biztosítván, végfolyamatban megint magára a műveltségi és állami élet tökélyesbedésére, s új és új iránybani emelkedésére vezet.

Az előrebocsátottakból foly, hogy államcélok és államkiadások közt szoros kapcsolat és viszonyosság létezik;³⁾ tehát az utóbbiak kérdése amazok kérdésének megoldása nélkül alig dönthető el; — s másfelől, hogy az állambatalomnak nem szabad oly kiadási tételeket háztartásába fölvenni, melyek nem felelnek meg valami tetteles közczélnak (államérdeknek); sőt, hogy lehetnek valódi államcélok, melyek megvalósítása igen kívánatos, de a költségtervben még sem találhatnak helyet, azért, mivel az általuk igényelt költségek a nemzet anyagi ereje és képessége mérvét még meghaladják.⁴⁾

Következik az előrebocsátottakból az is, hogy miután legtöbb államban nem minden közszükséglet fedeztethetik, vagy fedeztetetik teljesen: az ildomos pénzügyi vezénylet főfeladata az leszen: az államcélokat az államerőkhöz képest megállapítani, az egyes államszükségleteket (a körülmények helyes számbavételével) jelentőségük rangsora szerint osztályozni,⁵⁾ az eszélyes magángazda módjára első, másod- és harmadrendű kiadások közt kellő különbséget tenni, s minden egyes (főbb) költségvetésnél a belőle eredő hasznot és előnyt a megkívántató áldozattal egybevetve, mérlegelni és számba venni⁶⁾).

¹⁾ Azt mondja erről Umpfenbach: „Das Gesetz der Grösse des Staatsbedarfs ist ein regelmässiges Fortschreiten mit dem Fortschreiten des menschlichen Gemeinwohns.“ (id. munk. 25. l.) L. még e momentum statistikai illusztrációját Pfeiffer: Staats-einnahmen cz. m. I. köt. 43—44 l.

²⁾ V. ö. Umpfenbach: id. m. 26. sk. l.

³⁾ L. Wagner: Ordnung des österr. Staatshaushalts (1863). 2. sk. l.

⁴⁾ Ide vonatkozik Waitznek megjegyzése: „In einen entwickelten Staate müssen sich die Einnahmen nach den Ausgaben richten, — die Ausgaben aber nach den Bedürfnissen und vorhandenen Kräften“ (Politik 1862.) 81. l.

⁵⁾ Ily rangsor felállítását Zacharias (Vierzig Bücher vom Staat 1832. V-ik köt. 380. l.) kísértette meg; belátván azonban maga is, hogy ez irányban valami általános érvényű elvet megállapítani nem lehet. (l. Umpfenbach 30—31. l.) Nézete szerint e sorozat a következő volna: 1.) Országvédelmezési 2.) békefenntartási, 3.) közjövödelmezési, 4.) államadóssági kamatfizetési, 5.) udvartartási, 6.) Igazságszolgáltatási, 7.) Jólételelmozdítási intézkedésekre célzó kiadások. — Más sorozatot állított fel legújabbán J. Garnier: Traitéje X-ik feje. l. még Hock: Öffentliche Abgabe 6—8. l.

⁶⁾ E latolgatásnál természetesen nem csak a jelen, hanem a jövőnek érdekei is mindenkör szem előtt leszenek tartandók.

⁷⁾ Az államszükséglet megállapítására nézve azt mondja Höfken: „Im Allgemeinen ist es zwar klar, dass der Aufwand des Staats nicht grösser und nicht kleiner sein soll, als die Erfüllung der Staatszwecke heischt. Allein hier schon sind die Grenzen sehr unbestimmt, es fehlt an einem allgemein gültigen Kriterium politischer Wirtschaftlichkeit. Die Auffassung über das was nothwendig was staatsklug, was nützlich oder bloss angenehm oder gar willkürlich ist, ist sehr verschieden.“ (Steuerreform in Österreich p. 5.) L. még Say-nek megjegyzéseit Cours Complet de l'Econ. Politique cz. nagy művének VII-ik feje. 13-ik r.

10. §.

Az államkiadások osztályozása.

Az államszükségletek, illetőleg kiadások, természetök és rendeltetésüknél fogva, igen különfélék, s azért csak bizonyos osztályozás alapján méltányolhatók helyesen. Így jelesül

a) Tekintve az értéktörvényműt, melyben az államszükségletet képző gazdasági javak jelenkeznek, a kiadások vagy természetbeni (natural) vagy pénzkiadások. A natural-kiadások azon szakában az államéletnek túlnyomók, midőn még a terményforgalom uralkodik, adók és szolgáltatások természetbenyekben rovatnak le, s az állam szükségletei beszerzésére pénzzel nem rendelkezik; tehát alacsonyabb műveltségi fokokon. Azon mérvben azonban, a melyben a polgárosodás terjed, és a státus-szervezet tökélyesbül: a natural-szükségleti rendszert a pénzsükségleti váltja fel, még pedig úgy, hogy lassanként majdnem kizáró uralomra jut, s az-összes államháztartás alapjává leszen.

b) A gazdasági javak, melyekkel az államnak a közczélok megvalósítására rendelkeznie kell, vagy személyes szolgálatok, vagy anyagi eszközök és jószágok. E különbség szerint az államszükséglet vagy személyi vagy dologi (Personal- und Realausgaben); amazt a közhivatalnokok s a katonaság fizetésére (s hasonnemű czélokra) fordított kiadások, emezt minden többi az államigazgatás és közügyintézés körében előforduló költségek képezvén.

c) Az államkiadások továbbá bekövetkezésük ideje szerint: rendesek, vagy rendkívüliek. Rendesek jelesül azok, a melyek az államélet szabályszerű folyamában évenként, vagy legalább is bizonyos időközökben ismétlődve előfordulnak, s határozott tartandósági jelleggel bírnak; a miért az állam alkotmányával és igazgatásával mintegy szükségszerű összefüggésben állnak; bekövetkezésükre nézve előre láthatók; az állami költségvetésben szabályszerű helyot foglalnak el; s melyeknek ép azért fedezésére mindenkor állandóan befolyó jövedelmek jelesendők ki.¹⁾ — A rendkívüli kiadások ellenben azok, a melyek csak bizonyos időpontban mutatkozó különös szükségletből (nagyobb szerű javítások és reformok, folyamatszabályozások, utak és vaspályák építése, vagy balesetek és természeti csapások, vagy a katonák létszámának s a hadkészeteknek nagymérvű szaporítását igénylő háborúk alkalmával) erednek; nem mindég előreláthatók; külön jövedelmi forrásokat²⁾ igényelnek; s ugyanazért az állambudgetben is egészen külön osztályt vagy rovatot szoktak képezni. — A rendes és rendkívüli kiadások szétválasztása, melynek gyakran még közjogi jelentő-

sége is szokott lenni (a mennyiben például a rendes budget hosszabb, a rendkívüli pedig csak rövid időre nézve állapítatik meg a törvényhozás által), némi nehézséggel jár, mert a kettő közt éles határvonalat húzni mindig nem lehet, s például egy eredetileg rendkívüli kiadástétel az idő múlásával folytában rendessé válhatik; — részint azon okból, mert vannak sok egyedi kiadások, melyek egy osztályba esnek, a mely osztályt összcélja állandó, de a kiadások legközelbi tárgyai évről évre változnak.

d) Tekintve a kiadások hatását, azok vagy *productivék*, vagy *improductivék*. A nemzetgazda „productivnek“ nevezi mindazon ok és célzásért, melyek legeszközölt kiadást, a mely valami igazi közszükségletnek, az államcélzók egyikő vagy másika megvalósításának szolgál; „improductivnak“ ellenben azt, melyből a társadalom vagy az állam hasznot nem von, melynek semmi új érték vagy előny, mint eredmény vagy folyomány meg nem felel.³⁾ Így például az igazságszolgáltatásra, a hon védelmére, vagy a közoktatás és népnevelésre (a nemzet erejének megfelelő módon) tett kiadások, bár közvetlenül anyagi értékeket nem hoznak elő, okvetlenül productivék; improductiv költség ellenben az, a mely pl. eredmény nélküli vagy szükségleten hadiviselésre, aránytalan sokaságu tisztviselőkre s katonákra, vagy pazar udvartartásra fordítottik⁴⁾.

e) Az államkiadások végül a szerint, a mint vagy az egész államra, vagy csak bizonyos tartományra vagy kerületre irányulnak: *birodalmi* vagy *tartományi* vagy *kerületi* kiadásoknak nevezetnek. Ez osztályzás onnan ered, hogy sok kiadás, mely közszükséglet tekintetéből történik, nem egyenlő mérvben történik az egésznek érdekében, hanem kiválókép egyes országok rész, tartomány vagy kerület javára; s hogy helyes államháztartási rendszernél oly szükségletek, melyek kielégítéséből az egész állam von hasznot, a birodalmi (központi), olyanok pedig, melyek csak egyes részekre irányulnak, legalább jó részben a tartományi stb. jövedelmekből, illetőleg pénztárakból lesznek fedezendők. Minek jó következménye lesz az, hogy az illető országrész szükségéi ellátásában nagyobb takarékoszággal fog eljárni; s a birodalom egyik része vagy tartománya, melynek tán igen nagy szükségéi vannak, a többiek rovására az országos erőforrásokat túlszított mérvben igénybe nem vehetendi.

¹⁾ A rendes államkiadások közelebről szemlélve még vagy *adóztatlanok*, *állami adók* (ständige Anagaben), a melyek t. i. évről évre egyenlő mérvben maradnak; vagy *változóak*, melyek ép idő- és körülmények szerint majd kisebb majd nagyobb tételekben jelenkeznek.

²⁾ Például hitelműveleteket, államjavarok elidegenítését, új adók behozatalát. — A mennyiben valamely *rendes* kiadás néha különös körülménynél fogva nagyobb összeget vesz igénybe, a többlet szinte *rendkívüli* kiadás színét ölti magára, de lényegileg ilyennek még sem nevezhető.

³⁾ A productivitas fogalma itt (mint említünk se kell) széles értelemben vettetik; mert szorosan (s anyagelviessen szolgálva) productivnek csak oly államkiadás lenne nevezhető, mely valami államilag vezetett vállalatban, gazdaságban stb. tőke-képződés vagy jövedelem-szerzést közvetítene. L. még Stein: Lehrb. 33. l. és Umpfenbach 32. lap.

⁴⁾ E pontban foglalt elvek tovább-füzése az ugynevezett *községi pénzügyre* vezet, melynek helyes rendezése ép napjainkban kezd tüzetes figyelem tárgyává lenni.

A tulajdonképeni államkiadásoktól ugyanis jól megkülönböztetendők az ugynevezett *megyei* vagy *községi* kiadások, melyek szorosan megyei illetőleg községi célokra (elemi oktatás, vidéki utak, kövezet, stb.) tételnek, s ugyanolykép itélendők meg, mint fent a szövegben a tartományi és kerületi kiadásokra nézve mondatott. Az ez alapon alakuló *községi pénzügy* (Gemeindehaushalt) kicsibeni képe és másolatja az államháztartásnak. E községi pénzügy szervezete, forrásai, és institúciónak vizsgálata most kezd előtérbe lépni; az önkormányzati rendszer egyik külön s főfontosságú alkatelemét képezi; s helyes rendezése, s az állami gazdasággal való kapcsolatba hozása a praktikus országászattan kiválóbb feladatai közé tartozik. L. Stein: Fin. Wiss. 79—95. l. Rau: F. W. 52—55. §. Karvasy: Pénzügy-Tud. 22—23. l. Walcker: Selbstverwaltung des Steuerwesens (1869.) 48. sk. és 84 sk. l. és alantabb az *adóelméletet* tárgyzó §§-okat.

11. §.

Az államkiadások tárgyköre, jelesül alkotmányi és igazgatási kiadások szerint.

Tekintve az egyes államkiadások *célját* és *tárgyait*, leghelyesebben két főosztályt különböztethető meg, melyek alá azok sorolhatók, névszerint *alkotmányi* és *igazgatási* kiadások. Az alkotmányi kiadások jelesül azok, melyek az állam alap-szerkezete s formájára, továbbá az uralkodó, és a közhatalom gyakorlásával foglalkodó személyekre vonatkoznak (tehát kiadások az udvarra, a törvényhozó testületre, stb.); míg az *igazgatási* kiadások sorába azok tartoznak, melyeket az államhatalom az egyes közszükséglet előmozdítása tekintetéből tesz, tehát annyifélek, a hány ága és feladatköre a státusigazgatásnak tulajdonképen megkülönböztethető¹⁾. — Közelebről szemlélve a közkiadások e két osztályát, ezek imigy jelenkeznek:

a) *Az udvartartási költségek*²⁾. Ezek egyeduralmi államokban fordulnak elő, a hol tudniillik a *fejedelmet*, (mint a státusfennség személyesítőjét, s a főhatalom birtoklóját) anyagilag oly fényes állásba kell helyezni, a mely méltóságának megfelel, illő uralkodói föllépését lehetségeit, teljesen önállóvá és függetlenné teszi, s kegyelem és jótétemények osztogatására is képesíti. *Eredetileg* legtöbb államban a fejedelem és háza domaniumokból látatott el, sőt a monarchiai absolutismus korában maga az összes közjövdelem is mintegy fejedelmi vagyonként tekintetett. Az *újabb időkben* itt-ott bizonyos jószágok vannak az udvartartásra nézve kijelölve, melyek azután *korona-jószágoknak* is szoktak nevezetenni; míg másutt, jelesül alkotmányos országokban, az uralkodó szükségletei fedezésére megkivántató pénzerők az országgyűlés által határozatnak meg. — Az utóbbi módon megállapított udvartartási költségek *civillistának* hivatnak, s vagy egyszer mindenkorra, vagy a fejedelem trónraléptekor annak egész uralkodási idejére, vagy egyik finantz-időszaktól a másikig szoktak kijelöltetni³⁾; s lehetnek *rendesek* és *rendkívüliek*; továbbá olyanok, melyek szorosan az uralkodó szükségleteire, és olyanok, melyek a fejedelem özvegye, vagy rokonai (uralkodó-családi hercegek) dotatiójára vettetnek ki, mely utóbbi esetben *appanage-kiadásoknak* is nevezetnek. — Azt, hogy mekkora legyen a fejedelem civillistája, általánosan meghatározni nehéz. Mindenesetre *szükségesnek* kell lennie, hogy az uralkodót állásához képesti föllépésre

képessé tegye, kicsinyes takarékosági gondok alól fölmentse, adakozást, művészet- és tudománypártolást stb. neki lehetségesse tegyen; ámde soha se lehet akkora, mely a nemzet ereit meghaladván, üres pompa és fényűzés eszközeit szolgáltatná; mint az fájdalom sok államban tapasztalható¹⁾. *Köztársaságban* ilyféle költségek nem léteznek, s helyököt azon kiadások foglalják el, melyek a *kormány-elnök* fizetése s egyéb szükségletei fedezésére megkívántatnak.

b) Alkotmányos országokban nem jelentéktelen költségtételt képeznek az *országgyűlési kiadások*, melyek névszerint a törvényhozó testület tagjainak fizetésére, üléskezési épületek és lakbérre, enquétek, bizottságok működésére, irodai és nyomtatványi szükségletekre kívántatnak meg; s kivált újabb időben, hol a képviselők díjazásának rendszere általánosban kezd érvényre jutni, s a parlamenti kormány hosszas ülészakokat von maga után, — tetemes összegeket képviselnek.

¹⁾ Ezelőtt az államkiadások négy fő-osztály szerint különböztettek meg, u. m. udvartartás, — kormányzás, — katonaság, és államadósságra fordított kiadások szerint; a fentjelzett új csoportosítást *Umpfenbach* vezette be az irodalomba.

²⁾ V. ö. erre nézve *Rau*: Fin. Wiss. 41—51. §§. *Jakob*: Staatsfinanzwissenschaft 835. sk. §§. *Matthys*: Fin. Wiss. II. köt. 10. §. *Pfeifer*: Die Staatseinnahmen 41. sk. l.

³⁾ Leghelytelenebb mindenestre ez utóbbi mód, mert nehezen egyeztethető meg a fejedelem méltóságával (hogy e részben minduntalan alkudozások és tárgyalások kerüljenek az országgyűlésen szónyegre) s ellenkezik minden jó háztartás föltételeivel is.

⁴⁾ A civillista hovafoordítása az uralkodó teljes szabadságára hagyandó ugyan, de meghatározhatók mégis azon kiadások, melyek egyenesen belőle fedezendők. Az egyes európai fejedelmek civillistáit tekintve, újabb időben a francia császáré 12—16., az Ausztriai császáré 6—7, a Porosz királyé 3, a Belgia- és Bajoré 2, az Angol királynéé 3 1/2 millió forintba rugott.

12. §.

Folytatás.

Az *igazgatási kiadásokat* illetőleg (melyek együvéfoglalva *Civil-Élatnak* is neveztetnek), ezek az állam kormányzata, a hatósági közegek és hivatalok, meg az államigazgatás egyes ágaira czélzó költségtételekből állanak, s a következőkép tekintethetnek át: a) Fejedelmi *iroda* (Cabinet) kiadások, kiadások az állam- és miniszteri tanácsra, státusminiszteriumra stb. Ezek után jönnek a tulajdonkép úgynevezett kormányzati kiadások, melyek minden valamivel nagyobb államban megannyi külön *ministeriumok*¹⁾ szerint osztályoztatnak. Jelesül b) *Belügyi* igazgatási költségek,²⁾ hová rendszerint a közrendészeti³⁾ s közegészségügyi kiadások is soroltatnak. c) *Igazságszolgáltatási* kiadások, melyek a törvénykezés és bíró kar, továbbá, fegyházak, codifikáció, stb. céljaira szükséglett kiadásokat foglalják magukban. d) *Közoktatási* kiadások, jelesül tudományos intézetek gyámolítása, fő- közép- és alsóbbrendű tanodák tartására, népnevelésre, több államban vallás-egyházi célok előmozdítására. e) *Pénzügyi* igazgatási költségek, a hová tartoznak a közjövödelmek beszedése és kezelésével járó kiadások, a jövedéki és ellenörködési közegekre, a státusadóssági tőkétörlesztés és kamatfizetésre,⁴⁾ végre államzámvitelügyre igényelt kiadá-

sok. f) *Közgazdasági* kiadások, melyek nevezetesen a mezői ipar, a gyártás, forgalom és közlekedés gyámolítására irányulnak, a társadalom anyagi érdekei előmozdítására fordítottatnak. g) *Hadügyi* kiadások, melyek jelesül a katonaság eltartására, laktanyák és épületekre, fegyverzet, erődítések, hadi hajók, katonai tanodák stbre szükségelt tételekből állanak, s az utóbbi időben mesés mérvűekké váltak Europa majdnem valamennyi államaiban⁵⁾. Végre h) *Külügyi* kiadások, a hová a diplomatiái ügyvitelre, a követek és consulátusok tartására czélzó, szóval az államnak idegen államok irányában kolló képviseltetésével járó költségek soroltatnak⁶⁾.

Az itt felsorolt államkiadások nagy része mint emliteni sem kell, csak a műveltségben már valamivel előrehaladottabb országokban fordul elő; alacsony fejlettségi fokon álló népeknél ellenben vagy egészen hiányzik, vagy oly csekély szükségleti mérvben jelenkezik, hogy valami szövevényesb finantz-háztartás egészen nélkülözhető; úgy hogy teljes joggal mondhatni, miszerint az állami pénzügyrendszer azon arányban fejlődik és lesz teljesbé illetőleg bonyolultabbá, a melyben a műveltség és polgárosulás terjed, s evvel karöltve a szükségletek köre és határai is mind szélesebbekké válnak.

¹⁾ Azaz kormányzati és hatósági központok szerint.

²⁾ Jelesül politikai országos és kerületi hatóságok, tisztviselői kar, hivatali épületek, irományok stb. által föltételezett kiadások.

³⁾ Például közbátorsági, jótékonyági, emberiség stb. intézetek; fensőbb állampoliczia, orvosi s egészségügyi rendészet.

⁴⁾ E költségtétel egy maga legújabbban felment Angliában körülbelül 280, Frankonban 200, Oroszországban 100, Ausztriában 180, Poroszországban 40, Italiában 80, Hollandban 36, Belgiomban 20 millió forintba évenként.

⁵⁾ A hadügyi kiadások újabb időben Angliában (a tengerészeti hajóhaddal együtt) mintegy 200, Frankonban 180, Ausztriában 90, Poroszországban 60, Belgiomban 15, Hollandban 15, Oroszországban 140, Italiában 80 millió forintba rúgtak.

⁶⁾ Az államkiadásoknak egyetemes *statistikai* szempontból való tüzetesb ismeretetését nyújtja *Hauser*: Allg. Vergleichende Statistik (1865). *Kolb*: Statistik (5-ik kiad. 1866.) és az angol *Statesman's Yearbook* (1870.).

MÁSODIK FEJEZET.
 AZ ÁLLAMKIADÁSOK FEDEZÉSI ELVEI ÉS AZ
 ÁLLAMI KÖLTSEGVETÉS VAGY BUDGET
 KÜLÖNÖSEN.

13. §.

Az államkiadások eszközési módja.

Valamint a magán, úgy az állami háztartásnak is megvannak a kiadások fedezése tekintetében bizonyos szabályai, melyek szükségkép szem előtt tartandók, hogy a *pénzügyi egyensúly* meg ne zavartassék és a társadalom finanziaális bonyodalmaktól ment maradjon.

Általános, minden népre és országra egyaránt alkalmazható ilyféle szabály, illetőleg *kiadási mérv* ugyan nem létezik; mert az anyagi erőforrások és eszközök, sőt még a közszékek köre is különböző az egyes államokban. Azt azonban irányelvül mégis ki lehet tűzni, hogy mint minden gazdaságban általában, úgy az államéban is: a *gazdaságosság* (Wirtschaftlichkeit) és *takarékosság* mulhatlanul szükséges, mely nélkül még nagy és gazdag nemzeteknek sem lehet biztos alapon nyugvó pénzügyük és gazdaságuk¹⁾.

E takaréknasságnak nem szabad ugyan soha *fősvénység* vagy fukarsággá fajulnia; nem szabad úgy alkalmaztatnia, hogy oly kiadások, melyek a közjó érdekében szükségesek, abban hagyassanak, mellőztessenek; vagy hogy az indokoltnak elismert szükségletre *oly kevés* fordittassék, hogy a kitűzött cél vagy épen nem vagy csak félig meddig éretik el²⁾. A valódi feladat tehát: a *productiv takaréknasság*, azaz oly eljárás, a mely mellett lehető legcsekélyebb áldozat és költséggel, a lehető legnagyobb eredmény biztosítható.

Egy további vezérelv az, hogy az államszükségletek kielégítésében *helyes arányosság*, rangsor, és *egymásután* tartassék meg. E szerint a mulhatlanul szükséges és a *sürgős* kiadások mindig első sorban, a kevésbé fontosak és esietősek pedig csak azután, ha az első már fedeztettek, — lesznek fedezendők³⁾.

Az államkiadások összegének továbbá a *nemzeti jövedelemmel* (jelesül a tiszta jövedelemmel) bizonyos arányban kell állnia. Nem lehet ugyan általános közérvényű szabályban kimondani azt, mekkora *hányada* az évi nemzetjövdelemnek fordítható biztosan a közszükségletekre; de elvül szolgálhat az, hogy a kiadásoknak az *egész* tiszta jövedelmet *elnyelniök* vagy ép a *tőkekészletet* megtámadniok nem szabad; mert ez által az ipar,

szorgalom és munkásság meglankasztatnék, a produktió és forgalom éltető alapjai és tényezői lerontatnának, s végre is a legfájdalmasab nemzetgazdasági válságok s közelszegényedés idéztetnék elő⁴⁾. A produktiv takaréknasság nagy elve legbiztosban úgy lesz megvalósítható, ha az államköltség lélekismeretes, belátó és hazafias érzületű *népkepviselet* közreműködésével állapittatik meg, a mely a szükségletek és erők gondos egybevetéséből indul ki, s egyidejűleg a népet az illető kiadások szükségessége felől meggyőzvé az adók és közterhek készségeseb viselésére birni képes.

Igen fontos szolgálatot tehet még minden államban a productió és consumptió, az ipar és forgalom állásának és viszonyainak minél teljesb ismerete, jelesül pedig a helyes szervezettű s kimerítő *köszgazdasági statisztika*, a mely mint valódi főkönyve és fokmérője a nemzet vagyoni emelkedése és virágzása, vagy hanyatlása és gyöngülésének: a közháztartásnak a társadalmi s magánháztartásokkal való összhangbahelyezésére igen nevezetes segédeszközt képez.

Azon nagyfontosságú kérdést végre illetőleg: rögtön felmerülő, vagy jelentékenyebb rendkívüli kiadások fedezése *adók* vagy *adósságtetés* alapján történjék e: alantabb tüzetesen lévén szó, e helyütt néhány *főbb államkiadási tétel* közelebbi szemügyrevételére kell áttérni, tekintettel különösen az imént kifejtett *takarékossági* elvnek a körül leendő alkalmazására.

¹⁾ V. ö. *Rau*: F. W. 28. sk. §§. *Pfeiffer*: Die St. Einnahmen I. 46 sk. 1. *Schäffle*: Nat. Oek. 374. sk. és 531 sk. 1.

²⁾ Ezek szerint az állam az általa szükséglett tárgyakból nem azokat veendi meg, a melyek ép legolcsóbbak, hanem a melyek legjobbak; építkezéseknél úgy építend hogy az építmények tartósak és tökéletesek legyenek, a mellett hogy céljuknak megfelelők, stb.

³⁾ Azt mondja egy jeles szakférfiu: „In der Berechtigung zu einer Staatsausgabe liegt zugleich die Nothwendigkeit von deren Vornahme. Dürfen ist hier müssen; stb.

⁴⁾ Azon hamis és veszedelmes nézetről, hogy a bőséges állami költekezés köszgazdaságilag ártalmatlan, — alantabb.

⁵⁾ V. ö. *Pfeiffer*: Staatseinnahmen I. köt. 44. sk. 1.

14. §.

Az államtisztviselők és hatósági közegekre czélzó kiadások különösen.

Az államkiadások egyik legjelentékenyebb tételét a *közhivatalnokok fizetése és tartása* képezi¹⁾, a miért is az ez iránybani költekezésben a kellő takaréknasság alkalmazása elsőrendű pénzügyi és politikai feladat. — Az államközegek által igénybe vett költségek tetemesen méréselkelhetők az által, ha egyfelől a hivatali eljárásban és ügyvitelben szokásos *formasszerűségek* mellőztetnek; az igazgatás rendszerében *helyhatósági* intézmények léptettetnek életbe, azaz az adminisztrativ teendők egy része a státus-közegek vállairól levétetik, s ennek folytán a hivatalnok-sereg létszáma alábbszállittatik stb; — másfelől, ha minden hivatalra rendszerezett *fizetés* csak olyan nagyra határozottatik²⁾, a minőt a hivatalnak természete és minősége megkíván; s e mellett minden *sinécure*, s olyféle állomás eltöröltetik, me-

lyel élvezmények igen, de szolgálattétel, munka és fáradság egybekötve nincsen.

A fizetést magát illetőleg a következőkre utalhatni: a) A középkorban divott *terménybeni* fizetések rendszere az ujkori államokban már alappal és alkalmazhatósággal nem bír, s a készpénzbeni annyiban is helyszerebb, mert az állam-gépezetet egyszerűsíti, és a tisztviselőket függetlenebbé változtatja¹⁾. b) A fizetések meghatározásával legyen mindenkor tekintet, a hivatalhoz *megkívántatott képesség és ügyesség, továbbá becsületesség és jellemtisztaságra, nemkülönben az avval járó fáradság és elvállalandó felelősségre.* c) A magántisztviselők (p. o. gazdatisztek) s nagy üzlettársulatok közegei díjrendszerében ujabban meghonosított *nyerhánnyad* (Tantième) elve: államhivatalnokok díjazásában nem igen alkalmazható; s legfeljebb ott találhat helyet, hol a státus maga is mint gazda, vállalkozó szerepel; péld. államjóságokon, állami gyáraknál, stb. d) Hibás azon fizetési rendszer, hol a felsőbb tisztviselők nagyon is bőkezűleg, az alsóbbak pedig igen fukarul díjaztatnak, mert így egyfelől pazarlás s könnyelmű költsékezésre nyújtatik inger; másfelől hivatalnoki proletariátus képződésére szolgáltat alkalmat, a minnek pedig igen sok erkölcsi és politikai veszélyei vannak. e) Elv legyen mindég az, hogy az államhivatalnok oly díjaztatásban részesíttessék, mely *illő módóni* létezését biztosítja, s tisztjével össze nem férő mellékfoglalkozásoktól, vagy állásával való visszaélésektől távoltarthatja; a sikkasztás, megvesztegethetőség stb. kíséreteit könnyen kikerülhetővé teszi. Eltekintve attól, hogy a közhivatalnak nem csak tekintélye és méltósága csökkentetik, hanem még tehetséges egyének a közpályára való lépéstől is elrettentetnek, hogyha oly csekély fizetés adatik a tisztviselőnek, melyből illőleg megélnie lehetetlen²⁾. Miután végül a közhivatalnokok fizetésükből ritkán gyűjthetnek maguknak *tökéket*, melyel aggott korukra vagy szerencsétlenségek esetére magukat némileg biztosíthatnák: ép oly czélszerű mint mellőzhetlen leszen bizonyos *nyugdíj-rendtartásnak* életbeléptetése³⁾; mely szerint a tisztviselőnek szolgálati idejük és érdemeiségükhöz mért nyugdpénz biztosítatik, *ösvegyeyek, árváik* pedig törvényileg meghatározott segélybeni részesítésre igényt nyernek⁴⁾.

¹⁾ V. ö. Rau: F. W. 56—66. §§. Roscher: Grundriss der Staatswirthschaft 140—142. lap. Schäffle: N. Oek. 388. l.

²⁾ Azon kérdésre, mekkora a fizetési-díj természetes tétele, *Umpfenbach* azt válaszolja, hogy két alkatelemből kell állnia; egyik, a mely a tisztviselő folyó kiadási fedezésére czéloz, a másik, mely tökéítésre irányul, s egyrészt az előkészületi költségek visszapótlására másfelől a szolgálatképtelenség idejére a létbiztosításra elégséges.

³⁾ Ez nem zárja egyébként ki azt, hogy a fizetések megállapításánál a fő élelem-tárgy, a gabona ára, és másfelől a lakásra is fordíttassék figyelem.

⁴⁾ Bizonyos szolgálati évek lefolytával a hivatalnok (főleg a ki oly szakmában szolgál, hol gyakrabbi előlépések nem fordulnak elő) magasb fizetésszakra léptetendő.

⁵⁾ Némelyek szerint legczélszerűbb ezt magukra a hivatalnokokra bizni, kik az *életbiztosító intézeteket* használhatják fel, vagy maguk közt léphetnek kölcsönös nyugdíj-biztosító egyesületbe. Nézetünk szerint ezen rendszer nem érdemel elsőbbséget, a mennyiben igen sok esetben az állam mégis kényyszerülve volna a terhet viselni. L. e tárgyról Rau: id. h. Jakob: St. Fin. II. k. 808 sk. l. *Matthias*: Hbuch II. 71. sk. l.

⁶⁾ A hivatalnokok kinevezése és elbocsáthatása, jogi állása és viszonyai, stb. iránt a *politika és könjog* ad felvilágosítást. l. *Bluntschli*: Staatsrecht (1863) II. köt. 120—152. l. *Roscher*: Grundriss 142. l.

15. §.

Az államvédelmi vagy hadügyi kiadások.

Az ország függetlenségének, területi épségének és méltóságának megvédése, nem különben a belbéke és biztonság fenntartása tekintetéből: bizonyos *katonai erő* mulhatlanul szükséges, s egy államban sem nélkülözhető egészen; sőt a kellő *védelmi* intézkedések megtétele, s a haderő illőmódoni kiállítása még jelentékeny *áldozatok* hozását is igazolja. Bizonyos azonban másfelől az is, hogy a jelenleg fennálló státusokban a *legerhesb* államkiadási ágak egyikét a hadügyi kiadások képezik. E költségételnek a két művelt világrész majdnem valamennyi államában folytonos nagyobodásával találkozunk, úgy hogy jelenleg az összes évi állambevételeknek általában egyharmadát, itt ott közel felét e kiadások nyelik el; s tarthatni, miszerint, szemben a némely hatalmaságok által folyton követett s ápoltt politikai tendenciákkal s hódítási vágyakkal, nemkülönben a szakadatlanul növekedő szükségletekkel stb.: e költségek a jövőben még terhesebbé válnak¹⁾.

A katonai költségteher kiválókép két irányban igen nagy. Egyfelől ugyanis, a mennyiben ezer meg ezer munkás kéz, productiv polgár, s sok kitünő erő a termelés- és ipari foglalkozástól elvonatik; s háboru idejében ép a legerőteljeseb polgárok élete kockáztatik; másfelől azért, mivel a katonai erő tulzott nagysága mellett az improduktív fogyasztás mód felett fokozódik, s sok tőke és erő oly vállalatoktól elvonul, melyek egyébként a nemzeti vagyonság fejlesztésére leghatályosabban működtek volna közre.

Mulhatlanul szükséges leszen tehát a katonaság szervezésében, ellátásában és felszerelésében, a takarékoság azon mérvét alkalmazni, a mely csak a nemzet önállósága s hatalmi érdekeivel megfér; — mire nézve a következők veendőik figyelembe:

a) Az államvédelem költségeinek nagysága függ leginkább a státus kül állása és helyzetétől, jelesen attól, nagy hatalom, vagy csak másod, harmadrendű hatalom-e; továbbá az ország fekvése- és természeti viszonyaitól, a mennyiben ezek a védelmi intézkedések kisebb nagyobb mérvére befolyanak; attól, minők az ország belviszonyai; mekkora haderőt tartanak a szomszédos államok; s végül nagyobb terjedelmű kereskedési hajózat; s távolvidéki birtokoktól, gyarmattartományoktól, mert ezek megvédése csak nagyobb fegyveres erővel eszközölhető;

b) Általában azt mondhatni²⁾, hogy az álló s rendes hadsereg létszámának az összes lakosság egy százalékánál nagyobbannak lennie nem szabad. A takarékoság tekintete tehát épúgy mint fontos politikai érdekek oly hadrendszernek életbeléptetését javallják, a hol a (tagadhatlanul nem nélkülözhető) álló és rendes hadsereg mellett polgárhadi vagy *honvédelmi* intézmény honosíttatik meg³⁾, a mely béke idejében az országnak csekély költséget okoz, s szükség esetére mégis igen jelentékeny harczerő kiállítását teszi lehetségessé⁴⁾.

c) Sok költség takaríthatatik meg az által, hogy a katonaságnak felszerelés- és ruházatában minden fényűzés kerültetik, a főtisztek száma

és fizetése kellő megszorítással állapítatik meg; gyakori nagyobb mérvű szabadságolások történnek; költséges hadgyakorlatok (melyek által néha egész vidék pusztítatik el) ritkán tartatnak; a hadszerek készítése és beszerzésében a státus-pénztár kiméltése szolgál vezérelvül; stb. Nem tévesztve természetesen szem előtt azon érdekeket és igényeket, melyek a katonaság testi és erkölcsi építésének a kellő műszaki kiállításának biztosításával járnak. d) Nem egészen figyelmen kívül hagyandó indítvány¹⁾ az, hogy a szolgálatban álló katonaság egy része békeidejében *közmunkákra* alkalmaztassék, s kivált ott, hol a mezői lakosság gyér és elégtelen, mezőgazdasági foglalkozásra felhasználtassék²⁾.

Nagy és szerfelett súlyos kiadás végre az, mely *háborúra való készüldések s maga a háború* által okoztatik. Az innen eredő terhek ugyanis nemcsak az állampénztárra közvetlenül nehezedő kiadásokban, hanem az összes productió, ipar és forgalom meglankasztása és fennakadásában, a nyomasztó beszállások, pusztítások és rombolásokban, a népben rejlő munkaerő s felgyűjtött tőkék megsemmisülésében keresendők. E veszteségeket még a legszerencsésebb kimenetelű háború sem orvosolhatja egészen; mennyivel súlyosb csapás az, ha szerencsétlenül viseltetett s a nemzet megalázásával végződik. Azon körülmény, hogy a háború egyeseknek vagy egyes iparágaknak előnyére van, százszorosán fölméretik azon tekintet által, hogy ezerek és ezerek tönkre mennek s a nemzeti vagyon mint egész, a legsúlyosb csorbát szenved. „Mindezeknek számbavétele (mond egy jeles szakfőúr) nem tartóztathat ugyan vissza egy igazságos háborútól, a mely szükséges arra, hogy az ország idegen erőszakoskodás vagy támadások ellenében mególtalmaztassék, vagy egyáltalában, hogy a sértett nemzetközi jognak érvény szerzettessék, de igenis fokozhatják súlyját az egyéb igazsági és eszélyességi okoknak, oly háborúktól idegenkedésre, melyek a jog és igazság örök törvényeinek ellenére vannak, s melyeknek indítói a világtörténet ítélőszéke előtt soha meg nem állhatnak.“

¹⁾ V. ö. Rau: Fin. Wiss. 72. s. köv. §§. hol az e kérdés tekintetében igen fontos statisztikai adatok is egybeállítvák.

²⁾ Mint már Smith Ádám is tevő: Wealth of Nations V. könyv I. szakaszban.

³⁾ A mely t. i. a nemzet valamennyi fegyverképes fiatalabb férfitagját magában foglalja, évenkénti hadgyakorlatokban kiképeztetik, s jobbra csak védelmi háborúban alkalmaztatik.

⁴⁾ A műszaki hadosztályok (tüzérség stb.) tekintetében a honvédelmi rendszer nem annyira alkalmazható, mert ott hosszabb gyakorlat és előkészület szükséges.

⁵⁾ Jelestül a híres francia államgazda Chevalier Mihály: Cours d'Écon. Pol. (1845.) X-éme leçon.

⁶⁾ Legújabbban Ausztriában, és hazánkban is némileg megkíséreltetett; — Oroszországban pedig már régebbi idők óta érvényben áll e rendszer.

16. §.

Egyéb államkiadások.

A mi a többi államkiadásokat illeti, ezek fedezési módjára nézve a következők jegyezethetnek meg¹⁾: a) A *belsőigazgatás* körében fontos mozzanat a költségösszegre nézve az egyéni és a területi igazgatás helyes

combinátója; a közrendészeti intézkedéseknek a rendelkezésre álló erők tapintatos felhasználása által minél hatályosbba tétele; a csend- és rendőri közegeknek a státuspénztár kiméltésével járó szervezése; s mindenkifelett az igazságszolgáltatásnak az adminisztrációval szemben, olyképeni intézése, hogy a szükségszerűleg eszközözlendő külön választása e két functionörnek az állam nagyon is érezhető terheltetésére ne vezessen. b) A *törvényhozás* körében előforduló, részben súlyos kiadások, jóval alább szállíthatók lennének egyebek közt az üléselési időszakok megrövidítése, a sok formaszertés mellőzése, valamint a választási rendszernek, vesztegetéseket és egyéb költségeket megakadályzó reformja által²⁾. c) Az *igazságszolgáltatási* kiadásokat illetőleg, napjainkban az élet és tudomány nem különben a mindjobban érvényre jutó humanitási tekintetek sok új és előbb ismeretlen költséget okoznak; sok megtakaríthatatik azonban viszont a törvényhozás tökélyesítése, megfelelőbb perrendtartás s egyszerűbb törvénykezési eljárás (kevesebb folyamatok) életbeléptetése, fegyintézeteknél a fegyenczeknek foglalkodtatása stb. által. d) A *közigazgatási* érdekek támogatására fordított kiadások napjainkban, hol a magánvállalkozói szellem, a társulási törekvések, és az egyesületi kezdeményezés oly nagy lendületet vettek: csakélyebb összegekkel fedezhetők, s az egy fő-tért, melyen az állam nagyobb mérvű közreműködése nem nélkülözhető még, a tágért vett közlekedési eszközök és szállítási intézetek képezik. e) A *pénzügyi* tárca egyik legterhebb szükségleti tételét, az *államadóssági kamatokat* illetőleg: a státus hitele és méltósága azt követeli, hogy a kormány e tartozásnak lerovásában, hitelezői kielégítésében stb. szigorú rend-, pontosság és lelkiismeretességgel járjon el, hogy minden panasznak lehetőleg eleje vétesseék, s az ország anyagi ereje ép úgy mint soliditása irányában a pénzügyi tárca bizalom támasztassék vagy ápoltsassék. Végre a *külső* kormányzatot illetőleg, kerüljön az állam minden felesleges követi állomásra fordítandó kiadást; egyesítsen több követi állomásokat egy kitűnő személyben; óvja odjék fényűző fölléptetése, bőkezű dotatiojától diplomatikus küldöttjeinek, vagy attól, hogy kémkedés és titkos policziai czélokra kiadott összegek által e tárca rovatait mértéken túl terhelje. — Egyáltalában pedig legyen minden törekvés és ügykezeset oda irányozott, hogy a népben az *öntevékenység* és *önsegély* nagy elve mind teljesben és széles alapon érvényre juttatassék; továbbá a *társulás* és *egyesülés* hatalmas elemei és intézményei, melyek segélyével oly sok és súlyos teher vétethetik le az állam vállairól, minél erőteljesb alapon kifejlődhessenek; s végül a politikai és socialis ügyigazgatásban az *önkormányzatnak*, a helyhatósági autonomia és *selfgovernmentnek* minél nagyobb mérvben tér nyittassék; mert csak így éretthetik el, hogy a polgároknak azon tudat és meggyőződés váland uralkodóvá, hogy ép az alkotmányos és szabad állam egyik legfő s legsajátabb életelve, hogy *mindenki önnön sorsának kovácsa*; mindenki: tetteiben és czéljaiban a *felelőség* kérlelhetlen törvénye alatt áll, s hogy az a nép, mely mindent a kormánytól vár, s melyben az egyesek helyett az állam gondolkozik, teaz és hat: lehet talán művelt, szorgalmas, boldog nép, de nem szerepelend az igazán nagy-súlyú, tekintélyes és szabad nemzetek sorában sohasem.

¹⁾ Némely idevágó észrevételek, habár közbevegyítve sok impraktikus s mérész tervezetekkel *Maurus: Die moderne Besteuerung und die Besteuerungsreform* (1870.) 261—310. l.

²⁾ A *Maurus* által e tekintetben ajánlott „direkt nép-törvényhozás”, melynek első védelmezője a szelleműs német *Rillinghausen* (Die direkte Gesetzgebung durch das Volk. 1868. sk. években), s mely kis körben a Svaitzban legújában már némileg fogantatba is vétetett: alig indokolható komolyan; de másfelől az is bizonyos, hogy kevesebb egyénből álló, s rövid ideig együttülő parlamentek, melyek a jól előkészített törvényjavaslato-*kat* gyorsan, hosszas viták kerülésével, szavazták meg, — tetemes kiadási-takarítást tennének lehetőségé.

17. §.

Az állambudget, vagy költségvetés.

Minden jól rendezett államháztartás legfőbb kelléke: először bizonyos meghatározott *pénzügyviteli terv* (Finanzplan); másodsor szabályzott *pénztári és fizetési* rendtartás; s harmadsor célirányosan szervezett *számviteli ellenőrzet* ¹⁾.

A helyes pénzügyviteli tervnek s következőleg az összes államháztartás sikerességének is alapját az képezi, hogy időnként (például minden évben) az állambevételek és kiadások *számszeres* alapokon való előzetes egybeállítására és összehasonlító átnézete készíttessék, aközszükséglet s annak minden főbb tételei, valamint a fedezeti erőforrások nagysága és mérve felől határozott ismeret szereztessék. Ezen célra szolgál az *állambudget* (Staatsetat) vagy költségvetés.

Az állambudget készítése az országos háztartás legfőbb *számvitelét* képezi, annyiban, a mennyiben az illető időszak alatt a valószínű szükségletek és jövedelmek rendszeres átnézetét tartalmazza, a pénzügyi egyensúly fenntartásának egyik biztosítéka, s jelenleg már minden államban mint lényeges alkatrésze közháztartási rendszerének ²⁾ föllelhető. — A budget szerkesztése mindenkor a szükségleti tételeknek a különböző igazgatási ágak szerint, fő- és alrovatokban való egybeállításából áll³⁾, folytonos figyelemmel nem csak a *rendes és bizonyos* kiadásokra, hanem azokra is, a melyek *rendkívüliek* és bizonytalanok, valamint az ez utóbbiak fedezésére megkivántató *hitelek* (Credite). Egy másik fő részét a munkálatnak a valószínűleg várható *jövedelmek*nek, egyenként és egészbeni egybeállítására és felsorolásra képezi, és pedig a pénzügyi kormány által beszerzett adatok alapján, és a szükséges okmányokkal támogatva; — megjegyezvén, miszerint, mind az egyik mind a másik irányban, a fölvetett összegek nagysága a mindenha fennforgó körülményekre meg a *legközelebb múlt évek pénzügyi eredményeiből* meritett következtetésekre szokott alapittatni ⁴⁾; másfelől, azt, hogy a költségek mindig valamivel többre tétetnek, mint a valószínűség szerint *tényleg* előállandának ⁵⁾.

Az egyes minisztériumokban ilykép egybeszerkesztett budget (egészben és egyes részeiben) tüzetes tárgyalás és megvitatás alá kerül, és pedig alkotmányos országokban előbb a minisztertanácsban, azután az országgyűlésen; abszolút uralkodású államokban ellenben csak a kormányzati ágak legfőbb közegei közt való értesülés-, s végfolyamatban a monarcha elhatározásaitól függ a végleges megállapítás.

A budget-tárgyalás célja (gyfelől az egyes államigazgatási ágak igényeit a pénzügy irányában érvényesíteni, s közöttük egyuttal bizonyos *arányosságot* létrehozni; másfelől a nemzet képviselőtársaság az államháztartás miként-vitelére befolyást biztosítva, az alkotmányosság ez egyik fő követelményének eleget tenni. Eltekintve attól, hogy az országgyűlésnek a költségvetés megállapításánál való közreműködése: a pogároknak a *financzkézelés* iránti bizodalmit ébreszti és fokozza, az adók s köztartozások szükségassége felőli meggyőződést a népben terjeszti és erősíti, a *státushitel* szilárdítja, s az egész államháztartásnak bizonyos *erkölcsi súlyt és tekintélyt* kölcsönöz⁶⁾.

A budget-vita befejeztével, ha az országgyűlés ez irányban hozott határozatai az uralkodó szentesítését megnyerték, az *államháztartási törvény* (Finanzgesetz) jó létre, a mely bizonyos időszakra, például egy, vagy két, vagy három évre szólván, a *külön* budgetek mintegy általános s főtételek szerinti foglalatát képezi, s kötelező lesz: először a pénzügyi vezetésre nézve, melynek tisztjévé teszi az egyes igazgatási ágaknak a számukra kijelölt összegeket kiszolgáltatni; másfelől felhatalmazványt képez az egyes igazg. ágakra, amaz összegek erejéig az állampénztár felett rendelkezni; végre mintegy szentesítését is tartalmazza azon törvényeknek, melyek az államjövedelmekre s azok kivetése és begyűjtésére vonatkozólag fennállanak; — egyszóval szigorúan szem előtt tartandó *szinórmérvül* szolgál egészben és egyesekben az összes államháztartásra nézve.

Az állambudget szerkezetét illetőleg, ez rendszeren két fő részből áll, ugymint a *szükséglet* (kiadások, Bedarf), és *fedezet* (bevételek, Deckung) osztályából. Mindegyik rész azután ismét a szerint a mint az illető tételek vagy rendesek vagy rendkívüliek, két alszakaszt foglal magában, rendes és rendkívüli szükséglet, rendes és rendkívüli jövedelmek szakaszát. Mind a kiadások mind a bevételek az államigazgatás egyes ágai szerint *címek, rovatok és tételek* szerint szoktak felsoroltatni. — Azon kérdést illetőleg, vajjon a *brutto* vagy pedig a *netto-budget* rendszere követtessék-e az államháztartásban⁷⁾: a brutto-budget, azért, mert minden egyes jövedelem-ágot teljesen, azaz a beszédés- és kezelésre fordított költségekkel együtt tünteti fel, a bevétel és beszédési költség közti arány felismerésére vezet, az állampolgárok valódi egész megterhelhetését mutatja, s a pénzügyi kezelés (a jövedelem források kiaknázása) helyes vagy nem helyes voltának felismerésére igen fontos segítség képez: a tudomány és alkotmányos élet követeléseinek sokkal megfelelőbb, s minden körülmények közt elsőbbséget érdemel.

A budget-megállapításnál oly nyomós momentumot képző *virement* vagy *átruházási jog* alatt azon felhatalmazás értetik, mely valamely miniszternek, a budgetjében kijelölt tételek egyikére vagy másikára nézve a tekintetben szokott néha megadatni a pénzügytörvény által, hogy az egyik helyen netán megtakarított (ki nem adhatott) sommát egy más tételnél mutatkozó hiány fedezésére, vagy teljesh ellátására fordíthatja⁸⁾. Mig *póthitel* (Nachtrags-Kredit) oly szükségleti összeget jelent, mely az országgyűlés által utólag (a budget megállapítása után), valamely oly sürgősb

kiadási tételre szavaztatik meg, a mely előre nem volt látható, s fontos érdekek veszélyeztetése nélkül fedezetlenül az országgyűlés újabb összejöveteléig nem hagyattatbatnék⁹⁾.

A *pénzügyi időszak lefolyása* után alkotm. országokban a kormány rendszerint részletesebb kimutatást vagy jelentést terjeszt a honygyűlés elé, melyben az állami budget-törvény mikénti foganatosítását illetőleg az attól netalán történt eltéréseket igazolja, s eljárásáról indokolt módon számot ad¹⁰⁾.

¹⁾ V. ö. *Rau*: Fin. Wiss. 465—469. §§. *Malchus*: Handbuch II. köt. 93—108. I. *Stein*: Fin. W. 36—44. I. *Karvay*: Pénzügytan 31—23 I. *Hock*: Die Finanzverwaltung Frankreichs (1857) általában; s főleg 85. sk. lap. *Cohen*: Étude sur l'Impôt et les Budgets (1866). *Czörnig*: Das oesterr. Budget stb. (1861.) 2 kötetben, és *Ugyanaz*: Darstellung der Einrichtungen über Budget, Staatsrechnung etc. in Frankreich, Preussen, Oesterreich stb. (1866.).

²⁾ Az első államférfiu, a ki a budgetet behozta, *Sully* volt Franciaországban, 1601-ben.

³⁾ Ez rendszerint az egyes igazgatási ágak központján, a miniszteriumokban, és pedig az egész hatóságkörben beszerzett adatok és nyomozások alapján szokott történni. Ez okból minden igazgat. ágra nézve külön budget létezik, a mely természet-szerűleg sokkal részleteseb és kimerítőbb, mint az ezekből később készülő általános budget (General-État), mely csak a főtételeknek mintegy átnézetes sommázata és egybefoglalata.

⁴⁾ Minden budget e szerint jórésben csak valószínűségi alapra fektetett munkálat.

⁵⁾ Ezt egyebek közt *Umpfenbach* nem helyesli, s a netán támadó hiányokra való tekintetből tartalékalapok készentartását ajánlja. (id. m. II. 184. I.).

⁶⁾ Az adómegszavazás vagy megtagadás nagyfontosságú kérdését lásd. a következő §-ban.

⁷⁾ *L. Malchus*: id. II. k. 104. sköv. m. hol e fontos, s nagyhorderejű elv először hangsúlyoztatott.

⁸⁾ A *virementnek* (mely újabb időkben főleg a Napoleoni gazdálkodásban Franciaországban játszott oly nagy szerepet) megtagadása hatalmas eszköz az országgyűlés kezében egyes miniszterek nagyon is bő költsége akadályozására, vagy egyáltalában alkotmányellenes törekvések korlátozására. V. ö. *Polit. Handbuch* (1870.) I. köt. 187. I.

⁹⁾ Utalandó itt még az *indemnításra*, — és a *felhalmasásra*, a budget és financz körében; amaz alatt a miniszteriumnak egy már megtörtént kiadásért a *multra* vonatkozólag országgyűlésileg megadott *felmentés*, emez alatt pedig egy a *jövőben* teendő kiadásra való *előzetes* feljogosítás értetvén.

¹⁰⁾ E számadási munkálat azután a főszámvevőszéknek bírálattal kiadatik, s azon esetre, ha annak ítélete helyeslő, a kormánynak a szóba lévő időszakra nézve országgyűlésileg *absolutorium* szolgáltatik ki. — Az angol és francia meg belga budget-szerkesztés és megszavazásról l. *Czörnig* és *Cohen* fent id. munkáit.

18. §.

Az alkotmányosság elve az államháztartásban.

Az államkiadások s különösen a költségvetések kérdésével összefüggésben áll az *alkotmányos pénzügygazdaság* fontos, habár nem annyira pénzügyi mint közjogi és politikai kérdése¹⁾. Értetik pedig alatta azon viteli módja az állami háztartásnak, a hol a nemzet, törvényes képviselote

által a közszükségletek és bevételek megállapítására közvetlenül befoly, s különösen az adók megszavazása vagy megtagadásának nagy horderejű jogát gyakorolja. Ezen joga a törvényhozó testületnek mintegy lehetségessé teszi a népek magának az állami élet *közjvai* előhozásában és kezelésében részt venni; hatalmas biztosítéka a *kormány takarékosága*, és helyes gazdálkodási eljárásának, sőt majdnem nélkülözhetetlen föltétele a közhitel szilárdságának, valamint annak is, hogy az alattvalók a pénzügyek kezelése iránt bizodalmat tápláljanak, s a közvagyonnak igazolt célokra való alkalmazása iránt megnyugtatra lehessenek. Jól jegyzi meg azért egy szakember „az alkotmányosság e nagy olvének beültetése által az állami és finanziaális szervezetbe: az állami háztartás *erkölcsi ereje és tekintélye* fokoztatik, a közszükségleteknek a polgárok általi közelebbi méltatása lehetségessé válik, az államkiadások és bevételek közti arány és összefüggés jobban fölismertetik, sőt más módon, korunkban *rendet* a státusz gazdaságában fenntartani már nem is lehet, s a *közvélemény* és a *közbizodalom*, a *nyilvánosság* és az *összinteség* itt is a süker és kedvező eredmények legtartósb garantiájának bizonyul.“

Az alkotmányossági elv ilyképeni érvényre juttatásának a finanziaiban folyománya még az, először: hogy a nemzeti képviselot a szükségseknek bizonyuló költségeket, illetőleg adókat tettleg megszavazni köteles is; másodsor az: hogy oly peres kérdések elintézésére, a melyek az államhatalom és a polgárok közt adókiivetés és lefizetés körül keletkeznek, — megfelelő *bíraskodási közegek* kell, hogy létezzenek.

Megjegyzendő még, miszerint a nemzeti képviselot adómegtagadási jogának *tettleges gyakorlása* nem helyeselhető oly széles értelemben, hogy a kormánynak azon összegek megszavazása is megtagadtathassék, melyek az állam biztonsága fenntartása vagy a szerződéses tartozások (péld. államadóssági kamatok) szabályszerű teljesítésére nélkülözhetlenek; s hogy mindég igen higgadt megfontolása a viszonyoknak és ildomos számbavétele az eshetőségeknek lesz szükséges az országgyűlés részéről, mielőtt e nagy horderejű alkotmányos előjogát *tényleg* gyakorolni magát elhatározza²⁻³⁾.

¹⁾ V. ö. *Bluntschli*: Allgem. Staatsrecht. I. 527. sk. I. *Eötvös*: Uralkodó eszmék II-ik köt. (első kiad.) 316. I. *Kautz*: Politika vagy Országászattan (1861.) 302. I. *Hock*: Öffent. Abgaben 21. sk. I. *Schäffle*: Nat.-Oek. 385. sk. 396. sk. I.

²⁾ Egészen tévesen értelmezi e jogot *Stein* (F. W. 40. I.) és utána még tovább menve sőt *Steint* félre is érte: *Matlekovics* (P. Tan 22. I.), a mennyiben kivált az utóbbi az adómegszavazási jogot csak az *adó nagyságának* meghatározására vonatkozóknak tekintti. — Semmi esetre sem jelenti az adó-megtagadási jog azt, hogy a nép az *adóívetés kötelezettsége* alól felmentett legyen, hanem azt, hogy a *kormány* az államkiadásokat a begyülő jövedelmekkel fedezni nem jogosittatik fel, a bevételekkel nem rendelkezhetik. Ez az adó-megtagadásjognak valódi *státuszjogi* értelme, s kétségtelen csak az, hogy absolut gyakorlása e jognak az országgyűlés által azért nem volna ajánlható, mert különben az állam szerződéses tartozásait (p. o. adósságkamatok, tisztviselők fizetését) nem lenne képes teljesíteni. E tekintetből Angliában az alkotmányosság minta-országában a parlament csak *egy részére* nézve az államkiadásoknak mondhatja ki az adó-megtagadást, — s akkor az illető adó- s bevételi summák nem a kormány, hanem a parlament pénztárába lennének szállítandók. L. ez utóbbi tekintetben *Cohen*: Étude sur l'Impôt et les Budget (1866) 265. sk. I.

²⁾ Jól jegyzi meg *Höfken*: „Das Besteuerungsrecht liegt in Wesen des Staates; und zwar in so eminenten Weise, dass die staatsrechtliche Bestimmung blos der Art, wie dieses Recht ausgeübt wird, ob mit ungetheilter oder getheilter Macht, den absoluten Staat von dem constitutionellen unterscheidet.“ *Mig Schäffle* azt mondja: „In der constitutionellen Finanzwirthschaft kommen mittelst Verabschiedung der Saatsaufwandes und der Staatseinnahmen, der wirkliche Werth und die Kosten der durch den Staat erzeugten Gemeingüter, zwischen Regierung und Volksvertretung, zur Feststellung; und hierin liegt die tiefe Bedeutung der Nationalrepräsentation für die Wirthschaftlichkeit in der Erzeugung und Verwendung der Gemeingüter.“
l. még *Hock*: *Öffentl. Abg.* 23-24. l. és *Vocke*: *Die brittischen Steuern* (1866) 1. sköv. l.

MÁSODIK KÖNYV.

AZ ÁLLAMBEVÉTELEK.

Irodalmi sedégszerek (az állambevételeket általában véve.): **Rau**: *Finanzwissenschaft* (1864.) 28-462. §§. **Malchus**: *Handbuch* 1-ső köt. egészen. **Stein**: *Finanz-Wiss.* (1860.) 98-462. l. **Umpfenbach**: *Lehrbuch* (1859.) I. köt. 53. sk. l. s II. köt. 1-80. l. **Roscher**: *Grundriss der Staatswirthschaft* (1843.) 103-131. l. **Jos. Garnier**: *Traité des Finances* (1862.) 14. sköv. l. **K. Hock**: *Öffentliche Abgaben und Schulden*, (1863.) 1-265. l. **Besobrasov**: *Sur les revenus publics*. (1867.) **Moltke**: *Die Einnahmquellen des Staates* (1846.). **Pfeiffer**: *Die Staatseinnahmen, ihre Geschichte, Kritik und Statistik* (1866.) 2. köt.

ELSŐ FEJEZET.

ÁLLAMJÓSZÁGOK, REGÁLÉK, EGYEDÁRUSÁGOK ÉS ILLETÉKEKBŐLI BEVÉTELEK.

19. §.

Az állambevételek általában.

A közszükségletek fedezésére czélzó, s az államhatalom, mint gazdálkodó személyiség által beszerzett javak és eszközök összesége: *állambevételnek* (államjövödelmek, Staatseinnahmen) neveztetnek.

A státusháztartás legfőbb fontosságu feladata e bevételek minél czélszerűbb beszerzése- és kezelésére (mely nélkül *rendezett pénzügyi gazdaság* nem is gondolható) irányulván: tudományunk hivatása a közjövödelmek *forrásait* (mint az államszervület gazdasági alaperőit) fölkeresni és kijelölni; az *utakat és módokat*, melyeken e források legbiztosb, tartós, s a nemzeti vagyon lehető legkisebb terheltetésével hasznosithatók, megismertetni; a benső kapcsolatot, és kölcsönhatást, mely *államgazdaság* és nemzet- meg *magángazdaság* közt létezik, földeríteni; végül azon szabályelvekre utalni, melyek szerint a kormány ezen ügyág intézése és igazgatása tekintetében eljárni hivatva vagyon¹⁾.

Az állambevételnek (egészenben és egyes nemeikben) czélszerűek- és igazoltaknak kell lenniök; ugyanazért semmiféle jövödelmek sem szabad szerzett jogokkal, vagy az igazságossággal ellenkeznie; egynek sem sza-

bad fontos közgazdasági (termelési, forgalmi, stb.)¹⁾ vagy közérkölciségi vagy biztonsági érdeket sérteni; legyen továbbá mindég tekintet arra, hogy a jövedelem olyanul jelentkezzék, a melynél egyesek az összeség előnyére igazságtalanul ne terheltesse; a belőle eredő haszon lehetőleg felérjen a polgároknak általa okozott hátránnyal; s végre magát az államháztartást illetőleg, azon bevételek lesznek mindég legelőnyösebbek, melyeknek begyűjtése bő mértékben, továbbá könnyen és biztosan, meg a polgárok lehető legnagyobb kimelésével eszközölhető.

A mi a bevételi forrásokat illeti, ezek, mint magában a státus természetében és lényegében rejlik, bizonyos tekintetben (fejtettebb közületeket értve) mindenütt ugyanazok, s csak nagysági mérvük és egymásközi arányuk szerint különböznek, mire nézve az államok különbözőféle műveltségi foka szokott határozó befolyással lenni²⁾.

Egyáltalában három fő osztályát az államjövödelmek forrásainak különböztethetni meg³⁾. Az első forrás jelesül, a melyből a státus bevételeit meritheti és meriti tényleg is: saját gazdálkodási tevékenysége, például államjóságok, bányaművelés, fennségi haszonvételek, államgyárak alapján. A második főforrás, a mely műveltebb államokban a legbőségesebb, s legszélesebb mérvű bevételeket szolgáltatja: az állampolgárok jövedelme, a mely bizonyos részében, tudni illik a reá kivetett adók alapján, államjövödelemmé válik. Végre harmadszor az államhitel, mely forráshoz a státus akkor fordul, midőn egyéb jövedelme elégtelen, vagy rögtön támadt, vagy rendkívüli természetű kiadások fedezésére a másik két forrásból elégséges erőket nem merithet.

¹⁾ Hogy e feladványok megoldása (mint magától értetődik) nem valami államháztartási eszmény-kép abstract követelési szerint, hanem a tényleg fennálló státusokra és ezek pénzügyi intézményeire való tekintettel veendő czélba, helyesen jegyzi meg Rau: id. m. 82. §-ban, melyre már fentebb is utaltunk.

²⁾ A mennyire ez csak az államszükséglet biztosításával eszközölhető.

³⁾ Így például magasb fejlettségű országokban a közadók, — műveletlen államokban a domaniumok s régálék képezik a fő bevételi forrást. Agricol státusban csak a földnek, iparállamokban az iparnak és kereskedésnek megadóztatása is nagy bevételeket nyújt.

⁴⁾ V. ö. Stein: Lehrbuch 101. l.

20. §.

F o l y t a t á s.

Az állambevételek közelebbről vizsgálva, még következőkép is osztályozhatók¹⁾:

1. Tekintve a forrást melyből meritetnek, a jövedelmek, vagy a kormány által közvetlenül nyeretnek (például üzletvállalatokból, tulajdonában lévő tőkékből vagy jóságokból, vagy bizonyos szolgálatokból); vagy pedig olyanok, melyeket az államhatalom a polgárok jövedelmeiből parancs és rendelkezés nyomán valóditja meg, p. o. adókból jövedelmek²⁾. Ezen két neme az állambevételnek közelebbről vizsgálva, két al-nemre oszlik. Így jelesül a kormány által közvetlenül szerzett jövedelmek vagy úgy nyeretnek, hogy az állam bizonyos privat-üzletszerű vállalatot viszen,

a melynél a polgárok versenyzését nem zárja ki (p. o. bányát művel, erdőgazdaságot üz); vagy úgy, hogy a polgárok bizonyos az állam által vitt üzlettel eltiltatnak, vagy legalább is az arra czélzó versenyzés tekint. nagyobb megszorításnak vettetnek alája, s az üzletnyereség nem csak szerző vagyonnak, hanem államhatalmi előjog felhasználásának is gyümölcseként jelenkezik, milyenek például a pénzügyi haszonvételekből (Finanzregale) folyó jövedelmek. — A mi pedig a második jövedelemosztályt illeti, ennek egyik al-nemét képezik azon bevételek, melyek a polgároknak az állammal (államhatóságokkal) való külön érintkezése alkalmával, mintegy a hatósági közegek igénybe vett eljárása ellenszolgáltatásul fizettetnek, s illetékek (Gebühren) czimén ismeretesek; — a másik alnem ellenben azon rendesen visszatérő fizetések, melyek az államlakosoktól minden kormányi ellenszolgáltatás nélkül, általános polgártartozásuként, bizonyos közérvényű mérszabály alapján, követeltetnek, illetőleg teljesítettnek; vagyis a tulajdonképeni adók (Steuern).

2. A kormány rendelkezése alá jutó javak természete szerint: az állambevételek vagy pénzbeliek, vagy természetbeniek; amazok leginkább az adók, emezek az állam priváttermészetű vállalataiból (erdő, fa, gabona, érczek, ásványok) eredvén.

3. Keletkezésük módja szerint a jövedelmek önállóak, vagy alkalmiak, mellékjövedelmek; az utóbbiak alatt oly bevételek értetvén, melyek egy más fő bevétel-nemmel kapcsolatban szoknak állani³⁾.

4. Előfordulásuk szempontjából végre az állambevételek rendesek, szabályszerűek (ordentliche, regelmässige), vagy rendkívüliek (ausserordentliche). Amazokhoz tartozván azon jövedelmek, melyek időszakonként rendesen valóditatnak meg, melyekre tehát évenként némi biztossággal számolhatni, például államtulajdonból, régálékból, illetékekből és adókból befolyó jövedelmek; emezekhez a véletlen, vagy előre nem látható s biztos számbavételt kizáró jövedelmek, például hagyatékok, hadisarcok, kivándorlási díjak; sőt bizonyos tekintetben az államhitel-műveletek útján eszközölt bevételek is⁴⁾.

Bármily osztályát tekintjük az államjövödelmeknek, közvetetten mindegyikök a polgárok bizonyos megadóztatását képezi, habár az első pillanatra nem is szokott fölismeretni. Így például az illetékek és a régálék, az egyedáruságok és a határvámokból folyó bevételek is bizonyos tekintetben úgy hatnak a polgárok vagyona, mint adók; egyik jövedelem-ág a termelést, a másik a forgalmat, ismét más a fogyasztást szorítván meg, vagy terhelvén, az államháztartás érdekében⁵⁾.

¹⁾ V. ö. Rau: 64—88. §. Pfeiffer: Die Staatseinnahmen I. köt. 55. ff. l.

²⁾ Rau szerint: erworbene, und befohlene Staatseinkünfte.

³⁾ Elhasznált fegyverek, hadkészületek eladása; — foglyok munkájából bevételek, stb.

⁴⁾ Legújában Umpfenbach: az államjövödelmi forrásokat mechanikus és organikus jövödelmi források szerint különböztette meg; az elsőkhöz a kormány magánüzleteit, továbbá a domaniáljóságokat, s némileg a régálékat; az utóbbiakhoz ellenben az illetékeket és adókat sorolván.

⁵⁾ V. ö. Pfeiffer: Staatseinnahmen I. k. 60. sk. l. Häfen: Steuerreform 7—9. l.

21. §.

Az állam magánüzlete mint jövedelmi forrás.

Nem kevés államban, de főleg alacsonyabb műveltségi polczon állókban, a közjövödelmek egyik jelentékenyebb forrását magán-természetű vállalatok, *ipari üzlet* képezik¹⁾. Ezen nemét a jövedelem-szerzésnek azonban sokan ellenzik, arra utalván, hogy az állami vállalatok rendszerint sokkal költségesebbek, nehezkesebbek és tökéletlenebbek a magánvállalatoknál; hogy a státus e rendszer mellett hibás közgazd. politika vitelére (p. o. prohibitív vámok stb. fenntartására) ösztönöztetik; valamint magasb rendeltetésével ellenkezőleg, úgy jelenkezik, mintha a *nyerésakedést* célul tűzte ki volna magának; eltekintve attól, hogy a polgárokat üzletükben versenyzésével károsítja is; végre, hogy az államkormányának ily módon roppant hatalmi eszközök adatnak kezébe a politikai életben visszaélésekre, jogosulatlan befolyás gyakorolhatására, stb; míg másfelől az is kétségtelen, hogy a státusnak mindenkor óvakodnia kell fensőbb jellegű szellemi productióját anyagi üzlettel összevegyíteni. — E felfogást azonban *kizárólag* mérvadóul elismerni nem lehet, a mennyiben voltak és lesznek mindég bizonyos foglalkozások, melyeknek a státus (közgei) által való üzése ép oly czélszerű mint ajánlatos, például, ott hol az egyéni erők és eszközök valami országos fontosságú iparág (p. o. fegyverkészítés, hajógyártás, vaspályaépítés) meghonosítására elégtelenek; hol a közület fejletlenségénél fogva az államszükségletek *adók* útján nem fedeztetethetnek, s a kormány a saját birtokában lévő vagyonforrásokból kényszerül meríteni; továbbá ott hol a kormány nagyobb szerű javításokra stb. *példaadás* által akar hatni (államnyomdák Bécsben és Párisban, gobelinek és porcellán edények készítése Frankonban); a hol magánüzleteknél család-ságtól lehetne tartani, vagy bizonyos egységes *összevágó fővezetés* nélkül a kitűzött czél el nem érettethetnék (pénzverés, posta, távirdaügy); végre az egyesek pillanatnyi haszna a nemzet maradandó érdekével összeütköznek (például államerdők).

Nem említve azt, hogy számos bizonyosságai vannak annak, hogy állami vállalatok igazán fényes sikert mutatnak fel²⁾; hogy az állam is megtalálja a szükségelt jeles szakembereket és közgeket, a jó, olcsó és tökéletes productió eszközésére, s hogy (kivált műveltebb államokban) csak arra utalandó a kormány, hogy ez irányban a *szükségesnek* határain túl ne lépjen, s oly vállalatokba ne ereszkegyék, a melyeket a magánosoknál jobban és sikeresben nem vihet, s a melyeknek állami üzését fontos köztekintetek nem javasolják.

¹⁾ V. ö. Pfeiffer: Die Staatseinnahmen I. köt. 94. sk. 1. Hock: Öffentl. Abgaben 12—15. l. Höfken: Steuerreform in Oestereich (1864.) 3—7. l. Schäffe: N. Oek. 380. sk. 1. és Laspeyeres: A Deutsches Staatslexikon X-ik köt. (pag. 97. sk.) foglalt jeles értekezését.

²⁾ Példa reá Frankon, némileg Belgium és Németország több fontos gazdasági intézete.

A.

Az államjóságból jövedelmek.

22. §.

Az államjóságból megtartása vagy elidegenítésének kérdése.

Az állam tulajdonában lévő gazd. javak összesége *státusvagyonnak* nevezetik, és áll részint *használati készletek* (Gebrauchs- und Verbrauchskapitale), például: középületek gyűjtemények, korona-ékszerek, várak, kikötők, hajók, hadszerek stb-öl; részint *szerzési vagyonelemekből* (werbendes Vermögen), melynek gazdaságilag használt földek és telkek, tőkék, munkaszerek, gépek; végül dologi jogokból bizonyos szolgáltatásokra (Grundgefälle)¹⁻³⁾. Pénzügyi szempontból kiváló fontosságuk itt az *államjóságból*, vagy *domaniáljavarok*, melyek alatt a státus tulajdonában lévő oly földek telkek és erdők értetnek, melyek mezőgazdaságilag hasznosítottván jövedelmet nyújtanak, mely jövedelem az állam pénztárába foly s a köz-szükségletek fedezésére fordittatik³⁾. Az államjavak megkülönböztetendők az *uralkodónak* vagy a fejedelmi háznak *magán jóságból* (Chatouille-Güter), melyek oly privátulajdon képeznek, melylyel az uralkodó szabadon rendelkezik, saját tisztjei (s nem államhivatalnokok) által igazgattatja, stb. tehát nem az állampénztár jövedelemforrása közé sorolhatók⁴⁻⁵⁾.

Az államok hőlesókorában a domaniáljavarok a közjövödelmek legtekintélyesebb forrását képezék, mert egyéb bevételek a gazd. élet fejletlenségénél fogva eszközölhetők nem voltak, *adókivetés* útján való jövedelemre pedig a státus csak azon időtől fogva számíthat, mikor a tőkék s a törzsvagyon már megszaporodott, az ipar és vállalkozás különböző ágai és módjai pedig a polgárságnak állandóbb keresetet és szerzési alkalmakat nyújtnak. — Ismeretes dolog továbbá, hogy kezdetben az államigazgatás, mint fejedelmi *privátügy* tekintetvén, annak költségei is jobbára az uralkodó birtokában lévő (többnyire széles terjedelmű) domaniumokból fedeztettek; s e viszony mindaddig fennállott, míg ama jóságból (legalább egy részben) *államkamara*i jóságból válván, jövedelmek mind az uralkodó ház mind a köz-szükségletekre fordítottak, legujabban pedig a fentjelzett élesb különbség uralkodói jóságból és tulajdonképeni domaniáljóságból közt államjogilag is mindenütt tüzetes elismerésre jutott.

Az államgazdaság jelen állásánál főfontosságú kérdés a domaniáljóságból körül az „megtartandók-é állami tulajdonban vagy sem,” mire nézve tudományunk szempontjából a következő válasz adható:

A domaniáljóságból elidegenítése mellett, illetőleg államtulajdonbani *megtartásuk ellen*, korunkban, szól az: a) hogy az állam gazdaságot oly sikerrel, mint magánosok üzni képtelen; mert tisztviselőkre kellvén

magát biznia, ezek nem járnak el mindég kellő buzgósággal, takarékos-sággal és ügyszeretettel; továbbá mivel a tisztek fizetése és a rendszerint nehézkes adminisztrációval járó költségek a tiszta jövedelem tetemes részét elnyelik; a szükséges ellenőrzet módfelett nehéz; a megkívántatott beruházások és javítások pedig, melyek a józágot értékesbbé és jövedelmezőbbé tehetnék, igen gyakran elmaradnak. b) Az állami gazdálkodás a sok lankasztó szabályrendelet meg a tiszteknek minduntalan felsőbb helyre való utaltatásánál fogva igen bonyodalmas szokott lenni, úgy hogy nem ritkán a legsürgösb teendők kellő időben nem végezethetnek, és így a haszon is tetemesen csökkenik. c) Nagy domaniálbirtok a nemzeti munkaerő egy részét lekötve tartja, s teljesb érvényesülésében akadályozza; másfelől az államot a polgárok magán érdekköreivel surlódásba hozván, okot ad a közhatalom tekintélyének hanyatlására. d) Javallja az elidegenítést azon körülmény is, hogy a domaniáljavak tiszta jövedelme akkora nem szokott lenni, mint az államadóssági kamattétel, a miért is czélszerűbb az eladás utján nyert tőkéből amaz adósságokat törleszteni. e) Azon érve a d. j. elidegenítését kárhuzható szakembereknek, hogy azok járadéka rendes és bizonyos, hogy rendkívüli szükségletek előállításánál igen jó szolgálatot tevő tartaléktőkét képeznek, hogy a polgárok a d. j. megtartása mellett kisebb mértékben terhelendők adókkal, s hogy az idővel folyton emelkedő föld-érték az államvagyonnak is tetemes szaporodását biztosítja: megczáfoltathatik azzal, hogy az elidegenített d. javakból nyert tőkék ép oly biztosan helyezhetők el, és hasznosíthatók; hogy a d. j. a tartaléktőkéknek igen nehézkes elemét képezik, mert ép válságos időkben nem értékesíthetők kellőképp; továbbá azzal, hogy a polgárok terheletésén az adók megfelelő rendezése által kell segíteni; a földérték emelkedéséből eredő haszonban pedig az államnak is van alkalma részesedni, jelesen a jövedelmezőbbé vált birtokok nagyobb adószolgáltatása alapján. f) Javallja sőt követeli végre a d. j. magánkezerekre juttatását a már gyökeresen átalakult közzgazdaság és államélet, a kifejelett ipar, forgalom, pénz és tőkegazdaság, az egész fennálló adó- és államháztartási rendszer, és a státustevékenység erkölcsi és eszményi irányainak teljesb érvényrejutása; — megannyi momentumok melyek terjedtebb domaniálbirtokot egyfelől könnyen nélkülözhetővé tesznek, másfelől az államgazdaság többi elemeivel és intézményeivel alig összeegyeztethetőként tüntetik fel⁶⁾.

¹⁾ V. ö. Rau: Finanz-W. 88. sk. §§. Schäffle: Nat. Oek. 380. sk. I. Stein: Lehrbuch 107—124. I. Roscher: Grundr. 108—106. I. Malchus: Hb. 22. sk. I. és Pfeiffer: Die Staatseinnahmen I. köt. 106—153. lap.

²⁾ Jól jegyzi meg Schäffle, hogy az államvagyon összesége nagyobb mint az anyagi javak sommája melylyel a státus bír, a mennyiben számos s pedig nagy értékű köz-szolgáltatások (öffentliche Leistungen) is állanak a státusnak rendelkezésére mindent.

³⁾ E szó *Domanium* némelyek által szélesb értelemben is vétetik, kiterjesztetvén minden a státus tulajdonában lévő s szerzési forrással használható vagyona és vagyontárgyakra. p. o. vaspályákra, táviridákra stb.

⁴⁾ E fogalomnak a német fejedelmi és állami jog rendszerében való szerepéről l. Rau: id. h.

⁵⁾ *Hannai közjogunk* szempontjából különbség létezik *koronajavak*, kincstári vagy kamarai azaz tulajdonképeni domaniáljavak, és fejedelmi *privátjóságok* közt; s közis-

meretű tény, hogy a koronajavaknak elidegenítését stb. törvényeink (p. o. Sz. István II. 6. 1439: 16. 1514: 1—3. 1608: 22. stb.) szigoruan tiltják. l. Wenczel: Magyar Magánjog (1868) I. köt. 352. sk. I. és Récsy: Magyarország közjoga (1869.) 295. sk. I.

⁶⁾ Hogy a történelem is az elidegenítés mellett látszik tanuskodni, a mennyiben a legtöbb államban folyton eszközölt eladásokat mutat, kétségtelen. Anglia s Frankhon már túladdott d. javain; Ausztria is jó részt elidegenített már; Poroszországban sincs már sok stb. Egyáltalában azt mondhatni, hogy a domaniálgazdasági rendszer azon arányban válik jelentéktelenebbé, a melyben az *adó-gazdasági* rendszer előtérbe lép, s a középkorias patrimonial és feudal intézményeket modernkori demokratikus és alkotmányos közintézmények váltják fel. — Hirnevesb újabb írók közül *Umpfenbach* és *Stein* határozottan, *Rau* és *Roscher* némi megszorításokkal, szintén az elidegenítés mellett szavaznak.

23. §.

Folytatás.

Az államjavak elidegenítése mellett imént felhozott érvek némi módosítást szenvednek, ha a következőket vesszük tekintetbe: a) Az állam alacsony műveltségi fokon rendszerint jobban fogja a dom. javakat szakértelmes, képzett tisztjei által kezelni mint a magánosok. b) *Jókarban* levő dom. j. birtoka a *státushitel* tek. fontos momentumot képez, s válságos időben kölcsönműveleteket megkönnyít, míg másfelől igen jól használhatja föl az államkormány a d. j. *példány-gazdaságok* berendezésére is, melyek egész vidékek gazdasági haladását előmozdíthatják. c) Ott hol az adórendszer még igen tökélyetlen, mindég czélszerű lesz *más* jövedelemforrásokra is támaszkodhatni, mi által a polgárok adótulterhelése legalább némely irányban enyhíthetetik. d) Nem alkalmazhatók a d. j. elidegenítése mellett felhozott érvek az *állami erdőkre* (*Staatsforste*), melyek bizonyos fensőbb nemzetgazdasági jelentőséggel bírnak,¹⁾ s ép azért a többnyire rövidlátó s önös privatgazdasági kezelés mellett oly mérvben, mint kívánatos, nem értékesíttetnének²⁾. Végre c) bizonyos, hogy még azon esetben is, hogyha a d. j. elidegenítésének elve elfogadtatik, az eladásnak (hogy a nagy kinalat az árt szerfelett ne nyomja) nem szabad egyszerre és tömegesen (hanem csak részenkint) történnie, s hogy főleg arra is kell figyelemmel lenni, vajjon számíthatni-e elég értelmiséggel és tőkével bíró polgárookra, kik ezen józágok helyes kezelése és művelése iránt kellő biztosítékot nyújthatnak.

Eredmény mindezekből az: 1-ör hogy az államjavakon való túladdás rendszere *föltétlenül*, minden időkre és népré nézve, nem ajánlható; s hogy a tetteges elidegenítés mindenkor csak a fennforgó körülmények és a *pénzügyi érdekek* gondos számbavételével eszközöltessek. 2-ör hogy az eladásból begyűlt pénzerők vagy adósságtörlesztésre vagy productiv czélokra lesznek mindenkor fordítandók. 3-ör Történjék az elidegenítés mindenkor a nemzet s államgazdaság érdekeire való szoros ügyelettel. Így péld. mindenekelőtt a silányabb, s a kevésbé fejlett vidékeken fekvő józágok lesznek eladandók; vétessék czélba az eladás által előmozdítása az országban oly nagy fontosságú arányosságnak nagy és kis gazdaságok között; állapíttassék meg az elidegenítésre nézve bizonyos sorrend, a melyben a d. j. áruba lesznek bocsátandók stb. Végre legyen ügyelet arra,

hogy a lehető legkedvezőbb pénzügyi eredmények érettesenek el az eladás által, s az államkincstár az eladási idő s egyéb viszonyok helytelen megválasztása által csorbát ne szenvedjen³⁾.

¹⁾ L. e tekintetben a „Nemzetgazdaságtanban“ (a 323 sk. l.) mondottakat.

²⁾ Habár ugyanis nem állithatni föltétlenül, hogy az állam mindenkor czélszerűbben kezelendi az erdészetet, mint magánosok, kétségtelen mégis az, hogy legtöbb esetben több szakértelemmel s a jövőnek gondosb szemeltartásával fog eljárni, mint a magángazdák, kik az erdőtalajnak más módtoni felhasználása által rendszerint nagyobb jövedelemre tehetnek szert. — Az államerdők elidegenítése ezek szerint csak akkor lesz javallható, hogyha erdőkben nincs az országnak hiánya, az állami gondoskodás könnyebben nélkülözhető, vagy a kezelés s állami felügyelet igen költséges volna. Legujabban azok száma kik az államerdők tek. is ugyan azon elvet vallják, mint a dom. javak tekintetében (t. i. hogy elidegenítesse, tetemesen megszorított. L. e kérdés behatóbb tárgyalását *Baundt* (a 184 sk. §§-okban) *Steinl* (125. sk. l.) *Jakobnál* (Fin.-W. I. 225. sk. §.) és *Umpfenbachnál* (II. köt. 30 sk. l.).

³⁾ A szelleműs *Miksevitcz Gyula* 1859-ben az orosz államjóságok eladására nézve különösen értekezett ez irányban.

24. §.

Az államjóságok különböző kezelési módjai, jelesül a sajátkezelés, az idői és örökkibérlés, és a szavatossági rendszer.

A meddig és a mennyiben valamely államra nézve tanácslatosnak mutatkozik a dom. javak megtartása, elsőrendű feladat lesz: azokat lehetőleg jövedelmező módon kezelni, s minél nagyobb tiszta nyereséget belőlök megvalósítani. Erre nézve határozó fontosságú körülmény az állam által követett *kezelési rendszer*, a mely háromféle lehet, úgymint önkezelési, kibérlési, vagy szavatossági rendszer¹⁾.

A) *Állami saját kezelés*. Ezen rendszer, melynél az állam saját tisztjei által és saját kockázatára viszi a gazdálkodást, a vele járó számos viszásságoknál, jelesül az üzletvitel nehézsége, a tiszta haszon csekélyebb volta, s az ellenőrség kivihetlenségénél fogva, nem igen ajánlatos. Vannak egyébiránt esetek, melyekben e rendszer nehezen mellőzhető. Így nevezetesen alacsony műveltségi polezokon, hol a kormány több képzett és jeles szakerővel rendelkezik mint a magángazdaság; továbbá ott, hol a státus *példánygazdaságot* akar felállítani; hol a d. j. rendetlen bérlők által igen megrongáltatott s jelentékenyebb javítások szükségesek; hol ügyes, és megbízható *bérlőkre nem találmi*; vagy hol, mint állami erdők-nél, különös gond s közérdekbeni eljárás kívánatik meg. — Szükségtelen egyébiránt említeni is, hogy ott hol a státus jóságait maga kezeli, alapos képzettségű jóságigazgatók s gazdatisztek lesznek alkalmazandók; az üzletvitelre czélirányos utasítások kidolgozandók; az ellenőrzet lehetőleg szigoruan szabályzandó stb; a gazdasági személyzetnek pedig a tiszta haszonban a *nyerhányadi* rendszer szerinti részesítésre kilátás nyitandó, mert mi által sem lehet az egyesnek érdekét oly szoroson a vállalathoz fűzni, mint épen ily módon.

B) *Idői bérlés*.²⁾ A második rendszer mely államjóságokon való gazdálkodás körül alkalmazható, az idői kibérlés rendszere (*Zeitpacht*), mely ellentétben az *örökkibérléssel* a pénzügytudomány egyik vitakérdését képezi. — Az idői kibérlés jelesül az, hol a jóság valami bérlőnek *időközönként* bizonyos meghatározott áron (összegért) úgy engedtetik át, hogy azt saját kockázatára s költségeivel művelje, s belőle akkora hasznot eszközhessen magának, a mekkorára csak a birtok s telek veszélyeztetése nélkül szert tenni képes. — E rendszer leginkább a XVII. század vége óta lépett előtérbe és a következő tekintetek által javaltatik: a) Hogy általa a privát tőke- és munkaerők a domaniumokba vezetettnek s a társadalmi termelésre s vállalkozási szellem fokoztatik. b) Az államnak a meghatározott nagyságú s időnkint pénztáriba befolyó jövedelem biztosítottatik. c) Az állam a kezelési és ellenőrzeti költségek, továbbá az üzlet-tőke előteremtésének kényszere alól menekülvén, sok kormányi gond és terhétől megszabadul; míg másfelől a bérlő, már saját érdekből is, minden ügyeket a lehető legbőszegebb termelésre fordítván, a közérték és vagyon gyarapodására közre hat. d) A szerződési időszak elteltével a kormánynak mindig van alkalma a bérlétdíjt fölemelni, s így saját bevételeit is szaporítani. — Vannak egyébiránt *árnyoldalai is e rendszernek*, így például az, hogy a bérlők, kik nem tulajdonosai a teleknek, sőt még bérléidejöknek tartamára nézve sem teljesen biztosítottak, jelentékenyebb javításokat (melyeknek gyümölcsei talán csak évek mulva mutatkoznak) sohase hajlandók tenni; hogy némely bérlő zsaroló gazdálkodást viend, úgy hogy a telek egészen kiszíva kerül az állam kezeire vissza; stb.

C) *Örökkibérlés* (*Emphyteusis, Erbpacht*). Ennél a rendszernél,³⁾ melynek alapján a bérlő bizonyos örökké, meg egy időnként fizetendő canon kikötése mellett a telek-művelési és haszonvételi jogot örökletesen nyeri meg, azon *előny* igen nagy, hogy az állami kezelés és ellenőrzet még egyszerűbb, és könnyebben eszközölhető; a jóságok a bérlő érdekének a telekével való szorosab egygyűződése folytán jobban és sükeresebben hasznosíthatnak; meliorációk, költséges kísérletek előbb vétetnek fogantatba, mert a bérlő a jóság haszonvételét örökösire átszállíthatja stb. — *Hátránya* ellenben e rendszernek, hogy az állam az egyszer megkötött szerződés által megfosztja a lehetőségtől magát előnyös változtatások tevésére; a *canon* egyszer-mindenkorra megállapítása a jövedelemnek fokozását kizárja; a gyakori canon-változtatás pedig ép oly terhes mint gyűlöletes eljárás; végre az is, hogy örökkébérlésnél a dom. javak elidegenítése módfelett megnehezítetik (mert ily módon lekötött birtokot senkise vásárol szívesen), ügyetlen vagy zsaroló művelés által pedig szintoly mértékben veszélyeztetvék; sőt attól is tarthatni, hogy az állam tulajdonosi joga idővel ily jóságok tekintetben feledékenységre is megyen, vagy legalább pörlekedés tárgyává válhatik. Egészben véve az örökkébérlési rendszer az *átmenetet* képezi az idői bérlés és a végleges elidegenítés rendszere közt.

Eredményül mindezekből azt jelezhetni, hogy az örökkébérlési rendszer nagyobb mérvben alkalmazását *nem* ajánlhatni, s indokolható csak akkor volna, midőn jelentékenyebb emelkedése a földjradéknak már nem igen várható; azonban az idői bérlésrendszer követésénél a *bérlési idő-*

szakoknak meghosszabbítása visszautasíthatlan követelmény, s egyidejűleg az örökbérleti rendszer fényoldalainak az idői rendszerrel való egyesítésének biztosítéka is rejlik benne.

¹⁾ V. ö. *Rau*: Fin.-Wiss. 103—136. §. *Stein*: Fin.-Wiss. 119. sk. 1. *Pfeiffer*: Staats-einnahmen I. k. 135 sk. 1. és *Roscher*: Nationalökonomik des Ackerbaus 61. és következő §§.

²⁾ Az idői bérlet rendszere *Böckh* (Staatshaushalt der Athener cz. m.) szerint már az ókorban divatozott, azonban valódi jelentőségre csak az újabbkori államokban emelkedett, főleg Németországban.

³⁾ E rendszer főleg a XVIII-ik század kezdete óta honosodott meg.

25. §.

Folytatás.

A kibérlési rendszerrel követendő *eljárás* illetőleg, a pénzügyi kormány a következőkre lesz hivatva ügyelni: a) Főtekintet legyen mindenkor lehetőleg magas bérletbiztosítás; mely végből legtanácsosb nyilván *versenyest* hirdetni, hogy az államnak több bérleti szándékozók közt választani legyen alkalma. Egyébiránt nem ép mindig a legtöbbet ígérőknek ajánlata fogadandó el, mert könnyelmű tüzerek néha annyit ígérnek, hogy kötelezettségeiknek megfelelni képtelenek; hanem azé a ki egyuttal kellő biztosságot is nyújt az iránt, hogy a jószággal illő módon bánand, s a bérletet pontosan fizetendi; továbbá szükséges leszen mindenkor előzetesen az illető jószágok jövedelmezőségét részrehatlan szakemberek által megbecsülnetni, s e becslés eredményeit az árlejtéskor a tett ajánlatok megbirálásánál alapul venni. b) A bérlet-somma megállapításánál mind *készpénz* mind *gabona* vétessék alapul, mert ez által a mindkét félre egyaránt alkalmatlan értékingadozások legkönnyebben kerülthetnek ki s igazságos közép díjtétel érthetik el. c) Elengedések a bérletdíj csak rendkívüli balesetekre (háborui pusztítás, árvíz, többszörös jégverés, marhadög, nagy tüzkárosodás alkalmakor) állapíthatnak meg a bérleti szerződésben. d) Jó hatású leendő a kormány a bérlet iránnyabani loyális s méltányos eljárása; ha illő magatartásu bérletnek kilátás nyitattik új bérleteknél több versenyzők közt elsőbbségre; tapasztalati tény lévén, hogy mennél tiszteltebb s biztossabb a bérlet-osztály állása, annál jobban is van biztosítva a mezői gazdaság érdeke s annál magasb lehet tartamosan a bérlet díj. e) A bérleti szerződésekben minden föltétel (p. o. a jószág mily karbani viseződését, változtatások tevést, melioratiók megtérítését stb. illetőleg) világosan és határozottan kiteendő, hogy perlekedés- és surlódásoknak eleje vétessék, s az állam és bérletje közti jó viszony untalan megzavartatástól ment maradjon. f) Azt végül, hogy *mekkora részben adassanak bérbe a jószágok*, általánosn eldönteni nem lehet ugyan, elvül szolgálhat azonban, hogy az illető jószágtestek a szokásos művelési és gazdasági viszonyokhoz mérten se igen nagyok se igen kicsinyek ne legyenek, mert az egyik úgy mint a másik a jó gazdálkodást csak megnehezíteni szokta¹⁾.

D.) *Szavatossági rendszer*. A sajátkezeléssel járó bajok mellözése tekintetéből itt ott alkalmaztatni szokott szavatossági igazgatás (Gewährs-

Administration) rendszere abban áll, hogy az állam bizonyos tekintélyes gazdának, mint jószág-igazgatónak az üzletkét kiszolgáltatja, de viszont bizonyos minimál jövedelem összegnek a státuspénztárba való évenkénti befizetését köti ki, melyen túl a tiszta haszonnak bizonyos részét nyeri megállapított fizetésén kívül. — E rendszer kétségtelenül helyesb a tiszta önkezdési rendszerénél, mert az igazgató tisztet fokozott érdekeltséggel fűzi a jószághoz, kezeit nem kötven meg szabadon engedni mozogni, kevés ellenőrzési költséggel jár, stb. Kivitele azonban nehéz, mert nem igen találkozik alkalmas és minden igényeknek megfelelő egyéniség, a ki magát az érintett föltételnek alávetni kész, mert a ki ily terhes felelősséget akar vállalni, inkább saját kockázatra bérlet, vagy jószágot vásárol, melyen erejét és képességeit érvényesíteni törekszik²⁾.

¹⁾ Azon fontos kérdést illetőleg „ezélszerűbb-e azon kibérlés, hol a jószág minden hozzátartozó ipari haszonvételekkel (malmok, téglavetők, sörfőzés stb.) adatik ki (Generalpacht); — vagy a külön bérlet, hol mindezek elkülönítve adatnak ki:” az *első mód* kevesebb gondnal és ellenőrzési költséggel jár, s azért, főleg, ha értelmes és vagyonos bérletk találkoznak, okvetlenül ajánlatosb; — míg a másik módnak az az előnye, hogy a bérletk versenyzése folytán több jövedelmet biztosít, s kivált nagyobb városok közelében könnyebben vihető keresztül.

²⁾ *Statistikailag* nagyérdékü adat az, hogy a domaniáljavarokból jövedelem Oroszországban 48, Ausztriában 3, Poroszországban 7, Frankhonban $\frac{2}{3}$ millió forintot tett, s hogy a tiszta jövedelem a nyersnek Bernben 26%, Ausztriában 33, Németországban 50—60, Frankhonban 63, Poroszországban pedig 83%-ját képezi. L. *Pfeiffer*: Die Staatseinn. I. k. 146. ff.

26. §.

Állami tőkék, és a státuskincs tartása.

Az államvagyon nem jelentéktelen részét *tőkék* is képezik. E tőkék épugy mint a magánosokéi, vagy állók vagy forgók, vagy productiora, vagy használatra alkalmazottak, vagy végre olyanok, a melyek kikölcsönzés útján hasznosíthatnak. Az állami tőkéknek azonban gyűjtése vagy tartása finantz-gazdasági szempontból nem helyesítható, s ha már megvannak, legcélszerűbben adósságok törlesztésére, adósságok nem létben pedig jótékony intézetek, vagy művelődési érdekeknek szentelt alapok segélyezésére leszenek fordítandók.

Összefügg e kérdéssel némileg az ugynevezett *államkincs* (Staats-schatz) gyűjtésének és tartásának kérdése. Államkincs vagyis nemes-érből való pénz- vagy értékhalmoz rendszerint¹⁾ csak ugy keletkezhetik, ha az államjövödelmek a közkiadásokat meghaladják, vagyis a státusháztartási mérleg *többletet* mutat fel; vagy pedig úgy, hogyha a polgárok fokozott adóterhelés útján, időnként ily kincskészlet megalapításához hozzájárulni kényszerítettnek.

Államkincs gyűjtésével *alacsony műveltségű* vagy *harcias irányu* népeknél találkozunk. Amazoknál azért, mivel a termelés és forgalom lassúsága, tőkékbeni szegénység s főleg az államhitel fejletlensége miatt hirtelen támadó szükségletek fedezésére pénzeszközök nem könnyen szerezthetnek be; — emezeknél meg azért, mivel az államkincs hódítási céljaik igen hatalmas tényezőjét képezi²⁾. Nem vonván kétségbe miszerint

lehetnek esetek, midőn egy békés természetű nép is szorulhat ily forrásra, hogy t. i. valami hódító szellemű szomszéd általi hirtelen megtámadtatást hatályosabban torolhasson vissza.

Magasb műveltségű népeknél ellenben, a hol a tökéletesség, kifejlett státushitel, élénk pénzpiacok, s az államügyek iránt sokkal nagyobb érdekesség létezik, s így szükség esetében a legnagyobb összegek is rövid idő alatt előteremtethetnek, államkincs gyűjtése teljesen mellőzhető, annál is inkább mivel általa sok értékek a forgalomból improductiv elvonatnak, a polgárság súlyos adóknak vettetik alája, a kincs begyűjtése, őrzése, kezelése, sikkasztások és hadi foglalások elleni megóvása pedig sok alkalmatlanságot és költséget okoz. Nem is említve, hogy a kincsgyűjtés annyiban is czélszerűtlen, hogy általa minden termelési vagy forgalmi válság még fokoztatik s elmérgesítettik, s mivel ama kincs, ha még oly jelentékeny is, a hadviselésnek korunkban óriási költségei fedezésére rendszeriűt mégis elégtelennek bizonyulna⁵⁾.

¹⁾ Azaz békés időkben, — mert háborus körülmények közt *hadi sarca* útján is szereshető államkincs. Egy irtózatoss mérvű példának vagyunk *ép most* tanui a *porosz-francia* háboru befejeztekor.

²⁾ Szóló példa erre legújabb időből ismét *Poroszország*, mely 1866-ban tekintélyes ilyféle kincssal rendelkezett.

³⁾ V. ö. *Rau*: Finanz-Wiss. 464. §.

B.

Fenségi haszonvételek, vagy régálékből jövedelem.

27. §.

A régálék általában¹⁾.

Az állam bevételi forrásainak egy másik osztályát a haszonvételek vagy régálék (*Regalia minora, nutzbare Hoheitsrechte*)²⁾ képezik. Értetnek pedig ezek alatt „a státus fenségjogára alapított oly *iparszerű foglalkozások*, melyek a pénzügyi kormány által a magán-versenyt kizáró módon üzetnek s részben külön jövedelmi forrásul is szolgálnak“. A (tág értben vett) régálék két csoportra osztathatnak, t. i. olyakra, melyek bizonyos *ipar-ág* alakjában jelenkeznek, p. o. a bányarégále, a postarégále, a pénzverési regale; — és *egyedáruságokra* (*Monopolé*), melyek kiválólág *kereskedési* üzletágként vétetnek foganatba sőt több tekintetben *adó* (jelésül *fogyasztási* adó) jellegét is viselik magukon³⁾. A régálék közt ismét vannak olyanok, melyek az állam *főtulajdonosi* jogából folyóknak tekintetnek (például a bányászati, az erdőszeti, és a vízi régálé); és olyanok, melyeknek fenntartása a közérdek szempontjából különösen kívánatos (p. o. a távirda, a posta, meg a pénzverési regale). Mi az itt következő fejtegetésben megkülönböztetünk: közgazdasági és pénzügyi régálékat, s amazok közé azokat sorolandjuk, melyek általánosb *nemzetgazdasági* érdekekben magánosokra nem hagyattathatnak s melyeknél a kincstár érdekéboni jövedel-

mezés mellékes tekintet⁴⁾; — emezek közé pedig azokat, a melyekkel az állam magának valami jövedelmi forrást biztosít, azaz *financziális* czélt akar elérni.

Regálékkal a *történet* minden szakáiban találkozunk; legnagyobb kiterjedésben azonban a *középkor* utolsó századaiban, hol az államháztartás egyik legjelentékenyebb bevételi forrását képezék, s az uralkodó *hűbérrendszerrel*, melynek nyomán az iparüzleti jog is mintegy a hűbérúr (*Oberlehnsherr*) által nyert jogozat folyományának tekintetett, — szoros összefüggésben álltak. A régálék egyébiránt (bár czélszerűbben rendezve) ma is még tekintélyes jövedelem-forrásul használtatnak fel a legtöbb államban; pedig, eltekintve azoktól, melyeknek fenntartása a közérdekből kívánatos, kétségtelen, hogy a regalitási rendszer súlyos nemzetgazdasági károkkal jár, a mennyiben az illető *keresetforrásnak* oly erélyes, olcsó és eredményes kiaknázását mint a privátgazdaság nem eszközölheti; erköcs-telenítő küzdelemre vezet a polgári műszorgalom versenye ellen; a termelés és fogyasztás fejlődésére lankasztólag hat; szóval a gazdasági erők- és elemeknek teljes érvényesülését akadályozza. — Ugyanazért

Mint hagyományai egy oly korszaknak, hol tekintet nélkül a népválódi érdekeire az állampénztár *fiskális* érdeke vala az egyedül mérvadó: legtöbb régálék a közgazdaság fejlődésével lassanként elfognak tűnni, s az elevebb s eredményesb magánvállalkozásnak engedendnek tért, főleg ott, a hol az állami *adórendszer* helyes és megfelelő módoni megvalósítása keresztül fog vitetni⁵⁾. Mindaddig azonban, míg ez utóbbi föltét nem teljesülend, s a f. haszonvételek magángazdasági alapon való rendezése sikerrel ki nem vitethetik, vagy az államháztartás az illető régálékat más czélszerűbb bevételi forrásokkal nem fogja helyettesíthetni, ez utóbbiak alig lesznek eltörölhetők. — Addig is pedig, míg e nagy pénzügyi reform megkísértethetnek, szükséges lesz a haszonvételek körüli eljárásnál a következőkre ügyel: a) hogy a belölök nyert jövedelem mindég *az észszerű adó jellemével* birjon, azaz a productió igen meg ne szoritassék, a tehetősb osztályok jobban érintessenek, az alsóbb osztályok szüksége, léteszközei pedig ne drágittassanak; b) hogy (mennyire csak lehetséges) az úgynevezett *demokratikus adó-élv* alkalmazása vétessek czélba, mint a mely mellett alacsony tételek által eszközölt tömeges kelet alapján a legnagyobb bevétel eszközölhető; c) hogy ott, hol a régále fenntartása igen költséges s a fenntartási vagy védintézkedések erköcs-telenítő vagy igen nyomasztó hatásuak (csempészet stb.), az illető haszonvétel mielőbb szüntettessék meg. d) Még a *szükségeseknek felismert régáléknál* is elvül kövessék az állam azt, hogy a pénzügyi előny a nemzetgazdaság alapjait ne veszélyeztesse, s kisebb érdek miatt nagyobb fontosságú tekintetek ne mellőztesse, s különösen a kezelés nyomasztó faggatások és formaszörűségektől távol maradjon⁶⁻⁷⁾.

¹⁾ V. ö. *Rau*: Fin.-Wiss. 166—226. §§. *Stein*: Lehrbuch 134. sk. és 358. sk. I. *Umpfenbach*: Lehrb. I. köt. 58—102. és II. köt. 48—50 l. *Roscher*: Grundriss 106. sk. I. *Pfeiffer*: Staatseinnahmen I. 176. sk. 214. sk. 226. sk. I. és *Knies*: Telegrap 251. sk. I.

²⁾ Ellentétben a *regalia majorákkal*, melyek alatt tulajdonkép a *politikai* fenségjogok szoktak értetni. A régálék e fogalmának határozatlansága és történeti viszonytagságairól l. *Stein*: id. h.

¹⁾ Miért is némely újabb szakemberek egyenesen az adó-ügy elméletében tárgyalják.

²⁾ Stein, a ki a regalét a *státus gazdasági fennségjogának* nevezi, nagyon is megszorítja annak fogalmát, s csak ezen rendbeli haszonvételeket nevezi regaléknak; míg Umpfenbach: a regalék egy részét (jelesül a monopol-jellegűeket) fiskális előjogoknak nevezi, és így definiálja: „Rechte des Staates auf Vermögensobjekte, welche sonst ihrer Natur nach Privatwirthschaften zufallen würden.“ L. Stein: 186. l. és Umpfenbach: I. 58. II. 49. l.

³⁾ Roscher helyesen mondja: „In der Regel ermässigt sich diese Art von Regalien (Jagd, Bergbau, Fischerei stb.) bei steigender Volkswirtschaft zu einer blossen Polizeiaufsicht; alle diese, ausser der eigentlichen politischen Thätigkeit liegende *lucrative* Staatsgeschäfte sind nur so lange zweckmässig, als die politische Sphäre noch eng ist, und den privatoekonomischen Charakter noch nicht ausgezogen hat.“

⁴⁾ Oly regalé fenntartása, melyel az állam valami fontos iparágban példányképet akar felállítani a nép serkentése- és képzésére, — vagy a melyet a kormány olcsóbban, s tökéletesebben képes kezelni: nem lesz kárhóztatható. (Például a bécsi államnyomda.)

⁵⁾ Nem helyesíthető tehát: új regalé felállítása; valami fennállónak kiterjesztése pedig csak akkor, ha a közérdeknek vele szolgálat-tétetik.

28. §.

A regalék egyenként: a) a pénzverési; b) posta regale.

A regalitási haszonvételeket közelebről szemlélve, mint fontosnak és legtöbb államban fennállóknak a következők említethetnek:

a) *A pénzverési regale*,¹⁾ mely abban áll, hogy az állam az ércpénzverést és forgásba hozást kizárólag gyakorolja s belőle rendszerint némi hasznot is húz. Alapját az képezvén, hogy az államnak egyfelől hivatásában de másfelől módjában is van arról gondoskodni, hogy az országban a forgalom alapjául szolgáló *állandó értékmérő*, az ércpénz, a szükséghez képest bizalmat érdemlő azaz csalárdságot kizáró alakban készíttessék, s kellő mennyiségben és mérvben meglegyen: a pénzverés mint állami fenség jog általában elismertetik²⁾. — Az e regaléból vont haszon a középkorban s némely újabbkori államban is az által igen magasra csigáztatott, hogy a kormányok silányabb tartalmú s az elfogadott pénzlábtól eltérő pénzeket hoztak forgalomba, s alattvalóikat egyenesen károsítva a nemzetgazdasági érdekek rovására maguknak jövedelmet szerezni törekedtek. Korunkban tisztultabb közgazdasági nézetek szerint a pénzverési regalé már bevételi forrásul nem használtatik fel, hanem az állam legfeljebb azon költségeket térítetteti meg magának a polgárok által, melyeket a pénzverés és készítés okozott, jelesül az úgynevezett *pénzverési díjban* (Schlagschatz.) Legújabbban némely szakemberek³⁾ egyenesen azt követelik az államtól hogy a biztalanság elkerülése tekintetéből az érméket minden veretésdíj nélkül (azaz tiszta belérték szerint) készíttesse, minek folytán természetesen ezen regalé, mint pénzügyi haszonvétel megszűnnék; mit azonban annyiban, a mennyiben a pénzverési költségek fedezetlenek maradnának, föltétlenül helyeselni nem lehet⁴⁾. Határozottan elvetendő végre a státusnak a *papírpénz* forgásbahozatala tekintetében némelyek által vindikált regalitási jog, mert ez alapon a kormány nem-kamatozó adósságok csinálására (jegykibocsátás útján) mintegy szabadalommal ruháztatnék fel, a mi az összes ipar

és forgalom-élet meglankasztását okozhatná, esetleg az összes nemzetgazdaság megzavarására vezetne⁵⁾.

b) *A postaregale*⁶⁾. A posta, mint összesége azon közegek és intézeteknek, melyekkel a kormány személyek, pénzek, hírlapok, és levelek szállítását külön vállalként eszközölteti, a legtöbb államban pénzügyi haszonvétel tárgyat képezi, s jövedelmi forrásul szolgál. Azt, hogy a posta *külön* jövedelmi forrásul szolgáljon helyeselni nem lehet,⁷⁾ de az állam kezeiben való maradását igen is, a mi igazolását abban leli, hogy magánüzletkép a posta a közforgalom igényeit oly jól és jutányosan nem volna képes kielégíteni; a reá vonatkozó intézkedések magánosok önkényére nem hagyhatók; a postaügy, egyfelől a belföldön, másfelől a külfölddel érintkezésben, s nagy térrai kiterjedése miatt, bizonyos *egységes szervezet s központi államvezetés* nélkül rendeltetésének nem birna megfelelni. Nem említve azt, hogy a magánvállalkozók a sarkalló verseny hiányában, a közönségtől nyomasztó díjakat követelnének; sok (kevésbé élénkforgalmu) vidéken postai összeköttetést fenn sem tartanának; az oly nagy fontosságú *levéltitok sértetlensége* eléggé biztosítva nem volna; végre a postának állami célokra (hivatalos levelezés) való felhasználása, nemkülönben azon körülmény is, hogy a postán gyakran szállítani szokott nagy értékű tárgyak csak állami kezelés illetőleg jótállás mellett bizathatnak teljes megnyugvással a postaintézetre: szintén hatalmasan szőlő érvek a haszonvétel mellett. — Áll ez főleg a posta-üzlet levélviteli ágára (hírlapok, levelek, nyomtatott közlemények szállítására), míg a *szekérpósta* azaz személyszállítás kellő biztosságot nyújtó s üzletkért meg is adóztatható magánvállalkozókra (postatartók) is bizathatik, főleg ott, hol a személyforgalom valamely vidéken szabálytalan, s az önkezelés az államnak igen sok költséget okozna⁸⁾. — Egy általában pedig főgondja legyen a kormánynak jó kezelő személyzetet, összefüggő szállítási tervet, s célirányos belrendezést minél csekélyebb költséggel biztosítani, hogy az intézet feladatának minél teljesebben mérvben megfeleljen. — A postai *szállítási-díjakat* végre illetőleg ezek (nem is említve, hogy közhatóságok, közegek, jótékony és művelődési intézetek díjmentességgel ruházandók fel) lehetőleg mérsékeltek azaz csak az *előállítási költségeket* biztosítók⁹⁻¹⁰⁾ legyenek, mert különben a forgalom és a levelezés megnehezítettetik; a postadíjakban rejlő adó főleg a közép- és alsó osztályokra nézve nyomasztóvá lesz; sőt maga a financerdek is szenved, mert a nagy viteldij a posta használatát csökkenti s sokkal kevesebb levél s közlemény szállítatik a közönség által a posta segélyével mint egyébként történnék. E díj-leszállításoknak egyébiránt annyira terjedniök nem szabad, hogy az államnak az intézet tartása anyagi áldozatokat okozzon, mert ez a polgárok postát nem használó részének jogtalan megadóztatása volna amazok érdekében, mit helyeselni nem lehet¹¹⁻¹³⁾.

¹⁾ V. ö. Jakob: St. Fin. 393. sk. §. Rau: Fin.-Wiss. 196—202. §. Stein: F. W. 147. l. Umpfenbach: Lehrb. I. k. 76—82. l. Pfeiffer: St. Einn. I. 223. sk. l. Wagner: Blunt-schli Staatslexiconja VII-ik köt. 108. sk. l.

²⁾ Wagner ezt már ily határozottan nem ismeri el, s azt mondván, hogy az államhatalom fogalmából a pénzverés stb. fennségjoga legkevesebbé sem foly, — e regalé

puszta *szükség* alappal bírónak tekinti; hozzátévé, hogy főleg *kis államokban*, továbbá ott hol a *magán ipar* jobban és olcsóbban tudja előállítani az értéket, a státus helyesebben tesz: ha amott (kis államokban) e regálról a *nagyobb egész* érdekében (p. o. Németország) lemond; — emitt pedig a veretést egy általán mellett valami magánvállalatnak engedi át, szigorú fenntartásával az érméörvényeknek. (lásd. id. érték. 104—107. l.).

⁹⁾ Jeleül Stein: (id. h.) Wagner és Walcker: régebben már Jakob: — s Oroszország most, Anglia pedig régebb időben csakugyan tartotta ez elvet.

¹⁰⁾ Azért sem még jelesül, mert az érme még könnyebben beolvastatnának, s végre az igazságosság is követeli, hogy azok, a kik pénzt leginkább szükségelnek a forgalomban, némi ellenszolgálattal járuljanak az állam terheihöz.

¹¹⁾ V. ö. Wagner remek cikkét „Papirgeld“ és „Münzwesen“ a Bluntschliféle Staatslexiconban, s Stein: id. m. 149—150. l. hol ez elvet a papirpénzt képző államjegyekre nézve nem kívánja értetni; — végre az egész §-ra nézve „Nemzetgazdaságtanunk“ 113—123. §-jait. Papirpénz-regálról e szerint legfeljebb oly értelemben lehet, szó, hogy az államon kívül papirpénznek (azaz be nem váltható s kényszerfolyamú fizetésjegyeknek) kibocsátási jogát senki és semmiféle társulat se élvezze és gyakorolhassa; — ott pedig a hol a státus valamely részvénytársaságnak szabadalmat ad kizárólagos *jegy-banki* üzletre, szóval egy nagy bankot arra jogosít fel, hogy egyedül maga élhessen a bankjegy-kibocsátás jogával: ott a banktársaságtól minden esetre bizonyos ellenszolgáltatásra tarthat igényt, a mi például vagy egy *kamatlan* kölcsönben állhat (mint ezt Angliában, Ausztriában és Frankonban látjuk) vagy pedig a banküzlet nyereségében való részesedés elvére lehet alapítva, mint Poroszban vagy Belgium példája mutatja. l. Hock: Offent. Abg. 307. l. Umpfenbach: id. m. 76—77. l. azután Tooke: History of Prices V-ik köt. 517. sk. l. és, Garnier: Econ. Pol. 18-ik fejezet.

¹²⁾ V. ö. Malchus: Handb. I. 131. sk. Rau: F. W. 204—207. §§. Stein: 133—143. l. Umpfenbach: 94—96. l. Parieu: Traité des Impôts III. köt. 340. sk. l. Knies: Der Telegraph etc. (1857) 250. sk. l. Macculloch: Treat. on taxation 308. sk. l. Hock: Off. Abgaben 259. l. Pfeiffer: Staats-Einnahm. I. 236—256. l. Walcker: Steuerwesen 19. sk. és 214—234. l.

¹³⁾ Mert tulajdonképeni rendeltetése egyenesen *közgazdasági*, a forgalom és közlekedés előmozdítására irányuló.

¹⁴⁾ Angliában, Olasz és Frankonban ez tetteleg így van, l. Walcker id. m. 230—231. l. A póstatartók alkalmazásáról és kötelességei meg jogairól lásd Karvassy: P. T. 36. §.

¹⁵⁾ Az északamerikai Unió ez itt felláított elvet tetteleg követi is.

¹⁶⁾ A *póstamonopol* e szerint határozottan kizárható. l. még Walcker: 20—21. l. Pfeiffer: 242. l.

¹⁷⁾ Oly vonalokon, hol vasutak, gőzhajók léteznek, ezekkel való helyes összeolvastása a póstaüzletnek szükséges, mire nézve az illető vállalatokkal külön szerződésnek lesznek az állam által kötendők.

¹⁸⁾ A póstadíjnak *bélyeg* útján való beszedése a postaigazgatási költségek kevesbitésére szolgál, mert a számadást és ellenőrzetet egyszerűsíti; továbbá igen *szükségesnek* bizonyulnak a pénzküldés költségei és veszélyei kevesbitésére a *póstautalványok*, a pósta helyek egymásköztti leszámításai alapján; stb.

¹⁹⁾ A pósta-ügy és forgalom *statistikai* állását felette érdekesen tünteti fel Pfeiffer: id. m. I. köt. 250. sk. l.

29. §.

c) Távirda, d) vasut, e) ut- és viz-regale.

c) A forgalom érdekeivel viszonyban álló pénzügyi haszonvételek közé a távirda, a vasuti és ut- meg vizregálét is számíthatni. — A *távirda regálét*¹⁾ jelesül illetőleg, ennek az államkormány általi fenntartását és kezelését²⁾ ugyanazon tekintetek javallják melyek a pósta intézetre nézve mérvadóknak elismertettek; s pedig még teljesh mértékben, a mennyiben

magánosok kezeiben az ez intézményreli visszaélések veszélyei még nagyobbak volnának; a vonalirányok és összeköttetések (főleg nemzetközi szempontból, melynek érdekében internationalis egyezmények kötöttek) *egységesen és egybevágólag* csak államilag eszközölthetnek; s a táviratozás a közönségre nézve ott hol az intézet *privát-üzletként* állana fenn okvetlenül költséges volna³⁾.

d) A *vasuti regálét* illetőleg, utalva azokra, a mik fentebb (a Nemzetgazdaságtanban a 136—137-ik §§-ban) az állam- és magán-vaspályák rendszeréről kifejtettek; e helyen még azt kell megjegyezni hogy, ha az állam a vasutak építését és kezelését *magának* fenntartotta⁴⁾: törekedjék minél *tökélyesebb* eszközök és intézkedések által e fontos közlekedési tényezőt rendeltetésének megfelelő karba helyezni, s jelesül akár az *önkezelés*, akár az *üzlet bérbeadása* rendszerét követi, oda hatni, hogy az e nemű intézetekben fekvő nagy tőkék kellőképp kiméltessenek és biztosítottassanak, visszaélések, csalárdságok stb. szigorúan akadályoztassanak, s egyáltalában a nemzetgazdaság érdekei ép úgy mint az államélet fensőbb igényletei minél teljeshen elégíttessenek ki⁵⁾. A *viteldíjakat* különösen illetőleg, ezek úgy szabályoztassanak, hogy egészben véve (azaz jobban és kevésbbé jövedelmező vonalakat egybevetve) a befektetett tőke kamatlata és az üzleti és fenntartási költségek fedeztessenek; magasb díjak azért nem lévén indokolhatók, mert a forgalom és productió lankasztására hatnának, s az államnak behozott jövedelem csak a nemzetgazdaság rovására és csorbitásával valósíthatnák meg⁶⁾. — Főfő elvül szolgáljon végre az, hogy a távirdák, pósta és vasutak legjutányosban és leghathatósban úgy üztethetnek az állam által, hogyha azokat a lehető *legszorosb* kapcsolatba hozza egymással, s mind a kivitelben mind az *igazgatásban* bizonyos egységes összevágó központi vezényletet honosít meg.

e) A *mi az ut- és vizregálét* illeti mely az államnak azon jogában áll, hogy utazók és szállítóktól bizonyos díjakat (hidakon, vámokon stb.) szedhet, ez igazolását abban találja, hogy az utak, folyamok, csatornák hidak stb. jókarban tartása (részben előállítása) költségeket okoz, tehát az azokat kiválólag *használó közönség* e költségekhez hozzájárulásra joggal szorítható⁷⁾. Nem szabad azonban e díjaknak nagyoknak lenni, köztudomásu dolog lévén, hogy misem képes a forgalmat annyira akadályozni és a kereskedő közönséget elkedvetleníteni, mint súlyos és minduntalan fizetendő vámok, s az ezek beszedésével járó faggatások. — A vámok *kezelése* körül felmerülő azon kérdésre, „vajjon nem helyes-e azok szedését stb. bérbeadni,“ — azt válaszolhatni, hogy ez kívánatos lesz ott, a hol az illő jövedelmek hosszabb időre pontosan kiszámíthatók, s kellő biztosítást bír az állam magának az iránt szerezni, hogy a közönség visszaélések és zsarolásoktól ment maradand. — A vámdíjak *megállapítását* végre illetőleg, ennek pontosnak és határozottnak kell lennie; a beszedés egyszerűen és könnyen történhessék, fő ügyelet pedig az ellenőrködés helyes módjára leszen fordítandó.

¹⁾ V. ö. Knies: Der Telegraph als Verkehrsmittel (1857.) remek és kimerítő monographiáját, Umpfenbach: F. W. I. 99. sk. l. Hock: Offent. Abgaben 259. sk. l. Parieu: Impôts IV. köt. 1. sk. l. Rau: F. W. I. 329. sk. l. és Pfeiffer: St. Einnahmen I. 257. sk. l.

¹⁾ Egyedül Angliában létez a teljes privat-üzlet rendszere.

²⁾ Stein egyebek közt azt mondja, hogy a telegraph oly kitünőleg regalitási tárgy, hogy az államnak még azon esetre is elő kell állitnia, hogyha folytonosan veszteggel járna fenntartása. *Umpfenbach* pedig azt, hogy nem is szabad költségeit fedeznie. *Knies* feltétlenül van a táviridaregalitási rendszer mellett.

³⁾ A „Nemzetgazdaságtannak“ idézett §-ban mondottakhoz, az államvasuti rendszer további indoklásul hivatkozzuk *Umpfenbach*: F. W. I. 89—92 l. hol arrais történik utalás, hogy a vaspálya-ügynek sok kis vállalatokbani megszaggatottsága, s az ebből eredő számos visszaélések, nehézkes állami felülörködés, örökös tariffa-czivódások stb. oly súlyos bajok, melyeket minden áron eltávolítani szükséges; — míg másfelől azt hangsúlyozza, hogy a magántársulatokat többnyire a legegyszerűbb önzés és nyereség kedési vágy vezeti, mely a közérdekkel mit sem törődik.

⁴⁾ Némelyek azt tanácsolják, hogy az állam, az általa előállított vasutakat, pár évi kezelés után, midőn a jövedelmök már emelkedett, adja át magántársaságnak, az üzletet pedig, mint jövedelemforrást adóztassa meg. — Nálunk (Magyarországon) az államvaspályák rendszere, az eddigi tapasztalatok szerint, nem igen igazolta magát.

⁵⁾ A vasutakról igen érdekes statisztikai egybeállításokat közöl *Pfeiffer*: id. m. 277. sk. l. Míg magára a vasutregálé kérdésére nézve föbb munkák: *Rau*: Finanz-Wiss. 219. c—g. §. *De Parieu*: Traité des impôt IV-ik köt. 109. sk. l. *Knies*: Die Eisenbahnen und ihre Wirkungen (1858.) általában. *Hanseman*: Die Eisenbahnen und ihre Actionäre (1887.).

⁶⁾ V. ö. *Stein*: Fin.-Wiss. 154—155. l. *Rau*: Fin.-Wiss. 219. sk. §. *Karvasy*: P. Tud. 37. §.

⁷⁾ *Községek és magánvállalkozóknak* (mint Stein és *Karvasy* jól mondják) meg kell engedni, hogy az állam felügyelete alatt ily közlekedési utakat és szereket állíthassanak fel és érte maguknak bizonyos díjt fizetethessenek. Megmaradván természetesen rég a státusnak joga ez intézetek díjazványaira stb. kellő befolyást gyakorolhatni.

30. §.

f) A bányaregale.

Bányaregale alatt az államnak azon jogát értjük¹⁾, melynél fogva a területén létező bányákat (jövedelem-szerzési tekintetből) vagy közvetlenül maga művelheti, az az a magánosok kizárásával a földben rejlő érczetek és ásványokat tulajdonába veheti, vagy pedig e jogát bizonyos díjért magánosoknak, kizáró értékesítésül, átengedheti²⁾. — A bányaregale a középkor feudális és patrimonial jellegű állam-szervezetéből veszi eredetét³⁾; alapját az ama korban uralkodott állami föld-birtoklasi és tulajdonfennségi elv képezte; napjainkban pedig sokak által onnan származtatik, hogy nemzetgazdasági fő-érdek lévén az, hogy az ország területén található érczetek és földkincsek minél teljesben kiaknáztassanak, miután ez az egyesek erő- és érdekhányánál, de meg maguk közti gyakori összeütközéseiknél fogva is sükeresen nem eszközölthetők: előáll a szükség, ezt kizáró jogként az államra ruházni, mint a mely erővel és tőkékkel teljes mérvben rendelkezvén, egyedül nyujt kellő biztosítékot a cél elérése tekintetében. — Ez érveléssel szemben azonban (kivált magas műveltségfokú államviszonyok szempontjából) arra lehet utalni, hogy napjainkban, hol a magánosok tőkegazdagsága már igen nagy, a szükségelt szakképesség széles körökben már megvagy, a privat üzlet erélyesb s nyervágytól sarkallt eljárás folytán jóval bőségesb érczproductióra nyit kilátást, s különösen a részvényvállalati üzletmód (mely a bányaművelésben gyakran előforduló nagy kockázat elviselhetését a magánosokra nézve megkönnyíti

általánosan meghonosult: a bányaregálának fenntartása már alig indokolható; s sokkal helyesben tesz az állam, hogyha vagy egészen lemond e jogról (átengedve p. o. részvénytársulatoknak), vagy legalább oda módosítja azt, hogy a bérleti rendszerre tér át, s a bányadijt használja fel jövedelmi forrásul. Megjegyezvén, miszerint: a) a státus a közgazdaságilag fontos felügyeleti jogot azért magának fenntarthatja sőt fenntartani köteles is; — b) hogy az illetőktől megfelelő bányai adót követelhet s így némi jövedelemre is tehet szert; c) a pénzverés érdekében a nemes-érczre nézve az elővétel-jog (Vorkaufs-Recht) gyakorolhatását kikötheti; végre d) arra legyen ügyelettel, hogy a bányabéri díj a művelés tiszta jövedelmével arányban álljon, a bérbeadási rendszer alkalmazásánál pedig bérlőkül oly egyének fogadtassanak, kik mind szakképzettség mind vagyonosság tekintetben kellő biztosítékot nyujtanak. — (A bányaregál egyik igen fontos üzleti ágát képező sóregálé alantabb a monopolokról szóló §-ban tárgyalatik.)

¹⁾ V. ö. *Malchus*: Handb. I. 83. l. *Rau*: Fin.-Wiss. I. 172. sk. §. *Weiske*: Der Bergbau und das Bergregal (1845). *Freisleben*: Der Staat und der Bergbau (1839). *Karvasy*: P. T. 28. sk. §§. *Pfeiffer*: St. Ein. I. 191. sk. l.

²⁾ A bányaregal tehát jól megkülönböztetendő az államot mindenkép és föltétlenül megillető legfőbb felügyeleti jogtól a bányászatot és bányaművelést illetőleg, vagyis a bányafennségjogtól (Berghoheit).

³⁾ Mely néhol igen sok, másutt csak egykét fő érczre és ásványra (p. o. aranyra és ezüstre nézve) áll fenn. — Egyáltalában akkép gyakorolthatik e jog is az állam által, hogy vagy a sajátkezelési, vagy a bérbeadási rendszert követi.

31. §.

g) Egyéb regálék.

Az eddig felsorolt fennségi haszonvételeken kívül, mint kevésbé jelentősek, még a következők emlittethetnek meg. Először a vadászati és halászati regálé, mely abban áll, hogy az állam, fennségjogánál fogva, magánosok jószágain vadat üzőbe vehet, tavak és folyókban pedig a halászatot gyakorolja, illetőleg ez iparágak kibérléséből magának jövedelmet szerzhethet¹⁾. — E regálé sokak által azzal indokoltatik, hogy az állam a vadak és halak mértéken túli pusztítását akadályoztatni van hivatva; fenntartása azonban főleg magas fejlődési polczon nem helyeselhető, a meenyiben az érintett cél a státus más módon is biztosíthatja, az illető földbirtokosok pedig általa tulajdon jogukban igen megszoríttatnak, úgy hogy a kár, mely a magánosoknak okoztatik, rendszerint nagyobb mint a haszon és jövedelem, melyet az állam e regáléból húzni alkalmat talál.

A másik a sorsjátéki regálé²⁾. Ez valamennyi finantzhaszonvételek legkárosbika, s közgazdasági épügy mint közerkölcsei tekintetben legrosszabb hatású. Bizonyítja ezt az, hogy az emberekben (s különösen a lotteriat leginkább felkereső alsó osztályokban) a szorgalmat, munkaöszönt és takarékoságot elfojtja, a játszási szenvedélyt, s hirtelen, munka nélküli meggazdagodás vágyát fokozza, és sok tőkét productiv elhelyezéstől elvon, sőt nemritkán egész családokat tönkrejuttat. Legnagyobb szokott a sorsjáté-

téki haszonvételeből folyó államjövdelem élénk képzelődési erővel bíró, de rest és tétlen jellemű népeknél lenni, melyeknél a lotteria-játszasi szenvedély legelőbb e legnagyobb mértékben fejlődik ki és válik uralkodóvá. Egyáltalában pedig a lotteria e veszélyei annál nagyobbak, mennél kisebb betételek fordulnak elő és fogadtatnak el, minél inkább foglalkodtatja és ingerli a játszók szellemét, s mennél nagyobb a vállalkozónak (a lotteriatartónak) nyeresége⁴⁾. Következik innen a regálé eltörlesztésének visszautasíthatlan szükségessége⁵⁾, a mit olyképp lehet előkészíteni, hogyha a betételek lassanként fölemeltetnek, a nyeresémi húzások ritkán tartatnak, a gyűjtő helyiségek (Lotto-Collekturák) kevesbítettnek⁶⁾, s minden kerültetik, a mi a népben a játszasi és szédelgési hajlamokat ébreszteni és fokozni képes. Mindenesetre pedig a státus saját kezében tartsa a sorsjátéki regált, s ne engedje át magánosoknak⁷⁾, kiknek kezelése mellett az érintett veszélyek még nagyobbak lennének, a nélkül hogy az állam azt gátolni vagy kellőképp ellenőrizni képes volna!

Vannak végre a némelyek által *rendészeti*eknek nevezett regálék, jolesen a *lőpor- és salétrom* regálé⁸⁾. Ezeknek jogosultsága (több államban felfogás szerint) közbiztosági tekintetekben, s különösen az ország sükeres megvédelmezése, s a tárgy készítése körüli felülörködés szükségességében rejlik, — minek folytán itt ott nemcsak regálítási, hanem szorosan *monopol-szerű* rendezést is nyert a lőpor-, és az ennek fő anyagát és termelési elemét képző salétrom előállítására. — Ez azonban legfeljebb a lőpor-készítés és forgalombahozásra nézve állhat, (biztosítatván a közönségnek ipari célokra, vettetésekre stb. szükséglett anyag olcsóbb ároni kiszolgáltatása), de a salétromra nézve épen nem, miután az állam a salétrom-készítésnek a magániparra való hagyása mellett is (p. o. az elővételi jog nyomán) eléggé biztosíthatja magának a szükségelt mennyet⁹⁾, a regáljoggal járó megszorítása a privátüzletnek pedig egyenes megrövidítésére vezet a nemzetgazdasági érdekek, melyet e helyen igazolni alig lehetne¹⁰⁾. Ott egyébiránt, a hol e két tárgyra nézve a regálítási rendszer fenntartatik, fő tekintet legyen az, hogy az állam csak akkora bevételt biztosítson magának, a miből az előállítási költségek fedeztetethetnek; másfelől, hogy (a mi tüzetesen a salétromot illeti) minden kerültessek, a mi a telektulajdonosok károsítására szolgálna, s végre hogy mindenkor annyi anyagról legyen gondoskodás, a mennyi a megfelelő ipari ágak céljaira megkívánatik¹¹⁾.

¹⁾ V. ö. *Rau*: Fin.-Wiss. 192—195. §§. *Hock*: Öff. Abg. 254. sk. lap.

²⁾ V. ö. *Jakob*: St. Fin.-Wiss. 691. §. utáni jegyzetét; *Rau*: Fin.-Wiss. 222—226. §§. *Stein*: Fin.-Wiss. 150. l. *Karvay*: P. Tud. 70—73. l. *Hock*: Öff. Abg. 157. sk. l. *Parieu*: Traité des Impôts IV. k. 17. sk. l. *Weninger*: Polit. Számtan (1870.) 385. sköv. l.

³⁾ Jelestül az által is, hogy a lotteria-nyeresémi rendszerint, mint könnyen szerzett jószág, elpredáltatnak, — s egyidejűleg a betevési szenvedélyt fokozzák.

⁴⁾ A lotteria kétféle nemét különböztethetni meg; t. i. a genuait, vagyis szám-lotteridit, és a hollandiait vagy osztálylotteridit. l. erről többet *Rau*: id. h. és *Karvay*: id. h.

⁵⁾ Mint ezt Anglia, Franciaország és legújában Bajorország is tevé; — mitem adva azon érvelésre, hogy az állam e regálé alapján az emberek e szenvedélyét szabályos mederbe terelheti, hogy a lotteriai betételek az emberek jövdelemfölségeikből

keletkezvén, s szabad akaratulag törtévé, bizonyos nemét a szabályzott önmegeadóztatásnak képezik. stb. l. *Hock*: Öff. Abg. 159—160. l.

⁶⁾ *Stein* szerint még legelőbb volna azon formája a lotterianak megengedendő, a hol nem a betételek, hanem ezek kamatai képeznek a sorsjátzás célját, mert így a *veszendőbe nem menő betételek* megtakarítására ösztönül szolgálna. (Also Umgestaltung der Zahlenlotterien in Zinsenlotterien).

⁷⁾ Játék- és bankházak engedélyezése is e szempontokból itélendők meg; kártékonyak és erkölcsveszélyeztetők; — de ha már valahol fennállanak, szigorú felügyelet és ellenőrzés alatt tartassanak.

⁸⁾ V. ö. *Rau*: Fin.-Wiss. 190—191. §. *Pfeiffer*: St. Einn. I. 214. sk. l. *Parieu*: Traité des impôts III. köt. 114. l.

⁹⁾ Sőt még a lőporról sem mondhatni korunk magas fejlettségű ipar-viszonyaival szemben, hogy szükség esetében az állam magát kellőképp el nem láthatná.

¹⁰⁾ A salétrom-regálé legtöbb államban már csakugyan el is van törölve.

¹¹⁾ Ezekkel befejeztük a fennségi haszonvételek két első fő-csoportját, vagyis azokat, a melyek az állam által a *közérdek* tekintetéből fenntartandók, s igazoltak; és azokat, melyeket az állam minden pillanatban meg is szüntethet és eltörölhet, a nélkül hogy kár vagy veszély érné az államháztartást. Átmehetünk tehát a *harmadik* csoportra vagyis azon regálékra, melyek egyenesen jövdelemszerzési célra rendeltetvék, a *monopolokra*. L. még a regálékra nézve általában: *Strauch*: Die Natur der Regale (1865)

C.

Egyedáruságokbólí jövedelmek.

32. §.

Az egyedáruságok általában.

Az állam-bevételek igen jelentékeny forrását¹⁾ azon regálék képezik, melyek szoros értelemben *monopolok* jellegével bírnak²⁾. Értetik pedig pénzügyi szempontból „monopol“ vagy „egyedáruság“ alatt az állam által jövdelemszerzési célból gyakorolt kizárólagos forgalombahozási jog bizonyos termelvény vagy árucikk tekintetében.

Az így értelmezett finantz-monopolok mellett vannak még más nemei is az egyedáruságnak. Így például szólhatni *gazdasági* monopolról, mikor az állam valamely iparágat (közgazdasági érdekekben) helytelen verseny ellenében védelmezni törekszik, (p. o. találmányoknál, szabadalmaknál); — *közrendészeti* monopolról, midőn közbiztosági érdekből valami monopolárgynak nyilvánítatik (p. o. fegyvergyártás, lőporkészítés és árulás), stb. Ez utóbbiak azonban lényegesen eltérő alappal és természettel bírnak a pénzügyi (vagy tulajdonképp *ügy* nevezendő) monopolokétól, a mennyiben közjövdelemi-forrásul nem szolgálják, s jellegük inkább technikai mint finantzialis.

Az államháztartástant közvetlenül érdeklő pénzügyi monopolok *természete- és hatásaira* nézve a következők tartandók szem előtt: a) minden finantzmonopol bizonyos tekintetben egyidejűleg *adóintézmény* is, a mennyiben eszközül szolgál az államnak egy külön adónak, jelesül *fogyasztási* adónak (Verbrauchssteuer) szedésére; minek folytán e monopolok a fogyasztási adók rendszerében egy külön csoportot képeznek, a nélkül azon-

ban, hogy akár tárgyuk akár adólabuknál fogva annak szükséges részül tekintethetnének; miszerint az egész finantzmonopóli kérdés nem annyira elvi mint inkább czélszerűségi kérdés, mely csak az adótárgyak természetének vizsgálata és a tapasztalás által határozható el^a). b) A p. monopól oly adóztatási forma, melynél a státus valami fogyasztási tárgynak forgalombahozását magának kizárólag fenntartja,¹⁾ s melynél az adót, illetőleg az állam jövedelmét azon többlet képezi, a melyel az (államilag megállapított) eladási ár az előállítási költséget és a közpolgári nyereségi tételt meghaladja²⁾. c) Minden monopól kizárja egészen vagy részben a magánipart (az illető tárgyra nézve), s ez által egyszersmind az ez utóbbiban rejlő képességet is, az illető tárgy árának verseny útján lenyomása, s a productió tökélyesítésére. Mig másfelől az állam, azon joga folytán, hogy az ár meghatározása az ő kezében van, minden veszélytől ment marad, s így az ösztön arra, hogy termelvényét minél jobb és megfelelőbb minőségben állítsa elő, nála hiányzik. d) Árnyoldala még a monopóloknak, hogy midőn a versenyt s a vállalkozási szellemet lankasztják, egyszersmind az üzleti életben csalárdságokra szolgáltatnak okot, a polgárokat sok faggatásoknak teszik ki, az ellenőrzet nehézségei miatt csempészetre és dugárusságra vezetnek, — szóval oly hatásnak, melyek igen kívánatosnak tüntetik fel, hogy a monopólok lehetőleg mellőztessenek, s más észszerűbb és kevesebb hátránnyal járó adónemek illetőleg jövedelem-források kerestessenek fel helyettök³⁾.

¹⁾ V. ö. Rau: F. W. 184. sk. §§. Stein: F. W. 358. sk. I. Roscher: Grundriss der Staatswirthschaft 108. sk. I. Pfeiffer: St. Einn. I. 177—191. sk. I.

²⁾ Az itt következő általános fejtegetések a monopól természetéről és hatásairól, nemcsak a tulajdonképeni egyedáruságokra, hanem a monopolszerűleg kezelt és fogadható vett regálékra is vonatkozik.

³⁾ Roscher szerint a regálék: szabadalmas állam-iparüzletek, a monopólok pedig privilegiált állam-árui üzletek; mig Stein bővebben fejtvén ki a tulajdonképeni regále és finantz-monopól közti különbséget, arra utal, hogy mig a regále oly állam-üzlet nem vagy ág, melyet az az össz-érdekre való tekintetnél fogva, magánosok kezeire hagyni nem akarhat, s jövedelem-forrással felhasználni nincs hivatva: addig a monopól lényegileg véve adóztatási forma, a mely azonnal megszüntethetik, a mint a céljának megfelelőbb forma kitaláltatott. Az e fogalmak körüli ingadozásról és határozatlanságról l. Stein: id. m. 360—361. l. és fentebb a 27. §-ot.

⁴⁾ A „monopól“ mint fogyasztási adónem fogalmának teljes kiderítésére Hock szerint a következőkre utalhatni: „Abgaben von der Consumtion können auf dreierlei Weise eingehoben werden; nämlich durch Staatsmonopole; — durch Besteuerung einer Waare bei der Erzeugung oder dem Verschleiss; oder Besteuerung durch Zoll, bei der Einfuhr. Im ersten Falle zahlen die Debitanten (Verleger, Trafikant, Collectant) dem Staate die Steuern für den Consumenten; — im zweiten die Erzeuger oder Verschleisser, im letzten Falle der Händler.

⁵⁾ A monopól lehet továbbá teljes, vagy nem teljes (vollständig, u. unvollständig) az első esetben az állam maga üzvé az illető áru s anyag mind előállítását, mind gyártását és elárúsítását; — a többit tartja fenn kizárólag magának.

⁶⁾ Szigoruan elitéli és kárhóztatja a monopólokot legújában Pfeiffer: Staatswissenschaften I. 188—191. l. Roscher pedig így nyilatkozik felőlök: Nachtbeilige Wirkung aller Monopole ist: Belästigung oft Erdrückung der Producenten, Uebersteuerung und schlechte Versorgung der Consumenten. Dazu: die schwierige Controlle, die mancherlei vexatorischen Absatzwege, die kostspielige Verwaltung, insbesondere bei den vom Staate selbst administrirten Monopoliën; in der Regel werden sie deshalb besser

durch Accisen oder Zölle ersetzt“ (Grundriss p. 108.) Mig Hock azt jegyzi meg felőlök: „hogy egyedárusággá eredményyel csak oly tárgy tétethetik, a mely a divat változásainak alávetve nincsen, csín- és mértékre való igény nélkül előállítható, s olyan, melynek a productioja vagy már természetből (p. o. a só) vagy pedig a közgazdaság nagyobb veszélyeztetése nélkül mesterségesen bizonyos kevés pontra szoríthatatik.

33. §.

Folytatás.

A monopólok az ujkori államháztartás igen fontos, s majdnem mindenütt található alkatelemét képezik, s kapcsolatban a modern monarchiai absolutizmussal és fiakálizmussal, Europa legtöbb államainak pénzügyi rendszerében még ma is kiváló helyet foglalnak el. Oka e jelenségnek (a melynél fogva a p. ü. monopólok fenntartása sokak által javaltatik is), a következőkben keresendő: a) hogy a p. monopólok igen czélirányos s sok előnnyel járó adószedési formát képeznek, a mennyiben mellettök a jövedelem igen biztos, az adófizetés és beszedés a polgárokra, illetőleg az államra nézve sok nehézséggel nem jár; arányos adómegosztást lehetségesítenek; s az adómérv emelése vagy alábbszállítása is a monopólok alapján könnyen eszközölhető. — b) A monopólok rossz hatása az ipar fejlődésére ellensúlyoztatik némileg az által, hogy az államnak tulajdon érdekében állván, jó és megfelelő termelvény által lehetőleg nagy áru-keletre szert tenni, a productió tökélyesítését az egészen szem elől még sem tévesztendi. c) Kétségtelen az, hogy az egyedáruságok nemlétében az illető tárgyakra szinte bizonyos (például fogyasztási) adók volnának vetendő, melyek talán épen oly terhesek lennének s szintannyi kellemetlenséggel járnának, mint maga az eltörölt monopól. — Megannyi tekintetek, melyek azt bizonyítják, hogy a f. monopólok, mint adószedési forma, helyesen alkalmazva és természetes tárgyaikra szorítva, nem föltétlenül elvetendő, biztos, jelentékeny (s egyéb módon ily mérvben nem hasznosítható) jövedelemforrást képeznek, s hogy a feladat csak az: e forrás felhasználásának föltételeit és módjait helyesen, azaz úgy megállapítani, hogy a fensőbb közgazdasági érdekeket minél csekélyebb mérvben sértsék.

Ezek szerint: a) Csak oly tárgy lesz egyedáruivá teendő, a mely, tekintve termeltetését, egyszerűs lényegileg kevés külömbiséget tanusít; a hol tehát a státus ép oly vagy még nagyobb eredményyel működik, mint a magánosok; a hol végre a nagy töke, az egységes vezetés, az összevágó ellenőrzet stb. kiváló mértékben szükségeltetik, s a productió nem annyira szellemi és művészi munkát, mint inkább mechanikai erőket föltételez. — b) Az egyedáruság tárgyává oly jószág tétessék, mely a státusnak lehetőleg nagy biztos és nem sok ellenőrzettel járó jövedelemmel kedveskedik. c) Monopóltárgynak kevés, de széles körben szükségelt, azaz közhasználatu árucikk vétessék, megjegyezvén, hogy ez olyan is legyen, melynél magánosok surrogatum-előhozó versenyzésétől nem kell tartani. Végre d) ne nyilváníttassék egyedárusággul oly jószág, mely a nemzet iproductió egyik fő ágának alapját képezi; vagy olyan, mely az alsó osztályok elsőrendű életszükségletei közé tartozik, s általuk nagyobb mennyiségben fogyasztandó; vagy végre olyan, a melynél a vagyonosokat, nagyobb jövedel-

mők és tőkebirtokukhoz képest, arányosan érinteni, lehetetlen. Az állam egyedárusági üzleteljárását végre illetőleg, ez akkor lesz leghelyesb, ha az illető tárgynak *nagybani* bevásárlását és eladását magának tartja fenn; s az előállítás, átidomítást és kis-árusítást magánvállalkozóknak engedi, még pedig (az utóbbit illetőleg) a szabad versenyzési rendszer alapján¹⁻²⁾.

¹⁾ Hogy az egyik vagy másik monopol-tárgynak *másodoni* megadóztatása, mint egyedárusági alapon, hogyan lenne eszközölhető, — a következő §§-okban.

²⁾ V. s. *Hock*: Öff. Abg. 160—162. l.

34. §.

A dohány-monopol különösen.

A monopolok közt, majdnem valamennyi államban behozva, s mint elsőrendű államjöveldmi forrást: a *dohány-monopolt* találjuk¹⁾.

Az elvek pedig, melyek szerint ez egyedáruság szervezve szokott lenni, a következők²⁾: a) a *dohánytermelés* a mezei gazdáknak van átengedve, azonban szigorú felügyelet mellett, s csak úgy, hogy a termelési engedély általuk előbb kinyerendő, s a termelvény az állam által meghatározott beváltási áron a státus-raktárakba beszolgáltatandó. b) Az állam a dohánylevélek iparszerű *feldolgozását* rendszerint saját gyáraiban eszközölteti. c) A dohány nagyban vagy kicsinyben, *szabott árakon*, állami raktárakban illetőleg magánosok boltjaiban árultatik, s utóbbi esetben a kereskedő (traffikans) bizonyos százalékot kap az általa eladott mennyiség arányában. d) A belföld ellátására külföldről behozandó termelvény a dohány-egyedárusi igazgatóság által összevásároltatik; magánosoknak azonban külföldről dohányt behozni (hacsak engedélyt nem nyernek, a midőn a monopol-díjt, mint magától értetődik, meg kell téríteniük) tilos.

A dohánymonopol igazolására az hozhatik fel³⁾: a) hogy nem létez az anyagi javak egész országában egy tárgy sem, a mely egyedáruságra alkalmasabb volna mint a dohány, mely, mint köztudomásu tény, *nem szükséges élelmi tárgy*⁴⁾, hanem pusztán *kényelmi* czikk, melyet (ép azért) csak tiszta jöveldmünkéből szoktunk vásárolni; s mely daczára annak, hogy nélkülözhető, mégis általánosan kerestetik, a nép minden osztályaitól bőségesen fogyasztatik, s így valamennyi élvezeti javak közt a legnagyobb adóképeességet képviseli. — b) A dohánynak mint fogyasztási javnak azon (adóztatási tekintetben) szerencsés tulajdonsága van, hogy lényegileg *egyenlő természeténél fogva*, minőségében mégis bizonyos *fokozatokat* tartalmaz, s azért az adózók különböző szükségleti és fizetéképességi viszonyaihoz leghelyesbben alkalmazkodó fogyasztási tárgy. — c) A monopol által okozott ár-többlet lassanként elviselhetővé lesz, a monnyiben a fogyasztást az ki nehezebben viselné az adót, megszoríthatja; másfelől tapasztalati tény, hogy az ez egyedáruságbóli jöveldem mindenütt folyton emelkedik és nagyobb lesz. — d) Alig vonhatni kétségbe, hogy szabad dohánytermelés és forgalom mellett valami *más nemű* megadóztatása által a fogyasztásnak, alig lehetne akkora jöveldmet a státusnak biztosítani mint monopolrendszer alapján. Nem is említve, hogy oly országokban,

hol, mint péld. Magyarországon is, a dohány sok vidéken nevezeteseb termelési iparág, sok embernek érdeke is szorosán fűződik e monopolhoz, úgy hogy nem eltörlését, hanem fenntartását óhajtja.

Megannyi fontos tekintetek, melyek a dohány-egyedáruságnak behozatalát javallják, — a hol pedig már behozva van, eltörlését, legalább is addig a míg a d. m.-ban rejülő bő jöveldmi forrás pótlására más valami biztos adó és beveldnem fel nem találtatik, — alig eszközölhetőnek mutatják⁵⁾.

¹⁾ V. s. *Rau*: F. W. 203. sk. és 440. §§. *Stein*: F. W. 371. sk. l. *Jakob*: F. W. 390. 444. sk. §. *Pfeiffer*: Staats-Einn. I. 205. sk. l. *Parieu*: Traité des Impôts III. köt. 69. sk. l. *Walcker*: Steuerwesen 815. sk. l. és a remek monographiát: Der Zollverein und das Tabaksmonopol (Berlin. 1857.).

²⁾ Itt főleg a francia, osztrák, és magyar államokban fennálló rendszerre vagyunk figyelemmel. A monopol különféle *alakzatairól* (nyersanyag-termelés, — átalakítás, — forgalombahozás, import-megtiltás szerint) különösen szól *Stein*: id. m. 376—378. l.

³⁾ Lásd *Rau*, *Malohus*, *Jakob*, *Lotz*, *Stein*, és az érintett monographia szerzőjének érvelését. — Ellene szólnak *Biersack*, *Makovitzka*, *Wirth* (Nat. Oek. 486. sk. l.) és mások.

⁴⁾ L. mit mond e tekintetben, a szellemdus francia író *Royer* kisasszony: L'Impôt stb. cz. műv. 255. sk. l.

⁵⁾ Fennáll jelenleg a dm. az érintett államokon kívül még Török, Spanyol, Portugall, Orosz, Olasz, Angol és Belga országokban, sőt a Németbirodalomban is már történnek behozatalára nézve előkészületek. Azonban a fogatosítás formája és rendszere nem mindenütt azonos. *Statistikailag* érdekes adat, hogy a d. m. Oroszországban közel 6, Frankhonban 60, Angliában 50, Olaszországban 18, Ausztriában 20, Magyarországon, 12—13 millió forintot *tisztán* jöveldmez; s fejenként Angliában 2, Frankhonban 1¹/₄, Spanyol- és Portugallországon 2, Belgiomban 1¹/₂, Ausztriában 1, Italiában 2¹/₂ és Oroszországban 1¹/₂ forintnyi évi adóterhet képvisel l. még *Rau*: id. m. *Stein*: id. m. 379—382. l. *Pfeiffer*: id. m. 212—213. l. és *Creissenach*: Die franz. Tabaksregie (1868) jeles monographiáját.

35. §.

Folytatás.

A dohánymonopol ezen *pénzügyi* jelentőségével szemben annak *közgazdasági* hatásait s pedig jórészen káros hatásait sem szabad figyelmen kívül hagyni. Nem tagadhatni ugyanis, hogy a hol a monopol nem létez, a dohánytermelés és forgalom sokkal élénkebb, szélesebb körű és virágzóbb; a dohány-tenyésztés és átalakítás sok országban a földbirtokos osztály vagyonságának egyik legfő forrása és emeltyűje; hogy szabad dohányügy mellett a fogyasztók jobb minőségű s jóval olcsóbb termelvényekkel láttatnak el; a kormány pedig egy felette költséges és sok alkalmatlansággal járó igazgatási ág terheitől megkímélt marad.

Ezen visszasságok figyelembevételével újabb időben több-rendbeli tervezetek merültek fel, a melyek részint a dohánymonopol enyhébb módni rendezésére, részint egyenes megszüntetésére, s egy más megfelelőbb dohány-adóztatási rendszer életbeléptetésére irányulnak. Így jelesül némelyek a *termelésnek* (a tenyésztési terület nagysága és a termelvény minősége szerinti osztályok nyomán való) közvetlen megadóztatását; mások a termelvénynek a termelő általi *eladásnál*, vagy az átalakításnál, vagy a kicsinybeni *árusításnál* való adó alávonását javallták; ismét mások direkt *fogyasztási személyadót*, vagy a *családok és laképületeknek* összefoglaló meg-

adóztatását¹⁾ vélnék ezé irányosabbnak; azon nézethől indulván ki, hogy ilykép a monopollal járó bajok és visszasságok elháríthatnának, és az állampénztár számára mégis kellő mérvű bevételi forrás biztosítva maradna.

E módok mindegyikének azonban *nagy hiányai* vannak, mert az adónak kitett foglalkozás mindegyiknél súlyosan terhelhetik, az ellenőrzet nehéz és szerfelett költséges, részben lehetetlen is, az adónak fogyasztási adóképeni szedése a polgárokat igen aránytalanul érintené, — nagy és biztos jövedelemre pedig épen nem volna kilátás, úgy hogy a finanziaális czél nem éretnék el, s a *közzgazdaszat érdekei* sem volnának megóva.

A dohány ezen monopolszerű megadóztatása más alakban jelenkezik oly országokban, melyek maguk dohányt termelni (physikai viszonyaiknál fogva) nem képesek; — vagy a melyekben a termelés egyenesen megtiltva van. Ily országokban ugyanis vagy az állam maga üzi a dohánytenyésztést, vagy pedig a külföldről bevitt dohányra *határvámi díjt* vet, és ez uton biztosítja magának a jövedelmet, mely mintegy fogyasztási adó alakjában foly be pénztáraiba. — Ez utóbbi módja a dohány jövedelmezésének azonban azon hátránnyal jár, hogy ott a hol a föld és égálji viszonyok a termelést megengednék, egy jelentékeny közzgazdasági foglalkozás-ág egyenesen elfojtatik; ott pedig hol *vámdíj útján* szedik az adó, a dohány különböző minőségi fokozatai kellőleg figyelembe nem vétethetvén, az adóteher a polgárság különböző osztályait igen aránytalanul sújtandja, s jelesül a vagyonosb osztályok előnyére a kevésbé tehető és alsó osztályok sokkal inkább lesznek terhelve²⁻³⁾.

¹⁾ Hazánkban az elsőt *Koriamics* (Gazd. Levelek 1867. p. 96. sk.) és *Somasich Pál*, az utóbbit *Móritz Pál* képviselő ajánlván igen melegen; — míg a tiszta termelési adó (Tabakbau-Steuer) eddig még a Német államokban áll fenn.

²⁾ Fontos és figyelemreméltó észrevételeket foglal magában a dohánymonopolnak különösen *hasznokra* nézve is indokolását és megfelelőbb kezelését illetőleg, a hírneves *Hock* „pénzügyi levelek“ cz. értekezése az *Ungar. Lloyd* cz. polit. napilapunk 1868. foly. 57-ik számában; továbbá a *Magyar adóreformi Enquete* munkálatainak e tárgyra vonatkozó kötete 1870-ből.

³⁾ A dohány-monopol praktikus kivitelére nézve megjegyzendő még: a) szükséges hogy az állam a magántermelés felett pontos felügyeletet vigyen; a termelési engedélyadásában bizonyos szabályok szerint járjon el; állandó d. beváltási helyiségeket tartson; a beváltási árakat előre kihirdesse, stb. b) ott hol az állam a kicsinybeni árulást magánüzéreknek átengedi, ez utóbbiak külön boltok tartására szoríttassanak, s fáradságukért illő jövedelmi százalékban részesíttessenek. L. *Rau*: id. h.

36. §.

A sómonopol.

A só, mint regalitási tárgy, igen sok államban s már legrégebbi idők-től fogva található¹⁾; minek oka abban rejlik, hogy meghatározott helyeken való előállítás²⁾, valamint *nélkülözhetlenségénél* fogva mindég biztos és tömeges kelendőségnek örvend, forgalma könnyen ellenőrizhető, termelési költségei csekélyek s az államra nem igen nehezedők, és így jelentékeny bevételi forrásul szolgál.

Mint monopol, a sóregále rendszerint úgy vétetik foganatba, hogy a) *magánosoknak* sőt (értendő kőszót, vagy táplálatul szolgáló sőt) ázni vagy termelni csak az állam számára (s ez által meghatározott díj mellett) szabad; b) az állam tulajdonában lévő sótelepek, maga a státus által kezeltetnek és aknáztatnak ki; c) a só nagybeni árulása az állam raktáraiban történik, honnan azután a közseég, vagy a kis-tözsérek kicsinybeni eladásul, bizonyos megsabott áron, a kellő mennyiségű anyagot kikapják; d) a sóbehozatal a külföldről tilos, s csak maga az állam által eszközölhető, ha netalán a beltermelés a fogyasztási szükségletnek fedezésére elégtelen lenne³⁾.

A só-monopol fennállásánál (mit azzal szoktak indokolni, hogy a polgárok a bennerejlő adót szerfelett kis részletekben tehát igen könnyen fizetik, az állam a sóból jelentékeny s más módon alig eszközölhető jövedelmet nyer, az ipari czélokra szükaégelt só megfelelő árendésekkel mindég könnyen hozzáférhetővé tétethetik) még arra fordítandó figyelem:*) hogy tekintettel a sónak mint emberi és állati tápszernek fontosságára, s a mezőgazdaságban nélkülözhetlenségére: az egyedáruságot fenntartó kormány köteles leend mindenkor arról gondoskodni, hogy a közönseég mindenütt sóval kellőképen el legyen látva; a só ára lehető legalacsonyabbra szabassék⁴⁾; az ár az ország minden vidékein egyenlő legyen tehát a kincstár a szállítási költségeket magára vegye; s a só minden neme, trágya és marhasó, főtt és gyári só elégséges mennyiségben s szintén lehető olcsó áron rendelkezésre álljon.

A sómonopol igazolása szerfelett nehéz, mert tárgya első rendű tápláléki szer, mely az embernek physikai léte, egészsége és épsége fenntartására nélkülözhetetlen⁵⁻⁷⁾; s melynek mesterséges megdrágítása által egy a természettől ugyszólván köz-használatra nyújtott s főfontosságú jószág-nak⁸⁾ megszerzése a polgárookra nézve jogtalanul megnehezítettetik; eltekintve attól, hogy ez adó nem több iparágot egyenesen károsít s fejlődésében feltartóztat; továbbá annál fogva, hogy ép a munkás és szegényebb osztályok utalvák *nagyobb arányban* sófogyasztásra⁹⁾, felette egyenlőtlenül éri a gazdagot és a szegényt, s ez okból valamennyi fogyasztási adók közt a leghelytelenebb s legkevésbé okzerű. Minek folytán igenis kívánatos, hogy a sómonopol, a pénzügyi jövedelemforrások sorából¹⁰⁾ mielőbb kitorúltatván, az innen eredő hiány az általános adórendszer megfelelő javítása által pótolassék, addig pedig míg ez lehetetlen, mérsékelt adótelekkel járó sófogyasztási adóvá alakíttassék át¹¹⁻¹³⁾.

¹⁾ V. ö. *Jakob*: St. Fin. I. 280. II. 848. sk. 1005. I. *Rau*: F. W. 184—189. §§. *Stein*: Fin.-W. 370. sk. I. *Parieu*: Impôts II. 184. sk. I. *Pfeiffer*: St. Ein. I. 200. sk. I. és II. 380. sk. I. *Thielau*: Die Salzproductionsteuer (1851) *Hock*: Öf. Abg. 160. sk. I. *Sommerfeld*: Volksw. Flugblätter (1868). Heft VII. *Walcker*: Steuerwesen 306. sk. I.

²⁾ Eredetileg a só, mint bányatermelési jav, s így mint bányaregalitási tárgy is fordult elő.

³⁾ Ezen só-jövedelmeztetési rendszer egész ridegségében csak itt ott áll fenn, (p. o. Badenben a Bajor, Porosz és Württemberg államokban 1867-ig, (most még Ausztriában, Olaszthonban és hazánkban); ellenben a Svaitzban (Szászthonban és Nassauban 1866-ig) csak a só-kereskedés regalitása létezik; — Frankhon, Belgium, Oroszország pedig és mostan már az egész Német vámegelet is egyszerű só-adót szed be, jelesül a nagykereskedőtől a behozatalnál, vagy a termelési telepekből való vásárlásnál. — Tel-

jes szabadság e tekintetben eddig csak Angliában (1825. óta), az Észak-Amerikai Unióban és egykét Német szabad városban létezik. I. Stein: id. m. 370. 371. I. Rau: Fin. Wiss. 186. §.

⁴⁾ A sóregál rendszerénél az állam által megszabott sóárban: mind az előállítás vagy megvásárlási költségek, mind a tulajdonképeni adó vagyis monopol-nyereség benn foglaltatik (oly formán mint a dohány-árakban).

⁵⁾ A mi részben az előállítás és kezelési költségek minél csekélyebb mérvre való leszállítása által érthetik el; s azért is igen szükséges, mert különben a dugárusságnak tárt kapu nyitnátik s a csempészeti kereskedés roppant terjedelművé válik.

⁶⁾ Stein azt mondja, „hogy ha a kenyérré adót vetünk, mért ne lehessen sóra is vetni“, a mi azonban nem áll feltétlenül. I. még Umpfenbach: Lehrb. II. 71. l.

⁷⁾ Sommerfeld id. érték. mind gazd. mind physiologiai érvekkel mutatja ki mind ezt. Walcker (id. m. 307—308. l.) egyenesen azt emeli ki, hogy Oroszországban a nagy halandóság emberek és állatok közt jórészen a feltűnően csekély-mérvbeni sófogyasztástól függ.

⁸⁾ „Die früher zeitweile berechtigt gewesene Besorgung, dass das verhältnismässig geringe und nur an gewissen Stellen bekannte Vorkommen des Salzes zu einem für das allgemeine Wohl schädlichen Privatmonopole, und zur Ausbeutung der ärmern Volksklassen führen könnte, ist heute bereits hinfällig“ stb. mond Sommerfeld id. ért. 5-ik lapj.

⁹⁾ A mennyiben a vagyonosok egyéb s soknemű tápszereikben az ezekben rejlő sőt amugyis magukhoz veszik.

¹⁰⁾ Bár megszokott voltánál, és bőjövédelmese természeténél fogva másfelől ezt sokan nem tartják sürgetősnek.

¹¹⁾ A tulajdonképeni sómonopol rendszerén kívül a sóból lehet jövedelmet szerezní még: személyi só-adó kivétele alapján; vagy só-acctissa (Salz-Aufschlag) behozatalával, mely utóbbi esetben természetesen a só-bevitel bizonyos vámdíjnak volna alá vetendő. Mindkét rendszer bírálatát I. Stein id. m. 367—368. l. V. ö. még Walcker: id. m. 310 l.

¹²⁾ Statisztikai tekintetben fontos momentum az: a) hogy még a sóregáléval bíró országokban az évi fogyasztási mennyeg fejenként csak 15—20 font; és 1 mázsa sónak ára 4—10 forint, addig a szabadabb só-üzlettel bíró államokban 30—40 fontra megy, az ár pedig 1½—2 forintot sem halad meg; b) hogy míg a só-adó Franklonban fejenként 0.22, Svaitzban 0.23, Hannoverben (azelőtt) 0.6, tallér: addig Italiában már 0.75, Ausztriában pedig 0.65, tallérra megyen. I. Pfeiffer: 392. sköv. l. Rau: id. m. 259. sk. l.

¹³⁾ Néhány praktikus indítvány hasai viszonyainkra nézve tárgy körül foglaltatik Hock jeles cikkében az „Ungar. Lloyd“ 1868-ki 46-ik számában, jelesen 1-ör hogy elhagyván az eddigi hibás eljárást, mely a barom számára szolgáló sőt denaturisatio által emberi táplálatra hasznavehetlenné tette, adóztassék meg mindennemű só egyforma mértékben (p. o. mázsánként 3 forinttal). 2-szor. Forditassék főgond a sóproductio és kezelés költségeinek minél csekélyebb mérvre való leszállítására. stb.

37. §.

Egyéb monopolok.

Az állami egyedáruságok rendszere több országban még a következő monopolokat is foglalja magában:

1-ször A lőpormonopolt,

2-szor A salétrom-monopolt,

3-szor A naptár és kártyamonopolt, s

4-szer Bizonyos értelemben a bányaművelés, a pénzverés, a posta- és távirda stb. monopolt.

Ez utóbbiakról azonban az előbbeni szakaszokban, jelesen a fennségi haszonvételek elemzésénél, már volt tüzetesen szó, a miért a további tár-

gyalás itt mellőzhető. A naptár- és kártya-monopolra nézve megemlítendő az, hogy az egyedáruságok ezen neme ma már nem létezik, s az illető tárgyakra kivettetni szándéklott adó egyszerűbben az indirekt illetőleg fogyasztási adók körében valódittathatik meg a kincstár érdekében. A miért is alantabb a fogyasztási adókról szóló fejezetben vétetik általunk is figyelembe.

D.

Az illetékekből jövedelmek.

38. §.

Az illetékek általában).

Az állambevételek egyik külön és nem jelentéktelen bevételi forrását az illetékek (Gebühren) képezik. Értetnek pedig ezek alatt oly díjak, melyek az állampolgárok által akkor fizetendők, a midőn valami közintézetet, hatósági közeget, vagy hivatalt magánérdekükben igénybe vesznek (eljárásra, szolgáltatásra felhívják vagy felhasználják), s mely díj némi ellenszolgáltatást képez azon költségek fedezésére nézve, melyeket az állam az érintett hivatalok, intézetek stb. fenntartására tenni utalva vagy²⁾. Megjegyezvén, miszerint e helyütt csak oly intézetek s hivatalok értetendők, melyek szervezési (jövedelem-hozó) rendeltetéssel bírnak³⁾, sőt azon esetre is fen volnának tartandók a státus által, hogyha semmit se hoznának is annak pénztárába⁴⁾.

Némely írók az illetékeket adóknak, jelesen az indirekt adók egy nemének nevezik; s nem tagadható, hogy e felfogásukban támogattatnak a pénzügyi praxis által, a mely az illeték-szedő közegek és hivataloknál befolyó fizetéseket csakugyan jövedelem-forrásul használja fel. A nevezett felfogás azonban, principialiter szemlélve, helytelen, mert az illeték nem közteher (Öffentliche Last, köztartozás), nem bír az adó főjellegével, az általánossággal⁵⁾, s míg az adó egyenes s kizáró rendeltetése a jövedelem-hozás, addig az illetéknek még annyit se kell hozni, hogy belőle az illető közintézet, vagy hivatal (törvényszék, administratív-közegek, iskola,) fenntartási költségei fedeztessenek, a mennyiben minden státus-intézmény olyan, a mely nemcsak egy osztály, vagy bizonyos számú egyén, hanem az összesség érdekében és számára áll fenn⁶⁾.

Az illetékek némileg átmenetet képeznek az állam egyéb bevétel-forrásairól a közadókra; korunkban, hol ez utóbbiak rendszere már meglehetősen kifejlett s meghonosult, azelőtti jelentőségükből sokat vesztek; azonban czélszerűen fogantatva véve nem elvetendők, s igenis jól megegyeztethető az igazsággal, hogy azok a kik magánérdekben az állam-intézetek vagy hatóságok bizonyos külön szolgálatait (functióit) veszik igénybe (talan a személyzet szaporítását, hivatali kiadások növekedését stb. okozzák, ügyes bajos dolgaikkal a hiv. közegeket untalan zaklatják) legalább egy részét az onnan támadt költségeknek viseljék is⁷⁾. Nem tévesztve szem

elől, hogy az illetéki díjak, csekélyek és szorosan meghatározottak legyenek, a lefizetés és kezelés sok formaszorúsággal ne járjon⁸⁾, s másfelől, hogy sokféle és magas illetéki díjak behozása annyi volna, mint oly szintben tüntetni fel az államot, mintha hiv. eljárását pénzen árulná; annyi volna, mint a szegényebbeknek lehetlenné tenni igazsáik keresését⁹⁾; sőt a népben a hatóságok iránti szükséges tisztelet csökkentésére is vezetne. Eltekintve azonszintén kétségbe alig vonható körülménytől, hogy azon összegnek, mely az illetékek által hozandó be bizonyos intézet vagy hivatal fentartására, meghatározása lehetlen; s másfelől hogy az illeték nagysága, s a benne rejlő teher az azt fizetők vagyonával és jövedelmével nagyon is gyakran semmi arányban sem áll, s e szerint minden magasra szabása a díjaknak a nép egyes osztályaira felette egyenlőtlenül nehezednék¹⁰⁾.

¹⁾ V. ö. Rau: F. W. 227. és 232—247. §. Umpfenbach: F. W. I. 58—74. I. Stein: F. W. 151—158. I. Hock: Off. Abg. 280—264. I. Hoffmann: Lehre von den Steuern (1840) 417 sk. I. Walcker: Steuerwesen 4—22. I. Parieu: Traité III. 165. IV. 77. I. Stuart Mill: Pr. of Political Economy V-ik könyv. 5-ik fejezet.

²⁾ Az illetékek fogalma egész a legújabb időkig homályos és határozatlan volt az életben ép úgy mint a tudományban. (Egyebek közt maga az oly élesesű Stuart Mill sem fogta fel ez intézményt helyesen). Az itt adott értelmezés Rau és Umpfenbach nyomdokain halad.

³⁾ Például posta, távirtda, vaspályák használása alkalmával fizetett díjak.

⁴⁾ Például törvényszékek, iskolák, főbb tanintézetek, policziai intézkedések. Szükségtelen itt mondani is, hogy a helyesen értelmezett és okszerűen kezelt fennségi haszonvételek közül: azok, melyek nem egyenesen egyédszerű jelleggel és rendeltetéssel bírnak, igen sokban úgy tűnnek fel az itt kifejtettek szerint, mint illetékbevételei intézetek; s a kettő közti különbség némileg abban áll, hogy a „haszonvételeknek“ mégis akkora jövedelmet kell hozni, hogy fentartási költségeik fedeztessenek, míg az „illeték“ alá eső intézeteknél stb. ez nem szükséges. — A híres francia szakember Parieu szerint az illetékek *impôts sur les actes* (ügyirati adók) I. Ennek Traité des Impôts III-ik köt. 165. I.

⁵⁾ I. Höfken: Steuerreform 12—15. I. Stein: F. W. 151. I.

⁶⁾ Ezt a fejezetben és szellemi dúsán fejti ki Umpfenbach: id. m. I. k. 63—66. I. hol egyszersmin az illeték fogalmának egyéb momentumai is megjelöltek; továbbá Eisenhart: „Die Kunst der Besteuerung (1868) cz. munk. 10-ik lapján.

⁷⁾ Az illetékek, közvetetten arra is szolgálhatnak, hogy civakodó, házsártos természetű emberek a hatóságok, törvényszékekhez való minduntalan folyamodástól némileg visszatartóztassanak.

⁸⁾ Kitészik az eddig mondottakból, hogy az illetékek szerepe elvileg az államgazdaságban tulajdonképp igen alárendelt és nyomatóktalan, s hogy csak a finantz-praxis abusiv kifejlődése vezetett sok államban arra, hogy illetékek czimén jelentékenyebb bevételeket valósít meg.

⁹⁾ Kiket ép azért az illetékfizetési díj alól fel kell menteni.

¹⁰⁾ Egyenesen ellenök szól Pfeiffer: St. Einn. I. k. 298. sk. I. Hasonlag Walcker: 14—17. I. is, ki e tekint. egy egész új elméletet fejtvén ki, az illeték-élet az összes államélet, politikai szervezet és közgazdaság szempontjából vizsgálja. (I. alantabb az Adók általános tanát). — Nem barátjai végre az illetékeknek I. Garnier, St. Mill, Courcelle Seneuil s legújabban Maurus: (Die moderne Besteuerung 1870.) pag. 125. sk.

39. §.

Az illetékek egyenként.

Az illetékek helyes és kimerítő osztályozása szerfelett nehéz¹⁾. Azonban közelebbről vizsgálva, három főosztályt különböztethetni meg. Vagy ugyanis oly illetékek, melyek bizonyos államintézetek, telepek, közlekedési eszközök használatáért fizetendők; vagy olyanok, melyeket engedélyek, szabadalomlevelek kiszolgáltatása alkalmával rovunk le; vagy végre tulajdonképeni s szoros ért. vett illetékek, azaz oly díjak, melyek államhatóságok külön szolgálataiért fizetendők. Jelesen:

a.) *Szállítási intézetek*, utak, hidak, kikötők használatáért járó illetékek. Ily illetékeknek az intézet hasznának mérvével arányban kell állnia, s csak akkorán szabad lennie, hogy az alaptőke törlesztési részletének és a fenntartási kiadásoknak fedezésére legyen elégséges. Eltekintve attól, hogy a díjtételeknek világosan meghatározottaknak kell lenniök, kiváltságolás vagy kivétel senkire nézve se álljon fenn, a beszedés pedig lehetőleg egyszerű és könnyű legyen²⁾.

b.) *Kitüntetések*³⁾, hivatalelonyérés, előléptetések, felmentések stb. alkalmával fizetendő illeték (taksák). Ezek azonban nem annyira közbevételi forrásul, mint valami speciál célra (jelesen nyugdíjalap képzésére) rendeltetvők, s szabályuk az, hogy terhesek ne legyenek, nehogy az állam úgy tűnjék fel, mintha hivatalokat és kitüntetésekért pénzt adna, vagy úgy, hogy tisztviselőitől amugyis csekély fizetésük egy részét ily módon elvonni törekednék.

c.) *Szabadalomlevéli illeték* (Patentgebühr). Ez valami ipari patens kiszolgáltatása alkalmával szokott fizettetni; nagysága a patenslevél tartalmával áll mindég arányban, s úgy tekinthető, mint díj azon külön fáradságért, melyel az államközégek a találmányt megvizsgálták s az illető érdekében a szükséges nyomozási munkálatokat végeztek. (A patens-illeték megkülönböztetendő a patensi iparadótól, mely utóbbi oly adó, mely évenként, mint kereset s üzlet után járó adó rovandó le, — holott a patens-illeték csak egyszer t. i. a kinyert szabadalom alkalmával fizetendő⁴⁾).

d.) *Törvényszéki s rendészeti díjak* (Sportulák, Droit de Greff). Ezek oly tulajdonképi ért. vett illetékek, melyek bizonyos bírói vagy policziai functiók alkalmával az illető köz-organum valamely személyzeti tagjának oly külön ténykedéseért fizetetik, melyet a fél egyébként saját költségén lett volna kényszerülve végezni, még pedig kevesebb biztossággal és sikerrel. — Ide tartoznak némileg a perköltségek, fenyítőszéki vizálatok költségei czimén, hiv. okmányok másolataiért, telekkönyvi kivonatokért, végre gyámintézetek, osztálylétesítésénél stb. fizetendő díjak. Az ez osztályba tartozó illetékek legnagyobb része nem helyeselhető, visszaélésüket, irodai huzavonát, stb. előidézö; azonban, ha már fenntartatnak, a jó rend és a közönség érdeke azt követeli, hogy e tárgyban világos és határozott szabályzat (tariffa) létezzék, s a befolyó pénzek ne a tisztviselőnek zsebébe hanem az állampénztárba vagy még helyesben a hivatalnokok nyugdíjalapjába folyjanak⁵⁾.

e.) *Lajstromozási díjak* (Droits d'enregistrement), melyek akkor fizetnek, mikor valami magánjogi viszonyt hiteles alakban bizonyításra, jelesül nyilvánkönyvekbe való beírás (avagy hivatalos kiadványok) útján, történik⁶⁾. Ez illetékeknek sem szabad azonban magasaknak lennie, mert az adásvevés tárgyát képző például ingatlanok árát (illetőleg értékét) lenyomják, s másfelől az alapjukat képző szerződések és jogi cselekvények (adás-vevés, bérlet, elsőbbség jog szerzése stb.) már amugyis adó alá vannak vetve s kétszeres teherrrel nem illethetők⁷⁾.

f.) *Bélyegilletékek*⁸⁾. Az eddig említett s ezekhez hasonló illetékek nagy részének beszedésére, mint különösen alkalmas mód, a *bélyeg* (timbre, Stempel) azaz bélyegjeggyel ellátott papírnak hatóságilag rendelt használása szolgál. Így például beadványok, fuvarlevelek, kereskedelmi könyvek, szerződési okmányok, nyugták, hiv. bizonyítványok stb.-ért járó illetékek beszedésénél; névszerint azért, mivel a beszedési mód egyszerű, könnyebben ellenőrizhető, s aránylag nem sok költséggel jár⁹⁾. Nemritkán azonban a bélyeg *külön adó-nemként* is jelenkezik, a midőn jelesül bizonyos gazdasági vagy forgalmi cselekvény, vagyon- s birtokátruházás bélyegdíj czimén szedett adónak vettetik alája, például *örökségi adó, betáblázásoknál*, telekkönyvi birtok-átírásoknál fizetett adó stb.¹⁰⁻¹¹⁾.

g.) *A fémjelzési díjak* (Punzirungs-Gebühren), melyek arany- és ezüstből készített művek s áruk hivatalos megjegyzéseért szoktak fizettetni.

h.) *Tanodai illetékek*. Ezen (leginkább csak a közép és felsőbb tanintézeteknél fizetendő) díjak egy része rendszerint az illető tanoda vagy intézet fenntartási költségei fedezésére szokott fordíttatni; nehogy pedig a művelődési érdekek veszélyeztessenek, mérsékelteknek kell lenniök¹²⁾. Végre

i.) *Kivándorlási és bevándorlási díjak*, melyeknek azonban tulajdonképeni jog- és czélszerűségi alapja hiányzik.

k.) A szorosan ugynevezett *rendészeti illetékek*, a hová a halottkémeti, gyógytári, mértékek, italok, husvizsgálati, és hason díjak tartoznak, — nagyobb részben nem igazolhatók, a mennyiben az illető vizsgálat nem a díjköteleseknek, hanem a közönségnek érdekében történik, s így helyesben az állam által viselendők.

⁶⁾ Így például *Umpfenbach*: adminisztratív-hatósági, törvénykezési, állami, művelődési intézeti, pénzverési, ut- és folyamhasználati, sőt posta és távirdai illetékeket is különböztet meg. *Pfeiffer* a *ministeriumok* szerint osztályozza az illetékeket; *B. Hock*: szerzési illetékeket, és külön államhivatali szolgáltatásokért járó illetékeket; másutt ismét a) Entgelt für gewisse Amtshandlungen des Staates; b) Entgelt für den staatlichen Schutz gewisser, durch privatrechtliche Thätigkeiten erworbener Rechte; c) Entgelt für, entweder durch Verleihung des Staates entstehende oder nur durch den Bestand des Staates und einzelner Institutionen desselben volle Geltung erhaltende Rechte“ czimű illetéket különböztet meg.

⁷⁾ Az, hogy magánosoknak, s főleg községeknek jogukban álljon, közlekedési utakat előállítani és azokon az illetőktől illetékeket szedni, — már másutt (29. §. 8. jegyzetb.) megérinteték általunk. l. még *Stein*: id. m. 154—156. l.

⁸⁾ „Gebühren von Titeln sind des Staates unwürdig; er ist kein Krämer“ stb. mond *Walcker*: id. m. 15. l.

⁹⁾ A patensli illeték egyébiránt a pénzügyi praxisban *adókép* is szokott felhasználtatni, — a mi azonban alig indokolható.

⁵⁾ *L. Walcker*: id. m. 16. sk. 1. hol helyesen történik utalás arra, hogy a tulajdonképeni *igazságszolgáltatás* épen úgy mint a *rendészeti* ügyködés oly annyira szorosan állami (és nyilvánjellegű) functiók, hogy ez alapon külön illeték vagy jövedelem-szedést igazoltnak mondani nem lehet. *Stuart Millis* (Pol. Econ. V. 5. §. 3.) erősen kikel a törvényszerű illetékek ellen.

⁶⁾ Ily illetékek fordulnak elő adásvevési szerződések, adományozás, bérlet, elsőbbségjog nyerése végett eszközölt előjegyzéseknél stb.

⁷⁾ *Karvasy* (id. m. 80. l.) helyesen jegyzi meg, hogy magas ilyenmü illetékek mellett sok *szerződés*, mely mindkét félre nézve hasznos volna, létre sem jő, mert az emberek a súlyos díjtól irtóznak.

⁸⁾ *V. ö. Rau*: Fin. Wiss. 231. sköv. §§. és *Stein*: Fin. Wiss. 158. sköv. és 412. sköv. l.

⁹⁾ Egyébiránt az sem tagadható, hogy az illetékek e szedési módja is sok bajt okoz; a polgárokat aránytalanul éri, a szegényebbeket jogaik érvényesítésében korlátozza, s miután nagyobb sikerességgel csak magasb fejlettségű országokban alkalmazható, ugyanitt a forgalom élénkségét is lankasztja és megköti. — Közönségesen kétféle bélyeg alkalmaztatik, egymint *osztálybélyeg* (Classenstempel) a midőn a szóban lévő jogi ügylet, cselekvénynél stb. nem értékről van szó; vagy *fokozati* (Gradationsstempel), a hol az illető ügylet tárgyának értéke szerint méretik ki a díj. A bélyegszabályzat részleteiről l. *Rau* id. h.

¹⁰⁾ Ez utóbbi esetben *Stein*: id. h. *forgalmi adóról* (Verkehrs-Steuer) szól, és azt mondja, hogy az egy indirekt jövedelemadó képez. — Ugyanez író egyébiránt helyesen utal azon nagy ingadozás és eszme-zavarra is, mely a bélyegnek, illetékeknek, és forgalmi adónak egyrészt a theoretikusok irataiban, másrészt az e tekintetben el-elterő elvekből kiinduló gyakorlatban s állami intézményekben tapasztalható.

¹¹⁾ *Royer* asszony (Theorie de l'Impôt cz. munk. I. köt. 295. l.) hivatalos tinta alkalmazását javasolja a bélyeg helyett s azt mondja „une encre véritablement indélébile et inattaquable par les agents chimiques d'altération“ stb.

¹²⁾ Az elemi tanodákban ez ügyben való eljárásra nézve lásd *Walcker*: Steuerwesen 18—19. l. tett észrevételeit.

40. §.

E.) Véletlen jövedelmek.

Az illetékek és díjak még egy saját nemét lehet megkülönböztetni, tudni illik a sokaktól ugynevezett véletlen jövedelmeket. E kifejezés *véletlen* jövedelem (vagy helyesben bevétel) azonban nem egészen helyes, s mellőzendő, mert állambevételek, melyeknek bizonyos szabály törvény vagy szokás szolgál alapul, bármily módon valóditassanak meg, *véletleneknek* nem mondhatók.

Ide szoktak soroltatni pedig: a) *Jószágelkobzás* által státustulajdonba jutó vagyon. Ezen bevételi forrás határozottan kárhoztatandó, mert arányban nem szokott állani az illetők *szociális viszonyaikkal*, s legtöbbször *ártatlanok* is sújtatnak általa. b) *Magvasszakadás* (Caducitás) alapjáni bevételek. c) A *jövevényi jog* (Jus Albinagii), melynél fogva az állam az ország területén elhalálozott külföldiek vagyonát lefoglalja; mi azonban semmikép sem helyeselhető, s csak a külföldieknek az országba való bejövetelettől elrettentésére szolgálna. d) *Pénzbírságok*¹⁾. e) *Levonati illetékek* (Detractus), midőn valakinek az országból kivitt vagyona (p. o. külföldre szálló örökség) vagy kivándorlásnál más államba szállítandó értéke adószerű levónásnak vettetik alája (gabella haereditaria). f) Legtulajdonképen csak azon bevételeket lehetne *véletleneknek* nevezni, melyek *diadalm* háboru után kivett *hadisarcz* (Kriegsschatzung) alapján folyná-

nak be, vagy pedig idegen országoktól szolgáltatott hadviselési *subsidiu-
mokból* erednének.

¹⁾ *Benham* és legújában *Holtzendorf* helyesen azt követelik, hogy a pénzbírsá-
gok a megfenyítendő jövedelmének meghatározott hányadban szabattassanak ki; míg
Frankonban és Poroszországban újabb időben, szegényebb sorsakra nézve, munka-
végségi büntetések kezdenek alkalmaztatni. I. *Walcker*: Steuerwesen 17. l.

MÁSODIK FEJEZET.

AZ ADÓK ÁLTALÁBAN.

41. §.

Az adók fogalma, és jelentősége¹⁾.

Polgárosult népek háztartásában az eddig ismertetett államjövdelmi
forrásokon kívül, az ezeknél sokkal kiválóbb és fontosb szerepet viselő
adók jelennek. — Értetnek pedig adók (Steuern, Impôts) alatt²⁾ „azon
törvényileg megállapított pénzbeli szolgáltatások (Beiträge) vagy fizeté-
sek, melyek az állampolgároktól a közszükségletek fedezésére bizonyos
általános mérvszabály szerint s időnkint visszatérőleg követeltetnek, illető-
leg teljesítettnek“³⁾.

Az adók bizonyos kényszer alapján a magánosok vagyona vagy jö-
vedelméből vett értékösszegek; határozott, időről időre szabályszerűen
visszatérő (s *pénzben* lerovandó) tartozást képeznek; a státus egyéb jöve-
delemforrásainak pótlására, részben nélkülözhetővé tételére szolgálnak; s
egyáltalában legfőbb fontosságúak ott, hol a modern államfejlődés már a
domaniáljóságok (egészben vagy jórészből) elidegenítése, s a pénzügyi
regálék megszüntetése vagy kevesbitésére vezetett; élénkebb ipar- és for-
galom, s eleven állami öntudat érvényre emelkedett; a közszükségletek
mértéke mind nagyobbá vált; s a státuscélokkal a státuskiadások sommája
is megsaporodott.

Ez, meg azon további körülmény, hogy korunkban valamennyi
államok gazdasága túlnyomólag az *adókon* nyugszik, minden csak némileg
is művelt országban a közjövdelmek legbővebb forrását az adók képezik, s
hogy ezek mikép-rendezése a közgazdaság és államháztartás minden
nagy feladványaival és érdekeivel szoros összefüggésben áll, s jelesen a
vagyon megosztására, a birtok és osztály-alakulásra, az armozgalmra stb.
közvetlenül és határozólag befoly⁴⁾: kétségtelenné teszi, hogy az *adóügy*
elmélete az összes államgazdaságtan valódi közép- és nehézkedési pontját
képezi,⁵⁾ s oly kérdések és feladványok rendszere, melyet a publicista és
a törvényhozó, a jogász és a kormányférfi, sőt minden műveltebb honpol-
gár egyaránt figyelmére méltatni és tanulmányozni, saját érdekében is
utalva vagy⁶⁾.

¹⁾ Az adó-ügy elméletét legalaposban és legkimerítőbben tárgyalják: *Jakob*,
Malchus, *Rau*, *Stein*, *Umpfenbach*, *Wirth*, *St. Mill*, *Garnier*, illető tan- és kézikönyve-
ikben; azután pedig önálló monographiákban: *Murhard*: Theorie und Politik de Be-
steuerung. (1833). *Hoffmann*: Lehre von dem Steuern (1840). *Macculloch*: A treatise of
taxation stb. (1852). *Pastor*: Ciencia de la Contribucion (1859). *Parieu*: Traité des Im-
pôts (1862—1864). V. kötetb. *Proudhon*: Theorie de l'Impôt. (1861). *Boyer*: The-
orie de l'Impôt ou la dime sociale (1862) 2. köt. *Hock*: Öffentliche Abgaben und Schul-
den (1863). *Patterson*: Science of finance (1868) 509. sk. 1. *Moltke*: Die Einnahmquellen
des Staates (1846). *Gróf Széchenyi*: Adó és két garas (1844). *Höpfken*: Steuerreform
(1864). *Pfeiffer*: Staatseinnahmen (1866) 2. köt. *Walcker*: Die Selbstverwaltung des
Steuerwesens (1869). *Benvenuti*: Le Imposte, teoria e pratica (1870. Milano.) *Maurus*:
Die moderne Besteuerung (1870); míg különösen egyes államok konkrét adórendszerére
és adóintézményeire a következő nagyobb dolgozatok vonatkoznak: *Hock*: Finanzver-
waltung Frankreichs (1857). *Audiffret*: Système financier de la France (1840—1854. 5.
köt.) *Cohen*: Étude sur l'Impôt et les Budgets (1866). *Hottinger és Taur*: Der Staats-
haushalt der Schweiz (amazé 1847. emezé 1860-ban) *Vocke*: Geschichte der Steuern
des Britischen Reichs (1866). *Hock*: Die Finanzen der Nordamerikanischen Freistaa-
ten (1867). *Bergius*: Finanzwissenschaft mit besonderer Rücksicht auf Preussen (1865).
Dudley-Baxter: The taxation of the united Kingdom (1869). *Höpfken*: Steuerreform in
Oesterreich (1864); sok tekintetben *Walcker*, *Pfeiffer és Parieu* többször id. munkáik;
Szepessy: Az ausztriai birodalmi adórendszer (1867); végre számos értekezés a *Tübinger*:
Zeitschrift für Staatswissenschaft, a *Faucher*-féle Vierteljahrsschriftben, és a *Journal*
des Economistes újabb időbeli évfolyamaiban, nemkülömben a *Bluntschli*-féle Staats-
lexikonban, a *Magyar* Egyetemes Encyclopaediában, stb.

²⁾ *Adók* alatt szélesebb fogalom szerint *mindazon* intézmények értetnek, melyek
nyomán a polgárok az állam által a közszükségletek fedezése tekintetéből valami tar-
tozás, szolgálat, vagy fizetés teljesítésére kényszerítettnek (a Németek szerint „Auf-
lagen“). Mi itt a *szűkebb* s tulajdonképeni adó-fogalmat fejtjük ki, s e szempontból
egyebek közt a *regálék* és az *illetékektől* is élesebben különböztetjük meg az adókat. I.
Rau: Fin. W. 247. §.

³⁾ „Die Steuer ist der regelmässige, gesetzlich bestimmte und vom Staate erho-
bene Beitrag, den die Einzelwirthschaft für die Bedürfnisse des Staates hergibt“ mond
Stein; míg *Schäffle* szerint „der Tausch zwischen staats- und privatwirthschaftlichen Gü-
tern, wie es in der Besteuerung liegt, kann nur eine Zwangsvergeltung nach allgem. Maass-
stäben sein.“

⁴⁾ Ez állítások remek illusztrációját legújában a szelleműs *Baxter*: The taxation
of the United Kingdom cz. munk. Angliára nézve nyújtá. L. a kivonatokat *Ergänzungs-
blätter* V-ik köt. 121. sk. 1.

⁵⁾ *L. Hock*: Öffent. Abgaben 8. l.

⁶⁾ *Franklin* ismeretes mondata „meghalni és adót fizetni minden embernek kell“
itt is igazoltatván.

42. §.

Az adó természete, célja, és jogalapja.

Adó (tág értelemben véve) mindenkor és mindenütt fizottetett¹⁾;
csak hogy egyik helyen és időben vérben és fegyverszolgálatokban, más
időben ingyenes hivataloskodásban s egyéb külön terhek viselésében; ismét
másutt robotokban, termékekben, vagy egyéb szolgáltatásokban²⁾. — Tu-
lajdonképeni *természete* és *értelmezése* iránt azonban a szakemberek még
ma sincsenek egy véleményen, a mennyiben majd az mondatik, hogy az
adó polgári *áldozat* vagy *ajándék* (az egész irányában); majd az, hogy *jog-
és tulajdonbiztosítási díj*; majd ismét hogy *segély* nyújtás a kormányzás
lehetőségesítésére³⁾; majd végre az, hogy az adó *feláldozása* *magánéveknek*

a köz érdekében; oly szolgáltatás az állam számára, a melynél *politikai és kulturái javak* anyagi javakkal cseréltetnek be.“

Az adó továbbá mindég állami *bevétel* a magánpolgárok bevételeiből, olyképp hogy az egyéni gazdaság az alap, a melyből az államgazdaság azt meríti; s a mint egyfelől az állam szükséges és szabályszerű *jövedelme*, épúgy szükséges és szabályszerű *kiadás* a polgárookra nézve, mely utóbbiak, mint tagjai az államközületnek, mint élvezői és hasznosítói a státusbani létezés jótéteményeinek, ama adó tartozásnak vagyontukból és jövedelmükből való időnkénti lerovására utalvák.

Az adó végre különbözik az *illetékektől*; mert míg ez utóbbiak csak oly *külön* esetekbeni fizetéseket jelentnek, a melyek bizonyos adott esetben egyesek által, meghatározott államhatósági eljárás vagy szolgálatért teljesítendők: addig az *adó általános*, semmi külön föltételhez nem kötött, *állandó* tartozás, melynek minden egyes állampolgár, mint ilyen és mert ilyen, időnként visszatérőleg és szabályszerűen eleget tenni tartozik“).

S ez vezet az adók *jog-alapjának* is fölismerésére; mely jelesül „egyfelől az államhatalomnak a közszélok megvalósítására irányzott hivatásában valamint az e tekintetben szükséglett eszközök és javak *beszerzési jogosultságában*, másfelől az állampolgárok azon *kötelezettségében* rejlik, hogy mint tagjai a politikai közületnek, e közület fennállhatása és sikeres működhetése biztosításához vagyontuk- és jövedelmükből bizonyos részlettel hozzájáruljanak“¹⁾.

Nem jelenti ez egyébiránt azt, hogy a polgárok adózási *kötelessége* és a státus adókiivetési *joga* korlát nélküli és föltétlen. Jelesül már csak azért sem, mert ily felfogás érvényesítése mellett a polgár vagyontbiztosága, e fontos státuscél, folyton veszélyeztetett lenne; másfelől társkapu nyitnának az állam oly mérvű pazar költségezésének, mely a társadalom anyagi erőit messze meghaladhatná, sőt egyenes kimerülését is vonhatná maga után“).

¹⁾ L. Royer: Theorie I. 1—28. l.

²⁾ Az adók történeti fejlődése szempontjából találán mondja Hock: „Jede religiöse, politische und volkswirtschaftliche Entwicklungs-Stufe fordert ein eigenthümliches Steuersystem.“

³⁾ Névszerint Dupuynode így értelmezi „l'impôt est la part, que chacun remet a la caisse commune pour s'assurer la paisible jouissance de ses biens et le respect de sa personne.“ — Proudhon: „l'impôt est un échange qui repose sur la corrélation de l'impôt et des services publiques.“ — Girardin: l'impôt est une prime d'assurance, payée par tous les membres de la nation stb. Hock: „Die Steuern sind Entgelte für die vom Staat geleisteten Dienste.“ (1. még Cohen: Études sur l'impôt 17. sk. l. Roscher: Grundriss 111. l. Garnier: Traité des finances 2-ik fej.). Végre egy jeles szakférfi azt mondja: „Man kann die Rechte und Vortheile die der Mensch im Staate genießt, als Gegenwerth seiner Abgaben und Leistungen betrachten, man kann sagen, dass er in der Macht des Ganzen seine Stärke, in dem Ansehen des Staates seine Ehre, in der Sicherheit des Staates seine eigene Eigenthums- und Freiheitsgarantie hat; dass ihm die Anstalten des Staates tausendfache Unterstützung und Annehmlichkeiten bieten, dass er durch den Staat das Glück, die Civilisation, den Frieden eines sicheren Lebens und einer geordneten Entwicklung genießt, stb. V. ö. még Walcker: id. m. 6. sköv. lap.

⁴⁾ Erre már fentebb történt utalás az „illetékek“ tanában. l. Höfken: id. m. 12—14. l. Stein: 151. Pfeiffer: id. m. I. 295 sk. l. Walcker: id. m. 4—19. l. Legujabban Einsehnart így formulázta a különbséget: „Steuern sind generelle Beiträge zur

Begründung und Erhaltung des Staatswesens; in ihrer allgemeinen und unscheidbaren wirksamkeit von Allen gleichmässig (im Verhältniss zu ihrer Steuerkraft) als eine absolute Bürgerpflicht gefordert; Gebühren hingegen sind qualificirte Beiträge, welche von bestimmten Einzeln für bestimmte, von ihnen hervorgerufene Leistungen der Staatsanstalten, also als relative Pflicht in Anspruch genommen.“

⁵⁾ E felfogás igazolására nézve utalhatni Murhard: Theorie der Besteuerung I. 24. sk. l. Bluntschli (Allgem. Staatsrecht 1863.) II. köt. 402. sk. l. hol ezek mondatnak: „Die Steuer ist nicht Vergütung für den Genuss der öffentl. Anstalten, sondern ein Ausfluss der staatsherrlichen Steuerhoheit, und der Bürgerpflicht der Staatsangehörigen“ stb. Steinre, ki így formulázza nézetét „Die Steuer ist eine absolute, unbedingte Pflicht des Einzelnen; denn der Staat ist als persönliche Einheit des organischen Gesamtlebens, Voraussetzung jeder individuellen Existenz; die Voraussetzung des Staates sind aber wirtschaftliche Güter, und diese müssen ihm die Bürger liefern.“ (F. W. 161—162. l.); vagy Royer k. a. „L'impôt est quelque chose de plus qu'un simple échange économique entre l'État et les contribuables; c'est le lien social même entre les membres de la Communauté, c'est le tribut du citoyen à ses égaux, c'est son apport, c'est ce qui constate son droit de participation à la Cité, c'est ce qui le fait homme (id. m. I. 25. l.) — Mig például Vocke (Britische Steuern I. l.) az adó- és pénzügynek az állam összes alkotmányával való szoros összefüggését hangsúlyozza. l. még Walcker 23. Höfken: I. és 36. sk. l. Ott: Traité d'Économie Sociale (1851). 584. ff. és Hock: Off. Abg. 1—3. l.

⁶⁾ Szellemdús észrevételek idevontk. Hocknál (id. m. 7—10. l.), másfelől: Röselernél (Die Gesichtspunkte der Steuerpolitik 1863. l. p. 36—18.), ki azt mondja „Adót fizetni becsület, s mint becsület tekintendő; s hogy minden önálló polgár vagy osztály az államban közvetlen kötelezett a közület költségei fedezéséhez járulni: valódi erkölcsi axiómája a politikának, — axiómája a szabadságnak.“

43. §.

Az adó-elmélet némely előfogalmai.

Az adóügy tudományos tárgyalása némely elő- vagy alapfogalnak meghatározását teszi szükségessé, p. o. mit kell érteni adóalany és adótárgy, adóegység és adóláb, adó-erő és adóforrás stb. alatt¹⁾. Jelesül:

a) *Adóalany* (Steuersubject). Ez azon physikai vagy jogi személy (község, részvénytársulat, intézet), mely valamely adótárgynak birtokában van, jövedelmet élvez stb. s mint ilyen adóképeséssel bírván, adófizetési kötelességnek vettethetik alája.

b) *Adótárgy* (Steuerobjekt). Ez alatt azon gazdasági javat vagy javak összeségét értjük, melyre adó kivettethetik, tehát adóforrásként értékesíthető. Például telék és tőke, munkaszerek és iparvállalat stb.

c) *Adóforrás* (Steuerquelle) tágértelemben az adótárgy, szoros értelemben pedig azon érték- és jövedelem-alap, melyből adó meríthető, illetőleg állandóan fizethető.

d) *Adókulcs* (Steuerschlüssel), vagy *adóláb* (Steuerfuss), vagy *adó-mérv* (Steuermaass), azon *hányad* vagy (miután ez utóbbi rendszerint percentekben szokott kifejezteni) azon *százalék*, mely bizonyos nagyságú jövedelem (vagy vagyonérték) p. o. 100 forint (tisza jövedelem) után adóképen fizetendő.

e) *Adóegység* (Steuereinheit), azon mérve a jövedelemnek vagy meghatározott mennyiségű jövedelmet nyújtó vagyonnak (p. o. egy hold föld), mely után az adólábban kifejezett összeget fizetni kell. A hányszor vala-

kinek jövedelmében vagy vagyonában az „adóegység“ található, annyszor fizeti az adóláb alapján reá jutó hányadot (Adóösszeg.) Az adólábi összegek sommmája az adóalanyra nézve az *adó-összeg*, melyet fizetni tartozik, míg azon *pénzübeli összeg*, melyet az adóláb az egyes adó-egységre nézve eredményez: az *adótétel* (Steuersatz).

f) *Adóerő*, vagy *adóképeség* (Steuerkraft): az adóköteles polgárok azon tehetségét jelenti, hogy a reájuk rótt vagy rovandó adót tényleg meg is fizethetik.

g) *Összeségét* végül mindazon elveknek, intézményeknek és állami működéseknél, melyek az adók megállapítása, kivetése, lefizetése (beszedése) és kezelésére vonatkoznak: *adó-ügynek* (Steuerwesen); az ez adó-ügyre vonatkozó igazságok és tanok foglalatját pedig *adó-elméletnek* nevezzük.

¹⁾ L. Stein: Fin.-Wiss. 162—176. l.

44. §.

Az adók osztályozása vagy nemei.

Az adók közelebből szemlélve különfélek¹⁾, és pedig

a) Tekintettel az értéktárgyra, melyben fizettethetnek: vagy *naturál* (terménybeli) adók, például gabona, gyümölcs, érczek, szolgáltatások; vagy *pénzübeli* adók (Geldsteuern). A naturaladók csak alacsony műveltségi polczon találhatók és helyeselhők, — a polgárosodás terjedtével ellenben majdnem általában és mindenütt a (sokkal könnyebben szedhető és kezelhető)²⁾ pénzüadók válnak túlyomókká.

b) Tekintve a *tárgyat*, melyre az adók kivettethetnek, megkülönböztethetni *személyi és vagyonbeli* adókat (Personal- und Realsteuern), amazoknál a polgárok személye, emezeknél azok vagyona, tőkái stb. szolgálván alapul az adókivetésnek.

c) A vagyonbeli adó ismét lehet vagy *birtokadó* (Vermögenssteuer), midőn tudni illik bizonyos tőketörzs, vagy értékösszeg, tekintet nélkül arra hoz-e jövedelmet vagy sem, vettetik adónak alá; — vagy *jövedelemadó* (Einkommensteuer), midőn a tőkének és vagyonnak gyümölcse: a hozadék vagy szerzett jövedelem adóztatik meg.

d) A jövedelmi adóval szemközt áll a *fogyasztási adó* (Verbrauchssteuer), melyet az állam bizonyos fogyasztaléki tárgyak előállítótól vagy azoktól, kik azokat forgalomba hozzák, szed, s melynek alnemei az accízok, a vámok, stb.

e) Tekintve az *adószedésnek módját* (Art der Steuerhebung), az adók vagy *egyenes* (közvetlen, direct), vagy *nem-egyenes* (közvetett, indirect) adók. Az egyenes adók azok, melyek a termelésnek és jövedelemnek megadóztatására czélozván *közvetlenül attól szedethetnek* be, kit a státus adóval tetteleg érinteni is akar; ilyenek a házadó, a földadó, a tőke-kamatadó, a keresetadó; — a *közvetett* adók ellenben azok, a melyek kiválókép a fogyasztás terhelésére irányozvák, s bizonyos termelvények előállítótól (mintegy előlegezvény alakjában) szedethetnek, oly föltevással, hogy ezeknek

a vevők az illető jószág árában azt megtérítendik; ilyenek a szeszadó, a sör-, a cukor- stb. adók³⁻⁴⁾.

f) Az egyenes és nem-egyenes adók imént adott értelmezéséből eredő némi *határossatlanság* elkerülése tekintetéből⁵⁾ a két adóosztály közti különbség újabban úgy szokott formuláztatni, hogy egyenes adóknak azok nevezethetnek, a melyek az összes jövedelmet vagy ennek egyes ágait vagy tényezőit érintik, illetőleg a melyek által a polgárok jövedelme vagy jövedelem-részletei azon pillanatban vétethetnek fel, midőn mint *szerzemény* a vagyonba bélépnek; — közvetett adóknak ellenben azok, a melyek által az illető jövedelemrészletek azon pillanatban érintethetnek, midőn szükséglet-kielégítés tekintetéből mint *kiadás* (költség) a vagyonból *kilépnek*⁶⁾. Megjegyezvén, miszerint a direkt adók körzetét kiválókép képező ugynevezett *jövedelmi* adók, vagy tulajdonképi jövedelem-adó (Einkommen-Steuer), a midőn az adó a jövedelmének sommája után megadóztatott *személy* (adóalany) szempontjából tekintetik, vagy pedig *hozadék-adók* (Ertrags-Steuern), a hol a *bevételeket* (Erträge) szolgáltatató egyes *adótárgyak* (mint telek, ház, iparvállalat, stb.) szempontjából indulunk ki.

g) A most érintett *hozadék-adók* sorából azok, melyek által az *ingatlan* vagyon, jelesül a föld és a házak érintethetnek, még *reál-adóknak* is szoktak nevezethetni; míg ugyanezen adó-categoriából velök szembe állítatnak a kereset- és a kamat, — meg *jövedelemadók*⁷⁾.

h) Meglehet még *különböztetni országos és helyhatósági* adókat (Staats- und Lokal-Steuern)⁸⁾ amazok alatt oly adók értetvén, melyek a közhatalom által az állam *egész területére* nézve általában vettethetnek ki, — emezek alatt pedig olyanok, melyek külön kerületi, vidéki, helyi stb. szükségességek fedezésére⁹⁾ (közönségesen az országos adók bizonyos százalékában¹⁰⁾ szoktak kivettethetni¹¹⁾.

i) Az adók végre vagy *rendes* vagy *rendkívüli* adók, a szerint a mint bizonyos adónem vagy rendesen fennálló, vagy pedig olyan, hogy csak átmenetesen p. o. rendkívül felszaporodott államköltségek fedezésére szedethet be¹²⁻¹⁴⁾.

¹⁾ V. s. Jakob: St. Fin. W. 707—709. §. Rau: F. W. 291—294. §§. Stein: F. W. 183 sk. l. Hock: Öffent. Abgaben 59. sk. 87. sk. és 119. sk. l. Royer: Theorie de l'Impôt I. 127. sk. l. J. Garnier: Traité des finances VIII-ik fejezet.

²⁾ Sőt eredményes államgazdálkodást egyedül lehetségesítő.

³⁾ A *direkt* adókat (melyek mindég bizonyos közvetlen *kényszer*-jellegével bírnak) azért, mivel (tekintve a kivetés elvét) általuk az adózó conerét adóképesége az által található el, hogy az annak megfelelő de még ismeretlen bevételek (Erträge) tetteleg megbecsülthetnek s rá egy okvetlenül lerovandó adótartozás alapittatik: még *becslési adóknak* (Schätzungs-Steuern); — az *indirekt* adókat pedig (melyek jobban szabadakaratnak, s eshetőségi adókként jelenkeznek) annyiban, hogy a valódi adóképeségnek megfelelő s ismeretes *élvezetekre* irányoztatik az adó, s ennek lerovása nyugodtan a megdrágitott *élvezeti tárgyak* tetteleg beszerzésére hagyatik: még *fogyasztási adóknak* (Aufschlags-Steuern) is nevezik. (Igy jelesül Rau, Umpfenbach és mások.) Megjegyzendő azonban, hogy van *direkt fogyasztási adó* is, péld. fényüzemi tárgyakra. L. még Stuart Mill: Pol. Econ. V. 3-ik fejelet. 1. §.

⁴⁾ Roscher: (Grundriss 111. l.) leginkább Hoffmann után még így is definiálja e két adó-osztályt „direkte Steuern sind Steuern auf den Besitz, persönlicher oder sächlicher Güter; indirekte hingegen auf Handlungen, Erwerbs- oder Genusshandlungen.“ A mi azonban nem eléggé éles és indokolt.

⁸⁾ Mert dacára az állam intenciójának néha egy direkt adó indirektté, egy indirekt pedig direktté válik. Így péld. ok. a *hársadó*, mely áttolatik a lakófelekre, direktből indirekt lesz; — egy *serfőzőnél* pedig, kia sörét el nem adhatja, befizetett adója, direkt (termelési) adó jellegét ölti fel. De még egyéb következtetések is eredhetnek e tökélytelen fogalom-határozatból, melyekre helyesen utal *Höfken*: Steuerreform, 44—45. l. V. ö. még *Hock*: id. m. 88. l.

⁹⁾ A direkt és indirekt adók fogalmának további elemzését. l. *Stein* id. m. 187. l. és *Rössler*nél: Gesichtspunkte der Steuerpolitik (1868) 4 sk. l. mely utóbbi az indirekt adókat még „*Functions-Steuern*“ névvel is illeti.

⁷⁾ V. ö. az *Ausztriában* 1860-ban megindított adóreformokról l. *Höfken*: D. Reform der direkt. Besteuerung in Oesterr. (1860) 4. sk. l.

⁸⁾ L. *Stuart Mill*: Principles of Political Economy Bock V. chap. 5. és *Walcker*: Steuerwesen 48. sk. l. 86—105. l.

⁹⁾ Angliában a lokális adók direkt, — Ausztriában és Frankonban jórészen indirekt adók.

¹⁰⁾ Franciaországban „centimes additionelles generaux“ (ha az országos adókhoz csatoltatik a pótlék); azután cent add. communaux, ha helyi érdekekre céloznak l. *J. Garnier*: Traité 102—103. l. és alantabb.

¹¹⁾ Meglehet még különböztetni *gyökadó* és *pótadó*, — amaz valamely adónemben a szabályszerű adólab, p. o. 20% szerinti adótételt, emez pedig az e tételen felül még bizonyos célra követelt összeget jelentvén. P. o. Hazánkban a 29%-nyi telekadóból 20% a tulajdonképeni földadó, — 9% ellenben a földtehermentesítési adósság kamatainak törlesztésére fizetett adóösszegei rész.

¹²⁾ Az itt megérintett *külömbőség* fontos a közjogra és statikára mint a pénzügytanra nézve, mert a különbféle adóknak nem annyira természetét mint tetteles előfordulását érinti. Egyébiránt megjegyezhetni, miszerint a *rendes* adók azok szoktak lenni, melyek a jó adóztatási rendszer igényeinek inkább megfelelők; mert *rendkívülieknek* közönségesen oly adónemek választatnak, melyeknél a főszempont a *könnyű behajthatóság* és a *nagy jövedelmezőség*, a mi nem ép criteriuma mindég a jó adónak.

¹³⁾ *Parieu* szerint (Journ. des Economistes 1857. Sept. füzetb.) öt fő-adónem létezik, u. m.: impôts sur les Personnes; — impôts sur les Capitaux et les Revenues; — impôts sur les Jouissances; — impôts sur les Consommations; — és impôts sur les Actes.“ Részletezőbb osztályozásba megy *Garnier*: Tr. des finances 92. sk. lapon.

¹⁴⁾ Igen jól jegyzi meg a francia *Garnier*, hogy vannak polgári tartozások és adók, melyek sohase tételnek bele a budgetekbe, s mégis felette nyomasztók, jelesen egyfelől a *monopólok* és a *védámok* alapján fizetett adók, — másfelől a katonai szolgálat, a községi teher és szolgáltatások, a katonas-beszállásolás stb. Ez adókat azután *rejtetteknek* (Impôts latents) nevezi. L. Traitéje 104. sk. l. Részünkről ez utóbbi tekint. csak azt jegyezzük meg, hogy az adónak *ily széles értelembeni* fogalom-határozata tudományunkban helyt nem foglalhat, habár egyébként az észrevétel lényegét kétségbe vonni alig lehet.

45. §.

Az adórendszer mérv-alapja.

Az állam adókivetési jogával igen szoros kapcsolatban áll azon további fontos kérdés „mi képezi az adóztatás valódi mérv-alapját?“, jelesen 1-ször az az adórendszer helyes és igazolt-é, a mely a *fejenkénti egyenlő* megadóztatás eszméjére lenne alapítva; vagy 2-or az, a mely a polgárokat (egyenként) azon mérték szerint vetné adó alá, a melyben azok a *közület jótéteményei és előnyeiben*²⁾ részesülnek; vagy pedig 3-or az, a mely a polgárokat *vagyon*i erejük és fizetési képességek arányában érinti.“

A válasz ezekre a következő:

A fejenkénti egyenlő-mérvű megadóztatás a tulhajtott s helytelenül

értelmezett egyenlőségnek volna folyománya; s oly követelés, melynek fél-szeg volta és kivihetlensége még oly országra nézve sem kétségbe hozható, mely absolut *democratiai* államformával bírna, s társadalmi és közületi szervezetében más elvet, mint a legridegebb *egyenlőségét* el nem ismerne.

A *második* pont alatt jelzett rendszer már valamivel okszerűbb, jelesen, ha azon értelem tulajdonittatik neki, hogy szerinte az állam, nem az általa tett *egyes* szolgálatok és (nyújtott) hasznokért, hanem azok *összességéért* tekintetik jogosultnak pénzbeli ellenszolgáltatást követelni, a polgárok pedig az általok élvezett köz-jóságok, intézetek stb. összköltségei fedezésére kötelezetteknek vétetnek fel. — De nem volna igazolható e rendszer akkor, hogyha: az oly fél-szeg *atomisztikus hasznosságelvű szempont* szerint úgy értelmeztetnék, hogy tetteles és szoroson minden *egyes* állampolgár *azon* mértékben lenne megadóztatandó, a mely szerint az állam intézményei gondoskodása és tevékenységének előnyeiben részesül. Kitűnik e rendszernek hiányossága sőt fél-szeg volta onnan: a) hogy teljesen lehetetlen felismerni, jól meghatározni s valami megfelelő külfifejezésre hozni azon mértéket, a melyben az egyes (annyi különbféle helyzetű, viszonyu stb.) polgárok az érintett intézmények, előnyök, és szolgálatokban tetteles részesednek. A haszon, melyet valaki bizonyos köz-intézményből von, majdnem soha se számítható ki, s ha ezt megkísértenők, azon tételre jutnánk, hogy a szegénynek nagyobb hasznára van az állam, mint a gazdagnak³⁻⁴⁾, a mennyiben az utóbbi, nagyobb segédeszközeivel *státus nélkül* legtöbb esetben jobban segíthetne magán. b) Az állam *nem biztosító társaság*, melyben minden egyes tag, kisebb vagy nagyobb díjbefizetéssel magának több vagy kevesebb előnyt köthet ki, hanem *ethikai szervület*, fensőbb természetű és rendeltetésű erkölcs-politikai *egész*, melynek intézményei és funkciói egy nagy s szoros *egységet* képeznek, s így egymástól *egyes* és haszon-hatásilag el sem különíthetők⁵⁾. c) Az adózás által eszközölt *költségfedezés*e az állami köz-javaknak (staatliche Gemeingüter), ép azért mert *köz* javak (melyek az egészre s minden egyesre mintegy láthatatlan és megmérhetetlen módon hatnak), csak *közös* lehet, s nem azon ingatag mérték szerint meghatározható, a melyben az *egyes* azokat tetteles élvezi. d) Minden közintézmény nem szolgál az egyesnek mint egyesnek, hanem mint egy fensőbb *egész* tagjának; mely tag az adóban, melyet fizet, nem tisztán az általa élvezett állam-lét előnyét fizeti meg, hanem arra utaltatik, hogy egy, az össz-fejlődést lehetségesítő s anyagilag biztosító nagy *közület* fennállását elősegítse. Végre e) bizonyos az is, hogy minden országban vannak és lesznek mindenkor oly polgárok, kik anyagilag szorult helyzetöknél fogva a szóban lévő mérték szerint a reájuk eső részt lefizetni, tehát polgári tartozásukat teljesíteni egyenesen képtelenek volnának⁶⁾.

Míndezek nyomán *igasságos és megfelelő adórendszernek* csak azt tekinthetni, mely az állam tagjait *vagyonuk, anyagi érték-eirejük, fizetési képességük* szerint érinti, s azon alapelve van fektetve, hogy *mindenki* azon arányban járuljon a közjavak előállításai és fenntartási költségei illetőleg az *állam-szükségletek fedezéséhez*, a mely arányban azt a rendelkezésére álló gazdasági javak birtoka, vagyona és jövedelme lehetségessé teszik. Meg-

jegyezvén egyébiránt, miszerint az állampolgárnak a *közület* irányában tartozásai még *es* alapon való adóterovással teljesen kimerítve nincsenek, azaz, hogy azon *anyagi* értékeken kívül, melyekkel az „egésznek“ áldozik, mindég fennmaradnak még más *szellemi, személyi* (politikai, szociális) szolgálatok is, melyeket az államtól megvonnia nem szabad, s melyeket polgár-kötelmei egyik nyomósb alkatrészeként tartozik tekinteni”).

¹⁾ V. ö. *Laspeyres*: id. h. 106–109. l. *Schäffle*: N. Oek. 399–400. l. *Walcker*: Steuerwesen 1 sk. l.

²⁾ Milyenek a személy- és vagyonbátorság biztosítása; politikai és művelődési javak nyújtása, illetőleg érdekek előmozdítása; védelem kül-háborogtatás és bel-veszedelmek ellenében stb. Ezen felfogás (melynek félszeg voltát azonnal látni fogjuk) már *Montesquieu*nál (*Esprit d. lois*. XIII. k. 1 fejj.) található, s napjainkban leginkább *francia* szakemberek (*J. Garnier, Thiers, Dupuyode, Girardin*), meg az angol *Manchester-iskola* követői által képviseltetik. Legújában *Walcker* (id. m.) e felfogást közelebbről elemezvén, helyesen különböztet meg benne két al-iránylatot, s szellemiúsan hozza a kérdést az *egész* adórendszer feladványával kapcsolatba, mondván: „Es giebt zweierlei *Steuertheorien*, relative, und absolute. A) Die relative, deren Princip *Leistung und Gegenleistung* ist, können wieder sein entweder Besteuerung nach dem Gebrauchswerth der Staatsleistungen, nach dem *subjektiven Genuss*, den dieselben dem Einzelnen gewähren, oder aber Besteuerung nach dem Tauschwerth der Staatsleistungen, nach den *Kosten*, welche die Einzelnen dem Staate verursachen, in Bezug auf jede einzelne Staatsleistung, oder auf alle zusammen. B) Die *absolute* Steuertheorie (von *Rau* Vermögensprincip genant) Besteuerung des Reineinkommens, — oder Besteuerung der gesammten oekonomisch-politischen Leistungsfähigkeit.“ L. többet, s különösen a felfogások bírálatát „*Steuerwesen*“ stb. cz. munkájának 2. sköv. l.

³⁾ A különben élesen látó *Laspeyres* (id. h.) feltűnő következtetésbe keveredik e tétéleket illetőleg.

⁴⁾ Ezt *Laspeyres* kívül *Royer* kisasszony is kiemeli l. *Theorie de l'Impôt* cz. m. l. köt. 36–37. l.

⁵⁾ Szépen mondja *Wagner Adolph*: „Es lassen sich einmal hohe Culturgüter, wie Rechtschutz, und Sicherheit, nach Aussen und im Innern, nationale Ehre und Selbstständigkeit, allgemeine Förderung der gesammten Interessen des Individuums, nicht mechanisch mit so und so viel Thalern oder Groschen Tauschwerth auf den Kopf, oder die Köpfe stb. vertheilen. Es handelt sich um Gesammtprodukte und Gesammtconsumente“ (*Zettelbankgesetzgebung* 1870. 217. l.) Továbbá *Hook*: „Der Staat ist wie die Atmosphäre, er umgibt uns unablässig, Tag und Nacht, von der Wiege bis zum Sarge, er trägt und wärmt uns, und wirkt am gedeihlichsten, wenn wir seiner Gegenwart nicht gewahr werden stb. Es ist also unmöglich, die Grösse des Dienste die der Staat dem Einzelnen leistet, und die der Kräfte, und den Kostenaufwand zu berechnen, den diese Dienste den Staate verursachen (*Öffent. Abgab.* 11. l.) L. még *Walcker*: *Steuerwesen* 11–14. l.

⁶⁾ Hogy az itt kifejtettek egy tekintetben némi módosítást szenvednek, t. i. az *illetékek* elvének a pénzügyrendszerben való szereplésénél fogva: a fentebbi szakaszokban ki volt mutatva.

⁷⁾ E gondolatnak adott szellemiúsan kifejezést legújában *Walcker*: id. m. 2–14. és 47. sk. l. hol utalással az önkormányzat, az ingyenes hivatalviselés stb. intézményeire, az eszme bővebben indokoltatik.

46. §.

Az adófizethetés alapja és forrása.

Élet és tapasztalat épen úgy, mint a gazdasági és adó-viszonyok természetének közelebbi szemügyrevétele azon megismerésre vezet, hogy a polgárok vagyoni állapotának, s így tényleges adó- és köztelviselési képességének is mérvét illetőleg alapját és forrását, a vagyonban foglalt tárgyak, a szellemi és anyagi erők és tőkékkel szerzett bevételek azaz: a

jövedelem képezi¹⁾. Csak ez utóbbi ugyanis biztos ismerjele, másfelől kut-feje a társadalom-tagok mindazon viszonyainak, melyekben új értéket előhozási képességök, erőiket s tehetségeiket hasznosítani bíró tulajdonaik, productiv és reproductiv tevékenységük mérve stb. és így az is kifejezésre jut, „mily mértékben képesek azok az állami közszélok megvalósításához anyagi eszközökkel és javakkal járulni, az adófizetés nagy polgári kötele-ségének megfelelni.“

Nem a *puszta birtok s vagyon-somma* tehát, hanem az ennek alapján és segélyével szabályszerűleg megvalósított s megmeg visszatérő *jövedelem* és *bevétel*, még pedig a *tiszta*, azaz a termelési költségek s üzletkiadások levo-nása után új értéként fennmaradó s a tőke reproductiv-crejének hű kife-jezését képző *jövedelem* azon *forrás*, melyre az adók irányozandók, mely-ből az állampolgárok mindég biztosan merithetnek, s mely az igazán egyenlő és igazságos megadóztatásnak kiindulásul és célpontul szolgálhat²⁻³⁾.

A *jövedelemnek* és különösen a *tiszta jövedelemnek* adó-alapítul való elfogadása a *közgazdaság követeléseinek* is megfelel; mert ilyképen a tőkék és a *tőzsvagyon*, mely egyedüli biztosítéka az értékproductió és anyagi fejlődésnek, a megtámadtatás veszélyétől megóvatik; hasonló nagyságu de egyenlőtlen eredményrel hasznosított tőkék birtokosai az egyenlő mérv-beni s így nem igazságos adóterheltesnek nem tétetnek ki; szerfelett súlyosan érintett vállalatok s iparágak fenállása nem kockáztatik; az adó tárgyaul nem *holt jószág*tömegek, hanem az ezekkel ész- és munka hozzájárultával előhozott s *eleven mozgásban* lévő értékek vétetnek; — a pénz-ügyre nézve pedig azon fontos biztosíték nyeretik, hogy egyfelől az anyagi javakkal gazdálkodó osztályokon kívül a *személyes szolgálatok* és *szellemi* ereikkel értékeket előállító társadalomtagok is megadóztathatnak, tehát bő-ségesb bevétel éretik el; másfelől: a valódi adóerejökhez képest megadóztatott polgárok adófizetési képessége állandó és tartamos lesz, s így az állam s kivetett adók mindenkor pontos és hiánynélküli begyűlésére számithatand⁴⁻⁵⁾.

Eredményül áll ezek folytán az, hogy az adóképesség tulajdonképeni alapja a *jövedelem*; — hogy bár szerfelett nehéz (mint alantabb látni fog-juk) a gyakorlati adó-szervezetet a *jövedelem* bázisára fektetni, mégis oda irányozandó a törekvés, hogy a polgárok lehetőleg *jövelmök* névszerint *tiszta jövedelmök* arányában adóztassanak meg; — hogy a nemzet *tiszta jövedelméből* fedeztetetnek és fedezendőek állandóan és tartósan a *közszük-ségletekre* célzó kiadások; s hogy minden adónem vagy adófajnak célja az legyen, hogy (akár közvetlenül, akár közvetve) a *tisztajövedelmet* érintse, ennek alapjára helyezkedjék⁶⁻⁷⁾.

¹⁾ V. ö. a részletesb kifejtés szempontjából *Rau*: *Finanz-Wiss.* 255–260. §. *Umpfenbach*: *Lehrb.* I. 111–118. l. *Stein*: *F. W.* 164. sk. l. *Schmoller*: *Die Lehre vom Einkommen* stb. cz. *classikus értekezését* a *Tübingai Folyóirat* 1863-ki folyamában, *Schäffle*: *D. V. Schrift* 1861. 4-ik füz. 260. sk. l. és *Walcker*: *Steuerwesen* 22. sk. l.

²⁾ *Stein* id. m. 164. l. hol ezeket is mondja: „Jede Steuer ist eine Abgabe vom Reineinkommen, ihrem Principe nach; jede Steuer, die auf diesem Principe beruht, ist eine rationelle;“ — és másutt: „aber demgemäss darf es auch kein Reineinkommen im Staate geben, welches eine Steuer an den Staat nicht zahlt. Dass Maas, in welchem die Staatathätigkeit zu jedem einzelnen Reineinkommen beiträgt, ist ein gleiches, wie der Staat überhaupt für alle derselbe ist.“

³⁾ Pfeiffer szerint, más mód és kules nem létezik az egyes ember vagyonának és szerzési képességének tüzetes (számszeres) kifejezésére, mint a *jövedelem*.

⁴⁾ A jövedelem-adóról J. Garnier azt mondja: „Cet impôt nous paraît préférable, comme le plus juste, le plus universel, et le mieux proportionné; il est plus simple, plus direct, plus visible, plus franc; il est plus moral; en théorie, l'impôt sur le revenu est celui qui se rapproche le plus de la perfection (Traité VI-ik feje).”

⁵⁾ Nagy vita-kérdés napjainkban a financia és adószempontjából úgy nevezendők „jövedelem” és „tisztá jövedelem” értelmezése. Mi e helyütt, utalva a Nemzetgazdaságtanunk illető helyén e részben kifejtettekre, azt jegyezzük meg: hogy a jövedelem definitiójában a *Roscherféle* felfogás a tisztá jövedelemen túl, a létszükségek fedezésére megkivántatott költségek levonása után megmaradó jövedelmet: *szabad jövedelemnek* nevezi, a *Hermann-Schmollerféle* definitió szerint pedig nemcsak a cseretorgalomban jelenkező tisztá-hozadéka ennek vagy annak a jószágának, vállalatnak tekintendő jövedelemül, hanem azon *élvezet* is, melyet valakinek a tulajdonában lévő *háza, kéjlak, használati tőkék, stb.* szereznek. I. *Schmoller*: id. értekez. I. és *Walcker*: kritikai jegyzeteit műv. 22–24. l.

⁶⁾ Az eredeti és származtatott jövedelemnek (régii, — és újabb felfogás szerint véve e szókat) megadóztatásáról V. ö. *Rau*: F. W. 259–261. §. és *Hock*: Off. Abg. 79. l. Mindkét alapon eredményül állván az, hogy a tisztá jövedelmet, bárhol mutatkozzék, meg kell adóztatni, s hogy a származtatott jövedelem teljes mentenahagyás az adótehertől nem indokolható.

⁷⁾ Hogy a *praktikus adórendszer* kizárólag a jövedelem alapjára általában nem építhető s a jövedelemadó számos hiányokban is szenved, — arról alantabb. L. egyébiránt *Baumstark*: Zur Einkommensteuerfrage (1850.) cz. jeles értekezését.

47. §.

Az adóképesség ismerjele.

Az állam polgárok adóképességének s adófizetési erejének ismérvét¹⁾, azok összes *gazdasági személyisége és viszonyai*, név szerint pedig az ezt legteljesebb kifejezésre hozó három momentum: a *vagyon-, a jövedelem- és az életmód* (vagy fogyasztás) képezik.

Indokolásul ezeknek a következőkre utalunk²⁾:

A vagyonnak (mint az adóköteles polgár birtokában lévő gazdasági javak, értékek, ingók és ingatlanok, stb. sommájának) adóképességi ismérvül való elfogadása abban leli indokát, hogy vagyonnal és tőkével rendelkező polgár anyagi léte kellően biztosított; gazdasági állásánál fogva az élet kényelmei megszerzésére neki módja és alkalmá vagyon; nem különben új értékek és javak előállítására is a megkivántató erővel el van látva.

A *jövedelmet* illetőleg, mint említők már, nem a *nyers vagy általános (brutto)*, hanem mindenkor csak a termelési költségek levonása után érték-többletként megmaradó *tisztá vagy valódi jövedelem³⁾*, értendő; miután az előbbinek alapulvétele mellett (épügy mint a birtokadó helytelen alkalmazásánál) a törzsvagyon, vagy szerzési tőke veszélyeztetnék⁴⁾ a tisztá jövedelem *hasonló bruttó jövedelmet* adó két különböző birtoktárgynál igen különböző lehetvén, a polgárok aránytalanul, illetőleg igazságtalanul terheltetnének; sőt sok túlterhelt vállalat haszonnal nem is üzemeltetvén, egyenesen abban hagynának, és így adótárgy lenni is megszűnnének.

Bármily fontos sőt nélkülözhetetlen alap is azonban az összes adórendszerre nézve a *jövedelem*, s bármennyire ismertossék is el annak mint adó-

forrásnak, jelentősége, az adószervezési politika *egyedüli* szabálmérveül még sem fogadható el; és pedig azért nem, mert teljesen és határozottan soha föl nem ismerhető; gyakorlatilag véve valami *állandó (constans) nagyságot* nem képez; az objektív vagyon-állapotok, melyeknek szüleménye, különböző személyeknél, különböző erőforrást képeznek, úgy hogy az adóképesség teljes biztosságú kifejezéséül még a tisztá-jövedelmet sem tarthatni. Másfelől azért nem, mivel a jövedelem kizáró figyelembevételével, felismertetik ugyan a polgárok vagyonának *reproduktív és érték-képző ereje*, de nem jó számításba a gazdasági élet összetettségének másik, nem kisebb jelentőségű oldala, tudniillik a *vagyon-használás és élvezés*, mely (annyiban, hogy az emberek rendszerint azon arányban fogyasztanak és költenek, a melyben azt összes vagyoni állapotuk, vagyonuk és jövedelmük megengedi) az adóképességnek ép oly biztos ismérvét képezi, s melynek tekintetén kívül hagyása mellett számos tárgy, cselekvény (fénytüzeltmi javak, élvszerek) teljesen adómentes maradna.

A miből önként foly az, hogy az adónemek megállapításánál a polgároknak nemcsak *jövedelme*, hanem életmódja, háztartása, élvezetei és *fogyasztása*, szóval *kiadásai* is figyelembe lesznek mindenkor veendőek, azaz a jövedelmi adók mellett egyidejűleg kiadási vagy fogyasztási adónemeknek kell fennállaniok⁵⁾.

Fölösleges ezek folytán egyebek közt utalni arra, miszerint oly alakzata a közadóztatásnak, a mely az itt kifejtett alapok és viszonyok ellenére valami elyont (akár a birtokra, akár a jövedelemre, akár a fogyasztásra épített) *általános egy-adó- (impôt unique) rendszer* szerint akarná az állampolgárokat érinteni⁶⁾ (eltekintve a gyakorlati kivétel általános s legyőzhetlen nehézségeitől⁷⁾ a gazdasági dolgok természete és a gyakorlati élet minden igényleteibe ütköznék⁸⁾ s ép ellenkezőleg csak oly adópolitika tekintethetik helyesnek és praktikusnak, a melynél az adótárgyak különbözőléte⁹⁾, másfelől a társadalomtagok gazdasági és adóképességi viszonyainak megfelelőleg: bizonyos rendszere *több, magukközt összefüggő, egymást kölcsönösen kiegészítő és megigazító*, direkt, úgy mint indirekt, jövedelmet úgy mint fogyasztást egyaránt érintő¹⁰⁾ *adó-nemeknek* (vagy adó-formáknak) fogadtatik el, és vétetik alkalmazásba az államháztartásban.

¹⁾ V. ö. *Umpfenbach*: Lehrbuch I. köt. 116. sk. I. *Walcker*: id. m. 22. sk. I. *Hock*: Offentl. Abgab. 82. sk. I. *Schäffle*: a D. V. Schrift 1861-ki foly. 4-ik füzetében közölt remek értekezését.

²⁾ L. még alantabb, a hol az általános birtokadó, — az általános jövedelem-adó, — és a fogyasztási adók elmélete fejtegetik ki.

³⁾ A *tisztá jövedelem* értelmezéséről másutt szólunk.

⁴⁾ A mennyiben a költségek számba nem vétetvén, adóköteles polgár azokat megtámadni kényeszerülne, talán lassanként fel is emésztené.

⁵⁾ Bővebben kifejti ezt *Schäffle*: Mensch und Gut in der Volkswirtschaft cz. idézett értekezésében; míg legújabbán *Laeppeyres* következőkép nyilatkozik. „Wie für die Nationalökonomie so kommt auch für die Finanzwissenschaft der Mensch nicht als Arbeitsmaschine, sondern als fühlendes, geniessendes Wesen, nicht als Produzent sondern als Konsument zu betrachten; also soll der Mensch nicht bloss soweit er produziert, und sich Einkommen schafft, sondern nach seiner ganzen wirtschaftlichen Persönlichkeit Steuerzahler sein.“ I. Ennek érték. *Biuntechli*: St. Lexicon X-ik kötete 110. sk. I.

⁶⁾ Az „egy-adó“ kérdése régóta foglalkodhatja a szakembereket. Így a 18-ik század elején *Vauban* híressé vált „Projet d'une dixme royale“ című művében (1707), azután a *Physiocrata*k egy-telek-adó-rendszerében, később a német *Seeger* (Das vorzüglichste Abgabensystem 1811.) és *Soden gróf* termelvény-adó-tervében, legújabb az „általános jövedelemadó“ körüli javaslatokban jutott kifejezésre.

⁷⁾ Azt mondja erre nézve *Stein*: „Die Idee einer einzigen Steuer beruht auf dem Missverständniss des Wesens der Steuer selbst. Ihre Aufgabe wäre nämlich nicht, alle anderen Steuerobjekte mit Ausnahme des einzig besteuerten, unbesteuert lassen, sondern die Vertheilung der Besteuerung dem Verkehre mit dem besteuerten Objekte zu übergeben etc.“ És továbbá „Eine absolute Vereinfachung der Steuer würde praktisch nur als die Herstellung der gleichen Steuereinheiten und gleichen Steuerfüsse gedacht werden können. Diese aber hat zur Voraussetzung die wirtschaftliche Gleichheit der Steuerobjekte, die aber nicht vorhanden ist; so wie auch bei ungleichartigen Gütern eine gleichartige Einrichtung der Steuereinheiten unmöglich ist, z. B. bei Grundstücken, Gewerben und Consumtionsartikeln“ stb. (L. id. műv. 189—190. l.).

⁸⁾ Legújabb *Girardin Emil* Frankhonban egy 1%-os tőkeadó alakjában indítványozta életbeléptetni az egy-adó eszméjét. L. erről *Villiaumé*: *Nouv. Taité d'Econ. Politique* 1867. II. 181 l. míg a *Physiocrata*k rendszerének bírálatát *Hoffmann*: *Lehre von den Steuern* 42. sk. l. nyújtá.

⁹⁾ Miután a t. jövedelem nem jelenkezik a gazdaság egy pontján, szükséges lesz mindenkor az adó helyes megállapításához: annyi adó-formát figyelembe venni, a hány jövedelem-elem létezik, mert ezek mindegyike másként járul az összes tiszta jövedelem megvalósításához l. *Stein*: id. h.

¹⁰⁾ Erről az „Adók“ tanának utolsó szakaszaiban.

48. §.

Az adórendszer concret eszménye, és szükséges kellékei.

A helyes adórendszer egyike lévén nemcsak az államháztartás, hanem az egész országátszattan legfőbb feladványainak: szükségessé válik azon *kellékek* közelebbi kifejtése, a melyektől az adórendszer ama concret eszménye föltételezve van¹⁾, s melyekre a pénzügytan mindenekfelett súlyt fektet. Így jelesül (szem előtt tartva mindenkor az előbbeni §. utolsó szakában mondottakat):

a) Az adóügynök épen úgy mint minden állami institutiónak, az *igazságosság, erkölcsiség és közgazdaság* igényleteivel megegyezőnek kell lennie, tehát lehetőleg távol is maradnia mindentől, a mi e mérvadó tekintetek figyelmen kívül hagyására, s a nevezett fensőbb érdekek csorbítására szolgálhatna.²⁾

b) Az adózási kötelezettség általános s személyi polgártartozás lévén, alóla sem egyesek sem osztályok kivéve nem lehetnek, s így *adómentesség*, egyedüli kivétellel azoknak, kik az adó által létfontartásuk tekint. veszélyeztetnének, senkinek sem adható³⁾.

c) Az adó legyen *igazságos*, mindenkit *egyenlően* érő, azaz helyes *arányban* álló az adózó vagyoni erejéhez s teherviselési képességéhez. *Adóarányosság* annyit jelent, mint terhek és tartozásokban egyenlőenység, annyit, hogy mindenki oly mérvben legyen adó alá vetve, hogy se jobban se kevésbé terhelve ne legyen, mint minden többiek az ő adójuk és tartozásuk által⁴⁾.

d) Ne függjön az adó sohasé *önkénytől*, véletlentől, kedvezés vagy

ellenszenvtől, hanem legyen *törvényileg* (a nemzet hozzájárulásával vagyis alkotmányos módon) megállapítva, s kivetését, beszedését és kezelését illetőleg meghatározott *szabályok* által rendezve⁵⁾.

e) Sohasé hozassék be valami adó, mielőtt a nép gazdasági viszonyai⁶⁾ alaposan meg nem vizsgáltattak; vagy oly adó, mely a polgárokat család törvénykijátszásra ingerelné, melynek *ellenőrzése* lehetetlen, vagy a mely a *közmorál* megingatására vezethet.

f) Legyen az adó *állandó* és *bizonyos*, az adóköteles polgár által könnyen felszámítható, ingadozást és bizonytalanságot szabályaiban és szerzetében kizáró.

g) Kimélje az adó mindég a *tőkét és törzsvagyont*, mely minden adófizetési képességnek forrása⁷⁾; s alapítassék inkább az e tőkével szerzett jövedelemre,¹⁰⁻¹¹⁾ s pedig a tiszta jövedelemre, mint ezt fentebb már kifejtők; s mihez itt még csak az csatolandó, hogy az állam a tiszta jövedelemnek csak egy részét veheti észszerűleg igénybe, miután különben a takarítás és tőkegyűjtés lehetetlenné tétetnék, sok arra utalt magánczél (személyes szolgálatok fizetése stb.) tekintben az eszközök hiányzanának, sőt egész osztályok szűkölködésre jutnának.

h) Ne ártson az adó sohasé többet az adózóknak mint a mennyit használ az államnak, ne legyen az adóbeszedés költséges, vagy oly időre kitzúve, midőn az adózó fizetési eszközzel nem igen rendelkezik.

i) Legyen az adó mérvé, faja és rendszere úgy megállapítva, hogy *állandóan*, tartamosan *fizetethessék*; a polgárok egyéni *szabadságát* faggató rendszabályokkal ne korlátozza; s hivatalnoki visszaélésekre (s megvesztegetésre) alkalmat ne szolgáltatasson.

k) Az egyszer kivetett adók *azt érvék tényleg* a kire számítva voltak, tehát az *adóátvétel* legalább maga a rendszer által ne mozdíttassék elő.

l) Kerültessék oly adó, a mely az egyik társadalmi iparágat vagy foglalkozásnemet a többiek javára sújtaná, vagy külön terheknek vetné alája¹²⁾.

Bizonyos végre, hogy a jó és tőkélyetes adórendszer megalapítása és fenntartása mind a kormány és törvényhozás, mind a nép és az egyesek részéről sok belátást, tapintatot, igazságérzetet és közszellemet föltételez; valamint viszont az is kétségtelen, hogy a rend és szabadság, hatalom és valamint visont az is kétségtelen, hogy a rend és szabadság, hatalom és cultura, hitel és ipar: semmiben sem talál erősb támaszra és biztosítékra, mint egy helyesen megalkotott, eszélylyel fogantatba vett, s szilárd alapon álló adózási rendszerben!

¹⁾ V. ö. *Smith*: *Inquiry* stb. V-ik könyv 7-ik fejt. ki e részben első fejtette ki a főbb irányelveket; azután, *J. B. Say* (*Traitéje* III. 9. fejt.) *Stuart Mill*: *Principles of Pol. Economy* V-ik könyv 2-ik fejt. *Rau*: F. W. 250. sk. §§. *Jakob*: *St. Fin. W.* 460—484-ik és 586. 716. 724. sk. §. *Hock*: *Öffent. Abg.* 20 sk. 117. sk. l. *Walcker*: *Steuerwesen* többhelyen. *Roscher*: *Grundriss* 113—114. l. *M. Wirth*: *Nat. Oekonomie* II. 347. sk. l. *Royer*: *Theorie de l'Impôt* I. köt. 121. sköv. l. *Stein*: *Lehrbuch der Finanz-Wiss.* 168. sköv. l.

²⁾ L. erre nézve *Hock*: *Öff. Abg.* 8. sk. 20. sk. 30. sk. l. és *Höfken*: *Steuerreform* 84. l.

³⁾ Sok helyes észrevétel *Walckernél* 105. sk. l. például, hogy a *szegények* ugyneve. adómentessége helytelen kifejezés, mert náluk az adófizetési képesség nincsen meg; — hogy az adóképes gyermek, nő, árva stb. egyaránt alája vetendő adónak; hogy az a

ki magát defraudatio vagy polit. befolyásnál fogva adólerovása alól kivonja, egyenes jogsértést sőt bünt követ el; — hogy minden adómentesség egyik osztályban, a többiek rovására és károsításával jár; stb. Hogy mily káros és félszeg azon aristokratikus nézet, hogy az adómentesség: *úszótest*, s adófizetés lealacsonyítás, ma már bizonyítgatásra nem szorul.

⁴⁾ Ez nem, úgy értendő, hogy minden polgár egyforma nagyságu adó somma fizetésére szorítottassék, a mi képtelenség volna. Azt mondja *St. Mill.*, „Equality of taxation therefore, as a maxime of politics, means equality of Sacrifice; it means apportioning the contribution of each person towards the expenses of Government, so, that, he shall feel neither more nor less inconvenience from his share of the payment than every other person experiences from his“ (Pol. Econ. V. 2. §. 2.); míg *Rau* azt teszi hozzá: „Alle Steuerzahler werden in der Regel eine gleiche Quote ihres Vermögens gleich leicht oder schwer abgeben können.“ (Mellesleg legyen érintve, hogy ez elvek a fentebb kifejtettekkel is összefüggnek s azokat bővebben megvilágosítják.)

⁵⁾ Kivételt e szabály alól említ *St. Mill. Polit. Economy V. 2. §. 5.)* a földjáradék-ból folyó jövedelem tekintben, a mi azonban alig volna igazolható.

⁶⁾ Az adóztatásbani *iganságosság* még úgy is értelmezhető, hogy sohase követeltessek adófejtésben több mint a mennyit a státus célja megkíván; — másfelől hogy az adórendszer sem valami közjogot, sem valami egyéni jogot meg ne sértsen, le ne rontson.

⁷⁾ „Und wenn eine Steuer noch so gerecht bemessen und umgelegt wäre, so wird sie zur Ungerechtigkeit, sobald sie nicht nach Anhörung der theilhaftigen Interessen, der berechtigten Autoritäten und in gesetzlichen Formen auferlegt wird“ mond egy jeles szakférfi; És másutt: „Die Steuer wird leichter bewilligt und getragen, wenn der Volksvertretung ausgedehnter Einfluss auf die Gesetzgebung eingeräumt, ihr strenge Rechnung gelegt wird, und politische Rechte an die Steuerzahlung geknüpft werden.“ Már *Aquinoi St. Tamás* „De regimine Principum“ ez. könyvében említették az, hogy szabad nemzetek nagyobb adókat fizetnek, mint despotikus kormány alatt állók; stb. — míg *Roscher* hozzát teszi: der Willkühr der Fiskalbeamten darf möglichst wenig überlassen bleiben.“

⁸⁾ *Hock*: egyenesen administratív vagy parlamentaris enquetet követel előzetesen, melyben az érdeklettek épúgy mint az adó-jelességek és a tudomány emberei meghallgattatnak.

⁹⁾ S melynek megtámadása a productiót és értékelőhözást csökkentené; a nemzeti jövedelem-alapot és forrást veszélyeztetné; s utóvégre elszegényedést vonna maga után. Nem lévén mindez kétséges, ha tekintbe vesszük, hogy a tőkére s nem a jövedelemre irányuló adók: a gazdát, az iparost, a földbirtokost, a kereskedőt igen könnyen termelési eszközei, fundus instructusa, telke és épületei elidegenítésére kényszeríthetik; a productióra szükséges pénz és folyó értékeknek adó fejében beszolgáltatására vezethetnek; a vállalkozási erélyt meglankasztják stb.

¹⁰⁾ Nem egészen így áll már a dolog *élvezeti tárgyakra* (Vorräthe von Genussmitteln), melyeknek megadóztatása (legalább sok esetben) nem oly káros következtetésű, habár ezeknél is óvakodni kell bizonyos határon túllépni, hogy a takarítási és gyűjtési ösztön ne lankasztassék. l. még *Rau*: I. 256. §.

¹¹⁾ Nem áll egyébiránt hatalmában a pénzügyi intézkedésnek azt eszközölni, hogy az adó tetteleg a jövedelemre essék, s legkevésbé sem a törzsvagyomra, — mint ezt *St. Mill* (Pol. Econ. V-ik könyv 2. fejt. 7-ik §.) is említi.

¹²⁾ Hogy az *adónemek* számának felette nagyoknak nem szabad lennie, érinti *Hock* több helyen.

49. §.

Az adófizető alanyok, adómentességi esetek, és az állam adófizetése.

Adót fizetni köteleztetnek¹⁾ (az adóképesség alapján): a) az egyes állampolgárok, s így egyebek közt monarchiákban a fejedelem is, azon

vagyont és jövedelmet illetőleg, mely magántulajdonában létezik²⁾. b) *Társaságok*, melyek jövedelemhozó vagyonnal s tőkével bírnak. c) *Községek és testületek*, ha ugyanazon helyzetben vannak; ha csak például a testület más bevételi forrással, mint évi adományok, járulékok nem rendelkezik. Olyféle társaságok stb. melyek jövedelmüket tagjaik közt felosztani szokták, vagy mint *egész* egyszerre adóztathatnak meg, vagy tagjaikra egyenként vettethetik ki az adó; de soha se szabad a tagokat *itt is és amott is* megadóztatni, mert ez ugyanazon jövedelemnek kétszeri megadóztatása volna. Ott, a hol a társaság vagy testület a jövedelmeket a tagok között nem szabályszerint osztja ki, az állam által úgy tekintendő, mint egy jogi *személyiség*, s egész jövedelme után adóztatandó meg. d) *Alapítványok*, miután az adó által okozott kevesbedése az alapítványi célra tehető kiadásoknak, ugyanazon hatás, mely *egyébként* az egyes adókötelezetteket érintené.

Vannak azonban testületek, alapítványok, és intézetek, melyek az államcélra nézve való fontosságuknál, emberiséggi tekintetknél, közhasznosságuknál stb. fogva, kiméletet érdemelnek, s nem adóztatandók meg³⁾; ezen mentességnek örvendő testületek, intézetek stb. azonban a törvényben egyenként s tüzetesen felsorolandók, s olyanoktól, a melyeknek valami szorosban körülhatárolt szükségletük van, megkövetelendő az, hogy mutassák ki, miszerint jövedelmük a céljuk által igényelt érték-mennyiséget nem haladja meg.

Az *államot* magát illetőleg, ennek megadóztatása, a saját vagyona és tőkéiből folyó jövedelmek után, első pillanatra félszeg eljárásnak látszik; vannak azonban tekintetek, melyek ezt mégis javallják; így jelesül oly községi adóknál, melyek mint pótlékok az államadókhöz szedetnek, az állam adómentossége némi igazságtalanságot foglalna magában, mert a község nevezetes jövedelemtől elesnék, mennyiben az állami járulékot nem kapná; másfelől állami vállalatoknál az állam adómentossége arra szolgáltatathatna alkalmat, hogy a hasonló magánvállalatokkal szemben bizonyos *plus* számitatnék ki, a mely egyenes csalódáson alapulna, s a kormányt helytelen pénzügyi intézkedésekre bírná; végre nem ritkán a privát vállalkozók versenyése tetteleg lehetetlenné tétetnék.

A mi végre az *idegeneket* illeti, ezeknek megadóztatása szinte nem helytelen, hogyha üzletük, jövedelmük stb. alapján vétetik eszközölőbe. Óvakodni kell azonban ily esetekben a szertelen szigorótól, vagy elidegenülést eredményezhető faggatástól; másfelől oda kellene nemzetközi egyezkedések útján hatni, hogy e tekintb. egyforma elvek követessenek sürűbb érintkezésben álló országokban, s hogy különösen egy és ugyanazon jövedelem kéthelyütt, tehát kétszeresen adó alá ne vettessék.

¹⁾ V. s. *Rau*: Fin. Wiss. I. 263. sk. §. *Pfeiffer*: Staatseinnahmen II. köt. 34. sk. 1.

²⁾ Azelőtt az állam feudál-aristokrat szerkezete korában némely személyek adómentessége indokolt lehetett, például azon államtagnoknál, kik a státus-egész irányában *külön terheket viseltek*, külön szolgálatokra voltak hivatva (a magyar nemesség személyes honvédelmi kötelessége, a lovagok stb.); de korunkban, a jog-állam időszakában, hol egy osztály sincs *külön* terheknek már alávetve, ily mentességnek sem helye sem értelme sincsen.

³⁾ Elismerete ezt a legújabb magyar alkotmányos adólegislatió, péld az 1868. 1869-ki adótörvényekben.

50. §.

Állandó vagy változó adók és adórendszerek; s régi és új adók különösen.

Az adórendszer lehetőleg *állandósága*, valamint az adók kivetése és beszedése módjában követett eljárás stabilitása, szintén egyike a helyes adópolitika feltételeinek, jelesül azért, mivel az idők folyamában némely egyenlőtlenségek megszűnnek, s a gazd. viszonyokban bizonyos iránylat fejlődik ki a fennálló adónemek mérveikhez alkalmazkodni; s másrészt gyakori adóreformok az adótárgyak értékére (s a reálhitelre) rossz befolyással vannak, a gazdasági életben, s különösen a fogyasztási adóknak alávetett üzletágakban káros hullámzást okoznak, az üzletvitelt a számítás nehezítése által bizonytalanná teszik; sőt nem ritkák a példák arra is, hogy mélyebben menő adóváltoztatások, új adók behozatala, adónemeknek súlyosbítása politikai elégtelenséget, belzavarokat is idéztek elő!

E felfogástól vezéreltetve mondják némely szakemberek (p. o. *Canard*, *Prittwitz* és mások), hogy minden régi adó jó, minden új adó rossz; és ismét mások (jelesül *Thünen*), hogy sokkal kisebb szerencsétlenség és baj az aránytalan és hibás adó, mint annak gyakori változtatása. "Felfogás, mely abban leli magyarázatát: a) hogy az adók át- és visszatolása (l. alantabb) által előidézett mozgalom idővel bizonyos egyensúlyra jut, s mert a forgalom törvényei szerint marad meg az illetőkön bizonyos adó-mennyiség, mi az igazsággal megegyezőnek tekinthető; b) hogy egy új adónak mindég hosszabb időre van szüksége, míg ez igazságos egyensúly helyreáll, a régi adók mindegyike pedig végtelenségben úgy jelenkezik mint egy, meghatározott birtokkal vagy üzlettel egybekötött teher, melyet ama birtoktárgy vagy üzlet megvevője már előre ismervén a vételértéknél számba vesz, s így a teher csak arra nézve valóban az, ki az illető tárgy tulajdonosa volt az adó behozatalánál. Bizonyos végre, hogy minden új adónem ellenszenvre szokott találni; a szokatlanság, önzés, ismeretlenséggel megküzdési kényszerül; s mindazon viszonyokban (árak, üzletmódok, stb.) bizonyos ingadozást okoz, a melyek amaz adóval összefüggésben állnak.

Mindezekkel szemben azonban kétségtelen az is, hogy igenis vannak körülmények, melyek között az adók megváltoztatása (általában, vagy tételeikben) igazolt és szükséges is; így például, midőn az *államszükségletek mérvében* változás állott be, s új, vagy többet jövedelmező adók melőzhetlenné válnak; vagy midőn a gazdasági élet fejlődésével karöltve új foglalkozási ágak keletkeznek, melyek eddigelé megadóztatva nem voltak végre akkor is, a midőn a fennálló adórendszer egyes ágaiban és intézményeiben hiányosnak ismertetik fel, s e hiány orvoslására bizonyos *javító intézkedések* válnak szükségessé.

Végre a fentebb jelzett felfogás az aránytalanságoknak az idők folyamában kiegyenlítéséről is csak bizonyos megszorítással állhat meg; mert amaz egyensúly melyre sokan igen is absolut módon utalnak, legtöbbször nem csak felette ingatag és állhatatlan, hanem nem is mindég igazság-

ságnak megfelelő vagy közgazdaságilag előnyös; sőt alig tagadhatni, hogy a sok adó-átállítás ép úgy szülhet helytelen, mint helyes eredményeket; és hogy az események folyása vagy állami intézkedések oly változásokat hozhatnak elő a jövedelmi stb. viszonyokban, hogy az ez utóbbiakra fektetett adók fennmaradása egyenes igazságtalanságként tűnhetik fel.¹⁾

¹⁾ V. ö. *Hock*: Öffentl. Abg. 106. sk. 1. *Stein*: F. W. 196. sk. 1. és alantabb a jelen műnek 55-ik §-ját.

²⁾ *L. Canard*: Pr. d'Écon. Pol. (1801.) 197. l. *Prittwitz*: Theorie der Steuern und Zölle (1842.) 21. 103—113. l. és *Thünen*: Der isolirte Staat (1842.) I. 348. l.

³⁾ L. többet *Hock* és *Stein* id. helyein.

51. §.

Az adó-összeg kimérése, tekintettel a létminimum kérdésére.

A tudomány és gyakorlat egyaránt fontos feladványa az: „mekkora lehet az adó (adóláb, és adótétel) általában, — mily mérvben veheti a státusz igénybe a polgárokat adónak reájuk való kivetése által, s hol van azon határ, melyen túl e tekintben az államnak nem szabad mennie.“

E kérdés több *külön kérdést* foglal magában melyek egyenként veendőek figyelembe. Így először is eldöntendő az: „vajjon az adónak alapul szolgáló tiszta jövedelemből az adózó *létfenntartására* megkivántatott *minimum* levonandó-e előbb, s csak a fennmaradó összeg, vagyis *szabad jövedelem* adóztassék meg, — vagy sem¹⁾.“ Mire nézve a következők emelendők ki:

A minimum menten-hagyását ajánlani látszik azon tekintet²⁾, hogy minden polgárosult államban van az egyéni jövedelemnek egy oly minimális összege, a mely nélkül *emberileg megélni*, s a lételt biztosítani nem lehet; ez összegig tehát adóképesége semmiféle jövedelemnek sincs, s így az állam észszerűleg igényeit erre nem is terjesztheti ki³⁾. — Amde a gyakorlatban ez elv foganatba vétele nagyon sok nehézséggel jár; mert azon *szükségleti mérvnek*, mely az egyes *külön külön viszonyokban*⁴⁾ és állásban lévő adózók tktb. alapul veendő volna, helyes megállapítása alig lehetséges; mert az adók nem egy helyen, s nem *egy* forrásból vagy adónemből hanem több helyütt és különböző adónemekből merítettnek, s így egy és ugyanazon adóköteles ama minimumi mentességben többször részesülvén egyfelől az az állam károsulna (a mennyiben adóforrásai kevesbednének), másfelől az egyenlőtlenségi elv sértetnék meg; — s végre az érintet *levonás* tulajdonkép csak az *egyenes* adóknál lenne eszközölhető, az adórendszer másik hasonfontosságú osztálya, a *fogyasztási adók* körében pedig⁵⁾ úgy sem vétethetnék foganatba!

A fentebbi követelésnek e szerint csak közvetetten, az az úgy tehetni némileg eleget, hogyha⁶⁾ oly adózók, kikről bizonyos, hogy keresetük létfontartási költségeik által egészen elnyeletik (p. o. munkások, szolgáltatók stb.) egyenes adók alól egészen fölmentetnek; — továbbá a megadóztatás különféle adóláb szerint történik; (l. alantabb.); s végre oly jószá-

gokra és tárgyakra, melyek elsőrendű s nélkülözhetetlen javak, semmi-nemű fogyasztási vagy regalitási adó nem vettetik⁷⁾.

¹⁾ V. ö. *Rau*: F. W. 258—259. §. *Umpfenbach*: Lehrb. I. 121—130. l. *Walcker*: Steuerwesen 22. sk. l. *Hock*: Off. Abg. 76. l. *Laspeyres*: *Bluntschli*: Staatslex. X-ik köt. 115. sk. l. *Pfeiffer*: Staatsseinn. II. 27. ff. 41. ff. *Royer*: Theorie I. 31—70. l.

²⁾ Határozottan védelmezik a létminimum mentenhagyását a *sociálisták*; azután *Sonnenfels*, s újabb írók közül *Umpfenbach*, *Pfeiffer*, némileg *J. Hock*, *Rau* és *Stuart Mill*, *Proudhon*; ellene vannak pedig *Wirth M.*, *Schmoller*, *Walcker*, *Laspeyres* stb.

³⁾ *Laspeyres* és *Schmoller* szerint az adók az egyén legeslegelső kiadásai közé tartoznak, s így a létminimum összegébe számítandók be egyenesen.

⁴⁾ Gondoljunk a családi viszonyok, az egészségi állapot, a polgári állás, a foglalkozás minőségének különbözőségére!

⁵⁾ Ha csak következként ez adónemek egyszerű eltörlésére nem akarunk szavazni!

⁶⁾ Biztosítván egyebek közt a *szegények* számára az ingyen-orvosoltatást; gyermekeknek az ingyen iskoláztatást; s egyéb emberieségi intézetek általi támogatását.

⁷⁾ *Hock* szerint a hol *személyi adó* létezik, a létminimum ez utóbbi által már amugyis érintettnek vétethetvén, a kétszeres megadóztatás elhárítása érdekében is a létminimum tektbe volna veendő.

52. §.

Az adó nagysága az egyes tárgyakra alkalmazott adóláb szempontjából¹⁾.

A különböző adótárgyakra²⁾ alkalmazandó adóláb *egyformasága*, illetőleg *minden jövedelem-nemnek egyenlő mértékbeni megadóztatása* elvontan szemlélve, igazságosnak látszik; gyakorlatilag azonban nem indokolható sőt helytelen következtetéseket szül³⁾. Különböző adótárgyaknál illetőleg jövedelmeknél ugyanis az adózó állása, a jövedelem biztonságának foka, a *jövedelem-szerzés* könnyősége vagy nehézsége, — igen különböző. E mellett az egyes üzletnemekben és vállalatokban megkívántatott *szakavatottság* és *készültség*, valamint az azokkal járó *kockázat* sem mindenütt egyforma; úgy hogy ép szemelől tévesztése e mozzanatoknak igen sok esetben egyenesen az általunk annyira hangsúlyozott egyenlőkénséget sértené. Bizonyos emellett az is, hogy különböző adónemeknél a jövedelem-kihasználás különböző eredménnyel eszközöltetik, s így ott, hol az teljesen felismertetik kisebb, ott pedig a hol eltitkolások stb. lehetségesek nagyobb adóláb lesz igazolt és indokolható.

Nem hibáztatható ezek szerint azon eljárás, hogyha például a házbirtokos vagy a földesur, vagy a nagy gyárnok valamivel nagyobb adóláb szerint adóztatatik meg, mint a kis iparos, vagy a személyes szolgálatokból élő; miután ez utóbbiak sokkal inkább utalvák a takarításra, — am azok jövedelme ellenben sokkal inkább állandóbb; sőt föld és telek, házak és épületek oly értéktárgyak, melyek az *utódokra* is átszállíthatók, tehát a tulajdonos, a család fő halálával, úgy mint személyes képességek, mint jövedelemforrás el nem enyésznek. Megjegyezvén, miszerint az adórendszer megállapításánál a már *megező*, — és a még csak *képződő* tőkerekre való ügyelet azért is szükséges, mivel a polgárok adózási erejének fenntartására nézve felette fontos körülmény; s kétségtelen, miszerint ez irány-

ban elkövetett hibák rendszerint megbosszulják magukat, s a nemzeti tőke szaporodását épúgy mint a vállalkozási szellemet lankaszthatják⁴⁻⁵⁾.

¹⁾ V. ö. *Stein*: Fin. Wiss. 177. sköv. l. *Walcker*: Steuerw. 26. sk. l. *Pfeiffer*: St. Einnahmen II. k. 45. sk. l. *Umpfenbach*: Lehrbuch I. 125. ff.

²⁾ Tehát földre, házra, iparvállalatra, tőkejárdéokra, személyes szolgálatokra.

³⁾ Kiváló nyomaték tulajdonittatik e kérdésnek főleg napjainkban *járadékosokra* (Renten-Besitzer) való tekintetből; kiket, mint a társadalmi munkában és fáradságban részt nem vevő adó-alanyokat sokan jobban akarják terhelni, mint a munkájuk után élő polgárokat.

⁴⁾ *Pfeiffer*: id. b. határozottan egyforma-mérvű megadóztatását ajánlja minden jövedelemnek. Némileg *Umpfenbach*, *St. Mill* és *Walcker* is. — *St. Mill*, és más újabb írók azok ellenében, kik az ugynevezett *fundált jövedelmek* jobban akarják terhelni mint a *nonfundáltak*, azt felelik: hogy az egyik jövedelem addig fizeti az adót míg tart, tehát bírja is; a másik pedig, mely állandó és örökös, — *állandóan* és örökösen viseli az adóterhet. *St. Mill*: Principles V. köt. 2-ik fej. 4. §.

⁵⁾ Némely írók a jövedelem azon részét, mely megtakarítva *tőkésítetik*, szintén adómentessé akarják tenni; — minek azonban mind értelmét mind kivihetőségét joggal lehet kétségbe vonni, l. *Pfeiffer*: id. m. l. 50—52.

53. §.

Az adó nagysága általában, s az adóláb a tiszta jövedelemmel szemközt különösen.

Az adó fogalmának és a jó adórendszer kellékeinek figyelmesb méltatása¹⁾ azon következtetésre vezet, hogy az adó egészben és hatásaiban tekintve, az egyes polgár illetőleg a nemzet tiszta jövedelmének rendszerint *csak egy részét* (bizonyos hányadát) veheti igénybe; s hogy minden olyféle intézkedés, mely e határon túllép, az adóztatási rendszer egyik legfőbb elvével, hogy tudni illik *minden adó nemzetgazdasági* legyen ütközik össze; a mennyiben ott hol az államadó a polgárok szabadjövedelmét nagyrészen elnyeli, minden nemzetgazdasági haladás lehetlenné tétetik; a társadalmi munkaerő, tőke és törzsvagyon is lerontatik; beruházások, vállalat-alapítások elmaradnak, sőt közvetve maga a státuskincstár is rövidséget szenved, névszerint az által, hogy a szerfelett terhessé váló adók mellett a polgároknak az adófizetés állampolgári tartozása mint valódi átok kezd tekintettni, az adótörvények kijátszásának veszélyteljes mértelye kifejlődik, s a dugárusság és csempészkedés undok, erkölcsrontó kihágásai napirendűekké válnak.

Azon kérdést azonban illetőleg „mekkora része a tiszta jövedelemnek vétethetik az állam által adófejében igénybe;“²⁻³⁾ — azt válaszolhatni, hogy ezt általános, számszerűleg is megállapított, s minden népre s államra egyaránt alkalmazható szabályban kifejezni lehetlen; lehetlen jelesül azért, mivel a konkrét nép- és államviszonyok felette különbözők és változatosak; egy és ugyanazon összevegnek a jövedelemből igénybevétele csak ott képviseli egyforma mértékét a nélkülözhetésnek és tehernek is, hol minden *egyéb* viszonyok is hasonlóak és egyformák; s mivel (például) azon *hányad*, a mely az egyik országban, hol a lakosság igen szorgalmas, és takarékos, vagy kevés szükségletet ismerő, vagy hosszabb idők óta az adó fizetéshez hozzászokott, különösen erőfeszítés nélkül fizetetik, —

— egy más országban, hol ellenkező viszonyok léteznek, felette súlyos terhet képezend stb. Eltekintve attól, hogy az ipari értelmiség, valódi hazafiasság, s általános műveltség is oly tényezők, melyek ez irányban mérlegbe esnek¹⁾.

Általánosságban tehát a következőket mondhatni: a) a nemzeti jövedelemből csak oly rész vetessék adók által igénybe, melynek nélkülözése a polgárokra nézve a megvalósított közczélok hasznai által fölméretik. b) A jövedelemből vett adóhányad sohase legyen oly nagy, hogy a törzsvagyont csorbítsa, a fogyasztást megakassza, az alsó osztályok táplálkozását nehezítse, a takarékossgot és vállalkozási szellemet elfojtsa. c) A határ tehát, melyen túl menni az adóztatásban nem lehet, csak azon hatásokból ismerhető fel, melyeket az adók egészben és egyenként szülnek; s mely hatások constatirozása csak a legbehatóbb statisztikai és nemzetgazd. nyomozások alapján eszközölhető. (l. alantabb). Végre d) annál nagyobb lehet az adó-százalék, mennél nagyobb a nemzet abszolút szabad jövedelme, mert ily esetben a nép annyival kisebb összegekre szorul a státus által nem kielégített szükségletek tekintetében; s másfelől a társadalomnak megmaradó jövedelem-somma teljesen elégséges minden főbb czélok megvalósítására²⁾.

¹⁾ V. ö. Stein: Lehrb. 178. sk. 1. Hock: Öff. Abgaben 32. sk. 1. Pfeiffer: Staats-einn. II. 45—58. l.

²⁾ „Eine Steuer ist nie durch ihren Betrag, sondern danach hoch oder nieder, je mehr oder weniger sie von dem Reinertrage des Steuerobjektes dem Gute zurücklässt“ mond Stein.

³⁾ Szem előtt tartandó itt mindég, hogy az adóteher valódi nagysága nem a szerint mérendő, a mi adóképen egy fejre esik, hanem azon százalékok szerint, melyek az átlagos szabad jövedelemből fejenként adóképp fizettetnek. (Höfken 26. l.)

⁴⁾ Némelyek szerint az állam a tiszta nemzetjövdelemnek $\frac{1}{10}$ mások szerint $\frac{2}{3}$ részét vehetné igénybe. Hock a jeles gyakorlati szakember 15%-nál többet már magasnak tart; s kimutatja egyebek közt, mily hasznos a mérsékelt adó magára a státusra nézve is, a mennyiben csempészet, csalárdság, stb. az állam gazdaság e legborzasztóbb körjait, meg nem fészkelődhetnek. (id. m. 34. 36. l.) l. még különösen Höfken: Steuerreform 25—27. l.

⁵⁾ Hogy rendkívüli időkben (átmenetesen) az itt kijelölt mérveken túl menő adó-összegek vethetők ki, ki merné tagadni?

54. §.

A progressiv vagy fokozatos adó¹⁾.

Azt, hogy a jövedelem növekedésével az adó is növekedhetik, mivel a gazdagabbra nézve az egyenlő kiadás rendszerint kevésbé terhes, sokan kétségtelennek tartják. Nehezebb azonban már meghatározni azt, mely irányban növekedjék az adó a jövedelemmel, s különösen mit kell tartanunk az ugynevezett *progressiv* (vagy fokozatos) adó felől, a mely abban áll, hogy nem minden jövedelem adóztatik meg egyforma arányban,²⁾ hanem úgy, hogy a jövedelem növekedésével az adó is (vagy százaléki tétel) is növekedik, a növekedés pedig meghatározott fokozatok szerint van törvényileg szabályozva.³⁾

A progressiv-adó újabb időben kiválókép a *socialisták*, továbbá némely demokratikusabb irányú nemzetgazdasági írókban⁴⁾ talált buzgó

szószóllókra, s a következő érvekkel támogatattik: a) Mennél nagyobb mérvben haladja meg valakinek jövedelme az elsőrendű életszükségleteket, annál nagyobb mértékben képes és köteles is az az államszükséglet fedezéséhez hozzájárulni. b) A *socialis igazságosság* elve s a valódi adó-egyenlőenység csak a fokozatos jövedelemadó alapján érthetik el, mely utóbbi az egyesekre nézve oly nagy fontosságú *szabadjövedelem* szerzését biztosítja, s az egyedüli út és mód az adóképes személyiség helyzetébeni *különbségek* kellő számbavételére. c) Az érvénybenlévő ugynevezett *aránylagos* adók, sokszor a szegénytől még utolsó kenyérfalatját is elveszik, míg a progressiv adó azt érintetlenül hagyja. d) A fokozatos adó teszi egyedül lehetségessé a gazdag és *vagyonos osztályok* kellőmértvű megadóztatását, és a szegényebbeknek kiméltetését; — nem említve, hogy a történelemben is találjuk ennek tanupéldáit, s nem egy állam mutatható fel, hol a progressiv adó elve jelenleg is sikerrel alkalmaztatik⁵⁾.

Ezen érvekkel szemben, tehát a progressiv adóforma *ellen*⁶⁾, a következőkre kell utalnunk: a) Az a) alatt jelzett felfogás félszeg és hiányos, mert érvelésében az ember és polgár úgy tűnik fel, mintha más szükséglete nem volna mint tengődve életét fenntartani és államot alkotni, míg az e kettő közt fekvő egész sora a szükségleteknek teljesen ignoráltatik⁷⁾. b) A progressiv adó *igazságtalanság a gazdagok irányában*, ép úgy mint a megtakarítványok adómentessége *igazságtalanság a szegények irányában*. c) A progressiv adó úgy hat mint megbüntetés a szorgalomnak, az ügyesség, a vállalkozási erély és a takarékossgnak. d) A fokozatos adó annál fogva sem helyeslehető, mert az „*emelkedés*“ utóvégre az egész jövedelem elnyelésére vezetne, az az ha bizonyos ponton, mint véghatáron, túlvitetnék, valódi jövedelem- és vagyon-elkohzássá válnék⁸⁾. e) Egy általános érvényű fokozati sorrend (skála) gyakorlatilag és igazságilag véve fel sem állitható; a progressiv mérveknek meghatározása az önkénynek mindenkor tárt kaput nyit⁹⁾; s a mennyiben ez adó által az adóképeség alapjait képző vagy arra befolyó változatos viszonyok, tényezők stb. szem elől tévesztésével jár: a jogosság és arányosság czége alatt a legnyomasztóbb egyenlőtlenségeket szülné¹⁰⁾. f) Kétségtelen, hogy ez adó a fényűzelméleti életmód tetemesen megszorítására vezetne; a tőkéseket az országból való kivándorlásra ingerelné; sok nemesb iparágat tönkre tehetne; s a birtokállapotok mesterséges egyenlősítése és nivellirozására czélozván, az általános közgazdasági haladást is feltartóztatná.

Az előrebocsájtottak *eredménye* az, hogy általában és rendszerileg a progressiv adót elfogadni nem lehet; hogy jelesen a föld- és házadó-nál¹¹⁾, továbbá az ipar és a személyes szolgálatokból folyó jövedelmeknél kevésbé indokolt volna; és elfogadható (de ekkor is csak mérsékelt tételekben) legfeljebb ott lenne: 1-ör a hol még súlyos indirekt adók (melyek meg a szegényebb osztályok tekintetében képeznek progressiv adót) állanak fenn; 2-ör oly jövedelmeknél, melyek önerőfeszítés és munka nélkül szerezhetők (a kamatadónál, kibérlett ház és telkek után huzott jövedelmeknél) 3-ör némely magasb rendű élvezeti s fényűzelméleti tárgyak fogyasztása megadóztatásánál; végre 4-er oldalági örökösödés eseteiben egy bizonyos minimál-összeget felülmenő sommáknál¹²⁾.

Szemelőtt tartandó végre, hogy a progressiv-adó rendszerének csak

bizonyos módozatát, s nem attól eltérő adóformát egyfelől a *létminimum* szabadon-hagyása, másfelől a *kis jövedelmek adómentessége* képezi; mely utóbbira nézve csak az jegyzendő meg, hogy ily adóforma már fölfelé való *határának önkényességénél fogva*, másrészt azért nem helyeselhető, mert az államnak ezer meg ezer esetbeni megrövidítésére vezetne, sőt, amennyiben a kis jövedelmek a nemzetjövdelem legjelentékenyebb alkatrészét teszik ki, a státusbevételek mérvét felette mód csökkentené!

¹⁾ V. ö. Stein: F. W. 454. sk. 1. Umpfenbach: F. W. I. 119. sk. 1. Gross: Allgem. Progressiv und Einkom. Steuer (1848) Walcker: Steuerw. 112. sk. 1. Hock: Off. Abg. §. 77. sk. 1. Stuart Mill: Polit. Economy V. 2. fej. 8-ik §. Proudhon: Theorie de l'Impôt (1861) IV. fej. Garnier: Traité des finances VII-ik fej. és 360 sk. 1. D. V. Schrift: 1848. foly. 2. füzet. Schmoller a Tüb. Zeitschrift 1868-ki foly. 80. sk. 1. és Pfeiffer: St. Einn. II. köt. 26. sk. 1.

²⁾ Mert úgy mond Umpfenbach „néhányek nézete szerint kétszer-akkora jövedelem nem kétszer, hanem kétszernél nagyobb adófizetési képességet képvisel, mint a csak félig akkora jövedelem.“

³⁾ Így jelesül: az egyenlő adóláb (százalék) szerinti adóztatásnál bizonyos adóegység, például 100 forint jövedelem után mindég ugyanazon adóláb szerint történik az adóztatás, bármennyiszer találtassék is amaz adóegység a jövedelemben, azaz bár mekkora jövedelme is legyen valakinek. (Így, ha például kimondatik, hogy minden 100 forint után 3 forint fizetendő, akár 200 akár 200,000 forintos jövedelme legyen valakinek, minden 100 for. után csak 3 fr. adót fizet. Ellenben a progressiv adóláb szerinti adóztatásnál a 100 forintos jövedelemen túl menő jövedelem már nem per 8% az az 3 forint, hanem akként adóztatik meg, hogy például 200 forintos jövedelem már 3 forintot, 200-tól 1000-ig menő jövedelem 100-100 után 5 forintot, 1000—2000-ig 6. forintot és így tovább fizet.

⁴⁾ Egyebek közt Florez-Estrada, Villiaumé, J. B. Say, Royer k. a. Faucher, Rossi, Garnier, (némileg Bluntschli), Gross és Vocke, L. Villiaumé: Nouveau traité d'Écon. Pol. (1857) II. k. 137. sk. 1. és Royer: Theorie de l'Impôt I. 58—67. l.

⁵⁾ Példa az ókori Athen; — újabb időkben az Angolországban Rob. Peel által 1842-ben behozott jövedelemadó; az 1861. jun. 23-án az Északamerikai Unióban életbe léptetett „Incometax“-törvény, valamint az 1850-ki osztrák jövedelem-adónak a tisztviselőkre, s a bélyegtörvénynek az örökösökre vonatkozó határozatai.

⁶⁾ Névszerint Hock, Schmoller, Proudhon, Boulatignier, Dupuyode (De la Monnaie II. 93. sk. 1.) Parieu, Stuart Mill, Stein, Walcker, Karvassy, Laspeyres, és Pfeifferrel. (Érdekesek e tekint. különösen a szelleműs socialistának: Proudhonnak fejtegetései id. munk. 204—238. l.).

⁷⁾ Bővebben Schmoller id. ért. 80 sk. 1. És Schäffle ki így szól: „Es mag darauf hingewiesen sein, dass grössere Reineinkommen ebenso ganz für nothwendige und nützliche Zwecke verwendet werden, und verhältnissmässig ebenso knapp sein können, für mittlere und höhere Lebensgewöhnung, wie die niedrigen, und dass insbesondere die grösseren Einkommen Träger jener höheren wirthschaftlichen Gesittung sind, deren Bedeutung für die ganze nationeeln. Entwicklung klarliegt“ (Hb. d. Nat. 537. l.)

⁸⁾ Bizonyosság a számszeres fejtegetések Umpfenbachnál (p. 120.) és Pfeiffernél (id. m. 27. sk. 1.

⁹⁾ L. Walcker: id. m. 118—114. l.

¹⁰⁾ L. Umpfenbach: id. m. 121. l. és Hock, a ki egyenesen arra is utal, hogy a progr. adónak semmiféle fogalompja sem mutatható fel.

¹¹⁾ Mert a telekművelés intenziv rendszerének meghonosítását, — városokban a házak építését, s a nagyobb tőkeberuházásokat megakasztaná, s e mellett közvetlen is visszas hatásúvá válnék számos irányban.

¹²⁾ Ezt különösen Stuart Mill és legújában Proudhon hangsúlyozza.

55. §.

Az adók hatása különösen¹⁾.

Az adók *hatásai* sok irányban felette mélyenmenők; az egyesre ép úgy mint az egész államra, a közgazdasági úgy mint a politikai és társadalmi érdekekre majdnem döntő fontosságúak. — Az *adózó polgárokra* jelesül minden adó, anyagelviessen tekintve, teher és áldozat, a mennyiben miatta vagy élveiket megszorítani kényszerülnek, vagy termelésük és tőkegyarapításuk némileg korlátoztatik²⁾; s legkevésbé nyomasztó ott lesz, a hol az állam megfelelő erkölcsi és politikai ellenszolgálatokat nyújt érte mintegy cserében a polgároknak. Nem indokolatlan e mellett azon állítás sem, hogy maguknak a polgároknak is némileg hatalmukban áll a reájuk mért adó-terhet enyhíteni, hogyha tudni illik *fokozott szorgalom és ipar* által jövedelmeiket a nagyobb adóösszeggel felérő mérvben szaporítani és fokozni bírják³⁾.

A mi az államot illeti, ez az adók alapján céljai elérésére a kellő eszközök birtokába jutván, hivatását teljesítheti; de azután mennél nagyobbak a nép áldozatai, annál többre köteleztetik is ellenszolgáltatás-ként annak irányában. Így jelesül, hogyha a beszedett adók productiv célokra, köznevelés, törvénykezés, igazgatás, rendészet, stb. körül életbe léptetendő javítások és reformokra; ipart, forgalmat és közlekedést előmozdító intézkedésekre fordítatnak: teljesen pótoltatnak a polgárok által hozott áldozatok; az adófejében lefizetett összegek a kereset megkönnyebbedése, a vállalkozás élénkülése és az üzletforrások szaporodása folytán hamar visszafordulnak⁴⁾; tehát az adó egyik tényezőjévé és biztosítékává is válik az általános nemzetgazdasági gyarapodásnak. Kétszeres kár és vesztőség ellenben a *súlyos adó* ott, a hol természetlen módon használtatik fel a közhatalom által, pazar udvartartás, fölösleges katonasereg, sinecurák alapítása stbre fordítatik, s hol a nép csak a nyomást érzi, de cserében mitsem kap hozott áldozataitért.

Döntő nyomatékú momentum lesz egyébiránt mindég: „kellő arányban állanak e az adók az adózók jövedelmével és vagyonával; mert a hol ez arány nincs meg, utóljára a legcélirányosb adórendszer is elviselhetlenné lesz; sőt még az állami hatalmaskodás, az erkölcstelenség, a sikasztás, a csempészet, a denunciáció is vészes mérvben honosodik meg. — Különösen nyomasztó az ez arányt szem előtt nem tartó adórendszer a nemzeti *fogyasztásra* nézve is, a mennyiben a javak árát felszöktetvén⁵⁾ azok kelendőségét megcsökkenti, sőt némely ép a szegénysorsú osztályok azok szükséges javak megszerzését egyenesen lehetetlenné teszi; — a miért is elvül szolgáljon mindenkor az, hogy az adótételnek azon ponton meg kell állapodnia, a melyen túl a fogyasztás az áruk megdrágítása által megszűnnék; s a társadalom tagjainak létbiztossága veszélyeztetve volna.

Azon itt ott hallható (sőt helyeselt) nézetet végre illetőleg, mintha *a nagy adó sohase lehetne rossz hatású⁶⁾*, hacsak fényűző állam- és udvartartás által ismét a polgárok közé visszafoly⁷⁾: ez egyenesen téves és alaptal-

lan, mert (eltekintve attól hogy félreismeri azt, miszerint mint minden pazarlás úgy az államé sem lehet soha előnyös, s hogy a merkantilismus ferde pénzbalványzó s a pénzforgalmat helytelenül hangsúlyozó elméletére van alapítva) igen kérdéses „vajjon jut-e minden adózónak mód és alkalom befizetett súlyos adóinak gyarapodó ipar, szolgálatok stb. alapján való visszaszerzésére; vagy részesül-e mindenki az adóösszegek visszafolyásából eredő jótéteményben helyes arányban hozott áldozataival. Sőt feltéve, hogy ez csak ugyan így lenne: ingyen s ellenszolgáltatás nélkül kapja-e az adózó ama pénzösszegeket vissza! Nem kell-e neki ismét valami termelvényét, értékét érte oda adni! Nem volt-e tehát kényszerülve bizonyos érték-összeget kétszer előállítani és oda adni (egyszer tudni illik adópénz másszor termelvény alakjában)¹⁾. Megannyi bizonyosságai annak, hogy ezen felfogás talán valami önző udvaronc vagy sophista észjárásának felelhet meg, de a komolyabb státusgazda és állambölcselő helyeslésével soha sem találkozhatik²⁾.

¹⁾ V. ö. *Hock*: Öffent. Abgab. 92. sk. I. *Pfeiffer*: St. Ein. II. Bevezető szakaszok. — E jelen kérdés egyébiránt szorosan összefügg azon kérdésekkel, melyek a jelen §. előtti és a közvetlenül utána következő §§-okban tárgyaltnak.

²⁾ Több író arra is utal még, hogy bizonyos adók (péld. a földre, házra, iparra kivetettek) úgy is jelenkeznek, mint ez utóbbiakon fekvő *passiv-járadék*, mely tektb. *Hock* egyébiránt ezt mondja „jener Last steht aber doch ein Nutzen gegenüber; nämlich der im Preise der Früchte liegende *Ersatz jener Rente*, der nur darum in der Praxis nicht genau ausgeschieden wird, weil seine Sonderung von den übrigen Elementen des Preises schwierig, und von keinem praktischen Nutzen wäre. L. még *Laspeyres*: St. Lexik 140. l.

³⁾ Ezt tagadja *Umpfenbach*: id. m. I. 152. l.

⁴⁾ Hogy egyébiránt a jól alkalmazott adó-összegek által az árak is nyerne, értékesbökké válnak, a mennyiben a piac és közlekedés biztosabá válik, a vevők hitelle fokoztatik, a közlekedési eszközök kifejtetnek stb. szintén kétségtelen.

⁵⁾ Lásd *Mill*: Pol. Econ. V. 4. §. 2. s. 6.

⁶⁾ *Rau*: F. W. 29. §.

⁷⁾ Így okoskodott az udvaronc *Voltaire*, századunk elején a nagy merkantilista *St. Chamans*, s a napjainkban csúfosan megbukott francia udvari *sophisták* *Napoleon* környezetéből.

⁸⁾ Hogy költsékező udvartartás által némely iparágak nagyobb kelendősegre tesznek szert, bizonyos; de másrészt az is kétségtelen, hogy ellenkező esetben egészben véve kevesebb nem fogyasztatnék, mert a polgárok megmaradó pénzüket saját hasznuk és élvezetükre fordítanák. Nagymérvű állami költsékezés legfeljebb *rendkívüli* időkben (p. o. drágaságkor munkások foglalkoztatására) foglalhat helyet, de ekkor is legyen arra tekintet, hogy maradandó értékű művek készíttessenek.

⁹⁾ *J. Garnier* kissé keményen így jellemzi az idézett nézetet: ily eljárás olyan volna, mintha egy tolvaj egy kereskedőtől pénzt ellopna, s ugyanezzel másnap áruit vásárolná meg, s neki keletet szerezne (Tr. d. Fin. XIX. fej.).

56. §.

Az adó-áthárítás, és elhárítás kérdése különösen¹⁾.

Az adóelmélet egyik legnyomósabb s különösen az adók hatásainak feladványát is kiegészítő kérdése az: „kikre nehezedik végfolyamatban az adó, s áthárítható-e ez másokra, azok által a kikre kivettett.“ — Mire a következőkben válaszolhatni:²⁾

Az adó, az azt fizető polgárokra nézve majd része: a) az adó által ért termelvények előállításai költségeinek, b) vagy az általános üzletkiadásnak, c) vagy az életfenntartási költségeknek, vagy végül d) terhelhetése a szabad jövedelemnek. Az a és b alatti esetekben a forgalom egyik természeteszerű hatása az, hogy hosszabb időközben s rendszerint a termelvények vásárlói által az adó a termelőnek megtérítettik³⁾, a mennyiben az adó, általános lévén, egy termelő sem adhatja olcsóbban készítményét, mint az előállítás költségei, oda számítva az adót⁴⁾. S ez áthárítása az adónak, melynek folytán az adóteher tulajdonkép a fogyasztókra nehezedik, — megegyez az igazságossággal épúgy mint a finanziaigazgatás szándéklatával, mely utóbbi oly annyira számít ez áthárításra, hogy a termelőre az üzlet s termelvény-érti adón kívül még külön jövedelmi adót is szokott vetni⁵⁾.

Ez adóáthárítás azonban nem mindig sikerül; így jelesen akkor nem, hogyha az illető áru vagy jószág használata hirtelen kimegy a szokásból, — ha az adó által az illető áruk kelete az árfelszökés miatt tetemesen csökkentetik, vagy a piaci hullámzások folytán a kereslet annyira mögötte marad a kínálatnak, hogy az ár lejjebb száll, mint volt az adó behozatala előtt. — Végre oly esetekben sem lehetséges (egyes termelőkre nézve) adó-áthárítás, a midőn a termelvény a termelőnél kárba ment, vagy hiányos készülékek, ügyetlenség, drágább tőkék stb. miatt a termelő oly áron, mint versenytársai, készítményét adni nem bírja. Ép így vannak egész osztályok, melyeknek adójukat másra tolni alig nyílik alkalom, például az államhitelezők és a közhivatalnokok, kik állandóan meghatározott jövedelmet húznak, továbbá oly föld- vagy házbirtokosok kik bérlőkkel hosszú időre kötötték szerződéseket, s az adófizetési kötelezettséget egészen magukra vették. — Ép így nem háríthatók a termelők és munkások szabad jövedelmére vetett adók, azok termelvényei és szolgálatainak vevőire, a mily kevéssé fokozható e szabad jövedelem ama vevők rovására, főltén a piac egyensúlyát; — a jövedelmi adó ugyanis rendszerint a forgalmi műveletek befejeztekor fenmaradó szabad bevétel-többletből fizetetik⁶⁻⁷⁾.

Az adó-áthárítás így felfogva: az adótehertől menekülési törekvést a termelőktől a fogyasztók, a kínálattól a kereslet felé való érzletében tünteti elő; van azonban e törekvésnek egy ellenkező irányban mozgása is, melyet adó-visszatolásnak (Rückwälzung) nevezhetni; a midőn jelesen a termelő a termeléséhez megkívántatott anyagok előállítására vagy munkássai és segédeire (bérleszállítás által) hárítja adóját, s mely visszatolás főleg akkor fog sikerülni, ha ama anyagok, s illetőleg munkások után csekély lesz a kereslet, a kínálat pedig azonnal meg nem szorítható⁸⁾.

Vannak végre esetek, midőn az adó nem tolatik másokra, hanem egyszerűen nem fizetetik, — levettetik (Abwälzung). Ez adólevetésnek két módja van, egy a mely kárhoztatandó és nemtelen, mint a dugárusság, és a jövedelem-eltitkolás; a másik, a mely helyes és igazolt, s abban áll, hogy az adó a termelési technika tökélyesítése stb. által az előállítás költségei mind csekélyebb százalékkára hozatik le; vagy a midőn belföldi termelvények nyeresémmel a külföldön eladattathatnak⁹⁾.

Szem előtt tartandó még az is, hogy miután minden egyes, kire az adó áthárított, hasontörekvést fejtend ki szintén tovább tolni az adót,

az adó-el- és áthárítások sorkövetkezése majdnem véghetetlennek nevezhető; s hogy a különbség csak az áthárított adó különböző viszonyában állandó az új adó-fizetőhöz, s például egy élvezeti tárgyra vetett adó ama tárgy megadóztatott előállítójára nézve termelési költség-rész, — a fogyasztót nézve kire áttolatott, életfenntartási szükségletre vetett adó, a nyersanyag-termelőre vagy a munkásra nézve pedig, kire visszatolatik, — jövedelemadó¹⁰⁻¹¹⁾. Mindezekből egyébiránt az is foly, hogy ama sok megkísérelt s részben sikerült adó-át- és visszatolások mozgalma idővel bizonyos egyensúlyba jut, s az adórendszer hosszabb fennállása folytán az ellentétek bizonyos kiegyenlítődése áll be; a mi egyik újabb érv arra nézve, hogy az edőszerűzet lehetőleg állandó legyen s gyakori változtatások vagy ép felforgatásnak ki ne tétessék¹²⁻¹⁴⁾.

¹⁾ V. ö. *Ricardo*: Princ. of Pol. Econ. (Német kiad. 241. sk. l.) *Rau*: Fin. Wiss. 269—272. §. *Stein*: Fin. Wiss. 101. l. *Umpfenbach*: Lehrb. I. 151. sk. l. *Hock*: Öffentl. Abgaben 91. sk. l. *Parieu*: Traité I. 60. sk. l. *Heid*: jeles ért. a Tübingai Folyóirat 1868-ki foly. 451. sk. lap. *Pfeiffer*: St. Einn. II. 77—98. *Stuart Mill*: Pol. Economy V. könyv 3—4. fejt. *Laspeyres*: Staatslexikon X-ik köt. 139. sk. l.

²⁾ Adóáthárítás a Németeknél: Steuerüberwälzung, a Francoziáknál: Repercussion, és Incidence des Impôts. — Előre megjegyezzük itt már, miszerint több adónemnél (p. o. vámok, accissák stb.) az állam maga már eredetileg az adó-áthárítást veszi célba; — másfelől azt, hogy számos eset gondolható, melyben az adó-áttolás egyenesen lehetetlen l. *Pfeiffer*: II. 78. l.

³⁾ Legalább minden termelőnek (e szót széles értelemben véve) fő törekvése erre irányul. l. *Stuart Mill*: Pol. Econ. V. könyv. 4-ik fejt.

⁴⁾ De ekkor a külföldiek versenyzése ellen védve kell lennie.
⁵⁾ „Jede Steuer ist für den, der die Steuer zahlen muss, eine Verminderung seiner Zahlungsfähigkeit, wenn man ihn als Consumenten betrachtet, und eine Vermehrung der Produktionskosten, wenn man ihn als Producenten betrachtet,“ mond *Laspeyres*.

⁶⁾ Némely szakemberek szerint, hol mindenki valódi adóképesége arányában van megadóztatva: adóáthárítás nem is lehetséges; — a mi azonban feltétlenül el nem fogadható. l. *Umpfenbach*: I. k. 151—152. Ép úgy az sem, a mit *Laspeyres* mond, hogy minden adó végelemzésben mindég a fogyasztókat éri.

⁷⁾ Hogy az adóáthárítás elmélete nem egyéb, mint az árak elméletének alkalmazása az adók által előidézett hatásokra, említik *Umpfenbach* és mások, de szintén nem osztható egészen.

⁸⁾ Tüzetesebben *Hock*: id. m. 96—98. l.

⁹⁾ *Uggyan*: id. m. 99. l.

¹⁰⁾ V. ö. *Thiers*: De la Propriété (1848). V-ik fejt.

¹¹⁾ Erős ítéletet mond *Umpfenbach* azon adóra, mely mint indirekt vettetés ki az első lefizetőnek nyakán marad, s nem a valódi adókötelet terheli; vagy a mely direkt-adóképp vettetik ki, s a fizetőtől másra, ártatlanra áttolatik. Ily adórendszert U. egyenesen elvtelennek, elhibázottnak, s így jogtalanak nyilvánít.

¹²⁾ Részletesben *Hock*: id. m. *Stein*: (Fin. Wiss. 190. sk. l.) és *Rau*: (Fin. Wiss. 271. sk. §.).

¹³⁾ Az adó-áttolásról az egyes főbb adónemeknél, ez adónemek mindegyikén egyenként.

¹⁴⁾ L. *Courcelle-Seneuil*: Traité d'Économie Politique (1858) I. k. 497. l. és *Heid* nek idézett értekezését a jelen tan alapjait illetőleg általában.

57. §.

Az adó-igazgatás, vagyis az adókiivetés és beszedés körüli eljárás.

A jólrendezett adóügy egyik főkélléke és föltétele czélszerűen fogantatosított adóigazgatás¹⁾ (Steuerverwaltung), mint összesége azon intézményeknek és szabályoknak, melyek az adók kiivetése, beszedése és kezelésére nemkülönbön az adóügyi hatóságokra vonatkoznak.

Az adóigazgatás rendszerének általános elvét illetőleg, ez abban áll, hogy az állampénztár az ötlet megillető adó-összegeknek tőle való elvonása ellen lehetőleg biztosítottassék, az adók kiivetése és beszedése minél kevesebb költséggel és formaszerelességgel legyen eszközölhető, a beszedés és kezelés pedig kellő mérvű ellenőrzés alatt álljon²⁾. E czél elérésére mindenekfelett helyesen szervezett adóhivatali közegek (és hatóságok) szolgáljanak; mely tekintben egyfelől kevés, de jól fizetett, s szakképzettséggel bíró tisztviselőkre, másfelől olyszerű szervezetére az adóhatóságoknak van szükség, melynél fogva azok három külön funkciókban, u. m. az ellenőrzésben, a veszélyletben, és a beszedésben, pontosan és süketesen járassanak el, az államkincstár érdeke minden megrövidítés ellenében biztosítottassék, s minden működés egy összevágó harmonikus egészet képezzen³⁾.

A. Az adókiivetést különösen illetőleg, főfontosságú először is az adómérv (vagy adóláb) megállapítása, mely korlátlan uralmu államokban a fejedelem, alkotmányos országokban ellenben a fejedelem és az országgyűlés által együttes értesülésben szokott történni; az utóbbi eljárást az is ajánlván különösen, hogy az adóztatás a köz- és magánéletbe legmélyebben bevágó ügyet képezi, s a nemzet közvetlen beleszólatása ennek intézésébe a legbiztosabb út és mód arra, hogy a nép túlszigazott adóktól megóvattassék, a polgároknak az adófizetési készség és az illető törvények iránti tisztelet előidéztesse, s az egész adóügy a nemzetgazdaság követkeéseivel egybehangzó irányban vezettessék.

Az „adókiivetés (adókíírás, Steuerumlegung, Steuerausschreibung) a törvényes közegek által eszközölt és kihirdetett meghatározása azon összegnek, mely adóképen fizetendő.“ A helyes adórendszer igényeinek csak azon kiivetési mód felel meg, mely az adótartozás tárgyát, alanyát és mérvét világosan meghatározza, azaz az adóforrást, adólábot, s adóösszeget könnyen felismerhetővé teszi. (Ez adókiivetési művelet főeszköze productionra és tőkéveli keresetre vetett adóknál a *kataszter*, illetveknél a *taksa*, fogyasztási adóknál a *tariffa*). Ezenkívül az adókiivetési eljárás legyen egyszerű és átlátszó, — kevés költséget okozó, s végül az adó tettleges befolyását a pénztárakba minél jobban biztosító⁴⁾.

Az adókiivetésnél a kilátásba vett adó-mennyiség meghatározására nézve kétféle módszer alkalmazható; vagy ugyanis a felosztási (Repartitions-methode), vagy a hányadlati (Quotitätsmethode) rendszer⁵⁾. Az utóbbi (mely még százalékkimérési rendszernek is nevezetik) abban áll, hogy csak az adóláb nem pedig az egész ország által fizetendő adóösszeg állapítatik meg előre; a felosztási rendszer ellenben az, a hol az egész ország

által fizetendő adósszeget a törvény előre meghatározza, s azután az egyes tartományok, kerületek megyék és községekre történik a felosztás⁶⁾. — Mig tehát a felosztási rendszerrel a begyülemző adóssomma már előre ismeretes (s rendkívüli eshetőségektől eltekintve bizonyossággal határozható meg); addig a hányadlati rendszerrel ez ellenkezőleg áll; mert csak akkor lesz ismeretes, ha az adókiütés tényleges eredményei megvannak, azaz a megfelelő finansz-évrnek a végén.

Mindkét rendszernek megvannak előnyei; sőt mindegyiknek bizonyos adónemek⁷⁾ vagy körülményekre nézve különös alkalmasossága. Nagy elterjedésnek a hányadlati rendszer azért örvend, mivel a felosztási rendszer nehezebben alkalmazható, s az adó-sommát előre meghatározni alig lehetséges; továbbá mivel az adózók egyenlőségének elvét (a gyakorlati nézete szerint) jobban juttatja érvényre; s e mellett e rendszerrel az adó-lábnak évről évre való s alig kívánatos változtatása is könnyen kikérül-tethetik.

¹⁾ V. ö. Jakob: St. Fin. 1199—1209. §§. Rau: Fin. Wiss. 281—291. §. Malchus: Handb. I. 370. sk. 1. Stein: F. W. 201—213. I. Garnier: Traité des finances XII—XIII fejt. Hock: Öf. Abg. 36—68. I. Walcker: Steuerwesen többhelyen, és Pfeiffer: St. Ein. II. 59. sk. 1.

²⁾ Részletesben Hock: id. m. 39—40. l.

³⁾ Fontos de mégis végleg meg nem oldott s egyáltalában az összes politikai társadalmi állapotokkal is összefüggő kérdés az, vajjon az így értelmezett adó-igazgatásban a községek is, s mily mértékben részesíttessenek. Vannak irók, kik majdnem az egész ügyet rájuk akarják bízni (p. o. D. V. Schrift 1853. 3-ik füzet. 215. sk. 1.) s a községi adókiütést s beszédet sokkal olcsóbbnak, könnyebb, sükeresbnek állítják; mások ennek a rendszernek egyenes ellentétét ajánlják, az adóügyi adminisztrációt a szoros központosítás elvére vélik fektetendőnek. Stein szerint a község némely adókra igen alkalmas adó-testet képez, másokra nézve nem, s azért e kérdést abszolút értelmében eldöntendőnek nem tartja. l. még Rau: F. W. 290. §.

⁴⁾ Stein: F. W. 207—208. l.

⁵⁾ Rau: Finanz-Wiss. 295. §. Hock: id. m. 57—58. l. Walcker: Steuerwesen 95—96. l.

⁶⁾ Ezt még „Contingentirungnak“ is nevezik a gyakorlati emberek. Példákat a két rendszerre nézve Hocknál id. h.

⁷⁾ Egészben véve Umpfenbacher azt mondhatni, hogy a direkt adók inkább felosztási, — az indirekt (vagy fogyasztási) adók pedig hányadlati adók; valamint azt is, hogy közvetlen és szoros alkalmazkodás az állam-szükséglethez, csak az egyenlő adók alapján eszközölhető.

58. §.

Folytatás.

B. Adósszedés¹⁾ (Steuererhebung). Ez a következő elvek szerint történjék: a) mindenekelőtt határozottan kell az adófizetőnek tudtul adni: hol (micsoda hatóságnál és közegeknél), minő pénzben, minő formában, és mily határidőben rovandó le az adó tartozás. Az utóbbira nézve különösen fontos, hogy oly időre szabassék ki a befizetés, mely a polgárok jövedelmének pénztárukba való befolyásával esik össze, nehogy az üzleti tőkéből kényszerüljön az adóköteles a fizetést eszközölni; továbbá, b) hogy ne követeltessék az adó egyszerre hanem részletenként, nehogy a fizetés igen nyomasztó legyen, sőt sok tőkét a productiótól elvonjon. c) Legyen az

adósszedés kevés költséggel és formaszerűséggel járó, nehogy a beszédési költségek által az államjövödelem aránytalanul kevesbedjen; továbbá ki-méletes, szükségtelen faggatásokat és zaklatást mellőző. d) Az adózó kezébe adókönyvecske adandó, melyből tartozásainak világos átnézetét mérithesse, s a befizetett részlekekért neki nyugtaként is szolgáljon. e) Csalárd bevallások minden módon megakadályozandók s szigoruan fenyitendők. f) A direkt adóknál a bevallások egy a község tekintélyesb tagjaiból meg-államhatósági közegekből alakított bizottság, vagy adó-jury²⁾ előtt tör-ténjenek, s ha az állami finanszügyész a bevallást elégtelennek tartja, vagy az adózó fél a jurynak túl szigora miatt panaszt emel, a bíraskodás egy a három fél által valamiszomszéd-községi jury tagjaiból alapított felebbezési forum által történjék³⁻⁴⁾. E mellett az adóbevallási jegyzékek mindenkor nyilvánosak. bárkitől megtekinthetők legyenek; minden adózó a bevallási bizottság elé könyveiből kivonatot tartozzék terjesztetni, s esküt letenni arra, hogy a törvényt meg nem sértette. Kétség esetében a bizottság vizs-gálatot s szakemberek kihallgatását rendelhessen el; ros lelkű bevallók ellen pedig a törvény egész szigora vétessék alkalmazásba.

C) Az adóhátralékokat (Steuerückstände) illetőleg, ezek az állam-háztartásban (a mely kiadásai fedezésében folytonosan és halasztás nélkül köteles eljárni) felette alkatmatlanok, s adólefizetési elnézés vagy később-rehalasztás engedélyéből erednek. Ez elnézés és engedély néha méltányos-sági tekintetekből kikörülhetlen, azonban adók lerovásában ok nélkül ké-sedelmesek kiméletet nem érdemelnek. Az adó-végrehajtásoknál (Steuer-exekution) fölőseges szigor mellőzendő, s például lefoglalás különösen élelamszerekre, ruházatra, munkaeszközökre stb. soha sem terjesztendő ki, mert ez által az adózó keresetképesége s vele adófizetési ereje is leronta-tik. Oly esetekben, hol az adózó polgár baleset, károsulás, elemi csat-pások stb. által fizetéseképtelenné vált: ideiglenes adómentességben, vagy részbeni, vagy végleges adóelengedésben részesítendő, föltétven, hogy az őt ért csapást hiteles módon bebizonyítja és igazolja⁵⁻⁸⁾.

Azon kérdérdést végre illetőleg: helyes és célszerű-e az adóbeszedésnek bérbeadása⁹⁾, a mit némelyek ajánlanak (ajánlanak jelesen azon okból, hogy így az állam a magánosokkal gyakori kellemetlen surlódásoktól megmenekül, kevesebb finansz-közegeket kényszerül tartani, s az adóösszegeknek egy-szerre és nagy summákban jut birtokába) azt válaszolhatni, hogy némely indirekt és fogyasztási adóknál (ut, vám, accisa stb.) hol a beveendő adó-összeg nagysága kiválólág a beszedő közegek helyismerete, szemessége s pontosságától függ (a mi állami közegeknél ritkán van és lehet is meg-oly nagy mértékben) az adókiütés nem helyteleníthető, főleg hogyha egész községek s nem magánosok (üzérek) a bérlők¹⁰⁻¹¹⁾. Minden egyéb adókra nézve azonban e rendszer kárhóztatandó lesz, és pedig azért: a) Mivel az állam mindég jóval csekélyebb összeget kap adó fejében mintha maga kezeli a beszédést, miután a bérlők rendszerint a legrosszabb esetet veszik számításuk alapjául, versenytől nem igen sarkalltatnak, s nyeresz-kadni is akarnak, tehát kelletlenül kevesebbet ígérnek. b) Mivel az állam oly főfontosságú jognak, mint az adóbeszedési gyakorlatát magánosok-nak, észszerűleg, és erkölcsi tekintélye veszélyeztetése nélkül nem enged-heti által; — a polgárok pedig a bérlők által még több s nyomasztóbb

zaklatásnak tétetnek ki, mert ez utóbbiak csak hasznukat hajhásszák, méltányossági tekintetek előtt nem hajlanak meg, adóelnézés vagy elengedésre pedig épen nem hajlandók. c) Bizonyos végül az is, hogy e rendszer még mindenütt gyűlölettel fogadtatott, sok belső zavarokra adott alkalmat (Frankonban a 89--ki forradalom előtt); másfelől az, hogy a bérleők által az államnak szorultságában jutott előlegek és kölcsönök rendesen nélkülözhetők, vagy ha elfogadtatnak, oly méreg-drágák, hogy nyomasztóbbak a nemzetre nézve bármely egyéb hitelműveletnél¹³⁻¹⁴⁾.

¹⁾ Irodalmi segédzerek: az előbbi §-ban elősoroltak.

²⁾ V. ö. *Tübing*: Zeitschrift für Staatswissenschaften 1862-ki foly. 497. sk. 1. és főleg *Walcker*: Steuerwesen 139—141. l. hol e kérdés tüzetesen elemeztek. A régi Athenében *Antidosis* és *Apographéne* nevezetett, midőn valaki polgártársa vagyonát igen kevésre bevallottnak hívéu, a magát pedig igen magasra becsültnek; kívánhatta a vagyon és adó kicserélését. Mindenesetre igen kemény eljárás volna, hogyha a státua az általa igen csekélyre bevallottnak vélt vagyontárgynak a becsároni magához váltására jogosíttatnék. Az adójury intézményét Badenben 1849-ben behozták, de 1854-ben megszüntetett. l. még *Pfeiffer*: 268—281. l. és *Rau*: F. W. 299. §. és *Walcker*: id. h.

³⁾ Adóeltitkolások s csalárdságok akadályozására szolgáló büntetésekről l. *Hock*: id. m. 54—57. l. ki egyebek közt e büntetést nem az adó-tárgy hanem az adó nagysága szerint meghatározandónak nyilvánítja.

⁴⁾ A rossz vagy késedelmes adófizetők tekintben némelyek által ajánlott *egyetemleges-szavatosságnak* (Solidarhaft) követelése a község adóköteles polgáraitól, — elvül nem fogadható el, mert bár előnyös lehet az államra nézve, ép a jó és pontos gazdára nézve képezne felette súlyos terhelést. l. *Roscher*: Nationaleconomie des Ackerbaus 323. l. 5-ik jegyz. és *Walcker*: id. m. 193. l.

⁵⁾ L. *Stein*: 211. l.

⁶⁾ A késedelmi kamatok kirovása, főleg helytelen alkalmazás mellett, igen súlyosíthatja sokaknak adóterhét, de a mennyiben bizonyos módját a pontossághoz és rendhez való szoktatásnak képezi, s másfelől a pénzügyi kormány rosszul befolyó jövedelmek mellett gyakran lebegő adósságok tételére kényszerítetik, melyekért kamatok fizetendők, — föltétlenül kárhözhatni nem lehet. Az adóbeszedés költségeiről l. *Hock*: id. m. 40—41. l.

⁷⁾ Némely adóköteleseknek engedett kedvezmények a lefizetés stb. határidejét s módozatát illetőleg, nem szokatlanok, de szerfelett nem is terjesztendők ki. l. *Hock*: id. m. 62. l.

⁸⁾ Az adófizetési határidőkről (Steuertermine) l. *Stein*: 210. l.

⁹⁾ L. e kérdésről *Jakob*: F. W. 852. sk. §. *Rau*: F. W. 288. §. *Hock*: Off. Abg. 61—64. l. *Macculloch*: On taxation 30. sk. l. *Bentham*: Theorie des Peines et des Recompenses II. 208.

¹⁰⁾ Nem föltétlen ellenzói a bérletrendszernek *Bentham*, *Macculloch*, *Jakob*, és *Hock*; ellenben nem szószóllói *Rau*, *Malchus*, *Murhard* stb. Történelmileg szemléltetve helyes *Roschernek* ezen megjegyzése: „Die älteste Art der Steuererhebung ist die Repartirung; hierauf folgt die Regie durch Staatsbeamte, bei den direkten Steuern in der Regel immer beibehalten; die Verpachtung ist bei indirekten Abgaben in Anfange nicht unraathsam, um dem Privatinteresse des Pflüchtigen das energische Privatinteresse des Pächters entgegenzustellen, auf die Dauer besteht sie aber nur in Ländern wo die Geldoligarchie vorherrscht.“ (Grundriss 121. l.)

¹¹⁾ Nem azonos a kibérlési rendszerrel azon eljárás, midőn valami község bizonyos díjért az államhatóságok helyett hajtja be az adókat; itt ugyanis a község nem vállalkozó, hanem egyszerűen állam-közvegeket helyettesítő organumként szerepel l. példákat *Hocknál* id. m. 62. 63. l.

¹²⁾ Ott hol magánosok kezébe jut az adószedés, gondoskodni kell a felől, hogy azok önkényesen el ne járhassanak, *fenyítési jogot* pedig épen ne gyakorolhassanak, pártas és peres ügyekben az intézkedés az államhatóságokat, s a bíróságokat illetendő.

¹³⁾ Néha az adókötelesnek: tartozásának meghatározott *állomány* alapjáni megoldása engedtetik meg (Abfindung, Abonnement), a mi nem egyéb mint hogy bizonyos te-

kintetben az adózó polgár saját adóját bérlé ki. (l. *Hock* 63. l.) E rendszer félszűrsége és hiányai azonban már *Royer Collard* (Moniteur 1822. p. 619) s mások által felismertettek. l. péld. *Parien*: Traité I. 14. 262. l.

¹⁴⁾ Az adóbeszedés költségességétől minden áron kell óvakodni. Statistikaileg érdekes adat e tekintetben, hogy *Nagybritanniában* a beszedési költség a direkt adóknál $3\frac{1}{10}$, az indirektnél $4\frac{3}{10}$ százaléka a bevételeknek; míg *Poroszországban*, melynek köz-tudomásilag legjobb adóigazgatása van, a nevezett számarányok 4 s illetőleg $9\frac{1}{10}$ százalékra rugnak; — mire nézve *Hock* azt jegyzi meg, hogy a beszedés e momentuma jó vagy rossz finanszigazgatásnak criteriumjaul nem tekinthető.

59. §.

Az adóügy történeti fejlődésének főbb mozzanatai¹⁾.

Az adók a történelem kétségbevonhatlan tanutétele szerint oly általánosak s oly régiak, mint a szervezett társadalmi élet; mindenütt és mindenkor léteztek a hol csak embereket állami közületekben találunk; s eltérések vagy különbségek csak a *tárgyra* és a *formára* nézve állottak fenn, a melyből az adótartozás itt és amott tényleg lerovatott.

Az adóügy *külső* történetét illetőleg, tény az: a) hogy az minden országban és minden népnél szoros összefüggésben fejlődött ki és állott mindenkor a *politikai viszonyokkal*, s névazerint az összes alkotmányi és igazgatási ügygyel, s legközvetlenebbül a közszabadsági és polgárjogi érdekekkel. b) A középkori államrendszer egyik vezérelve az, hogy a szabad honfinak, más tartozásai, mint a had- és fegyverreli szolgálat (s községi szolgálatok, meg természetbeni adakozások) a közület irányában nincsenek; míg a későbbi századokban az adó- és tehermentesség már csak *bizonyos* rendek és osztályok előjogaként jelenkezik, s a többiek mindannyian meghatározott szolgálatokra köteleztetnek. c) A *rendi képviselő* korában, a főuri osztály s itt ott a polgárság által is élvezett adómegszavazás és megtagadás-jog a fejlődező *alkotmányosság* (Constitutionalismus) egyik főbb intézményét képezi; azonban e jog sokhelyütt (főleg a reformáció által érintett legtöbb német államokban) az *absolut monarchia* megszilárdulásával tetemesen megszorított, itt ott végkép el is töröltetett. d) Innen támadt a modern képviselőtek szakadatlan küzdelme a korlátlan monarchákkal, hogy ama jogot ismét kivívják, s azt mondhatni, hogy csakugyan e jognak érvényrejutásával párvonalosan haladt a *politikai szabadság* kifejlése és diadala is általában²⁾.

Teljes joggal állithatni továbbá, hogy ott, a hol a nemzeti háztartásban már az *adók* szerepelnek túlnyomólag, a többi jövedelemforrások pedig háttérbe szorulnak: a státuszgazdaság és a magángazdaság közti *kapcsolat* s *érdekvizonyosság* legteljesebb; — valamint az is kétségtelen, hogy életerős gazdag és magas műveltségű népek azok, melyeknél az adók, dacára súlyos voltak, nem csak *könnyen* azaz különös megerőltetés nélkül, hanem *készségesen* is fizettetnek, s hol minden néposztály valódi adóképesége szerint, hazafiasan és buzgó törvénytisztelettel járul az államszükségek fődözéséhez; — egyik legkiválóbb jellemvonása végre századunknak az, hogy az általános adókötelezettség s az egyenlékeny polgári teherviselés nagy elve már mindenütt elismertetik és érvényre jut.

Az adóügy *belső történetére* nézve pedig a következők észleltetnek:

a) Az államok első fejlődési szakjaiban rendszerint inkább terménybeli mint pénzádókkal, s legkiválóbban birtok s *vagyonbeli* adókkal találkozunk; az *indirekt* és fogyasztási adók, valamint a szövevényesb *jövedelemadó* ellenben egészbenvéve csak a fensőbb műveltségi fokokon, midőn az ipar és forgalom, az élvezetek és keresetforrások jobban kifejelettek, válnak jelentősbevévé és uralkodókká¹⁾. b) Tulajdonképeni *adórendszer*, azaz bizonyos egységes köre az adózási formáknak és fajoknak s az ezekre vonatkozó szabályoknak, rendszerint csak magasb fejlődési polczokon jelenkezik; kezdetben a nyers foglalatás „később a kivetés hiányosságát eltakarani hivatott sokfélesége az adóknak és adónemeknek lévén a fő irányelv“. — c) Az *ujkori* adórendszerre nézve határozó mozzanat az, hogy szorosban *pénzádói rendszer*, a minek tulajdonithatni jórészen azt, hogy a modern adóügy ésszerűbb alakbani megállapítása s kivetele lehetőségessé vált, s hogy az államgazdaság ezen sarkalatos ágának folytonos tökélyesbitése az államférfiui reformtevékenység egyik fő-czélpontjává vétethetik. — d) Oly államokban végül, melyek különféle alkatrészekből állanak, az tapasztaltatik, hogy a tartományi adórendszerek különbfélesége csak az idők folyamában egyenlítettethetik ki, s foglaltathatik egy egységeseb „egészszé“ össze.

Ezekkel kifejtettük volna az adó-ügy elméletének *általános részét*, s áttérhetünk ugyanannak *különleges tanaira* névszerint pedig az adók két fő-osztályának: ugymint az *egyenes és nem egyenes* adók tüzetes és egyenkénti elemzésére.

¹⁾ V.ö. *Parieu*: Traitéjéj általában, és *Journal d. Écon.* 1857. folyam. *Brockhaus*: Gegenwart III. köt. 97. sk. 1. *Roscher*: Grundriss 119. sk. 1.

²⁾ Legnagyobb példát szemléljük e küzdelemnek Angliában és Franciaországban, a *mottó* a népszabadság, emitt a fejedelmi hatalom-telj és korlátlanág részére dőlven el a küzdelem.

³⁾ *Roscher* azt mondja: „Je mehr in einem Staate Industrie- und Handel über der Landbau vorwiegen, desto grösser werden die indirekten Steuer im Verhältniss zu den direkten sein.“

HARMADIK FEJEZET.

AZ EGYENES VAGY KÖZVETLEN ADÓK EGYENKÉNT.

60. §.

Az egyenes adók általában.

Az egyenes adók¹⁾ (melyeknek fogalma fentebb már meghatározott) azok, a „melyek alapján az állam-polgárokra, közhatóságilag kitűdött *vagyonuk*, s különösen *jövedelmök arányában*, bizonyos mérszabály szerint, meghatározott adóösszeg közvetlenül kivettetik, s ugyanilykép be is szedetik²⁾.“ — Az adók ezen nemei annyiban a mennyiben forrásukat lényegileg a *birtok*, meg a szellemi vagy anyagi munka és foglalkozásból folyó *jövedelem* képezi, birtok- és jövedelemadóknak, a mennyiben pedig a *jövedelem* alapja és föltétele a termelés, a productio, — *termelési adóknak* (Productionssteuer) is neveztetnek³⁾. Megjegyezvén, miszerint a *jövedelem* szempontjából kiinduló osztályozás legujabban élesebben kezd megkülönböztetni: *hozadéki és jövedelmi* adókat (Ertrags-Steuern, és Einkommensteuern); amazok alatt a termelés és üzlet *tárgyára* (p. o. földre, házra, gyári vállalatra, értéktökére, fizetvényre stb.) vetett, emez alatt pedig a *gazdálkodó alanyt* mint ilyent érintő és célbavévo adók értetvén.

Ha az egyenes adók osztályozásában a nemzeti productio s minden gazdasági tevékenység három fő tényezőjének: a földnek, munkának és tőkének szempontja vételik irányadóul: e három fő egyenes adónemet találjuk: 1-ör *föld- vagy telekadó*, 2-szor *munkaadó*, és 3-szor *tőkeadó*⁴⁾, melyek körében némely újabbak ismét három külön csoportot különböztetnek meg, ugymint a *reál-adókat* (föld- és házáadó), a *kereset-adókat* (Erwerb-Steuer), és a *járadék-adókat* (Renten-Steuer).

Az alantabb következő fejtegetésekben a direkt adók *minden*, történelmileg és tudományilag, ismeretes főbb nemei egyenként vétetnek vizsgálat alá, a nélkül azonban hogy ez elemzésekkel azt akarnók kifejezni, hogy mindezen adónemeket helyeseknek vagy igazoltaknak ismerjük el. — Általános *irányelvként* e helyütt csak arra utalván, hogy a *direkt* adók annyiban, hogy határozottak⁵⁾, a terheltetés mérvét az állam és a polgárok által teljesben felismerhetővé tevők, az egyenlőkenységet jobban biztosítók, végre kevésbé szövevényesek és átlátszóbbak: a helyes finans- s adórendszernek nélkülözhetlen alkatelemül tekintendők, s oly szervezete az államháztartásnak, mely ezen adókat kizárná, som az élet sem a tudomány követeléseivel meggyeztethető nem volna.

Ezen egyenes adók sorában különösen a következőkkel találkozunk:

- 1) A fejadó vagy személyadó.
- 2) Az általános birtokadó.
- 3) Az általános jövedelemadó.
- 4) A telekadó.
- 5) A házadó.
- 6) Az iparadó.
- 7) A tőkekamatadó.
- 8) Munka-, bér- és fizetvény-adó.
- 9) A direkt fogyasztási- és fényüzési-adó.
- 10) Az örökségi adó.
- 11) A kiegyenlítő jövedelem-adó.

¹⁾ V. ö. Garnier: Traité des finances VI-ik fej. 2-ik pont és IX. fej. 1-ső pont; Stein: Fin. W. 215. sk. l. Rau: F. W. 297. §. Hock: id. m. 88. sk. l.

²⁾ L. fentebb a jelen műnek 44-ik §-ját. Hock szerint „Direkte Steuern sind jene, die das Gesamteinkommen, oder einzelne Zweige und Faktoren des Einkommens belasten.“ Garnier szerint pedig: „Par contributions directes on entend celles, deman- dées directement, nominativement, régulièrement, et périodiquement, au contribuable immatriculé, consistant en une partie de son avoir ou de son revenu“ stb.

³⁾ A direkt és indirekt adókat Stein még így különbözteti meg: „Die direkten Steuern treffen denjenigen, der das Steuerobjekt besitzt, ausserdem stehen sie in einem bestimmten Verhältnisse zur Steuerquelle; — die indirecten Steuern werden hin- gegen auf Güter gelegt; die theils im Augenblicke ihrer Besteuerung noch keinen letz- ten Eigenthümer haben, theils auch keine scharfe Bestimmung ihrer Steuerquelle oder ihres Reinertrags zulassen.“ (F. W. 187. l.)

⁴⁾ Erre nézve jól mondja Höfken: (Die Reform der Besteuerung in Oesterreich cz. nagy értekezésének 6-ik lapján). „Mintán a gazdaság tiszta hozadéka (Reinertrag) a maga elemei (tudni illik föld, munka, és tőke) szerint az egyes esetekben gyakran el nem különíthető, mert ama termelési tényezők együttesen hatnak: adó-czéllok tekintben az következik, hogy lehetetlen a megadóztatásnál minden egyes termelésfaktor részét a gazdaság eredményében (nyereségében) határozottan kijelölni; s hozzászói: „Eben hierin finden die bestimmte gleichartige Objekte erfassenden und nach festen Normen erhö- benen Specialsteuern wesentlich ihre Begründung.“

⁵⁾ Rau, kinek definitiója szerint az egyenes adók *becslési adók* (Schätzung-ok) utal itt különösen arra, hogy a direkt adók kényeszerű feladatává teszik a finanszhatóságnak a polgárok adóképességét kinyomozni, s ez alapon minden egyes irányban adó- kövételést intézni.

61. §.

Az egyenes adók és a kataszter.

A direkt adók helyes fogantatavételének egyik főfeltételét a ozél- szerűen készített *adósorozat* vagy *kataszter* képezi;¹⁾ mely alatt „rendsze- res s hatósági közegek által létrehozott jegyzéke értetik minden adótár- gyak s az ezekből folyó jövedelemnek, utalással amaz adótárgyak birtoko- saira, és azon ismérvekre, a melyek segítségével a jövedelem kituda- tott és megállapítottaték“²⁾.

A kataszter tehát mindenekelőtt az egyenes adó alá eső valamennyi *tárgyak* (termelési és kereseti források) s az ezeket tulajdonban tartó *sze- mélyek* (adózó polgárok) teljes kitudásától függ; s azon rendeltetéssel bir, hogy az egyes adótárgyak jövedelmezőségének s *tiszta hozadékának* (Rein-

ertrag) minél pontosb fölismerésére vezessen; az adó helyes kivetéséhez megkívántató adatokat minél teljeseb mérvben egybefoglalja; nemkülömben azon *változásokat*, melyek időnként az adótárgy tulajdonosa, vagy jövedel- mezősége tekintetében előfordulnak, nyilvánlatban tartsa.

A kataszteri munkálat alapján az adóköteles polgárok tényleges adóképessége határozott kifejezésre hozható, és pedig, miután a katasz- terből az adó, mely valamely tárgy után fizetendő leszen, csak akkor világlik ki, ha egyidejűleg az *adóláb*, vagyis az is tekintetbe vétetik, bizo- nyos nagyságu jövedelem után hány százalék jár: az adólábnak egyidejű alkalmazása folytán.

Kataszter *többféle lehet*, jelesen az adó alá eső főtárgyak különfélesége szerint; például telekadókataszter, ház-, tőke-, iparadó-kataszter, stb. a gyakorlati életben azonban kiválólag (tehát a szót szorosb értelemben véve) a föld- vagy telekadó-kataszter szokott alatta értetni. — Van továbbá különbség a különnemű kataszterek között a *tartamra* nézve, mennyiben az egyik sokkal *állandóbb* s huzamosb időn át használható (mi- lyen például a ház- vagy földadói); a másik pedig *változékony* s gyakrab- ban helyreigazitandó, milyen például az iparadói, vagy a tőkeadói ka- taszter.

Bármily pontos és teljesen elkészített legyen is azonban a kataszter, tökéletes és mindenoldalú fölismerését a vagyoni és jövedelmi viszonyok- nak közvetíteni nem képes. Megkell azért rendszerint elégednünk ez ala- pon a valóság és az igazi tényállás kitudásának azon *megközelítésével*, a mely nagyobb tévedésektől megóv, az adókivetésben stb. feltűnő egyenetlen- ségek elkerülését lehetségessé teszi, s továbbterjedő kombinációkat ki nem zár. — A dolog természetében rejli e nagy nehézségeinél fogva az adóso- rozati munkálatnak, de meg egyszerűsítés tekintetéből is, általánosan kö- vetett elv az, hogy a vagyonnak és jövedelemnek csak átlagos *köszép-tétele* szokott fölvetetni, s különösen sem azon nagyobb hozadék, melyre valaki *különös* szorgalom, szakavatottság vagy természeti előnyök folytán teszen szert, sem azon jövedelem-*kevesélet*, mely a rest vagy ügyetlen gazdának jut, — nem vétetik számításba.

A mi végre a kataszteri munkálat elkészítése körüli eljárást illeti: a) a szükséges fölvételek olyképp lesznek eszközöndők, hogy az adózó pol- gárok szükségtelenül ne terheltessenek, s faggatásoktól menten marad- janak. b) A jövedelem kitudása vallomások útján teljesen nem lévén elér- hető, egyrészt szakképzett kormányközegek, másfelől tekintélyes részrehajlatlan és ügyismerettel biró magápolgárok közreműködése ki- vántatik meg, hogy megnyugtató eredmények érettethessenek el. c) Bizo- tosítassék minden adózónak a jog, hogy helytelen vagy hátrányosaknak vélt becslési fölvételek ellen felszólalhassanak, s a megigazítást követel- hessék. Végre d) legyen mindég főtökintet arra, hogy az időről időre elő- forduló változások a birtokban és hozadékban stb. az adósorozatba ponto- san bevezetessenek, s minden kétértelműség vagy bizonytalanság az egyes sorozati tételek- és följegyzésekben elkerültessek. Szükségtelen végül említeni is, hogy a helyesen készült kataszter az összes adórend- szernek, s főleg az okszerű adópolitikának alapja, s legelső föltétele, s

hogy tényleg azon arányban tökélyesbedett is az egész modern adóügy, a mely arányban a kataszter-ügy kifejlődött s szabályosb alakot ölté¹⁾.

¹⁾ V. ö. *Bau*: Fin.-Wiss. 298—300. §. *Stein*: Fin.-W. 216—219. l.

²⁾ E szó „kataszter“ e szóból: „capitationis regestrum“ veszi eredetét. *Machiavelli* szerint (*Storia fiorent.* 4-ik könyvb.) e kifejezés legelőször Florenzben használtott bizonyos birtok-adói nemre nézve, mások a görög *καταστασις* (egybeállítás, rendezési sorozat) szóból vélik lehozhatni.

³⁾ *Stein* szerint: „Der Kataster dient bei den direkten Steuern dazu, den Reinertrag des Kapitals als Steuerquelle zu finden, zu messen, und mit dem Steuerfusse zu belegen;“ és tovább: „Die Messung, die Classifizierung, und die Einschätzung, aufgezeichnet, und zur Grundlage der Steuererhebung gemacht, bilden den Kataster, und die hiedurch erhobenen Steuern: die Kataster-Steuern.“

⁴⁾ A kataszter praktikus berendezését és készítését illetőleg a következő §-ok, jelesen pedig a telekadóról szóló szakasz nyújt közelebbi felvilágosítást.

62. §.

Az egyes direkt adó-nemek; jelesen: A) Az általános birtokadó.

Az egyenes adók sorában első helyen az állampolgárok vagyona és tőkéire közvetlenül kivetett, s egyéb adónemek mellőzését célba vevő ugynevezett „általános birtokadóval“ (allgemeine Vermögensteuer) találkozunk¹⁻²⁾. Ezen adót sokan különösen azért tartják ajánlatosnak, mivel általa (nézetök szerint) minden társadalomtag a rendelkezésére lévő birtok és vagyon arányában érintetvén, az adó-ügy legnagyobb egyszerűsége és egyformasága éretik el³⁾.

Tüzetesb indokolására a következők hozatnak fel⁴⁾: a) a vagyon és birtok-tárgyak könnyen lévén felismerhetők és meghatározhatók, az általános birtokadó behozatala és érvényben tartása sok nehézséggel nem jár s nagy költségeket sem okoz; b) nem terhelvén a jövedelmet közvetlenül, az utóbbinak nagyobb erélylyel, szorgalommal, és munkássággal való szaporítására sarkall, és ezáltal a közvagyonosodást is előmozdítja; c) ez adó által oly javak és értéktárgyak is belevonathatnak a megadóztatás körébe, a melyek jövedelmet ugyan nem, de másnemű élvezetet (p. o. kéjlakok, parkok, fényüzelmi javak, stb.) nyújtanak; s következőleg azon igazságtalanság is megszűnik, hogy a jövedelemben mindegyik egy része a tőkének is fogyasztatni szokott⁵⁾; d) hogy a birtokadó ott, hol ugynevezett holt tőkéket érint, úgy jelenkezik mint (teljesen igazolt) fényüzési adó⁶⁾; ott pedig, hol *productiv* vagyon-tárgyakat, hasznolt, sőt még jobb hatásu, mint a jövedelem-adó, a mennyiben minden tőkét egyaránt ér; s ha azután valaki különös ügyesség és szorgalommal többet bír szerezni mint mások, teljesen élvezi is nagyobb erőfeszítésének gyümölcseit, miben mindenesetre a leghatalmasb tevékenységi rugó rejlik; e) onnan, hogy valami adó a vagyonra vagy a tőkére vettetett ki, korántsem foly szükségkép az, hogy az utóbbi által viseltetik is, mert az állampolgár azt jövedelméből is fizetheti⁷⁾. f) Bizonyos végre, hogy a birtokadó, lényegileg a tehetősb osztályokra irányulván, a demokratikus elemeknek kedvez, továbbá, hogy a személyes szolgálatokból élő polgárok tektb. kiméletesb; végre azt is megakadályozza, hogy a nagy tőkés, ki egy

ideig visszavonulva az üzlettől, jövedelmet nem mutat fel, adómentes ne maradjon.

Mindezekkel szemben azonban számos s pedig nagy hiányával és hátrányával is találkozunk ez adónak⁸⁾. Így jelesen: a) sok oly tőkét és vagyontárgyat, mely birtokosának semmi jövedelmet sem hoz, adónak vetvén alája, azon veszélyt idézi elő, hogy egyesek igazságtalanul terhelhetnek, sőt maga a törzs-vagyon álladéka is megcsorbítottatik, a mennyiben a szerzési tőkék lerontatnak, s az adóköteles, helylyel közel, a végből csak hogy adóját lefizethesse, termelési közegei, gyűjteményei (például a tudós: könyvei) munkaszerei, marhaállománya eladására, vagy elzálogosítására kényszerülhet. b) A birtokadó, rideg következetességgel alkalmazva, a közjövödelmek egy igen jelentékeny forrását, t. i. a munkából és személyi szolgálatokból folyó társad. jövedelmet érintetlenül hagyja, s így ez irányban is az egyenlőkénység nagy elvével ellentétbe helyezkedik. c) A birtokadó az általa érintett vagyon s tőke valódi jövedelmezőségére figyelemmel nem lévén, s azt, hogy egy és ugyanazon törzsvagyon különböző elhelyezésben különböző jövedelmet eredményez, szem előtt nem tartván: a valódi adóképeseknek mind forrásait mind ismérveit hibásan mérlegetti, s azért az arányosság követelésének se tesz eleget. d) A vagyon megadóztatásánál a főszűly a holt jószág tömegre fektettetik, az emberi ész, akarat, ügyesség és leleményesség pedig, a mely a vagyonnali bánásmód eredményességére nézve oly határozó fontosságú momentum, — a számításból kihagyatik. e) A birtokadó annyiban a mennyiben annál súlyosban nehezedik a vagyonra, mennél nagyobb ez utóbbi, a takarékosagra és tőkeképzésre is lankasztólag hat⁹⁾; végre f) az ez adónem által föltételezett hivatalos összeírása a birtoktárgyaknak nemcsak sok zaklatással lenne összekötve, de még megnyugtató eredményekre sem vezetne, s a vesztés csak az állam volna.

Eredményül áll ezek szerint az, hogy az általános birtokadó, a tudomány szempontjából nem helyeselhető; azonban mint szorosb ért. vett (az az kellő határok közt és enyhe mértékben alkalmazott) birtokadó, egy organikus adópolitika kiegészítő részekint, különösen pedig nagy állami szükség idejében¹⁰⁾, igazolt és indokolt lehet.

¹⁾ V. ö. *Kröncke*: Anleitung zur Regulierung der Steuern (1821) *Harl*: Hdb (1811) I. 515. l. *Jakob*: St. F. 566—579. §§. *Bau*: Fin. Wiss. 402—405. §. *Hock*: Öffent. Abg. 76. sk. l. *Stein*: Fin. Wiss. 219. sk. l. *Pfeiffer*: St. Einnahmen. II. köt. 292—305. l. *Walcker*: Steuerwesen 116. sk. l. *Royer*: Theorie stb. II. 103. sk. l. *Macculloch*: Taxation stb. 109. sk. l. *Maurus*: Besteuerung (1870) 115. sk. l.

²⁾ *Stein* ez állítása, illetőleg definitiója; „Durch die Vermögenssteuer werden alle in einem Vermögen befindliche Kapitalien auf eine Einheit reduziert, und in Geldwerth ausgedrückt,“ csak némi megszorítással áll.

³⁾ Tényleg találkozunk ez adóval az ókorban Görögországban és Rómában, az újabbkorban többhelyütt, s főleg republikanus és szabad institutiókkal bíró országokban (Hamburg, Svaitz, Hollandia) l. *Bau*: id. m. 402. §. jegyz. *Pfeiffer*: id. m. 294—295. lap.

⁴⁾ Jelesen *Kröncke*, *Harl*, *Seutter*, *Mathy*, *Pebrer* (Hist. financière-jében), továbbá némileg *Pfeiffer*, *Hock* és *Walcker* által.

⁵⁾ Bővebben *Hock*: Öffent. Abg. 76. sk. l.

⁶⁾ Péld. *Wellington* közismeretüvé lett 100,000 fontos bankjegye, képgyűjteményében mutatva — mért maradjon adómentes!?

7) „Eine Vermögenssteuer kann auch so bemessen sein, dass sie bloss einen Theil des reinen Einkommens oder des denselben ersetzenden Genusses in Anspruch nimmt, und es ist für die Wissenschaft gleichgültig, ob eine Steuer 5 % des reinen Einkommens oder aber 1/4 Prozent des diesem entsprechende Kapitals betrage.“ (Hock.) Megjegyzendő még, hogy a Hermann-Schmoller-Walcker-féle jövedelem-definió alapján, a helyesen értelmezett birtokadó (szoros értelemben) a jövedelem-adóval benső összefüggésben s analógiában mutatkozik. L. még Walcker: 116. sk. 1. Laspeyres: Bluntschli St. Lex. id. köt. 109—110.

⁸⁾ Ezekre utal kiválólag Rau, Stein, Macculloch, s némileg Stuart Mill is.

⁹⁾ Akadályozza különösen azon nemesb s fensőbb jellegű fényűzést is, mely a magas műveltség és anyagi jólétnek egyrészt jele, másrészt folyamánya, s mely jórésben egyedüli zománca az ember emberies életének és létezésének. L. Pfeiffer: II. 302. lap.

¹⁰⁾ Mint például 1812-ben Poroszországban történt, s legújabbán Ausztriában Breszel volt pénzügyminiszter által vétetett tervbe. Mig másfelől a Debatte cz. pol. lap (1868-ki febr. 25—28-ki számaiban) egy combinált birtok- és fogyasztásadó rendszerét hozta javaslatba.

63. §.

B) Az általános jövedelem-adó¹⁾.

Tekintettel arra, hogy az állandó természetű adók fizethetésének legbiztosabb forrását a polgárok szabályszerűleg ismétlődő bevételei (jövedelme) képezik, s hogy az egyes szellemi úgy mint anyagi birtokának mérve megfelelő kifejezést mindég ugyanannak jövedelmében találja, tehát az állampolgár személyiségének összes gazdasági ereje is legjobban jövedelmén mérhető²⁾: legigazságosabb s legjobb adórendszer az léssen, a mely a jövedelem, s jelesül az osztó igazságnak, épúgy mint a közgazdaságnak, sőt magának a jól felfogott pénzügyi érdeknek is legmegfelelőbb tiszta jövedelem bázisára fektettetik, s a társadalom tagjai közt ezen momentum szerint osztja meg az adóterhet³⁾.

Ezen elvből kiindulva újabb időben több szakember által egy az eddig fennálló adók mellőzésével járó új adórendszer: az általános jövedelemadó hozatik indítványba⁴⁾, mely jelesül abban állana, hogy a polgárok jövedelme (bármely forrásból legyen is az merített) egyenlő módon kipuhatolva, s egy össz-sommába együvé foglalva egyforma adóalá szerint terhelhetnék, az az vettetnék adó alá⁵⁾. — Közelebbi indoklásul ennek a következőkre történik utalás⁶⁾: a) az általános jövedelem-adó a legigazságosabb és legegyszerűsebb; mert az adóképeség egyedül biztos mérszabálya a tiszta jövedelem szerint terhelvén a társadalom tagjait, mindenkit arányosan érint; a vagyonszabályokat jobban, a kevésbé tehetőseket kevésbé, míg a szegényeket szabadon hagyja; s így a szociális surlódások és elégtelenségi mozgalmak egyik főokát is megszünteti. b) Helyes és indokolt ez adó azért, mivel nem csak minden adóképes polgárt, hanem minden, bárminemű és alapu, jövedelmet is elérvén, a most fennálló adórendszer mellett kellőképp nem terhelte pénzaristokrátiát, s sok fényesen jövedelmező személyi szolgálatokat is adókötelezettség alá von. c) Ezen adó mellett az adóterhelhetőség mindenkin csak tetteges adóképesége arányában nyugszik; sőt a létbiztosításra szükségelt összeg is könnyen meghatározható; — míg az uralkodó rendszer mellett némely osztálya a társadalomnak nagyon is súlyosan terhelhetik, mások alig érzik a

terhet, s általában teherenyelőlenség és aránytalanság létezik. d) Az ált. j. adó könnyen, nagyobb költségek s bonyodalmas adókiutvetési munkálatok nélkül vettethetik ki és szedethetik be, s ugyanazért az állampénztár lehető legbőseges ellátására is alkalmas. Végre e) Előnye ez adóformának az, hogy beszédese a vállalkozók faggatásával nem jár; a fennálló adórendszer sok és különféle adónemeit mellőzhetővé teszi; az egyeseket terhelő adósságoknak (melyek kamatai az adó alá vetendő jövedelemből levonandók) figyelembevételét lehetségessé teszi⁷⁾; végre a jelenleg gyakran előforduló s felette sújtó hatású kétszeres megadóztatás veszélyeit is elhárítja.

Ezen érveléssel szemben, az „általános jövedelemadó“ ellenzői⁸⁾ a következőkre utalnak: a) hogy a jövedelemadó a teljes egyenlőséget és arányosságot a társadalom tagok terhelésében nem biztosítja; mert a pusztán adókiutvetés a jövedelemre nem biztosítja azt, hogy az adó tetteges csakugyan az által viseltessék is, kire a törvény a kiutvetésnél célzott⁹⁾. b) Az egy-jövedelem-adó mellett is érintetlenül fog mindég sok vagyon és jövedelem maradni (mozgó tőkék, értékpapírok stb.), melyet jelesül kellőképp constatizálni és fölismerni lehetlen; míg másfelől azon hiányban szenved ez adóforma, hogy sok jövedelemnél (p. o. személyes szolgálatokból folyónál) az annyira fontos tiszta jövedelem helyesen nem is állapítható meg. c) A történelem tanúsága szerint a jövedelemadó, magában állván, seholsen bírta magát soká fenntartani; legnagyobb hiánya pedig az, hogy gyakorlati kiutvetésének nehézségei legyőzhetlenek. Legyőzhetlenek jelesül, a mennyiben a megadóztatás alapjának, a jövedelem nagysága és mérvének kellő meghatározása, számtalan akadályokra talál. A jövedelemkiutvetés ugyanis vagy az adóköteles polgárok bevallása, vagy hatósági közegek és bizottmányok nyomozásain alapulhat¹⁰⁾. Mindkét mód azomban tökéletlen és hiányos. A „bevallás“ jelesül azért, mert a polgároknál a kellő őszinteség, igazmondóság, belátás és önzetlenség nem található, sokszor szociális vagy üzleti tekintetekből is hiányzik; sőt arra is vezet, hogy az ügyes és ravasz polgár eltitkolásaiból eredő hiányt a jólelkű és őszintébb adózónak kell pótolnia, s az állami érdek a magán-érdeknek egyenesen utána helyeztetik. — A hivatalos felvételek azért, mert az ezeknek alapul szolgáló támpontok és adatok rendszerint felette hiányosak; visszaéléseknek, különböző magyarázatoknak, kedvezés és ellenszenvennek a nyomozó közegek eljárásában tárt kapu nyitattik, s az eredmény, mely ily uton nyertetik, rendszerint felette ingadozó és kinem elégtő szokott lenni! — Kétségtelen e mellett, hogy a jövedelem-kiutvetés legtöbb esetben a polgárok egyéni szabadságának igen nagy mérvbeni megszorításával, üzleti tekintetben nem ritkán túrhetetlen faggatással és zaklatásokkal, a családi élet szentélyeibe való beférkőzéssel stb. járna, s így az állam és annak törvényei és közegei ellen gyűlöletet és ellenszenvet ébresztne¹¹⁾. — Az általános jövedelem-adónak sükeres fogathavétele végre azért felette nehéz napjainkban, mert az ipari és forgalmi élet rendkívül bonyolult voltánál, s az üzleti és kereseti viszonyok változatossága- s sokféleségénél fogva is a polgárok adóképeségét kellőképp felismerni, s az annyira szükséges ellenőrzést illően gyakorolni mindinkább lehetlenné válik; másfelől az ez adó-

val azükségkép járó igen magas adólab mellett a fölvételek elháríthatlan hiányai elviselhetlen teher képeznének.

Eredménye az előrebocsátottaknak tehát abban foglalható össze: 1-ör hogy az ált. jöv. adó elméletileg szemlélve ugyan közel jár a jó és tökéletes adórendszer eszményéhez, sőt egyik czélpontját is kell hogy képezze minden adószervezési törekvéseknek¹²⁾: azonban gyakorlati kivitelének legyőzhetlen nehézségeinél fogva egyedüli (minden hozadék-adókat mellőzhetővé tevő) adóformát nem képezhet; 2-ör hogy a jövedelem-elvére épített adószervezet csak úgy lesz indokolt és czélszerű, hogyha a polgárok tulajdonában lévő jövedelem-források és adótárgyak (az az telek és ház, ipar és vállalat, tőke és tiszt stb.) helyes kataszter nyomán *külön és egyenként* vétetnek fel¹³⁾ és érintetnek tiszta hozadékuk után a törvényben megállapított adólab szerint; 3-ör hogy az általános jövedelmi adóknak egy állam adó-rendszerében *főleg rendkívüli időben* s körülmények közt, vagy pedig oly végből engedtetetik hely, hogy (mint némely legújabb írók tényleg követelik) mint *kiegészítő adónem* (ergänzende Einkommen-Steuer) a többi egyenes adók kivetésében elkövetett hibákat s aránytalanságokat helyreüsse, s ily módon a társadalom különböző osztályai közt az adóviselés egyenlőkenységét elérni megkönnyítse¹⁴⁻¹⁵⁾.

¹²⁾ V. ö. *Rau*: F. W. 398—400. §. *Hoffmann*: Lehre von den Steuern 96. sk. I. *Malchus*: Hdb. I. 175. sk. I. *Stein*: F. W. 407. sk. 428. sk. I. *Umpfenbach*: Lehrb. I. 137—149. I. *Hock*: Öffent. Abg. 77. sk. I. *Walcker*: Steuerwesen 22. sk. 116. sk. és 124. I. *Royer*: Theorie II. 199. sk. 291. sk. I. *J. Garnier*: Traité IX-ik fej. *Sayer*: On the advantages of the income-tax. 1839. *Kranichsfeld*: Die Staatseinkommen-Steuer. 1857. (oroszul.) *Broglio*: Dell' Imposta della rendita (1857) *Girardin*: De l'Impôt (1852). *Sparre*: Die allg. Eink. Steuer (1848). *Graffenried*: Die E. St. (1855). *Laspeyres*: Bluntschli St. Lex. X. köt. 109. sk. I. *Stuart Mill*: Political Econ. V. 3. fej. *Parieu*: Traité des impôts II. k. 65. sk. I. *Pfeiffer*: St. E. II. 243. ff. *Vocke*: a Tübinger Zeitschrift 1861—1868-ki folyamaiban közölt több jeles értekezését; *Schmoller*: Tüb. Zeitschrift 1863. foly. 1—86. I. *Baumstark*: Zur Einkommenssteuerfrage (1856).

¹³⁾ *L. Rau*: F. W. 255—257. §. *Schmoller*: id. h. 52—53. I. *Stein* 166—174. I. s. 408. sk. s. 426. sk. I. s. fentebb a jelen munka 45—48-ik §§-ait. Míg egyebek közt *Maurus*: (Besteuerung 120. l.) egyenesen tagadja ezt, s azt mondja, hogy a jövedelem nagysága nem hű kifejezése a polgárok adófizetési képességének stb.

¹⁴⁾ *Umpfenbach* ezt imígy formulázza: „Das reine Einkommen ist die Erscheinungsform des Vermögens, in der sich ausspricht, welches Maass von Verwendungen fortdauernd und nachhaltig gemacht werden könne. Die Forderung der Verteilung der Steuern unter die Staatsangehörigen nach deren Reineinkommen ist somit von der austheilenden Gerechtigkeit gestellt zu betrachten, weil das reine Einkommen der einzig richtige wirthschaftliche Ausdruck für die verglichene Beitragsfähigkeit der Staatsbürger ist.“ stb. (id. m. 107. l.) A jövedelem fogalmának tudományos, dogmatörténeti és gyakorlati szempontból elemzése *Schmoller* id. remek értekezésében, főleg 21 sk. 32. sk. 45. sk. I. hol egyebek közt az is kifejtetik, hogy az adótudomány a jövedelemben nem az adók forrását, hanem az adók megosztásának mérszabályát keresi stb.

¹⁵⁾ Igy jelesen *Sparre*, *Graffenried*, némileg *Walcker*, *Girardin*, *Gross*, *Broglio* stb.

¹⁶⁾ Ilyen volt némileg a 15-ik században a Florenzi jövedelem-adó, az 1645 óta Portugalliában jó ideig fennállott *decima*; az 1821-ben életbeléptetett *Württembergi* és 1848-ban behozott *Bajor* jöv. adó; továbbá az 1848-ki Goud-Chaux-féle adóterv Frankhonban, az 1850-ki osztrák, és az 1864-ki olasz jöv. adó; mindenkifelett pedig az Angliában 1798-ban *Pitt* és az 1842-ben *Peel* által behozott jöv.-adó. I. *Rau* 400. §. *Parieu*: Traité II. 49. 62. V. 309. stb. *Vocke*: Gesch. d. britischen Steuern (1866) 506. sk. I. és *Stein* id. m. 440. sk. I.

¹⁷⁾ Bővebben *Baumstark* id. m. 5-ik sk. lapj.

¹⁸⁾ Erre nagy súlyt fektetve tüzetesen szól *Walcker*: id. m. 121—123. l.

¹⁹⁾ Például *Rau*, *Umpfenbach*, *Stein*, *Hock*, *Maurus*, *Parieu*, *Baumstark*, *Hoffmann*, *Pfeiffer*, *Höfken*, *Girardin*, *Royer* K. *Laspeyres* s mások. *Girardin* különösen igen élesen ezt mondja az egy-jövedelem-adóról: „l' Impôt sur le revenu decourage l' esprit d' entreprise, et de progrès; il favorise le capital passif, le capital oisif, le capitale immobile, et pése sur le Capital actif, laborieux, le capital circulant.“ Míg *Höfken*: (Die Reform stb. cz. munk. 7. l.) így szól „Kein praktischer Finanzmann hat unseres Wissens auch nur je den Versuch gemacht, eine solche allgemeine Einkommensteuer mit Beseitigung aller Specialsteuern in Ausführung zu bringen.“

²⁰⁾ Ismét *Baumstark* id. m. 15. sk. I. s. *Laspeyres* id. s. B. *Hock* id. m.

²¹⁾ Erről tüzetesen *Pfeiffer*: St. Einn. II. 263. sköv. és *Umpfenbach*: I. k. 188. sk. I.

²²⁾ Az önkormányzat elvének e téren való alkalmazása, a bevallások és adókivetésnél résztvevő polgár-bizottmányok rendszere stb. felől fentebb tétetett már említés. Legújabb *Walcker* (id. m. 95. sk. és 116. sk. I.) ez alapon egy új általános adónemet indítványoz behozatni, az általa ugynevezett „Allgemeine decentralisirte Einkommensteuer.“ melyet így definiál „Eine Steuer auf das Reineinkommen, welche den Inbegriff aller Ertragssteuern des Staates bildet, und in der Form von Kreis-, Provinzial- und Staatszuschlägen zur Communal-Einkommensteuer von einer Steuerjury erhoben wird.“

²³⁾ *L. Stuart Mill*: Principles V. 3. fej. 4—6. §. *Pfeiffer* különösen utalva az általános jövedelmi adó kivetésének különböző módjaira és rendszereire. *Pfeiffer*: St. Ein. II. k. 261. l.

²⁴⁾ *Stein*: 432. l. *Schmoller*: id. ért. 70. sk. I.

²⁵⁾ Ez új felfogás megalapítója és legjeles képviselője *Schmoller*, ki id. értkb. tüzetesen azt mondja: „Die Ertragssteuern sind Steuern auf den nationalen Reinertrag an Sachgütern, statt auf das Einkommen der Einzelnen. Die Ertragssteuern auf objektive Merkmale gegründet, werden den durchschnittlichen Ertrag richtig erfassen, und sind deshalb sicherer und einträglicher als jede Einkommensteuer; aber eben weil sie auf die wirthschaftende Persönlichkeit wenig oder keine Rücksicht nehmen können: muss eine ergänzende E. Steuer eingeführt werden, welche gleichsam die Ertragssteuern einheitlich zusammenfasst, und neben den steifen starren Ertragssteuern sich in jährlichem Wechsel besser an die Persönlichkeit anschliesst“ stb. Míhez még csak jegyezzük meg, hogy ezen az alapon *Höfken* (Steuerreform pag. 245. sk.) s legújabb *Brestel* pénzügyminiszter (1869-ben) Ausztriában egy új adórendezési tervet csakugyan indítványba is hozott; másfelől, hogy *Rau* s egyebek e *kettős* jövedelem-terhelési adó-rendszert egyenesen kárhoztatják, s csak annyiban ismerik el jogosultságát, a mennyiben a fennálló hozadéki adókban tetemes hézagok és hibák léteznek, melyeket gyorsan orvosolni (p. o. az adólab megváltoztatása által) nem lehet; vagy oly jöved. források érintetnek általa, melyek eddig adónak alá vetve nem is voltak I. *Rau*: F. W. 400 és 400 a §. és *Vocke*: a Tüb. Zeitschrift 1865-ki folyamában az 1856-ki bajor „Jövedelemadóról“ irt értekezését.

²⁶⁾ A jövedelemadó és direkt adók tektb. *Stein* egy némileg új s eltérő nézetet fejtven ki, megkülönböztet 1-ör tiszta jövedelmet közvetetten érintő, és közvetlenül érintő adókat. 2-ör Direkt jövedelemadót, mely vagy tőkekamatadó, vagy tulajdonképi jövedelemadó stb. I. F. W. 426—459.

64. §.

C) A személy-adó¹⁾.

Azon adónem, melylyel a polgárok minden tekintet nélkül vagyionukra és jövedelmükre, csupán mint fizikai személyek vétetnek adó alá: *fej-adónak* (Kopfsteuer, Personalsteuer) nevezetetik. — A *fejadó*, melynek e szerint *tárgya* az állampolgár, *alapja* pedig az, hogy föltételeztetik, miszerint minden állampolgár, már közületbeni létezésénél fogva, a státus

bizonyos jótéteményeiben részesül, annyiban a mennyiben mind kivétele mind beszedése és ellenőrzete igen egyszerű és könnyen eszközölhető, az alsó műveltségi fok primitív állapotai közt némi czélszerűséggel bír, s nem föltétlenül elvetendő; — polgárosult országok szempontjából azonban, s mint az észszerű (azaz az egyén gazdasági erejére alapított s egyenlőkény)¹⁾ adórendszer elveivel meg nem egyeztethető adóforma, legfeljebb azon föltétel alatt fogadható el, hogyha oly csekély tételekben vettetik ki, hogy a legalsóbb rendű társadalomtagok is fizethetik, s különösen oly osztályaira a közületnek irányul, melyek *egyéb direkt adók* által nem is igen érintethetnek (például kézi munkások, napszámosok, szolgaszemélyzet).

A fej- vagy személyadó újabb időkben némely államban (tekintettel részint az adó csekély mérvű jövedelmezőségére, részint az adóarányosság követeléseire) jelentékenyebb módosításnak vettették alája, jelesen az által, hogy a polgárok személy szerinti megadóztatásánál az *adóképeség* fokai figyelembevételével: *osztályok* állítottak fel, a mely osztályokba csak a munka- és keresetképes egyének (tehát az aggasztányok, gyermekek, munkát nem bírók kizárásával) soroltattak, s a személyek (kereseti s vagyoni) viszonyai szerint: kis, közép- s magasb adótételek állapítottak meg²⁾. — Ezen alakja a fejadónak, már valamivel okszerűbb, főleg ha gondos számbavételével a társadalmi rend- és rangfokozatoknak, meg a polgárok egyéni viszonyainak szerveztetik; de másfelől az sem tagadható, hogy: a) ez adóforma azon föltevése, hogy bizonyos osztályba helyezett emberek jövedelme egyforma és tartós, gyakran egészen alaptalan; — b) hogy ily módon az állam mintegy észrevétlenül egy egészen más-nemű adót (például fogyasztási, vagy jövedelmi, vagy ipari adót) honosít meg; c) hogy a személyi osztályadó, a mennyiben bizonyos személyek adótartozása nem általuk hanem más adóköteles polgárok (p. o. szolgáknál béruraik) által rovatik le, ez utóbbiak terheit közvetetten súlyosbítja. Nem is említvén, hogy azon érvnek nyomadéka csak szinleges, mintha a személyi adó azon nagy előnnyel bírna, hogy mivel a személyt s nem az adótárgyakat érinti, ez utóbbiak érték-mérvére csökkentőleg sohasem hathat³⁻⁶⁾.

¹⁾ V. ö. Jakob: F. W. 361. sk. §. Rau: Fin. Wiss. 397. §. Stein: F. W. 285. sk. és 321. sk. l. Hock: Öff. Abg. 73. sk. l. Walcker: Steuerw. 191. sk. l.

²⁾ Gondoljunk egy sok gyermekkel megáldott családapára, vagy oly házfőre, ki elszegényedet rokonokat, hozzátartozókat tartani kényszerül.

³⁾ Legismeretesebb ez irányban a Poroszországban fenálló: *Klassen- und Einkommensteuer*, mely 12 osztályba sorozván a személyeket, a legmagasb osztályban 1000 tallérnyi jövedelemmel fölött egyéntől 24, a legalsóban 100 tallérig menő jövedelemtől 1/3 és 1 tallérnyi adót vesz. — *Franciaországban* ez adó mindég egy háromnapos munkabér összegének felel meg, s e mellett kapcsolatban állván a lakás-adóval, a községeknek megengedtetik lakóik helyett fizetni, és az összeget *octroi-adók* által behozni. l. Hock: id. m. 72. l.

⁴⁾ Stein (id. h.) ez adóformának is mélyebb elemzésébe ereszkedvén, azt mondja: a tiszta *személyadó* elve helyes, mert direkt adóvá teszi azt: a fizikai munkaerőben rejülő tőke tekintetben; — mint *osztályadó* ellenben oly alakzata a *fogyasztási adónak*, a melynél nem a fogyasztás tárgya hanem *alanya* képezi az adóztatás czélpontját.

⁵⁾ A tiszta személy és fejadó (mint a nem muzulmán hitűekre kivezett *charadec* Törökországban, a *szidók* testadója a középkorban, a rögzolgák *obroka* Oroszország-

ban) Hock helyes megjegyzése szerint „ein Zeichen der Unterdrückung, und der Schmach unterjochter, verachteter, in Knechtschaft versetzter Völker; und darum in der Regel Gegenstand des Volkshasses.“ Mig másfelől *Monteiquien* igen találóan jegyzi meg, hogy a személyek megadóztatása a szolgaságnak, a jóságnak a szabadságnak ismerjele. l. még Walcker (id. m. 191. sk. l.) érdekes fejtegetéseit.

⁶⁾ Walcker (Steuerwesen 23. l.) azon állítása, hogy az általános személyadó, azért mivel az adókötelesség személyes állampolgári kötelesség, jobban felel meg, mint a hozadékadók, — félszeg tulzása egy helyes alap gondolatnak.

65. §.

D) A telekadó általában.

Az egyenes adók körében legfontosb helyet a *telekadó* (Grundsteuer) foglal el¹⁾, mely a földbirtokos *gadságilag használt telkeinek*²⁾ illetőleg az ezekből nyert *hozadéknak* megadóztatására czéloz, s alapját abban bírja, hogy a tulajdonos: jósága s különösen az ebben működő természet-erők segítségével állandóan visszatérő jövedelemre teszen szert, tehát ennek egy részével a közszükségletek fedezéséhez hozzájárulásra mint állampolgár kötelezett.

A telek illetőleg mezőgazdasági jövedelem majdnem minden államban legnagyobb részét képezvén a nemzeti jövedelemnek³⁾: a telekadó tényleg valamennyi direkt (hozadéki) adónemek közt a legbőségesebb s egyidejűleg a legbiztosb s csekély ingadozásoknak alávetett bevételi forrás az államra nézve; semmikép el nem titkolható tárgyának nyilvánosság jellegénél fogva pedig a legrégebb s legáltalánosban elterjedt adó melyet polgárosult népeknél egyáltalában találkoztunk⁴⁾.

Tekintve azonban a telekadó helyes (a tudomány és élet követeléseinek megfelelő) gyakorlati fogantatba vételét, ez igen nagy nehézségekkel jár; minek oka egyfelől a tulajdonképeni földjövdelemnek⁵⁾ nehéz felismerhetőségében, másrészt abban rejlik, hogy főleg valamivel nagyobb területű országokban egy általában (de kivált ott, hol a jóságfelfadarabolás már némileg helyt foglalt) az oly nagyszámu, különböző körülményekben levő, változatos helyzetű és minőségű jóságok igazi hozadék-képességét tehát jövedelmezőségét is constatirozni majdnem lehetetlen; a birtokosok által pedig külön-külön viszonyok közt követett művelésmód és üzleti eljárás különfélesége is oly momentum, mely minden *általánosítást* felette megnehezít, s a számításból nagymérvű befolyásánál fogva az adó arányos és megfelelő kivetésére, mégsem hagyható ki. — Miből könnyen magyarázható meg az is, hogy a felek megadóztatására nézve különböző rendszerek hozattak indítványba, s vétettek fogantatba is; másfelől nem csekély a száma azoknak, a kik a telekadót egyáltalában elvetik vagy legalább is czélirányosságát és kivihetőségét kétségbe vonják⁶⁻⁷⁾.

¹⁾ A telekadó kérdésére nézve. V. ö. Ricardo 9—12. fej. (Baumstark magyarázataival id. m. 180. sk. l.) Rau: F. W. II. r. 301—341. §. Hoffmann Lehre 94. sk. l. Stuart Mill: Polit. Econ. V-ik könyv 2—3 fej. Thünen: Isol. Staat I. köt. 349. sk. l. Stein: Fin. Wiss. 220—260. l. Wirth: Nat. Oek. II. 406. sk. l. Kries: Die Regelung der Grundsteuer (1855). Paris: Journ. d. Econom. 2-od Serie XXII. köt. és Traitéje I. köt. 167. sk. l. J. Garnier: Traité IX-ik fej. Höfken: Die Reform der direkten Besteuerung in Oesterreich (1860) 6. sk. 26. sk. l. Hock: Öffent. Abg. 179. sk. l. Bluntschli St. Wört.

IV. köt. 525. sk. 1. *Boyer*: Theorie de l'Impôt 27—31-ik fej. *Walcker*: Selbstverwaltung (1869) 114. sk. 1. *Keleti*: A telekadó és kataszter (1868) a Magyar adóengedély munkálatának I-ső része (1870) és *Lónyay*: Közügyekről (1863) 91. sk. 1.

²⁾ Értvéen nem csak például szántóföldnek, hanem kertnek, rétnak, erdőnek, vagy bányának is használt földeket.

³⁾ Így például az összes adójövedelemnek Spanyolországban 40, Bajorhonban és Franciaországban 29, Ausztriában 28, Magyarországon 36, Belgiomban 25, Poroszországban 18, Badenben 45 százalékát képezi (Rau 301. §.)

⁴⁾ *Rau*: id. m. 316. §. és *Stein*: id. m. 223. sk. 1. hol e momentum ép oly alaposan mint szellemdúsan fejtegettetik.

⁵⁾ A mennyiben a földjradék vagyülve más jövedelem-elemekkel (tőkekamattal munkabérrrel) jelenkezik. l. *Höfken*: Steuerref. 167. sk. 174. l.

⁶⁾ Például *Macculloch* (Treat. on taxation and founding system) p. 45. *Hoffmann*: id. műv. 40. és 106. lapj. *Moltke*: Einnahmquellen d. Staats 179. l. Némileg *Wirth* is. Ellenben a *Physiokraták* és njabban egyebek közt *Arnud* (Die Naturgemässe Steuer 1852.) kizárólag csak telek adót ismernek el igazoltnak. Hogy *Chinában* mai napig sincs más direkt adó behozva, mint telekadó, említi *Rau*.

⁷⁾ A telekadórendszer (itt egyenként ismertetendő) különböző formáit illetőleg ezek a következők: telekadó a földbirtok tiszta jövedelme alapján; telekadó a jóság forgalmi értékének vagy a bérleti sommnának nagysága szerint; telekadó a földbirtok térfogata, vagy nyers termékei alapján; telekadó-megváltási rendszer; végül a földjradék egészbeni igénybevétele az állam számára.

66. §.

A telekadó, és ennek katasztere a tiszta-jövedelem alapján.

A föld megadóztatásának egyik legelterjedtebb s leghelyesebb módja az, a hol a földjradékban s a telkekre fordított tőkének kamatjában jelenkező tiszta jövedelemre vettetik ki az adó. — A telekadó e szerint a földbirtokosok járadékának, azaz a telkek (különmű hasznosításából mint földművelés, bányászat, erdőszet stbből eredő) tiszta hozadékának egy részét az állam számára igénybe veszi, és pedig annyiban joggal, a mennyiben a földjradék a nemzeti úgy mint egyéni jövedelem egyik kiváló alkateleme; az illető adó a földbirtokosoknak az állam különös védelmébeni részesülése mintegy ellenszolgáltatását képezi; s tapasztalatilag a földbirtok, célirányos műveltetésének minden veszélyeztetése nélkül mérsékelt adóvali terhelhetést könnyen megbir.

A jövedelem-alapra fektetett e telekadói rendszer kivitelének legfőbb föltétele a czél szerűen készített telekadói kataszter, mely egyfelől a földadót által érintendő tárgyak (telek, erdő stb.) térfogatát, birtokosát stb. tünteti fel, másfelől a tiszta jövedelmet mutatja ki, mely alatt különösen azon értéktöbblet (Überschuss) értetik, mely valamely jóságnak közönséges szorgalommal, a szokásos üzletmód mellett, s középtermékenységi években nyert átlagos nyers hozadékából (Rohrertrag) a művelési költségek levonása után a tulajdonosnak megmarad²⁾.

A kataszter ily czélbéli elkészítése pedig következőkép történhetik³⁾.

a) Mindenekelőtt a kerület vagy községben létező általános és egyéni birtokállomány (mint tárgya és alapja az adónak) határozandó meg,

mire nézve szakszerű fölmérések, azaz a telkeknek térfogat, helyzet, fekvés stb. szerinti leírása szükséges. E munkálathoz megkívántatik először: az egész ország vagy tartomány háromszögméretű (trigonometriai) fölvétele, s ez alapon egy országos s továbbá minden kerületre stbre nézve külön kerületi térkép előállítása, a melyen az ott levő helységek határaikkal, a netalán ott létező folyók, tavak stb-vel pontosan kijelölendők. Másodszor szükséges, hogy minden egyes helységnek helyrajzi (topographiai) térképe készíttessék el, mely egyebek közt az ott divó különbféle gazd. művelés-meket (Culturgattungen), jelesül szántóföldeket, réteket, legelőket, szőlőket és erdőséget, valamint ezeknek az egyes birtokosok közti felosztását tartalmazza, és összefüggésben tüntesse fel⁴⁻⁵⁾.

b) A fölmérési munkálatok befejezése után a telkek jövedelmének becslésére, tehát a gazdasági üzletviszonyoknak és ezek eredményeinek ki-puhatolására kell áttérni⁶⁾. E munkálat ismét két részből áll⁷⁾. Előbb ugyanis kiismerendő a telek vagy jóság általános termelősége s nyers hozadéka; a mi rendszerint a talaj physikális tulajdonságaitól, a göröngy minőségétől, meg az általában követett üzleti eljárás és gazdálkodásmódtól függ; megjegyezvén, miszerint, tekintve azt, hogy minden egyes birtokos s minden egyes jóság külön külön viszonyainak tüzetes figyelembevétele lehetetlen: a nyers hozadék kiszámításánál az illető vidéken általában követett közép művelési eljárás veendő alapul; s nem vétetik figyelembe az, vajjon egy különös szorgalmu ügyességű vagy gazdagságú birtokos az átlagosnál talán több, vagy valamely hanyag, tudatlan, vagy tőkeszegény gazda az átlagosnál kevesebb produktumot nyerte⁸⁾. A munkálat másik része abban áll, hogy a nyers hozadékból az összes termelési költségek levonandók, a mi következőkép eszközölhető. Előbb kipuhatoltatik a termelvényeknek a legközelebb eső forgalmi piacokon tapasztalt ár-állása⁹⁾ (a mi egyenlő értelmű a nyerstermésnek pénzbeni meghatározásával); továbbá a jóságnak az e piacoktól távolsága, s a közlekedési eszközök, — nemkülömben az ezeken teendő szállítási költségek. Ezek után történik az átmenetel a művelési költségek meghatározására; figyelve különösen a vetés-aratási munkákra, a munkások és cselédség bérére, gépek, munkaszerek, batorom stb. értékfogyása illetőleg el- s jó karbantartása, üzlet-tőke utáni kamat, tisztek fizetése, elemi károsodások (p. o. árvíz) elhárítására való költségek, végre községi terhekre stb., mint a melyek egy nagy össz-som-mában egybefoglalva, s a nyers-termelvényel szembe állitva¹⁰⁾: lehetségesítik fölismerését azon felülségnek vagy értéktöbbletnek, melyet tiszta-jövedelemnek hívunk.

²⁾ *L. Hoek*: Öff. Abg. 189. l. *Rau*: F. W. 303. §. *Boyer*: Theorie de l'Impôt II. 43 l. és *Höfken*: Die Reform stb. 6. és 26. l. hol utalás történik arra, hogy a földbirtokosnak mint ilyennek jövedelmében, nem csak földjradék, hanem más jövedelem-elem (péld. vállalkozói nyereség) is rejlik, mely utóbbi azonban a tulajdonképi földadónak tárgyát nem képezi.

³⁾ Az 1864-ki osztrák törvényjavaslat ezt így formulázza: „Als Reinertrag der Grundsteuer unterliegenden Objekte ist jener Überschuss anzusehen, welcher sich nach Abzug des Kulturaufwandes von dem bei gemeindeüblicher Bewirthschaftung und bei Anwendung des gewöhnlichen Fleisses in Jahren mittlerer Fruchtbarkeit zu erzielenden Rohertrage nachhaltig ergibt.“ Hasonlag a porosz törvény és utasítás is 1861 és 1867-ből. Megjegyzendő egyébiránt, hogy a kataszteri fölvételeknél a hozadék (vagy

jövedelem) kiszámításának alapjául vétethetik: vagy a *jószág* egészben, vagy minden egyes körülhatárolt telek (parcella); minek eredménye azután, hogy a kataszter vagy *jószágkataszter* (Guts-Kataster) vagy parcellakataszter; míg másfelől azon területi egység, melyen belül a telkek egymással összefüggésben állók s egymásközt összehasonlíthatókként tűnnek fel: *katastrál-községnek* szokott nevezetni. L. erről többet *Hock-nál*: id. munk. 180—182. lapj.

⁵⁾ L. erről bővebben *Rau*: F. W. 303—338. *Stein*: F. W. 228—260. *Pfeiffer*: St. Ein. I. *Hock*: Öf. Abg. 179—199. I. *Gesetzvorschlag* über Regelung der Grundsteuer etc. in Oesterreich (1864) *Ausztriára*, *Engel-Zeitschrift* des statist. Bureau (1866/1867-ki foly.) *Poroszországra* (Kivonatilag, *Ergänzungblätter* stb. 1868. pag. 297—302.), és *Oyon*: *Collection des lois, decrets, instructions relatifs au Cadastre Français* (1804. V. köt.) *Franciaországra* nézve.

⁶⁾ E tekintetben úgy kell eljárni, hogy a kerületek térképe már nagyobb mérv (Skala) szerint készíttessék, s *négyszögekre* osztassék, melyeknek mindegyike például 4—5 ezer holdnyi térfogatot képviseljen.

⁷⁾ Ezen térképek p. o. római számokkal megjelölt nagyobb négyszögekre osztandók, s a bennök foglalt birtokosok telkei arab számokkal különböztetendők meg, hogy így az utóbbiak, utalással az érintett számokra, a főtelekkönyvbe ígattathassanak.

⁸⁾ Ez az ugynevezett *bonitirozás*.

⁹⁾ Hogy mindez csak hiteles statisztikai adatok, valamint részrehajlatlan szakemberek segítségével történhetik helyesen: szükségtelen említeni is.

¹⁰⁾ L. az idézett *Osztrák és Porosz* forrásokat.

¹¹⁾ Természetesen itt is *köszép-árakat* véve mindég fel, s másfelől egy hosszabb időszakra (Poroszországban 1837—1860.) alapítva a számításokat, melyekben igen jó, közép, és rossz évek eredményei kiegyenlítődve, egy *helyes állagított* eredményeznek.

¹²⁾ *Ausztriában* szántóföldeknek 20—60 %, — szőlőknek 40—80 %, réteknél 1—5 percentje a nyers-jövedelemnek engedtetett meg termelési és üzletköltségek fejében levonatni. *Engel* állítása szerint a Porosz kataszteri munkálatok alapján a bruttó-jövedelemnek 90 %-ja vétetik termelési és üzleti költségeknek.

67. §.

F o l y t a t á s.

c) A nyers és tiszta jövedelem *kösti arányának* ily módon általában való kitudásával szoros kapcsolatban azon művelés jár, mely szerint az egyes helyeken minden *művelésnemű* telkekre, vagyis szántóföldre, rétre, legelőre, szőlőre, erdőre: több osztályok állíttatnak föl¹⁾, a melyekbe a különböző telkek természetes tulajdonságuk és termékenységük szerint soroztatnak, úgy, hogy a legjobbak az első, a kevésbé jók a második, a silányabbak a harmadik, a rosszak pedig a negyedik osztályba helyeztetnek. — Mig másfelől, ugyanez osztályozás után megint minden *művelésnemű*nél, minden osztályban bizonyos térfogatra (péld. egy holdra, egy negyed szőlőre) az átlagos számítás szerinti *valószínű nagyságú jövedelem* állapítandó meg; mely alapon azután minden egyes birtokost illetőleg (egy vagy több osztályú telkekből álló összes birtokállománya szerint) az *egész* telekjövedelem meghatározható.

d) Meglévén törvényileg állapítva az *adóláb*, a melylyel a jövedelem érintendő (p. o. százforint jövedelem, mint adóegység után: 10 percentnyi adó) — minden földbirtokos (tudván, mekkora és mily osztályba sorolt telekkel bír, s e telek jövedelme minő összegben van fölvéve) maga is kiszá-

mithatandja, mekkora az adó tartozása a kataszterben fölvett összes telekjövedelme után.

e) Igen nagy mérvben *egyszerűsíthető* az itt ismertetett eljárás az által, hogyha a működő közegek, támaszkodva az egyéb országos czélokra amugy is eszközölt, s az államterületet részletesen ismertető fölmérési munkálatokra: minden kerületben vagy helységben *nem minden telket* külön és egyenként vesznek vizsgálat alá, hanem minden telekosztályra, és művelés-nemre nézve bizonyos kevesebb számú szabály-telek vagy *minta-földekre* szorítkozik a becslés, és az így kijelelt alapon fogantatosíttatnak a számítások²⁾, másfelől a becslési műveletek befejeztével, a kerület különböző járásában történt becselések eredményei, a végleges megállapítás előtt, mindenkor *összehasonlítandók*; sőt nagyobb biztosság és egyenlénység tekintetéből a kerület különböző járásaiban a *telkek forgalmi értéke*, valamint *bérelt* útján jövedelmező telkeknek a *bérelti díjak* is figyelembe veendőek lesznek, hogy a netán elkövetett hibák vagy *aránytalanságok* megigazíttathassanak.

f) A becselések végleg megállapított eredményei azután a birtokosokkal kellő módon közölendők, hogy ezek tudomást véve, való, vagy vélt *tulterheltségük* miatt felszólalhassanak (roclamálhassanak) s panaszukat az illető hatóságknál benyújthassák.

g) A végleg befejezett kataszteri munkálatok nyomán, az elkészített térképek s fölvett becslési jegyzőkönyvek segítségével, minden egyes helységre nézve *külön kataszter* készíttendő, a melynek állania kell 1-ör a *főtelekkönyvből* (Hauptflurbuch), mely valamennyi birtokosnak telekállománya átnézetét tartalmazza, s *hét* rovatban ezeket tünteti fel: a) a számot, mely alatt a telek a térképen megjelenik; b) a *négyszög-számot*, melyben a térképen található; c) a teleknek holdakban kifejezett térfogatát; d) a telek alkatrészeit; e) az osztályt, melybe a telek soroztatott; f) a telek becslés útján fölvett tiszta hozadékát, végre g) a tulajdonosnak nevét. 2-ör a *pótkönyvekből* (Supplementbücher), melyekbe a telek körül (például eladás osztály vagy a művelésmód megváltoztatása folytán) történő változások jegyeztetnek be, utalással azon számtételekre, melyek alatt azon telek a főtelekkönyvben előfordul³⁾. A kataszterbeni változásoknak ezen beigtatása az illető helyeken: a kataszter *nyilvánosságban* (evidentiában) tartása, s alapja minden czélszerűen vitt földadóztatási, telekkönyvrendezési stb. műveleteknek. 3-ör A *tulajdonosi* könyv- vagy névjegyzékből, mely a helység stb. birtokosainak betűrendes név-lajstromát tartalmazza; minden egyes név mellé lévén azon szám jegyezve, mely alatt telke a térképen megjelenik, s utalással azon főkönyvi lapzámra, melyen az illető telek közelebről le van írva.

A község ilyképen elkészített *telekkönyvből*⁴⁾, a tétélek összefoglalása nyomán, a község határai a különböző telek tértagsága, s a község kötelekébe tartozó telkek tiszta hozadéka tudatik ki; s ugyan ilykép tovább menve, azaz hasonló összeadás útján, a községi telekkönyvből a kerületnek, a kerületekéből pedig az egész országnak *telekkönyve* készíttethetik.

¹⁾ „Nach der preussischen Grundsteuerregulierung (mond egy szakember) ist der ermittelte Reinertrag: die Differenz zwischen dem Rohertrag und den Bewirthschaftungskosten.“

²⁾ Négy osztállyal azonban többet fölvenni nem tanácsos, mert különben a munkálat szerfelett bonyolulttá és nehézkesé válik.

³⁾ Mindezen utóbb érintett individuális fölvételek három tényező közreműködésére alapítandók, jelesül: 1-ör a birtokosnak magának *vallomására*, mely a nyerstermelvényt és a művelési költségeket deríti ki; 2-ör hely- és körülményismerettel bíró részre hajthatlan s szakértelmes *bizalmi férfiaknak* s község-tagoknak nyilatkozataira; 3-ör hatósági közegek munkálatára, mely főleg a vallomások és szaknyilatkozatok ellenőrzése, megigazítása, és az *átlag-tételek* kiszámítására irányul. — A becselési műveletek sikeres eszközzésére továbbá minden példálul *adóhivatali kerület* egy *becselési kerület* is képezhet; minden kerület számára egy *becslő bizottság* állítandó fel, élén egy tekintélyes állású hatósági személylyel mint elnökkel, s végrehajtó közegül egy szakavatott pénzügyi tisztviselővel, mint becselő-biztossal.

⁴⁾ L. Hock: Öffent. Abgaben 185. sk. l.

⁵⁾ Néhol ezen változások a főtekekönyvbe igtattatnak, — de ilyenkor az elősorolt rovatok után minden teleknél egy üres rovat-hely hagyandó.

⁶⁾ Hock: Öff. Abg. 181—182. l.

⁷⁾ Steinnek nézete szerint a telekadó praktikus kivitelénél legcélszerűbb volna, ha községenként a tagok *önmegadóztatása* (Selbstbesteuerung) vétetnék eszközöbe, olykép, hogy a községre eső adóssomma évenként a birtokosokra szétosztatnék stb. (id. m. 256—260. l.) L. még erről Hock id. m. 196. l.

⁸⁾ A katasztrál munkálatok századunk folyamában keresztülvitettek Dániában, Frankhonban, Würtembergben, a Rajnai tartományokban, Hannoverben, Szászországban, Szardiniában, s részben Ausztriában. Nálunk Magyarországon a kataszter csak 1853. óta kezdett, még pedig egész általánosságban eszközölt (tehát meglehetősen tökéletlen s felületes becselések alapján) életbeléptettni. Érdekes történelmi és pénzügystatistikai adat egyébiránt, hogy az *első* szabályszerűbb kataszteri munkálatokkal hazánkban a Bánságban I. Lipót király alatt találkozunk, s hogy a III. Károly királyunk alatt a 18-ik század elején *Censimento milanese* című nagy munkálat Lombardiában alapjává és példányképvé lett majdnem minden későbbi irányban történt intézkedéseknek. Frankhonban a kataszteri fölvételek 1807-től 1852-ig tartottak, Ausztriában 1817-ben indították meg, de mostanig sincsenek teljesen befejezve, s az erre fordított költség amott 140 emitt 98 millió franknyira becsültetik. L. még Rau: Finanz-Wiss. 328. §-a.

68. §.

A jelzálogi terhek be- vagy be nem számíthatósága a telek jövedelmébe.

A jövedelem-alapra fektetett kataszteri telekadórendszerrel egy további fontos kérdés az: „levonható e avagy sem: a telek kitudott tiszta jövedelméből az azon netán fekvő *jelzálogi terhek és reáلتartozások* kamatlata, úgy hogy csak az ezek összletén túl megmaradó somma tekintessék adókötelesnek!?” Mire a következő válasz adható¹⁾:

a) A mi a reáلتartozásokat (dologi terheket, milyenek szolgalmak, földesuri követelések a jobbágyok irányában) illeti, ezeknek *számíthatósága* (levonása) teljesen igazolt s minden kétségen felül álló, miután általuk a birtokos jövedelmébe tényleg csökkentetik. A megadóztatást magát tekintve pedig ez legcélszerűbben annál leszén eszközöbe veendő, a ki ama tartozások *évezetében* vagyon, vagyis a *jogosottnál*; s olykép történhetik, hogy vagy lefizeti az adós az illető adóssommát, s később annyival kevesebbet fizet hitelezőjének; vagy úgy, hogy a reáلتerhek már a ka-

taszterben leszámítatnak, és a jogozott fél egy külön erre czélzó jövedéki adó alá vettetik.

b) A közönséges *jelzálogi terheket* illetőleg: a beszámíthatás kérdése már sokkal vitásabb, s nehezebben megoldható. Azok jelesül a kik a *levonást megakarják engedni*, a következőkre utalnak: a) minden helyes adórendszernek legfőbb elve az lévén, hogy mindenki valódi vagyoni ereje és jövedelmé szerint adóztassék meg: a beszámítás lehetlenítése csak igazságtalan adópraegravatióra és egyesek túlterhelhetésére szolgálandó. b) Az adósságok figyelembe nem vétele annyiban is félszeg, a mennyiben a vállalat kiterjesztését és javítását mintegy bizonyos pénzbüntetéssel illeti; valamint az sem szenved kétséget, hogy a (telekre fordított) adósságok fölvétele folytán elérendő *hozadék-többlet* (Mehrertrag) már a legközelebbi években a kincstárnak javára leszén. c) A levonhatást az is igazolja, hogy különben a tőkekamat-adót vagy egyszerűen eltörölni vagy legalább is tetemesen megszorítani kellene; ha csak egy és ugyanazon jövedelmet vagy adótárgyat *kétszer* megadóztatni s egyszer a hitelezőnél, s másszor az adónál terhelni nem akarjuk; — a mi ép oly igazságtalan eljárás volna, mint hogyha a bérbeadott jószágért a telekadót mind a bérlőnél mind a tulajdonosnál követelnők! d) A telekadó *hozadéki adó* és nem *jövedelmi adó*, tehát ez irányban is indokolt a beszámíthatás elve; azon érve pedig a levonhatás ellenzőinek, hogy ama évi jelzálogteherrel járó kamatok más egyéb jövedelemből fedezendők s fedezhetők: annyiban helytelen, a mennyiben a földbirtokosoknak *ilyen egyéb jövedelmé* nem mindég van, s így egyenesen tőkéje és törzsvagyona van veszélyeztetve a kiméletlen adó által. e) Az sem alapos ok a beszámíthatás ellen, hogy a jó gazda rendszerint többet szerez a kölcsönvett tőkével; mert ez pusztá föltevés, melynek ellenkezője is könnyen beállhat, de egyébként sem határozó momentum; végre f) azon állítás, hogy a könnyelmű adósság-csináló előnyben van a beszámíthatás rendszere mellett a solid gazda és üzletember felett, szinte téves, mert egyfelől ez föltétlenül nem is mondható, másrészt ily viszonyokra ügyelni az állam sohase köteleztethetik²⁾.

Ezen érvekkel szemben, főleg a gyakorlat-emberek³⁾, a leszámíthatás ellen nyilatkozva arra utalnak, hogy a jelzálogi terhek nem magán a telken hanem a *birtokos személyén* nyugodnak, s a fizetendő kamatok nem a földjáradékot, hanem az általános jövedelmet csökkentik, illetőleg egyéb jövedelemből is fedeztethetnek; másfelől, hogy igen sok esetben semmi benső viszonylat se létezővén a telek és az arra felvett kölcsöntőkök közt, a beszámítás megengedése arra vezetne, hogy az állampénztár szerfelett *megrövidítettnek*, mert számtalan földbirtokos telkére *üzleti csélok*ból tőkét venne fel, melyeknek jövedelmét eltitkolhatni; vagy *adósságokat költenének*, csak hogy adóterhüket könnyítsek; sőt a nevezett adóssági összegek nem ritkán a telek vételárának maradványa lévén, számbavételök egyenesen meg nem érdemlett *adó-elengedést* képezne⁴⁾!

Miszerint *eredményül* az áll, hogy elvont *tudományos* szempontból a beszámíthatás, — a *praxis* szempontjából ellenben a be-nem-számíthatás mellett kell szavaznunk; mely utóbbi elvet az is támogatja, hogy a beszámítás *tettleget* eszközöbe vétele csakugyan igen sok nehézséggel jár,

s a levonási művelet a telekadó-rendszert már amugyis eléggé szövevényes jellegén túl még bonyolultabbá változtatná.

¹⁾ V. ö. *Kau*: F. W. 308—310. és 384—401. §. *Hock*: Öf. Abg. 194—195. I. *Umpfenbach*: F. W. I. 208. sk. I. *Baumstark*: Einkom. Frage p. 29—30. *Boscher*: Grundriss 123—125. I. *Hoffmann*: Tüb. Zeitschrift (1845. foly.) 294. I. *Fentsch*: Bluntschli: St. Lex. III. köt. 352. sk. I. és IV. k. 529. sk. I. *Walcker*: Steuerwesen 120. sk. I. *Vocke*: Tüb. Zeitschrift 1868. foly. 306. I. *Schmoller*: Tüb. Zeitschr. 1863. foly. 70—71. I.

²⁾ V. ö. *Walcker*: Steuerw. 121. I.

³⁾ Ezen nézetet vallják *Sartorius*, *Hoffmann*, *Vocke*, *Baumstark*, *Umpfenbach*, *Schmoller*, *Walcker*, s mások.

⁴⁾ S majdnem valamennyi törvényhozások, még az oly tökéletes új porosz telekadó-rendszerben is.

⁵⁾ V. ö. *Hock*: Öf. Abg. 194—195. I.

69. §.

A telek-jövedelemnél alkalmazandó adóláb vagy százalék nagysága.

Arra nézve, hogy „mekkora lehet azon rész, illetőleg százalék-összeg, mely a földbirtokosok telekjövedelméből adó útján igénybe vétethetik,“ a következők tartandók szem előtt: a) Tekintettel az adó-elmélet általános tanaiban kifejtettek: absolut, minden nép- és országra egyaránt alkalmazható és helyes elv e részben fel nem állítható, s bizonyos csak annyi b) hogy míg alacsony műveltségű (agricol) államokban a telekadó majdnem az egyedüli bőséges forrást képző bevételnem, magas fejlettségű ipari és kereskedelmi státusokban az adóláb a földjövdelem tektb. kisebb lehet, mert számos egyéb adótárgyak és források állnak rendelkezésre. c) A földbirtok bizonyos határig könnyen s minden veszély nélkül megbirja az adót, sőt igen igazságos, hogy azon osztályja a társadalomnak, mely a nemzeti talaj birtokában vagyon, s e mellett egy értékében és jövedelmességében (rendszerint) folyton emelkedő tényezőt nevez tulajdonául: jelentékenyebb összeggel járuljon az államszükségletek fedezéséhez. d) Nem szabad azonban a telekadónak sohasem akkorának lenni, a mely a földjáradék igen nagy részét, például felét vagy egy harmadát, elnyelné, mert ez művelés alatt álló telkek elhagyására, javítások fenn akadására, a belterjesb s tökélyesb művelésmód meghonosulásának nehezítésére vezetne stb. És pedig annál inkább, mivel a földbirtokosok adójukat más osztályokra tolni nem egy könnyen képesek. e) Kétségtelen az, hogy a telekadó ugyanazon mérvű adólábjá és összege annál terhesebb az adózóra nézve mennél ritkább, és annál enyhébb, mennél sűrűbb az országban a népesség, stb. f) Nagyobb lehet a telekadó ott, a hol külön mezőgazdasági iparadó nem létezik, s a földesurra kivetett adó lényegileg csak annak járadéki bevételeit érinti¹⁾.

Azon további kérdést illetőleg, vajjon a földjövdelemre vetett adó-százalék az egész országban mindenütt ugyanaz legyen-e, vagy sem²⁾, azt felelhetni, hogy az elvont igazságosság és az egyenlőkenység valamint a nyerstermékek tekintetében viszonyos szabad verseny biztosítása szempontjából az egyformaságot kell indokoltnak tartanunk. Tagadhatlan egyéb-iránt, hogy oly államokban hol a telekadó már valamivel súlyosb, azon

vidéken, hol a forgalom nehézkes és a tőke ritka, ugyanazon adóláb jóval súlyosb leendő, mint élénk forgalmú s tőkebőségben-lévő vidékeken; továbbá, hogy az üzleti mód különbfélesége, az itt ott divatozó adópótlékok (Steuerzuschläge), s a kataszteri munkálatnak belső (sokszor elkerülhetetlen) hiányai, némely szakember véleménye szerint, méltányos figyelembevételét egyes kerületeknek vagy vidékeknek tanácslatosnak tüntetik fel.

Hogy a telekadó kivetésénél egyes tulajdonosok földbirtokának különös meliorációk és befektetések által eszközölt érték-növekedése tekintetbe lesz-e vehető vagy sem: azt válaszolhatni, miszerint szoros igazságossági szempontból véve ez szükséges és indokolt volna; czélszerűségi tekintetektől azonban tanácslatos leszen mégis: néhány adómentes évet engedni, hogy ily uton is a mezei ipar tökélyesbitése előmozdítassék.

Adóengedéltség a földbirtoknál hely adandó akkor, hogyha annak megtagadása által a tőke veszélyeztetetnék, s oly súlyos károsodás érte a tulajdonost, mely illető jövedelmének megsemmisülését (egészben vagy jórészben) okozta³⁾. — Adómentesség csak közczélokra rendelt helyekre, továbbá hasznavehetlen földre, utak, temetők, stb.-re terjesztendő ki; de sohasem korona- vagy államjavarokra; melyeknek mentessé tétele a státusháztartás átnézhetőségét nehezíti s közzgazdaságilag is helytelen hatásu lehet. — A mi pedig végre a községek egyetemleges szavatosságát a telekadói összegekre nézve illeti, ez nagy terheltetés nélkül csak ott vitethetik ki, hol az adók csakélyek, a község anyagilag kedvező helyzetben vagyon, s az adóbeszedés egy jómódu vállalkozónak engedtetethetik át⁴⁾.

¹⁾ Általában véve, kitünő gyakorlati emberek épúgy mint theoretikusok szerint a földadónak 10 %-nél többet a tiszta jövedelemből elnyelni nem szabad. (Frankonban, *Hock* szerint 8, Angliában 3, Ausztriában a pótlékok nélkül 6—7 %.)

²⁾ V. ö. *Hock*: Öf. Abg. 191. sk. I.

³⁾ Frankonban oly földbirtokos, ki a telkére vetett adót szerfelett súlyosnak tartja, úgy hogy mellette fenn nem állhat, telkét az államra vagy a községre egyezményileg megállapított örök áron át is engedheti. L. Loi du 3. brumaire An VII. Art. 66.

⁴⁾ *Hock* id. munk. 196—197. I.

70. §.

A telekjövdelemi kataszter hiányai s az e körüli ellenvetések czáfolata¹⁾.

A jövdelem-kataszterre épített telekadó rendszere, legujabb időben, ugyen-e kataszternek hiányai miatt, megtámadtatott, s súlyos panaszoknak képezte tárgyát.

Jelesül az mondatván: a) A kataszterre fektetett telekadórendszer szerfelett költséges; alapjának a kataszternek létrehozása roppant fáradságba és munkába kerül²⁾; s e mellett annyiban sem felel meg a tudomány és élet magas igényeinek, a mennyiben az ily módon eszközölt becslési munkálatok eredményei mindég ingatagok lesznek, s szilárd, s igazságos adókivétési bázist nem nyújthatnak. b) Nagy és félreismerhetlen hátránya a kataszternek az aránytalanság és egyenlőtlenység,

melyre az különböző hely, vidék s kerület közt vezet; valamint az, hogy a neki alapul szolgáló viszonyok szünetlen változásánál fogva, *merev változatlanóságában*, a körülményekhez kellően simuló, tehát biztos és igazságos adóztatási sinórmértéket nem képezhet^{a)}.

E panaszok nem egészen alaptalanok ugyan, de igen sokat vesztenek nyomatékukból, hogyha arra ügyelünk: a) hogy a kataster nem egyedül adóztatási czéllal bír, hanem más, főfontosságú adminisztratív, igazságügyi, s hadászati érdekek előmozdítására is szükségelt munkát, mely az előállítására fordított időt, fáradságot és költséget nagyon is megérdemli és visszapótolja. (Hogyan is lehetne, például, katasteri munkálatok nélkül az állam területviszonyainak s népessége számerejének tüzetes ismeretére eljutni, az egyéni földbirtokosjog meghatározása- és biztosítását eszközölni, a birtokállapotok a gazdasági s üzleti rendszereket helyesen megítélni, jó felzálogi és telekkönyvi szervezést meghonosítani, a mezőgazdasági statisztikát megalkotni; vagyon- s hitelbiztosítási intézkedéseket létesíteni^{b)}). Eltekintve attól, hogy a kataster-készítési műveletnek nagy, de, mint látjuk igenis productiv költségei csak egyszer fordulnak elő, a további fölvételek, megigazitások stb. pedig igen csekély kiadást okoznak. b) Azon vádat, hogy a kataster kellő biztosságú alapot nem nyújt, avval erőltethetni meg, hogy a jól foganatosított e részbeli munkálatok még mindég a legtöbb bizalmat érdemlő támaszpontot szolgáltatják; valamely adónemet pedig azért mivel teljesen megnyugtató eredményre nem vezet, elvetni, annyi volna mint minden direkt adónem felett pálczát törni, miután egyiksem éri el célját (vagyis érinti a tiszta jövedelmet) úgy a mint az eszményileg óhajtott. d) Az *egyenlőtlenséget* illetőleg emelt panasz szintén nem döntő nyomatékú, miután a becslés mindenütt a *sajátlagos helyi körülmények* alapján történik, s e mellett az e tekintetben előfordulható hibák könnyen elkerülhetők az által, hogyha a katasteri munkálat lehetőleg azon egy időben foganatosítatik, s az eljáró közegek (illetőleg bizottságok) minél tökélyesebb s kimerítőbb utasításokkal láttatnak el. e) Figyelembe veendő végre az, hogy az egyszer jól elkészült kataster hasznavehetősége *állandó*, s nem szűnik meg, a mennyiben az általános alapokon az időként szükségessé váló *módosítások*, kiegészítések nehézség nélkül történhetnek meg; s különösen a helyesen keresztülvitt *községek-szerinti* adókiivetés a nagyon is merev katastrál-adóformát hajlékonyabbá, s a változó viszonyokkal megegyezőleg módosíthatóvá teszi.

E mellett szem előtt tartandó az, hogy a *földadó-katasteri* rendszer egészben véve mind pénzügyi mind közigazgatási és közigazdasági tekintetben nagy *haladást* jelez századunkban; a mennyiben csak ez alapon állíthatott fel szilárd adóegység, hozattatott vissza biztos alapra az adóképeség mérve, nyertethetett biztos alap a földhitelügy, a statisztika, az adminisztráció, és törvénykezés sok fontos érdekének biztosítására; a mellett, hogy korunk szabadsági és demarchiai irányatai egyik legjogosultabbja s legaldásosbikának: az *általános adókötelezettségi egyenlőségnek* is útjait egyengette.

Megannyi érvek annak igazolására, hogy a jövedelmi katasterre alapított *telekadó* rendszere a helyes adópolitika követeléseinek megfelelő,

s mint azonnal látni fogjuk, azon adóforma, mely a földbirtokosokra irányuló minden egyéb megadóztatási módok felett tagadhatlanul elsőbbséggel bír s legkönnyebben igazolható.

¹⁾ V. ö. *Rau*: Fin.-Wiss. 329. sk. §-sok, igen becses részlettel; *Stein*: Fin. W. *Hock*: Öff. Abg. 188. sk. I. *Höfken*: Steuerreform 164—198. I.

²⁾ Gyakran megújítandó, sőt annyiban valódi Penelopeféle munka, hogy mikor végére jutott az állam, — elejéről ismét megkezdendő.

³⁾ A kataster és katasteri földadó ellen nyilatkoznak egyebek közt *Sartorius*: Über die gleiche Besteuerung (1821) 61. sk. I. *Kries*: Regulirung der Grundsteuer in Preussen (1855) általában, *Höfken*: Steuerreform (1864) 164—198. I. N. Die direkten Steuern in Oesterreich (1860). 62 sk. I. 123. sk. I. a nagy francia szakember *Audiffret* (System financier de la France I. 31.) s legújabb *Walcker* (Steuerw. 125 stb. és 170. sk. I.) meg az orosz adóreform-bizotmány. Míg ellenben *Rau*, *Hock*, *Stein*, *Umpfenbach*, stb. egyenesen mellet te szállnak sikkra, s köztük még I-*só Napoleon* is tekintélyes állást foglal el, a francia államtanácsban tett nyilatkozatsíval. *L. Bresson*: Histoire des finances II. 246. I.

⁴⁾ Ha (mond egy szakember) idővel változás tapasztaltatik a telek jövedelmezőségében, még a kataster haszonvehetlenné nem lesz, mert nem szükséges, hogy annak becslési számtételei ép a bizonyos időbeni jövedelmet fejezzék ki, hanem csak az, hogy ama tételek egymásközt a tiszta jövedelemmel arányban álljanak. Tudván például a *kataster* készítés kori és a jelenleges jövedelem köztli arányt, az adólsb akként változtatható meg, hogy az a mostani jövedelmet ugyanazon arányban érje, mint az előbbeni vagyis eredetileg fölvevett jövedelmet érte.

71. §.

A telekadó a jószág forgalmi értéke és a bér-összegek alapján^{a)}.

A jövedelmi kataster ellenzői a telekadó kivetésének helyesebb s megfőbb módjának azt tartják, a hol a telek vételára (forgalmi értéke), — vagy a bérleti somma vétetik az adó-meghatározás alapjául. E felfogás szerint a *telek-ár* úgy tekintetik, mint az illető telek hozadékának (jövedelmének) *tökésvénye*, a vevő (és a bérlő) pedig úgy, mint a ki rendszerint annyit ad a jószágért (illetőleg annak használhatóságért) a mennyi az általa kiszámított *földjáraadék tőke-értékének* megfelelő^{b)}.

Az érték- és bérletösszegei alapra fektetett telekadó *gyakorlati kivétel^{c)}* illetőleg, ez adóforma pártolói ezeket hozzák fel^{d)}: a) A vételárak és a bérlet-díjak telekkönyvek s szerződési okmányok stb. alapján sokkal könnyebben s gyorsabban lévén beszerezhetők mint a jövedelmekatasteri adatok, a földadó *esen* rendszere jóval olcsóbban és kevesebb nehézséggel leendő meghonosítható. b) Az érték szerinti megadóztatás sokkal *egyszerűbb s átlátszóbb*, sőt a tiszta jövedelmet s az adóképeséget magát is biztosan találó; a mennyiben a telek-árak rendszerint hason arányban állanak magukközt mint a telkek tiszta jövedelme; a forgalmi érték az egész birtok valódi jelentőségét tökélyesen fejezi ki; s az adó tényleges kiszabása mindenkor csak a helyi viszonyok tüzetes és közvetlen figyelembevételére alapíttatik. c) Igazolja e rendszert az is, hogy a telkek nyers és tiszta hozadékának parcellánként való mesterséges kiszámítása (még pedig elvont átlag-tételek szerint) az *adó-arányosságot* és *egyenlőtlenséget*

soha se biztosítja, sőt (kivált nagyobb terjedelmű államokban) egyenesen sértő adófelosztást von maga után. Míg ellenben az érték- és bérletrendszer oly mérszabályt nyújt, a mely igen könnyen megfogható, külső, s tárgyilagosságot nyilatkozik, hosszas vizsgálódásokat kikerülhetővé teszi, s főleg az *egyenlenség* nagy elvének is megfelelőbb eredményekre vezet. d) Bizonyos végre, hogy e rendszer több államban, jelesül pedig Badenben, az Amerikai Unió némely országaiban, Nápoly- és Sziciliában, jó eredménnyel vétetett alkalmazásba, s hogy az ez alapon tett tapasztalatok legkevesebbé sem jogosítanak fel annak elvetése vagy kárhajtására.

Ez érveléssel szemben a jövedelem-kataszteri rendszer védelmezői⁵⁾ a következőkre utalnak: a) A vételár és a bérletdíj nem hű kifejezése sem egyes jószágoknál sem nagyobb csoportokban adásvevéseknél a tiszta jövedelemnek; mert mind az egyik mind a másik igen gyakran más tekintetek és tényezőktől függ, például *egyéni előszeretettől*, a jószág szabadabb vagy megkötött állapotától, helyi viszonyoktól, a *versenyés* mérvétől, s a telek-árakra időnkint befolyó kedvező vagy kedvezőtlen gazd. conjunkturától; úgy hogy az adókiadás alapja állandónak és biztosnak épen nem nevezhető. — b) Egyenlőtlenség és aránytalanságok ezen rendszer mellett sem kerüldhetők ki, a mennyiben adásvevés vagy bérlet tárgyát még soha vagy régóta nem képezett telkek mindég önkényleg fognak megadóztatni ez alapon, mert biztos támaszpont nélkül történő becslések szolgálhatnak kiindulási pontul; s másfelől az ezen rendszer mellett szükséges munkálatok sem kevésbé szövevényesek mint a jövedelmi kataszternél. — c) A *értéknek* kitudása a *hozadéké* helyett kétségtelenül kerülő ut, mert okszerűleg nem lehet más célja, mint a helyes megadóztatás érdekében ép az értékéből a tiszta-jövedelmet felismerni; másfelől, nagy hiánya az érték-kataszternek az, hogy a telek-érték korántsem változik egyforma arányban a tiszta jövedelemmel, s különösen azért igen ingatag nagyság (ingatagabb a hosszabb időknél át egyforma átlagos jövedelemnél) mivel az uralkodó országos kamatlábtól sőt a mezei gazdaságban elhelyezett tőkék kamatlábjának más foglalkozásnemekben beruházott tőkék kamatlábjához való viszonyától is függ, a mely pedig nagyon is ingadozó és változó. — d) Ellene szól az érték-kataszternek az is, hogy kis jószágoknak az ezekre irányuló nagyobb keresletnél fogva rendszerint nagyobb értéke, illetőleg ára szokott lenni, mint nagyobb terjedelmű jószágoknak, és így az egyenlő adókiadás elve könnyen megsértethetik, sőt a kisbirtok mérvei szerint becselt közép és nagy-jószágok aránytalan terhelése mintegy rendszeresítettnek. — e) Az érték-kataszterrel való kísérletek mindekkoráig nagy mérvben sehohsem vétettek eszközöbe, Ausztriában az 1859—61-ki években ez alapon megindított tervezetek csakhamar félretették, valamint az is kétségtelen, hogy az érték-adórendszerrel sem volna bizonyos katasztrál-munkálatok nélkülözhető, melyek időt és pénzt jelentékeny mérvben vennének igénybe⁶⁾.

Mindezek nyomán azt mondhatni, hogy az érték-kataszteri rendszer *hiányai nagyobbak mint előnyei*; hogy némi eredménnyel csak magas fejlettségű országokban, a hol a vagyonosság nagyobb, a tőkék elhelyezése biztos és helyesen megosztott, s a telkek adásvevése semminemű megszorí-

tásnak sincs alávetve, tehát az ár a valódi jövedelemnek legmegfelelőbb lesz, — volna behozható; igazi jelentősége pedig abban áll, hogy a jövedelemkataszteri rendszer legjobb *segédszerét*, kiegészítő elemét s *korrektívumát* képezi, melyre a becslési munkálatokban mindenkor kellő súly lesz helyezendő⁷⁻⁹⁾.

¹⁾ V. ö. *Malchus*: Hb. I. 44. §. *Bau*: F. W. 320—325. §. *Höfken*: Die Reform der dir. Besteuerung (1860) 18—23. l. és 123. sk. l. *Kries*: Vorschläge zur Regelung der Grundsteuer in Preussen (1855) 68—138. l. *Stein*: F. W. 242. sk. l. *Wirth*: Nat. Oek. II 417. sk. l. *D. V. Schrift*, 1860. 3-ik füz. Steuerreform stb. 164—195. *Hock*: Öffentl. Abg. 126. sköv. 169. sk. l. s hazánkra nézve *Korizmic*: Gazdasági levelek (1867) 61. sköv. l. *Keleti*: A telekadó és a kataszter (1868) 184. sk. l. *György Endre*: „Uj Nemzedék“ cz. folyóirat III-ik füzetében.

²⁾ L. még. *Stein*: F. W. 252—253. l.

³⁾ Melynek egyik alap-művelete abban áll, hogy oly telkeknek, melyek bizonyos idő lefolyása alatt (p. o. az utolsó 30 év folytában) többször kerültek eladás alá: a *külföldi árakból átlag-ár* képeztetik; — olyanoknál pedig, melyeknek vételára nem tudható ki, vagy melyek adás-vevés tárgyát még nem képezték, a *hasonló telkek* vételára vétetik alapul.

⁴⁾ Ezek közé tartoznak *Sartorius*, *Malchus*, *Sensburg*, *Wirth Miksa*, *Audiffret*, *Höfken*, *Kries*, hazánkban némileg *György* (id. értekezésében) *Mudrony Soma* (Anyagi érdekeink cz. lap 1870. évi 24-ik számában); Oroszországban *Walcker*, és az orosz adóreformi bizottság. Az érvelés legkimerítőbben *Kries*, *Höfken* és a Die Reform d. direkten Steuern cz. m. szerzőjénél.

⁵⁾ Névszerint *Bau*, *Hock*, *Stein*, *Umpfenbach*, hazánkban *Korizmic* (id. értek.) *Keleti* (id. ért. 196. sk. l.) és a miniszteri Enquete-bizottság 1868/70-ben.

⁶⁾ L. *Hock*: id. h. 183—184. l. *Korizmic* Gazd. level. 63—64. l.

⁷⁾ Egy a két rendszer közt némileg közvetítő indítványt közöl *Altrattier*: Zur Lösung der Steuerreformfrage (1865), cz. m. melyet ismertet *Keleti*: Telekadó cz. műv. 189. sk. l.

⁸⁾ Ez elv egyik elsőrangú képviselője nagy államgazdánk *Lónyay Menyhért*.

⁹⁾ L. még *Boyer* k. a. Théorie de l'Impôt II. köt. 67. sk. l.

72. §.

A telekadó megváltása rendszere.

Ujabb időkben találkozhatni itt ott azon nézettel is, hogy a leghevesebb adórendszer az volna, a melyben a *feldadó megváltása* engedtetvén meg¹⁾, ez adónem egészen mellőztetnék. — Támogatásául e felfogásnak arra utalnak az illetők, hogy a telekadó lényegileg nem is adó, hanem inkább az államnak a magánosok *földbirtokán fekvő tulajdonosi tökérsze*, úgy hogy az adót tulajdonkép csak az első birtokos viseli, de a többiek már nem, mert a telken fekvő adót *tökésítve* vevén fel, ugyanennyivel kevesebbet adtak a jószágért a megvásárlásnál. Ennek folytán legczélszerűbbnek látszik (olyképen mint az a jobbágytelkeken nyugvó földesuri tartozások tekintetében történt) megengedni, hogy a földbirtokosok adójukat az adó nagyságának megfelelő tőkével megválthassák; minek az az előnye volna, hogy egyike a legköltségesb adónemnek végképen mellőztethetnék; a birtokos osztály sok zaklatás- és háborgatástól megmenekednék; s azonkívül a státus egyszerre igen jelentékeny pénz-erőknek jutna birtokába, melyekkel terhes adósságait törleszthetné.

Első pillantásra ez indítvány igen tetszetős, de közelebbről vizsgálva, alig helyeselhető, habár Angliában bizonyos tekintben keresztül is vitetett, s meleg szószóllókra talál. Így jolesül: Eltekintve az e rendszer által föltételezett nagy és visszás hatásúvá válható financiazművelet rendkívüli nehézségeitől, a megváltás a telekadót *jellegéből kivetkezteti*, s egészen félszeg alapra állítja. A telekadó ugyanis *nem állami tőkerész*, hanem adó, vagyis oly bevételforrás, melynek rendeltetése, hogy a jövedelem emelkedésével változzék, illetőleg fokoztathassék. Már pedig a megváltási rendszer e viszonyt felforgatja, mert előbb az adóból *tőkét csinál*, s azután az állami adóztatásjogot tárgyilag változtathatlannak tekinti, holott épen nem az, mert a szükséglet mérve és a jövedelem arányai szerint neki is változnia kell. — De azért sem javalható továbbá a megváltás, mert helytelen eljárásnak tűnnék fel, hogyha a státus egy egész osztályt megadóztatlanul hagyna, s egy oly biztos rendesen s bőven jövedelmező, s a szükséglettel is könnyebben arányba helyezhető forrásról, mint a földadó, örökre lemondana; eltekintve attól, hogy a megváltáskor beálló *pénzürtéki hullámzások* alatt is sokat szenvedne az állam s az egész közgazdaság. — A megváltás megengedésével továbbá a státus minden időkre lemondana arról, hogy a földesurak jövedelmét érintő adót a növekedő földjradékkal arányban közérdek, parancsolta módon fokozhassa. — Végre igen kérdéses, vajjon a megváltásból befolyó összegek csakugyan államadóságok törlesztésére fordíthatnának-e; másfelől, kétségtelen, miszerint egyszerű a megváltás *feledékenységre* is mehetne, s a birtokos osztály ismét valami ürügy alatt közterhekbeni részvételre szoríttatnék. Mihez az is járul, hogy a megváltási művelet rögtönös keresztülvitele a földesuri osztályra annyiban felette súlyossá válhatnék, hogy a felveendő *tőkét módfelett megdrágítaná*¹⁾, — vagy a mennyiben ez utóbbi sok más productiv beruházástól elvonatnék, az összes nemzetgazdaság sujtatnék²⁾.

¹⁾ Ez elvet vallja kiválólga a híres berlini államgazda és statistikusk Hoffmann (Lehre von den Steuern című művében), s practikus foganatbavételt ért Angliában, a hol tudniillik a régi telekadó (*Landtax*) ily módon megszüntetettvén, continentál értelemben állami földadó nem létezik, hanem igen mérsékelt telek-jövedelem-adó. l. *Hafen*: Steuerreform 186. l.

²⁾ Mekkora tőkeösszeg volna például szükséges, hogyha Ausztria vagy Németország valamennyi földbirtokosai egyszerre akarnák e financiazműveletet keresztülvinni.

³⁾ L. még Stein: F. W. 252—254. l.

73. §.

Állandó vagy változó telekadó.

A jövedelemkataszter rendszerénél felmerülő azon kérdés, állandó vagy változó legyen e a telekadó, a következő módon oldathatik meg:

Az adók bizonyos határig való stabilitása, s így a földadónak is, ily tekintetbeni állandósága minden kétségen felüli követelménye a helyes adópolitikának. Nem következik azonban innen, hogy a telekadó *abszolúte változhatlan* legyen, a mint azt némelyek¹⁾ azon okból ohajtják, mert nézetők szerint: a) a telekadó csak az első tulajdonost éri, a többiek által (l. az

előbbeni §-okat) pedig már nem éreztetik; b) ott hol a jószág ugyanazon tulajdonos kezében megmarad, az adó megváltóztatása (például emelése) a telekjövedelmet s így a tőkeértéket is csökkenti; c) a státus a földbirtokosokat minden javítástól visszariasztja, ha a földjövdelem növekedtével a telekadót felemeli. — Ez érvelés ugyanis alaptalan. Mert

aa) Eltekintve az a) betű alatt mondottaktól, melyek már fentebb meg voltak czáfolva, kétségtelen, hogy a különböző telkekből jövedelem az idők folytán változik, s ezt az igazságos adópolitika figyelmen kívül nem hagyhatja; nem is érintve azt, hogy az adókvetés nem a mindenkori tulajdonos által adott vételárra, hanem a telek tiszta-jövedelmére alapítatik.

bb) Hibás föltevés az, hogy az adófelemelés szükségkép csökkenti a telek tőke értékét, mert ez csak ott s ekkor is csak átmenetesen fordulhat elő, hol az állam: növekedett közszükségletei miatt érezhetőleg emelte föl az adót; ott ellenben, hol az emelkedett jövedelem folytán történt az emelés, legkevésbé sem, mert a szaporodott jövedelem a tőkeértéket is fokozza²⁾.

cc) a c) alatt érintetteket illetőleg, ezek csak akkor állanak, hogyha a státus oly magasra csigázná a telekadót, hogy a javítások *egész eredménye elnyeleznék*; — végre

dd) Figyelembe veendő az, hogy az *állam-szükségletnek* változása is föltételezi az adó illő mozgékonyosságát, vagyis azt, hogy a földadó nagysága a közkiadások kisebb vagy nagyobb mérvéhez mindenkor lehetőleg könnyen legyen alkalmaztatható³⁾.

¹⁾ Például Craigh, Murhard, Sartorius, Hogendorp, Thünen, McCulloch, Bergius, Passy, Parieu.

²⁾ V. ö. Stuart Mill: Political Economy V. k. 2—3. fejez. és Thünen: Isolirter Staat 340—352. l.

³⁾ V. ö. még Rau: F. W. 314—316. §. Stein F. W. 255—256. l. Joseph Garnier: Traité des fin. 115—117. l. mely utóbbi azt mondja „La fixité de l'Impôt foncier ne s'accorde pas avec le principe de justice, qui veut un impôt proportionnel et s'accroissant comme le revenu de la terre.“

74. §.

A telekadó a nyers-hozadék, és a térfogat nagysága alapján.

A földadó *egyszerűsítése* tekintetéből némely, kivált régibb, szakember azt indítványozza, hogy a telkek a jószág *nyers hozadéka* szerint adóztatassanak meg, vagy pedig a birtok pusztá *térfogata* (Flächenraum) vétésék a kimérendő adónak alapjául¹⁾. Minek közelebbi indoklására azt hozzák fel, hogy ily módon a kataszteri fölvételek bonyodalmas, időt rabló, s nagy költséggel járó művelete szükségtelemné válik, az aránytalanságok s egyenlőtlenségek e rendszer mellett sem lesznek nagyobbak mint a másik mellett; s a történelem tanúsága szerint több állam ezen adóztatási módot igen jó eredménnyel alkalmazta háztartásában. — Ezen felfogás azonban félszeg és visszás következtetésekre vezető. Jelesen azért, mivel általában minden telekadóztatási mód helytelen, mely nem a valódi jövedelem és

haszon bázisára fektettetik; s mivel különböző telkek *nyers* hozadéka igen gyakran egészen különböző *tiszta* hozadékot ad. Másrészt azon oknál fogva, mivel a jószág térfogata, vagy a nyers terméksomma korántsem helyes kifejezése az ugynev. természetes jövedelem-képességnek, s a különböző helyek s vidékek gazdasági állapotai, pénz- és árviszonyai művelési rendszere, bér- és szállítási díjainak számba nem vétele szükségkép a legigazságtalanabb s legnyomasztóbb adó egyenlőtlenégeket és adóprágravatiókat szüli. Valamint az sem kétséges, hogy az itt szóban lévő rendszer *alacsony műveltségű államokban* csak annyiban volt fenntartható, a mennyiben az adótétel igen mérsékelt s majdnem változatlan vala, és így az egyenlőtlen terheltetés kevésbé éreztetett.

A legerősebb érv ez adóztatási mód ellen végre az, hogy (mint részben az eddig mondottakból is kitetszik) a nyershozadék *nagyobb hányada* mellett, mely a telek gyümölcsöshözó állagában, az arra fordított tőkében s készpénzbeli költségekben áll, s melyet a nyershozadék 65—85 százalékára számíthatni, mindig felette nagy lesz a veszély, hogy az adó egyenesen a tőkét támadandja meg, tehát maga az adóalap rontatik le, vagy legalább csorbittatik²⁾.

¹⁾ V. ö. *Rau*: F. W. 327. §. és *Hock*: Öff. Abg. 179. I. *Pfeiffer*: Staatseinnahmen II. 159. sk. I.

²⁾ *Hock*: id. m. 179. I.

75. §.

A physiocraták és a communisták nézete a telekadóról.

A telekadó eltörlését hangsúlyozó némely újabb szakemberrel egyenes ellentétben a *physiocraták* iskolájával találkozunk, a mely minden *egyéb* adó mellözésével az *egy általános telekadó* behozatalát javasolják. És pedig a következő érvekkel: a) A népek gazdaságában egyedül a földipar lévén productiv foglalkozásnem és jövedelemforrás, az igazság azt követeli, hogy minden adó csak is erre irányuljon, minden adóterhet a földbirtokosok viseljenek. b) Nem lesz azonban e teher igen érzékeny azért, mivel a földbirtokosok által előállított termelvények (gabona, tápszerek stb.) mindenkire föltétlen szükségességű árutárgyat képezvén, oly magas áron fognak mindég értékesíthetni, hogy egyidejűleg az árban a földbirtokos által fizetett adó is meg leend térítve. c) Ezen általános egytelekadó nemcsak kiválón egyszerű, könnyen fogantatható, olcsó, s kevés hiv. közegeket igénylő adó, hanem olyan is, mely igen biztos és állandó, valamint könnyen érínthető bevételforrást képezend; d) végre egyenlőkeny és igazságos is lenne ez adó annyiban, hogy rendszerint mindenki vagyónához arányban járul fogyasztásával ez adóhoz.

Ezen lényegében és folyományaiban egyaránt *hibás nézet* megigazítására a következők szolgálhatnak:

Alaptalan azon föltetés, hogy csak a földipar produktív s jövedelmetadó; mert (a nemzetgazdaságtanban kifejtettek szerint) ugyanezt a

műipar, a kereskedés, a személyes szolgálatok stb. felől is mondhatni; melyek tehát ép ugy megadóztatandók mint a mezei gazdaság. — Félazeg továbbá azon nézet, hogy a földbirtokosok termékeik árába az adót beszámíthatják, miután a javak és termelvények ára a piacon nem a termelőktől, hanem a kereslet és kínálat közti viszonytól, a verseny és az általános forgalom alakulásától függ; s e mellett a külföldről való gabonabehozatal szabadsága (melyet pedig ép maguk a physiocraták követelnek hangosan) is egyenesen kizárja a lehetőséget, hogy a termelők határozólag befolyhassanak az árakra, sőt megcsökkentvén az utóbbiakat, oda vezethetne, hogy az egész adóteher magukon a földbirtokosokon maradna; úgy hogy az egytelekadó a legnyomasztóbb s legigazságtalanabb adóvá válnék¹⁾.

Némi eszmerokonságban a physiocraták rendszerével áll továbbá azon nézet, mely a *communisták* iskolájában uralkodik a telekadót illetőleg. Szerinte, s különösen egyik legfényesebb képviselője *Proudhon*²⁾ szerint ugyanis annak folytán, hogy (a földbirtokosok jövedelme, az az) a földjáradék (a Communisták felfogásában) minden fáradság munka és érdem nélkül nyert *monopol-jövedelmet* képez, mely a társadalom többi osztályaira felette súlyosan nehezedik, s egyenes igazságtalanságot foglal magában: az egész földjáradék az állam által volna lefoglalandó, úgy hogy a földbirtokos osztály a maga foglalkozásából tulajdonkép csak a vállalkozói nyereségre lenne utalva. — Azonban e nézet sem állja ki a szigorúbb bírálatot, mert a földnek mint tőkének, s jövedelemforrásnak helytelen felfogására van alapítva; a járadék természetét és jelentőségét hibásan magyarázza; s többé kevesbé oda czéloz, hogy az egyéni földbirtokot s telektulajdont a közzgazdaság és igazságosság érdekeivel összenem férő s megegyeztetetlen intézményként tüntesse fel; és így következtetéseiben odavezet, hogy érvényrejutása mellett az egész fennálló birtok- és társadalomrend alapjaiban megingattatnék. Lásd még az I-ső kötet 46. 52. 90—100. §§-jait³⁾.

¹⁾ Nem is érintve, hogy ez adó annyiban is felette igazságtalan és helytelen volna, hogy a polgárokat egyedül fogyasztásuk még pedig elsőrendű életszükségletekre irányuló, tehát nem is szabadon megszorítható fogyasztásuk szerint adóztatná meg.

²⁾ L. *Qu'est ce que la Propriété, — et Théorie de l'Impôt* cz. munkáját. Nem rokonság a felfogásban, *Arndt*nál (*Die Naturgemässe Steuer* 1852), *James Mill*nél (*Pol. Econ.* 1824.) *Cherbulier*-nél (*Riche et pauvre* cz. eszelendűs könyvében 1840) stb. Legújabbban *Stuart Mill* is azt mondá: hogy a fiskus az összes telekjáradéokra birjon igénynyel.

³⁾ L. még *Garnier*: *Traité des Finances* IX-ik fej. általában.

76. §.

Bérbe-adott telkek megadóztatása; és a földbirtokosok iparadója.

Oly jószágoknak, a melyek kibérelve vannak, megadóztatása, kétfélekép történhetik. Vagy ugyanis olyképen, hogy az adó egyenesen a *bérlőn* vétetik meg, a ki azután a földbirtokosnak fizetendő bérletdíjba beszámítja, illetőleg onnan levonja; vagy pedig úgy, hogy a kataszterben

fölvett jövedelem szerint a telektulajdonostól magától követeltetik az adó, a bérlőre pedig az ugynevezett *ipari adó* (Gewerbs-Steuer) vettetik, mely tulajdonkép nem más mint vállalkozói nyereségének megadóztatása¹⁾.

Azon (itt nagy fontossággal bíró) kérdést illetőleg, „*vajjon a földbirtokosok alávettesse-e az ipari adónak is, vagy sem!*?” a következő választ adhatni²⁾:

A hol a földadó a tökélyesen kipuhított valódi telekjáradékokra vettetik ki, tehát a tiszta földjövedelem fölvételekor az *üzleti tőke* és a *vállalkozói nyereség* a bruttó jövedelemből levonandó termelési költségekbe beleszámítaték, illetőleg adómentes maradt: ott a telekbirtokos iparadó czímen való megadóztatása elvileg igazolt és kifogástalan, sőt több országban tette meg is történi³⁾. Ott azonban, a hol a telekadó nem csekély, vagy a birtokosnak jelzálogi adóssága kamatainak beszámítása nem engedtetik meg, a nevezett adó kivétele alig volna helyesíthető⁴⁾.

Nem részesíthetők e kedvezményben azonban a *haszonbérlet*, a kik *egyébként* egészen adómentesek maradnának, miután ép üzleti tőkájök és vállalkozói jövedelmük az, a mi az ipar-adó tárgyát, illetőleg forrását képezi. — Megjegyezvén, miszerint: a) a haszonbérletnek csak a bérösszeg és az üzleti költségeken túl megmaradó valódi jövedelme vettethetik adó alá; s hogy e jövedelem meghatározásánál egyfelől a fizetett haszonbér, másfelől a vidéken szokásos jószágbérleti verseny s a bérlő barom- s fuvarszállománya veendő alapul; b) azt, hogy oly bérlőnél, a ki kölcsönvett tőkével viszi az üzletet, és a telektulajdonos *fundus instructus*-val működik, az adó kivételénél méltányos figyelembevételt igényelhet, nehogy az adó szerfelett súlyosan nehezédjék reá.

¹⁾ L. még *Rau*: F. W. 363. §. *Hock*: id. m. 218. l. és *Stein*: F. W. 277—278. l. mely utóbbi arra utal, hogy a bérlők megadóztatása legtöbb országban nem iparadó, hanem jövedelem-adó alakját viseli.

²⁾ *Rau*: F. W. 363. §. *Hoffmann* a Tüb. folyóirat 1854-ki kötetében.

³⁾ *Németország* némely kisebb államában.

⁴⁾ Így újabb időben *Badenben*, s *Bajorországban* csakugyan mellőztetett. l. *Rau*: 363. §. a jegyzetekben.

77. §.

A telekadó hatásai, s áttolásának kérdése.

Azokhoz, a mik az adók *hatását* illetőleg fentebb (az általános tanoknál) kifejtettek, itt a földadó szempontjából még a következők csatlakoznak:

A földadó czímen az állampénztárba befolyó jövedelem igen jelentékeny alkatelemét képezi az államok bevételeinek; másfelől a czélirányosan eszközölt kiadásök s az állam helyes háztartási rendszere a földbirtok *értékét és jövedelmezőségét* is némileg fokozzák¹⁾. Bármilyen szempontból tekintessék pedig a telekadó s bármily alakban vagy rendszer szerint vettessék is az foganatba: a vele összefüggő vagy belőle folyó tünemények mindenkor nagy befolyással vannak nemcsak a köz- és államgazdaságra, hanem a társadalom összes gazdasági fejlődésére, ipari és forgalmi állap-

aira, sőt mi több magára az általános státus- és műveltségi életre is, a mint azt az európai államok összes újabbkori története bizonyítja.

A mi pedig a *telekadó másrahárítása* kérdését illeti: a) Hogyha a valódi tiszta földjáradékokra vettetik ki az adó, akkor a földbirtokos rendszerint maga viselendi azt, s egy könnyen a fogyasztók osztályára nem toltathatja; mert a kínálat megcsökkentése a termelők hatalmában nincsen s a gabnaár oly tényezők befolyása alatt képződik, melyek legkevésbé se függenek a telektulajdonos önkényétől. — b) Ép így nincs módjukban a földesuraknak adójukat a *haszonbérlet*re tolni, mert ez utóbbiak a telekadó összegével növekedett bérdíjt meg nem fizethetnék, s így bérlési versenyök sőt hajlamuk is megcsökkennék. — c) Ott, a hol a földadó sem a nyers sem a tiszta jövedelem, hanem a telek terjedelme, vagy a munkások száma, vagy egyéb ismérvek alapján vettetik ki a birtokosra: ott, a mennyiben még járadékot nem adó de a fogyasztási össz-szükséglet fedezésére még művelés alá veendő telkekre is vettetik adó: a nyerstermékek ára az adó által fel fog emeltetni, a mely esetben a fogyasztók nagyobb áldozatában egyfelől az állam, másfelől a kedvezőbb helyzetben termelő földbirtokosok osztoszkodnak²⁻³⁻⁴⁾.

¹⁾ L. *Hock*: Öf. Agb. 99. sk. l. *Höfen*: Steuerreform 174—176. l.

²⁾ Azt mondja *Roscher*: „Eine Besteuerung des Rohertrages, ohne Rücksicht auf die Produktionskosten, muss nach einer raschen Überwälzung, wenn die Consumtion dieselbe bleibt, die Preise der Rohprodukte erhöhen;“ — és másutt: „Da es unmöglich ist, einen vollkommenen Kataster zu halten, um die unwiderruflich mit dem Boden verbundenen Kapitalien auszuschneiden, man auch nicht leicht ungebauten, obschon renteloses Land ganz unbesteuert lassen kann: so werden die Steuern auch auf die Grundrente immer etwas vom Charakter der blossen Rohertragssteuern an sich haben. Und umgekehrt, weil die Landbaukapitalien am schwersten in ein anderes Geschäft übertragen werden, so müssen die Steuern der letzten Art immer auch die Grundrente etwas berühren.“ (Grundriss stb. 112. l.)

³⁾ Az itt előadottaktól némileg eltérő nézeteket fejtven ki *Hock*: azt mondja: hogy szorosán ugynevezhető földjáradék-adó (Grundrentensteuer) nem létező, hanem csak telekadó: ez utóbbi is ép úgy mint más adókról kimutattatott, a fogyasztókra csakugyan áttolható. L. ezt bővebben id. munk. 100—103. l.

⁴⁾ Befejezven a telekadóról szóló tant megjegyezzük még, hogy ez adónem helyes fogantatvátele jólrendezett *hatósági községeket* is szükségel, mely végből az egész művellet keresztülvitelére elsővonalban egy, szakemberek és tekintélyes országos férfiakból alakított *központi bizottság*, s ennek mellé és alárendelve central-felügyelők, azután az egyes adó- és becselési kerületekben: *becselési albizottságok*, becselési felügyelőkkel oldalakon, — s ez utóbbiak egységes vezetése alatt *becselési biztosok* lesznek szükségesek; főtekintet lévén mindig, hogy mindezen organumok egy fensőbb egész szempontjából indulva ki, egybevágólag, egyöntetűen, és hason elvek szerint járjanak el és intézkedjenek.

78. §.

E) A ház- és épületadó.

A műveltebb államok adórendszerében jelentékeny helyet foglal el a telekadó mellett az evvel ezelőtt kapcsolatban állott de most már önálló adónemként szerepelő *ház- és épületadó* (Haus- und Gebäudesteuer)¹⁾. Értetik pedig ez utóbbi alatt „azon adó, mely a házak s épületek tulajdo-

nosaira annak alapján vették ki, hogy e birtoktárgyaik jövedelmet nyújtanak, vagy haszonértékkel (Nutzwert) kínálkoznak.“

Az épületadó elemzésénél mindég szemelött tartandó az, *először*: hogy különbség van házak és házak közt a szerint a mint vagy *lakásként* (Wohnung), vagy pedig *ipari s termelési* célokra használatnak; továbbá a szerint: a tulajdonos házat maga használja-e, vagy bérbe adva értékesíti. *Másodszor*: hogy a házadó akkor, hogyha az építmények és helyiségek hozadéka vagy haszonértéke (jövedelme) a tulajdonos személyében érintik adóval: *épület-hozadékadó* (Gebäude-Ertragssteuer); -- akkor ellenben, hogyha az épület s a ház-használmány (Nutzung) mint *éveszet* (Aufwand) tekintetik, és a bérlőre vagy haszonvevőre mint ilyenre vették ki: egyenes *lak-fogyasztási adót* (Wohnungs-Aufwandsteuer) képez¹⁾. *Harmadszor* azt, hogy jól megkülönböztetendők *mezőgazdasági* célokra, vagy *iparváltatokra és kibérlésre*²⁾ használt épületek, a mennyiben az *első* a telekadó kivételénél vétethetnek helyesebben figyelembe, s a tulajdonképi házadó alól felmentendők³⁾. Végre *negyedszer* azt: hogy a házjövedelem (Hausrente) közelebről nézve, két alkatrészt foglal magában, úgy mint *épület-járadékot* (Baurente), vagyis azon kamatot, mely az építésre fordított tőkéből várható, és *telekjáradékot* (Grundrente), az az oly jövedelmet, melyet az épületet hordó föld vagy telek nyújt; minek folytán a házadó tulajdonkép a föld- és tőkekamatadó mintegy vegyületeként jelenkezik, s miután a két jövedelem-elem nem egyforma törvény szerint képződik, egymástól jól megkülönböztetendő, ha ezen adó-tárgynak természetét helyesen akarjuk megítélni és méltányolni⁴⁾.

Tárgyilag véve: az épület-hozadék (Gebäudeertrag), álljon az aztán akár járadékból, akár a saját használatban rejlő haszon-értékből, igen helyes és czélszerű forrását képezi a direkt megadóztatásnak. Sőt jogos és indokolt módja az épületek és házak megadóztatásának csak az leendő, mely a tiszta *hozadékot*, illetőleg a valódi *haszonértéket* érinti. -- Ennek folytán nem helyesülhet: hogyha a házadó a *vételár* szerint állapittatik meg; s a mi ellen részben ugyanazon érvek szólnak mint a földadónak ez alapra való fektetése ellen; továbbá, hogyha az épületadó *lak-fogyasztási* adóvá változtattatik⁵⁾; vagy az épület *térfogata s köbtartalma* vagy a *lakások száma*, vagy pedig az *ajtók, ablakok és kémények* mennyisége szerint vették ki; mert mind e momentumok legkevesebbé sem fejezik ki a valódi házhaszonértéket s jövedelmet; az adó nagyságát elhatározó ismérvek pusztán technikai külszerűségben keresztetvén, felette nagy aránytalanság és egyenlőtlenségre szolgáltatnának okot; részben még egészség-veszélyeztető építkezési módra is ösztönöznének⁶⁾.

¹⁾ V. ö. Jakob: St. F. W. I. 515. II. 900. I. Bau: F. Wiss. 342. sk. §. Hock: Öff. Abg. 199—205. I. Stein: F. W. 260. sk. I. St. Müll: Pol. Econ. B. V. chap. 8. Macculloch: Taxation 63. sk. I. Pfeiffer: St. Ein. II. 168—189. I. Höfken: Steuerreform 199. sk. I. Wirth: Nat. Oek. II. 439. I. Walcker: Steuerw. 130. sk. I.

²⁾ Erről az utóbbiról alantabb külön szólnunk, s azért e helyütt figyelembe nem vesszük.

³⁾ Ide értve még a saját-használatot is.

⁴⁾ Ezt bővebben indokolja Hock: id. m. 200—201. I. utalva arra is, hogy ott a hol az épület nem mintegy tartozéka a teleknek, hanem a telek a rajta álló háznak az

épület nem a földadóval együttesen, hanem mint *külön* adóforrás érintendő. A telekadóval együttesen megadóztatandó gazdasági épületek legegyszerűbben a földadó alá eső telek első vagyis legjobb osztályába soroztathatnak, s így adóztatandók meg. *Műhelyek és gyári épületeket* különösen illetőleg, ezek ott hol a tulajdonos maga használja, az *ipari adónál* vétethetnek fel s avval kapcsolatosan érintethetnek; hogyha azonban *bérlő birtokosnak*, a tulajdonos a *házbéradó* szerint lésszen legezéltirányosabban megadóztatható. L. még Hock: Öff. Abg. 202—203. I. és Umpfenbach: F. W. I. 195. I.

⁵⁾ Erről: bővebben Höfken: Steuerref. 202. sk. I. és St. Müll: Pol. Econ. V. 2. §. I. Höfken különösen azt mondja: a) hogy a nyers építés-járadék rendszerint arányban áll biztos elhelyezési kölcsöntőkéek kamatjával; a telekjáradékot pedig mindaz képezi, a mi egy háznak bérdíjában (illetőleg haszonértékében) a nyers építésjáradékot meghaladja. b) Ezen többlet, mely a telektér tulajdonosának, ha ez nem egyszersmind az épületnek is tulajdonosa, jut, leszállhat --0-ra, de kedvező fekvésénél a háznak igen magasra emelkedhetik is, -- magasabbra még az építésjáradéknál. c) E két jövedelem-elem külön-külön való megadóztatása azonban csak *Angliában* volna gyakorlati, hol a telek és az épület nem mindég azon egy tulajdonosé, -- nálunk azonban s egyáltalában oly országokban, a hol a telek és a rajta álló épület egy és ugyanazon tulajdonosé, -- sohaem. (Eltérő nézet Pfeiffernél. St. Ein. II. k. 175. I.)

⁶⁾ Hogy néha azzá válhatik *adó-átvitel* következtében, a midőn tudni illik gyorsan szaporodó népességű fővárosokban nagy lakáshiány áll be, s a felek bér-dijai igen magasra felcsigáztatnak; de még magára a tulajdonosra is, hogyha igen magas tételekben szabatik ki: alig vonható kétségbe. Azt mondja e teltb Höfken: „Die Gebäudesteuer würde sonst in eine dem Miether gegenüber indirekte, dem Hauseigentümer gegenüber aber in eine direkte Aufwandsteuer umgewandelt.“ Lásd még St. Müll: Political Econ. V. 3. fejt. 6 §.

⁷⁾ A ház-területet alapul venni azért nem helyes, mert, azon-egy nagyságú térfogaton igen különféle nagyságú értékű és jövedelmű ház létezhetik. A ház *köbtartalma* szerinti adó-kivetés sem indokolt, mert ekkor a ház: nagyságával ugyan arányosan érintetnek, de azon visszasságot szülné, hogy az épületek alacsonyabbra s talán az egészséget is veszélyeztető módon építették; eltekintve attól, hogy az adó a ház valódi jövedelme és haszonértékével még sem állna arányban. Ép így az ablakok, ajtók vagy kémények szerinti megadóztatás is félazeg, mert szintén figyelmen kívül hagyva a valódi haszonértéket, másfelől az illető tárgyaknak kevesebb számban építése által az egészségügyi tekintetek mellőzésére vezet, a mit kivált az alsóbb osztályokra való figyelemből helyeselni semmikép sem lehet. Pfeiffer: (id. m. II. 173. I.) az ily alapra állított házadót egyenesen a világgosság, a lég- és a melegségre vetett tehát mindenestre kárhozthatandó adónak nevezi.

79. §.

Folytatás.

A jövedelem és haszonérték alapjára fektetett épület-adó gyakorlati kivételének, úgy mint a telekadónak, lényeges előfeltétele a czélszerűen létrehozott *házadókataszter*, mint az illető adótárgy (házak, épületek) tüzetes föliismerésének, a használati módok, a hely- és fekvési viszonyok, a bérdíj s egyéb idevágó körülmények pontos meghatározásának segéd-szere és alapja.

A jövedelem és haszonérték alapjára fektetett épületadó legezéltirányosabban úgy vétethetik fogamatba, hogyha bérbe kiadott házaknál az ez alapon bevett *bér-összeg* (Zinsertrag), a tulajdonosuk által használt épületeknél pedig a becslés útján föliismert *haszonérték* szerint állapittatik meg az adótartozás. Megjegyezvén, hogy mindkét esetben csak a tiszta jövedelemre irányulhat az adó, melynek azon összeg tekintendő, a mely a

ház-fenntartási és tőketörlesztési költségek¹⁾ levonása után a nyers bér-dij-sommából illetőleg a becslésnél fölvevett használat-értékből többletként jelenkezik²⁻³⁾. Másfelől azt, hogy arra nézve, vajjon valamely helyen vagy városban a házadó: a bérlet-összegek vagy pedig a hasznóérték szerint vettessék e ki: az leendő határozó, vajjon az épületek *nagyobb része* kibérlés útján, avagy tulajdonosaik általi saját-használatban értékesítettik⁴⁾.

A mondottak szerint a ház és épület adó két alakzata különböztethető meg, s vehető foganatba; tudni illik a *házbérrendszer* (Hauszinssteuersystem) és a *házosztályadórendszer* (Hausklassen-Steuersystem). A *házbérrendszer* jelesül az, hol a bizonyos helyen létező s tulajdonosaiknak *kibérlés* útján jövedelmező épületek és házak kataszterszerűleg felvételnek, s az adó, a bérletdíj által képviselt de a házfenntartási és tőketörlesztési stb. költség-tétel levonása után mutatkozó jövedelem-összegre kivettetik⁵⁾. A *házosztály-adó*-rendszer ellenben az, a hol az illő módon összeirt s tulajdonosaiktól saját célokra használt házak, tekintettel mindazon viszonyokra, melyek azok hasznóértékének felismerésére vezethetnek⁶⁾, *osztályoztatnak*, s ez osztályok szerint, melyek mindegyikére nézve bizonyos érték s jövedelem-összeg vétetik fel, meghatározott adó-összeggel érintetnek⁷⁾. Megjegyezvén, miszerint az első vagyis *házbéradó* rendszerint nagyobb s élénk forgalmú városokban lesz helyén, s tételére nézve mindig valamivel magasb; — míg a másik, vagyis a *házosztályadó*, a melynél oly tökélyetes s a jövedelmet oly arányosan érő adó-kivetés, mint a házbéradónál nem igen lehetséges, inkább csak kis városokban és helyeken, hol a házak nem igen szoktak kibérlés útján jövedelmezni, lesz sikerrel behozható; s az adózóra nézve az elsőnél mindig valamivel enyhébb s elviselhetőbb szokott lenni⁸⁾.

A házadó gyakorlati keresztülvitelében a háztulajdonos által használt vagy lakott ház s épület építgy megadóztatandó⁹⁻¹⁰⁾ mint bármely más módon értékesített épület, mert a tulajdonosnak valódi tőke-használmányi jövedelmet nyújt, s oly kiadás alól menti fel, melyet másnak, ki házzal nem bír, szükségkép tennie kell, akár lakásul, akár ipari s vállalati célokra használja azután az illető épületet.

Oly épületek, melyek *fényüzemi* rendeltetéssel bírnak (mint paloták), mindig a nagyobb adó-osztályba lesznek helyezendőek; *művelődési* vagy *emberiességi* céllal bírók ellenben, (milyenek péld. muzeumok, akademiák, iskolák épületei), a mennyiben nem kibérelt házak, adómentességgel ruházthatnak fel¹¹⁾.

Adómentesség egyébiránt csak ott és akkor lesz indokolt, hogyha az épület (a házbéradórendszerrel) üresen maradt, a lakások ki nem fogadtattak, s a tulajdonos maga sem használhatja házát; míg igen csekély házadó lesz kivetendő oly épületekre, melyeknek hasznóértéke jelentéktelen, például elhagyott vidékeni várak, kastélyok, mezei lakokat illetőleg¹²⁾.

A házadó az eddigiekben mindenütt úgy vétetett fel, mint *bármely czélra* és rendeltetésű épületekre kiszabott adó; s így alája esik ez adónemnek s külön fizetendő is azt a földbirtokos és az iparos, a kereskedő és a földesur épen úgy mint a háztulajdonos; a mennyiben adó alá eső házaik és épületeik vannak. — A házadónak azonban bizonyos mérven túl vitetnie nem szabad, nehogy a különben elsőrendű szükségletet képező lak-

tartást igen megnehezítse; a háztulajdonosok telekszerzési s építési tőkéjének méltányos kamatát csökkentse; s új házak építésétől visszaretentessen. Figyelmezve arra is, hogy a háztulajdonosok némely más s nem kevésbé terhes tartozásoknak (jelesen katonaszállásolás stb.) is alávetvők, minnek folytán némely évben azok tiszta jövedelme nem jelentéktelenül apadni szokott!

Tekintve végre a háztulajdonosok által rendszerint célba vett *átvételét* az épületadónak a lakófelekre¹³⁾, ez (emelkedésével a bérdíjaknak) oly helyeken lehetséges, a melyek *gyors felvirágzásnak indulván*, forgalmi, kormányzati stb. központokká fejlődnek, s az ujonnan épülő házak száma s térköre bennük a szaporodó népesség- és a fokozott szükség-gel arányban nincsen; nem sikerül azonban a házbirtokosoknak ez adó-átvétel *hanyagló városokban*, a hol a viszonyok ellenkezők, házak, épületek elhagyatnak, lakások, s iparhelyiségek iránt a kereslet megcsökken stb. Eltekintve attól, hogy a bizonyos fokon túlszigázott házbérdíjak eredménye az szokott lenni, hogy a lakófelek e tekintetben szükségletüket megszorítandják, s vagy kisebb [s olcsóbb lakásokat keresendnek, vagy ép az illető városból végkép el is költözködnendnek. ¹⁴⁾—¹⁵⁾

¹⁾ Házfenntartási és törlesztési költségek alatt értetvén: a) az épület tisztántartására s őrizetére; b) javítások eszközzése és igazításokra; c) épületbiztosításra; d) az egykoron újból építetett tőkéjének évi kamatai felretételére (Reedifikációra); végre e) az épületen netán nyugvó reálterhek (dologi tartozások) megfelelő értékcsökkentésének lerovására — szükséges kiadások. L. *Rau*: F. W. 344. §.

²⁾ A házon netán fekvő *jelzálogi* terheknek a tiszta jövedelem-sommából való levonhatása vagy le nem vonhatása iránt itt is lényegileg azon elvek állanak, melyeket fentebb a telekadó ismertetésénél kifejtettünk.

³⁾ Az itt érintett levonást Frankhonban 25, Poroszországban 25—33%-ben, az 1864-ki osztrák adóreformi tervezet szerint az átlagos brutto-bérsommának 20—30, hazánkat illetőleg az 1868-ki XXII-ik törvényezikben pedig 15—30 százalékában van megállapítva. Minden házra és minden városra egészen egyforma százaléktétel egyébiránt nem helyeselhető. L. *Rau* id. h. a ki a reedifikationalis összeget, mint időbeli járadékot (4 percents kamatnál), egy 100 évesnek fölvevett ház tekintetében, az egykori ujonépítést lehetségessé tevő tőke 0,07 százalékában vessi fel.

⁴⁾ Az ausztriai-magyar adórendszerben irányelv az, hogy a bérrendszer vétetik alapul, ha 50%-je a házaknak kibérlés útján jövedelmez.

⁵⁾ A kataszter itt olyképp készítettetik, hogy minden háztulajdonos külön házadó-bevallási ívet kap, melybe a különböző rovatok szerint, háza egyes részeit, lakhelyiségeit stb., valamint az azok után bevett bérdíjt bejegyzti, s ellenőrzetül lakófelei által, az illető tételeket aláírásukkal megerősíteti. Az adó-összeg kivetésének mérvét azután vagy a kivétést megelőzőtt év folytáni jövedelem, vagy pedig az utolsó 3 vagy 4 év jövedelmeiből levont *átlag* képezheti.

⁶⁾ Tehát az építési költségek, a vételárak, a ház nagysága és fekvése, vagy a lakrészekre.

⁷⁾ Ez osztályozás leghelyesebben úgy történik, hogyha először: egész általánosságban az ország minden helyei népességük mérve szerint 3 főosztályba soroltatnak; s azután minden főosztályban a benne foglalt házakra nézve bizonyos számú adó-categoriák állítatnak fel, s például egy első-osztályu helyen egy lakrész hasznóértéke 10 forinttól 30-ig, — egy másodosztályu helyen 8 forinttól 25-ig, egy harmadosztályu helyen 6 forinttól 18-ig vétetik fel.

⁸⁾ A házadótól lényegesen különbözik a *lakás-adó*, melyről, mint külön fogyasztási adóról alantabb a 110-ik §-ban van szó. L. még *Stein*: F. W. 407. sk. l.

⁹⁾ L. *Rau*: Fin. W. 347—348. §.

¹⁰⁾ Csakhogy ily esetekben a jövedelem (illetőleg tiszta hozadék) más egyforma

viszonyokban lévő s hasonló jellegű háznak bérjövödelmével való összehasonlítás után határozatátik meg.

¹¹⁾ Mezőgazdasági, továbbá gyár-épületek hol- és mimódoni megadóztatásáról az előbbeni §.-ban volt már szó.

¹²⁾ A több államban kimondott adómentesség újonnan épült házakra nézve bizonyos időszakon át: avval szokott indokoltatni, hogy hathatós ösztönül szolgál házépítésre, a mi által az állam egy jelentékeny és maradandó természetű adó-jövedelemforrást nyer. E felfogás azonban nem indokolt, s az érintett adómentesség legfeljebb átmenetesen ott adható meg, hol az állam bizonyos helyen a szerfelett felcsigázott házbérek tekintetéből házépítésre ösztönözni akarna a lakosság érdekében. I. Hock: Öff. Abg. 204—210. l.

¹³⁾ V. ö. Pfeiffer: St. Ein. II. 181—182. l.

¹⁴⁾ Az Angliában III. Vilmos óta fennállott s Frankhonban is utánzásra talált ajtó- és ablakadó, Angliában 1852-ben (tekintettel a szegényebb osztályokra) eltörölteték; Poroszországban 1861-ig a házadó mint telekadó szedetett a háztulajdonosoktól, 1867 óta azonban egy, a háznak haszonértékét alapul vevő igen helyes és okszerű rendszer hozatott be, melynek alapján a házak kipuhított haszonértékének 2—4%-je fizetendő adó fejében; Ausztriában s nálunk Magyarországon a házbér- és a házosztályadó-rendszere dívik; Oroszországban most folynak a reformmunkálatok az adó ezen nemére nézve is a többször említett bizottságban. L. Stein, Rau, Hock s Pfeiffer idézett műveit, az utóbbit különben igen érdekes statisztikai egybeállításainál fogva is.

¹⁵⁾ A házadó helyes és egyöntetű keresztülvitelére szintén szükséges bizonyos hatósági stb. organismus, mint fentebb a telekadónál érintettük. Sok figyelemreméltó részletet tartalmaz e tekintetben a porosz szabályzat, és az 1864-ki ausztriai tervezet, L. még Mariska: Pénzügytan (1871) 230—247. l.

80. §.

F) Az iparadó.

Az eddig ismertett egyenes adónemek (a telek- és házadó) mellett, főleg újabb időkben, egy harmadik s igen bőven jövedelmező adó, t. i. az ipari adó (Gewerbsteuer) ¹⁾ némelyek szerint kereseti adó (Erwerbsteuer) szerepel. Értetik pedig ez alatt azon adó, mely valamely akár tulajdon akár kölcsönvett tőkével üzött vállalatra (Unternehmung), illetőleg az ez által nyújtott jövedelemre vettetik ki. ²⁾

Az iparadó tárgya ezek szerint a gazdasági vállalat, tág értelemben véve e szót, vagyis úgy, hogy egyedüli kivételével a telekadó által már ugyis érintett foglalkozásoknak, minden egyéb foglalkozások, tehát bányászat, földbérlet, műipar, gyártás, kereskedelem, szállítás, vaspálya-üzlet, bank- s hitel-üzletágak foglalandók alája. A mi pedig az adó-forrást illeti, ezt a vállalatban alkalmazott tőke kamatlatából (Capitalverzinsung), meg a vállalat szervezése és vezetésének megfelelő vállalkozói nyereségből (Unternehmengewinn), részben munkadíjából ³⁾ is álló s az üzleti költségek levonása után jelenkező tiszta jövedelem képezi. ⁴⁾

Némely újabb szakfőnök ⁵⁾ valamint állami törvényhozás is az iparadó szélesebb fogalomhatárait tartván szem előtt, (egyedüli kivételével a mezőgazdaságnak) mindazon foglalkozásokra kiterjeszti ez adót, a melyekben akár fizikai akár szellemi munkával, tőkével vagy tőke nélkül, jövedelem és kereset szereztetik; úgy hogy ez értelmezés alapján a fentebb elsorolt iparágakhoz még a közönséges munka, azután a szabad foglalkozások (liberale Beschäftigungen), s a személyes szolgáltatások, is, mint iparadó alá vetendő foglalkozások s üzletnek lennének sorolandók. ⁶⁾ — Mely

felfogás (bár kétségtelen, hogy az értelmiséget stb. helyesen méltatja töként), azonban alig indokolható; névszerint azért, mivel alapjuk természetük és jövedelmezőségükre nézve mégis egymástól lényegesen elütő keresetnek (péld. gyártás — és tanítás, kézmű és hivatalkodás) megkülönböztetés nélkül összevegyítettnek; s másfelől a pusztán fizikai munka, mely alig hoz akkora bérjövödelmet, hogy az illető munkás magát fenntarthassa, helytelen értelmezésben önálló vállalat s iparágként tüntetik fel. ⁷⁾

Az iparadó gyakorlati kivitelét illetőleg, ez sok nehézséggel jár. Egyrészt jelesül azért, mivel (kivált korunkban) az ipar kereset és forgalomviszonyok felette bonyolult szövegetűek; az iparüzők személyi körülményei és tulajdonságai, melyek a vállalat jövedelmezőségére nézve jó részben határozók, teljesen fel nem ismertethetnek; az ezerszeres költség-fokozatokat és üzleti formákat, a minduntalan változó s új meg új conjunkturákat szülő pénz- és piacmozgalmakat kellőleg áttekinteni senki sem képes; s így az oly sokféle iparágak s vállalatok jövedelmezőségét is kellő módon kipuhítani és meghatározni valódi sisiphusi munka. — A honnan egyébiránt még nem következik az, hogy ez adó (úgy mint azt egyebek közt Sartorius, Hoffmann, Prittvitz, Walcker, s mások ajánlják) mellőztessék, miután kétségen felüli tény az, hogy tőkével üzött de tiszta jövedelmet nem adó vállalat huzamosan fenn nem állhat, tehát az igazságosság követelésének megfelelőleg minden (jövedelemnyújtó) vállalat adóforrássul fel is használandó; hogy az ipari adónak, mint önálló adónemnek hiányában, az államkinctár is jelentékeny mérvben károsodnék; sőt a közhatalom úgy is tűnnék fel, mintha bizonyos osztályokat jogosulatlan adómentességben akarna részesíteni; végre az, hogy az iparadónak átváltoztatása ipar-jövedelmi adóvá (mint némely újabb szakemberek sürgetik) ⁸⁾, a nehézségeket nemcsak hogy el nem hárítaná, hanem még tágabb tért nyitna az adókivetési tapogatózásnak és önkénynek. ⁹⁾

¹⁾ V. ö. Jakob: St. W. I. 549. II. 925. sk. I. Rau: Fin. Wiss. 358—376. §. Hoffmann: a Tüb. Zeitschr. 1850-ki folyamában. Macculloch: Taxation. 71. sk. I. Umpfenbach Lehrb. I. 215. sk. I. Stein: Fin. W. új kiadás. 427—465. l. Parieu: Traité L. 281. sk. I. Stuart Mill: Principles V. k. 8-ik fejez. M. Wirth: Gr. d. Nat. Oekon. II. 455. sk. I. Hock: Öffentl. Abg. 205—217. l. Höfken: Steuerreform. 221. sk. I. Walcker: Steuerw. 131. l. Pfeiffer: St. Ein. II. 189—229. l. Mariska: P. T. 247—261. l. Begründung des Gesetzentwurfs über die Erwerbsteuer (1864. Bécs), s hazánkat illetőleg a Magyarországi Adóquété Munkálatai III-ik része.

²⁾ A reáladókat képző telek- és épületadó, meg az iparadó közti különbségeket elemzi Höfken id. m. 221. l.

³⁾ A mennyiben sok (főleg kis-ipari) vállalatban a vállalkozó jövedelme jórészen munkadíjból áll.

⁴⁾ E szerint az iparadó némileg munkaadó- s tőkeadó-ból vegyüléknek is nevezethetik. Stein szerint az „iparadó ott kezdődik, a hol a vállalkozó tevékenységének objektumát a tulajdon tőke képezi“.

⁵⁾ Például Hock, Höfken, az idézett osztrák 1864-ki törvényjavaslat; a mi felfogásunkat ellenben osztja Rau, Stein, Umpfenbach. — A francziák irodalmában az itt fejtegetett iparadóval nem találkozunk; valamint praktikus adóintézményeik sorában sem.

⁶⁾ Az osztályozásokra nézve az osztrák javaslat két foglalkozáskört különböztet meg; az elsőbe helyezvén az önálló iparvállalatok- és foglalkozásokból folyó jövedelme-

ket; — a másodikba azon keresetet, illetőleg *fiatvényt* (Bezüge), mely bér- vagy szolgálati viszony alapján nyeretik.

²⁾ A mi fogalomhatározatunkban főszerepet játszó *anyag* tőke, mint alapja a vállalatnak, — figyelmesben méltatva, ezt még inkább kiderítendő, miután szoros értelemben sem a személyes szolgálattevő, sem a munkás: *tőkével* nem dolgozik, vagy legalább anyagi tőkéjében nem bírja jövedelmei *főbb* forrását. Eltekintve attól, hogy ezen adó alá foglalása a *szabad keresetnek*, úgy tüntetné fel ezt, mintha *ipar* és *üzlet* volna, a mi pedig legalább jó részben bizonyosan nem!

³⁾ Egyebek közt *Walcker*: *Steuerw. cz. műv.* 131—132. l. hol a fenálló iparadóki-vetési rendszert egyenesen kárhóztatván, tarthatlannak mondja.

⁴⁾ Az iparadó történeti érvényrejtését illetőleg, azt állíthatni, hogy ez adóforma a városok és a városi iparnemek kifejlődésével másfelől helyesb *közigazgatási* nézetek uralomrajtásával egyidejűleg honosult meg. L. erről *Stein*: F. W. id. h.

81. §.

Folytatás.

Az iparadó czélszerű kivitelének előfeltétele jólszerkesztett *iparadói kataszter*, mely az ez adó alá eső valamennyi üzletágot határozottan megnevező törvény alapján ¹⁾ hozatik létre, az ez állami bevétel-forrásra vonatkozó s bizalmat érdemlő módon kitudott minden adatok rendszeres foglalását képezi, s (mint egy jeles szakember mondja) „*eszményét* akkor érne el, hogyha sikerülne minden iparágakra és foglalkozásnemekre nézve a tudomány és tapasztalat tanúságai szerint a jövedelmezőséget elhatározó tényezőket s elemeket felismerni, s egyidejűleg ezek mindegyikének jelentőségét a vállalati nyereség tekintetében *számszeres* kifejezésre hozni.“²⁾

Az iparadó helyes kivetéséhez szükségeslett *adatok* részint az adókötelezettek *önvallomásaiból* (melyek azonban már a dolog természeténél fogva is igen ingatag alapot nyújtanak), részint *szakértőknek* s részrohajlatlan *köszétagoknak* nyilatkozataiból merítendő; magától értetődően, hogy mindez csak a megfelelő pénzügyi organumoknak szabatosan megállapított (se az önkénynek tért nem nyitó, sem szerfeletti részletességbe nem menő) *utasítások* szerinti közreműködésével történhetik. — Az e tekintetben legfőbb fontossággal bíró azon *ismérveket* illetőleg pedig, melyek a különböző vállalatok *jövedelmezőségének* meghatározásánál szem előtt lesznek tartandók, főleg a következőkre utalhatni ³⁾: a) A vállalatba fektetett *álló tőke* nagysága; tehát például gépek, munkaszerek, kazánok vagy szövészekéek gyári üzletekben; hajóknál a tonnatéherképeség; fuvarosoknál a lovak és járművek számaránya; szállodákban a szobák s ezek felszerelvénye stb. b) Az üzletben működő *forgó tőke* mennyisége, mely nem oly szembeötlő s könnyen felismerhető ugyan mint az álló tőkéé, de szerfeletti nyomatókos momentum, főleg ha tekintettel a vállalatban alkalmazott segédmunkások- és napszamosokra, meg ezek fizetéseire, a raktárban található készletek mennyiségére, a feldolgozott nyersanyag után (például cukor és szesz productionál) netán fizetett közvetett adók összegére stb. vétetik fontolóra. c) Az előállított árúk és termelvények *kelendőségének terje*, mely sokszor (s jelesül kiviteli ellenőrzet alatt álló export-üzletágnál, fuvarozási vállalatnál) legalább megközelítőleg ismeretes; kisebb

városokban és helyeken pedig, névszerint *helyi érdekű* productumokat előállító ipar-üzleteket illetőleg, a *lakosság*nak számaránya szerint itélhető meg némi biztossággal. d) A vállalat tulajdonosának közismeretű *személyisége* hírneve, összeköttetései, vagyoni állapota; melyek azonban oly ismérvek, melyekre föltétlenül támaszkodni nem tanácsos, s csak a többi momentumokkal való helyes combináció alapján szolgálhatnak következtetési alapul. e) Az *üzlet-conjunkturák* mindenhai állása; mi azonban szintén csak viszonylagos becsesél bíró segédszer, s különösen a fő kataszteri munkálatnál (mely inkább az *állandósági* momentumokat öleli fel) kevésbé számbevehető mozzanat. — Megjegyezvén, hogy mindezen itt elősorolt ismérvek nem annyira *különböző*, mint lényegileg *ugyanazon* foglalkozást üző vállalkozók *jövedelme* s ipari keresete összehasonlítás utján megítélésére szolgálnak; s hogy különféle iparnemek egybehasonlítása némi biztossággal csak úgy eszközölhető, hogyha a körülmények egyeteme s összesége vétetik figyelembe és alapul.

Az imént kifejtettekre figyelemmel az iparadó igazságos és helyes alapra fektetett úgy leszen, hogyha a fenálló gyakorlati viszonyoknak megfelelő bizonyos osztályozási rendszer vétetik foganatba, ⁴⁾ következőképen: a) osztályozatnak mindenekelőtt a városok és helységek népességük számereje, vagyis *lakos-számuk* szerint, megkülönböztetvén például 50,000, 30,000, 10,000, 5000 és 2000 lélekkel bíró helyeket stb. b) Osztályozatnak minden városban és helyen az *iparnemek* s *vállalati ágak*. c) Felállítatnak minden egyes ipar-ágra nézve *üzletosztályok*, a szerint, a mint az egyes vállalatok terjedelmök, tőkéjük, forgalmi viszonyaik stb. szerint egymástól különböznek. Megjegyezvén, miszerint szem előtt lesz mindég tartandó: a *termelési költségek* összege; az arány, melyben (a termelési költségek levonása után) a vállalkozói *nyereség* és a *tőkekamat* egymáshoz az összjövedelemben állanak ⁵⁾; a jövedelem azon *hányadja*, mely az esetenként előforduló *tőkeveszteségek* helyreépítésére szükségesként fölvétethetik; végre az is, minő terjedelemmel kell minden iparnemben bírnia legalább is az üzletnek, hogy adott helyi viszonyok közt fennálhasson és folytathassék.

Az ilykép megállapított osztályozás nyomán, lehetségessé válik az egyes vállalatok *jövedelmét* legalább közelítőleg meghatározni, s a különböző iparnem- és üzletosztályokra a megfelelő *adóttételeket* (Stenersätze) is kijelölni; ügyelve arra, hogy az *adólábnak* az egyes osztályokra czélzó megállapításánál az adóképeségnek *átlagosan legcsekélyebb mérve veendő* fel (vagyis akkora jövedelem, melyre a vállalkozó közepszerű tehetséggel és szorgalommal rendszerint szert tehet); mert különben az adóteher igen egyenlőtlené, némelyekre nézve felette nyomasztóvá válnék; másfelől arra, hogy oly iparosok s vállalkozók, kik *kölcsönvett tőkével* dolgoznak (s ezt hiteles módon kimutatják), méltányos figyelembevételben részesítessenek.

Az iparadónak ily alapokon való kivitelénél egyébiránt a következők is szem előtt tartandók: a) az iparadói kataszter az annak alapul szolgáló viszonyok rendkívüli mozgékonyosságánál fogva hosszú ideig *változatlan* nem maradhat, hanem koronkénti teljes átvizsgálást, valamint szakadatlan helyreigazítást (*rectificatiót*) szükségel. b) Főfeltétel ez adó helyes fogana-

tosítására nézve az *ipari statisztika* minél szélesebb alapon s minél teljesebb módon létesítése s kifejlesztése. c) Tekintettel a könnyen elkövethető adókivetési hibákra és tévedésekre, engedjék tág tér a *felszólamlásnak* (reclamatio) és panasztevésnek, a melynek nyomán való eljárás ismét részrehajlatlan szakemberek- (mintegy ipar-jury)-re bízassék, a megfelelő hatósági közeg részvétele mellett. d) A mezőgazdasági iparágaknak meg a földbérloknek megadóztatásáról e helyütt csak az jegyzendő meg, hogy a földbérloknek iparadó alá vetése akkor, a midőn ez utóbbi kölcsönvett tőkével és a földbirtokos „fundus instructusával“ üzi vállalatát, szerfelett terhelessé válik, s azért szintén méltányos tekintetbevételel érdemel. ⁶⁾

¹⁾ Hogy tudniillik önkénynek és ingadozásnak a kivetési eljárásban eleje vétessék ez irányban is.

²⁾ L. Hock: Öffent. Abg. 211—212. l.

³⁾ Ezeket legelőször Rau (F. W. 367. s köv. §§.-okban) mutatta ki részletesben s igen becses statist. és műtani adatok alapján. l. még Hock id. m. 210. sk. l. s kritikai jegyzetekkel Pfeiffer id. m. 196. sk. l.

⁴⁾ Bővebben Stein: Fin. W. 438. sk. l.

⁵⁾ Stuart Mill szerint a tőkekamat rendszerint felét képezi az ipari jövedelemnek, a másik fele pedig vállalkozói nyereség; — a mi azonban nagyon is általános elv, s sok esetben bizonyosan nem indokolt.

⁶⁾ Megjegyezhető még, hogy Stein újabb fejtegetései szerint meg kellene különböztetni az összefoglaló elnevezés alatt: kereset-adó (Erwerbsteuer), a következő adókat: 1-ör. Iparadót (Gewerbesteuer). 2-szor. Személyes keresetadót. 3-szor. Vállalati adót. Mindenesetre szükséges azonban, hogy szemben az ipar szónak igen is sokféle értelmezésével az adó-legislatió ez adónem behozatalánál szorosan határozza meg mindég, mily foglalkozásneveket akar tüzetesen érinteni.

82. §.

Folytatás.

Az iparadó kivetésének és beszedésének rendszerére nézve még a következőket jegyezhetni meg: ¹⁾

a) Az iparadó kivetése (Umlegung) s az evvel járó egyéni kiírás (Ausreibung) lehet vagy közvetlen vagy közvetett; amannál az egyes iparos, emennél pedig a hasonló ipart üző (helybeli) iparosok összesége tekintetvén adó-alany; a közvetlen kivetés az ipari kataszterből indul ki, s minden egyes iparüzőre egyenként állapítja meg az adótételt, — a közvetettnél ellenben a bizonyos iparágat üzőkre eső adó-összeg egy summában állapíttatik meg, s egyszerre vettetik ki; úgy hogy az illetők azt azután önmagukra szétosztva, egyenként határozzák meg. ²⁾

b) Azon módja az iparadó kivetésének: aa) hol minden iparvállalat egyforma nagyságu adónak vettetik alája, vagy bb) a hol a vállalkozó által fizetett ház- s épülethasználati díj vétetik az adó sinórmérveül; vagy cc) a hol pusztán az iparos üzletállomási helyének lakosságára szolgálja a kivetendő adó-összegnek alapul: *félsszegnek* nyilvánítandó, mert mindez esetekben nem a vállalatok valódi jövedelmességére, hanem valami ingatag momentumra helyeztetik a fősúly. Így például nem állíthatni, hogy a ház- s épülethasználati díj a vállalat jövedelmezőségének isme-

jele, mert sok iparág, mely épen nem igen jövedelmes, nagy térfogatú helyiségben üzendő, s sok, mely kisebb helyiségben üzetik, igen bőséges nyereséggel kínálkozik; ugyanilykép nem áll az, hogy népes városokban az iparos több foglalkozást talál s szükségkép nagyobb jövedelemre tesz szert, mert nagy városokban az üzletkiadások is sokkal nagyobbak, községi adók s egyéb közszolgáltatások terhesbek, a forgalmi krízisek érezhetőbbek stb. Ugyhogy mindez ismérveket legfeljebb *segédszerként* a becslési munkálatoknál lehet figyelembevenni, kizárólagos adóztatási alapul azonban el nem fogadhatók ³⁾.

c) Az iparadónak azon alakzatát illetőleg, mely *patensi* adónak nevezetik ⁴⁾, s abban áll, hogy tekintet nélkül a jövedelemre: *helyenkint*, minden bizonyos iparnemhez tartozó üzlet (az engedélylevél alapján fizetendő díjban) egyforma adónak vettetik alája ⁵⁾: szükségtelen említeni, hogy ez adóztatási mód egyszerűsége, önkényeskedést kizáró, az iparosok szabadmozgását biztosító, faggató puhatólásokat szükségtelenítő voltánál, s így könnyű s kevés költséggel járó kivitelénél fogva, igen ajánlatosnak látszik; annyiban azonban, hogy *üzlet és üzlet között különbséget nem tesz*, s a nagy vállalatoknak a kisebbek túlterhelésével kedvez, tehát egyenlőtlen és aránytalan megadóztatásra vezet: mind a tudomány mind a gyakorlat igényeivel ellenkezik.

d) Oly esetekben, midőn valaki két vagy több vállalatot üz, elvül szolgálhat az adó kivetésénél az, hogy, ha e vállalatok *egy természetűek* s szorosan összefüggnek, — az adó *egyszerre* és *együttesen* állapíttassék meg és szedessék; ott azonban, a hol a vállalatok eltérő jellegűek, s külön üzetnek: külön és egyenként lesz mindegyikre nézve kimérendő az adó.

e) A tágasb ért. vett iparadónak egyik főalakzata a *vállalati adó* (Unternehmens-Steuer), a melyhez különösen a részvénytársaságok, azután nagy ipartelepek, bányauzletek, vasutak, pénz- s hitelintézetekre kivetett adók soroltathatnak. A vállalati adó kivetése lényegileg ugyanazon elvekre való tekintettel lesz eszközöbe veendő, melyek itt eddig kifejtettek, megjegyezvén, hogy: aa) *részvénytársaságok* által üzött vállalatok (p. o. vas-pályauzlet, bank- és hitelintézetek stb.) ez adónak legcélszerűbben úgy vettethetnek alája, hogy a *vállalat*, mint „egész“ (és pedig az évi mérlegjelentés alapján) egyszerre adóztatik meg, kimutatott tiszta jövedelme alapján, mely esetben a részvények *kamatszelvényeire* (Coupon) eső adó szoros direkt-adói jelleget ölt. Egyébiránt ilyenkor a részvényeseknek fizetett *osztalék* (illetőleg kamatjövedelem) ez utóbbiaknál többé adó alá nem vonható, mert különben azon egy jövedelemtől kétszeres adó fizettetik ^{6—7)}. bb) Hogy sok nagyobb vállalatnál, ennek természete szerint, az iparadó általános kivetési szabályaitól eltérő eljárás lesz szükséges, a mennyiben jelesül mind az üzletosztályozás, mind a hely-osztályozás egyszerűen mellőzhetővé válik. cc) *Pénzüzleteket* illetőleg, különbség teendő nyereségre működő és oly üzletek közt, melyeknek valami lényegileg humanitarius vagy fensőbb közgazdasági rendeltetése van (mint p. o. sok államban a takarékpénztárak), mert ez utóbbiak okszerűleg adómentességgel ruházandók fel.

f) Oly esetekben végre, a hol az iparos üzlete igen csekély, tőkéje igen jelentéktelen, sőt segédmunkásokat sem alkalmazhat: célszerűbb lesz az

illetőt iparadó alól egészen fölmenteni, s inkább mint bér munkást vetni adó alá ⁶⁻¹⁰).

¹⁾ L. Stein: Fin. W. 443. sk. I. Rau: id. h. Jakob: St. F. Wiss. 1121. sk. §§.

²⁾ Erre nézve azt mondja Stein: „Diese letztere Form ist unter der Bedingung die richtige, dass sie mit der ersten insoweit verbunden ist, als ein Theil des Gewerbesteuerbetrags als fester Steuerfuss jedem Gewerbe auferlegt, der Rest aber der Gewerbenossenschaft zur freien Vertheilung übergeben wird, stb.“ L. id. művének 443 sk. lapj.

³⁾ Ép így nem ajánlható azon mód sem, mely szerint a különféle iparnemekre adó-minimumok (péld. 20 forint egy-egy iparosra) állíttatnának fel, s ez adóminimum az egyes helyeken található (például 200) iparosok számával szoroztatván: a nyert összeg (tehát 4000 forint) az illető iparosok adóját tenné, melyet azután az egynemű ipartűzők maguk közt felosztanának.

⁴⁾ Frankhonban, hol ez adóforma fennáll: „droit de patent“-nak hivatik. L. Rau: F. W. 374. §.

⁵⁾ Ezen fix s meghatározott iparadó mellett újabban Frankhonban még egy más változó alap is vétetik kiindulásul, tudniillik: az üzlet-helyiségek bérdíja. Legújabban egyébiránt ez adóztatási mód lényegileg tökélyesbített s már közeledik azon rendszerhez, melyet mi fentebb felállítottunk. L. Rau id. h.

⁶⁾ Legújabban Stein azt követeli, hogy oly kamatszelvény, mely a részvény névértékének 4%-ját nem adja, adómentes maradjon. L. még Dietzel jeles értekezését: „Über die Besteuerung von Actiengesellschaften“ (1859), mely e kérdést főleg kapcsolatban a községi adórendszerrel fejtegeti, de egyebek közt az ellen nyilatkozik, hogy az állam a részvénytársulatokat és nem az egyes tagokat adóztatja meg a kimutatott jövedelem alapján (L. 43. sk. I.).

⁷⁾ A vállalatok legnagyobb mérvű alakzatait: a bányászati, vasuti, és hitelintézeti üzleteket illetőleg, az iparvállalati adó kivételese külön határozmányokat teend mindenkor szükségessé. L. Stein: F. Wiss. 462-465. l.

⁸⁾ Az iparadónak áthárítása kérdését illetőleg: oly termelési ágakban, melyeknek üzletköre könnyen megszorítható, vagy amelyek könnyen végkép is beállíthatók: a kisebb mérvű productió folytán előálló áremelkedés alapján az adó-áthárítás lehetségessé válik; ellenkező természetű iparágaknál azonban nem.

⁹⁾ Történetét és statistikáját illetőleg az iparadónak, a következők jegyzendők meg. Első kezdeményeire az iparadónak a rómaiak tributum capitis-je egyik alakjában a Constantin óta fennálló „Inustralis Collatiojában“ találunk. A középkorban csak némely olasz városban szedetett iparadó; az újabb időkben pedig Franciaország a forradalom korában, a német államok és Ausztria századunk második tizedében, Németalföld 1819-ben, Olaszország 1841-, s az önbevallás elvei szerint reformálva 1861-ben hozta be ez adót. Igen tökéletes és részletekbe ható a porosz (1820-ban megalkotott) iparadótörvény (l. Die Preussischen direkten Steuern. Heft IV. 1867.) mely úgy mint az osztrák is, jobbára az általunk fentebb ajánlott alapokra van fektetve; ellenben az angolok iparadórendszere hiányos s részben a jövedelmi adó alapján szedetik be, részben függelékét az indirekt fogyasztási adóknak képezi. V. ö. e tekintetben Pfeiffer: St. Ein. II. 205. sk. I egész 220-ig, bő anyagot nyújtva az európai legislatió tekintetében; Stein: sz. 444. sk. I. Voelke: Britische Steuern stb. 421. sk. I. és Tub. Zeitsch. 1861. Hock: Finanzw. Frankreichs 118. sk. I. Rau id. h. Faucher V. Schrift 1863. évf. III-ik köt. és az 1864-ki ausztriai iparadó-tervezethez csatolt jeles indokolást „Begründung zu dem Gesetze über die Erwerbsteuer“.

¹⁰⁾ Az iparadó kivételével foglalkodó közegek lényegileg szintén úgy szervezendők, mint a ház- és földadóra nézve említettük: országos központi vezetés, — kerületi vagy tartományi bizottságok, — városi bizottságok, — központi és vidéki pénzügyi felügyelők. L. az angol és ausztriai rendszert az imént idézett ausztriai tervezet „indokolásában“ és szövegében.

83. §.

G) Kereseti vagy bér-, és díj-adó.

Az iparadóval rokon természetű, de azért mégsem azonosítható adónem az, mely egyfelől a *physikai munkával* szerzett jövedelemre (munkabérre), másfelől a lényegileg szellemi, erkölcsi erők- s képességekre alapított *szabadfoglalkozásokból* folyó keresetre, végre a hivatalnokok, *tisztviselők* fizetvényére vettetik ki, tehát előkelőleg a *tisztán személyes munka és tevékenységnek* adóvali érintésére irányul, s összefoglaló névvel leghelyesebben *keresetadónak* (Verdienst-Steuer) hivatnak. ¹⁾

Az e körbe tartozó jövedelem illetőleg kereset kiváló tulajdonsága és ismerjele az, hogy a neki megfelelő foglalkozásmód olyan, melynél egyfelől szorosan úgynevezett (vagyis anyagi) *tőke nem szükségeltetik*, vagy legalább kiváló nyomatékúnak (például úgy mint az iparadónál láttuk) nem tekinthető, hanem a *személyi tőke* (persönliches Kapital) a jövedelemforrás; másfelől a productió valódi célja nem anyagi termelvények előállítása és forgalomba hozatala, hanem *személyes szolgáltatok* tétele, részben *eszményi javak* termelése és biztosítása ²⁾.

A kereset-adónak e szerint alája esnek először: a bér munkások, napszamosok és cselédek; — másodsor a fizetvényes egyének, hivatalnokok, ügynökök, tisztviselők; — harmadsor: a művészek, okleveles egyének, tudósok, írók és tanítók.

A mi pedig az adó praktikus kivitelét illeti, a következőkre utalhatni: a) Az e körbe eső *jövedelmek sajátossága*, különböző alapja, és természetete az adóláb és adótétel meghatározásánál tüzetes figyelembevétel igényel. b) A kereseti adó által érintendő osztályok (illetőleg polgárok) jövedelméből tulajdonkép és igazságosan csak azon *rész* vettethetik adó alá, mely az átlagos létbiztosítási szükségleten, a jövedelemszerzésre fordított költségek összegén, meg a kiképzésre fordított kiadások kamatlati tételén túl megmarad, azaz tiszta díj vagy bérjövödelmet (Lohneinkommen) képez ³⁾. c) A pusztán napi munkás, a kézműveseknél vagy gyárakban dolgozó legény, a kereskedő, a szállító stb. segédje, a cseléd és szolgaszemélyzet, másfelől a napi munkája után élő kis tisztviselő, író, művész, tanító stb. e szerint igen csekély-mérvű *adóképeséggel* bírónak tekintethetik, s azért (főleg miután rendszerint fogyasztási adók által amugy is érintetik) a lehető legmérsékeltet adónak lesznek alája vetendők ⁴⁾. d) Az adótételek megállapítását illetőleg itt is olyképen mint az ipari adónál, a kataszterileg összeirt adóköteles egyének vagy egyenként lesznek megadóztatandók (p. o. a munkások, napszamosok, cselédek) és pedig háztartásuk szerint, — vagy (s ez a díjjövedelemmel bíró polgárookra nézve áll különösen) bizonyos csoportok s osztályok szerint különböztetendők meg, s minden egyes csoportra és osztályra nézve a valószínű *köztép-kereseti összeg* meghatározandó; megjegyezvén, hogy némely foglalkozási csoport- vagy osztályra (például egy városban az ügyvédekre, orvosokra, mérnökökre, journalistákra) nézve az adó-somma egészben és egyszerre vettethetik ki, s azután a testület (Gremium), egyes tagjaira a reácső részt szétosztja. e) A

kereseti adó kivétele jórésben *önvallomásokból* merített adatokra fektethető, e vallomások azonban az adó-jury elve szerint lesznek kiegészítendőek, illetőleg megigazítandók. Kivételével természetesen a közszolgálatban álló *fizetéses egyéneknek*, mint a kiknek jövedelme fizetvényi ivaik alapján könnyen tudható meg.

Azon sokoldalulag vitatott kérdést illetőleg pedig, „vajjon helyes-e, hogyha az állam a *közhivatalnokot* is (kereseti vagy jövedelmi) adónak alá veti?“ a következő választ adhatni. Első pillanatra helytelennek tűnik fel, hogy a státus saját pénztárából fizetett tisztviselőre adót róvjon, tehát tőlük a fizetvény egy részét mintegy visszakövetelje. Közlebből szemlélvén azonban, a hivatalnok adómentessége mégis nehezen volna indokolható. Mert: a) Az adófizetés általános, minden adóképes tagjára az állami közületnek egyenlően fennálló kötelezettség. b) A közhivatalnok erősítettén ez által azon öntudalomban, hogy nem csak státus-közeg, hanem *státuspolgár* is, a polgártársai által viselt terheket és tartozásokat kellőbben méltányolandja, s az azokkal való *összetartozandóságot* is élénkebben érzendi. Eltekintve attól, hogy az állam, tisztviselőivel szemben is úgy áll mint az egyesek felett az összeséget képviselő s ennek céljait biztosítani tartozó közeg és hatalom. c) Az adózó polgárság is készségesebben viseli adóterheit, látva azt, hogy a tisztviselők sem örvendnek mentességnek, vele egyenlően hordják a közület terheit. d) Lehetnek a tisztviselőnek *egyéb* jövedelemforrásai is, melyek adóképeségét fokozzák¹⁾. e) A hivatalnokra kivetendő adó-tétel egyébiránt legyen mérsékelt, mivel fizetése okszerűleg egészen csak tiszta jövedelemnek nem tekintethetik, némely létszükségleti kiadásai állásánál fogva (jövedelméhez viszonyítva) nagyobbak, s e mellett sem jövedelmét eltitkolni, sem adóját másra tolni módjában nincsen. f) A legalsó osztályú tisztviselők fizetési végre épúgy mint azok özvegyeinek tartásdíja vagy nyugdíjaik egyenes adók alól egészen is fölmentethetnek, miután azok összegeiben épen semmi tiszta jövedelem se foglaltatik, s adóképeség alig tételezhető fel²⁾.

¹⁾ V. s. Rau: II. 391. §. St. Mill: V. 3. fejez. 4. §. Jakob: I. 549. sk. 1. Pfeiffer: II. 220. 1. J. Garnier: Traité IX. fejez. Dupuynode: De la Monnaie et de l'Impôt II. 365. sk. 1. Boyer: Theorie de l'Impôt II. 261. sk. 1. Hoffmann: 156. 1. Umpfenbach: I. 209. Hock: 212. sk. 1. Stein: F. W. 449—457. 1. Mariska: P. T. 263. ff. Tüb. Zeitschrift 1865-foly. 165—216. f.

²⁾ Ez elkülönítésnek azon jó oldala is van egyébiránt, hogy tisztábban lát az adóhatóság s könnyebben jár el kivétési műveleteiben. L. egyébiránt Pfeiffer: id. m. II. 220. sk. lap.

³⁾ Stein szerint a díjazott egyéneknél tulajdonképp csak azon része jövedelmöknek adóztathatik meg, a melyet *takarvánnyként* félretehettek.

⁴⁾ Egészen fölmenteni a munkás-osztályt az adó alól annyiban helytelen lenne, a mennyiben vannak munkások, kiknek jövedelme jóval nagyobb mint sok önálló kis-iparosé (kézművesé). Példa erre egyebek közt hazánk is ép a jelenben.

⁵⁾ A hivatalnokok megadóztatását ellenzik Malchus, Moltke, Lotz, némileg Hock stb; helyeslik ellenben Jakob, Murhard, Rau, Pfeiffer, Stein, Walcker stb. Már Bozhorn (Institut. Politicae) két századdal ezelőtt azt mondá: „a tributis praestandis non debent excipi magistratus, nam rem per se ingratis, populo gratissimam reddit exemplum imperantium“.

⁶⁾ A munkabérre vetett adó némelyek (p. o. St. Mill, Garnier, Dupuynode) szerint a munkások bérjövödelmére nehezedik, mert a bér-összeg inkább függ a munkakereslet és kínálat közötti viszonytól, mint a munkás életfentartási szükségletei mérvétől;

— mások (Smith Ad. Ricardo, Rau stb.) szerint ellenben ezen adónem a munkások bér-összegét felszoktatendi, tehát általuk a munkaadókra hárttathatik. Helyesebb az utóbbi felfogás, habár lehetnek e részben hely- és időköri körülmények szerint kivételek is. L. Garnier: Traité 13. fejez. Dupuynode: De l'Impôt II. 365. St. Mill: Pr. V. 3. §. 4.

84. §.

H) A tőkekamat- és járadék-adó.

Az állam adóbevételének egyik jelentékenyebb forrását a *tőkeadó* vagyis azon adónem képezi, mely a *kamatra kikölcsonszött pénzbeli tőkéből*, valamint állami értékpapírok után járó bevételek- (járadékok)-ből jövedelemre vettetik ki.¹⁾ — A tőkeadó, mely mintán tulajdonkép nem a tőkére, hanem ennek gyümölcsére irányul, helyesebben tőkekamatadó-, vagy tőkejáradék-adónak (Zins- und Rentensteuer, Darlehensteuer) nevezetik, jól megkülönböztetendő az *eddig* ismertetett telekadó, házadó, birtokadó és iparadótól, másfelől a *jövedelmi adótól*. Amazoktól jelesül annyiban, hogy ez utóbbiak bizonyos részben szintén tőkét érintenek, de vagy nyugvó, vagy vállalatban fekvő, s nem úgy mint a tőkeadó: *kikölcsonszött tőkét*; — a *jövedelmi adótól* pedig annyiban, a mennyiben ez utóbbi tényleg és eszmeileg mindenkor személyeknek megadóztatása, személyekre irányuló adó; a tőkekamatadó pedig *hozadéki adó* (Ertragsteuer), mely a tőkét s annak gyümölcsét, mint jövedelmet adó *tárgyat* érinti. Megjegyezvén még, miszerint ez adónem tárgyat csak oly kölcsönadott tőkesomma képezheti, mely nem igen rövid idő alatt fizetendő vissza, másfelől azt, hogy a hitelezőre nézve az ilykép értékesített tőke gyümölcse *önálló*, s különös munka vagy fáradság nélkül megvalósított *tiszta jövedelmet* képez²⁾.

A tőkeadó a tudomány művelői közt igen sok *ellensőre* talál, a kik azt egyenesen elvetik, és pedig a következő érveknél fogva: a) Mert (nézetők szerint) a tőkeadó által egy és ugyanazon tőkesomma igen igazságtalanul *kétszer* érintetik adóval; egyszer jelesül az *adósnál*, a ki azt üzletében használja s ez üzlet után adót fizet, másszor a *hitelezőnél*, a kinek kamatjövödelmét terheli. b) A tőkeadó *megdrágítja a tőkét* a vállalkozókra nézve, a mennyiben a hitelezők a reájuk rótt adót mindenkor adósaikra tolják, mert ez utóbbiak rendszerint azok, kikre nézve a tőke nagyobb használati értékkel bír s így szükségesebb is. c) A tőkészek (mondják ismét mások) nem maradnak érintetlenül ott, a hol adót fizetni nem tartoznak, mert a telekre, házakra, iparvállalatokra adó lévén vetve, hogy az ily alapon üzött foglalkozásuk után járó adótól meneküljenek, tőkéiket *inkább kikölcsonszendik*, a mi a tőkekinálatot nagyobbítja, s így a kamatlábat is csökkentvén, a tőkészekre érezhetőleg kárára van az egész nemzetgazdaságnak; sőt arra is vezethet, hogy a tőkészek *pénzüket inkább a külföldre* viendik, vagy tulajdon vállalatokba fektetendik, a mi sokszor a tőke *teljes* értékesítésének rovására történik, sőt az összes termelésre és forgalomra visszahatásu lehet. e) Nem helyeselhető a tőkeadó az *államhitelre* való tekintetből sem, a mennyiben a kormányra nézve kölcsönök fölvetését megnehezíti; a már forgalomban levő státuskötvények árfolyamát lenyomja; oly

esetekben, hol a státus által az adó a kölcsön fölvétele után hozatik be, — erőszakos kamatreductióként jelenkezik, szóval az állam és a közhitelezők közti (sokszor politikailag is alig nélkülözhető) jó viszonyt megzavarja¹⁾. f) Nehezíti végre (sőt egyenesen mellőzendőnek mutatja) ez adónem foganatba vételét az, hogy helyes *tőkeadó-kataszter* előállítása s így ez adó praktikus kivitele majdnem *lehetetlen*, lehetetlen jelesül annyiban, hogy a kikölcsönzött tőkék igen nagy része (a betáblázottaktól eltekintve) nem ismertetik, a pénztőke mozgékony s eleven voltánál fogva tüzetesen alig constatalható, a polgárok bevallásaira adni nem igen lehet, szerfeletti szigor és kémlélő eljárás pedig az állam közegei részéről e téren felette gyűlöletes és rosz következtetéseket szülő eszköz²⁾.

¹⁾ V. ö. *Jakob*: St. Fin. I. 537. l. és 918. l. *Malchus*: Hdb. I. 176. l. *Broglie*: Imposta della rendita (1856). *Stein*: Fin. Wiss. 413—427. l. *Parieu*: Traité I. 283 sk. l. *Boyer*: Theorie de l'Impot II. k. 103. sk. l. *Rau*: Fin. Wiss. 377—390. §. *Hock*: id. m. 217. sk. l. Az 1864. ki osztrák törv. javaslat: Über Zins- und Rentensteuer, *Kränzle*: Die Besteuerung des Kap.-Eink. 1866. *Mariska*: P. T. 275. sk. l. *Walcker*: Steuerwesen 133. sk. l. s a Tüb folyóirat 1845, 1846, 1864 és 1868. ki kötetei; végre a *Magyar Adóengedély* III. ik köt. 40. sk. l.

²⁾ A tőkeadó itt általunk szélesb értelemben vétetik, azaz belevonásával a járadékoknak is, melyeket némely írók egészen külön tárgyalnak. Oly széles értelmet azonban nem vélünk adhatni ez adónemnek mint *Stein*, ki a részvény-szelvényi adót is idevonja, mert erről fentebb az iparadó elemzésénél már szólottunk. L. még *Begründung der Gesetzvorlage über die Zins- und Rentensteuer* 12. sk. l., továbbá *Hock*: id. m. 2137. l. *Rau*: id. h., és *Umpfenbach*: Lehrb. 185. sk. l. bővebb magyarázataikkal.

³⁾ L. erről *Hock*: id. munk. 220—221. l. *Garnier* és *Jakob* elleni érvelését.

⁴⁾ A tőkeadó ellenesei közt kiválóbb nevek: *Maculloch*, *Baumstark*, *Pritwitz*, *Moltke* gróf, *Berger* (Rapport stb. 1837), *Malchus*, s legujabban *St. Mill*, némileg *Helfferrich*, és *Garnier*.

85. §.

Folytatás. A tőkeadó igazolása.

Az elősorolt érvekkel szemben a tőkeadónak jog- és czélszerűségét, valamint gyakorlati kivihetőségét, a következőkkel lehet indokolni¹⁾: a) A tőkeadó ellenzőinek érvelése, általában véve, ellenmondásokkal telt, s könnyen felismerhető következtetlenségben szenved. b) Azon állítás, hogy a tőkeadó bizonyos tőkesómmát kétszer sújt, s így igazságtalan terhelhetése a tőkének: nem alapos. Föltétlenül hamis jelesül oly adószervezet mellett, a hol az adós a kölcsönvett tőke után járó kamatokat, jövedelmének fölvételénél be-, illetőleg leszámíthatja; de félszeg némely oly esetekre nézve is, midőn az érintett beszámítás nincs megengedve, jelesül akkor, hogyha a kölcsönvett tőke nem productiora fordíttatik, hanem élvezetben gyümölcstelenül fogyasztatik. c) Azt, hogy a tőkebirtokosok az adósokra fogják tolni adójukat s így mégis adómentesek maradandnak: szintén nem mondhatni föltétlenül, mert a kamatláb meghatározása a tőkekereslet- és kínálat közti viszonytól függvén, a tőkések adóáttolási kísérlete nem fog sikert érni; legfeljebb akkor, hogyha tőkékben igen nagy hiány mutatkozand, s a vállalkozók és vállalatok száma és köre tetemesen megnagyobodott; avagy egyszerre igen sok tőke külföldre vándorolt volna. d) Az sem

áll, hogy a tőkebirtokosok (a tőke adómentessége mellett) tőkéiket eddigi elhelyezésükből igen könnyen kivonva, kevésbé gyümölcsöző kölcsöntőkévé változtassák; mert ez igen sok tőkés egész életiránylata s megszokott üzleti viszonyaiban találna akadályra, s legfeljebb ott történhetnék nagyobb mérvben, a hol a telek-, ház- vagy iparadó oly súlyos volna, hogy az elhelyezett tőkék jövedelmét annyira megcsökkentené, hogy előnyösnek mutatkoznék e tőkét kikölcsönzés útján gyümölcsöztetni. e) A tőkeadó a takarítási ösztönt csak akkor fojtaná el, a tőkéknek tulajdonvállalatokba való (kevésbé productiv) elhelyezését csak akkor eredményezné, s különösen a tőkék külföldre szállítására csak akkor szolgáltatna okot: hogyha felette nyomasztó és súlyos mérvben lenne kivétel. *Egyébként* azonban bizonyosan nem; mert ily magatartásra elégséges indító ok nem léteznék, s a hatalmasan szóló önérdék mind e lépések veszélyes voltát számítólag csak hamar felismerné; nem is érintve, hogy a külföldre-vitelt illetőleg, igen sok tőke (p. o. alapítványoké stb.) meg van kötve s nem könnyen vihető idegen országba, hogy legtöbb államban szintén fennáll a tőkeadó, az elvállaladó nagy kockázat, az idegen viszonyokkal való ismeretlenség, és a követelések megvalósításának ezernyi nehézségei mindég nagyon is tartózkodóvá fogják tenni a pénzembereket e tekintetben. f) Nem vetendő el a tőkeadó továbbá a státushitel szempontjából sem, mert a kölcsönveendő tőkék kamata nem függ az államhitelezők kényétől, hanem a mindenhai pénz-piacz viszonyaitól; s igazságtalanság csak akkor forogna fenn, ha a kölcsön fölvételénél a hitelezőknek az állam által adómentesség biztosított volna²⁾. g) A tőkeadó kivételének nehéz volta nem elégséges ok arra, hogy ez adónem egészen mellőztessék; s pedig annál kevésbé, mert csakugyan vannak módok és eszközök³⁾, melyek alapján a kivétel legalább némi sikerrel foganatosítható, a mint azonnal látni fogjuk. h) Nem volna végül ez adónem mellőzése illetőleg a tőkebirtokosok adó-mentesítése semmikép sem összeegyeztethető az általános adókötelesség közérvényű elvével, sem a polgári jogegyenlőség követeléssel, melyeknek hatálya úgy mint mindenütt az államéletben, e téren is okvetlenül biztosítandó.

¹⁾ Elfogadják a tőkeadót *Jakob*, *Frida*, *Rotteck*, *Rau*, *Hock*, *Duchesne* (Essai 1831.), *Pfeiffer*, *Stein*, *Parieu*, *Walcker*, *Vocke*.

²⁾ L. *Hock*: Öf. Abg. 220—221. l., hol bővebben kimutattatik, mily alaptalan e kifogás.

³⁾ Így jelzalogos követelések telek- és zálogkönyvekből, alapítványok, testületek, kiskorúaknak tőkési hivatalos jelentések és lajstromokból, stb. ismertetnek fel; állampapirokban fekvő tőkeértékek pedig az évi kamatfelszedés (szelvény-beváltás) alkalmával jönnek tudomásra.

86. §.

A tőkeadó kivétési módja és mérve.

A tőkeadó kivetését illetőleg, ez mindenekfelett az alája tartozó vagyoneértéknek fölismerésétől függ, s kétféleképp vétethetik eszközölőbe; vagy ugyanis *közvetlenül*, a midőn a kamattjövdelem egyenesen a tőkebirtokosnál érintetik az adóval; — vagy *közvetve*, azaz úgy, hogy az adós (p. o

földbirtokos, háztulajdonos, vállalkozó), a ki úgy tekintik mintha adóssága nem volna, megfizetvén az egész adót, feljogosítatik arra, hogy kamattartozásából az erre eső adót levonja, s csak a fennmaradó összeget szolgáltatassa ki tetteleg hitelezőjének. Némely újabb szakemberek azt ajánlják, hogy az adósok a tiszta jövedelmüket csökkentő s hitelezőiknek fizetett kamatsommát az adóhatóságnál tartozzanak bejelenteni, s egyidejűleg levonhassák adó tartozásukból az adósságuknak megfelelő összeget; míg mások ismét azt követelik, hogy minden tökebirtokos kikölcsönzött tőkéit bevallván hatóságilag lajstromba vétesse, elvesztvén különben jogát tökekövetelésének bírói uton való érvényesíthetésére ¹⁾).

A tőkeadó foganatbavételének ez elősorolt módozatai közül mind-egyiknek megvannak hiányai; így például a közvetlen adóztatásnál az állam a bevallások elégtelenségénél fogva ez adónemből igen csekély bevételt nyerend; a közvetett adóztatási rendszer az adóátváltást igen megkönnyíti, s a külföldre kivitt tőkéket érintetlenül hagyná; a harmadik rendszer annyiban nem felel meg egészen, a mennyiben külföldi értékpapírok s idegen országokban elhelyezett tőkék szintén mentesek maradnának, s másrészt sok vállalkozó (iparos, kereskedő), hogy hitelét meg ne rontsa, adósságait be nem vallaná, következképp a tőkének adóvali terhelését is lehetlenné tenné. — A kamatkövetelések hatósági lajstromoztatása végre azon hiányban szenved, hogy a tőkeforgalom szabadságát szerfelett megszorítaná, az üzletéletben zavart és fennakadásokat okozna, s eredménye, a mennyiben mégis igen számosan a bejegyeztetést nem eszközöltetnék, felette csekély lenne.

Leghelyesebbnek látszik azért oly rendszer, mely részrehajlatlan s a körülményeket alaposan ismerő szakemberek becslésére, illetőleg az ezt megelőző önbevallásra lenne alapítva; míg ott, a hol ez eljárás kellő eredményt nem mutatna, vagy a becalás helytelen s önkényes volta miatt aggályok forognának fenn: a közvetett adóztatási mód (a mint Angolországban is fennáll) lenne elfogadandó ²⁾).

A tőkeadó mérvét vagy nagyságát illetőleg, végre, fontos tekintetek javallják, hogy ez adó mérsékelt legyen, azaz alacsony százalékban szabassék ki. Egyfelől, mivel a terhes adó egy némelyikét azon visszas következőknek (tőkék kivitele külföldre, saját vállalatokba való elhelyezés), melyekre ez adó nem ellenzői utalnak, csakugyan előidézhetné. Másfelől azért, mert helytelen eljárás volna egyik részét a kölcsöntőkének súlyosan érinteni, holott egy más, s igen nagy rész épen nem érintethetik; végre azért is, mivel igen sok oly kis-tőkés van (kleine Rentner), kinek magas adópercentteli terhelése egyenesen a létfenntartást nehezítené. Mire nézve megjegyezhetni még azt, hogy célirányos leszen az adólábot kezdetben lehetőleg alacsonyabbra szabni, s azután lassanként emelni, mert ez a terher kiegyenlítődését megkönnyíti, s a polgárokat ezen jelentékeny bevétel forrást képző adónemhez szoktatja ³⁾).

¹⁾ V. ö. Rau: id. h. és Vocké: Tübing. Zeitschrift 1868-ki kötet 51. sk. 1. Umpfenbach: Lehrbuch I. 198. sk. 206. sk.

²⁾ Walcker az önbevallást az adós szintén kötelezett bejelentésével kapcsolatosan kívánja (id. m. 184. l.).

³⁾ A kamattőke megadóztatásánál a tiszta kamattőkevédelmet érinteni akarni: elvontan szemlélve, helyes lehetne ugyan; gyakorlati tekintetben azonban szerfelett bonyodalmas és eredménytelen eljárás volna.

⁴⁾ A tőkeadó hatásai és áttolása tekintetében, mely egyike a tudomány legbonyolultabb kérdéseinek, l. még St. Müll: Pol. Econ. V. 3-ik fej. 3-ik §., és Rau: 379—390. §.

87. §.

Egyéb mozzanatok a tőkeadó körül.

A tőkeadó kivitelénél még a következők tartandók szem előtt: a) Nem vonhatók ez adó alá kamatai oly államkötvényeknek, melyeknek eredetileg már adómentesség volt biztosítva; továbbá a biztosítási díj összegek, melyek rendesen megújuló járadékot nem képeznek; reál- vagy iparadónak alája vetett üzletek után fizetett bérletdíjak; végre oly kamatok sem, melyeket bankházak és banküzletek vállalati jövedelemként hoznak s iparadó által már érintettek; továbbá részvényeseknek osztalékaik, tantiémjeik stb., a mennyiben a társulati jövedelem már iparadóval terhelve van, ép úgy mint a szegényi és emberiségügyi intézetek bevételei, s takarékpénztári betételekből folyó jövedelmek ¹⁾. — b) Az államhitelezők megadóztatását illetőleg kimutatattott fentebb már, hogy a tőkeadó ezen formája is teljesen igazolt; de ép ily határozottan rosszalandó azon tőkeadói rendszer, mely csak a státushitelezőket érintené; mert ily eljárás nem volna egyéb, mint kijátszása az állam általelvállalt tartozásoknak, illetőleg kamattörlesztési kötelezettségnek. — c) Nem volna helyes: annuitásoknak, melyek alapján bizonyos idő leforgása alatt a tőke törlesztődik, ép oly magas adólábbal, mint az egyszerű járadékoknak, érintése; s megfordítva sorjátéki kölcsönökből folyó nyereményeket kisebb adószázalékkal terhelni, mint az annuitásokat és járadékokat, melyeknek helyét pótolják ²⁾. — d) Szükséges, sőt mulaszthatlan lesz végre a tőkeadói kataszternek gyakrabban, például évenkénti átdolgozása s helyesítése ³⁾.

Végezetül megjegyzendő még, miszerint a tudomány és a felvilágosított praxis követeléseinek csak az itt kifejtett alapokon való, vagyis a tőkeadót a jövedelemadótól teljesen elkülönítő s önálló hozadékadóként rendező eljárás felelhet meg, s vezethet ez irányban megnyugtató eredményre ⁴⁾.

¹⁾ Ez utóbbi főleg ott, hol a takarékpénztár túlnyomólag humanitarius s nem üzleti célú vállalat. Nem foghatni azonban kezét Mariskóval (id. m. 290. l.), ki a takarékpénztári betéteket csak azért tartja adómentesítendőnek, mert nem constatirozható az azokból folyó jövedelem.

²⁾ L. még Vocke: a Tüb. Zeitschrift 1868-ki foly. 68—72. l. ellenkező felfogással az annuitásokra nézve. Itt még Hock következő állítása is figyelemre leszen méltandó: „Vom Kapital müssen nicht die wirklichen, sondern die dem üblichen Zinsfusse entsprechenden Interessen als Steuergrundlage benützt werden; woraus folgt, dass von Papieren, die einem Kurse unterliegen, diese Interessen, strenge genommen, nicht von dem Nominalwerthe, sondern von dem durchschnittlichen Jahreskurse zu berechnen sind.“

³⁾ Idegeneknek a szelvényadótól való felmentése nem indokolt. A nemzetgazdaság

éppúgy mint a nemzetközi jog megegyeznek ma már abban, hogy a *külföldiek* magánjogi kötelességek és követelések tekintetében a *belföldiekkel* hasonló elbánásban részesítendők. L. még *Walcker* id. műv. 134—136. l.

¹⁾ L. m. *Höfken*: Steuerreform 261. l.

²⁾ *Sorsjátéki* nyereményeknek megadóztatása némely tekintetben szintén ide sorolható. L. *Höfken* id. m. 280—281. l. és *Vocke* id. h. 70—73. l. *St. Mill*: V. 3. §. 3. meg *Rau*: F. W. 390. §.

88. §.

I) Az örökségi adó.

Az állam bevételi forrásainak egyikét az *örökségi adó* ¹⁾ (*Erbschafts-Steuer*) is képezi, mely alatt azon részt értjük, melyre az állam valamely hagyatéki érték-somma irányában igényt tart, s legtöbb államban örökségi *illeték* formájában, másutt pedig adó (jelesen egyenes adó) alakjában az örökösökre kivet ²⁾. — Az örökségi adó ellen az hozatik fel: a) hogy az államnak olyféle jogát, mint a milyenre ez adó alapítottatni szokott, elismerni nem lehet; — b) hogy az örökségiadó, mint nem jövedelemre, hanem tőkére irányuló, igazságtalan, a tőkét megtámadó, s a takarékosági hajlamot elfojtó adó; — c) hogy aránytalan és nem egyenlő adó; a mennyiben azon időtartamra, melyen át a jószág az örökhagyó birtokában vala, figyelemmel nincsen; s így egyes esetekben felette nyomasztóvá válhatik; másfelől a mennyiben azon-egy tárgyat, mely egy nem rég történt változásnál a tulajdonos személyében amúgyis illetékekkel és átszállítási adókkal megróva volt, kétszeres megadóztatásnak vonja alája ³⁾.

Mely érveléssel szemben az örökségi adó *védelmére* azt lehet felhozni, hogy ez adó nem valamennyi adónemek közt legkönnyebben és legkészségesebben fizettetik; munka, fáradság és erőfeszítés nélkül realizált jövedelmet érint; s egyidejűleg méltó *illetékként* is tekintethetik azon jogi és hatósági funkciókért, melyek alapján az állam a vagyon átmenetét az új birtokosnak kezébe eszközli és biztosítja. — Ez utóbbiak alapján, de még azon további nyomatékos politikai okból is, hogy ez adó nem által a közhatalom, (főleg magas műveltségű országokban) humanitarius intézkedések, vagy szegénységre jutott polgárok segélyezésére szolgáló alapot képezhetne ⁴⁾: az örökségi adó el volna fogadható, azonban csak oly képen, hogy első izbeni vérrokonok (testvérek, szülők s gyermekek) közti örökségeknél az adó a lehető legcsekélyebb mérvű legyen ⁵⁾; a másodizbeni rokonok tekintetében már tulajdonképi adó alakját öltse; minden egyéb örökösödési esetekben pedig a hagyaték egy egész részének (p. o. egy negyedének vagy ötödének) igénybevételeig mehessen ⁶⁾.

Gyakorlati *kivétel* végre ez adónemnek tekintve, az olyan legyen, hogy az élők közötti ajándékozások stb. általi törvény kijátszást lehetőleg akadályozza; egyidejűleg azonban minden olyféle intézkedéstől távol maradjon, a mely az egyéni gazdaságok s a családi élet felzavarására vezetne s a polgárokat zaklatásoknak tenné ki.

¹⁾ V. ö. *Rau*: F. W. 237. és 405-ik §§. *St. Mill*: Pol. Econ. V. k. 2-ik fej. 3. §. *Parieu*: Traité I. k. 169. sk. l. *Höfken*: St. Ref. 298—299. l. *Hock*: Abgab. 236—237. l. *Hogendorp*: Lettres II. 44. *Pfeiffer*: St. Ein. II. 305—333. l. *Brater*: die Reform des Erbrechts (1848).

²⁾ *Rau* és mások ez adónemet egy az adóköteles polgár halála bekövetkeztéig halasztott *birtokadónak* nevezik.

³⁾ Az örökségi adó kérdése sok író által (legújában *Pfeiffer* által is) az örökösödési *jognak* kérdésével hozatik kapcsolatba. L. id. h.

⁴⁾ Századunk elején a nagyhirű *Bentham* s újabb időkben nagy tanítványa *Stuart Mill*, nem különben *Büchner*, *Brater* és mások, socialistikus eszméirányzatban az itt megpendített elvet igen is túlzott értelemben ajánlották fogadtatni; — mire már fentebb a „Nemzetgazdaságtan“ 52-ik §-ának 10-ik jegyzetében utaltunk. Az általunk itt ajánlott mód és elv talán gyakorlatiabb és eléggé radikális volna, s nélkül, hogy ama socialistikus jellegű intézkedéssé válnék; mely ellen például *Hock* is élesen kikel.

⁵⁾ *Pfeiffer* a gyermekek tekintetében ez adót általában elveti, azon (nem feltétlenül elfogadható) érveléssel, hogy gyermekekre a szülő elhalála sokszor egyenes veszteség, a mennyiben a kereseti források stb. megszűnnek.

⁶⁾ Az örökségi adónál alkalmazandó *progressív* adó-mérvit, a melynek folytán az adó a hagyatéki összeggel folytonosan növekednek, egyenesen elveti *Hock* id. műv. 237. l. Melegen ajánlja ellenben *St. Mill* (id. h.), *Léon Faucher*, *Rob. Mohl*, *Villiamé*, és mások.

89. §.

Egyéb direkt adók.

Az egyenes adók eddig elősorolt nemein kívül még kettő létezik, melyre az újabb tudományos elmélet s itt ott a gyakorlat is nagyobb súlyt helyez; ugymint a *direkt fogyasztási adó* (illetőleg fényüzelmi adó), és az ugynevezett általános *kiegyenlítő jövedelemadó*.

E két adónemre nézve azonban megjegyzendő, hogy az utóbbit, vagyis a *kiegyenlítő jövedelemadót* illetőleg fentebb a 63-ik §-ban az általános jövedelemadó elméletében már tétetett említés ¹⁾; — az előbbire nézve pedig *e helyütt* kiterjeszkedni azért nem látszik indokoltnak, mivel mind fogalma és természete, mind alapja és céljára nézve csak a következő fejezetekben elemzett közvetlen vagy jobban mondva *fogyasztási adókkal* függvén össze, sokkal helyesebben ez utóbbiakkal együvéfoglalva tárgyalhatatik; habár kétségtelen, miszerint némi ellenmondást képez a *közvetlenül fényüzelmi* (s evvel rokon lakási) adót a közvetetten kivetett fogyasztási adókkal egy csoportba helyezni ²⁾.

¹⁾ Az ott mondottak ki egészítésül e helyen még a következőkre utalhatni: a) az általános kiegyenlítő jövedelemadó azon rendeltetéssel bir, hogy valamennyi szabad jövedelem utolsó kézből bizonyos százalék erejéig adóval terheltesse; b) ez adó nem az ajánlók nézete szerint a természetüknél fogva nagyon is rideg, feszes, és az egyenlőtlenséget lehetővé tevő *hozadéki adóknál* jóval hajlékonyabb, ruganyosabb, s ép azért igen jól alkalmazkodó adott viszonyok és adótképesítési igényekhez; c) a *concrét* adóképesítést a többi direkt adóknál teljesben engedi felfogni, mert a gazdálkodó alany *személyes* tulajdonai tüzetesebb méltatásból indul ki; a stabil hozadékokkal szemben az állami kincstár változó szükségéhez képest igen könnyen idomítható stb.; d) a kiegyenlítő jövedelemadó, azért mivel a hozadékok által már ugyis érintett jövedelmekre irányul, csak igen mérsékelt lehet. L. még az osztrák 1864-ki törvényjavaslatot s indoknyul.

lását a 6-ik lapon; továbbá Stein munk. újabb kiad. 614. sköv. I., hol szinte ez adónemhez hajol; Höfken (id. m. 261. sk. I.), kinél arra történik utalás, hogy ily adónem mellett külön tőke- és járadékadó alig létezhetnék; s Schmoller remek értekezését a Tüb. folyóirat 1868-ki folyamában.

²⁾ Ezen tekinteteknél fogva az itt említett adónemet az indirekt adók rendszerének végén, külön tárgyaljuk.

NEGYEDIK FEJEZET.

A NEM-EGYENES VAGY KÖZVETETT ADÓK.

90. §.

A közvetett adók általában.

A polgárosult népek háztartásában, épúgy mint a tudomány elméleteiben általánosan elfogadott adók egy külön s önálló osztályát a nem-egyenés vagy *közvetett adók* (indirekte Steuern) képezik. Értetnek pedig ezek alatt azon adók, melyeknél az államhatalom nem azt terheli *közvetlenül*, a kit adóval érinteni akar, hanem azt, a ki bizonyos termelvényeket s jószágokat (melyek ép az ilyféle megadóztatásra alkalmasoknak mutatkoznak) előállít vagy forgalomba hoz, s az általa mintegy előzetesen lefizetett adót magának az illető jószágok vásárlóitól (a fogyasztóktól) megtérítteti.

Az e körbe tartozó adók e szerint elnevezésüket tulajdonképp a *kivétel- s beszedés módjától* (a mely közvetett) nyerik; azon körülménynél fogva azonban, hogy valódi rendeltetésük abban áll, a polgároknak *élvezetét s fogyasztását* érinteni, vagy mint fentebb (a 44-ik §.-ban) is már jeleztük, a társadalom tagjainak jövedelem-részleteit azon pillanatban adó alá vonni, a midőn azok mint *kiadás*, azaz élv- és fogyasztási javak megszerzésére alkalmazva a vagyónból kimennek: még helyesen *fogyasztási adóknak* (Verbrauchsteuern, Consumptionssteuern, Aufschläge, Impôt de Consommation) is nevezethetnek²⁾. — Ennek folytán közvetett adó és fogyasztási adó lényegileg azon egy jelentésűvé lesz; eltekintve azon egy kivételtől, hogy vannak némely fogyasztási tárgyak, melyekre *fényücsémi* adó czímen egy külön fogyasztási adó *közvetlenül* vettetik ki, tehát ez utóbbi egyenes, és nem közvetett adónemet képez³⁾.

A közvetett adók rendszerében, ily értelmezéssel, s különbözőféle államokban tetteleg fenn is álló adóintézmények szerint kiválóbb helyet foglalnak a *só- és dohányadó*⁴⁾, a *bor- és söradó*, *szeszadó*, a *csukoradó*, a *vámadó*, a *lisztadó* és a *húsadó*. — Mire nézve azonban tan- és irodalomtörténeti szempontból megjegyzendő itt az, hogy az indirekt adók *elmélete*, s jelesül azok forrásai, mérvalapja, kivétési és beszedési módzatai stb. körüli tudományi resultatumok koránt sincsenek oly sokoldalulag s belterjesen

megállapítva, mint az *egyenés adókéi*, s hogy e szerint a tudomány jelenkori feladványainak egyike abban áll, az elméletet ez irányban is előbbre vive és tökélyesítve, a pénzügy és adó-tudomány e részét is a többiekkel egyenlő magasságra emelni.

¹⁾ V. ö. ez adókra nézve általában Malchus: Hbuch I. 60 és 61-ik §. Hogendorp: Prospérité publique. Hoffmann: Steuern 245 sk. I. Rau: Fin. Wiss. 406—425. §§. Macculloch: Taxation and funding system 147. sk. I. M. Wirth: Nation. Oekon. II. 465. sk. I. Stein: Fin. Wiss. 482. sköv. I. Lassalle: Die indirekten Steuern. (1863) Paris: Traité I. 118. II. 180. Royer: Théorie de l'Impôt (1862) I. k. 205. sk. I. St. Mill: Principles Book V. Chap. 4. Hock: Öffent. Abg. 152. sk. I. Mariska: P. T. 304. sk. I. Pfeiffer: St. Ein. II. 342. sköv. I., és Schäffle a D. V. Sch. 1861-ki foly. végre Eisenhart: Die Kunst der Besteuerung (1868) 159. sk. I.

²⁾ Stein az indirekt adókat *tápszerek és élvezetközök* megadóztatására célzóknak tekintvén, azt is mondja, hogy *munkákra* vetett adók, — ellentétben az egyenes adókkal, melyek a *tőkét*, mint a jövedelem alapját és forrását vetik adó alá. Id. munk. 482. I.

³⁾ L. még fentebb a 44-ik §-t, s főleg annak jegyzetait.

⁴⁾ A só- és dohányadóra nézve lásd alantabb a 98-ik §-t.

91. §.

A közvetett adók forrása, jellege és hatásaik.

A közvetett adók oly nemű megadóztatását képezik a polgároknak, a hol ez utóbbiak adófizetési képessége sem termelési üzletáguk tiszta hozadéka, sem jövedelmük, sem bevételeik mérve, sem vagyon- és birtok-állapotuk szerint, hanem inkább *fogyasztásuk* alapján ítéltetik meg és vétetik föl. A kiindulási pont szóval, melyre ezen adók alapítvák, azon föltevés, hogy minden ember rendszerint annyi személyi életet és kényelmet iparkodik magának javaival szerezni, s annyira terjeszti ki fogyasztását: a mennyire vagyoni ereje s anyagi viszonyai megengedik; s hogy mennél jobban él s mennél többet költ valaki háztartására, annál kedvezőbb is pénzügyi állása, s annál nagyobb adófizetési képessége. — Természetük-nél fogva tehát az indirekt adók mindég élesben viselik magukon a *fiskális* jellegét, mint az egyenesek; a mennyiben ez utóbbiaknál (legalább szabály szerint) mindig az adózó keresete, *jövedelme*, vagy *járadéka*, szóval vagyonszaporodása vétetik forrásául az adónak; a közvetett adók által ellenben *személyek és üzletek* tekintet nélkül a jövedelem- vagy vagyonszaporodásra érintetnek; s pedig akkép, hogy az adózó a megállapításon túl egészen szenvedőlegesen szerepre van utalva (nem úgy mint az egyenes adóknál), s egyszer kivette megragadnak mindent, a mi utjukba kerül.

A közvetett adók *forrását* illetőleg egyébiránt kétséget nem szenved, ez végelemzésben nem lehet más, mint a *jövedelem*, a polgároknak *tőkéjük*, *munkásságuk* vagy *szolgálataik* által szerzett bevételeik és szerzeményük. Az állam bevételei ez adókból rendszerint egyenes arányban növekednek a megadóztatott termelvények (fogyasztási cikkek) fogyasztásával, s folynak a polgárok jövedelméből, habár nem is *tüzetes* figyelembevételével ez utóbbi nagyságának, vagy a személynek, a kire az adó nehezedik. Ugyanis a napazámos, ki kávé vagy bort iszik, épúgy fizeti fogyasztási adóját béréből, mint a földesúr telekadóját telke jövedelméből; s míg az

adó a munkások munkaerejét nem támadja meg, vagy a míg bizonyos termelvények használatát a productió kárára meg nem szorítja, vagy a termelésbe fektetett tőkét nem csorbítja, — mindaddig azon határok közt mozognak az indirekt adók, a hol végtékintetben csak a *jövedelmet* érintik; a mi egyidejűleg azt is világosságba helyezi, hogy a jövedelemre egyenesen kivetett közvetlen, — és a fogyasztásra kivetett indirekt adók egymással ellentétben nem állnak, sőt inkább összhangban; a minnek folytán egymás kiegészítése- és helyesítésére is alkalmasoknak mutatkoznak.

A mi pedig a közvetett adók *hatásait* általában illeti ¹⁾, a következők jegyeztethetnek meg. Minden fogyasztási adó (legyen az aztán termelésre vagy forgalomra, a jóság szállítása vagy árubahozatalára, határozott összegben vagy az érték szerint kivetve) szükségkép annyival emelendi mindenkor árát az illető jóságnak, a mennyi az adó, sőt legtöbb esetben még ennél többel is, — illetőleg magasabbra. Mert részint az adó maga, részint az adó fogantatásával járó s a termelőnek okozott nagyobb költségek arra ösztönzendik ez utóbbit, hogy kiadási többletét magának megtéríttetni törekedjék; míg másfelől a legtöbb esetben előre lefizetendő adóösszeg azt eszközli, hogy az adóköteles üzletéhez több tőkét szükségel, mint egyébként kellett volna. Ez, valamint azon további körülmény, hogy a nagyobb mérvben szükséglett tőke a versenyt megnehezíti, s egyes gazdag termelőknek majdnem egyedáruai helyzetet is biztosít: hozza magával azt, hogy a fogyasztási adók gyakran több áldozattal járnak mint a mekkora a belőlök eredő nyereség az államra nézve lenni szokott. Megannyi momentum arra nézve, hogy, ha *más irányban* az indirekt adóknak előnyei, még pedig jelentékeny előnyei nem volnának: védelmekre kelni alig lehetne, s hogy kétszeres és igen sürgős feladat az, hogy oly intézmények létesíttessenek e téren, a melyek által az érintett visszasságok ellensúlyoztassanak ²⁾.

¹⁾ V. ö. *Hock*: Öf. Abg. 91. sk. 1. *Stuart Mill*: Pol. Econ. V. 4. f. 3. §. és *Rau*: F. W. 408—410. §.

²⁾ Mindezek teljesb megfejtetésüket a következő §§-okban találják.

92. §.

A közvetett adók ellenesei, és ezek érvelése.

A közvetett adók, elméleti szempontból (főleg a legujabb időben), éles megtámadásoknak tévék ki, úgy hogy jogosságuk, ok- és célszerűségük egyenesen kétségbe vonatik ¹⁾. Így jelesül a következőkre történik utalás: a) A fogyasztás korántsem áll mindég s minden egyes polgárnál arányban ennek igazi jövedelmével, tehát a fogyasztásból valakinak vagyoni helyzetére és fizetőképességére következtetést vonni nem lehetvén: az alap is, melyre ez egész adó-rendszer fektetetik, hibásnak nyilvánítandó ²⁾. — b) A közvetett adók, annyiban, hogy az adóval érintett termelvényeket mesterségesen megdrágítják, az utóbbiak fogyasztását s vele a polgárok jogos élvezetkörét megszorítják, s így közvetve a productiót is korlátozván arra vezetnek, hogy végelemzésben az állam adóbevételecsök-

kenni fog és kevesbül. — c) A közvetett adókból folyó bevétel az államra nézve csak akkor lehetvén bőszeges, hogyha elsőrendű s általánosn fogyasztatni szokott jóságokra vettetik az adó: önként következik, hogy a közvetett adók kiválólag a szegényebb és munkás-osztályokra nehezeden ³⁾ a tehetős és vagyonosb osztályokat pedig (aránylag) kevésbé terhelvén: szoros financiai szempontból is kifogás alá esnek ⁴⁾. — d) Fényüzési tárgyakra vetett adók, ha mérsékeltek, (tekintve a kezelési költségek nagyságát) kevés jövedelmet hoznak, ha pedig súlyosak, csakhamar ama fényüzelmi javak fogyasztásának megszorítását okozzák, s az állam e részbeni jövedelmét egészen megszüntetik. — e) A közvetett adókat, kiktől közvetlenül szedetnek (iparosok, kereskedők), családokra, hamistások stb.-re birják, csak hogy nyereségüket az adóösszeg mérvében fokozhassák, tehát a *közterkölcstelenedést* mozdítják elő. — f) Sok oly intézkedéssel járnak, mely a polgárok faggatására s a személyi szabadság korlátozására szolgál, a mellett hogy a státus érdekében annyira szükséges *ellenörködés* roppant alkalmazhatóságokat is okoz a termelőknek; sőt bonyodalmas voltánál fogva szerfelett költséges is, úgy hogy az állampénztár alig nyeri felét a tetteg befolyó adó-összegnek, tiszta jövedelemkép. — g) Rövidséget szenved az adók mellett igen gyakran a termelő annyiban is, hogy az általa előzetesen lefizetett adót jóságai árában visszaszerezni nem képes, vagy üzlettökéjéből lévén kénytelen azt fizetni, iparát és vállalatát sokkal csekélyebb eredménnyel üzheti. — h) Árnýoldalaa közvetett adórendszerének az is, hogy a belőle begyülemdő *adó-összegek bizonytalanok* és változók, az állam által való előleges felszámítást lehetlenné teszik, s így a jó közháztartás viatele is ez adók mellett nehezítettik. — i) A közvetett adóknál az adózó sohasem tudja tulajdonkép mennyivel járul a közterhek viseléséhez, másfelől az állam szintén bizonytalanságban van az iránt, kik és mily áldozatokkal járultak azon összeghez, mely ez adónemek alapján pénztáraiba befolyt. — k) Az indirekt adók végül annyiban is helytelenek, hogy a *létfminimum* biztosítását lehetlenné teszik, s így ez irányban is az alsóbb osztályokra jobban nehezeden mint a gazdagokra.

Mindezek folytán (mondják a közvetett adók ellenzői) célszerűbbnek és helyesbnek nyilvánítandó az *egyenes adók* rendszere; mert határozottabb s kevésbé rejtelmes; mert *bizonyos* összeget követelve, az azt fizetőben fölébreszti a vágyat megtudni, mily áron tagja a közületnek, s mire fordíttatik az általa beszolgáltatót adópénz; mert fokozza a polgári becsületet; s végre az ellenörzet s beszédés jóval csekélyebb költségeinél fogva aránylag jóval többet hoz az állampénztarába, — amiért is az újabb tudományos elméletekben épúgy mint a művelt népek törvényhozásában a direkt adók rendszerére mind nagyobb figyelem kezd méltán fordíttatni.

¹⁾ E felfogáshoz hajolnak egyebek közt *Lotz*, *Kröncke*, *Behr*, *Botteck*, újabbak közül *Walcker*, *Reybaud*, *Garnier*, *Stuart Mill*, *Pfeiffer*, *Royer Clemence* k. a. s mások.

²⁾ Azt kérdi egyebek közt *Pfeiffer*: „lehet-e a *bort*, melyet valaki megiszik évenként, fizetőképességének mérvéül tekinteni?” és *Höfken* azt teszi hozzá, hogy a fogy. adók a jövedelmet nem a teherviselési képesség hanem a megadóztatott árucikkeknek személyi fogyasztása szerint érintik. L. még *St. Mill*: B. V. Ch. 4. §. 3. *Walcker Steuerw* 36—41. l. és *Garnier Tr. de finances* XI-ik fej. 1-ső §.

- ^{*)} Azért némelyek *lefelé* emelkedő progressív-adónak nevezik.
^{*)} V. ö. *Hock*: *Öffentl. Abg.* 227—229. I. *Garnier*: *Traite* Chap. IX. és XI.

93. §.

Folytatás.

Az imént elősorolt érvekkel szemben a közvetett adók pártolói¹⁾ a következőkre utalnak: a) Lehetlen tagadni, hogy a fogyasztás egészben véve az adózók jövedelme s vagyoni állásával szoros viszonyban áll. Vannak ugyan e szabály alól kivételek; de ezek nem igazolják ez egész adó-csoport elvetését, mert hasonló hiányokban a direkt adók is szenvednek, s így ezek is tulajdonképp mellőzendők lennének. — b) A közvetett adók jól használhatók fel a közvetlen adók kivetésénél előfordult *egyenlenségek és hibák* megigazítására; mennyiben az, a kire kevesebb közvetlen adóteher esik, mint a mennyit megbirna, valószínűleg már ennél fogva is többet fog fogyasztani és költhetni, s így *más úton* járuland az adóhoz adóképessége arányában. — c) A közvetett adó súlya annál elviselhetőbbé válik, mennél hosszabb ideig áll fenn; mert az illető fogyasztási cikk árába átmegy, s a polgárzat tagjai *consumtio*jukban egészen a szerint alkalmazkodnak. — d) Ajánlatosak ez adók azért is, mivel *kis és alig érezhető részekben* fizetve, könnyebben viseltetnek, sőt a polgárok fizetési képessége és folyton változó vagyoni körülményeikhez is igen jól simulnak, a mennyiben akkor és oly mérvben rovatnak le, a midőn és a mily mérvben a fogyasztó azt helyzeténél fogva teheti.

Nagy előnye továbbá: e) ez adóknak az, hogy (célszerű kivétel mellett) *esetleg* (eventualis) s nem *kényszerítő* módon szedve²⁾, a fizetés ideje és mérve az adóztól maguktól határozhatat meg, a mennyiben rajtuk áll, magukat az illető jószágtól való megtartóztatás (azaz nem-vásárlás) által ez adók egyikének vagy másikának terhe alól kivonni. Innen van, hogy az indirekt adók bizonyos *nemét a szabadakaratu önmegtartóztatásnak* képezik, a *szabad* polgárhoz illők, s épe ezért magas műveltségű s szabad népektől jobban is kedveltetnek mint az egyenes adók! — f) Azon ellenvetés, hogy ez adók a *consumtio* és a *productio* megszorítására vezetnek, nem bír döntő nyomatékkal, mert ugyanezt a direkt adókról is mondhatni. — g) Azt, hogy a közvetett adók főleg a munkás-osztályra súlyosodnak, csak ott hozhatni fel érvként, a hol az elsőrendű létszükségleti tárgyak vannak ez adóknak alávetve, — ott azonban már nem, hol oly javak érintetnek általok, melyek kényelmiék vagy épen fényüzelmiék s az alsó osztályok által nem igen fogyasztatnak.

Nagy előnye még: h) ez adóknak az, hogy szakadatlanul folyván be az állampénztárba, ez utóbbit szükséges nedükkel folyton ellátják, s e mellett (célszerű kezelést téve fel) jelentékeny adóhátralékok sem fordulhatnak ez adórendszer mellett elő. — i) Az indirekt adók még igen jól használható és biztos fokmérőt is képeznek a nemzeti vagyonság emelkedésének vagy hanyatlásának megítélésére, a mennyiben az ez adók összegének nagyobbodása vagy csökkenésében leghűbb kifejezésre talál³⁾.

— k) Azt, hogy a közvetett adók *erkölcstelenítő* hatásnak, szintén nem mondhatni föltétlenül, mert egyenesen ellenbizonyító példát nyújt Anglia és az amerikai Unió, hol ép az indirekt adók rendszerére van alapítva az államháztartás. — l) A kezelés és ellenőrzéssel járó súlyos költségekről vett ellenvetés sem döntő nyomatéku; mert hasonló az oly bonyodalmas becslésekkel, puhatolásokkal és jövedelem-kitudási műveletekkel járó direkt adók felől is joggal állíthatni! — m) Nehéz volna tagadni, miszerint a munkás osztály anyagi helyzete akkor se volna könnyebb vagy kedvezőbb, hogyha a közvetett adók eltörültetnének s helyöket kizárólag az egyenesek foglalnák el⁴⁾. — n) Ajánlatosak az indirekt adók még azon okból is, mert ezek alapján lehetséges lesz adóval egyébként alig érinthető, de a közület jótéteményeit szintén élvező polgárokat, nemkülönben az *idegeneket* is megadóztatni. — o) Hangosan tanúskodik az indirekt adók mellett a *történelem* és a fennálló államok adószervezete, mint a melyben ez adónemek kiváló szerepet játszanak, sőt ép az újabb korban döntő fontosságúakká váltak. — p) Azért is helyeselendők az indirekt adók, mert az egyenes adók jó részben *rideg kényszerrel* járnak⁵⁾, fizetési mérvük s idejük tekintetében *kíméletet* nem ismerők, főleg pedig az által lesznek igen nyomasztókká, hogy az üzlet- és ipari életbe való kémlelő beférkőzést föltételeznek. — r) Nagy előnye végre ez adóknak az, hogy önmagukban hordják *critériumjokat*, vagyis folyton szaporodó bevételt nyújtanak, hogyha helyesen vetvük ki, ellenben a mint túlesigáztatnak, hozadékuk megesőkken és csekélyebbé válik⁶⁾.

¹⁾ Ide tartozók: *Montesquieu, Jakob, Malchus, Rau, Hogendorp, Macculloch, Hock, Höfken, Schäffe, Revans, Stein, Laspeyres, Eisenhart, Roscher*, s mások.

²⁾ Ezt erősen tagadja *Stuart Müll* V. k. 6. fej.

³⁾ Föltéve természetesen, hogy nem mesterséges intézkedések által éretett el a jobb eredmény és viszont. L. *Hock* id. munk. 228—229. I. találó megjegyzéseit.

⁴⁾ L. *Macculloch*: *Taxation* 160. I. és *Pfeiffer* II. 358—359. I.

⁵⁾ *Reybaud* azt mondja, hogy az egyenes adók *brutálisok* talán, de *őszinték* és *határozottak*.

⁶⁾ Azon érve *Rouhernek*, a hírneves francia miniszternek, hogy az indirekt adó azért előnyösebb, mert a polgároknak az állam adóközegeivel való surlódó érintkezését mellőzhetővé teszi, nem áll egészen, mert több indirekt adó létezik, melynél (p. o. hátrávámok, ser-, szesz- stb. adók) ez határozottan nem áll. L. *Garnier*: *Tr. d. finances* 154—155. I.

94. §.

E r e d m é n y e k.

Az indirekt adók *ellen* és *mellett* szóló ez érveket egybevetve a következő eredményre jutunk:

1-ör. A közvetett adóknak: nem kizáró és egyedüli, hanem a közvetlenek mellett való fennállását követeli és igazolja a közgazdaság és államháztartás egységes s mélyebbenható felfogása, nemkülönben az is, hogy valamint általában úgy a pénzügyben és adószervezetben is, az ember mint társadalomtag s az állam mint organikus közület csak úgy méltattatik teljessen, s helyes fejlődése és érvényesülése az erőknak és érdekeknek

csak akkor várható, hogyha a polgárok gazdasági életük és viszonyaik minden mozzanatai szerint vétetnek fel, tehát nem pusztán a jövedelem és a vagyonszerzés, hanem az életmód és a fogyasztás is kiindulás pontul és mérvabábul elfogadtatik, illetőleg az adó-szervezetben érvényre juttatik¹⁾.

2-or. Az indirekt adók alig nélkülözhetők azért is, mivel a birtokot vagy a hozadékot és jövedelmet alapul vevő egyenes adók egyedül és magukban véve egy jó és tökéletes adórendszert nem alkothatnak²⁾; nem alkothatnak névszerint azért, mivel: a) a hozadék és jövedelem teljes kitudása lehetetlen, s azért a pusztán direkt adókra fektetett adóztatási rendszer sem az egyenlékenység, sem az igazságosság követelésének nem képes megfelelni; sőt direkt kényszeröknél fogva gyakran elviselhetlen súlyakká is válnának; — nem b) azért, mivel a túlnyomólag fix és megállapodott jellegű közvetlen adókon kívül más, az emberek sürgését forgását, élvezeteit és költségeit stb. jobban felfogó mozgékonyabb s ruganyosabb adónemek nélkülözhetetlenek, és e szükségletnek csak a közvetett adók felelnek meg.

3-or. A mily könnyen indokolhatók azonban az indirekt és fogyasztási adók, ép oly nehéz volna czélszerűségét vagy kivihetőségét bizonyítani egy oly általános fogyasztási adónak, mely mint egy-adó³⁾, minden többi akár direkt akár indirekt adókat kizárni vagy mellőzni volna hivatva.

4-or. Hogy a közvetett adók rendszere biztos alapzatú legyen, s rendeltetésének megfelelően, oda a fennálló szervezet és adóintézmények mélyebre menő reformja szükséges; szükséges jelesül azon irányban, hogy az ez adókkal érintendő tárgyak és termelvények jól megválasztassanak s oly létzükségleti jószág, mely elsőrendű és nélkülözhetetlen, szabadon hagyassék (l. alantabb).

5-ör. Tökéletes adószervezetnek csak az mondható, a melyben az egyenes és nem egyenes adóknak (az adózók vagyonában és jövedelmében rejlő) forrás tekintetébeni egysége és összetartozandósága biztosítva, másfelől a két nagy adó-csoport közt helyes egyensúly és arány létezik, s mindegyik külön, — meg a másikkal való viszonylatában egy jól kombinált egészet képez⁴⁾.

¹⁾ V. ö. Schäfte: D. V. Schrift. 1861-ki foly. értek. Brockhaus: Gegenwart III. 109. sk. l. Revans: A percentagetax stb. (1847.). Laspeyres a Bluntschli-féle Statslex. X-ik köt. 110. sk. l.

²⁾ St. Mill B. V. Ch. 6., s legújabbán Wagner Raunak pénzügytana kiad. 199. l.

³⁾ Ezt legújabbán két jeles író Pfeiffer (St. Einn. II. 345. és 533. ak. l.) és Laspeyres (Bluntschlinál) ajánlják; az első megfoghatatlan következetlenséggel, a mennyiben az indirekt adóknak ellensége; — a másik azon alapeszméből indulva ki, hogy végelemzésben minden adó az emberek élvezetére esvén, legjobb volna mindjárt az egész adórendszert erre a básiara fektetni. — Ezekhez sorakozik némileg Rad is (Boden und Production in Oesterreich 1866 cz.) rüpiratában, hol azt indítványozza, hogy minden 16-ik évét meghaladott állampolgár egy reája kivetendő adó-összeg erejéig, fogyasztási adó-nyugtákat (Steuerscheine) legyen köteles vásárolni, a mely nyugtajegyek azután állami nyereményekre is nyissanak birtokosaiknak kilátást. — Az általános egy-fogyasztási adó indoklására felhozható azon érveléssel szemben, hogy az emberek kiadásai költségei mindig könnyebben ismerhetők fel és határozathatnak meg mint jövedel-

meik; hogy egy ily adó-rendszer által az ipar és forgalom sem lankasztatnék meg; a létminimum menten hagyattathatnék; az adóáttolás lehetetlen volna; a beszédés kevés költiséggel járna; minden állampolgár viselendő közterhei nagyságát ismerné, s a takarítás is hathatósan előmozdíthatnék: arra lehet utalni, hogy ez adó igazságos és egyenletes soha se volna; a teljesen soha fel nem ismerhető személyi élvezet és fogyasztás összmérvének határozatlanságával járna; a nagy vagyonú de fukarul élő állampolgárok helytelen ki-melését vonná maga után; a productió és ipar fejlődésének (a mennyiben a fogyasztást megszorítás) akadályul szolgálna; s a kivitelben egyáltalában ép oly nehézségekkel volna összekötve, mint az egyenes ellentétét képező egy jövedelmi adó, melyet fentebb szintén elvetni kényszerültünk; végre az egyéni szabadságnak még a legridegebb direkt adóknál is nagyobb mértékbeni sérelmét idézné elő. — Végre említést érdemel az is, hogy legújabbán (1868-ban tudniillik) egy tekintélyes ausztriai politikai napilap (a Debatte id. év Febr. 27—28-ki számaiban) az összes fennálló ausztriai-magyar adó-rendszert egy általános birtok- s fogyasztásadóval indítványozta helyettesítendőnek.

⁴⁾ Tehát itt is ismételve utalhatunk arra, a mit fentebb a 47-ik §. végén hangsúlyozva kiemeltünk, s e helyen újlag és szó szerint, mint egy jó adó-rendszer alapföltételét, figyelembe vétetni szükségesnek tartunk. L. még J. Garnier: Traité de finances XI-ik fejezet.

95. §.

A közvetett adók helyes kivitelének kellékei és módjai.

Az indirekt adókkal járó visszasságok elkerülésére s előnyeik biztosítására nézve a következők lesznek szem előtt tartandók: a) Első és legfőbb föltételt képez az ez adóknak alája vetendő tárgyak és jószágok helyes megválasztása. Így jelesül főszuly lesz fektetendő oly fogyasztási tárgyakra, a melyek nem elsőrendű vagyis oly létzükségleti javak, melyeket mindenki egyaránt kényszerül fogyasztani, hanem inkább olyanok, melyek nem föltétlenül szükségesek, de mégis nagyobb mérvű consumtio tárgyait képezik. Első vonalban e szerint a kényelem- és élv-javak lesznek terhelendők, mert ezek a vagyoniilag kedvezőbb helyzetben lévő középosztályok által leginkább fogyasztatnak, s így azon fő pénzügyi érdeket, hogy jelentékeny jövedelem biztosíttassék az állampénztárnak, — kielégítik¹⁾. Fényüselmi jószágok, főleg a melyek inkább a hiúságnak szolgálnak mint igazi élvezetnek, magas adónak vettethetnek alá, kivált ha attól nem kell tartani, hogy általa a fogyasztás érezhetőleg meg fog szoríttatni²⁾. Oly jószágok se lesznek végre ez adóval érintendők, melyek mint alkatrészei a tökefelhasználásnak más javak előhozásánál szükségesek, tehát munkaeszközök anyagai, ház- és hajóépítési anyagok stb. — b) A mennyire csak lehetséges, kevés fő-jószág képezze ez adó tárgyát, nem pedig sok vagy sokféle; mert ez utóbbi esetekben a kezelés és behajtás igen terhes ellenőrzettel és költséggel járna, a termelők pedig felette sok hatósági zaklatásnak tétetnek ki. De viszont igen kevés vagy ép csak egy tárgyra se vetessék ki ez adó, mert ilykép az egyenlékenység és teher-arányosság elve igen megsértetnék s az adók czélja sem lenne elérve. — c) Az adóbeszedés lehetőleg a fogyasztónál s ne a termelőnél történjék; vagy pedig úgy, hogy közvetlenül a termelvénynek a vevő kezeibe való átmenetelénél hajtassék be; — főleg azon okból is, hogy így nyomasztó árfelzökések helyt nem foglalhatnak, s a termelő, a ki például az időközben megromlott jószágot

eladni nem képes, nem károsíttatik. — d) Gyakori kutatások elkerülése tekintetéből lehetőleg a nagybani produktió- és forgalombahozásnál vételessék meg az illetőkön az adó, mert itt dugárusság és elrejtés nem oly könnyen eszközölhető¹⁾. — e) Az adó-mérvet illetőleg, ez igen magasra ne szabassék, egyfelől azért, mivel könnyen a fogyasztás megszorítására s így az általános iparélet és forgalom lankasztására szolgáltatna alkalmat; másfelől azért, mert a törvényáthágási hajlam igen fokoztatnék, s a demoralisatio széles körbeni elterjedése idéztetnék elő, az adóteher levétele meglehetősen anyagi haszonnal kecsegtetvén. De ajánlja az alacsony adótételeket azon demokratikus maxima is, mely szerint a fogyasztás (s így az állam jövedelme is) bizonyos jóságok tekintetében azon arányban növekszik, a melyben ama jóság olcsóbban megvásárolható s szélesebb körre nézve hozzáférhetővé lesz²⁻⁶⁾. f) Minthogy csak oly indirekt adók adhatnak bőségesb jövedelmet, melyek általánosban fogyasztott s igen elterjedt termelvényekre vettettek ki: szabályul szolgáljon az, hogy ez adók olyképp vetessenek ki, hogy ugyanazon aránybani súlylyal nehezedjenek a nagy, a közép és a csekély jövedelmekre.

¹⁾ V. ö. Rau: Fin. Wiss. 414—423. §. Hock: Öff. Abg. 154. sk. I. Stein: Fin. W. 450. sk. I.

²⁾ Létszükségletekre (étaszerek, liszt, gyolcs, tüzelő anyagok stb.) kivetett adók igen jövedelmesek, de *fejadói* hatással bírnak. L. többet erről Rau: 421. §. hol e momentum hatványai a munkások életmódjára, s az ezek által célzott adóelhárításra tüntetetik fel; s kimutattatik az is, hogy addig, a míg a fogyasztási adó csak a második és harmadrendű tárgyakra vettetik, csak ezek árát szöktetendi fel; elsőrendű javakra rótt adók még sok más jóságok árát is felverik, kivált hogyha a dolgozó osztálynak sikerül a maga adóterhét a vállalkozók és termelőkre hártani; — mit ha nem tehet, nagy inségre juthat. L. még Stuart Mill V. 6. §. 3.

³⁾ Igen elterjedt, de könnyebben nékülözhető jóságok közül olyanok adóztatnak meg nagyobb mérvben, melyek fogyasztásának megszorítása egyéb okokból is kívánatos, p. o. a szesz.

⁴⁾ Azt mondja itt Roscher „Sowie man bei den direkten Steuern nur den dauernden und offenkundigen Besitz hoch belasten kann, so bei den indirekten nur solche Handlungen die schwer zu verbergen, und nicht ohne Nachtheil zu unterlassen sind“. (Grundriss. p. 127.)

⁵⁾ Helyesen mondja e tekintetben Höfken: „Der Satz, dass in der Finanz 2-mal 2 oft nur 3 oder 1 machen, oder dass durch addiren oft subtrahirt, durch subtrahiren oft addirt wird: gilt vorzugsweise von den indirekten Steuern. Denn wird z. B. eine Verbrauchsabgabe auf's Doppelte erhöht, folgt daraus noch nicht, dass nun auch der Steuerertrag daraus sich verdoppeln müsse. Im Gegenteil, er kann sich auch vermindern, wenn die höhere Steuer, dem Preise der Waaren zugeschlagen den Verbrauch auf weniger als die Hälfte herabdrückt stb. (Reform der direkten Besteuerung 1860. p. 119.)

⁶⁾ Hogy az adótételek nagysága nem lehet minden jóságra nézve mindenütt egyforma, hanem különböző: a helyi viszonyok, népeassági sűrűség, falu és város stb. szerint, — szintén szemmel tartandó.

96. §.

Folytatás

Az indirekt adók czélszerű kivitelét illetőleg¹⁾, háromféle mód különböztethető meg. Vagy ugyanis egyedárúsági alapon, vagy az árunak az előállítás avagy áruba hocsátás alkalmávali megadóztatása, vagy végre az

áruziknek a határokon való behozatalnál megvámolása nyomán történik az adók beszedése; — az első esetben a *tözsér* (Verleger, Collectant, Debitant), a másodikban a *termelő* vagy *eladó*, az utóbbiban pedig a *kereskedő* fizetvén meg előzetesen a fogyasztók helyett az adót²⁻⁵⁾.

Az *egyedárúsági* alapon való kivitel mód kiválólag oly áruzikkeknél ajánlatos, melyek az izlés és divat változásainak alá nem igen vetvék, csinés műértékre való igény nélkül állíttatnak elő, s melyeknek termelése vagy már természetnél fogva bizonyos kevés pontra van szorítva, vagy mesterségesen s a közgazdaság nagyobb károsítása nélkül kevés pontra szorítható. Ily áruzikkek és jóságok a só, a dohány, a lőpor⁶⁾.

A *termelésnél* való megadóztatásra ellenben oly jóságok mutatkoznak különösen alkalmasaknak, melyek *nagyban*, s aránylag szintén kevés pontokon, szoktak előállíttatni. Ide sorolható tehát cukor, szesz, sör, liszt, bizonyos tekintetben kártya és naptár, meg hirdetések. Az adófizetés tekintetében a kezes itt a vállalkozó; az adómeghatározás cselekvényeül pedig az üzletfolyam azon momentuma választandó, a mely semminemű termelési eljárás mód mellett se titkolható el, s oly közel fekszik a termelés kezdetéhez, hogy észrevétlenül (s büntetlenül) törvénytelen termeléshez való előkészületek nem történhetnek⁷⁾. — Az *adó-kivetési tárgy* vagy a kész *productum*, vagy a termelésnél használt *anyag*; az utóbbi elv mellett az hozathatván fel, hogy itt az adó előre tüzetesen kivethető és megállapítható lesz; a vállalkozó hasonmenyiségű anyagból minél több késztermelvényt fog előhozni törekedni, s az ellenőrzés kevés momentumra szorítható s ezen túl a termelő teljes szabadsággal mozoghat; — az előbbeni eljárás mellett ellenben az, hogy az ilyképp kivetett adó igazságosb és egyenlékenyebb lesz, a termelés technikai folyama, a mennyiben a selejtesb anyag is felhasználható, tökélyesebbé válik, a rosszabb anyagot feldolgozó termelő cikkének árát magasbra szökteti mint a versenyzőét stb.

A *tözs-áruulásnál* való megadóztatás azon jóságoknál lesz legczélszerűbb, a melyek a sok s részben kis termelési telepek miatt, a melyeken előállíttatnak, sem a monopol, sem a vámolás alapján, sem a productionál való megadóztatásra nem alkalmasak, általában előfordulnak, s minőség s mennyiség tekintetében nagyon változó. Ide sorolandók leginkább a *hús* és *bor*.

A *határvámok* alakjában szedett közvetett adókat illetőleg alantabb tüzetesen kellvén szólni, itt csak az jegyzendő meg: a) hogy a fogyasztásra vetett adók egyik legfő beszedési formája a *beviteli-vám* (Einfuhrzoll), mint a mely kiváló államjövdelmi forrást is képez, ellenben a *kivitel-vám* épügy mint az *átviteli* (Ausfuhr- und Durchfuhrzoll) e tekintetben jelentéktelen szerepet visel. b) Annnyiban a mennyiben a határvám fogyasztási adó, megkivánja az igazság, hogy oly jóságoknál, melyek nem az országban fogyasztatnak, hanem innét kivetetnek, a vám vagy ne is szedessék, vagy visszaszolgáltassék.

Vannak esetek, a midőn a fogyasztási adó az áruknak *bizonyos helyekre való bevitelénél* szedik. Ez eljárási mód, mely az ugynevezett *octroi-adót* képezi, s *városi vámnak* (kapuadó, szorosb értelemben *accisa*) nevét is visel, csak akkor helyeselhető, ha kevés ily hely vagy város jelöltetik ki, mert különben az ipar és forgalom szerfelett meglankasztatnék; s egyéb-

ként is csak tömöttebb népességű gazdagabb városok fognak ez irányban kellő jövedelmi forrást nyújtani. Az adóval érintendő fogyasztási áruk ellenben már számosak lehetnek, mert a beszedés és ellenőrzés költségei lényegileg ugyanazok maradnak; megjegyezvén, miszerint egyfelől a fennálló szokások és életviszonyokhoz való alkalmazkodás, másfelől a határvámok berendezése körüli czélszerűségi szabályok szemelött tartása itt is mindenkor szükséges leendő.

Egy általános érvényű szabálya az indirekt adók kivitelének végre az, hogy igen sok esetben, illetőleg jószágnál sokkal czélszerűbb legyen az adóilletéket a *kereskedésbe-jutáskor* mint a gyárban vagy a termelés színhelyén beszedni; — továbbá, hogy az adótárgyak és adóilletékek nagyságára vonatkozólag az államhatalom szorosan meghatározott *tarifákat* állítson fel, a melyekhez állandóan és mindenki alkalmazkodni kényszerül; végre az, hogy az indirekt adók egy része (p. o. a hús és boradó) legczélszerűbben *kösségeknél bérátalány* szerint adathatik át, azon elvek és tekintetek folytán, melyek fentebb (az 58. §-ban) közelebbről kifejtettek.⁶⁾

¹⁾ V. ö. *Hock*: Öffent. Abg. 152—178. I. *Umpfenbach*: Lehrbuch I. 225 sk. I. *Stein*: Fin Wiss. 500 sk. I. *Raw*: F. W. 411—423. §.

²⁾ Így különböztet meg *Hock*, míg *Stein* szerint az indirekt adó vagy személyi s osztályadó, vagy helyi adó (Octroi, Accisa) vagy termelést és gyártást érintő adó, vagy a bel forgalmat megrovó adó, vagy végül vámdíj, vagy monopól alakjában kivett indirekt adó. I. F. W. 501—507 l.

³⁾ Azon kérdésre „nem lehetne ez adókat *direkt* adók alakjában kivetni“ azt válaszoljuk, hogy igen kis részben, csak hogy azonban ez utóbbi esetben az adó igazságtalan és aránytalan volna, mert sok oly ember is fizetne fogyaszt. adót, a ki az illető javat (p. o. szesz, cukrot, bort, dohányt) sohasem vagy alig számbavehető mennyiségben fogyasztja.

⁴⁾ A monopól széles és szűkebb alapon való gyakorlását illetőleg I. *Hock* id. m. 165—166 l.

⁵⁾ Oly fogy. adók, melyek a termelésnél szedetnek, arra vezetnek, hogy az illető termelvények, ha külföldről behozatnak, szinte bizonyos vámdíjnak vessenek alá, különben a belföldi termelő a versenyt ki nem állhatná.

⁶⁾ Hogy egyes tárgyakra nézve egyidejűleg két három alakban is róvható indirekt adó (p. o. a termelésnél, az árubocsátásnál, és a behozatalnál külföldről) az alantabb kifejtettekben kiderülend.

97. §.

A közvetett adók egyenként.

A tudomány elméleteiben úgy mint a legtöbb polgárosult állam háztartásában a következő főbb indirekt adókkal találkozunk¹⁾. A) A só és dohányfogyasztási adóval; b) a liszt vagy malomadóval; c) a húsadóval; d) a bor- és söradóval; e) a szeszadóval; f) a cukoradóval; g) a határvámi adókkal; h) a játékkártya-, hírlapbélyeg és naptár-adóval.

Ezen adónemek közül a dohány- és sófogyasztási adó, nem különben a kártya- és naptár-adó (mint fentebb bővebben kifejtették) *egyedáruság* alakjában és alapján is vétethetik foganathá; — a liszt, hús, bor, sör, szesz és cukoradó: a szoros értelemben vett *fogyasztási* adókat képezik;²⁾ — a *határvámi* adók végre a szerint a mint a bevétel vagy a kivétel vagy

az átvitelnél szedetnek, beviteli, kiviteli és átviteli vámoknak is neveztetnek. — Ez osztályozást előrebocsátva, az indirekt adók egyenként és közelebbről való vizsgálata lesz szükséges.³⁾

¹⁾ Hogy nem ép *mindenütt* van ez adónemek *mindegyike* alkalmazásban, s hogy azért, mivel itt elemezzük egyenként, nem tartjuk ép *mindegyiket* helyesnek, — szükségtelen érintenünk is.

²⁾ Ezek a tulajdonkép s tág ért. vett „Accisa-adók, *Raw*nál: Aufschläge“ I. Utóbbi műv. 428—429. §.

³⁾ Az európai főbb cultur-államok indirekt adó-rendszerének történetét és bírálatos áttekintését adja *Stein* munk. új. kiad. 514 sk. l.

98. §.

A) A só- és dohányadó.

Ezen két közvetett adó-nemről már fentebb az egyedáruságok elméletében (32—36. §§.) volt szó,¹⁾ s azért e helyen csak az ott mondottak kiegészítésül s különösen a két tárgynak *fogyasztási-adói* alapon való megadóztatása szempontjából lesznek még némelyek megérintendők.

Igy először is a *só* nézve²⁾ az: a) hogy a sokaktól (s általunk is) követelt átalakítása a sómonopólnak sófogyasztási adóra: nem foganatosítható eredménnyel *mindenütt és föltétlenül*; így jelesül *nem*: oly országokban, a hol nagyrésze a sótelepeknek államtulajdonban vagy, a hol tehát az államnak ez utóbbiakon túladni kellene, midőn a sófogyasztási adó rendszerére történnék az átmenetel. b) Az, hogy ha a sómonopól megszüntethetik evvel egyidejűleg a sónak megfelelő *határvámokkal* való terhelése válik szükségessé; másfelől a szabadabban mozgó sóipar mellett az illető adó kivétele és szedése a *sótermelés és a só-árulásnál* lesz eszközzendő. Végre c) az, hogy ez utóbbi rendszer elfogadása mellett a lakosság jóval olcsóbb áron szerezhetné meg e fontos táp- és élelmi szert; az állattenyésztés és több technikai üzletág a virágzás egyik hathatós tényezőjének birtokába sokkal könnyebben helyezkedhetnék; az elidegenített vagy az államtulajdonban ugyan megtartott, de a magániparral való versenyzésre utalt sótelepeknek kiaknázása és értékesítése pedig nagyobb eredménnyel történhetnék.^{3—4)} — Szemelött tartandó e mellett az is, hogy nagy fontosságú körülmény leendő valamely ország só-adójának nagyságára nézve a szomszéd-államokban fennálló sóadó és só-árak, mert ha a különbözet nagy, a jószág szükséges voltánál fogva, a súlyosb adót kivető állam határain a kincstár rövidségére, roppant mérvű dugárosság fog üzetni.⁵⁾

A mi pedig a *dohányt* illeti,⁶⁾ erre nézve a már fentebb jelzettek kivül a következőkre utalhatni: a) ha az állam, kedvezőbb pénzügyi helyzeténél fogva a mindenesetre nagyobb jövedelmet nyújtó *monopól* rendszerét mellőzve, az ipar és forgalom szabadabb mozoghatását lehetőségessé s a dohánnyal élő polgárok érdekeit is jobban figyelembe vevő *dohányfogyasztási* adó behozatalára szánja el magát: legczélszerűbb leszlen 1-ör oly országokban, melyekben dohány nem tenyésztetik, az adót a külföldről bevitt anyagra, és pedig illő tekintettel annak értéke fokozataira,

határvámok alakjában kivetni; 2-or ott ellenben a hol a belhoni productio állítja elő a szükséglett dohányt: vagy a termelőt vagy a gyártót vagy pedig az árust adóval érinteni;*) megjegyzevén, miszerint ily rendszer mellett is fen fog maradni a külföldről behozott dohány vámadóval való érintésének szüksége; s hogy ott, a hol az ily alapon nyert adó-jövedelem szemben az állam nagyobb mérvű szükségével elégtelennek bizonyulna, oly alakzata a dohány-adóztatásnak lenne behozandó, a mely mind a termelést, mind az átalakítást, mind a kereskedést (árulást) egyidejűleg érintené adóval, a minek, ha czélszerűen (jól combinált eljárás szerint) vitetnék keresztül, azon előnye is volna, hogy egyik foglalkozás-nem sem terheltetnék súlyosan, az az nem egy pontra nehezédvén az egész teher az általános nemzetgazdasági érdek is jobban biztosíthatnék.

*) A miért is az ott előadottakra s főleg a jegyzetekben közlöttekre különösen kell utalnunk.

*) L. bőven *Rau*: F. W. 187—189. §.

*) Az ugynevezett *baromsó* (*Viehsalz*), melyet az állam tekintettel az állattenyésztési érdekekre, a tiszta sónál olcsóbb áron szokott adni, — a tiszta sósnak más olynemű anyagokkal való vegyítéséből áll, a melyek által az emberi használatra alkalmatlanná tétetik, s így a törvény kijátszásának megakadályozása vétetik czélba. Eddig-él azonban mind ezen, a só ugynevezett *denaturizációjára* czélzó vegyítések biztos eredményt nem mutattak, a mi némely kormányokat az egész rendszernek elvetése s a tiszta sónak ára egyszerű leszállítására bírta (1869-ben hazai legislációt); másutt pedig (p. o. Ausztriában) díjak tűzettek ki azon feladvány megoldására, hogyan lehetne ama denaturizációt biztos sikerrel eszközölni.

*) Ipari célokra is helyesen cselekszik a státus, ha olcsóbb áron szolgáltatja a vállalkozóknak a sót, csak hogy ekkor szigorú ellenőrzetre lesz szükség nehogy a kincstár kijátszassék.

*) Azért jól tesznek szomszédos államok, hogy ha só-adójuk mérvére nézve *egyezmenyre* lépnek.

*) V. ö. *Rau*: Fin.-Wiss. 440. §. *Stein*: F. W. 558—570 l. *Mariska*: P. T. 101—116 az utóbbi figyelemmel a Magyar adóenquète munkálatára is.

*) A termelőt jelesül akként, hogy dohányültetvényei terjedelmének megfelelő évenkinti adó fizetésére kényszerítették; vagy productuma eladásánál adóztatnak meg; az átalakítót akként, hogy a gyárosok (kiknek ezen végből kevés, nagy gyárosoknak kellene lenniök, hogy könnyebben ellenőriztethessenek) a levél bevásárlása és a kész iparezikkék elszállításánál vétetvén vizsgálat alá, adóztatnának meg; a *kis-árusnál* végre úgy hogy a gyárnokoknak kicsibeni árusítás megtiltatnék, a *kis-árus* pedig, szoros felügyelet alatt, minden dohánykötegnak az államtól vásárolt bélyeggel való ellátása alapján, adhatná a dohányt a fogyasztóknak. Hogy egyébiránt e módok mindegyike hiányokkal jár s a törvény kijátszását nem teszi lehetetlenné, bizonyos. l. *Rau* id. b. és *Parieu*: *Traité des Impôts*. III. köt. 90. l.

99. §

B) A hús- és lisztadó.

Azon fogyasztási adó-nemek közé, melyek legkevésbé igazolhatók, mivel az alsóbb osztályokra aránylag súlyosan nehezédnek, s azok táplálkozását jóval költségesbé teszik: a hús- és kenyéradó tartozik. — Az utóbbit, mely még malom-adó (malom-accisa) vagy liszt-adó, s őrlési-adó (*Mahlsteuer*) czimén is fordul elő, különösen illetőleg, ez vagy olyképp fogantatosítatik, hogy a városba való bevitelénél a termelvénynek vá

(kapuadó) vettetik ki reája; vagy pedig oly módon, hogy akkor szedetik, midőn a gabona őrlésre a malomba hozatik, s fogantatosítása tekintetéből a lakosságnak házi vagy kézimalmok tartása megtiltatik, a molnárok pedig arra utaltatnak, hogy megnehadóztatott gabonát őrlésül el ne fogadjanak. A lisztadó a fentérintett hátrányokon kívül még azért sem helyeselhető, mert a gabnaforgalmat és a malomipart is lankasztja; az aránylag bővebb kenyér-fogyasztásra utalt munkásosztályt a vagyonos s felsőbb osztályoknál sokkal érezhetőbben sújtja; lehető leghelytelenebb fejadóként ható kenyér-adóvá válik, s a kiviteltek tekintve igen költséges ellenőrzetet tesz szükségessé, ha az állam a kincstár ezek iránybani kijátszását megakadályozni akarja.

Nem sokkal enyhébben ítélendő meg a hús-adó (*Fleischsteuer*, *Schlachtsteuer*), melynek körülbelül ugyanazon hátrányai s viszás következményei vannak mint a lisztadónak, habár kétségtelen, hogy a hús oly mérvben mint a kenyér, elsőrendű és nélkülözhetlen élelemszert nem képez. Gyakorlati kiviteltek ez adónak illetőleg kétféle eljárás alkalmazható; vagy ugyanis a marha *levágásánál*, vagy pedig a vágóbaromnak (vagy ennek húsának) a városba való bevitelénél (tehát hús-accisa alakjában) vétetik meg az illetőtől az adó. Az előbbeni rendszer városoknak és faluknak egyenlő alapon való megadóztatását teszi lehetségessé, s olyképp vétetik eszközölni, hogy vagy a marha *darabszáma* vagy pedig *súlyja* képezi az adó egységet; — az adóbeszedés pedig akként történik, hogy a levágandó barom az illető adóközegnél bejelentetik, s az ellenőrzés könnyítése tekintetéből városokban s nagyobb helységeken a barom csak nyilvános vágóhelyeken vágathatik, falukon pedig, hol a lakosság legnagyobb része a marhát maga vágja, — a pénzügyi közegek gyakorabbi hávizsgálátokat tarthatnak.^{1—2)}

A városokba való bevitelénél szedett hús-adó a falukat ez adó alól a városi lakosság róvására menten hagyja, s azonkívül a kapuadó minden hátrányaival jár, a városok és síkföld közti forgalomra szerfelett súlyosan nehezédik, az ugynevezett *zárt helységeket* a többiekkel szemközt aránytalanul sújtja stb.

Ezen hátrányai a húsadónak vezettek sok helyütt arra, hogy az állam, mellőzve ez egész adónemet, az *egyezkedési rendszert* alkalmazza, vagyis úgy valósítja meg innen nyerendett jövedelmét, hogy a finanszhatóságok egyesekkel vagy egész községekkel bizonyos általán fizetése iránt egyeznek meg, azaz mintegy megengedik a *megváltást*.³⁾

1) A hús-adónál különbség teendő a tarifa megállapításánál közönséges és értékesebb húsnemek közt, különösen pedig úgy intézendő az eljárás, hogy a gazdagabb és tehetősebb osztályok által nagyobb mérvben fogyasztatni szokott vad, nemesb baromfi, stb. szintén adó még pedig nagyobb adó alá vettessék.

2) A súlyszerinti megadóztatásnál, mely legarányosb s legigazságosbnak nevezhető, az adó a levágás és kimerés után, — a *darab* szerintinél ellenben, mely ugyanazért egyszerűbb, már előbb is kivethető. l. *Rau* id. h.

3) A liszt és hús-adóról V. ö. *Rau*: F. W. 431—432. §. *Stein*: F. W. 523—528 l. *Pfeiffer*: *Staatscinnahm.* II. k. 328 sk. l. 374 sk. l. *Parieu*: *Traité* II. 291 l.

100. §.

C) Boradó.

A bor, ser, és szeszes italok viszonylagos nélkülözhetőségük s mégis nagy mérvbeni fogyasztásuknál fogva igen alkalmas s bőven jövedelmező fogyasztásadói tárgyat képeznek; mely még azon előnnyel is kínálkozik, hogy (czélszerűen foganosítottván a kivitel) különböző minőségi fokai szerint jól alkalmazkodik a különböző osztályok vagyoni ereje és fizetési képességéhez; míg másfelől az ez irányban kivetett adók erkölcsi tekintetben is jóhatásúak lehetnek, a mennyiben a szeszes italokkal való mérték-telen élést némileg megnehezítik.

A bor megadóztatása (Weinsteuer) ¹⁾ közelebbről tekintve, oly országokban, melyek nagyobb mérvű szőlőszettel bírnak, igen jelentékeny jövedelmi forrást képezhet; figyelemmel kell azonban lenni, arra, hogy igen magasra szabása által a fogyasztás szerfelett meg ne szorítottassék, a mi által a termelők és a közönség érdeke egyaránt sértetnék. A bor-adó szedethetik vagy a városokba való bevitelnél, vagy a termelésnél, vagy a bormérőknél és azon magános fogyasztóknál kik bizonyos készletet pinczeikben tartani szoktak; bort nem termelő országokban végül az államhatáron való bevitelnél. Az első esetben az adó egyéb accisa adótárgyakkal egyszerre szedik s azért könnyen valósítható meg a jövedelem; arnyoldala azonban e rendszernek az, hogy általa város és falu nem egyenletesen terheltetik, s hogy a bor annak folytán, hogy a borkereskedő jóval a fogyasztás előtt fizeti le az adót, megdrágítatik. — A termelésnél való megadóztatás (a mely mellett az adót vagy a termelő vagy a mustot tőle megvásárló kereskedő fizeti) azon hátránnyal van összekötve, hogy a telekadóval amugy is érintett földbirtokosra súlyosan nehezedik, az ellenőrzés és az üzletbe való beavatkozás a termelőkre nézve igen alkalmatlan, sőt az adó-összeg ilyképeni kényszerített előlegezése sok kisebb termelőnek egyenesen tőkéjét támadhatja meg, vagy termékén pocsek árakon való túladásra kényszeríti azt. Czélszerűbb és helyeseb adóztatásmód azért a fogyasztást közvetlenül megelőző, vagy követő adószedési eljárás, mely a termelőknek szabad mozgathatóságát biztosítja, s a nagybani kereskedelemre nézve se nyomasztó. Ezen rendszer mellett a bormérők (korcsmárosok) és a magánosok kik nagyobb készletet tartanak pinczéikben, a kimérés, illetőleg az elfogyasztás előtt vagy után kötelesek az illető mennyiségnek megfelelő adót lefizetni, a miért is szoros ellenőrség alá helyeztetnek, s időnkénti vizálatoknak vettetnek alája bortartó helyiségeik. Nehézség itt csak annyiban forog fenn, hogy ilykép a bortermelők fogyasztása nem igen érintethetik mert alig constatirozható. — Ez utóbbi rendszerrel minden belföldi bor-szállítmány igazolási fuvarlevéllel látandó el, hogy a pénzügyőri hivatalokozgek az ellenőrzetet jobban gyakorolhassák. ²⁾

¹⁾ V. ö. *Rau*: F. W. 433. §. *Stein*: F. W. 540 ek. lapok. *Pfeiffer*: St.-Ein. II. *Pariet*: *Traité* II 343. l.

²⁾ Igen czélszerű, hogy ha az állam a bormérőknek a minduntalan való faggató ellenőrzés mellőzésével megengedi, hogy egy bizonyos általány (Pauschale) alapján magukat megválthassák.

101. §.

D) Söradó.

A sörnek, mint mindinkább tejedő, s kivált bort nem termelő államokban elsőrendű italfogyasztaléki szernek megadóztatása tetemes bevételt nyújt az ország pénztárának. ¹⁾ Az adó kivetése e tárgynál történhetik vagy a főzési nyersanyag (a maláta és a komló) mennyisége, ²⁾ vagy pedig a kész termelvény, vagy a főzési stb. edények, kazánok terjedelme szerint, vagy úgy, hogy a korcsmárosok és vendéglősöktől az általuk kimért mennyiség arányában (szigorú ellenőrzés alkalmazása mellett) követeltek az adó. Eltekintve attól, hogy a külföldről bevitt ser határvámi adókkal érintetik; ott pedig a hol zárt városok a síkföldtől elválasztvák, a kapuadó szokott alkalmaztatni. — Hogy melyike ez adóztatási módoknak a leghelyeseb, feltétlenül nem határozható el, mivel mindegyikének megvannak visszasságai és hiányai, ³⁾ melyeknek legyőzése vagy kikerülése lehetlen.

Egészen véve, kellő ellenőrzési intézkedések mellett a kész termelvényre való adókvetés (mint az legujabb időig Hannoverában történt) lesz az, mely leginkább ajánlható, ⁴⁾ megjegyezvén, miszerint az adótételnek nem szabad felette terhesnek lennie, mert különben a serfogyasztás megszorítására és a pálinka ivás (korántsem kívánatos) nagyobb mérvbeni elterjedésére szolgáltatnék alkalom, s ébresztetnék hajlam.

¹⁾ V. ö. *Rau*: F. W. 436—437. §. *Stein*: F. W. 546—549. l. *Pfeiffer*: St.-Ein. II 409 sk. l. *Pariet*: *Traité* III. 1 sk. l.

²⁾ A maláta jelesül vagy az azt forgalombahozóknál, vagy úgy adóztatatik meg, hogy az őrlésnél szedik az utána járó adó.

³⁾ Igy nevezetesen a korcsmárosoknál való adóbeszedés ez utóbbiak igen nagy száma s az ellenőrzés roppant nehézségei miatt kevésbé ajánlatos. — A komló vagy maláta szerinti adókvetés, mely Angliában, Bajorországban és Württembergben létezik, nyomasztólag hathat ennek termelőjire, s akadályozandja az illető iparágat; míg az edények szerinti adómegállapítás (mint Frankhonban, Belgiumban és Hollandban) a termelvény minőségére nem lehet kellő tekintettel, s a hatóság igen nyomasztó ellenőrködését teszi szükségessé. — A kapuaccisa-vámnak alkalmazása a sörre végre nem igen lehetséges, mert a legtöbb serfőződéek s gyárak a városokban benn szoktak lenni.

⁴⁾ Főleg azért is, mivel ily módon a termelő a legkevesebb zaklatásnak van kitéve, s üzleti szabad mozgásában nem akadályoztatik. l. még *Stein* id. h.

102. §.

E) A szeszádo.

A szesz (Brantwein) valamennyi italszerek közt ¹⁾ legalkalmas arra, hogy fogyasztási adó tárgyává tétessék, névszerint azért, mivel legkevesebé szükséges táp- és élelemszer; minőségét illetőleg sokféle fokozatokkal nem bír s ez utóbbiak könnyen fölismerhetők lévén az egyenletesség könnyebben érhető el; végre azért is, mivel kívánatos, hogy ezen a testi és szellemi erőkre egyaránt károsan is hatható élvezetszer fogyasztása bizonyos korlátok közt megtartassék, azaz az adó által megdrágítva költségesbbé tétessék.

Kanta: Nemzetgazdaság- és pénzügytan; II.

A szeszadó kivétési módját tekintve, ez állhat olyformán miut a ser-nél, vagy a kész terméknek megadóztatásában, vagy a gyártási műfolyam bizonyos szakában kivett adó szedésében, vagy az italmérőknek, vagy pedig a nyers-anyagnak, melyből a szesz készül, adóval való terhelésében. — E módzatok közt az utóbbi nem ajánlható, mert a szeszfőzési anyagok felette számosak, s ezer másnemű czélokra is felhasználhatók lévén a megfelelő ellenőrzet lehetetlenné válik.¹⁾ Az italmérőkre való adó kivetés az ellenőrzet nehézségei miatt, czélszerűtlen; a gyártás alkalmávali²⁾ adókivetés, melynél a termelési edények s kazánok térmértéke vétetik főleg figyelembe, szintén sok visszassággal jár, az üzlet szabad mozgathatóságát nehezíti, s könnyen kijátszható. Leghelyesebnek látszik tehát a kész termelvénynek megadóztatása s pedig úgy, hogy a gyárakban a nyert termelvény mennyiségét és szesztartalmát hiven kimutató *control-készülék* segítségével³⁾ kipuhított termelvényi mennyiség, és ott, hol még a kapuadó fennáll, a városokba bevitt készlet érintetik a tarifában megállapított adóval.⁴⁾

¹⁾ V. ö. Rau: F. W. 438—39. §. Stein: F. W. 542—546. I. Pfeiffer: St. Einn. II. 418 sk. I. Parieu: Traité III. 31 sk. I. Hock id. értekezése az „Ungar. Lloyd“ 1868-ki foly. 79-ik számában.

²⁾ Azért e rendszer nem is létezik sehol.

³⁾ Ezen eljárás kétféle lehet, vagy ugyanis az *erjedények ármértéke* alapján való kivétele az adónak (Steuer beim Einmischen), mint jelenleg Belgiumban, s Németország legtöbb államában létezik; vagy adó-megállapítás a *lepárolgatás* (destilláció) alkalmával, az *üstnek* terjedelme szerint.

⁴⁾ Mint Angliában, Frankonban, Hollandiában és Ausztriában történik.

⁵⁾ Oly szesz-készletekért, melyek után az illető adó lefizettetett, de később külföldre szállítatnak, — az adó a határvámi hivataloknál visszatérítendő, a mi adórestitutióknak neveztetik.

103. §.

F) Czukoradó.

A czukor, köztudomásilag, kétféle minőségben kerül fogyasztás alá, mint *répaczukor*, és mint (gyarmati vagy) *nádczukor*.¹⁾ A czukornak megadóztatása *pénzügyi* tekintetben könnyen igazolható; mert nem föltétlen életszükségleti jószág, s mégis nagy mennyiségben fogyasztatik, s pedig ép a tehetősb közép és felső osztályok által. *Közegettségi* szempontból azonban a belföldön termelt vagyis a répaczukor megadóztatása visszás hatású is lehet, a mennyiben a czukortenyésztés és gyártás nagyfontosságú, talán ép valódi népipar jellegével bíró termelési ágát lankasztja vagy fejlődésében akadályozza. Egyáltalában felette nehéz (közgazdaság-politikai) feladvány a különböző s részben *ellentétes érdekeket* e téren egymással kibékíteni; mert például ott, a hol a répaczukor minden adótól mentnek nyilvánítatik, a nádczukor pedig beviteli vámmal terheltetnék: a hazai productió nagy védletben részesül, de a fogyasztók felette drága czukrot lesznek kényszerülve fogyasztani; míg ellenkező esetben, a *belhoni czukortermelés* megakadályoztatik, a mennyiben a szabadon bejövő nádczukor versenye által tönkre is tétethetik. Minek folytán *előként* csak azt állíthatni fel: iparkodjék az állam alapos statistikai fölvételek valamint részrehajlatlan szakemberek kihallgatása folytán nyert részletes tájékozás alap-

ján oly czukor-adóztatási (*tételt*) alkalmazásba venni, a mely a belföldi czukorproductiót túlzott mérvben ne terhelje, de a gyarmati czukor behozatalát se akadályozza.

A czukoradó kivetését illetőleg mindenekelőtt különbség teendő répaczukor és gyarmati czukor közt.²⁾ Az utóbbi jelesül, külföldről hozatván legegyszerűbben a *határvám* útján adóztathatik meg; a mi pedig a répaczukort illeti, ennek adóval érintése akként történhetik, hogy az adókivetés alapjául vagy a feldolgozandó *anyag* azaz a czukorrépa mennyisége, vagy a *kész czukortermelvény*, vagy pedig a gyártási műfolyam bizonyos *mozzanata* vétetik. — E különböző adókivétési módok közül az utóbbit azért, mivel a gyártást és üzletet lankasztja s a termelést faggató eljárást tesz szükségessé, nem ajánlhatni. Helyeseb és igazságosabb is a már kész termelvény megadóztatása, melyet azon tekintet is ajánl, hogy e rendszer mellett a külföldről behozott és a hazai czukortermelvény egyenlékenyebb terheltetése érhető el. Van azonban egy szempont, mely ezen adóztatásmód ellen felhozható, s ez az, hogy a *finánczhatóság* szeméi elől a kész productum könnyen elvonathatván a törvény kijátszását könnyűvé teszi, azaz az ilykép megvalósítható jövedelem jóval csekélyebb lesz. — Ez okok indítják sok szakembert és törvényhozást arra, hogy a fentjelelt adóztatási módok harmadikát vagyis a *répa-mennyiséget* veszik alapul, mely rendszer mellett a répa a gyárba való beszállítás alkalmával megmázsáltatván a talált súly szerint az adó kivettetik; előnye pedig az, hogy sem a gyártást sem a forgalmat nem lankasztja, s igen bonyodalmas ellenőrzetet sem tesz szükségessé; habár másfelől az sem vonható kétségbe, hogy a répa czukortartalma s értéke figyelembe nem vétetvén, kellő arányosság az adózók közt ez alapon nem érthetik el, s jelesül nagyobb czukortartalommal bíró répákat termelő vidékek a többiek irányában érdemtelen előnyben részesülnek.³⁾

¹⁾ V. ö. Rau: F. W. 442 és 451. §. Stein: F. W. 550—558 I. Pfeiffer: St. Einn. II. 431—443. I. Parieu: Traité des Impôts II. 304 sk. I. Wirth: National-Oekonomie II. 486 sk. I.

²⁾ Megérintendő itt, hogy a nádczukor, mely külföldről hozatik be, legegyszerűbben a *határvámi* adó által érintethetik, s azért némely író *czukor-vámról* és *czukor-adóról* szól.

³⁾ Így van ez jelenleg *Csehországgal*, melynek czukorrépája átlagosan jóval több czukoranyagot tartalmaz, mint a *magyarországi* czukorrépa.

104. §.

G) Egyéb közvetett adók.

Az eddig elsorolt *közvetett* adókon kívül (eltekintve az alább még kifejtendő *határvámoktól*) az elmélet rendszereiben épugy mint sok állam törvényhozásában még a *következő* (lényegileg *fogyasztásadói* jelleggel bíró) indirekt adókkal találkozunk.

a) *Játék-kártyaadó*. Ez akként szokott kivettetni, hogy a kártyagyártó az általa készített kártya-lapokat hivatalos *bélyegzésnek* tartozik (az árubabocsátás előtt) alávetni, a külföldről bejövő kártya pedig vámdíjjal érintetik.¹⁾ Ezen adónem ellen alapos kifogás nem tétethetik, sike-

res kivitele azonban a kártyagyaraknak, nem különben oly helyiségeknek, hol kártyázás előfordul, gondos ellenőrzését teszi szükségessé.¹⁾

b) *Naptár- és hírlapadó.* A bélyegdij alapján szedetni szokott naptár adó, nem különben a hírlapadó is, nehezen indokolható, mert eltekintve a sok ellenőrzeti stb. költségektől, ez adó által oly tárgyak érintetnek, melyek egyenesen a szellemi consumtio czikkei, s melyeknek megdrágítása folytán a művelődésnek egy kiváló segédszere a közönségre nézve nehezebben megszerezhetővé válik.²⁻⁶⁾

c) *Kapudó (Octroi).* Azelőtt igen sok országban az eddig elsorolt tárgyak mellett még más fogyasztaléki czikkek is ériutettek adóval, például tojás, vaj, baromfi, viasz, eczet, szén, gyümölcs, olaj stb., — mint megannyi tárgyai az ugynevezett *accisáknak*. Jelenleg azonban nagyrésze e jövedelem-forrásoknak, mint *állami adónemek*, már meg van szüntetve, s csak egyes (ugyn. zárt, azaz vámvonallal körülvett) városokban, *városi czélokra* foganatba véve, vagyis a szoros értelemben *Octroi-vá változtatva*, találhatók.⁷⁾

Mindezen adóknak azon nagy hátránya vagy, hogy a forgalmat és ipart módfelett lankasztják, a piaczi viszonyokra nyomasztólag hatnak, s különösen a közép és alsóbb osztályok táplálkozását drágítják. Innen van, hogy legújabb időkben sok helyütt az *octroi-rendszernek* mellőzése is már czélba vétetett, s jelesül Angliában, Hollandiában, Belgiumban és egykét német államban semmi ilyféle indirekt adó többé fenn nem áll, hanem az állam a maga állami adói alapján szedett jövedelmeinek egy részét adja az illető városoknak szükségük könnyebb fedeztetésére.⁸⁾

¹⁾ Ha a kártya-bevitel egyáltalában megtiltva nincs; — mely tilalom az ez adóból nyert jövedelmet nem kis mértékben biztosítja.

²⁾ A kártya-adóval egyenlő szempont alá esik a *koeskákra* (Würfel) kivetett adó, melyet szinte bélyegzés útján lehet kivinni.

³⁾ A hírlapi adó (mely melleleg legyen megérintve néhol politikai okból is szokott behozatni, p. hogy olesó zuglapok terjedése megnehezíttessék), *nyomdaüzleti adó*nak nem nevezethetik, mert a nyomdai vállalatok ipari vagy jöv. adó által már ugyis érintvék. — Épugy helytelen volna a hírlapadó helyett valami súlyos *póstaviteli bért* behozni, mely ugyan olykép hatna mint a hírlapadó, az az nehezitené az eszme-közlekedést stb. l. még *St. Mill: Principles B. V. ch. 5.*

⁴⁾ A hírlap adótól megkülönböztetendő a *hirdetményi adó* vagy *illeték* (Inseraten-Steuer) mely, ha nem magas mérvben szedetik, amannál indokoltabb; ámbár felette nehez kivetésének mérvét és alapját helyesen az az egyenlően megállapítani. L. *Denkschrift des österr. Finanzministeriums a Wiener Zeitung 1867-ki év f. júliushó 20-án.*

⁵⁾ A *naptári adó* előbb volna valami csekély adóval érinthető, azonban tekintve azt, hogy leggyakrabban a naptár egyéb ismeretterjesztő és művelődési közleményeket is foglal magában, ugyanazon érvek szólnak ez adónem ellen, mint a hírlapadó ellen.

⁶⁾ A *papír-adó*, mely egyideig Angliában fennállott, semmi értelemmel sem bír ott, hol hirdetmények, okmányok, kártyák, stb. amugy bizonyos illetéknek vagy adónak vetvék alája.

⁷⁾ V. ö. *Hock: Oeff. Abg. 172—174. l. Pfeiffer: St. Einn. II. 443. sk. 1.*

⁸⁾ *L. Bamberger: Die Aufhebung der indirekten Gemeindeabgaben (1871).*

105. §.

G) A határvámok.

A belföldi termelvényeknek közvetett adók alapján való megadóztatása mellett találkozzunk még a tágértelemben vett *fogyasztásra* vetett olyan adóval is, a mely *nemzetközi forgalom* tárgyait képező áruk és termelvényekre vetetik, s jelesül akkor szedetik, midőn az illető áru vagy czikk az ország határait érinti, az az vagy behozatik, vagy kivitetik, vagy az államterületen átszállítatik. Ezen adó a *határvám* vagy *határvámdij* (Zoll.¹⁾)

A határvámok a legrégibb idők óta fontos szerepet játszanak a pénzügyi praxisban épugy mint a tudományban; az indirekt megadóztatásnak igen alkalmas és hatékony eszközét képezik, s különösen igen jelentékeny jövedelmi források az állampénztáraknak. Fogalmukat és rendeltetésüket azonban illetőleg kétféle szempont alá esnek. Minden határvámnak ugyanis kettős hatása lehet; egyfelől az, hogy az illető árut a vámdij-összeggel megdrágítja (a mi gazdasági hatásának nevezhetünk) s e tekintetben a határvám *védvám* (Schutzzoll); másfelől az, hogy a vámdijt szedő államnak jövedelmet hoz (a mi pénzügyi hatás), s ily értelemben a határvám: *adó-vám* (Steuerzoll). Minden határvámi adó e szerint épugy *közigazgatási* (gazdaság-politikai) rendszabály, mint *pénzügyi intézkedés*, az az adó. Minthogy azonban a vámnak alá vetett árukat illetőleg a tárgy minősége a vámtétel magassága és a vámszedés módjában mindenha vagy a gazdasági, vagy a pénzügyi momentum a túlnyomó: a vámokat e szempontból két nagy csoportra szokták felosztani, ugymint *védvámokra*, és *pénzügyi vagy adóvámokra*; melyeknek mindegyike lényegileg eltérő s külön szempontok szerint méltatandó; habár kétségtelen az is, hogy sok árunál, a reája vetett vámdijban foglalt azon összeg vagy elem, a mely gazdaság-politikai czéllal bír (az az iparvédelemre irányul), azon összeg-résztől, mely szorosan pénzügyi vagyis adóztatási hatásra számított, külön nem választható; sőt az is bizonyos, hogy (tekintve a beviteli vámokat) ott hol az iparvédelemre czélzó vám szerfelett magas, a pénzügyi érdek annál inkább veszélyeztetik, mennél jobban éretik el a védvámi czél, mert ily esetben az illető árucikk külföldről épen be sem hozatván, egyáltalában semmi vámjövedelem se foly az állampénztárba.²⁾

A határvámok végül a szerint a mint az ország határain való bevitelnél, vagy a kivitelnél, vagy az államterületen való átszállításnál szedetnek, még *beviteli, kiviteli és átviteli* vámoknak is neveztetnek, mely osztályozás közelebbi szemügyrevétele a feladvány teljesebb méltatása érdekében szükséges.³⁾

¹⁾ V. ö. *Rau: F. W. 443—462. §. Stein: F. W. 571—592. l. Pfeiffer: St. Einn. II. 451—482. l. Hock: Oeff. Abg. 122 sk. 1. St. Mill: Principles B. V. ch. IV. Parieu: Traité III. 120 sk. 1. és Kautz: Nemzetgazdaságunk és a Vámpol. (1866) általában.*

²⁾ Legújabbán a „Brüsseli Nemzetgazd. Gyűlés“ alkalmával a határvámok teljes megszüntetésére tétetett indítvány, — a mi, mint magától értetődik, az indirekt adók igen nagy részének eltörlését, s az adórendszernek kizárólag az egyenes adókra

való alapítását vonná maga után, L. Tüb. Zeitschrift für Staatswissenschaft 1865-ki f. 360 sk. I. (Hoektól.)

²⁾ És pedig annyival inkább, mert a *vám-ügy* közgazdasági elméletére vonatkozólag fentebb a „Nemzetgazdaság Rendszerében“ tüzetesen szólni alkalmat nem vettünk magunknak.

106. §.

Folytatás.

a) *Kiviteli vámok.* Ezek lényegileg gazdaságpolitikai rendszabályt képeznek, a mennyiben nem a belföldi lakosok megadóztatására, hanem inkább arra czéloznak, hogy bizonyos termelvények, p. o. nyers anyagok, kivitele megnehezítettén, a hazai iparosok és fogyasztók számára ama jóságok nagyobb bősége biztosítottassék. Némelykor azonban még egy más cél is kapcsolódott ezzel össze, tudni illik, az, hogy ilykép az idegenekre (külföldi vevők) adó háritathassék, s ezek is kényszerítettessenek valamivel az államköltségek fedezéséhez járulni; a mi azonban nem egy könnyen érhető el, mert ha csak oly jóságot nem visz ki a kereskedő, melynek előállítását tekintetében a kivívó ország *természetes monopollal bír*, úgy hogy daczára a vám által okozott árfelzökésnek, odakünn a jóság mégis könnyen eladattathatik: egyéb esetekben a kivitelnél fizetett vámdíj a jóság el nem adattathatván rendszerint a kivívó nyakán maradand, azaz egyenesen a belföldi productiót vagy kereskedést sujtandja. — E körülménynek felismerése szolgált újabb időben arra, hogy a kiviteli vámok a legtöbb államban már jó részben mellőztetni kezdenek, s *pénzügyi jelentőségök* egészen háttérbe szorult.

b) *Átviteli vámok.* Ezek nem annyira vámdíjak, mint inkább *illetékek*, melyek az állam által annak fejében szedetnek, hogy a kereskedők és szállítók az országutakat használják, s tehát azok *fenntartásához* valamivel hozzájárulni kényszerítettessenek. — A vámok e nemének azonban azon visszás következménye lehet, hogy a külföldi szállítók vagy más közlekedési irányokat és utakat fognak felkeresni, a mi ma már, a roppant mérvben kifejlett közlekedés és forgalmi eszközök terjedelménél fogva nem sok nehézséggel jár, vagy valami fontosb átviteli forgalmi ág végkép meglankasztatik, s így közvetten a belhoni kereskedés és productió érdeke is csorbát szenved. — E tekintetek vezérelték az újabb európai törvényhozásokat arra, hogy az átviteli vámok már majdnem mindenütt *eltöröltettek*, és a transitokereskedés ily czim alatt szedett díjak és illetékek által már sehol sem sujtatik.

c) *Beviteli vámok.* A határvámok legfontosb s közgazdasági ép úgy mint pénzügyi tekintetben egyedül nagy-hatású faját azon vámok képezik, melyek a külföldről bevitt árukra és termékekre vettetnek.¹⁾ *Fináncsi* szempontból ugyanazért csak a beviteli vámok vétethetnek közelebről figyelembe, sőt azok, mik fentebb (az előbbeni §-ban) a határvámokról kifejtettek, előkelőleg csakugyan ezen nemére a határvámoknak vonatkoznak és értendők.

A beviteli vámokat közelebről vizsgálva, azt találni, hogy ezek rendszerint a belföldi fogyasztókra (vevőkre) nehezedenek;²⁾ s habár lesz-

nek is esetek a midőn a külföldi (azaz az idegen termelő vagy kereskedő) viselendi a vámban rejlő adót, például ott a hol megfizetvén a vámot nem bírja a belhoni vevőre tolni, vagy a hol a belföldi a ki az árut megvámoltatta e vámban rejlő adót a külföldi kereskedőre tudja háritni: minden egyéb esetben a beviteli vám valódi *fogyasztás-adó* jellegét ölt magára, s a belföldi vásárlót (az az fogyasztót) terhelendi; a honnan van az is, hogy majdnem valamennyi állam a beviteli vámokat egyidejűleg a fogyasztás-s közvetett adók egyik szedési formájául használják; másfelől, hogy a beviteli *vámdíj* sok jóságra nézve ép oly hatású mint az *accisa*; csak hogy ez utóbbi a bel-forgalomra amaz pedig a külsőre irányul illetőleg gyakorol lankasztó befolyást; s továbbá: hogy míg a vámrendszer segítségével egyszerűen (s egyidejűleg) sok fogyasztási tárgy érinthető adóval, az accisánál majdnem minden egyes tárgy külön külön rendszabályokat és eljárást föltételez, s így az adó foganatbavétele sokkal bonyodalmasb és költségesb ellenőrzetet is tesz szükaégesse.

¹⁾ Így statistikailag kimutatható; hogy 85—90%-je e jelenleg fenálló határvámok jövedelmeinek: a beviteli vámokból ered.

²⁾ Pfeiffer erre nézve azt mondja: „Wird der betreffende Artikel im Inland gar nicht hervorgebracht, so muss sein Preis gerade um die Höhe des Zolles steigen. Wird nur irgend ein Theil des nöthigen Quantums im Inlande erzeugt, das Uebrige aber von Auslande ergänzt, so steigt der Preis um den Betrag des Zolls in ähnlicher Weise, und fließt jetzt nur mehr ein Theil dessen in die Staatskassa, was die Consumenten mehr bezahlen müssen, das Uebrige kommt einigen wenigen Produzenten zu Gute. Kann endlich das Inland mit Hilfe des Zolles den ganzen Bedarf decken, so hört die Zolleinnahme völlig auf.“ stb.

107. §.

Folytatás.

A bevitelvámmok *pénzügyi* jelentőségét és szerepét illetőleg még a következőkre utalhatni: a) A vám, mint a belhoni fogyasztásban előforduló jóságokra vetett adó, közvetlenül *adószedési mód*, s azon elvek, melyek a vám magasságára nézve szabályozók, nem egyebek, mint az indirekt adók általános elveinek alkalmazása azok különböző tárgyai (péld. kenyér, bor, ser, hús, cukor) szerint.¹⁾ — b) Az adó-vámok (Steuerzölle) szempontjából a jóságok két fő csoportra oszlanak, vagy ugyanis olyanok, melyek a belföldön is adónak vetvék alája, s melyeknél tehát a vám csak azon rendeltetéssel bír, hogy a belföldi termelvényekre és a külföldiekre vetett adóösszeg közti különbzetet kiegyenlitse, mert különben a belhoni termelő az általa fizetett adó miatt megdrágított productumát el nem birná adni; — vagy olyanok, melyek belföldön elő nem álltathatván, ha egyszer behozattak, adóztatás alá többé nem jutnak; mely esetben a vám az egyedüli és kizáró indirekt (fogyasztási) adót képezi.²⁾ Megjegyezvén, hogy oly jóságok, melyek *monopolnak* képezik tárgyát, rendszerint egyáltalában be sem hozathatnak az országba, ha csak nem külön állami engedélylyel, vagy egyenesen állami czélokra p. o. dohánylevelek. — c) Azon kérdésre, „mely tárgyak különösen alkalmasak arra, hogy beviteli vámokkal terhelteessenek,“ — azt felelhetni, azok, melyek a tehetősb osztályok által nagyobb mértékben fogyasztatnak, s általánosban keresett élvezeti és ké-

nyelmi jóságok; tehát gyarmati áruk, fűszerek, thea, kávé, finom borok, fényüzemi cikkek (csipkék, tükrök, ékszerek, selyem áruk). Ellenben elsőrendű tápláléki javak, s általánosb jelentőségű (táplálati, építési, tüzelési stb.) nyers-anyagok, valamint átalakítási termékek (melyek tehát még az iparos általi feldolgozás alá kerülnek³⁾, bevitelvámokkal soha se terheltessenek.⁴⁻⁵⁾ d) A *vámtétel* magasságát illetőleg a határvámi *adóláb*ot tekintve, ez igen terhes ne legyen, mert különben a csempészkedés és dug-árusság szerfelett elterjedne, sőt az is megeshetik, hogy az összes bel-consumtio megcsökkenik s vele a forgalom s tehát az állam jövedelme is tetemesen alábbszálland. Egészben véve azon elv állíthatatik tehát fel, hogy (a pénzügyi vámkokat érve) *azon adó'áb less legmegfelelőbb*, mely a lehető legnagyobb fogyasztás mellett az állam pénztárába legtöbbet hoz be, az az a fogyasztók és a kincstár érdekét illő egyensúlyba helyezni képes.⁶⁾

¹⁾ Sok új és szelleműs (habár nem föltétlenül osztható) nézet e tárgyról *Stein*: *Fin. Wiss.* 574 sk. l.

²⁾ *Pfeiffer* a beviteli vámadókat helytelen s arányos megadóztatást kizáró adó-nemnek nyilvánítja. *Id. m.* 464 l.

³⁾ Szóval oly javakra nézve lesz indokoltabb a vámadó, melyek azonnal átmennek a fogyasztásba, vagy egyáltalában nagy szerepet játszanak a fogyasztásban.

⁴⁾ A bevitelvámok jövedelmezőségét illetőleg nagyobb műveltségű államokban a nyers-anyagokra, — alacsonyabb műveltségfokon állókban ellenben az ipar-készítményekre vetett vámkok lesznek jövedelmezőbbek.

⁵⁾ Oly termelvényekre, melyek után benn az országban fogyaszt. adó fizetetik, a külföldről való behozatalnál hasonmévű vámadó lesz vethető, mert különben a bel-földi termelő a versenyt a külföldivel ki nem állhatná.

⁶⁾ E kérdés helyes megoldásának nehézségeire utalva *Stein* egyebek közt elkülönítve a védvámok és az adóvámok lába (mérve) momentumát azt mondja: „Während der Fuss des Steuerzollens sich an den Fuss der indirekten Steuer anschliesst, hat der Fuss des Schutzollens mit den letzteren gar nichts zu thun. Er wird ausschliesslich bestimmt, durch die auf die Zolleinheit zurückgeführte Differenz der *Gestehungskosten* der einheimischen und fremden Produktion.“ *l. id. m.* 578. l.

108. §.

A határvámügy szervezete.

Hogy a vámkok kitűzött feladatuknak megfeleljenek, mindenkifelett helyes *vámügyi* szervezet vagy *rendtartás* (*Zollordnung*) léptetendő életbe, melynek főbb vonásai a következők: ¹⁾ a) főgond fordítandó kellő képzettségű *vámhatósági közegek* (s központi, s kezelési hivatalok s határvámi személynzet) felállítására, melynek segítségével e bonyodalmas igazgatási ág minél tökélyesb vitele lehetségessé váljék, s az államkincstár érdekeit csorbító visszaélések, csempészet stb. sikeresen akadályoztathassék. b) Alkottaasék meg egy kimerítő *eljárás szabályzat*, névszerint pedig oly *vám-tariffa*, mely helyes beosztásban, a vámi adóztatás főelveinek épügy mint részleteinek pontos kijelölésével, minden vámköteles jóságra és áruira nézve a törvényileg megállapított vámdíjtételeket tartalmazza, s egyidejűleg a hatóságoknak ugy mint a közönségnek tüzetes tájékoztatásul szolgáljon. c) Kiváló fontosságú továbbá a mérvegység és az ez által meghatározott *vámtételek magassága*; mely tekintetben kétféle rendszerrel talál-

kozunk. Vagy ugyanis az áruk *értéke*, vagy azok *darabszáma és súlya* szerint határozatják meg a vám; amott az áruk értékének bizonyos százalékaiban (péld. 25, 15, 10, 5 %-ben), emitt pedig a begöngyölés nélkül vett súly nagyságának megfelelő bizonyos tételben szabotván meg a fizetendő vámdíj. — Az *értékvámok* (*Werthzölle*) elméleti szempontból, s tekintve azt, hogy minden árunem, melyet bizonyos vámtétellel érinteni akarunk, ép ezen vámösszeget fizeti, se kevesebbet, se többet, s így az ilyen képeni adóztatás határozott s egyenletes; — tagadhatlanul helyeselhetőbbek; gyakorlati fogantatvételük azonban igen sok nehézséggel jár, mivel a tariffába ígatott (hivatalos) árak hamar elavulnak s megbizhatlanokká válnak; az értéket bevalló szállítók igazlelkűségére számítani nem igen lehet, a vámhivatalnok pedig az ellenőrzetül szolgáló vagy alapul veendő középárakat meghatározni képtelen, és így a vám által célba vett adó-terhelés valódi célja könnyen eltévesztetik. Sok államra nézve azért megfelelőbbek lesznek a *specifikus* vámkok, melyek jelesül meghatározott s az értékkel összefüggésben álló ismérvek szerinti fokozatokban az áruk súlya és darab száma szerint szedetnek; mely rendszert az ajánlja, hogy egyszerűbb eljárást és kezelést tesz lehetségessé, a bevállásnái csalárdságra annyi alkalmat nem nyújt, s a hivatalnoki önkénynek sem enged akkora tért. Egyébiránt akár az érték- akár a specifikus vámkok elve fogadtassék el, elvül szolgáljon mindég az, hogy a vámnak azon arányban, a melyben az áruban az egyenlő érték *kisebb térimére és súlyra* van összeszorítva, alacsonyabbnak kell lennie, mert különben csak a csempészet és dugárusság táplálhatnék. — d) A vám szedését illetőleg, ez mindég *kímélettel*, a polgárok faggatása és szükség nélküli terhelése mellözésével eszközöltessék. Igen jó hatású lesz e tekintetben, ha a finanszhatóság által oly kereskedőknek, kik ismeretes névvel s hitellel bírnak, a vámadó lerovása hiteleztesék vagy benn az országban valamely vám- s adóhivatalnál engedtessek meg, mely célra egyes főbb forgalmi helyeken ugynev. *lerakodók* szolgálhatnak, a hová az áruk szabadon szállíthatatnak, s csak később kerülnek vámolás alá; minnek a tulajdonosra nézve még azon előnye is legyen, hogy költségeket megkímél, s az áruk mellé külön ügynököket állítani nem kényezzerül. Mindez természetesen azon ovatosságokkal lévén eszközölőbe veendő, melyek az állampénztár megrövidítésének akadályozására szükségesek.

A vámadóztatás rendszerében figyelmet érdemelnek még a *visszavámok* (*Rückzölle*) és az *adó-visszatérítések* (*Steuerrestititionen*). Akkor ugyanis, hogy ha valami külföldi árucikk, jelesül *félgyártmány* (*Halbfabrikat*) behozatik, hogy belőle *egész-gyártmány* készíttessék, a mely ismét kivendő lesz, tehát nem belhoni fogyasztásba kerül: a behozatalnál levendő vámdíj a kereskedőnek visszazolgáltatik; — mely összeg *visszavámnak* nevezetik. — *Adóvisszatérítések* ellenben ott fordulnak elő, a hol valami belföldi productum a rávetett adó által oly annyira megrágittatván, hogy a külföldi productummal az idegen országbeli piacokon a versenyt ki nem állhatja: azon összeg, melyet a termelő adókép fizetett, az árunak külföldre való szállításnál a kincstár által visszazolgáltatik.²⁾

Az előrebocsájtottakon kívül szem előtt lesz megtartandó: 1-ör hogy mennél nagyobb valamely *vámterület* (*Zollgebiet*), annál kevésbé kell egy-

oldalának lennie s annál magasbra tétethetnek a jobbhatármegőrzés tekintetéből a vámdíjak; s hogy ép ezen oknál fogva rokonfajú s hasonló gazdasági állapotokkal bíró országok igen helyesen cselekednek, hogy ha vámterületileg összefolyva *vámegyletté* (Zollverein) válnak, s minnek mind politikai és nemzetiségi, mind közgazdasági és pénzügyi szempontból üdvös eredményei lehetnek. — 2-or Hogy korunk forgalmi és gazdasági háladásának egyik legfőbb vívmánya az, hogy nem csak határozott odahajtás tapasztalható majdnem mindenütt a szabad kereskedés és szabadabb vámpolitikához: hanem hogy az *egységes államélet* eszméjének megfelelőleg, a modern vámtörvényhozás minden országot egységes termelési és ipari területnek tekintvén, minden közbenső vámsorompókat ledönt és megszüntet.¹⁾

¹⁾ V. ö. *Hock*: Oeff. Abg. 123 sk. I. *Rau*: F. W. 458—462. §. és *Stein*: F. W. 581 sk. I. *Royer*: Theorie II. 175 sk. I.

²⁾ Az adóvisszatérítések accisa adónak alávetettjóságoknál (jelesül szesz, cukor, sernél) még *exportbonificatió*nak is neveztetnek, — de a pénzügyi hatóságok kellő vigyázata hiányában a kincstárra nézve felette károsakká is válhatnak, jelesül, hogy ha több adó-térítettnek vissza, mint a mennyi tényleg fizettetett.

³⁾ Az európai vámügy és vámpolitika történeti fejlődésének főbb mozzanatait szellemdúsan tünteti fel *Stein* munk. 683—692-ig l.

109. §.

H) A közvetlen fogyasztási adók, névszerint a lakásadó, és a fényüzési adók.

Az eddigiekben feltüntetett azon fogyasztási adókon, melyek *közvetlen* módon szedtetnek, még két adó-nem létezik, mely szintén a fogyasztásra irányul, de nem közvetlen, hanem *közvetlenül* vettetik ki s valósítatik meg, ugymint a *lakás-adó* (Wohnungssteuer), és a *fényüzési-adó* (Luxussteuer); melyek azért még direkt fogyasztás-adóknak is neveztetnek.

Ezekre nézve az adóelmélet szempontjából a következők jegyezhetetnek meg:¹⁾

Az adók közvetlen kiróvása oly személyekre, kik bizonyos költségek (Aufwand) vagy kényelmes élettartásról ismeretesek: annyiban egyszerűbb, hogy egy harmadiknak, a ki az adóelőlegező belevonását szükségtelessé teszi; s azon jó oldala van, hogy a fogyasztó helyesen s igazságosan érintetik általa, sikerrel azonban nem mindenütt alkalmazható, hanem csak ott a hol az illető élvezeti tárgyak nem mindennapi fogyasztásra szolgálók, hanem *hosszabb tartásúak*,²⁾ használatuk nem titkolható s a beszerzésükkel járó költségek elég nagy arra, hogy külön adóval való megrovás célszerűnek tünjék fel; továbbá ott, a hol oly *árus* nem létezik, a kivel az előleget megfizettethetnők;³⁾ s e mellett az országban létező vagyonos polgárok nagyobb számánál fogva attól még sem kell igen tartani, hogy az illető javaknak adóval érintése a polgárokat az azokkal állástól vissza ijesztendik.

A direkt fogy. adók egy nagy előnye még az is, hogy közvetlenül azoktól szedtetvén, kiket az állam az adóval érinteni akar, mindenki azok mérve és nagysága felől magának biztos tudatot szerezhet; a miért sok

tekintetben az egyenes adók jellegével is bírnak, s *indirekteknek* csak annyiban nevezhetők, a mennyiben nem a jövedelem, hanem az élvezet arányában vettetik ki, a mely élvezetből a jövedelem nagyságára következethet. — Miután azonban másfelől ez adók által az állam igen mélyen belenyúlhat a magánviszonyokba s oly terhelő bevallásokat vonnak maguk után az adózóknál, hogy esetileg szerfelett nyomasztókká válhatnak: szükséges lészen az adóval érintendő tárgyakat igen jól megválasztani, az alsóbb (szegényebb) osztályok érdekében *kivételeket* (Exemtiókat) megállapítani, s egyáltalában engedékenyebb eljárásnak lehet itt helye azért, mivel a kedvezés a fogyasztónak, nem pedig (mint a közvetett fogy. adóknál) a termelőnek vagy árusnak lesz javára.⁴⁾ — Végre szem előtt tartandó ez adóknál mindég az is, hogy sok tárgy, a mely az egyik személyre nézve *élvezeti* jav, a másiknál *kereseti* eszköz lévén,⁵⁾ olyképen vetendő ki az adó, hogy az utóbbinál a célja szerint fogyasztási adó kereset- és iparadóvá ne változzék; s hogy e szerint ez irányban is a kellő exemtiók gondosan lesznek kijelölendők.⁶⁾ Legfőbb szabályként maradván természetesen mindég az, hogy oly tárgyak érintessenek, a melyek az összes háztartásra tett költségek, s így az összes jövedelemmel bizonyos *arányban* állanak.⁷⁾

¹⁾ V. ö. *Rau*: F. W. 425. §. *Hock*: Oeff. Abg. 173—176. I. *Umpfenbach*: I. k. 230 sk. I. és *Stein*: F. W. 598. I.

²⁾ Például fogatok, drága ebek, ékszerek.

³⁾ Például oly mezőgazdák, kik borukat, szeszüket, marhájukat, stb. maguk fogyasztják háztartásukban.

⁴⁾ V. ö. *Hock*: id. m. 174—175. I.

⁵⁾ Fogat a gazdag mágnásnál — és egy orvosnál, vagy iparosnál.

⁶⁾ E szerint nem lesz ezen adóval érintendő a tisztán és kizárólag üzleti célokra használt helyiségért fizetett házbér; a kereskedő birtokában lévő s általa áruba bocsátott fogatok, lovak, hintók, ebek, drága madarak stb; végre az ipari s mezői gazd. vállalatokban használt igásbarom, ló, a mészáros kutyája, a házbiztosággal tartott ebek stb.

⁷⁾ L. még *St. Mill*: Principles V. 6. §. 2.

110. §.

Folytatás. — A lakásadó különösen.

A közvetlen fogyasztás-adók közt legkiválóbb helyet a *lakás-adó* foglal el, melynek rendeltetése a lakást, mint a személyi élettartás eszközt adóval megrovni, s mely mindenkire (legyen háztulajdonos vagy lakófél) az általa lakott (de nem üzletnek szolgáló) lak-helyiség nagysága szerint kivettetik, még pedig közönségesen a tetteges vagy a föltett valószínű *lak-bér* (Wohnungs- oder Miethzins) alapján.^{1—2)} A lakás-adó tehát fogyasztási adó, ellentétben a házáddal, a mely tőke vagy jövedelem-adó; elvileg úgy vétetik, mint az illető adóköteles egyén *keresetének* tiszta hozadékából fizetett adó, s nem úgy mint a háztökeből folyó hozadék után fizetett házáddó; s ott a hol fennáll azon eszmére van fektetve, hogy a lakás-bér az emberek legnagyobb részénél fizetési képességük s jövedelmük biztos ismerjele, miután lakás tekintetében mindenki a neki lehető legjobb s legkényelmes módon szokta magát ellátani.³⁾

Azon kérdést illetőleg „indokolt és célszerű-e egy jó ház-adórendszer mellett még egy külön lakás-adó behozatala“ azt kell válaszolni, hogy

(az imént mondottak szerint) e két adónem egymástól elvben és alap tekintetében csakugyan igen különbözik, tehát jogosultsága a lakadónak meg nem támadható feltétlenül;¹⁾—⁵⁾ tekintve azonban a gyakorlatot, ott hol valaki rendszerint saját házában lakik, a két adónem kiszámítása és szedése csakugyan összeesik, s a lakás külön megadóztatása csak ott eszközölhető, hol a bérlet a birtoktól szabályszerint elvál. Minek az a folyománya, hogy az első esetben a lakbér-adónak nem kell külön állnia, hanem belefoglalható a ház-adóba; s csak ott kezelendő külön, a hol a lakás bérlet útján mint önálló fogyasztás jelenkezik, mely esetben azonban okvetlenül a lakófélől lesz bekövetelendő, nehogy a háztulajdonos által a lakbérök felverésére használtathassék.

A lakásadó behozatalánál szem előtt tartandó egyébiránt mindég az, hogy tekintettel arra, hogy a lakás minden polgárosult emberre nézve egy általános s visszautasíthatatlan szükséglet, s hogy sok polgár korántsem tart igazi fizetési képessége és vagyonosságához mért lakást, hanem külön körülményei (gyermek sokasága, rokonokkal való kényszerű együttlakás; sajátos foglalkozás stb.) miatt kellenél tágasb lakásra van utalva: egyes egyénekre és háztartásokra ez adónem felette nyomasztóvá válhatik, s az annyira hangsúlyzott adóarányosság s egyenlétlenség ez adónál alig érhető el kellőképp; elnézve attól, hogy a lakásadó a polgárokat ezen szükséglet kielégítésében nagy megszorítkozásra (s így a házjövedelem csorbitására is) vezetheti, s ez által a közegészségi érdek is⁶⁾ súlyos csorbát szenvedhet. Mindezek folytán, ha behozatik az adó, akként lesz ez eszközölendő, hogy a lakás-adó csak nagy városokban honosíttassék meg; kis lakásokra (p. o. két szobánál többül nem állókra) vagy bizonyos bér-összege aluli lakásokra sohase alkalmaztassék;⁷⁾ üzleti célokra szolgáló helyiségek menten hagyassanak; végre osztályok állíttassanak fel, a melyek tekintben azután esetileg a progressiv adó-elv is volna alkalmazható.⁸⁾

¹⁾ V. ö. Rau: F. W. 426 §. Stein: F. W. 592—595. l. Hoffmann: Lehre von den Steuern 233 sk. l. St. Mill: Principles V. k. 3 fej. 6 §. Macculloch: A treatise of taxation 68 l. Parieu: Tr. II. 107. sk. l. Walcker: Steuern. 91—94. l. Pfeiffer: St. Einn. II. 482 sk. l. Eisenhart: Die Kunst der Besteuerung 178 sk. l.

²⁾ Nem helyes ez adót lakbéradónak nevezni, mert ez kétértelműsége ad alkalmat; s a háztulajdonost ki szinte érintendő ez adóval, adómentesként tünteti fel.

³⁾ Fennáll jelesen Franciaországban (Contribution mobilière és továbbá ablak-és ajtó-adó czim alatt) Angliában 1851-ig ablak-adó, azóta béradó néven, Belgiumban és Hollandiában, mint személyi-adó alkatrész lakbér és ajtó meg ablak-adó czimen; Németország némely főbb városában községi adó-nemként. l. Rau és Stein id. h. s a Debatte cz. politikai lap 1868-ki febr. 27—28-ki számaiban.

⁴⁾ Meleg szószólója ez adónak Hoffmann, az angol Decker, némileg Parieu, Walcker; Faucher és Stein is, sőt St. Mill egyenesen azt mondja, hogy ez adónem jobban felel meg egy igazságos jövedelem-adónak mint maga a jövedelem egyenes megbecslésére alapított j. adó, l. id. h.

⁵⁾ Azon érv ez adó ellen, hogy a fővényt nem éri kellőleg, — általában minden fogyaszt. adóra nézve áll; s felette sok fővényt meg nem létezik. l. még Walcker: id. m. 92. és 95. l.

⁶⁾ Azért az ablak-adó vagy ajtó-adó alakjában való kivétele ez adónak, mely sokak által a szabadlevegőre és viláosságára vetett adónak nevezetik, nem helyeseltető, eltekintve attól, hogy az adó-arányosságot sem lehet az uton elérni, s ismét csak a szegényebb osztály volna az inkább terheit. l. Umpfenbach: Lehrb. I. 230 sk. l.

⁷⁾ Faluhelyeken ugyanis s kis-városokban alig lenne eredménnyel fogantatva-vehető; nem is érintve, hogy kis és nagy város közt oly roppant különbség van, hogy oly összegért, a melyen kis városban uri lakás szerezhető, nagy városban nagyon is szorult lakás lesz kapható.

⁸⁾ L. Hock: Oeff. Abg. 153 l.

III. §.

Folytatás. — A fényüzési adók.

A közvetlen fogyasztási adókhöz soroltatnak a fényüzési adók is,¹⁾ vagyis azok, a melyekkel az állam azon polgárait iparkodik érinteni, a kik bizonyos (rendszerint nagyobb vagyonra vagy jövedelemre mutató) élvezeti tárgyakat tartanak birtokukban, vagy használnak. Ily tárgyakként ismeretesek az elméletben, úgy mint egyes államok pénzügyi intézményeiben: a nagyszámu cselédség, hintók, lovak, ékszerek, ebek, teke, drága bútorok, értékes madarak, stb.²⁾

Tekintve ez adókat közelebbről, kétségtelen, hogy egészben véve nagy jövedelem ez ezekből az állam (részint mivel nem teljesen nyomozhatók ki az illető tárgyak, részint mivel a némileg érezhetőbb adó az azokkal való éléről lemondásra vezetend) nem valósíthat meg; kivetésük a családi élet szentélyébe való zaklatos behatolást föltételez; egyenlétlenség adóterhelést velök elérni nem igen lehet; s hivatalnoki önkényre, vesztegetésre és denunciációkra szolgáltatnak alkalmat; tehát erős védvek támogatásukra alig hozathatnak fel.

Másfelől azonban bizonyos az is, hogy vizsgálva a fényüzési adókat szemben a legtöbb államban még fennálló különemű (péld. fogyasztási) adókkal, s jelesen azokkal, melyek még a legszükségesebb élet- és tápszerekre is kivétvők, s a szegénynek első létfenntartási szükségleteit is megdrágítják; s úgyelve továbbá arra, hogy egynemű a fentnevezett tárgyak s élvjavak közül csakugyan ismerjele a nagyobb fizetési s adózási képességnek, s hogy e szerint a fényüzési adók, melyek kiválólág a gazdagabb osztályra nehezdednek, az osztó igazságnak oly intézményeként szerepelnek, a mely az alsóbb és a felsőbb rendűk közt fennálló egyenlétlenség némileg helyreállítására szolgálhatna: vizsgálva (mondjuk) mindezeket, nem lesz hibáztatható az állam eljárása, hogyha kellő ügyelettel a czélszerű kivételre,³⁾ bizonyos (könnyebben felismerhető) jószágok s élvezeti tárgyak (p. o. fogatok, nagyobb számu cselédség, hátsalovak, ebek, bútorok) után mérsékelt adót követelend, s bevételi forrásait ez irányban is szaporítani törekvendik.

¹⁾ V. ö. Rau: 427. §. Stein: 598—600. l. Pfeiffer: 494 sk. l. Parieu: Traité II. 129. sk. l. Macculloch: Taxation 273 sk. l. Hoffmann: Steuern 225 sk. l.

²⁾ Angliában: assessed taxes czim alatt ismeretesek. Fennállanak egyébiránt még Frankonban és Belgiumban is. Az észak-amer. Unióban legujabb indítvány tétetett az esernyők ily czimen való megadóztatására.

³⁾ Így például oly polgárnál, kinek üzletéhez nagyobb számu cselédségre, fogatra lóra, ebre, stb. szüksége van, — okvetlenül menten kell hagyni az illető tárgyat.

112. §.

Eredmények és következtetések az összes adóelméletet illetőleg.

Az adóügyre vonatkozó fejtegetések általános eredményeit, valamint az azokból folyó következtetéseket néhány főbb tételben a következők lehet összefoglalni.

1-ör. Tényül áll az, hogy lehetetlen egy oly adórendszer formulázása, mely abszolút helyességű, s minden államra s minden időre nézve egyaránt alkalmazható lenne; — s hogy minden gazdasági és politikai fejlődésfoknak meg lévén a maga sajátos adószervezete, például egy tisztán agricoli-státus vagy egy csekély terjedelmű reszpublika egészen más adó-organismussal bírand, mint egy magasb fejlettségű iparállam, illetőleg egy fényes szerepet vivő hatalmas monarchia.¹⁾

2-ör. Nem zárja ki azonban ez: lehetőségét egy oly *előkör* kijelölésének, a mely szerint *jelenkori* állam- s gazdasági viszonyaink között, egy okszerű, magában összefüggő, s az egyéni és össz-érdeket egyaránt biztosító adószervezet megállapíthatatnék, s mely egyidejűleg a praktikus *adóreform-törekvésekben* kalauzul és irányadóul szolgálhatna.

3-ör. Okszerű és *helyes adórendszer* csak az, a mely a társadalmi igazságosság s egyenlénység elvére fektetetik; a törzsvagyont és tőkét kiméli; gyakori változtatásoknak nem tétetik ki; nem szerfelett bonyodalmas, könnyen áttekinthető, s egyidejűleg eléggé hajlékony és ruganyos is, végre az, a mely az *államhástartás igényeinek* minél bőségesb és biztosb kielégítése mellett a *nemzetgazdaság természetszerű fejlődését* legkevésbé hátráltatja,²⁾ s a magán- és a közületi érdekek összhangját legjobban biztosítja.

4-ör. Forrását és mérvét az adófizetési képességnek a *vagyon* és a *jövedelem* képezvén csak oly adók indokoltak és helyeselhetők, a melyek ezen alpra fektetvék; azonban olyképen, hogy a vagyon és jövedelem nem általánosságban s önmagában véve, hanem úgy vétessék, a mint az a munka ipar és forgalom külön külön tárgyai és termelvényeiben, s másfelől a szükségletek és élvezetek szerinti külön külön alkalmazásban és használatban jelenkezik.³⁾

5-ör. Ezek szerint két fő osztálya (vagy csoportja) az adóknak kínálkozik, ugymint *jövedelmi* adók, és *fogyasztási* adók; mindegyik osztályban több adó-nemek foglalván helyet, s a jövedelmi adók közt a telek, a ház, az ipar és a tőke-adó, mint hozadékadók, — s az általános kiegyenlítő jövedelem-adó;⁴⁾ a fogyasztásiak közt pedig az accisák, a határvámok, meg a fényüzelmi adók jelenkezővén olyanokul, melyekre a közadózattási-szervezetben súly lenne helyezendő.

6-ör. Nem helyeselhető, de kivihető sem, egy oly adóztatási rendszer, a mely akár a vagyonra és jövedelemre, akár a fogyasztásra és élvezetre általában alapítván valami *egy-adó* (legyen az aztán akár egy jövedelem-adó, akár egy fogyasztásadó, akár egy személy-, vagy birtokadó) alakjában létesíttetnék; mert ily szervezet mellett az államkincstár s az egyes polgárok érdeke egyaránt veszélyezett lenne; az arányos és egyenlénység

ado-felosztás elérhetlen eszmény maradna, a *társadalmi igazságosság* nagy fontosságú tekintetei pedig kellő figyelemben nem részesíthetnének.

7-er. Habár tehát a tetteleg fennálló adó-rendszerek egy igen nagy hiánya az, hogy nagyon is *sokféle*, szövevényes, s egymással összhangban nem álló *adók- és adónemeket* foglalnak magukban: nem szenved kétséget az sem, hogy helyes adó-szervezetnek csak az lesz nevezhető, a mely megfelelőleg a gazdasági élet viszonyainak és követeléseinek, az adótárgyak sokfélesége és különyszerűségeinek, valamint az adókievetés és beszedés föltételeinek: egy *combinált rendszerét* képezi a *több*, maguk közt összefüggő, s egymást kölcsönösen kiegészítő és megigazító *direkt és indirekt adóknak*; s mint egyedüli biztosíték az iránt, hogy a nemzet anyagi fejlődése s a gazdasági állapotok természetszerű alakulása meg ne zavartassék; az államhatalom pedig, a neki szükséges eszközök és erők birtokába bizton helyezkedhessék.⁵⁻⁶⁾

¹⁾ L. erre nézve *Hock*: Oeff. Abg. 117 sk. 1.

²⁾ L. *Rössler*: Gesichtspunkte der Steuerpolitik (1868) 13 l.

³⁾ A „jövedelem“ itt a többször érintett *Hermann* s *Schmoller*-féle értelemben vettvén, a mely szerint tudni illik azon haszon vagy élvezet, melyet valakinek a birtokában lévő javak (p. o. háza, ékszerei, parkja stb.) nyújtanak, szinte „jövedelem“-nek tekintetik.

⁴⁾ A kiegyenlítő jövedelem-adó még egyszerűen *jövedelmi osztály-adó* (Classen-Steuer) czímmel és szervezettel bírhatna.

⁵⁾ Több itt megérintett pont fentebb a 47. és 48. §-ban is már hangsúlyoztatott.

⁶⁾ Kiegészítéskéül az itt mondottaknak, s egyáltalában azon fejtegetéseknek, melyek főleg az egyenes adókra nézve a jelen mű folyamában előadtak, utalunk *Heldnek* ép most megjelent jeles monographiájára „Die Einkommensteuer, finanz-wissenschaftliche Studien zur Reform der direkten Steuern in Deutschland“ (1872) hol a mieinkkel igen sokban egészen azonos eszmék és elvekből történik kiindulás és megalapítása az adótheoriának. Kiváló figyelmet érdemelnek pedig a mű 66. sk. 1. 95-ik sk. valamint 172—189-ik l. hol egyebek közt a *jövedelem* fogalma s különböző értelmezése, a *jövedelem* és *birtok* közti összefüggés, az *egyszerű adórendszer* hiányossága, a *hozadéki adók* és a *jövedelem-adó* közti éles (elvi) ellentét s különbség ép oly világosan mint mélyen-menő alaposággal felderítettik.

113. §.

Folytatás. — Az adóreform föltételei különösen.

Az imént felállított föltételek figyelembevételével, a napjainkban mind *égetőbbé váló adóügyi kérdések* megoldása, illetőleg a *praktikus adóreform* keresztülvitelének olvoí és módozataira nézve, a következők lesznek szem előtt tartandók.¹⁾

1-ör. Tekintve azt, hogy a törvényhozó s a gyakorlati államférfiu korunkban tabula rasát sehohsem talál, s a fennálló adórendszerre a forgalom hatalma mindenütt bizonyos kiegyenlítő befolyást gyakorolt, a melyet magának az osztó igazságnak érdekében is figyelombe venni kell: a praktikus adóreform nem annyira egy elvont adószervezeti eszményből, hanem a fennálló intézmények és concret (gazdasági és pénzügyi) viszonyokból induljon ki.

2-ör. Habár tagadhatlan, hogy a legtöbb jelenkori államban sok oly

adó áll még fenn, a mely *mellett* semmit, de a mely ellen igen sokat hozhatni fel, s azért egyszerűen eltörölendő volna: bizonyos másrészt az is, hogy (szemben az állam-szükségleteknek is folyton növekedő arányával) az okszerű adóreform feladata nem abban áll, hogy adók egyszerűen eltöröltessenek, vagy szélesmértvbeni adóelengedések történjenek, hanem abban, hogy az *adó-jövedelem megvalósításának módjai s eszközei* megváltoztattassanak,²⁾ az adók arányosb, és egyenlékenyebb, az az a vagyont jobban érintő, s a szegényt inkább kímélő kivétési és beszedési intézkedések lejtessenek életbe.

3-or. Fő fő szabályelv legyen mindenkor az, hogy a behozandó adórendszerben *direkt és indirekt* (illetőleg a jövedelmi és a fogyasztási) adók s ezek mérve és tételei egymás közt helyes arányban és viszonylatban álljanak; mert egyfelől sok vagyon és jövedelem csak *ily* módon érintothetik megfelelőleg, másfelől kétségtelen, hogy a közvetlen adók túlszigázott tételei a közvetettekkel való bevételeket igen könnyen veszélyeztethetik.³⁾

4-or. Tekintettel fennálló adóintézményekre: *adótülterhelhetések* kiegyenlítése s ezzel egyidejűleg biztosítandó *nagyobb adóképesség* s adójövedelem céljából oda kell hatni az adóreformban, hogy oly *indirekt* adók, melyek a productiót és forgalmat szerfelett lankasztják, a közép és alsóbb osztályok fogyasztását megszorítják, s a nemzet vállalkozási erélyét csökkentik; vagy mellőztessenek, vagy lejjebb szállittassanak; — a *direkt adóknál* pedig a kivetés olyképen eszközöltessék, hogy minden egyes jövedelem a valódi egyéni teherviselhetés arányában érintessék.⁴⁾

5-ör. Főföltétele leend végre minden adóreformnak az, hogy a nemzet összes anyagi, kulturai, és politikai viszonyainak gondos számbavételével vitessék keresztül; s az egész adórendszer úgy mint az egyes adónemek megállapítása csak tüzetes figyelemmel a *művelt államok adó-intézményeinek eredményeire* és hatásaira, — s csak egy *országos enquete*-ben összegyűlt s alapos tájékozottsággal bíró szakemberek közromködése mellett történjék, mert csak ily eljárásban van biztosíték az iránt, hogy a nagy és szerfelett nehéz feladat kielégítő megoldása sikerülend.

Mire nézve még utalhatni a tudomány egy nagy képviselőjének követhető nyilatkozatára: „A megfeszített s *sikertől kísért* törekvés egy helyes és igazságos *adórendszer megvalósítására*, s különösen az adóterheknek valamennyi államtagnak közt való egyenlékeny megosztását biztosító pénzügyi szervezetre: épugy megfelel az *igasságnak* és a társadalom minden osztályai jóllétének, mint a *szociális haladásnak, az emberiség, és a legfőbb politikai tekinteteknek*. Segíti továbbá az élet számos ridogsegeit enyhíteni, s egynél több okát a gazdagok és szegények közti ellentétnek, szünteti el. Ép így elősegíti a *közjóllét* és haladás tekintetében oly főfontossággal bíró azon nagy alkotmányos *elvnek* érvényrejutását, hogy a kormány és a nép érdekei nem ellentétesek, hanem összhangzók. Végre élénkíti a *köszellemet, a kötelelégérzetet* és az áldozatkésztséget; a kötelelég érzete pedig a *jogérzetet* is szilárdítja, s a mint minden joggal egy kötelelég áll szemben, úgy ép a jognak teljesb méltatása egyuttal a kötelelég teljesb méltatásának is folyománya.“⁵⁾

²⁾ Sok idevonatkozó nagybecsű fejtegetések találhatók *Höfken* többször id. két rendbeli művében és *Hock: Adók és Államadósságok* című remek monographiájában,

valamint *Held* legújabbán közzétett dolgozatában a „Jövedelmi adóról,“ melyekre azért e helyen utolag is utalunk.

³⁾ V. ö. *Knies: Finanzpolitische Erörterungen* (1872) 32—33 l.

⁴⁾ *L. Höfken: Zur Steuerreform* 52 sk. és 105 sk. l. s *Uggyanaz: Die Reform der direkten Besteuerung* (1860) 118 sk. l. s legújabbán *Held: Die Einkommensteuer* (1872) 163 sk. és 190 sk. l.

⁵⁾ Arra nézve, hol vegye kezdetét az adóreform, — a direkt avagy az indirekt adóknál-e! azt feleljük, hogy a reform rendszeres és megfelelő csak akkor leend, hogyha mindkét osztályú adókat illetőleg egyszerre és összefüggésben vétejük fel.

⁶⁾ Azon fontos kérdést illetőleg, *mennyire mehet az állam az adóztatásban*, elvileg és direkt felelet alig adható, miután erre a különböző népek és államok külön külön viszonyai, gazdasági és kulturai állapotai döntő hatásnak. Közvetlen azonban adatott válasz a kérdésre a jelen fejtegetések több helyén, például az adóelmélet általános részében, s alantabb az államadósságok tanában a 115—122.§-ban. l. még *Umpfenbach: Lehrb. d. Fin. W. II. 104—107 l. és Rau: Fin. W. 467. §.*

⁷⁾ Az utóbbi évtized (1860—1871) felette sok és érdekes anyagot halmazott fel, a mely adóreformi praktikus munkálatokban legjobb sikerrel volna használható. Így egyebek közt *Angliában* ép úgy mint *Franciaországban* több „enquete“ működött, főleg a jövedelmi, az érték-papiradó, és egyes fogyasztási adónemek megváltoztatása illetőleg behozatalára nézve; *Lausannában* (Schweitzban) 1860-ban egy formaszzerű adó-congressus tartott meg; a *Németállamokban* részint a Bajor és Szász királyság, részint Poroszország kezdé az utóbbi esztendőben meg telekadó- és jövedelem meg közvetett adóbeli intézményeit átalakítani; Ausztriában 186³/₄-ben *Plener*, 1869-ben *Brestel* pénzügyérek kezdeményeztek egy rendszeresb *direkt-adói* reformot, s tettek is közzé erre vonatkozó törvényjavaslati tervezeteket; hazánkban 1869-ban *Lónyay* miniszter indítványozása és vezetése mellett egy nagy enquete munkálkodott s tett közzé több kötetekre menő javaslatokat az összes adó-szervezetre nézve; *Oroszországban* egy ugynevezett „adó-reformi bizottság“ évek óta foglalkozik az általános adóztatás ügyének megváltoztatására vonatkozó (s már több nagy kötetekben közzé is tett) tervezetekkel stb. Eltekintve *egy-egy jeles szakférfiak és írótól*, a kik a tudományt és gyakorlatot ez irányban közzétett elmélkedéseik és buvárlataik eredményeivel szintén tovább vinni és tökélyesbiteni törekcsenek, s kiknek műveikre valamint a fentérintett bizottsági szakmunkálatokra helyenkint jelen munka folyamában mi is utalni el nem mulasztottuk.

HARMADIK KÖNYV.

AZ ÁLLAMHITEL- ÉS ADÓSSÁGI ÜGY.

Irodalmi segédszerek: Rau: Grundsätze der Finanzwissenschaft (5-ik kiadás. 1865.) 463—529. §§. s a Wagnerféle legújabb 187 $\frac{1}{2}$ -ki kiadásban a 198 sk.lap.) Stein: Finanzwissenschaft (2-ik kiad. 1871.) 616—717. lap. Bianchini: Il credito pubblico. (1827.) Augier: Du credit public. (1824.) J. Garnier: Traité des Finances (1862) XV. és köv. fej. Baumstark: Staatswiss. Versuche über Staatscredit. (1833.) Nebenius: Ueber den öffentlichen Credit. (1829.) Dietzel: System der Staatsanleihen. (1855.) Adolf Wagner: Bluntschli Államszótára. X-ik köt. 1—58. lapj. és C. Hock: Oeffentliche Abgaben und Schulden. (1863.) 265 sk.l.

ELSŐ FEJEZET.

AZ ÁLLAMHITEL- ÉS ADÓSSÁGÜGY ALAPJAI, TERMÉSZETE ÉS IGAZOLÁSA.

114. §.

A pénzügyi súlygyen és a rendkívüli szükséglet.

A jólrendezett államháztartás egyik feltétele és biztosítéka az, hogy a bizonyos időközben (péld. egy éven át) előforduló költségek az ugyanazon időszakban befolyó közjöveldelmekből fődözttethessenek is.¹⁾ Ez állapot *pénzügyi egyensúly*nak (Finanzgleichgewicht) szokott neveztetni, s mennyiben kiadás és bevétel helyes arányban jelenkezik, s tartozás és követelés egymás közt helyes arányban áll.

A pénzügyi súlygyen fenntartása, vagyis bevételek és kiadások közti helyes arány, minden körülmények közt *végcsélnek* kell, hogy tekintessék az államháztartásban;²⁾ s elérhető leszzen úgy, ha józan takarékoság, a szükségletek megállapítása s osztályzásában helyes sorrend, a produktív beruházás, az állami és magán tőkék kellő értékesítése, s e mellett tapintatos körültekintés, erély, becsületesség, szakismeret és alkotmányos

ság a kezelésben és ügyvitelben: szolgálандnak az államhatalomnak elvül és kiindulásponatul mindenha.

A „pénzügyi súlygyen“ azonban nem létez mindenütt, sőt sok államban (hosszabb időközön át) végkép nélkülözttetik is; mely esetben a bevételek és kiadások közt mutatkozó aránytalanság azon állapotot szüli, melyet *hiánylatnak* (Deficit) nevezünk. Ezen hiánylat, ha csak időleges és muló: nem valami természetellenesség s nem szükségkép káros hatású; azonban megállandósulva és idültté válva egyike a legsúlyosb pénzügyi bajoknak, mely az összes köz- és gazdasági életet megzavarja, s melynek orvoslása nem ritkán a legnagyobb erőfeszítést és áldozatokat teszi szükségessé.³⁾

Ezen megzavartatása a pénzügyi egyensúlynak *egyébviránt* nem mindig veszi eredetét helytelen gazdálkodás, vagy téves finantzintézkedések-ből. Így például lehet következménye *országos csapások* és szerencsétlenségeknek, forradalmak, polgári villongások, vagy háborúknak; vagy annak is, hogy az állami költségvetés alkalmával előirányzott, vagy kilátásban volt szabályszerű *jövedelmek* (bármely oknál fogva) *nem folytak be* az állampénztárba, s az egyszer megállapított költségtételek fedezése függőben nem hagyattathatott.

Okozhat végre aránytalanságot állambevételek és kiadások közt az is, hogyha messzebbható reformok, gazdasági, közlekedési vagy közigazgatási javítások vétetvén célba; a nagyobb mérvű (tehát a rendes bevételekből és forrásokból nem fedezhető) költségek *rendkívüli szükségletet* okoznak, szélesb mérvű s rendkívüli erőfeszítést tesznek szükségessé. Ez utóbbi esetben azonban az előálló aránytalanság kiadások és bevételek közt már nem nevezttetik *deficitnek*, a mely alatt tulajdonkép azon pénzügyi állapot szokott értetni, a hol a (finantz-szemponthból vét) *rendes kiadások*, vagy jobban mondva *a normál-szükséglet* rendes bevételek által *nem fedezttethetik*.⁴⁾

¹⁾ Rau: Fin. Wiss. 463 sk. §§-ok. és Rau-Wagner: Fin. Wiss. 198 sk. lapok. Umpfenbach: Lehrb. 103. l.

²⁾ „Without such a consummation no country can be prosperous or contented at home, nor feared and respect abroad“ mond igen találóan Wells: The true state of the national finances című munkájában. L. még Hock: id. m. 32. l. hol erősen hangsúlyoztatik, hogy a kiadások és bevételek közti egyensúly fő- és végcélja az államgazdaságnak!

³⁾ E hiánylat vagy deficitre nézve megjegyzeendő: 1-or, hogy akkor a midőn a folyó össz-kiadások a folyó össz-bevételek által egyidőben nem fedezttetnek: *pénztári deficitnek* (Cassendeficit) nevezttetik, s lehet vagy *mulólagos* (acut) ha például kiadás-ésaporulat vagy bevétel-csökkenés, vagy egyidejűleg mindkettő, rögtönösen jelenkezik; vagy *idült* (chronikus) hogyha több finantzidőszakokon át áll fenn, s súlyoshatású *szükségletfűggességekkel* járván, az államhitelt alapjaiban megingatja. 2-or. A deficit *mulódi* vagy *tulajdonképinek* nevezttetik (mint a szövegben is érintették) akkor, hogy ha a (pénzügyi értelemben vét) rendes kiadások (az az a normál-szükséglet) rendes bevételek által nem fedezttethetnek, s hol szintén lehet *mulólagos* vagy *idült* a hiánylat. 3-or. A deficit lehet vagy *budgetszerű*, mely már a költségvetés készítésénél számba vétetett, vagy *tényleges*, mely a folyó p. kezelésből támad. Végre 4-er. *Deficit a rendkívüli kezelésben* azon állapot, a hol a rendkívüli kiadás a rendes bevételeknek a rendes kiadások feletti *felültségéből* (Ueberschuss) nem fedezttethetik. A deficitnek feltalálását az állami számvitelben illetőleg mindenekelőtt a státusbevételekből kiválasztandók azok, melyek adósságot képeznek vagy törzsvágyon-kevesbedések; ellenben a kiadások

sokból azok levonandók, melyek adósságok törlesztésére vagy pedig produktív beruházásokra történtek. L. többet *Rau*: F. W. 463. §. és *Wagner-Rau* munk. 234—242. l. s. *Umpfenbach*: Lehrb. II. 103. l. hol az államháztartásnak szabályos (normal) és szabálytalan (abnormal) állapotát formulázza.

⁴⁾ A hiánylat kérdésével némi összefüggésben álló azon kérdést illetőleg, mit kell tartanunk oly pénzügyi állapotról, a hol a bevételek a kiadásokat meghaladják, tehát pénztári többlet vagy felültség létezik, azt jegyezhetni meg: miután az államnak nem feladata a kincsgyűjtés (Thesaurirung), sem az, hogy vállalkozóként nyereszkeskedő üzleteket vigyen: a fenttérített esetben leghelyesebb eljárás lesz az állampolgárok adóterhelésének leszállítása (s különösen első vonalban oly adók s jövedelem-nemek megszüntetése vagy megszorítása, a melyek a közönségre aránytalanul súlyosodnak, s névszerint az alsóbb osztályokat inkább terhelik mint a felsőbbeket); másfelől (ott a hol ilyenek vannak) államadósságok törlesztése oly mérvben, mely az eddigi törlesztésénél nagyobb; magától értetődően, hogy a bevételi többletek még arra is fordíthatóak, hogy fennálló intézmények (igazságszolgáltatási, oktatási stb. téren) tökélyesbítettnek, s a közérdeknek még jobban megfelelő karba helyeztetnek.

⁵⁾ Az államkiadásoknak némely sophisták szerint végtelenig való terjeszthetőségéről, s ez elmélet veszélyes voltáról más helyütt van szó, s *Garnier*: *Traité des Finances*-jának XIX-ik feje. IV-ik §-jában bővebben szól.

115. §.

A pénzügyi súlygyen helyreállítása és a rendkívüli szükséglet fedezése.

A gyakorlati finanszpolitika legnehezebb feladványainak egyike az, kitalálni és helyesen meghatározni azon utat és módot, melyen a kiadások és bevételek közti aránytalanság mellőztethetik, s a rögtön támadt vagy a rendkívüli kiadások fedezése lehetővé válik.¹⁾ Nehéz feladvány jelesül, mivel szoros kapcsolatban áll azon másik szintén nagy s bonyolult általános kérdéssel: „mily bevételek és bevételi források fordítandók bizonyos kiadások és költségek fedezésére; s mily organikus összefüggésben és viszonylatban állapítandók még egymás közt jövedelmek és kiadások;“ — mint egyedüli biztosítéka a pénzügyi egyensúlynak, s véd- és óvóerő az ellen, nehogy helytelen megválasztása által a szükséglet-fedezeti eszközöknek a deficit s az evvel járó bajok, a helyett, hogy orvosoltatnának, még fokoztassanak is.

Ezeket szem előtt tartva az érintett cél elérésére nézve a következő utak és módok kínálkoznak: 1-ör az állam bizonyos szükségleteinek megszorítása; 2-ör államértékek elidegenítése, 3-ör a státuskincs felhasználása, 4-ör adófelemelés vagy új adók behozatala, végre 5-ör kölcsönvétel vagy adósságszínálás. — Ugyanis:

A) A mi az államszükségletek megszorítását illeti, ez ott hol egyideig folytatott helytelen gazdálkodás miatt a kiadások szertelenül felszaporodtak, — valamint ott, hol az államcélok s fontos közérdekek az ujonnan követendő takarékosági rendszer által nem veszélyeztetnek: teljesen igazolt és célirányos leendő; egészben véve azonban rendszerint csekélyebb hatása fog lenni, főleg ott, hol a hiánylat nagyobb, s a fedezendő szükséglet jelentékenyebb mérvű.²⁾

B) Államjóságok stb. elidegenítése. Ez egyenes belenyúlás a nemzeti vagyon- és tőketörzsbe, mely feltétlenül ugyan korántsem javallható,

azonban esetileg jelentékeny segélyforrást képezhet, s tapintatosan foganatosítva, nemzetgazdaságilag is igazolható lesz.³⁾ a) Árnycsoklya ilyenmü vagyon-elidegenítéseknek az, hogy sürgős szükség idejében eladott jószág vagy értéktárgy (p. o. vasut, bányák stb.) vétel-ára igen csekély szokott lenni, s a lefizetés is oly lassan történik, hogy a művelet hatályossága a czéllal szemben tetemesen csökkenik.⁴⁾

C) Az államkincs felhasználását tekintve, ez teljesen indokolt és helyesíthető intézkedés leendő, feltétlenül, hogy a tényleges kivitel kellő óvatossággal és körültekintéssel történik.⁵⁾

D) A némelyek által ajánlott államterület-elidegenítést illetőleg, ez hosszú s szerencsétlenül viselt háborúk alkalmával, midőn az ország erei végkép kimerültek, talán célirányosnak fog mutatkozni; de ellenkezik a státus felsőbb eszméje és méltóságával, miért is csak a legvégső szükség esetére lesz hagyandó, s ekkor is úgy eszközölni veendő, hogy lehetőleg oly területre szűkös fel, melynek megtartása tán különben is sok költséggel vagy (politikai) bajjal jár, vagy a melyre honvédelmi vagy kereskedelmi szempontból szükség annyira nincsen.

E) Az eddigieknél jóval hatályosabb s gyorsabban eredményre vezető módot a deficit elhárítására, vagy rendkívüli szükségletek fedezésére: az adók felemelése vagy új adók behozatala képez.⁶⁾ E finanszműveletnél azonban mindenkor szem előtt tartandó azon határ, a meddig az adóteher fokozásában menni lehet és szabad;⁷⁾ s mely határ vagy: a) közgazdasági, a hol tudni illik tökecsökkenés s meglankadása a productionnak és iparnak még nem áll be, de azért mégis sok polgárra súlyos hatású lehet az adófelemelés, a miért is tartózkodni kell e határig az adók súlyosításában elmenni; — vagy b) jogi, vagy abszolút határ, a melyig csak kényszereszközökkel lehetne jutni, a nélkül, hogy gyakoribb fizetésképtelenség álljon be, vagy a polgárok egy része a legszükségesebbtől is megfosztassék; — mely határ felé közeledni tehát csak rendkívüli körülmények közt s csak végső szükségben volna indokolt. — Megjegyezvén azt is, hogy az adófelemelés adott körülmények közt mindenkor azon előnyökkel és hasznokkal is lesz párhuzamba helyezendő, a melyek ily uton az állam és a közület tagjai érdekében elérhetőkké válnak.

F) Igen nagy mérvben s gyakran alkalmazott módja a rendkívüli bevétel-szaporításnak végre a kölcsönvétel, a midőn tudni illik az állam, oly formán mint az a magángazdaságokban is történik, hitelt használja fel arra, hogy idegen tőkéket rendelkezése alá vonjon, az az adósságot csinál, hogy más módon kellőképp nem fedezhetett szükségletei ellátására magának a megfelelő eszközöket biztosítsa.

¹⁾ V. ö. *Rau*: 463 sk. §. s főleg *Hock*: *Oeff. Abg.* 386. l. és *Wagner-Rau*: munk. I. része 200 sk. l.

²⁾ L. *Garnier*: *Traité des Finances* XX-ik feje.

³⁾ a) Domaniáljóságok elidegenítése által egy eddig megkötött volt jószág szabaddá, egy nem jól értékesített jobban értékesítetté válik. (*Hock*.)

⁴⁾ Némelyek e hátránnyal szemközt az illető jószágok értéke erejéig ugynevez. államjegyek kibocsátását ajánlják, melyek később a netalán tetteleg foganatba veendő eladásnál készpénz gyanánt fogadtatván el, ismét beváltásra kerülének.

⁵⁾ L. ide még azokat, mik fentebb a 22—23. §-okban a dom. javak el- vagy elidegenítéséről mondtak.

¹⁾ L. alantabb a 122-ik §. utolsó jegyzetét.

²⁾ Hock különösen a tőke-adót (jobbán birtok-adót) említi.

³⁾ Eltekintve az e kérdésre nézve alantabb mondottaktól, szem előtt tartandó az: hogy új adók behozatala akkor leendő helyén, hogy ha a fennálló adórendszer hiányos, s a polgárság különböző osztályait nem egyenletesen terheli; adófelemlésről ellenben ott lehet szó, hol a polgárok a létező adókat különös megerőltetés nélkül fizetik, az adóhátralékok csekélyek, a fogyaszt. adókból jövedelem szaporodik, stb. Hogy azonban oly körülmények is lehetnek, melyek közt mind adófelemlés, mind új adók behozatala szükséges és indokolt lesz, — szintén nem szenved kétséget. L. még Jakob 736 sk. §. Malchus I. 396 sk. 1.

⁴⁾ E határról l. még Bau 467 §. Uppfenbach: Fin. W. 108 sk. 1. Garnier: Tr. XIV-ik fej. és a jelen munkának 42-ik §-ja végét.

116. §.

Folytatás.

Elvileges, és adott viszonyoktól egészen elvonatkozó elhatározása annak lehetetlen, hogy minő sorrendben, vagy minő kapcsolatban lesznek az imént jelzett bevételzaportási módok alkalmazásba veendőek, vagy, hogy elégséges-e e módok egyike vagy másika magábanvéve a szóbanlévő cél elérésére.¹⁾ Névszerint azért, mivel ez irányban mindenkor a „hiánylat“ nagysága és jellege, az állam és a pénzügyek általános helyzete, a gazdasági állapotok stb. szóval az adott körülmények és konkrét viszonyok lesznek döntők, s a célnak legjobban megfelelni az a financia-politika fog mindég, a mely ez utóbbi alapokon, a feladathoz mért s a nemzet anyagi és erkölcsi állásával legmegegyeztetettébb utat és módot választja.

Ezzel összefüggő s nem kevésbé nehéz feladvány: elhatározása annak, „vajjon tekintettel arra, hogy polgárosult államokban s főleg az újabb korban majdnem mindenütt: a kiadások folyton szaporodnak, s az államkincs meg a státuszjavarok nyomatékával már alig bírnak, s így rendkívüli bevételforrások és eszközök csak az adók fokozása, vagy pedig hitelműveletek alapján teremtetnek ki: melyike e két utóbbi módoknak lesz elvileg helyesebb és indokoltabb; és különösen, principiális szempontból tekintve: melyek azon kiadások és szükségletek, a melyek adókkal (illetőleg adófelemléssel), s melyek azok, a melyek kölcsönökkel (jelesül adósság-felvétellel) volnának fedezendőek“²⁾

Mely utóbbi kérdés tudományunk legújabb fejlődési mozzanatai közt kiváló helyet foglal el s a financia-politika elméletének nem kis mérvbeni tökélyesítésére vezetett; tehát itten is tüzetesb figyelemre méltatandó. — Előbb azonban, semhogy ezt tennők, a pénzügytan e szakaszának tulajdonképeni tárgyából, vagyis az államhitel- és adósság-ügy elméletéből kell némelyeket kifejteni.

¹⁾ Lásd Hock: Oeff. Abg. 276—277. 1.

117. §.

Az államhitel, annak alapja és föltételei.

Valamint a magángazdazág úgy az államháztartás is jut néha oly helyzetbe, hogy szükségletei fedezetéül kölcsön-vételhez kénytelen fordulni, az az hitelének felhasználására utaltatik. Ez alapja a státushitelnek, mely utóbbi alaki fogalma szerint nem egyéb, mint a hitel általában, a mennyiben az az állam által értékesítettik, s közületi célok megvalósítására fordítottatik; — minek folyamánya egyebek közt az, hogy a hitelügy általános gazdasági szabályai a köz- és magánhitelre nézve lényegileg egyaránt érvényesek.¹⁾

Kölcsön-fölvétel és adósságtetéshez rendszerint akkor folyamodik az állam, ha jövedelmeiből folyó kiadásait teljesen nem tudja fedezni, — vagy rendkívüli szükségletek merülnek fel, avagy nagyobb szerű javítások és investitiók teendők, s sem tőkekészletek vagy államkincs nem áll rendelkezésre, sem az adók fölemlése (vagy szaporítása) tanácsosnak nem mutatkozik.²⁾ Föltételeit pedig tekintve, ezek az államhitelnél lényegileg ugyanazok mint a magánhitelnél, tudni illik fizetési képesség és fizetési akarat, illetőleg mindazon tulajdonai és viszonyai a státusnak, melyek a kölcsönadó tőkések és pénzembereknek biztosítékul szolgálnak arra nézve, hogy az a kölcsönművelet által elvállalt tartozásoknak megfelelni képes és kész leendő.³⁾

Ezek szerint tehát határozó momentumot képezend e tekintetben: a) a nemzet kedvező vagyoni állapota s gazdasága, mely egyidejűleg a nagyobb adóképességnek forrása, s mint ilyen az állam fizetési erejének biztosítéka is. b) Rendezett pénzügyi állapot, a mennyiben annál nagyobb bizalommal viseltethetni az állam iránt, mennél tökélyesebb az államháztartás berendezése, mennél lelkiismeretesebb s szakavatottabb a kezelés,⁴⁾ s mennél pontosabban teljesítetnek a tartozások, kamatfizetés stb. c) A már létező államadósság nagysága, a mennyiben szerfelett eladósodott ország vagy épen nem, vagy csak súlyos föltételek alatt talál kölcsönadókra.⁵⁾ d) Az adósszerkesztés, s különösen az, mily mérvben van a nemzet adókkal terhelve, könnyen vagy nehezen teljesítetnek-e a köztartozások stb. — Ezek a fizetési képesség föltételei; míg a fizetési akarat és készségre nézve legnagyobb nyomatékú leendő: a) az állam általános politikai helyzete, szilárdsága, s nyugodt békés fejlődése; b) a nemzet műveltsége, mely nagy részben döntő arra nézve: kész és képes leendő-e a polgárság szükség esetére erőit és tehetségeit az állam fensőbb érdekében összpontosítani, magát nagyobb áldozatokra elhatározni;⁶⁾ végre c) az államszerkezet és kormányrendszer megfelelő volta, mire nézve szem előtt tartandó az, hogy míg korlátlan idomú vagy anarchikus mozgalmak által hányatott államokban a közhitel igen csekély, sőt hiányzik is;⁷⁾ addig alkotmányos országokban, a hol szabadság párosúlva renddel és törvényességgel uralkodik, s különösen a népképviselőlet foly be az adósság-fölvételi műveletekbe: a státushitel sokkal nagyobb mérvben található, s abban is hatalmas támaszt bír, hogy ily államokban a nyilvánosság, a kezelésbeni felelősség, és az alkotmányos ellenőrzetnek is kellő biztosítékai megszoktak lenni.⁸⁾

Kitetszik ezekből, hogy az államhitelre valamely nemzet összes, szellem-erkölcsi, gazdasági, politikai és műveltségi viszonyai befolyással vannak; s hogy az az állam fog legnagyobb hitelnek örvedeni, mely az imént kifejtett feltételeket mindenha képes leendő minél teljes mérvben megvalósítani.

¹⁾ V. ö. Stein: F. W. 616 sk. l.

²⁾ Erről a következő §§-okban tüzetesen.

³⁾ Bővebben Baumstark jeles munk. Staatsw. Versuche stb. 7 sk. l. egész 391-ig, továbbá Nebenius: Oeff. Credit a 211 sk. l. Umpfenbach: Lehrb. II. 119 sk. l. és Dietzel: System der Staatsanleihen 124—140 l.

⁴⁾ A pénzügyi kezelés nyilvánosságának fontosságát is e tekint. erősen hangsúlyozhatni, mint ezt Umpfenbach az id. h. teszi.

⁵⁾ Hogy egyébiránt a könnyűség kölcsönt kaphatni, vagy alacsony kamatú kölcsönök, nem ép mindenkor jelei a státus nagy hitelének, mutatja Nebenius id. műv. 224 sk. l. s Stein (első kiadás 474 sk. l.) Nyomatékos körülmény lehet ugyanis az, hogy bizonyos időben, péld. kereskedelmi irányok megváltozása folytán, a nemzet tőkései más módot nem találnak pénzügynek jóváhagyására elhelyezésére.

⁶⁾ Erre nézve jegyzi meg Roscher találatán, „hogy ez okból fejletlen és alacsony műveltségű népeknél éppen úgy valamint hanyatló nemzeteknél mindég osekély lesz az államhitel.“

⁷⁾ Azt mondja már Sonnenfels is e tekintetben „Je unbeschränkter eine Monarchie ist, desto begrenzter ist ihr Credit, Despotismus hat gar keinen.“ (Grunds. der Polizei, Handlung und Finanz III. 381. l.) L. még Held: Staat und Gesellschaft (1865) III. köt. 800 sk. l.

⁸⁾ Dietzel sajátos felfogásánál fogva az államadósságoknak: az állam fizetési képességét és akaratát másként értelmezi a státushitel tekint. s egyáltalában kisebb fontosságúnak mondja. L. System der Staatsanl. című m. 126 sk. l.

118. §.

Az állami és a magánhitel közti különbség.

Az államhitelnek lényege és természete teljes világosságba helyeztetik az által, hogyha a magánhitellel párvonalban szemléljük.¹⁾ — Egészben véve jelesül az államhitel ugyanazon alapokon nyugszik s ugyanazon feltételektől függ, mint a magánhitel; tehát nincs kétség abban, hogy a hitelügy általános gazdasági törvényei mind az egyikre, mind a másikra nézve egyformán állanak, azok alapviszonyait egyenlően szabályozzák. — Nagy azonban a különbség státushitel és magánhitel közt a tekintetben, hogy az előbbi szoros összefüggésénél fogva az államháztartással és kormányzattal, egészen más alakzatokat és tartalmat tüntet fel; valamint forrásai, eszközei és hatásai más természetűek és terjedelműek mint a magánhiteléi.

Az államhitelnél, továbbá, az ugynevezett személyi hitel momentuma még fontosabb mint a magánhitelnél, mert a privátadós viszonyai mégis sokkal könnyebben ítélhetőnek meg és ismerhetők fel, mint a bonyodalmas szövetetű háztartással bíró álladalom-é, (hol a kölcsönvett tőkével való mint-bánás figyelemmel kísérése is nagy nehézséggel jár); de másrészt meg előnye a státushitelnek az, hogy családrés- és kizártságtól az állam részéről nem kell úgy tartani, mint a magánhitelezéseknél; valamint az is, hogy a státushitel ügyében (ugy mint a magánosokéban) anyagi érde-

kek és üzleti szempontok nem mérvadók, vagy legalább nem egyedül határozók.

A státushitelt fokozza még azon körülmény, hogy az állami adólevelek (kötelezvények) sokkal nagyobb forgalomképességgel bírnak a pénzügyvilágban, mint magánosok adólevelei, adás-vevései terük (piacuk) jóval terjedtebb és biztosab, s az értékpapir-kereskedésben mindég első sorban szerepelnek. — Azon körülménynél fogva, hogy az államokat, adósságaik fizetésére oly formán mint magán-adóssokat biró világ kényszeríteni (legalább szabályszerűleg) nem lehet: csökkenik ugyan némileg a státuspapírok iránti bizalom; de e hiány sokszorosan fölmeretik azon előny által, hogy az államkötvények nagy forgalomképességüknel fogva az értékpapírok piacán (az az a tőzsdén) rendszerint elárúsíthatók, s így a tőkéjére szoruló hitelező ez utóbbinak birtokába nehézség nélkül helyezkedhetik.

Nagy s az ép mondottakkal szoros összefüggésben álló különbség létezik e mellett köz- és magánhitel közt a tekintetben is, hogy a státus által felvett kölcsönöknél (némelyeknek, mint például a lebegő adósságok formájában fölvetetteknek, kivételével) a tőkének visszafizetése nem első vonalban álló dolog, a mennyiben elégségesnek tartatik a hitelezők biztossága érdekében az, hogyha a kormány az ígért kamatokat pontosan fizeti; fenmaradván mindenkor arra nézve, a ki effectív pénztőkéjét szükségli, az alkalom államkötvényeit eladni, illetőleg a tőzsdéi árfolyam szerint papírjait értékesíteni.^{2—5)}

Nem egészen indokolatlanul történt végül utalás, mint egyik momentumára a magán- és államhitel közti különbségnek arra is, hogy az utóbbi uton fölvetett tőkékkel való gazdálkodás rendszerint nem oly lélekismertetes és takarékos mint a magán kölcsönök alapján realizált pénzekkel, a mennyiben a hitelezők az államgazdálkodást, s a pénzek hovaforrását nem képesek oly gondnal és éberséggel ellenőrizni, a mint ez magánadósok és kölcsönvevőkkel szemben történni szokott.^{4—5)}

¹⁾ V. ö. Rau: F. W. 482. §. Stein: F. W. 616 sk. l. 632 sk. l. s Dietzel: System der Staatsanleihen. 126 sk. l.

²⁾ Ez szolgáltatott legújabbban egy jeles szakférfi azon nyilatkozatára alkalmas, hogy (miután az óriási mérvűben felszaporodott államadósságok nagysága következtén közvetlen tökéviszafizetésre gondolni alig lehet) minden államkötelezvénynek a magános általi megvásárlása nem annyira egy magán-adóssági viszony alapítása, hanem inkább állandó kamatjára érték megvétel; s hogy ennek folytán: 1-ör a hitelezőre nézve a tőkéhez való igény mintegy megszűnven, helyébe kamat-követelési jog lép; 2-ör hogy az egyes államkötvénynek értéke nem a névelői értékkel függ össze, hanem az azután járó kamat tőkésített összegének nagyságától. L. még Dietzel id. m. 127. l.

³⁾ Roscher az állami adólevelek- vagy kötvényekről azt mondja, hogy azok tulajdonképpen utalványok jövőben begyűltendő államjövődelmekre.

⁴⁾ L. erről többet Nasse remek érték. a Tübing. folyóirat 1868-ki foly. 44—45. l.

⁵⁾ Umpfenbach még arra is utal, hogy míg a magános gazdára nézve az adósságcinálás kivétel eljárás, az államháztartásban az: állandó s természetes szükségesség, a mennyiben ez utóbbinak alapja a halhatatlan egész, a mely nagy feladatait s kulturai világezeljait csak nemzedékek és nemzedékek összehatása utján valósíthatja meg. Lásd Lehrb. II. 124.

119. §.

Az államadósságok különböző nemei.

Felette sokfélék és változatosak a módok, a melyek szerint az államok hitelműveleteikben eljárni, s jövedelmeik elégtelenségét pótolni szokták. E módok némelyike a financiaügy s eszély elveinek nem-ismerése vagy szem elől tévesztése folytán vétetett alkalmazásba; mások azért követték, hogy az adósságcsinálás elpalástoltassék, vagy, hogy más formák, elnevezések stb. által a tőkebirtokosok kölcsönzésre ösztönöztesse; sőt voltak oly módok is, melyek közelebbről szemlélve, mint az állam méltóságával s a fensőbb morálpolitikai érdekekkel ellenkezők, egyenesen kárhóztatandók.¹⁾

A) Általában véve az állam-adósságok (illetőleg a kölcsönök) *először* is: vagy *szabadakaratók*, vagy *kényszerbeliek*. A szabadakarató kölcsönök, melyek még *önkénteseknek* (freiwillige) vagy szerződészerűeknek (vertragsmässig) is neveztetnek, azok, a hol az állam a tőkés teljes szabadságára hagyja a kölcsönzést vagy nemkölcsönzést, s semmiféle nyomást se gyakorol azokra a végett, hogy a kölcsön létesítéséhez hozzájáruljanak, sőt a kölcsön föltételei iránt a hitelezőkkel egyezkedik és szerződik is. Ezért újabb időben még *hitelkölcsönöknek* (Creditanleihen) is kezdetek neveztetni. — *Kényszerkölcsönök* (Zwangs-Anleihen) ellenben azok, a melyek a kölcsönadók szabadságának korlátozásával, azaz beleegyezésük mellőzésével, bizonyos (közvetlen vagy közvetett) kormányi pressió vagy hatalmaskodás útján létesülnek, s rendszerint akkor kísértetnek meg, a midőn a kellő bizodalom a státus pénzügyei iránt hiányozván a szabadakarató hitelművelet útján eredményt elérhetni nincs kilátás. *Önkéntes* kölcsönök a *tulajdonképen* ugynevezett államkölcsönök (Staatsanleihen), például a börzekölcsön, a nemzeti kölcsön, a sorsjátéki kölcsön stb.; ellenben *kényszerkölcsönt* képez az államkiadások fedezésének felfüggesztése, adók előleges bekövetelése, óvadéki pénzek lefoglalása, állampapír-pénz kibocsátása, bankok érzékészleteinek elszedése, végre a (lényegileg vagyoni- s jövedelem-sarcot képző) ugynev. *formaszerű* kényszer-kölcsönök (Zwangs-Anleihen). A kényszerkölcsönnél lényegileg *hitelműveletről* szó nem is lehet, a mennyiben nem szabad, s bizalomból folyó tehát hitelre alapított kölcsönadás útján jön létre.

B) Egy *másik felosztása* az államadósságoknak az, mely a *lebegő* és az *állósított* adósságok közti különbségre alapittatik. — *Lebegő* (vagy *függő*) adósság (schwebende Schuld, dette flottante) jelesül az, a mely a közigazgatás rendes meneteléből eredvén a közjövödelmek pillanatnyi elégtelensége esetében olyképen szokott felvétetni, hogy lehetőleg *rövid idő* (p. o. egy év) alatt visszafizettetik, és pedig a folyó bevételekből.²⁾ Ide sorolhatók névszerint a *váltó-adósság* (Wechselschuld,³⁾ a *pénztárutalványok* (Cassenanweisungen), a *kincstárjegyek* (bons du trésor, exchequerbills⁴⁾, előre befizetett adóbérleti summák, óvadéki pénzek, beváltható állampapírjegyek, fizetetlen számlák, valamint folyó-számlai adósság bankoknál, zálogba adott értékpapirokra kapott előlegek, és a *letéti* adósság

(Depositenschuld) stb.⁵⁻⁷⁾ — *Állósított* (consolidirte vagy fundirte Schuld) ellenben azon neme a státusadósságnak, a mely az állambevételek és kiadások közti *egyenes aránytalanságból* származván *maradandóul* ismertetik el, hosszabb időre vétetik föl, s melynek törlesztése vagy lassan történik, vagy ép nem is állapittatik meg különösen. Az államadósságok ez utóbbi alakzata a *tulajdonképeni államkölcsönök* (Staatsanleihen) útján jön létre, s jobbára a státus által kibocsátott *kötvények* (Obligationen) formájában jelenkezik. — Gyakran a lebegő adósság állósítottá válik, hogy ha tudniillik a folyó bevételek amannak törlesztésére elégtelenek, s az állam az ugynevezett *consolidatiót* viszi keresztül.⁸⁾ Néha az állósított adósság kamatainak fizetésére egy *külön alap* vagy jövedelmi forrás (például bányá, vagy vámbevétel) jelöltetik ki, mely esetben az adósság *alappal* bírónak vagy szorosb értelemben *fundált* adósságnak neveztetik.

C) A szabadakarató *állósított* kölcsönöket illetőleg meg lehet még különböztetni: a) egyszerűen *kamatozó* kölcsönöket; melyek ismét vagy olyanok, hogy a hitelezőnek a *felmondás* (Kündigung) megengedtetik, vagy bizonyos idő múlva leendő visszafizetésük kimondatik, vagy *járadék-adósságok* (Rentenschulden) melyeknél csak a kamatfizetés ígértetik meg, s a tőkének visszafizetéséről nem történik említés; b) oly kölcsönöket, melyek a nagyobb kamatban a lassankénti *törlesztést* is biztosítják (*annuitások*, időjáradékok); végre c) olyanokat, a melyek külön törlesztési tervvel járnak, mely szerint a kifizetetlenül maradó kamatok utóbb fizettetnek s *sorsolás útján nyeremények* helyeztetnek a hitelezőknek kilátásba (Lottoria-kölcsönök.⁹⁻¹⁰⁾

D) Hogyha az államadósságokat *azon módnak* szempontjából tekintjük, a mint a kölcsönművelet létrejön (Art der Begebung), meglehet különböztetni: 1-ör az általános nyilvános *aláírást*, mely még *nemzeti* kölcsönnek is neveztetik, a hol tudni illik az egész polgárság felhivatik s részesül a kölcsönzésben. 2-ör. A *börzekölcsönt* vagy *ajánlatit* (Submissionsanleihen), a midőn t. i. a kormány a nagy pénzemberekhez (bankárok és bankokhoz) fordul, s ezekkel egyezkedések útján szerzi meg a szükséglet pénzeket. — E két főalakzatán kívül a kölcsönműveleteknek van még két másik is, mely azonban nem annyira *önálló* forma, mint inkább csak külön műveleti *módszat*, jelesül a *sorsjátéki* vagy *díj-kölcsön* (Lotterie- oder Prämienanleihen), a hol t. i. a hitelező kölcsönadott tőkéjeért kevés vagy semmi kamatot se kap, hanem e helyett nyereményekre nyittatik neki kilátás; — másfelől azon művelet, a midőn az állam kötvényeit a börzén közvetlen adja el, a mi azonban csak kisebb összegekre nézve lesz tanácslatos, nagyobbakra sohasem.

E) Államadósságok végre lehetnek vagy *kötvényi*, vagy *papírpénzjegy* adósságok (Obligationsschuld, und Papiergeldschuld), amahoz a hiteladósságok jellegével bíró azon kölcsönök tartozván, melyek általános aláírás és börzeműveleti uton jönnek létre (lényegileg állósított adósságok); emezt azon adósság képezvén, mely papírpénz kibocsátása, kincstárjegyek és pénztári utalványok forgalomba hozatala által támad.¹¹⁾

¹⁾ V. ö. *Nebenius*: Oeff. Credit 325 sk. I. *Rau*: F. W. 485—490. §§. *Stein*: F. W. 680 sk. I. *Hock*: Oeffentliche Abgaben 272 sk. I. *Wagner*: Bluntschli Staats-Lexikon X. köt. 22 sk. I.

²⁾ *Hock*: szerint jobban folyó (laufende) kölcsönök, a mennyiben a gyakorlat sok adósságot lebegőként sorol fel, mely tényleg állósítottá vált. A lebegő adósság, mint lényegileg ideiglenes, az állandó kamatozási és törlesztési tervbe fel sem vétetik.

³⁾ Mely akkor keletkezik, hogy ha a fináncz-kormány például idegen államokban létező ügynökeit, hadseregét stb. vagy ugyanott eszközölt bevásárlásait a státuspénztárra kibocsátott váltókkal fizeti.

⁴⁾ Melyekkel az állam rövid időre fölvett előlegeket (Vorschüsse) az ezeket nyújtó bankároknak fizeti, s melyek ép azért mert rövid lejáratuak alacsonyabb kamatlábbal járnak.

⁵⁾ A letéti adósság jelesül onnan ered, hogy az állam bizonyos, az ő pénztáiraiban elhelyezendő pénzeket, óvadéki summákat, takarékpénztári betéteket stb. felhasznál, vagy tartogat. Kamattalan állampapírpénz addig, a míg beváltható, a lebegő adósság alkatrésze, ellenkező esetben már az állósítottéhoz sorozandó.

⁶⁾ A lebegő adósság itt elősorolt főformái azt tanúsítják, hogy a lebegő adósság nem mindenkor szabadakaratú is, sőt igen gyakran kényszer-adósság. Így adóelőlegezések, fizetési hátralékok, letéti pénzek igénybevétele, kényszerfolyammal bíró állampapírpénz kibocsátása: meg amilyen kényszer-adósságok, ellenben szabadakaratú vagy hitel-adósság a kincstárjegy, melynek szabad forgalma van, s senkire sem kényszeríthetőleg hozatik az állam által forgásba.

⁷⁾ Letételeket, óvadéki pénzeket, takarékpénztári betéteket, stb. lebegő adósságként tartogatni nem tanácsos, s különösen veszedelmes volna a közjövödelmek és kiadások közti állandó aránytalanság helyrehozására lebegő adósságot használni. Lásd *Hock*: id. m. 275.

⁸⁾ Ha például forgalomban lévő állampapírpénz visszavonván, helyette a tulajdonosoknak státus-kötvények szolgáltattnának ki.

⁹⁾ Legújában *Stein* (munk. 631 sk. 1) egészen új osztályozást kezdett meg, mondván, hogy az állam hitele vagy pénzügyi, vagy államadóssági, s amabhoz sorolja a váltóadósságot, a letéti, óvadéki és időjáradéki adósságot, azután a szorosab ért. vett lebegő adósságot (szerinte adó-anticipáció és pénztárutalványok), meg a papírpénzi adósságot; emelhez ellenben a tulajdonképi államadóssági kötvényekben jelenkező kölcsön-adósságot. Míg másfelől *Wagner* egyszerűen lebegő és állósított adósságokat különböztetve meg, amazokat úgy osztályozza mint mi, az utóbbiaknál pedig törlesztési — és járadéki adósságokat állít szembe egymással. L. *Bluntschlin* X. köt. 22. l.

¹⁰⁾ Tekintettel azon tőkésre, a melyekből a kölcsönök merítettnek: meglehet még különböztetni: 1-ör oly kölcsönöket, melyek a hazai közgazdaság valóban disponibílis tőkéiből vétetnek; 2-ör kölcsönöket, melyek idegen államok tőkéiből merítettnek; végül 3-ör kölcsönöket, melyek oly belföldi tőkékből vétetnek, a melyek a kölcsönművellet által más hazai beruházásból elvonattak. (L. *Wagner-Rau*: Fin. Wiss. 82. L. §.) Míg azon hatás és eredmény szempontjából, mely a kölcsönvett tőkékkel eléretett, produktív és improduktív kölcsönök különböztethetők meg; amazok alatt olyanok értetvén, a melyek az államközületre nézve akár közvetlenül akár közvetve valami előnyt biztosítanak, vagy ép gazdasági erőgyarapodást (mely utóbbi esetben „szorosab” értelemben productivitásról van szó), s jövedelem-növekedést stb. hoznak elő (p. o. vasutak építésére, csatornázásra, jószágjavításokra felvett kölcsönöknél); improduktívek alatt ellenben azok, a melyeknek ily eredményeik nincsenek. Fájdalom, hogy ez addigi államkölcsönök leges legnagyobb része nem-productív czélokra vétetett fel, jelesen háborúviselésre, habár az is bizonyos, hogy ez utóbbi célra alkalmazott némely tőkék véghatásaikban szinte produktívekként működhetnek, hogy ha t. i. az állam- és nemzeti lét biztosítása s megtartalmazása volt a háború oka és eredménye. (L. még *Stein*: Fin. Wiss. új kiad. 667—668. l. és *Rau*: F. W. 474. §.)

¹¹⁾ Az államadósságok legnagyobb része kamatozó (verzinsliche Staatschuld); nem-kamatozó csak a fizetési hátralékokból, állampapírpénzjegyekből, fizetetlen számlákból stb. álló adósság. L. *Wagner* *Bluntschlin* X. köt. 86. l.

120. §.

Folytatás.

Az előbbiekben feltüntetett különbség lebegő- és állósított adósság közt, s egyáltalában minden közelebbi mérlegelése a közadósságügy e két főneve, illetőleg formájának: azon eredményre vezet, hogy leges legnagyobb része az államadósságok indokolt vagy indokolatlan volta iránti vitakérdésnek nem annyira a lebegő adósságra, mint a mely legalább jórészen a közönséges fináncz-gazgatás rendes menetének természeteszerű szüleménye, tehát némileg valami magától értetődő, s egészen soha ki nem kerülhető pénzügyviteli intézkedés: hanem az állósítottra, mely alapjaiban, formáiban és hatásaiban amattól eltérő s sokkal mélyebb jelentőségű momentuma az összes államháztartásnak, — vonatkozik; s hogy ép ennél fogva a tudományos elméletnek is ez utóbbit, mint sokkal fontosb s szövevényesb feladványokat magában rejtőt kell kiválólag szemügyre venni.

E felfogásból kiindulva tekintetik az államadósság és hitelügy a jelen fejtegetésekben, s e szempontból lesznek az itt következők is általában és a részletekben méltatandók.

121. §.

Az államadósságok hatása a közgazdaságra.

A tudomány egyik legvitásabb kérdése az: „indokolt és helyes-e az államháztartás rendszerében az adósságcsinálás, s nem volna-e célszerűbb kölcsön-műveletek helyett más költségfedezési módokhoz, s jelesül adófelélemelés vagy új adók behozatalához folyamodni.”¹⁾ Hogy e kérdésre alapos felelet adathassék, szükséges előbb az államadósságok hatásait a nemzetgazdaságra általában, és az adófelélemelés hatásaira való egyidejű tekintettel különösen is szemügyre venni. Ugyanis

A mi az államadósságok hatását általában illeti, ez a következőkből ítélhető meg: a) Ott a hol a fölvett tőkék közvetlenül termelékeny czélokra, vállalatokra, közlekedési intézetekre stb. fordítottak, — fokozzák a forgalmat és productiót, s így az új értékek és javak előállítását is; a minnek azután azon jó eredménye van, hogy a nemzeti jövedelem növekedvén vele az államnak bevételei, illetőleg az adósságkamatok fizetésére szükséges ereje is növekedni fog. — b) Oly esetekben, a hol a kölcsönvett tőkék más (nem szorosan productív) czélokra, hanem élvezet vagy egyéb használati javak beszerzésére adatnak ki: akkor e kiadás egy része közvetve talán szinte fog hatni anyagi értékek előállítására, ezen indirekt haszon azonban nem határozható meg, s azért mindenkor számot kell vetni az államnak magával, lehetséges-e a népnek vagyoni állása szerint nagyobb mérvű költségeket ily czélokra tenni. — c) Föltétlenül káros hatású lesz (anyagigazdasági tekintetben) minden oly nemű adósságtetés, mely egyenesen

*improductiv költsézés, szerencsétlenül kiütött hódító háborúk stb. érdekében történik. — d) Ha a státusszükséglet adókkal fedeztetik, a polgárok e tartozásokat a meddig lehet, jövedelmeikből fogják teljesíteni, megszorítván némileg élvezeteiket,²⁾ minek folytán a produktió bizonyos határig legalább nem fog csökkenni. Adóssági művelet ellenben, melyek részint még el nem helyezett, részint bérüházott tőkéket vesznek igénybe, elvonnak sok tőkét a productiótól, s ez által, főleg hogyha nem termelő módon használnak fel ama tőkék, arra vezetnek, hogy a vállalatok csekélyebb terjedelműek lesznek, a munkások bére csökkenni fog, a kamat pedig az üzletemberek hátrányára felszoktattatik.³⁾ — e) E kedvezőtlen hatásai az adósságtetésnek nem állanak be ott, a hol a népesség tőkéjének szaporodása gyors s nagyobb mérvű, a hol az állam magas kamatok ígérése által a vállalatokban elhelyezett tőkéket onnan ki nem csalja; főleg pedig akkor, midőn *külföldön* történik a kölcsön fölvétele, a hol az adósság természetesen kedvezőtlen hatásai csak akkor és annyiban éreztetnek, a midőn s a mennyiben a kamatfizetés és a törlesztés veendő eszközésbe.⁴⁾ — Az államadósságoknak a *nemzeti jövedelem megosztására* is van kétségtelen hatása, a mennyiben, ha productiv módon alkalmaztatnak a fölvetett tőkék, a jövedelemnek általában vagy legalább bizonyos osztályok körében való növekedését vonják maguk után; ellenben ott a hol e tőkék nem termékenyen használtattak el, az adózó polgárok által nagyobb adóterhek viselendő, a mely adók egy jó részben improduktív, s pusztán járadékaikból élő tőkepénzesek osztályának kezeibe folynak. — g) Azon esetben, hogy ha nagyobb mérvű államkiadások válnak szükségessé, s rövid idő alatt fedezendő is: nagy könnyebbség és előny kétségtelenül az, a mit az adóssági művelet nyújt; a mennyiben *különböző adók* (még pedig jelentékeny nagyságu adók) által lenne a szükséglett pénzteremtendő, ez pedig sok vállalkozót, iparost, stb. üzletének megszorítására, talán adósságszínálásra is kényszerítené; mely tekintetben határozottan hibásnak kell nevezni azon (Ricardo és mások által is kifejezett) nézetet, mintha a polgárok a rájuk kivetett adóösszegeket *magán*-adóssági művelet útján is elő tudnák teremteni; mert ily esetben legtöbbször csak szerfelett súlyos föltételek alatt szerezhetnék meg a szükséglett summákat, az idegen országbeli tőkések pénze hozzáférhetlen volna, s a nyomás sokkal érezhetőbb volna, mint hogy ha az állam veszi eszközésbe a kölcsön-műveletet.⁵⁾ — Különböző a szükségletnek adósság és adók általi fedezése annyiban, hogy az *adó* mint kényszer-tartozás a polgárok oly vagyonelemeit viszi az állam pénztárába, a melyek nem szabadok s nem rendelkezésre lévők; *adóssági* műveletek által ellenben (értve szabadakaratúakat) csak azon tőkék vonatnak az állam rendelkezése körébe, melyeknek (legalább nagyobb részben) más rendeltetésük nincsen, az az disponibilibek. Végül: i) Szemmel tartandó mindég az, hogy ha a (péld. rendkívüli) szükséglet adósság és nem adók által fedeztetik is, a költsézésnek eredménye mindég az leendő, hogy az adósság *kamatlalti* terhe adó-szaporítást teendő szükségessé.^{6) — 7)}*

Ezek alapján lehetséges most válaszolni az e §. elején fölvetett kérdésre, mit a következő §-ban néhány általános tételben kísértünk meg.

¹⁾ V. ö. *Rau*: F. W. 473—478. §. *Nebennus*: Oeff. Credit 658 sk. I. *Dietzel*: Syst. der Staatsanl. helyenkint, végre *Umpfenbach*: Lehrb. II. köt. 124—136. I. *Nasse*: a Tübingi folyóirat 1868-ki kötb. közölt kitérését: „Steuern und Staatsanleihen“, és *Mangoldt* a Bluntschliféle Staats-Lexikon VI-ik köt. 75 sk. I.

²⁾ Más nézetben *Mariska*: Pénzügytan 391 sk. I. ellenben *Rau* (474. §.) és *Nasse* (id. ért. 42. I.) velünk szavaznak.

³⁾ *L. Rau*: F. W. 474 §. c) d) e) jegyzeteket.

⁴⁾ Erről többet alantabb.

⁵⁾ *Dietzel* (id. műv. 78 sk. 99. s 201. sk. I.) nagyon is túlozva különben helyes alapgondolatát, oda nyilatkozik, hogy államadósságok által (helyes alkalmazás mellett) tőkék soha sem semmíttetnek meg, hanem az elfogyasztott anyagi tőkék *testetlen és szellemi javakká* válnak, s így nem *adósságok*, hanem *tőkék!*

⁶⁾ *Nasse* ezen fontos tantételt, tekintettel egyidejűleg az *adóztatás határaisra*, imígy formulázza: „In allen Fällen, wo das Steuermass eine solche Höhe erreichen würde, die auch bei vermehrter Sparsamkeit und gesteigertem Fleisse das Vermögen der Einzelwirthschaften anzugreifen nöthigte, wird die Anleihe sowohl die entbehrlichen Theile des Volksvermögens wegnehmen, wie eine gleichmässiger Vertheilung der aufzubringenden Lasten möglich machen; bei einen solchen Steuerdrucke verschwindet aber der Vorzug den die Steuern sonst vor den Anleihen darin haben, dass sie mehr als Anleihen das Streben zum Ersatze der vom Staate consumirten Vermögenstheile durch wirthschaftliche Thätigkeit und Sparsamkeit anregen. Wir haben also damit eine *Grenze gefunden, über welche die Besteuerung nicht hinausgehen sollte*, zu welchen Zwecken auch der Staat die Mittel, deren er bedarf, verwenden will. Ebenso giebt es aber auch eine *Untergrenze*, unterhalb deren die Besteuerung der Anleihe vorzuziehen ist; und die in einer solchen Höhe der Steuern besteht, welche den Einzelwirthschaften ihre Aufbringung ohne einen Rückgang in ihrem Güter- und Arbeitsvermögen gestattet.“ (Id. ért. 42—43. továbbá 45—46. I.)

⁷⁾ Adósságok és adók hatásáról oly (képzelt) esetben, a hol valamennyi állampolgár *egyforma vagyoni* volna, s mindnyájan egyenlő mérvben járulnának a rendkívüli szükségletek fedezéséhez; továbbá a rendkívüli adóztatásnak azon nagy hátrányáról adósságszínálással szemközt, hogy annál nehezebben létesítheti az arányosság elvét, mennél nagyobb az ez uton összegyűjtendő összeg, I. *Rau*, *Nasse*, stb. nyomán jól összefoglalva *Mariska* 397 sk. I.

122. §.

Mely esetekben indokolt az állami adósságtetés, általában s szemben különösen az adófelemeléssel?

Arra nézve, hogy mikor lesz célszerű és indokolt: az államnak adóssági művelethez folyamodni, *általános s absolut szabályt* felállítani szerfelett nehéz;¹⁾ nehéz különösen azért, mivel ennek helyes megállapítása több más vele szoros összefüggésben álló kérdés egyidejű megoldásától föltételezett; s másfelől a gazdag változatosságú gyakorlati élet (hely és idő, nép és ország, műveltségi és gazdasági állapotok szerinti) különböző igényei, szükségai és feladatai az elvont theoria tanait nagyon is módosítják.²⁾ Egész általánosságban pedig a következőkre utalhatni:

1-ör Minden valódi *országos érdek* (vagy *államezél*) igazolja, sőt kívánja a szükséglett eszközöknek *adósságtetés útján* előteremtését,³⁾ hogy

ha az ez utoni biztosítása a halhatatlan összeségre nézve előnyösebb, mint hogyha a szükséglet vagy általában *nem*, vagy *más módon* (péld. adók útján) elégtetett volna ki.

2-or Azon szükségletek, melyek az államszervezet *fenntartásának* s *szabályszerű működésének* biztosítására czéloznak,⁴⁾ vagyis az egész *normális*, azaz *rendes költségssomma* mindenkor és föltétlenül *rendes bevételek* (vagyis főleg adók) által⁵⁾ lesz fedezendő;⁶⁾ ellenben *adósságtetés* és kölcsönműveletek mindazon *kiadásokra* nézve lesznek megengedhetők, illetőleg indokoltak, a melyek a normális költségssommát meghaladva, *rendkívüli kiadásokat* képeznek, a melyeknek például egyfelől állami iparvállalatok, státuszgazdasági tőkeberuházásokkal járó reformok, vasutépítkezések, stb. s másfelől s mindenekfelett a *háború*, illetőleg az ez uton támadt *kiadások*.⁷⁻⁹⁾

3-or Oly költségek, melyek *maradandókká* válnak: legczélszerűbben *adófelemelés* útján lesznek fedezendők;⁹⁾ ép így oly *átmenetes* jellegű *kiadások* is, a melyeknek évi összege csekélyebb és jelentéktelen.

4-er Helyeselhető lesz ellenben az adósságtetés oly esetekben, a midőn a kölcsönműveletet szükségessé tevő *rendkívüli viszonyok* (például *háború*, *lázadás*, *nagy elemi rombolások*) miatt nagy tőkék egyes vállalatokban gyümölcstelenül hevernek, másokban pedig igen szükségeltetnek: a midőn tehát egy minden polgárt *egyszórában érintő adó* igazságtalan volna míg a kölcsönművelet által a tőkék *hely-változtatása* segítették elő és gyorsították.

5-ör Oly viszonyok közt, hol a *rögtön* támadt szükséglet *gyors* és *erélyes* módoni fedezést követel: indokolt, az adóknál hasonlíthatatlanul alkalmasb sőt egyedüli mód lesz a kölcsön-fölvétel.

6-or Hadisarcok lefizetése, valutaértéktelenség, vagy gazdasági *hanyatlás* és *visszalépések idejében*: tanácsosabb lesz a szükséglett pénzerőket államértékek elidegenítése, vagy a nemzeti törzsvagyonba való belemenyulás mint adósságtetés útján beszerezni; míg ellenben, *fiatal, emelkedésnek örvendő államban* az adósságtetés lesz inkább helyén mint státuszjóságok eladása vagy direkt belemenyulás a nemzeti tőkébe. Végre

6-or Elsőbbséget érdemel sok esetben a (természetesen hiteli azaz szabadakarattal) kölcsön fölvétele szemben az *adófelemeléssel* vagy általában adókövetéssel, azért,¹⁰⁾ mivel a nemzeti vagyonból az ép rendelkezésre álló, tehát nélkülözhető tőkéket vonja ki; adóműveletek által ellenben (épen úgy mint kényszerített adóelőlegezések s kölcsönök) azért mivel általánosan kötelező s kényszer-intézkedést képeznek,¹¹⁾ oly tőkék is érintetnek, melyeknek a polgárok vállalataiban való megmaradása *szükségesb*, vagy *rögtönös előteremtése* az adózókra felette *sújtó* lehet.¹²⁻¹⁵⁾

⁴⁾ V. ö. Dietzel, Nasse, Umpfenbach és Wagner többször id. dolgozatait.

⁵⁾ Azon kérdésre nézve, melyik módjához a (fentebb a 115-ik §-ban) elsorolt rendkívüli szükségletfedezésnek nyuljon az állam, jól jegyzi meg Hock „Eine allgemeine Regel, welches Mittel zu wählen sei, ist nicht aufzustellen, sondern es muss der Grund, die Art und Grösse der neuentstandenen Bedürfnisse und der vorhandenen Einnahmequellen in jedem einzelnen Falle die Wahl entscheiden.“

⁶⁾ Megjegyeztetik itt egyszer mindenkorra, hogy a jelen §-ban nem lebegő adósság, hanem mindig állósított, s tulajdonképeni államkölcsönök értetnek.

⁴⁾ A jelen pont néhány szóban magában foglalja a nézetünk szerint *helyes magóat* azon új elméleteknek, melyet az államadósságok jelentőségére és jogosultságára nézve 1855-ben a szelleműs Dietzel „System der Staatsanleihen“ ez. dolgozatában (öntudatos visszhatáskép az államadósságokat igenis föltétlenül elvető felfogás ellenében) kifejtett, s azóta némely módosításokkal Umpfenbach, Stein, Laspeyres, Schäffle (a Tüb. Folyóirat 1864-ki köt. 166 sk. 1.) s mások elfogadtak, s legújabbán Wagner A. a Bluntschli-féle Staatslexikon X-ik köt. 1-18-ik lapján, az: Ordnung des oesterr. Staatshaushalts című (1863-ban megjelent) művének „Bevezetésében“, és Rau pénzügytanának általa készített új kiadásában (81. s köv. §-ban) rendszeresen megállapított és formulázott, s melyre általában utalnunk kell. Etes bíráltnak és elemzésnek vetetett alá ez új elmélet ellenben Mangoldt (Bluntschli Staatslex. VI-ik köt. 73 sk. 1.) és Nasse (Tüb. Zeitschrift 1863-ki foly. 1-46. l.) által, a kiknek érvelésére mi is kellő figyelemmel voltunk. — Egyébiránt az államadósságok *helyessége* vagy *helytelensége* körül felmerült ellentételes nézetekkel, s különösen az újabb időben, s ép napjainkban ismét túlsúlyra vergődött azon felfogással szemben, hogy az államadósságszínálás bizonyos esetekben teljesen indokolt sőt szükséges: figyelembe veendő az, hogy tulajdonkép két külön *alapszét* létezik, melyet összetéveszteni nem szabad; jelesül pedig az, hogy míg a státuszadóssági theoria régi iskolájához tartozó Pinto (Traité de la Circulation et du Credit 1771), Voltaire, Schröder (Fürstliche Rentkammer 238 sk. 1.), Mélon (Essai polit. sur le comerce 1734. 6-ik fej.), Ganilh, Struensee (Abhandlungen 1800), Saint Ohamans (Nouvel essai sur la richesse 1824 p. 83 sk.) Büsch, végre Zachariae (Ueber das Schuldenwesen 1830), Weishaupt s még egykét újabb író az államadósságokat *föltétlenül* helyeselve annyira mennek, hogy a státuskötelezvényeket *új tőkéknek* nevezik, s az állam gazdasági erejét s hatalmát adósságai összegén mérlegetik, tehát félszeg túlzásokba merülnek: addig az itt többször említett Dietzel, Laspeyres, Umpfenbach, Stein és Wagner Adolf csak annyiban tekintik indokoltnak és helyeselhetőnek az adósságszínálást, a mennyiben az valami igazi *államszükség* kielégítésére irányul, anagy ethikai államegészségnek biztosítása, vagy az erkölcsi vagy anyagi fejlődés támogatására szolgál. Hogy maga az új felfogás alapítója Dietzel, egyben másban kelleitnél tovább megy, s a régi iskola botlásaitól egészen menten tartani magát nem bírja, irodalomtörténeti állásból nem nehezen megmagyarázható jelenség. — Irodalomtörténeti szempontból megérinthető még az is, hogy Smith Adam (Inquiry V. k. 3 fej.) az államadósságokat kikerülhetlen bajnak tekintti, s azt mondja, hogy egykor valamennyi országokat tönkretendők; Ricardo (Baumstark kiad. 269. l.), Chalmers, St. Mill (V. k. 7-ik fej.), s Say (VIII. k. 12. fej.) szintén nem barátjai az államkölcsönöknek; Sismondi (Principes II. 229 sk. 1.) már elfogulatlanabbul itél; épúgy J. Garnier, Villiaumé (Traité II. 200 sk. lap), Sonnenfels is (Finanz VII. 190 sk. §.) a ki az adósságok és adók közti választás nagy vitakérdését először hangsúlyozza; végre az újabbak közül Jakob, Malthus, Fuldá, Baumstark és Rau járultak a kérdés tisztázásához, míg végre a nagy badeni szakférfiu Nebenius classikus munkájával ez egész feladvány alapos, beható s rendszeres felfogásának és méltánylásának tört. utat. Foglalkoznak egyébiránt az államadósságügy kérdéseivel a nevezetteknek kívül még Montesquieu (Esprit de Lois XXII. 17. 18. fej.), James Stewart (Pol. Economy IV. rész 4-ik k.) Hume (Essayjeiben) Wels (La magia del Credito 1824) St. Léon (Etudes 1825) Gönner (Von Staatsschulden 1825), Den Tex (Staatsgeldleiningen stb.) Baumstark (Staatswissenschaftliche Versuche über Staatskredit 1833) Cantrín (Oekonomie der menschlichen Gesellschaft 1845), Macculloch (The taxation 396 sk. l. Schäffle (Tüb. folyóirat 1864. 161 sk. l. és National-Oekonomie 541 sk. l.) Roscher (Grundriss 132 sk. l.), hazai íróink közül gróf Desseffy, Széchenyi, Weninger, Horn, s a jelen sorok írója (Akadem. székfoglalójában 1867). Igen érdekes ismertetését és bírálatát a Saint Simonistikus iskola nézetének az államadóssággyőről adja Baumstark fentebb id. művének 442-460. l.

⁵⁾ Rendes bevételek alatt értetvén tehát államjóságokból, illetékekből, monopóliumból és adókból befolyó jövedelmek.

⁶⁾ Az adók által fedezett rendes szükséglet annyiban valóban *reproductiv*, a mennyiben önnön maga gazdasági föltételeit mindig újra és újra előhozza. (Wagner és Stein.)

⁷⁾ Az adósságszínálás *jogos* vagy *nem-jogos* volta iránt a fentebbiek szerint *közlelbi fejtegetések* szükségtelenek; az itt megérintett *beruházások* tekintetében pedig

azt mondhatjuk, hogy a mily bizonyos, hogy minden nemzedék maga tartozik a maga (korabeli s a jövőre előnyt nem nyújtó) szükségletei fedezéséről gondoskodni (tehát adók által a megkívántatott összegeket kiteremteni); ép oly kétségtelen, hogy oly adósságok jogosságát az utókor nem támadhatja meg, a melyeknek gyümölcseit ő is élvezi. (L. még *Bluntschli*: Allgemeines Staatsrecht X. könyv 6. feje.) A kölcsönökkel létesített célok és intézmények fontosságáról *Stein*: Fin. W. 668—669. I. *Rau*: Fin. W. 478 a és 479 §. és *Wagner*: Bluntschlinál a X. k. 8—10. l.

⁸⁾ Azon régibb (de ma még *Hock* és *Rau* által is osztott) felfogás ellenében, hogy az államadósságok által a teher lényegileg a jövő nemzedékre hátrítatik, s az élő nemzedék jobban megkíméltetik, mint az adók szaporítása által: legujabban *Soetbeer* (a *Faucher*-féle Vierteljahrschrift III. évf. 2-ik kötetében) s utána *Wagner* (*Rau* m. 82 i. §-ban) valamint *Nasse* (id. ért. 2-ik l.) arra utalnak, hogy bizony mindég csak a jelennek tőkéi (péld. lovai, ágyui, terményei stb.) azok, a melyek a kölcsönök által fölémésztetnek, és így nem a jövő az, a melyre a teher hátrítatik. Nézetünk szerint egyébiránt mind a két felfogás megállhat, a mennyiben a jelen csakugyan a tőkét szolgáltatja, a jövő pedig a kamatfizetés s törlesztés bajait viseli. L. még *Rau*: F. W. 472. §. *Hock*: Oeff. Abg. 278—279. l. és *Garnier*: Traité 217 sk. l.

⁹⁾ V. ö. *Hock*: Oeff. Abg. 277. l.

¹⁰⁾ *Wagner-Rau* id. h. és *Nasse*: Steuern und Staatsschulden cz. értekezését, főleg a 4 sk. 23 sk. és 42—46. l.

¹¹⁾ Azon sokszor hallható állítás egyébiránt, hogy adósságok a nemzet tőkéjéből, — adók ellenben annak jövedelméből vétetnek, nem föltétlenül fogadható el. L. még *Mariska*: P. T. 390 sk. l.

¹²⁾ *Nasse* szerint a legtökélyesb adórendszer se fogja a nemzetgazdaságban nélkülözhető tőkéket úgy kitalálni, mint a hiteli kölcsönművelet; míg *Lafitte* a híres francia pénzügyér ismeretessé vált mondatában „l'impôt prend les capitaux, ou ils ne sont pas, — l'emprunt les prend, ou ils sont; és: l'impôt les prend ou ils contentent 10—13%, l'emprunt lá, ou ils contentent 4—5%“ adott ez elvnek kifejezést.

¹³⁾ A francia újabb írók közül *Villiamé* az államadósságot csak végszükség esetére fogadja el, (N.Pr. II. 200 sk. l.) míg *Garnier* az államadósságok jogosultságát a következő esetekre nézve ismeri el: a) hódító invasió visszatorlása; b) valami nagy nemzeti catastropha enyhítése; c) valami nagy igazságtalanság helyrehozása; d) nagy deficit orvoslása céljából. (L. Traité 290. l.)

¹⁴⁾ Azon nagy nyomatéku kérdéssel, adók vagy adósságok által fedeztessék-e a rendkívüli szükséglet, — szoros összefüggésben áll azon kérdés is: belföldön avagy külföldön vétessék-e fel a kölcsön? — E feladványt mi azonban alantabb, az adósság-ügy elméletének utolsó előtti szakaszában tárgyaljuk.

123. §.

Az állami adósságtetés természetsszerűsége,
— és szükséges korlátai.

Az előbbiekben kifejtettek eredménye az, hogy az államadósság-ügy (főleg polgárosult országokban, hol a hitel kifejlett, a közületi kiadások folyton emelkedő mérvénél fogva rendkívüli szükségletek bizonyos szabályossággal fordulnak elő,¹⁾ s egyáltalában a finanszügy mind szövényesbbé válván gyakran rendkívüli bevételforrások és pénzerők kiteremtésére van utalva) nem valami esetleges s szabálytalan, hanem egyenesen szükséges és természetsszerű jelensége s organikus alkatrésze az államháztartásnak,²⁾ a mely nélkül ez utóbbi feladatainak megfelelni sokszor egyenesen képtelen volna, a mennyiben semmiféle egyéb út és mód nem kínálkozik az illető pénzügyi célok biztosítására, melyet a kölcsön-fölvételnél helyesebbnek vagy tanácslatosabbnak lehetne nevezni.³⁾

A kölcsönfölvétel e természetsszerűsége, sőt sok esetben szükséges voltából azonban legkevésbbé sem foly az, hogy e kétélű fegyver használásában a nemzet kellő óvatosság nélkül járjon el, s könnyelmű adósságcsinálásra vetemedjék;⁴⁾ mert (mint azonnal látni fogjuk) utóvégre minden adósságtetés terheket és tartozásokat szül, melyek felette súlyosan nehezdednek a nemzet vállaira; s mind politikai mind morális és nemzetgazdasági hatásai között sok olyanok vannak, a melyeket kedvezőknek legkevésbbé sem nevezhetni, sőt nem egy esetben az összes állam- és társadalomrend megzavarására vezettek.^{5—6)}

Ezek szerint jólrendezett és solid államháztartás szabályelve az leendő adósságcsinálás által csak rendkívüli szükségleteket fedezni; a kölcsönvett tőkéket lehető leggyümölcsösebben értékesíteni s takarékosan felhasználni; adósságtetés előtt mindég lélekismeretesen mérlegelni, vajjon csakugyan becsesb és fontosb az összeségre nézve azon tőke, melyet az állam biztosítani vagy előhozni akar, annál a tőkénél, a melyet a magángazdaságok hoztak volna elő, hogyha a kölcsön-pénzek ide, és nem az államhoz folytak volna; végre a rendes bevételek felülségeiből az adósságot részletenkint törlesztetni.⁷⁾ A tulajdonképeni határ, vagy korlát pedig, melyen túl szabályszerűleg adósságcsinálásban menni nem lehet: „az állambevételek fokozhatási mérvében,⁸⁾ illetőleg az állam tiszta jövedelmében rejlő képességben az adóssági kamatok rendes és biztos fedezhetésére, lesz mindenha keresendő.“⁹⁾ Mely szabályelvekre annál inkább kell súlyt helyoznunk, mennél ismereteseb dolog az, hogy kormányok és törvényhozások rendszerint sokkal könnyebben szavaznak és határozzák el magukat kölcsönök mint adók által fedezendő új kiadásokra,¹⁰⁾ s másfelől az is köztudomásu tény, hogy oly pénzerők, melyek adósságcsinálás útján jutottak a kormányok rendelkezése alá, mindig könnyebben és pazarabb módon szoktak kiadatni és elköltetni mint adók útján beszerzett tőkék és értékek.^{11—12)}

¹⁾ Mint ezt fentebb tüzetesen kimutattuk.

²⁾ Innen van, (habár nem helyeselhetőleg) hogy a két művelt világrész államai-ban az utóbbi száz év alatt az államadósságok oly nagy mérvben szaporodtak meg, hogy összegeik az ezer és ezer milliókat meghaladják.

³⁾ Azt mondja *Stein*: Die Staatsschuld ist ein organ. Element des Staatslebens, nicht zufällig oder vermeidbar, sondern ein nothwendiger Bestandtheil der höheren Staatswirthschaft. Das Verständniss und die Verwendung der Staatsschuld ist der Höhepunkt der Staatswirthschaft“ stb. (Fin. W. 666. l.)

⁴⁾ Azt mondja e tek. *Rau*, a német nemzetgazdák tiszteletreméltó nestora: „Nichts würde der Bestimmung des Staates mehr widerstreiten, als eine von der Regierung begangene Ungerechtigkeit; darum darf die Finanzwissenschaft nur die mit der Gerechtigkeit vereinbarlichen Arten des Schuldenmachens und der Behandlung des Schuldenwesens für zulässig erklären.“ stb. Míg a mélyenmenő *Nasse* (id. ért. 45—46. l.) formulálni iparkodik azon határt, a meddig adósságtetésben veszély és baj nélkül elmenni csakugyan lehet.

⁵⁾ Mekkora terhet rónak ugyanis az állampolgárookra, mily nagy kamatfizetési tartozások keletkezésére vezetnek; mily nagy mérvben nehezítik új tőkék fölvételét válságos időkben; s mily szánalmas függőségbe helyezik az államot a pénzemberektől, stb. mondja *Hock* találón.

⁶⁾ Gondoljunk csak a Spanyol, Török, Holland, Ausztriai, és Amerikai Uniói viszonyokra.

⁷⁾ L. Schäffle: National-Oekonomie 542—543. l. míg Stein igen találóan arra utal, hogy főcél legyen mindenkor az, hogy az adóssági tőkék olyképp értékesíttessenek, hogy a nép adózási ereje fokozódjék.

⁸⁾ Azt mondja a státusadóssági ügy legnagyobb theoretikusa Nebenius: „Die Anhäufung der Staatsschuld hat, abgesehen von allen anderen Betrachtungen, eine Grenze in dem Masse der Steuern, welche die Verzinsung erfordern.“ (Oeff. Cr. 241. l.) és Stein F. W. 670—671. l. ugyan ilyképen.

⁹⁾ Stein ez elvet kissé nagyon is rideg doctrinarismussal bővebben formulázza, mondván: „Der Staatskredit hat keine andere Grenze als die Zunahme des Staatseinkommens; und zwar so, dass etwa für je fünf der Zunahme des letzteren je hundert für den Staatskredit offen sind. Das Steigen des Staatsschuldbetrages ist nur dann ein wahres Steigen, wenn die Staatseinnahmen auch bei Einführung neuer Steuern gleichbleiben oder abnehmen;“ stb. (id. helyen.)

¹⁰⁾ L. Gildemeisternek: a Pr. Jahrbücher 17-ik kötetében közölt jeles értekezését hadi kölcsönökről; és Nasse: Steuern und Staatsanlehen. 44. l.

¹¹⁾ Azért mondja Hock: „Das ist ein elender Finanzminister, der bei der Abwicklung der Verlegenheiten der Gegenwart dem Grundsatz huldigt: après moi le déluge.“

¹²⁾ A praktikus pénzügyerre nézve még kiváló fontosságu kérdés e helyen az: vajjon lehetséges-e mindenkor kölcsönműveletek; — vagy ha lehetségesek, elérhető-e velök mindenkor biztosan a kitűzött cél; — vagy nem oly súlyosak-e a kölcsönnek föltételei, hogy tanácsosnak látszik mégis más fedezetmódokról gondoskodni. Mely kérdések (mint Wagner bővebben kifejti) azon további feladványra vezetnek, nem kívánatos vagy szükséges-e ily eshetőségekkel szemben államkincs előleges gyűjtése, vagy nagy rendkívüli adók (háborúi adók) rendszerének behozatala. — S mindkét irányban Wagner határozott igennel felel, a következőkre utalván: a) Oly esetekre nézve, melyekben a fent érintett körülmények fenn forognak, s főleg akkor hogyha rögtön, jelesen háborúviselési célokra, nagy összegek kiteremtése mulhatlanul szükséges: államkincstartás igenis indokolt lézen, mert ez által az állam biztonságát fokoztatik, mozgásában szabadabb lesz, a tőkepenzesek zsarolásaitól magát jobban menten tarthatja, stb. Az államkincs tartása ép olyforma költségvetel mint fegyvergyűjtemények, eroditvények, hadihajók, stb. Nem kell attól sem tartani, hogy az államkincs a kormányt a népképvisellettől függetlenebbé teend, a státusháztartás ellenőrzését megnéhezitendi, vagy értelmas háborúk viselésére ösztönzőül szolgálend. Eltekintve attól, hogy e kincsnek nem kell nagyra lennie, hanem csak akkorának, hogy a veszély első idejében az államot szabadabb föllépésében támogassa, s másfelől jelentékeny biztosító-szer is rejlik benne az ellen, hogy az értékpapírok árkeletének rögtönös nagy mérvű csökkenése helyt ne foglaljon. b) A nagyháború-adók rendszerének behozatalára nézve pedig azt mondja Wagner, hogy ez még a háború hosszabb tartamánál lesz igen hatalmas segítség, mely habár egy helyesen repartíalt kényszer-kölcsön jellegével bír is, azon nagy előnnyel jár, hogy egy szabályszerű rendkívüli bevételforrást képez az államra nézve, a kit felment a végtelenig menő adósságszínalástól valamint az egész közigazdaságot megígató papírkibocsátási gazdálkodástól. Föföltétele azonban, hogy előzetesen, a béke idejében szerveztessék, tehát ne akkor hozattassék be, mikor a baj, a háború már kitört. stb. Irodalom történeti tekintetben végre megemlítendő, hogy nagyobb tekintélyek közül (habár más érveléssel) az államkincs-tartás mellett még vannak Hume David (Essays Nr. 8), Genovesi: Econ. Civile II. 77. Jakob I. 731 sk. §. s legújabbban Nasse (id. ért. 35. l.) a nagy tekintélyű Hermann (St. Untersuchungen 2-ik kiad. 228. l.) és 1871-ben az amerikai Unio financia-minisztere valamint a vezető porosz államférfiak; — ellenben nem helyeslik Malchus: I. 81. §. Rau: F. W. 464. §. Umpfenbach: II. 108—109. Dietzel: Staatsanleihen 157. l. Stein: F. W. 475. l. és Bergius: Grunds. 415 sk. l. L. bővebben Wagner-Rau: F. W. 222—233. l. s a mi nézetünket a jelen műnek 26-ik §-ban.

124. §.

Az államadósságok előnyei és hátrányai, szembe állítva egymással.

Az előbbeni szakaszokban mondottak összefoglalására szolgálhat az, hogyha az államadóssági ügy előnyeit és hátrányait közelebbről vesszük szemügyre.)

Igy először is: a mi előnyeit illeti, a következőkre utalhatni: a) Kölcsönfölvétel után az állam nagy célok biztosítására, avagy veszedelem idejében: rendkívüli mértékben válik képes erejét és hatalmát fokozni; a nemzet erőt és tőkéit egy nagy actió kivitelére összpontosítani. — b) Az adósságtévés mindazon esetekben jótékony hatású, a hol egyszerre, s nagyobb mérvben teendő productiv beruházások eszközöltetnek vele; vagy a hol a rendkívüli szükségleteknek adók utján kiteremtése a nemzeti tőketörzset és vállalkozási alapot csorbitaná. c) Hitelműveletek a státus részéről a polgároknak a takarítási ösztönt is ébresztik, a mennyiben a jó és biztos kamatra való kilátás a tőkegyűjtést előmozdítja s sok különben elfogyasztott értéket az enyészettől megóv. — d) Államkölcsönök benn az országban a tőkeár illetőleg a kamatláb tekintetébeni különbségek kiegyenlítésére hatnak, épen úgy a mint a nemzetközi viszonyokban tőkebőségnek örvendő és tőkétet szükségű népeket egymáshoz közelebb hoznak, s így egyfelől nemzetek és nemzetek, másfelől népek és kormányok közt solidaritást és érdekközösséget idéznek elő és tartanak fenn. — e) Az állam adóssági műveleteinek alapján lehetségessé válik alapítványokra, árva- és jótékonyági intézetekre s takarékpénztárakra nézve: tőküket biztosan jövedelmező módon elhelyezni s legegyszerűbb alakban kamatoztatni, míg másfelől a társadalom sok tagja munkás élet után nyugalomba lépve, takarítványait államkötelezvényekbe való fektetés által könnyen és kielégítőleg gyümölcsöztetni válik képessé. — f) Nagy előnye a kölcsönfölvételnek az, hogy míg a jelentékenyebb mérvű adófelemelés rögtönösen beálló rohamos hatásában az egész gazdasági és ipari életet sujtaná: a tehernek (törlesztés stb.) hosszabb időre való felosztását teszi lehetségessé és így természetesen könnyebben viselhetővé is változtatja. — g) Azon ellenvetést illetőleg, hogy a kölcsönök által a kamatláb a nemzeti productió nagy kárára felvereték, a munkabérnek pedig csökkenése idéztetik elő, azt jegyezhetni meg, miszerint (eltekintve az idegen országban fölvett kölcsönöktől, melyekre e kifogás egyáltalában nem alkalmazható) az elsőre a kölcsönök rendszerint csak átmenetesen és a kölcsön realizációja idejében szoktak hatni; a munkabért pedig azért nem érintik annyira, mivel nem vállalkozásokban elhelyezett hanem többnyire csak a szabad s disponibilis tőkétet veszik el a nemzeti vagyontól. — h) Az állami hitelügy igen fontos tényező a tekintetben is, hogy egyfelől sok polgár, mint közhitelező, a fennálló törvény- és társadalmi rend érdekeihez szorosban csatoltatik, a mennyiben minden erőszakos rázkódtatás vagy felforgatási törekvés reájuk nézve felette vérszes eredményűvé válhatnék; másfelől, hogy maga a kormány is, hatalmáért való óvakodásra látja magát utalva,

nehogy tudni illik erőszakoskodás vagy törvénytelenység elkövetése által az általa oly igen szükséglett hitelt és bizalmat kockára tegye.²⁻⁴⁾

¹⁾ V. ö. *Nebenius*: Oeff. Credit 659 sk. I. *Baumstark*: Versuche über Staatskred. 487-557. lap. *Wagner*: Bluntschli Staats-Lexikon-ában közzétett jeles cikkének utolsó szakaszait; *Rau*: F. W. 471 ak. §-okat, *Hock*: Oeff. Abg. 279 sk. I. *Held*: Staat und Gesellschaft cz. nagy műv. (1865) III-ik köt. 818 sk. I.

²⁾ Bővebben *Hock* id. m. 282-283. I. és *Wagner* a ki azt mondja: „Bei der heutigen kosmopolitischen Richtung des Kapitalienverkehrs werden durch das Staatsschuldenwesen die oekonomischen und folgeweise auch die politischen Interessen der Länder aneinander gekettet. Es entsteht somit eine gegenseitige Abhängigkeit der Völker und ihrer Regierungen von einander.“ stb.

³⁾ „Auf dem Boden der durch die Anlehen begründeten materiellen Interessen erwacht ein neues politisches Leben, das ohne viele Phrasen aber ganz verständig jene empfindliche Kritik der Regierungsmassregeln übt, welche durch den Kurszettel sich ausspricht, wenn man, abgesehen von den Schwankungen des Tages, auf seine durchschnittliche Bewegung achtet.“ (*Hock*.)

⁴⁾ *Dietzeln*ek felfogását a kedvező nézeteit a státusadósságokat illetőleg némely itészeti megjegyzésekkel I. *Schäffle* értekezésében a Tüb. folyóirat 1864-dik folyam. 166-175. lap.

125. §.

Folytatás.

Ez előnyök mellett számos, s részben igen nagy hátrányai is tapasztaltak azonban az államadósságoknak; mire az utóbbinak ellenzői határozottan utalnak is; így nevezetesen: a) A könnyű hitelezés rendszerint nagy kísértést foglal magában az államkormányokra nézve, a jelennek a jövőt feláldozni, s a nép vagyoni erejét túlbecsülve, s mértéktelen költelezés által adósságot adósságra halmozni. b) Kölcsönök által, főleg ha benn az országban s magas kamatok által productiv elhelyezésben levő tőkéknek ez utóbbiból való elvonására hatólag vétetnek fel: a mezei gazdaság, a műipar és kereskedelem egyaránt súlyosan érintetnek; a productio és forgalom éltető nedvei egy részétől megfosztatik; s főleg ott, hol a kölcsönvett tőkék (mint fájdalom leggyakrabban szokott történni) improduktiv módon (háborúkban, nagy hadsereg tartásra stb.) használatnak: a nemzetgazdasági élet alapjai támadtatnak meg egyenesen.¹⁾ c) Államadósságok a társadalmi vagyon és birtok aránytalan megosztására is hatnak; amennyiben a gazdagoknak még nagyobb mérvbeni gazdagodását, a szegényeknek pedig még inkább való elszegényedését mozditják elő; nem is említvén, miszerint a folyton szaporodó kamattartozások csak a nép folyton súlyosbódó adóterheltségével fedeztethetnek, s ugyan e kamatok egy többnyire improduktiv, az az pusztán kamatjára adósságból élő osztály kezeibe jutnak. — d) Igen nagy adósság azért is mindég nyomasztó teher egy nemzetet vagy országon, hogy rendkívüli szükség idejében (talán a legfőbb nemzeti és állami javak biztosítására) eszközöbe veendő kölcsönműveleteket megnehezít; az ország hatalmi állását és tekintélyét gyöngíti; gyakran belzavarok és nyugtalanságokra is szolgáltathat okot vagy ürügyet. — e) Az államadóssági ügy volt nemzöje korunk egyik legveszedelmeseb körmötelyének, az ép oly káros mint meddő börse- és papirusleti játéknak; mely annyi

tehetséget s erőt, s különben produktivként szerepelhető embert és tőkét steril gyümölcstelenségre kárhoztat; a társadalom erkölcsi alapjait aláássa; a vagyont mind egyenlőtlenebbé teszi; sőt magát az államot is a játékdüh és a pénzsovár börzespeculansok üzérletének tárgyává aljasítja! — f) Azt, hogy kölcsönfölvétel útján szerzett tőkék rendszerint sokkal gondtalanabban és pazarabb módon szoktak kezeltetni és elköltetni, már más helyütt is kiemeltetett, s itt még az teendő hozzá, miszerint igen sok könnyelműen megkezdett háború valószínűleg elmaradt, sok improduktiv költelekezés, experimentálás soha nem történt volna, hogyha az adósságcsinálás a kormányokra nézve könnyű és akadálytalan nem lett volna. — g) Azoknak irányában végre, a kik az államok fejlődését és erejét adósságaik nagysága szerinti mérik, s azt állítván, hogy a kölcsönvett anyagi tőkék által és helyett a nemzeti haladás, erősödés és jólét biztosítására mennyi szellemi tőke teremtett, mely minden polgárnak előnyére és javára legyen, — az államadósságokat egészen veszélyteleneknek nyilvánítják: meg kell jegyezni, hogy, ha kétségtelen is, miszerint mennél magasban áll valamely közület, annál nagyobbaknak kell lenniök közczélokra irányuló kiadásainak: másfelől az sem tagadható, hogy (a fentebbi kifejtettek szerint) a közhasznú intézmények és investitiók szabály szerint a rendes erőforrások mérveire alkalmazottan esaközlendők; hogy nagyon is sok tőkének a magánvállalkozásból való elvonása esetileg igen félszeg eredményekre vezethet;²⁾ hogy mennél többet létesíthetni a rendes erőforrásokkal s mennél takarékosan szerezhethők meg ama bizonyos szellemi erkölcsi javak, annál jobb és előnyösebb; valamint oda is kell hatni a józan államgazdasági politikának, hogy még a szorosan produktiv beruházások is olyképp vétessenek fogantatva, hogy arányosságban maradván a közület rendes bevételeivel, s erőfejlési alapjaival, igen hosszú ideig tartó államadósságok belőlök ne keletkezzenek.³⁻⁴⁾

¹⁾ V. ö. *Nebenius*: Oeff. Credit 659 s főleg 667 sk. I. *Nasse*: id. értek. a Tüb. folyóiratban a 32-38. I. és *Hock* id. n. 279-284.

²⁾ *St. Mill*, mint ellensége az államadósságoknak azt állítja, hogy a magánosok tőkái és megtakarításai igen biztos elhelyezésre más módon is megtörténhetik, mint államkötvényekbe való fektetés által, tudni illik ha egy nagy országos deposit- és diskonto-bank az egész országban elágazó fiókokkal állítatnék fel s azután átvenné és kellően kamatoztatná az illető pénzeket. L. *Polit. Econ.* V-ik könyv 7. fej. 3. §. és *Villiamé*: *Nouv. Traité d'Écon. Pol.* II 100 sk. és 223-224. I.

³⁾ V. ö. *Nasse*: id. ért. 44-46. I. *Mangoldt*: Bluntschli államszótárában e szó alatt „Kredit“ 76-77. I. és *Schäffle* *Nat.-Oekon.* 542-543. I.

⁴⁾ Hirnevesb politikai írók közül ellenzői az államadósságoknak *Benjamin Constant* (*Polit. Const.* I. 117 sk.) *Guizot*, *Russel*, *Held* stb. L. még *Held*: *Staat u. Gesellschaft* III. köt. 818 sk. I.

126. §.

Eredmények és következtetések.

Az államadóssági ügy elleneinek úgy mint védőinek imént elősorolt érvei egybevetése alapján is ugyanazon eredményre jutunk, a mire fentebb az adósságügy közzgazdasági hatásainak vizsgálatánál jutottunk. Jelesen a) Azon kérdés „helyes vagy helytelen-e az államadósságok fölvétele“ a

praktikus életben mindenkor csak a fennforgó viszonyok, a politikai, közgazdasági stb. állapotok tüzetes fontolóra vétele nyomán lesz eldönthető; s hogy míg (például) az egyik nemzet vagy állam a növekedő adósságok által csak igen kis mérvben terheltetik: egy másik nemzetet vagy államot kisebb teher is lesujthat és meggyöngíthet. — b) Igaztalan, sőt határozottan téves azon felfogás, mely az államadósságokat feltétlenül elveti és kárhóztatja, mert vannak kétségtelenül s pedig számos esetek és körülmények, a midőn (mint fentebb tüzetesen jeleztük) *adósságcsinálás indokolt, előnyös, sőt szükséges is*; valamint az sem tagadható, hogy tulajdonképp a veszély és a baj nem az adósságban, hanem azon *visszás körülményekben* rejlik, a melyek az adósság-csinálást legtöbb esetben kikerülhetetlenné teszik.¹⁾ c) Célzászerűtlen sőt kárhóztatandó lesz azonban az adósságtevés mindazon esetekben, a hol pusztán az élő nemzedék szenvedélye, hiúsága, élvészomja, vagy harcias hajlamai érdekéből történik, s a kölcsönkapott tőkék gondtalanul és könnyelműen fecséreltetnek. — d) Veszélyes és félszeg nézet az, mely az államadósságügy jelentőségét túlozva, azt egyenesen *vagyonszaporító tényezőnek* nyilvánítja, s a hitelműveletek alapján keletkező kötvényeket *új tőkéknek* tekinti, stb. félszeg jelesül azért, mert figyelemmel kívül hagyja, hogy az államkötvények által képviselt tőkék már *előbb* is léteztek, s az állam általi igénybevétel nélkül sok esetben bizonyosan még gyümölcsözőbb hatásúak is lettek volna; valamint azt is, hogy azon gazdasági értékeknek nagy része, melyeket a kormány a kölcsönvett pénzen becsérelt (megszerzett) tényleg elfogyasztott, megsemmisült! Mire, nézve még azt jegyezhetni meg, hogy ha ez utóbb jelzett felfogás helyes volna, az állami adósságcsinálásnak *semmi észszerű határát* se lehetne kitűzni, s azon félszeg következtetésre kellene jutni, hogy azon arányban lenne minden állam boldognak és gazdagnak nevezendő, a melyben adósságai szaporodnának, s ezekkel az általa viselendő terhek határ és mérték nélkül növekednének!

¹⁾ Bővebben mutogatja ezt *Wagner A. Ausztriára* nézve, de egyidejű utalással arra is, hogy egészben véve szerencsése volt ez államnak, hogy legalább adósságok csinálása útján segíthetett némileg magán, s tudta biztosítani egyik másik irányban fejlődését. (Bluntschli X-ik köt. 52—53. l.)

127. §.

Az államadósságügy történelmi, közjogi, politikai és statisztikai tekintetben.

Államadósságokról tulajdonképi értelemben csak azon időtől fogva lehet szó, hogy az *állameszme*, mint olyan, határozott és öntudatos érvényre jutott.¹⁾ Nagyobb mérvbeni státuskölcsön-műveletekkel a 18-ik század eleje óta találkozunk, a midőn különösen azon két roppant horderejű új élv is honosodott meg a művelt népek közjogában, hogy a fejedelmek *magán* birtoka és az általuk kormány ott országok *közvagyon*a két külön s össze nem tartozó dolog; másfelől, hogy a sok tartomány s provincia előbb külön kezelt adósságaik egy szorosban összetartozó egységes állam-

adóssággá alakítandók.²⁾ Ugyan ez időszak lett azután kiindulási pontja azon további mozzanatnak is, hogy az államadóssági ügy a modern államok *igazgatási és kamerális* (pénzügyi) rendszerében önálló szakként kezdett szerepelni, s főleg századunk második tizedének mintegy közepe óta oly jelentős elemévé vált az összes államéletnek és politikai szervezetnek, hogy majdnem minden egyéb érdekek és intézmények felett uralkodó állást nyere el, s befolyást gyakorol közvetve és közvetlenül minden nagy intézkedésre, reformra és törekvésre, melylyel polgárosult népek körében mai napság találkozunk.

Szorosan *jogilag* véve, az államadósság mai felfogás szerint, az egész országot mint státusterületet terhelő tekintetik, s helyesen. Minek következtében az újabb *nemzetközi jog* egyik *elvévé* vált az, hogy az adósság, az által, ki nemzetközjogi czimen az országos főhatalom birtoklója lesz, (p. o. hódítás útján) *elismerendő*.³⁾ Valamint másfelől az is kétségtelen, hogy valamint *egyeseknél*, úgy és még nagyobb mértékben *nemzeteknél* az egyszer érvényesen megkötött szerződés útján fölvetett adósság forradalom, alkotmánymegváltoztatás, vagy egyéb válságok által meg nem semmisül, hanem a *népen és országon* marad (tehát nem repudiálható) mindaddig míg a jogos hitelezők ki nem elégítették.⁴⁾ *Jogalapja* ennek, valamint egyáltalában minden államadóssági műveletnek, mely a *jövő nemzedékeket* a jelen bajai és terheiben való részesedésre kényszeríti, az lévén, hogy a státusképző társadalom egy nagy szervecs *egész*, melynek összefüggő létele tartama és fennállása vagyon, s melynek alapján a nemzet mindonha élő tagjai minden jövendőbeliakkal egy közös erkölcsi és physikai kapocs által *solidaris* viszonylatba hozatnak, az *állam*, mint olyan, az egyesek támadása és enyészése, valamint a nemzedékek jövése és menése mellett mindig *egy és ugyanaz* marad, és a jövendő államnak, mindenkor csak a jelenvaló állam lehet tulajdonképi képviselője (s mandatáriusa).⁵⁾

Alkotmányos politikai szempontból nagy nyomatékú momentum az, hogy a nemzet törvényes képviselete által az állami adósságügyre határozó befolyást gyakoroljon. Míg ugyanis *abszolút kormányok* sem az ügyvitel pontossága és soliditása, sem a felfogás és kezelés folytonossága s szabályossága iránt kellő biztosítékot nem nyújtanak: *alkotmányos álladalomban* ép az anyagi érdekek tekintetében is nagyobb lélekismeretesség, *continuitás* és állandóság az elvekben és a kivitelben található; nem is érintve, miszerint szabadelvű alkotmány az államhitelezőnek a privat-jog ótalma helyett a *nyilvánjogit*, az egyéni biztosság helyett a közületit nyújtja, s módokat s eszközöket is foglal magában arra, hogy az ügy kezelése *igazgatása és ellenőrzete* a becsületességnek és a hitelezők minden jogos érdekeinek megfelelőleg történjék.⁶⁾

A mi az egyes államok jelen adósságügyi állását statisztikai szempontból illeti,⁷⁾ legújabb egybeállítások nyomán a két művelt világrész státusainak adóssága összesen 27—28 ezer millió tallért, vagyis 42 ezer millió forintot teszen, a mely óriási sommából *Franciaországra* 9000, *Angliára* 8000, az *Amerikai Egyesült Államokra* 5500, *Olaszországra* 3900, az *Oroszbirodalomra* 3600, *Ausztriára* és *Magyarországra* 3300, *Spanyolországra* 2800, *Németországra* 1500, *Belgiumra* 280, *Törökországra* közel 1000, *Hollandiára* 8—9 száz, *Portugaliára* 600, *Svéd-Norvégiára* 90,

Dániára 150, s a kis Svajcra 12 millió forint esik. — Ezen abszolút számadatok azonban elégtelenek arra, hogy az egyes államok valódi terheltetésének teljes képét szerezzék, s azért szükséges leszzen még azt is figyelembe vennünk, mekkora az egyes országok által évenként viselendő kamat-teher, s jelesen azt is vizsgálni, mily százaléktételei (Prozentsätze) vétetnek évenként igénybe az államadósság által a bruttó-kiadásoknak, azután a nettó-bevételeknek, és az általános adójövedelemnek.⁶⁾ S így szemlélve az egyes államokat b. Csörnig (Wagner által is alapul vett) számításai szerint (az 1860-iki állapotot véve kiindulásul) a következő eredményekre jutunk:

Az államadósság igénybe vesz százalékot:

a) a bruttó-kiad.-ból. b) a nettó-bevét.-ből. c) az adójöv.-ből.

1. Poroszhonban	10 $\frac{1}{2}$ %	16 %	0
2. Spanyolhon	17 $\frac{1}{2}$ „	24 „	0
3. Bajorhon	18 „	27 $\frac{1}{2}$ „	0
4. Frankhon	23 „	26 $\frac{4}{5}$ „	16
5. Belgium	24 „	28 „	12
6. Ausztria	31 „	49 „	46
7. Holland	35 „	38 „	8
8. Portugalia	36 „	46 $\frac{1}{5}$ „	45
9. Angliában	36 „	39 „	37

míg a népesség-szám tekintetében a fejenkénti terheltetés aránya imigy áll:

Az összes (42000 millió forintra) fölvelt adósságból átlagosan a két művelt világrészen minden lakosra esik körülbelül 120 frint; míg Angliában 258, Frankhonban 250, Hollandiában 230, Spanyolországban 170, Portugalliában 148, Italiában 150, Ausztriában 92, Daniában és Törökországban 75, az amerikai Unióban 126, Oroszországban 54, a Német álladalmokban 40, végre a Svajczi köztársaságban 5 frt. számítható.

¹⁾ V. ö. Wagner cikkét Bluntschli Staatslex. X. köt. 50 sk. l.

²⁾ Fennmaradván egyébiránt itt ott külön tartományi adósságok is. Ép így vannak több államban bizonyos special célú és alapú adósságok, s melyek a többiektől elválva kezeltetnek, ilyen p. o. Ausztriában és Magyarországon az 1848 óta fennálló földtehermentesítési adósság.

³⁾ Államterületek megosztásánál is arra fordítatik figyelem, hogy az adósságok méltányosan repartíttassanak. — Hogy egyébiránt a gyakorlat ezen elveket és postulatumokat nem mindenütt respektálta és respektálja, említeni szükségtelen. V. ö. Wagner id. cz. 50—51. l.

⁴⁾ Az Északamerikai Unió legújabb viszonyai e tekintetben felette tanulságosak.

⁵⁾ V. ö. Garnier: Traité des fin. Chap. XVI. p. 217 sk. és Hock: Oeff. Abg. 279. l.

⁶⁾ Igen szépen Hock: id. m. 295—296. l.

⁷⁾ Erre nézve Kolb: Vergleichende Statistik cz. jeles művének legújabb (1871.) kiadására (pag. 354 sk. l.) azután Wagner id. értekezésére, és Csörnig: Das oest. Budget (1862. II. köt.) cz. nagy munkájára utalunk.

⁸⁾ Ezt bővebben indokolja Wagner id. ért. 54—57. l. Helyesen utalva arra, hogy az adósságok névbeli tőkájének (Nominalkapital) figyelembevétele azért is elégtelen, mert sok adósság vissza nem fizetendő járadékadósság; sok adósság a pari-n alól vétett fel stb.

MÁSODIK FEJEZET.

AZ ÁLLAMADÓSSÁGOK EGYES NEMEI ÉS ALAKZATAI KÜLÖNÖSEN.

128. §.

Bevezető észrevételek.

Az eddigiekben kifejtettek után: az államadósság különböző nemei és alakzatai, valamint azon föltételek és módozatok is, a melyek alatt kölcsönműveletek eszközöltetnek, veendőik közelebbről szemügyre. E meglehetősen szövevényes feladat legsükekerben ugy oldható meg, hogyha az idevágó, s részben egymást kölcsönösen föltételező tanok akként csoportosittatnak, hogy az államadósságok két fő-osztályát, a kényszer és a hitel-adósságokat, továbbá a lebegő és az állósított adósságokat megkülönböztetve, először is: a kényszer-adósságok egyes formáit és módjait, másodsor a lebegő adósságot, s e kettő alapján a papírpénzjegyi műveleteket, harmadszor az állósított adósságot vesszük vizsgálat alá; és pedig az utóbbinál tüzetesen nyomozva: 1-ör A visszafizetendő (vagy kötelezvényi) és a visszafizetendő (vagy járadéki) adósságok lényegét természetét, föltételeit és hatásait. 2-ör A kölcsönfölvétel tulajdonképeni formáit, a kényszer-kölcsönt, a börze-kölcsönt, a nemzeti kölcsönt és a sorsjátéki kölcsönt. — Ezek kifejtése után végre áttérünk a kölcsönfölvétel és adósság-csinálás ugynevezett föltételeinek, és pedig előbb a kamatlatnak (Verzinsung) és a kamatoztatási módozatoknak, azután a törlesztésnek (Tilgung), s az evvel kapcsolatos vitakérdéseknek elemzésére; a befejezést azon egyéb, kisebb nyomatékú momentumok képezvén, melyek az államadóssági műveletek sükeker és célirányos keresztülvételére, valamint a köz-adósságügy igazgatására általában vonatkoznak.

129. §.

A) A kényszeradósság főbb formái; jelesen adóelőlegeztetés, fizetésfelfüggesztés, letét- és biztosítékpenzi adósság.

A szoros tanszerüség szempontból kényszer-adósságokról (illetőleg kölcsönökről) a státushitel elméletében szó nem lehet, a mennyiben hitel-művelet lényegileg szabadakaratú szolgáltatást (javak, értékek stb. tektb.)

föltételez, s habár a két adósságnem közt bizonyos hasonlatosság létezik s az egyszer fölvetett *kényszerkölcsön* az állam adósságának alkatrészévé válik is: az utóbbi lényegileg mégis úgy jelenkezik mint egy *külön adó-nem* (birtokadó) részben mint *sarcs*, a melyről tehát inkább az adó-elméletben lenne helyén szólni.²⁾

A kényszerkölcsönök sorába a következők tartoznak.³⁾

a) *Adóelőlegeztetés* (Steueranticipation); midőn t. i. a polgárok adóbeli tartozásait bizonyos idősakra nézve *előre* leróni köteleztetnek. Ez azonban már annál fogva sem helyeselhető, hogy sok adókötelest adósságcsinálásra vagy törzsvagyonának megtámadására kényszeríti; tehát az iparosságot és forgalmat bénítja. Azon körülmény, hogy az előlegezett összeg kamatainak levonása a polgároknak megengedtetik, az előlegezés súlyos voltát csak csekély mértékben enyhíti.

b) *Folyó fizetések felfüggesztése*. Ez által a kormány iránti bizalom módfelett megingattatik, s a társadalom igen érezhetőleg sújtatik, a mennyiben az államhatalom ily eljárással *szószegővé* leszen; a finantz-állapotok legnagyobb zavarát árulja el; s még az egész igazgatási szervezet megakadására, jogsértésekre törvénytelenésekre stb.-re is szolgáltat alkalmat; magától értetődő, hogy sok polgár, ki anyagilag az államtól függ, ily intézkedések folytán vég inségre is juttatik. Néha ily esetekben *kamatosó kincstárjegyek* szolgáltatnak ki az illetőknek, a mi azonban csak igen kis mértékben enyhítheti a bajt, a mennyiben az ilyféle rendszabályok hozatalával járó válságos időkben ama kincstárjegyek csak nehezen s csak veszteséggel valósíthatók meg, másfelől az érdeklettek gyakran a fizetésre rögtön szorulnak s kész pénz hiányában igen nyomasztó helyzetbe juthatnak.

c) *Letéti és biztosítékpénzi adósság*. Ez akként létesül, hogy a kormány közpénzeket kezelő hivatalnokoktól, államjavak, államgyárak bérleltől, vasutengedélyesektől stb. óvadékkul letett pénzeket használja;⁴⁾ másfelől takarékpénztárak betételi összegeinek, bírói tárgyalás alatt lévő peres sommáknak, árvák és távollévők vagyonának *státuspapirokba-fektetését* rendeli el, s ily uton is segít magán nagyobb szükségei fedezésénél. Az óvadéki pénzek letételének követelése ellen, ha különben a kezelés tiszta és az illetők érdekeit szem előtt tartó,⁵⁾ kifogás nem igen tételhetik; az *utóbbi* eljárás azonban már nem helyeselhető, mert ily értékeknek állampapirokba való fektetése által sok tőke gyümölcsözőbb elhelyezéstől elvonatik, sőt az érdeklettek (árvák, távollévők stb.) annyiban könnyen károsodhatnak is, a mennyiben a megvásárolt papirok árkelete időközben megcsökkenhetik s tulajdonosaik azokat a vételáron alól elidegeníteni kényszerülnek.⁶⁾

d) *Bankok s pénzügyintézetek készleteinek elhordása*, vagy állampapirok-kali kicserélése. Ez is határozottan roszalandó eljárás, mert az illető intézeteket feladatuk teljesítésében egyenesen gátolja, s így közvetve az összes forgalom, ipar és termelés sújtatik általa. Különösen veszélyessé válhatik pedig e rendszabály *jegykiadó bankoknál*, a mennyiben ezek hitele végkép megingattatik, jegyeinek a bankjegypénztárhoz való rögtönös visszafolyása idéztetik elő, a midőn azután az intézet vagy fizetésképtelenné lesz s liquidálni kényszerül, vagy az őt ily súlyos helyzetbe hozott kor-

mánytól *ellenszolgálatot* veend igénybe, a mely a papirjegyeknek (a beváltás felfüggesztését nyújtó) *kényszerfolyammal* való felruházásában álland, a minek szomorú hatásairól a bankügy elméletében már volt szó. (L. a követk. §-kat.)

¹⁾ Melyek fogalmát fentebb felállítottuk.

²⁾ Jól mondja *Hock*, hogy bármily enyhén vitessék is keresztül a kényszerkölcsön, az egyetlen előnyt, a mely a kölcsönvételt az adók irányában kitünteti, t. i. a szabad akaratuságot és a tőkéknek megbagyását a nekik előnyös elhelyezésben — teljesen megsemmisíti.

³⁾ V. ö. *Nebenius*: Oeff. Credit 318 sk. l. *Rau*: F. W. 485 sk. §. *Stein*: Fin. W. 699 sk. l. *Umpfenbach*: Lehrb. II. 113 sk. l. és *Hock*: Oeff. Abg. 289 sk. l.

⁴⁾ Legtöbb esetben *kamatfizetés* biztosításával.

⁵⁾ Illetőleg nem felette súlyos mérvű a meghatározott összegek nagysága. L. még *Stein*: 637 sk. l. a deposit-adósság tüzetesb elemzésével.

⁶⁾ Ha az óvadéki pénzek *állampapirokban* tételnek le, akkor ez utóbbiak az illető letevőktől megvásárlandók, tehát az államadósság nem növekszik.

130. §.

Folytatás. — A formaszzerű kényszerkölcsönök.

e) *Formaszzerű* (vagy direkt) *kényszerkölcsönök*.¹⁾ Ezek abban állanak, hogy a státus a polgárokra²⁾ eddigi adójuk, vagy fölvetett vagyonuk vagy jövedelmök mérve szerint meghatározott összeget (többnyire kamat ígérete s kötvény kiszolgáltatása mellett) kivet és egyszerre vagy részletenként behajt. A formaszzerű kényszerkölcsön igen sokban hasonlít az egyenes adóhoz (kivévé, hogy kamatoz s esetileg kifizetetik) s azért elvileg ép oly igazolt mint magas adók, ha az *állam szüksége* azt követeli.³⁾ Pillanatilag lényeges könnyebbséget is szerez, de másfelől oly sok viaszás következései vannak, hogy csak azon esetben a midőn egyéb hitelforrások kikapadtak s elviselhető föltételekre kölcsön már egyáltalában nem nyeretetik, lesz tanácsos e kölcsönmódhoz folyamodni, s ekkor is (mint magától értetődik) úgy kell a kivetésben eljárni, hogy a vagyontalanok, és az értelmi keresetet üző osztályok kevésbé érintetvén, a teher a gazdagokra nehezedjék, s a kivetés módja és mérvei megállapítása helyes alapokon történjék.⁴⁾ Mindez annál szükségesebb lévén, mivel a formaszzerű kényszerkölcsönök ellen teljes joggal hozatik fel, hogy: a) nem sújtván a polgárokat vagyonukkal arányban, a legigazságtalanabb adók egy nemét képezik; b) végképeni hitelhiányra mutatván, az államkormány és pénzügy iránt legnagyobb bizalmatlanságot keltik; c) egyeseket kik tőkekészlettel nem rendelkeznek, más tőkésektől súlyos föltételek melletti kölcsönvételére kényszerítik, s így még a kamatlábot is felverik;⁵⁾ d) a tőkét a termeléstől és forgalomtól elvonván az összes gazdasági életet és fejlődést lankasztják; a gazdagoknak az országból távozására is vezethetnek; f) az állampapirok árkeletét lenyomják;⁶⁾ végül g) a mellett, hogy hosszabb időre elégtelen az általuk hozott segély, — még a kilátást jövőbeni szabadakaratú kölcsönzésekre is csökkentik. g) A kényszerkölcsönök egyik alakzatát képezik az ugynevezett „*hasafui kölcsönök*“ (patriotische Anleihen),

melyek országos catastrophák, függetlenségi harcok, vagy nagy finánczműveletek keresztülvitele tekintetéből történvén, nem egyenes és közvetlen kényszerítéssel rendeltetnek el, hanem azon erkölcsi kényszerrel járnak,⁷⁾ hogy az, a ki a köröztetett aláírási íveken nevét föl nem jegyzi, a *rossz hazafi, a rossz érzelmű polgár* hírébe jut, s az innen eredő különemű kellemetlenségeknek teszi ki magát.

f) *As állósítás*- (Consolidatio), és az ugynevezett *arrozirozás* szinten egyik formája a kényszerkölcsönöknek; a consolidatio az lévén, hogy valami lebegő (tehát rövid idő alatt visszafizetendő) vagy papirpénzbeli adósság: *állósítottá* illetőleg vissza nem fizetendővé alakittatik által;⁸⁾ az arrozirozás pedig abban állván, hogy az állam hitelezői különféle rendszabályok (p. o. tőkében vagy kamatbani megrövidítés kilátásba-helyzése) által arra bíratnak, hogy adott kölcsönüket újabb ráfizetésekkel növeljék.⁹⁾ Oly intézkedések, melyeket a velők járó visszasságok, érdeksorbitás stb.-nél fogva helyeselni szintén nem lehet.

Mindezen módjai és alakzatai a kényszerkölcsönöknek azért sorolándók elő a tudományban, mert itt ott még akadnak *föltétlen pártolók* is; s mivel másfelől az összes újabbkori európai pénzügy fejlődésében főleg pedig a finánczavarok classikus országaiiban Ausztriában, Frankonban, Oroszországban és Italiában, mind e kölcsönformák széles mérvű alkalmazásra találtak, sőt egyik másik forma még ma is fellelhető!

¹⁾ V. ö. *Umpfenbach*: Lehrb. II. 113-116. I. *Stein*: F. W. 699. I. *Hock*: Oeff. Abg. 289. I.

²⁾ Magától értetődvén, csak *belföldiekre*, mert *idegeneket* ily módon kölcsönzésre szorítani nem lehet.

³⁾ *L. Wagner*: a Bluntschliféle Államszótár id. köt. 36. I.

⁴⁾ Ez utóbbiról különösen *Umpfenbach* (id. h.) tekintettel a rossz hatásokra is, míg *Wagner* azt jegyzi meg, hogy ugy veendő fogamatba e kölcsön mint valami nagy *hadiadó*.

⁵⁾ „Die Zwangsanleihe wird deshalb (mond Stein) zu einer Ausbeutung derer, die kein flüssiges Kapital haben, durch diejenigen, welche ein solches benötigen; und darin liegt auch ihre sehr grosse Gefahr.“

⁶⁾ Nagy könnyebbség, sőt az adósság jellege iránt bizalmat keltő körülmény az, hogyha a polgároknak ily kötvények azelvényeivel adóleróvás engedtetetik meg.

⁷⁾ Miért ezeket *Wagner* legújában „*Moralische Zwangsanleihen*“ névvel illette. Mindnyájunk fájdalmas emlékezetében van az e tekintetben remek példaként szolgálható 1854-ki ugynevezett „nemzeti kölcsön.“

⁸⁾ Természetesen ugy, hogy a hitelezők beleegyezése nem kéri ki. Erről alantabb még szólunk. A legnagyobb consolidatiót 1848-ban a francia köztársaság vitte keresztül, állósított adóssággá változtatván az összes kincstárjegyi (I. ezt a következő §§-ban) külségi, stb. kölcsönökben rejlő lebegő adósságot. *L. Hock* id. m. 291. I.

⁹⁾ Leggazdagabb e nemű példákban Ausztria: 1798-1811-ig foganatosított finánczműveleteivel.

131. §

B) Papirpénz kibocsátásával járó adósságtevés.

Az állam rendkívüli szükségletei fedezésére vagy egyáltalában rendszeres bevételforrásainak elégtelensége esetében: *papirpénzjegyek* kibocsátásához is szokott folyamodni,¹⁾ a mi háromféle, lényegileg különböző módon

történhetik; ugymint vagy *kincstárjegyek* (s egyszerű hitellevelek) forgalomba hozatala; vagy kényszerfolyammal bíró *állampapirpénzjegyek* kibocsátása²⁾ által; vagy végre olyképp, hogy egy fennálló jegy-bankot (mint nagy, központi pénzügyintézetet) értékalapjánál s szabályszerű üzletköre terjedelménél sokkal nagyobb mérvű *jegykiadásra* készíti, s e jegyek egy részét kölcsönkép átvévén, a banknak érette egyszerű státuskötvényt kézbesít. — E műveletek elcséje, vagyis a kincstárjegyek forgalomba hozása egy nemét és pedig a legfontosbikát s legszokottabbját képezi a *lebegő adósságnak* (I. a köv. §-okat) nem különben a *szabadakarátúnak* is; a második vagyis kényszerfolyamú és kamattalan állampapirpénz kibocsátása³⁾ egy neme a *kényszerkölcsönöknek*,⁴⁾ s ha a jegyek be nem válthatók s ismételt kiadás útján mindég a forgalomba vissza kerülnek még az állósított adósságnak is; végre az utolsó vagy az ugynev. bankjegyadósság azon természettel bír, hogy *kamatkozó* adósság, a mennyiben a bank, mely a jegyeket az államnak kiszolgáltatta az utóbbtól kamatokat kap, továbbá *lebegő adósság*, a mennyiben az állam a kölcsönnek nem hosszú idő múlva való visszafizetését megígéri; végre szabadakarátú adósság a mennyiben a bankot a kölcsönműveletre nem szorítja. — Ezeket szem előtt tartva szükségtelen is említeni, hogy a jelen szakaszban, mely még a kényszerkölcsönök elemzésével foglalkozik, tulajdonkép csak az állampapirpénz kibocsátásában rejlő adósságművelet vétethetik közelebbről figyelembe, a papirjegyi adósság érintett másik vagy kincstárjegyi alakzatáról ellenben csak a következő §-ban szólhatunk. — Ugyanis

a) *Állampapirpénz kibocsátása*. Az állam által többnyire kényszerfolyammal s kamattalanul forgásba hozott papirpénzjegyek azon adósság-fölvételi módot képezik, hogy a státus hitelforgalmú bankjegyekben vagy készpénzbani fizetés helyett saját hitelére, maga által elő állított jegyekkel eszközli pénztárainál a fizetéseket, a (rendszerint) be nem váltható jegyeknek értékét pedig az által iparkodik biztosítani, hogy névértékben való elfogadásukat adófizetés s egyéb tartozások leróvásánál, megígéri és teszi is.⁵⁾ — Ez a némelyek által ugynevezett *tiszta papirpénzadósság* (*Reine Papiergeldschuld*), melynek alapján az állam *egyenes* adóssává leszen az összes jegybirtokló polgárságnak, míg a bankjegyadósságnál csak közvetetten az, s egyenesen a banknak adósa, a mely bank neki a maga jegyeiben kölcsönt adott.

A *tiszta papirpénz-adósság* a közhiteli műveletek közt az államra nézve (technikailag és alaki tekintetben) legkényelmesb, legolcsóbb és legegyszerűbb, a miért is igen nagy elterjedésnek örvend s kedvencz adósságtévési nem a pénzügyérek előtt. Egyrészt jelesül azért, mivel *kamatlan, fedezetet* nem szükségű, s bankok meg pénzemberek drága közvetítését mellőzhetővé tevő adósság; másrészt azért, mivel az államkormány szabadon határozhat ennél a felett, *mekkora összeget* bocsásson ki, tehát kezei nincsenek megkötve. — Nemzetgazdasági s fensőbb pénzügyi szempontból azonban ez adóssági nemet csak nagy tartózkodással helyeselhetni, névszerint visszás következményei és hatásaira való tekintetből. Így jelesül, habár kétségtelen is, hogy *illő korlátok* közt megmaradó jegykibocsátás, a mely tudni illik a forgásban levő nemes-érezcczel és a polgárok adófizetési szükségletével arányban van,⁶⁾ főleg békés időkben, veszély nélküli leendő: felette szomorú következményei vannak azonban akkor, hogyha, könnyelmű kormá-

nyi ügyvitel vagy az államot ért veszedelem folytán folyton növekedő mennyiségben hozatnak a papírgjegyek forgalomba,⁷⁾ mert ilyenkor megcsökkenvén, sőt néha egészen el is enyészvén az utóbbiak értéke, sok polgár, család, iparos, a kiknek kezeiben az értéktelen jegyek megmaradnak, tönkre megy; a productió és forgalom súlyos válságba sodortatik; egyesek, régi jó pénzben fölvetett adóssági tartozásaik leróvása által hitelezőik károsításával igazságtalan nyereségben részesülnek; a társadalmi hitel és az állam iránti bizalmat és bizalom megingattatik, a javak áraiban a legkárosabb hullámzás áll be; — az állam értékvesztett pénzben szedett jövedelmei folyton veasztván, a deficitök tömkelegébe keveredik;⁸⁾ szóval az összes gazdasági és politikai élet a legsúlyosabb rázkódtatásnak válik martalékává! — Csak tartós s államférfiai belátás s szilárdság, valamint óvakodás azon rövidlátó önámítástól, hogy nagy összegek kár nélkül hozathatnak forgásba, csak rejtve történjék, s hogy a valuta-ingadozás elkerülhető: fog biztosíték lenni az e kölcsönemmel gyakorolható visszaélés ellen, a mely utóbbira nézve még a legújabb finantzörténet is oly sok és szomorú illusztrációt szolgáltat.

Nem lesz veszélyes a papírpénzkibocsátás ott, a hol az állam a kibocsátott jegyeket nemcsak adófizetésben elfogadja, hanem érczel bevéltető jelleggel is látja el (Convertibilissé teszi),¹⁰⁾ mely esetben az *nem-tulajdonképeni* állampapírpénznek¹²⁾ nevezetik; s érczel egyen-értékben (al pari) fog állani, és pedig azért, mert itt a benemváltató (inconvertibilis) papírpénzjegyeknek tulajdonított névértéki kényszerfolyam (Zwangskurs) s értékmérői jelleg hiányzik; csak hogy meg ilyenmő papírpénzzel az állam szükségparancsolt adósság-tevési célját nem igen éri el, a mennyiben bizonyos és pedig meglehetősen szűk határon túl ily papír szaporítása lehetetlen.¹³⁾

b) Ugyanazon káros hatásai mint a kényszerfolyamú stb. állampapírpénznek vannak oly *magán-papírpénznek* (illetőleg bankjegyek) is, a melyet az állam saját céljaira felhasználva, eredeti (bevéltető) jellegéből kivetkezni enged, kényszerfolyammal ruház föl, s nagyobb mennyiségben saját szükségleteire az illető szabadalmas banktól magának bankjegy-adóssági alapon kiszolgált (lásd fentebb). Itt ugyanis a banknak a közönség irányában adóssága az államadóssággal összeforrván,¹⁴⁾ *bankhitel és államhitel* azonossá válik, s a pénzjegyek értéke nem függvén többé a fundációtól, hanem a státus hitelétől, bizonyos természetellenes viszony áll be, a melynél fogva az eredetileg talán legsolidabb bank, független államintézetté s állam-ügynökké lesz, s kényszerfolyamú s be nem váltható papírgjegyeinek mennyisége folytonos szaporodtával az egész forgalom és ipari élet ingadozásba hozatik. A miért multhatlanul szükséges mindenkor *törvényileg megállapítani* azt, mennyire mehesse az állam a bankhitel ily módon felhasználásában, s mily biztosítékok mellett vehesse ama hitelt igénybe; nem vonván kétségbe, hogy az állam, sokat tohet a bank jegyei értékének biztosítására az által, hogyha ezeket adó fejébeni fizetéseknel vagy egyéb tartozások leróvásnál elfogadja, s ily módon a hiányzó fedezetet némileg pótolni igyekszik.

A papírpénzi adósság törlesztése illetőleg az e nemű gazdálkodási rendszer mellőzése mindezek szerint minden jólszervezett államháztartás

egyik elsőrendű feladatát képezvén, ezt tudományunk kimerítőbben tárgyalni van hivatva; — erről azonban alantabb.

¹⁾ Ez egész §-ra nézve V. ö. *Jakob* 753 sk. §. *Malchus*: Handb. 406 sk. I. *Nebe-nius*: Oeff. Credit 322 sk. I. *Raw*: Fin. Wiss. 487—489. §. *Stein*: F. W. 645—660. és 699—700. I. *Ad. Wagner*: Bluntschli Staats-Lexikon VII-ik köt. 647 sk. 662 sk. lap. *Hock*: Oeff. Abg. 343 sk. I.

²⁾ Egyébiránt nem minden állampapírpénz kényszerfolyamú (péld. a Porosz s Hollandi); azonban nagyobb mérvű adósságműveleti célokra rendszerint a kényszerfolyamú használtatik.

³⁾ Legalább többnyire kamatlan, a miért azután ez adósságot rendszerint nem-kamatozónak is szokták nevezni. *Stein* id. m. 664. I.

⁴⁾ A mit *Stein* (700. I.) kétségbe von.

⁵⁾ Ez által lesz tulajdonképeni „pénztár-jegygyé” (*Kassenschein*), mit azonban nem szabad összetéveszteni a mi magyar pénztárjegyeinkkel, melyek tulajdonképeni kamatozó kincstárutalványok. (L. alantabb.)

⁶⁾ Például: ha a papírpénzjegy az évi állambevételek $\frac{1}{4}$ -jét túl nem haladja, tehát oly csekély mennyiségű, hogy kétségtelen a lehetőség azt visszavonni s kamatozó kölcsönrel helyettesíteni. L. *Raw* 489. §. és *Hock* id. m. 345. I.

⁷⁾ Böven és szelleműsán szól erről *Wagner* fent idézett cikkében a 673—676. I.

⁸⁾ „Dem akuten Deficit entsprungen, wird das Papiergeld Quelle des chronischen Deficits“ stb. mond taláiban *Wagner*; és hozzát teszi: „Ein Staat in Finanznöthen wird immer einen hohen Zinsfuß und niedrige Kurse seiner Schuldverschreibungen haben,“ és végre: „Die Papiergeldausgabe ist die denkbar ungerechteste Steuer, welche es gibt, weil sie von der Richtschnur, jeden Staatsbürger nach seinem Einkommen zu treffen, am weitesten abweicht.“ L. még *Hock* fejtegetéseit műv. 332 sk. I.

⁹⁾ L. még *Hock* id. m. 347. I. Jól mondja *Raw*, hogy a rossz következtések oly mélymenők, hogy még a baj orvoslása megindítása után is hosszú ideig tart, míg az általa ütött sebek behegednek. L. művének 488. §-ját.

¹⁰⁾ Valamint oly kis-mennyiségű papírpénz sem, a mely meghatározott (rövid) időre, bizonyos jövedelmek anticipációjaként adatik ki, s azután rögtön visszavonatik.

¹¹⁾ L. még *Hock* id. m. 344—345. I. és *Schäffle* National-Oekon. (1867) 162. I.

¹²⁾ Uneigentliches Staatspapiergeld.

¹³⁾ L. *Wagner*: Bluntschli VII-ik köt. 653 sk. I.

¹⁴⁾ L. *Hock*: Oeff. Abg. 336. I.

¹⁵⁾ A bankjegyek az állam minden pénztárainál fizetésképen elfogadtatnak; stb. s így tulajdonképen a köztöti határvonal elmosódván, lehetlenné válik meghatározni, melyik bankjegy állami, s melyik bank-hitelen alapuló.

¹⁶⁾ Az angol, francia, porosz és osztrák bankjegyek és papírpénzjegyek jellegéről l. *Stein* id. m. 658—660. I.

132. §.

Folytatás. — Jelesül kincstárjegyek és pénztárutalványok kibocsátása, mint egyik alakzata a hiteladósságok, és a lebegő adósságoknak.

A szabadakarató vagy hiteladósság nem különben a lebegő adósságnak is fogalma-, jellege- és természetére fentebb (a 120-ik §-ban) már történnvén utalás, itt csak a következők veendőek még figyelembe. — Lebegő adósságoknál mind a hitelező mind az adós szabad felmondási joggal (*Kündigung-Recht*) bir, mely szerint a szerződésileg megállapított, többnyire rövid határidő alatt a kölcsönadó a tőkének *al pari* való visszafizetését az államtól követelheti; másfelől meg ez utóbbi is a tőkét vissza-

fizetésre felmondhatja. A lebegő adósság tévése mindég *adó-anticipáció*,¹⁾ a mennyiben természeténél fogva mindég a legközelebbi időben befolyó adójövedelmekből eszközöltetik annak visszafizetése; de ép ez oknál fogva, alkalmazásának megie vannak bizonyos határai, úgy hogy állambevételék és kiadások közti tartós aránytalanság kiegyenlítésére veszély nélkül fel nem használható. — Főbb *nemeit* (a lebegő adósságnak) általánosságban fentebb már szintén elősorolván, itt csak a legfontosbik, vagyis az ugynevezett *kincstárjegyek*, mint a papírpénz-kibocsátásnak is egyik formája, lesznek közelebből szemügyre veendőék. Jelesül

c) *Kincstári jegyek*. Oly esetekben, a midőn a szabályszerű állami bevételék, bármiféle okból, elégteleneknek mutatkoznak a folyó kiadások fedezésére, a pénzügyi kormány olynomű értékpapírok kibocsátásához folyamodik, melyekkel a *jövőben* begyülvendő jövedelmeket már mintegy előlegesen megvalóditja; jelesen az által, hogy a státuskötvény alakjában meghatározott összegekről szólólag s bizonyos időre (péld. 3, 6, 12 hónapra) kiállított papirokat, a tőkéseknék (bankházak és bankintézeteknek) kézbesíti, s érettök a lejáratig az esedékes kamatokat fizeti. Ezen értékpapírok a *kincstárjegyek* (némelykor pénztárutalványok, az angoloknál exchequerbills, Frankhonban bons du trésor, a németeknél Schatzscheine és Cassenanweisungen), melyek daczára annak, hogy az államadósság egyik *veszedelmesb nemét* képezik, a mennyiben bizonyos lejáratú határidőkhöz lévén kötve a kormánytól más irányban szükséglett pénzerőket igen könnyen elvonják; másfelől meg a könnyelmű költsékezés előmozdítására hatnak: azon nagy előnnyel kínálkoznak, hogy igen *könnyű és olcsó hitelműveletet* lehetségesitenek, a kormánynak pillanatnyi szorultságában biztos kisegítő szörül szolgálának,²⁾ a tőkésekre nézve pedig annyiban igen keresett s kedvelt hitelpapírt képeznek, a mennyiben sok, pillanatilag gyümölcstelenül heverő tőkének előnyös s kevés hullámszásnak kitett értékesítését lehetőségessé teszik, meghatározott helyen és időben való kifizetésük a legnagyobb biztosságot nyujtja, s e mellett a nagy pénzforgalomban is szivesen fogadott s könnyen mozgó hitelpapírként szerepelnek. — Mint a modern pénzügy s hitelgazdaság szervezetének és igényeinek teljesen megfelelő adóssági forma, ezek szerint, a kincstárjegyi adósság elviloges helyeslést érdemel, sőt arra látszik hivatva lenni, hogy nem távol időben az állósított *járadéki* adósságok mellett az egyetlen lebegő adóssági formát képezze. Hogy azonban az államkormány e kétélű fegyverrel vissza ne élhessen, s a jegyek szerepökét egyáltalában jól betölthessék, szükséges lesz mindenkor a kincstárjegyi adósság *maximál mérvét* törvényileg meghatározni, másfelől arra ügyelni, ne hogy a némelykor elkerülhetlenné való prolongatiók megtagadása által fizetéseképtelenség vagy fennakadások álljanak be az állam tartozásainak teljesítésében.

d) *Egyszerű pénztár-utalványok*. Ezek a lebegő adósságnak szintén egy nemét képező oly hitellevelek, melyekkel az állam azon ígélet mellett eszközöl fizetéseket, hogy bizonyos időben (vagy bizonyos körülmény p. o. béke beálltával) az összeget, melyről szöllanak, készpénzben kifizetendi. Ily utalványokkal szorult állapotban rendszerint a státushitelezők, állami áruszerzők, és szállítók szoktak fizettetni, kik azután sokszor igen károsodnak az által, hogy a beváltást elvárni képtelenek lévén a papirokat

névértékükön alul tovább adni kénytelenülnek. — A tulajdonképeni státuszpapírpénztől e pénztárutalványok abban különböznek, hogy nagyobb összevegekről szoktak szöllani, és nem kényszer-forgalmúak; a kincstárjegyekről pedig abban, hogy kamatot tulajdonosaiknak nem hoznak, s a visszafizetés (illetőleg beváltás) határozott időhöz úgy mint amazoknál kötve nincsen.

A kincstárjegyek és pénztári utalványok *beváltását* különösen illetőleg, ez ott, hol a lebegő adósság nem igen nagy, könnyebben fog eszközöltetni; ellenkező esetben azonban, főleg ha még egyéb kedvezőtlen körülmények (válság, rosz termés, ipari pangás) is jönnek közbe, sok nehézséggel járand, a midőn azután a „*converzióhoz*“ és *consolidációhoz*“ kell fordulni, a mi t. i. abban áll, hogy az utalványok és kincstárjegyek tulajdonképeni *államkötvényekkel* cseréltetnek ki.

¹⁾ V. ö. Wagner: Bluntschli Államszótárában X-ik köt. 23–24. l. Stein: Fin. W. 640 sk. l. Rau: és F. W. 491. §.

²⁾ Wagner szerint Ausztriában az utóbbi időben a kormány ily papírok alapján 6%-re tudott mindég pénzt szerezni magának, holott állósított adóssági kötvényekre 9%-en alul nem kapott pénzt.

133. §.

C) Az állósított adósságok, s különösen a törlesztési- és járadéki adósság.

Az államadósságok legnagyobb része a hosszabb időre fölvett, tulajdonképeni *kölcsön-művelet*, vagyis *állósított* adósságokból áll.¹⁾ Az állósított adósság tévése nál a státusz bizonyos kölcsönül fölvett összevegeért egy *adóslevelet* ad a hitelezőnek, a mely *államkötvénynek* (angolul Stocks, németül Staatsobligation, Schuldverschreibung) neveztetik, s a kölcsön-tőke visszafizetése vagy az azután járó *kamatok* pontos kiszolgáltatására vonatkozó ígéletét az államnak tartalmazza.

Az idetartozó szabadakarató vagy hiteladóssági kölcsönműveletek tekintetében főbb fontosságú mozzanat egyfelől a kölcsönnek különböző *nemei*, meg a kölcsön-művelet különböző *formái és módosatai*; másfelől azon *elvek és viszonyok*, melyek a kölcsönökért járó *kamatok nagyságára*, az ugynevezett *kibocsátási árra*, a státushitelezők *biztosítására*, a tőkék netáni *törlesztésére*, stb. vonatkoznak, mely kérdéseknek egyenként való tárgyalása a következőkben kísértetik meg.

Igy jelesül, tekintvén az állami adósságokat közelebből, ezek először is kétfélék; vagy ugyanis olyanok, a melyek *visszafizetendők*, illetőleg bizonyos módon és alakban *törlesztendők*; vagy *visszanemfizetendők*, hanem csak bizonyos évkamattal járók, illetőleg a hitelezők részéről *fel sem mondhatók* (Unkündbare), ugynevezett *járadék-adósságok* (Rentenschulden). A tudományos elmélet az állósított adósságok e két nemét, melynek mind-egyikére nézve léteznek példák és előképek a fennálló státuszok pénzügyi rendszerében, egymással szemben állítva, különbségeik természetük és hatásaik szerint vizsgálja, s eddigelé a következő eredményekre jutott:

a) A visszafizetendő adósságoknál az állam azon kötelezettséget vállalván magára, hogy a törlesztést meghatározott módon eszközölni: ezen kötelezettségnek pontosan megfelelni is tartozik. Számos régebbi kölcsön-ilyképen, meghatározott időre vétették fel, azonban nem kedvező eredménnyel, mert megtörtént, hogy a kiszabott időben a fizetés nem teljesíthetett, s új kölcsönöket kelle még súlyosb feltételek mellett fölvenni.²⁾

b) Mindkét részről szabadon felmondható adósságok a tőkékre nézve ugyan kellemesek, a mennyiben vagyonuk felett bármikori szabad rendelkezést nyernek, hátrányos lehet ellenben az államra azért, mert a felmondások ép azon időben fognak sűrűbben előfordulni, midőn a szükségelt sommak beszerzése nehéz, s a hitelezők új s kedvezőbb feltételeket kicaikarni az államtól alkalmat találnak. A mi tényleg arra is vezetett, hogy mintegy a mult század vége óta (egyedüli kivételével a lebegő adósságok viszonylag csekély összegeinek) a legtöbb államadósságokra nézve a felnemmondhatóság elve állítottatott fel, mely alapon azután a visszafizetendő (állósított) adósságok különböző alakzatai fejlődtek ki.

c) Egy további folyománya az imént jelzett iránylat érvényrejutásának az volt, hogy miután igen sokan a hitelezők közül tőkésre nézve csak biztos elhelyezési alkalmat keresvén a pusztá kamatjára bízósításával megelégedtek s visszafizetést nem is vettek igénybe (mely tekintetben az előmutatóra szóló papírok behozatala igen fontos eszközzé vált arra nézve, hogy a tőke esetleg disponibilissé változtathassék, illetőleg a kötvények minden pillanatban eladathassanak³⁾), az államadósságügy további fejlődésében a törlesztés elve egészen háttérbe szorult, a szigorú törlesztés-alapi rendszer szabad törlesztésivé, azután bizonyos egyes adósságok visszafizetésére célzóvá, végre oly törlesztéssé vált, hogy már csak esetleg, ha épen bevétel-felüliségek vannak, szoktak a legtöbb államok állósított adósságok visszafizetéséhez látni; szóval mindinkább oda jutottunk, hogy az adósságok tekintetében az állam kezei megkötésének rendszere teljesen mellőzhetőnek ismertetik el.

d) Ott, hol a visszafizetés és törlesztés rendszere áll fenn, különféle módok és eljárási szabályok léteznek annak kivételére, melyek alantabb külön elemeztetvén, itt azt jegyezzük meg, hogy a törlesztés lehet egyforma százalékbani évenként;⁴⁾ lehet olyan, hogy időnként bizonyos mennyiségű államkötvények kisorsoltatván al pari értékben⁵⁾ kifizettetnek; vagy olyan, hogy a kötvények a tőzsdén a napi árkelet szerint visszavásároltatnak;⁶⁾ végre egyik nemét a visszafizetendő adósságoknak képezik a sorsolási kölcsönök, valamint az idő és életjáradéki adósságok is, melyekről szintén alantabb lesz szó. Mindezen módok és alakzatok azonban a mai közgazdaság, állampénzügy és hitel-élet fejlettségfokának kevésbé megfelelőek, a miért

e) Az áttérés a járadék-adóssági rendszerre, a mely mellett az állam olyképp veszi fel a kölcsönt, hogy egyezményileg megállapított kamatlábbal a kölcsönadott tőkéről státuskötvény vagy elismervény állítottat ki, a mely azonban csak a kikötött kamatjára, de nem egyszersmind a tőke-visszafizetésre is nyújt biztosítást; a legajánlatosb és legegyszerűbb is léssen.⁷⁾ — A járadék-adósság (Rentenschuld) hitele s biztossága az állam iránti azon erős bizodalmon nyugszik, hogy a kamatok pontosan,

rendesen, s teljes mértékben fognak mindenkor fizettetni, s főleg alkotmányos országokban a szigorú s tiszta fináczkézelés, a népképviselő befolyása és ellenőrzete, valamint a kormánynak minden (mesterkelt és nem mesterkelt) megrövidítését a hitelezőknek olvszerűen kizáró magatartása által legbathatósb támaszra és biztosítékra talál.

f) Azon kérdést végre illetőleg, vajjon a járadékadósság az állam részéről felmondható vagy felmondhatlan legyen-e, azt válaszolhatni: aa) a felmondhatlan járadék lényegileg örök-járadék (ewige Rente) s oly adósságnem, a melynél a járadéknak, egy névbeli adósságtőke (Nominalschuld-kapital) kamatlábi százalékaként való kitétele nemcsak nem szükséges, de egyenesen helytelen is. E felmondhatlan járadék némelyek által a státus-adóssági formák fejlődésének végső következtésül tekintetik, s ajánlatik azon okból, hogy itt a hitelezők kedvezőbb feltételek mellett fognak az államnak kölcsönt adni. E felfogás azonban gyakorlatilag nem indokolt, s az államot arra is vezetné, hogy esetleg igen becsessé válható felmondás-jogáról feletle csekély árért lemondjon, holott megtartva e jogot, későbbi kamatleszállításra (kamatreduktióra) nézve kezei szabadon maradnak.⁸⁾ bb) A felmondható járadékadósság alakját illetőleg, vagy egy egyszerű kamatozó kötvényt kap a hitelező, a szokásos szelvényekkel (Coupon) s a nélkül, hogy a törlesztési kötelességet a státus kimondaná; vagy pedig egy pusztá nyugtatvány (Bescheinigung) szolgáltatik ki a tőkepénzesnek az államadósság nagy könyvében való járadék-bejegyzés (Renteninscription) felett, mely nyugtatvány a járadékot bizonyos nomináltőke kamatszázalékában fejezi ki. Az első forma főleg Németországban, az utóbbi Angliában (Consolok) és Franciaországban (Rente) vagyon elfogadva és szokásban.⁹⁾

¹⁾ Az itt következőkben ismét előkelőképp Wagner Adolf (id. czikkj.) nyomdokain haladunk, s annak érveléseit, mint a tudomány és gyakorlat jelenlegi állásának és igényeinek legmegfelelőbbeket, legnagyobb részt magunkévá tesszük. V. ö. Bluntschli: St.-Lex. X-ik köt. 25—32. l.; folytonos figyelemmel Nebenius nagy munkájának 325 sk. 1. valamint Bau: F. W. 492 sk. §. és Stein: F. W. 676—747. l.

²⁾ Oly kölcsönöknél, a hol az állam azt igéri a hitelezőknek, hogy legfeljebb egy bizonyos mérvben fog törleszteni: a hitelezők a szerződésben e pontot külön fölveténi is szokták, hogy magukat egy rövid idő alatt netán beállandó kamatleszállítás vagy tőkevisszafizetés ellenében (mely nekik esetleg igen alkalmatlan lehetne) biztosítsák.

³⁾ Ennek folytán az államkötvények a kereskedés egy külön ágának tárgyává még pedig igen kedvencz tárgyává váltak, a mennyiben nemcsak tőkepénzesektől solid tőkeelhelyezésre, hanem üzerek által nyereszkesedési eszközül is használtathatnak fel.

⁴⁾ Ilyen egyebek közt az 1871-ki 30 millió kölcsön, melyet a magyar kormány a magyar általános földhitelrészvénytársulatnak mint banknak közvetítésével a londoni pénzpiacra fölvetett.

⁵⁾ Azaz 100 forintnyi névbeli tőkéért 100 forint valóságos pénzt adva.

⁶⁾ L. alantabb az adósságok feltételei és törlesztéséről §-okat.

⁷⁾ L. Rau: F. W. 493. §.

⁸⁾ Ugyanílyképp Hock: Oeff. Abg. 256. l.

⁹⁾ Erről bővebben Stein: F. W. 682—698. l.

134. §.

D) A tulajdonképi államadóssági kölcsönműveletek, s jelesül az ajánlati és az aláírási kölcsönök.

Az államadóssági kölcsönműveleteket illetőleg, a kölcsön *fölvételi módja* szempontjából két fő kölcsönformával találkozunk, ugymint az *ajánlati*, és a *köz-aláírási* kölcsönökkel.¹⁾

a) Az *ajánlati* kölcsön, mely még *börze-kölcsönnek* (Submissionsanlehen, Offertanlehen, Börsenanlehen) is neveztetik, jelesen az, a hol a státus egy vagy több bankház vagy bankintézet közvetítésével él, s ez utóbbiaknak azért, hogy a szükséglett összegeknek bizonyos föltételek melletti beszerzésére vállalkoznak, meghatározott jutalékot (provisiót) ad. „*Börze-kölcsönök*“ nevét azért viselik, mivel kiválókép a börzén s a börze segélyével létesítetnek, a mennyiben az utóbbi azon illetékes helyiség, hol a kötvények kibocsátása s adásvévése eredménynyel történik, míg *ajánlatiak* czimével azért bírnak, mivel lényegileg a tőkepénzes bankárok s bankintézetek által tett *ajánlatok* (submissiók) nyomán vétetnek fogantatba. — Gyakorlati kivitele ezen lényegileg *pénz- és hitel-üzleti* jelleggel bíró kölcsönöknek, tekintettel a kölcsönzésre való felhívásban (Offert-Ausschreibung) megjelölt sommának nagyságára és a kivitel föltételeire, vagy ugy történhetik, hogy a kormány *általános* felszólítást intéz a bankok és bankárokhoz ajánlatok (offertek) tételére; vagy olykép, hogy a direkt *bankári* kölcsön elve fogadtatik el, a hol *valami* nagy bankárház maga vagy egy-két más (belföldi vagy külföldi) házzal egyesülve, a megkívántatott tőke kiteremtésére magát szerződésileg kötelezi, s azután a kötvényeket azon áron felül, melyen átvette az államtól, a pénzpiacson elárusítani törekszik; mely utóbbi mód az államra nézve rendszerint a legbiztosb, de legdrágább börzekölcsönműveleti mód is,²⁾ míg a hitelezőkre nézve annyiban előnyös, hogy a státus itt szabályszerűleg kisebb összeget kap, mint a melyről *adóstevele* szól, s mely előnyt csak az ellensúlyozza, hogy a hitelező azon kockázatot veszi magára, hogy időközben megcsökkenvén az állam hitele, kötvényei (netán szükségessé váló) eladásánál, ez utóbbiakért még azt az összeget se kapja, a melyet az államnak tényleg adott.

A *kivitel részleteit* illetőleg, a megtörtént ajánlatok alapján az állam arra bizza a kölcsönszerzés eszközlését, kinek föltételei, jutaléki igényei stb. legkedvezőbbek, s kinek egyébként is vagyoni állása, a pénzvilágban tekintélye és összeköttetései a legjobb sikerre nyújtnak kilátást a pénzpiaczokon. A kölcsön-összegnek megfelelőleg azután egy *nagy főkötelezvény* meg több kisebb-nagyobb summákról szóló (p. o. 100, 500, 1000 és 5000 forintos) *rész-kötvények* állittatnak ki. A főkötelezvény eredetije valami hiteles helyen lotétetvén, a részkötvények pedig az illető bankároknak vagy bankintézeteknek szolgáltatóknak ki, a végre, hogy a börzén elárusítván, a begyűlt összegeket az állam rendelkezése alá adhassák.³⁾

Az ajánlati kölcsönök csak magasb fejlettségű hitelügy mellett jöhetnek sikerrel létre, s azon nagy előnyük van, hogy nem szorítkoznak

egy országra hanem az összes pénz-világ képezi megvalóditási terület, a mennyiben bármely állam tőkései is (rendszerint) részt vehetnek a kölcsön-adásban, s így ez alapon is a művelt világ különböző részei és elemei közt bizonyos solidaritás jöhet létre.⁴⁾ Minek folyománya az is, hogy az e nemű kölcsönök a *leggyakoribbak* szoktak lenni, s *egyéb* formái a kölcsönműveleteknek (p. o. a nemzeti kölcsönök, dijkölcsönök) csak a legújabb időben kezdetek alkalmazásba vétetni.⁵⁾

b) A *köz-aláírási*, vagy jobban *nemzeti kölcsönök* (Subscriptions- oder Nationalanleihen). Ezek lényege abban áll, hogy a státus aktor midőn a börzekölcsön eredményességére kedvezőtlenebb hitelviszonyainál fogva kilátással nem bír, vagy a bankároknak adandó jutalékot meg akarja takarítani: ez utóbbiak kikérülésével egyenesen az állam (tőkepénzes) polgáraihoz fordul, s *őket aláírásra* felhívja.⁶⁾ Az ez utóbbi okból nemzetinek nevezett kölcsönök (ha az állam közgei valami kényszerűt vagy nyomást a kölcsön létrejövételének érdekében nem gyakorolnak) szabad-akarátú, valódi hitelkölcsönök, s akként vitetnek rendszerint keresztül, hogy az aláírásra kiadott *felhívásban* a föltételek (jelesül a *kibocsátási ár*) is megvannak jelölve, melyek alatt a kormány a kölcsönt fölvenni szándékozik, magukon az aláírási ivenken pedig a kölcsönző *nevének*, az általa kölcsönadandó *összegnek*, s a *befizetési* határidőnek kitevésére külön *rovatok* léteznek, melyek egyenkint az illetők által kitöltetnek. Végre jóhatásu leendő, hogyha a felhívásban a kormány egyuttal a kölcsön czélját és rendeltetését is megemlíti, hogy ez által az aláírásra hajlandó tőkésék jobban ösztönöztessenek.

A börzekölcsönnek egy külön *módozata* az, a hol a pénzügyi kormány államkötvényeket maga hoz *közvetlenül a tősdén eladásra* (a mi kis összegekben megengedhető ugyan, de nagyokban alig, a mennyiben a státus börze-üzérré válik s oly üzletekbe keveredik, melyekre nézve sem képeséggel sem hivatással nem bír); ellenben a *nemzeti* kölcsönnek egy *módozata* az, a hol az állam a kész kötvényeket adóhivatalainál kínálja s hozzá forgalomba; oly eljárás, mely valamivel olcsóbb műveleti mód, de lassan gyűjti a tőkéket, s mellett csak is ott vihető ki sikerrel, a hol egy jómodú *tehető közeposztály* létezik.

A *börze- és nemzeti* kölcsönöket egymással szembe állítva, végre azt mondhatni, hogy az utóbbiak mellett az állam saját polgárainak adóssává válik,⁷⁾ az ép gyümölcstelenül heverő nemzeti tőkéknek biztos elhelyezési alkalmat nyújtnak, s a mennyiben a provisió s egyéb költségek megkiméltetnek, olcsóbb is a nemzeti kölcsön. Nem ajánlatos azonban a közaláírási rendszer szegény, rossz hitellel bíró országokban, s főleg súlyos időkben, mert az elért kis előny s megtakarítás a papír árkeletére gyakorolt nyomás által (a mely onnan ered, hogy az aláírók közül sokan az utánfizetéseket nem teljesíthetvén, a papírt eladják) csakhamar igen is ellensúlyoztatik, sőt az egész gazdasági élet is erős rázkódtatásnak tétethetik ki ily nagyobb mérvű művelet által.⁸⁾ — A mi pedig a börzekölcsönt illeti, ez *nagy* összegekbeni adósságművelet létrehozására nézve kétségtelenül alkalmasb, kivitele erélyesb, s azon előnyt is biztosítja, hogy az *idegenek tőkéit* is bevonván az országba, a kamatláb alább szállására hat, s elhárítja azon veszélyt is, hogy a nemzet gazdasági érdekeinek rovására önnön

tőkét termelékeny elhelyezésükből kiveendi! Megjegyezvén, hogy a *nemzeti kölcsönöknek* rendszere legújabb időben (főleg Frankhonban III. Napoleon alatt) azon okból is vétetett alkalmazásba, mivel a nép anyagi érdekének az állam-rendszerrel való szoros kapcsolatbáhozására alkalmasnak tekintetvén, a császár ezen eszközt is fel akarta használni trónjának és dynastiájának biztosítására!

¹⁾ V. ö. *Nebenius*: Oeff. Credit 325 sk. 1. *Stem*: Fin. Wiss. 700 sk. 1.

²⁾ Hogy a kölcsön olcsóbb legyen s kedvezőbb feltételek érettessenek el, szükséges lesz, hogy a kormány az ajánlkozó bankok s bankházakat maguk közti *versenyzésre* bírja. — A névbeli kamatláb választása a hitelezőre ne bízassék, mert az államnak érdekében vagon, hogy a *nominál* kamatláb a *valódi*val lehetőleg egyforma legyen (L. alantabb.)

³⁾ Felesleges mondani is, hogy ily *kölcsön-szerzési* szerepet (főleg ha nagy összegről van szó) csak oly bankházak vagy bankok vállalhatnak magukra, kik maguk is rendelkeznek akkora készpénz tőkével, hogy legalább az első *részletet* befizethessék; a további részletek összegei a kötvényeknek forgalombahozása, vagy pedig más bankárokkal (kik bizonyos mennyiséget elvállalnak) való egyezmény útján teremtelhetvén ki.

⁴⁾ Sőt a tőke kamatlába tekintben bizonyos *kiegyenlítődési* iránylat is foglalhat helyet; a tőkepenzesek pedig az illető állam jólléte és erősödése iránt érdekeltekké válnak. L. *Stein* 702. l.

⁵⁾ *Stein* a kölcsönműveletek e módját szembe állítván a járadék-adóssággal azt is mondja még, hogy oly álladalmak, melyek nem oly gazdagok, hogy *consolokat* és *járadékokat* adjanak ki: legokszérűbben ehhez a műveleti formához fognak folyamodni.

⁶⁾ Azt mondja erről *Hock*: In dem Masse als der Credit des Staats und der Kreis, der ihn gibt, wächst: ist man von dem Abschluss aus *freier Hand* mit einem oder mehreren Banquieren, zu jenem im Wege der freien *Concurrenz* schriftlicher Offerte, und endlich zu jene der *öffentlichen* Subscription fortgeschritten. (288. l.)

⁷⁾ Ez azonban nem zárja ki azt, hogy az ily módon kibocsátott kötvények is lassankint idegen államok tőkéseinek kezébe ne jussanak.

⁸⁾ *Hock* a nemzeti aláírási kölcsönformát melegen ajánlja. (289. l.)

135. §.

E) A sorsolási vagy dijkölcsönök.

Az állósított adósságoknak egy külön neve a *sorsolási kölcsön* (Lotterianlehen), vagy mint újabban még neveztetni szokott *dij-kölcsön* (Prämienanlehen);¹⁾ mely azon czéllal bírván, hogy az állam kedvezőbb feltételeket, jelesen *magas kibocsátási árt* eszközöljön ki, abban áll, hogy mint tulajdonképeni *törlesztési* azaz *visszaafizetéssel* járó (tehát a rente-adóssággal ellentétes természetű) adósság, a kölcsönadó tőkésnek tőkéje (bizonyos időben és terv szerinti) visszaszolgáltatását biztosítja, s egyidejűleg még sorsoláson alapuló nyereményt is helyez kilátásba,²⁾ a mely nyereményi tételek a megtakarított kamatokból képeztetnek; megjegyezvén miszerint némely sorsolási kölcsönöknél az állam még valami (természetesen az országosnál csekélyebb) kamatot is fizet a hitelezőnek.³⁾

A sorsolási kölcsönnek több alakzatai különböztethetők meg;⁴⁾ így jelesen: 1-ör A *sorsolási kölcsön* (verloobare Anleihe), a hol a névértékbeni⁵⁾ *visszaafizetés* sorshuzási uton *minden kötvényekre* meghatározott idő alatt általában kimondatik, s ez által azok kibocsátási ára nem kis mértékben

omeltetik. Ezen alakzata a kölcsönöknek egyébiránt sorsolásának szoros ért. nem is nevezethetik. 2-ör A *tulajdonképeni sorsolási* vagy *dijkölcsön*. (Lotterianlehen im engeren Sinne.) Ennél az állam célja az, hogy a kedvező kibocsátási ár bizonyos *kamatművelet* által érettesse el; jelesen olykép, hogy az állam vagy az összes *kamatsommát* teszi tárgyává a lotteriának, s ekkor a dijkölcsön tényleg *nemkamatozónak* is nevezethetik; vagy annak csak egy részét, míg a másikat rendes kamatként kifizeti, s ez az ugynevezett *kamatozó dijkölcsön*; vagy végre úgy jár el, hogy ezen *tulajdonképeni sorsolási* kölcsönt magával a kötvények kisorsolásával *fűzi össze*.

A tulajdonképeni sorsolási kölcsönök valódi rendeltetése mindég az, az embereket *nyeremények* kilátásba-helyezése által a kölcsön létesítésében nagyobb részvételre ösztönözni, illetőleg az állam-kötvényeknek magasb (azaz: az államra nézve kedvezőbb) kibocsátási árt kieszközölni. Fogantatbavételök pedig a következő módozatokkal szokott történni:⁶⁾ az egész adóssági összeg felosztatik bizonyos egyenlő nagyságu részekre (részösszegekre), melyek mindegyikéről egy kötvény vagy *kölcsön-sorsjeggy* (Anlehensloos) adatik ki.⁷⁾ E sorsjegyek közül meghatározott számításiterv szerint bizonyos év-soron át évenként meghatározott szám kisorsoltatik. A kisorsolt jegyek némelyikére nagy, másokra közép nyeremény esik, a többi kisorsolt jegyekért pedig (melyek legnagyobb számmal vannak) rendszerint valami *minimum* biztosítatik, illetőleg csak az általuk képviselt tőke (a névérték) az időközben⁸⁾ hozzáótt egyszerű az az kisebb kamatokkal együtt fizettetik ki. A nyeremények azon összegekből képeztetnek, melyek megtakarítatnak részint az által, hogy a kamatok nem évenként hanem *utólag* (a kisorsolásnál) fizettetnek, részint az által, hogy a nyereményre való reményben a tőkésék már eredetileg kisebb kamatra adták tőkéjüket az államnak. Minden sorsoláskölcsön e szerint bizonyos *törlesztési tervet* is képez, mennyiben az évi sorsolás alapján egy része a kötelezvényeknek beváltás (illetőleg kifizetés) alá kerül. Oly esetekben végül, a hol kamatot is kap a hitelező, a nyeremények kisebbek szoktak lenni; de legnagyobb vonzerővel ezen rendszer bír a tőkésékre, a hol nyereményekre is, kamatokra is nyernek kilátást.

A sorsolási kölcsönök tere csak és egyedül a tulajdonképeni *kötelezvényi* adósság, és sohase a consol- és járadékadósság. Hatásukat pedig illetőleg általánosságban azt mondhatni, miszerint tisztán *pénzügyi szempontból* kétségtelenül indokoltabbak és inkább helyeselhetők, mint *nemzetgazdasági szempontból*, a melyen kedvezőleg felőlök nem nyilatkozhatni. Így jelesen: a) mellettök szól az, hogy ilynemű papirok rendszerint könnyebben helyezhetők el (illetőleg értékesithetők) mint egyéb adóssági kötvények, kedvezőbb feltételek kioszközlését teszik az államra nézve lehetségessé, a kincstárt még a kamat-kamatok élvezetébe is helyezik,⁹⁾ külföldre is szivesen vásároltatnak, magukra a hitelezőkre nézve pedig azon előnnyel kötvék össze, hogy tőkéjük okvetlenül visszakerül s a netán elköltendett évi kamatok is számukra megtakarítatnak; úgy hogy oly károsaknak a dijkölcsönöket nem nevezhetni, mint a *köszönéses sorsjátékot*, a mely mellett a betevő egész tőkéje (esetileg, ha t. i. nem nyer) veszendőbe megyen. b) Ellenök szól ellenben, hogy általuk a polgárok

sorsjátzási és börzeüzérleti hajlama szerfelett tápláltatik és fokoztatik; a takarítási ösztön, a *munkakedv elfojtatik*; a fáradság és szorgalom nélkül való meggazdagodás vágya a népességben (a közület nagy kárára erkölcsi ugy mint anyagi tekintben) fölébresztetik, sőt annyiban a *kincstár* érdeke is veszélyeztetve lehet, a mennyiben a törlesztés és nyereség-fizetés sokszor súlyos időben (köteleességszerűleg) teljesítendő, s a sorsolási terv az államot kedvező időbeni *kamatreduktióban* is akadályozza. — Mely érvek és körülmények mérlegelése azon eredményre vezetend, hogy a sorsolási kölcsönök rendszere *feltétlenül* ugyan *el nem vehető*, azonban csak igen *kivételes helyzetben*, s ekkor is oly *óvadékokkal* lesz alkalmazandó, a melyek az e kölcsönemmel járó bajokat és visszasságokat lehetőleg mellőzhetővé teendik, s mely tekintetben első sorban az lesz szükséges, hogy a sorsolási kötvény-jegyek csak nagyobb összegekről (p. o. 500 vagy 1000 forintról) szóljanak, s kisebb summákra meg ne osztathassanak, mert csak ez uton tarthatók távol az e kölcsönbeni részesedéstől azon közép s alsó osztálybeli polgárok, kikre nézve a játzási inger és a vakszerencsekockázás a legnagyobb erkölcsi és anyagi veszélyekkel jár.¹⁰⁾

A díjkölcsönöknek legújabb időbeni nagy elterjedésével egyidejűleg két sajátzerű üzletág honosodott meg, tudni illik a *sorsjegybiztosítási* és az *igérvényi* (Promesse) üzlet.¹¹⁾ Az első jelesül abban áll, hogy¹²⁾ miután oly hitelező kinek sorsjegye nyereség nélkül huzatván ki, az árkelet állásához mért kisebb nagyobb veszteséget szenved, a sorsjegytulajdonos némi biztosítási díj lefizetése által egy sok ily sorsjeggyel bíró üzlet-embernél biztosítja magának nyereség nélkül maradandó sorsjegye kicserélését egy más sorsjeggyel, mely még nem huzatott ki. — Az *igérvényi* üzlet pedig abban, hogy miután oly tőkés vagy bankár, ki sok sorsjegyet bir (de nem nyeresémi üzletre, hanem kereskedői forgalom tekintetéből) az által nagy veszteséget szenvedne, hogy semmi vagy igen csekély kamatot élvezne papirjai után: e veszteséget akként üti helyre, hogy ama sorsjegyekkel járó nyeresémi-reményt (Gewinnhoffnung) *igérvény alakjában* eladja s ez uton a jegyeiben fekvő tőkéjét kamatoztatja.¹³⁾ — Mindkét üzletág a díjkölcsönök *természetes folyománya*, mely nélkül a kölcsön-sorsjegyekkel való kereskedés módfelett meg van nehezítve, s ha oly formákban vétetik fogamatba, melyek a sorsjátéktól (illetőleg igérvényi részeknek, vagy oly sorsjegyeknek, melyekkel nem is bir a bankár, promesse-jei eladásától) távol maradnak, nem helyteleníthetők; habár az is bizonyos, hogy az igérvényi üzlet, mely azokra nézve is lehetségessé teszi a sorsjátzást, a kik különben kölcsön-sorsjegyeket (magasb összegek miatt) nem vehetnek, a lotteria-kölcsön amugyis viaszás hatásait még inkább fokozza s a játékszenvedélyt a legalsó körökbe is beviszi.¹⁴⁾

¹⁰⁾ V. ö. *Öttinger*: Theorie der Lotterianlehen (1844). *Nebenius*: Oeff. Credit 343—353. I. *Jakob*: St. Fin. 820. §. *Umpfenbach*: Lehrb. II. 147—149. I. *Rau*: F. W. 501—503. §. *Stein*: Fin. Wiss. 716—736. I. *Wagner*: id. ért. 80—81 I. s legújában *Böhmert*: Lotterien- und Prämienanlehen (1869). és *Wild*: Die europäischen Lotterianlehen (1865).

¹¹⁾ A sorsolási kölcsönök ezek szerint kölcsön-fölvételi mód, de még egy sajátzerű s különjelleget adósságműveletként is tekinthetők.

¹²⁾ Például az e nemű kölcsönök classikus honában Ausztriában!

¹³⁾ L. különösen *Stein* munk. id. helyét.

¹⁴⁾ Vagyis az *al-pari* szerinti.

¹⁵⁾ V. ö. *Rau*: F. W. 502. §.

¹⁶⁾ A kötelezvények rendszerint ugynevezett *seriesekre* osztvák, s minden seriesbe bizonyos mennyiségű s egyenként bizonyos *számmal* ellátott sorsjegyek soroztatván. A kisorsolás előbb a seriesekre nézve és külön az azámok tekintetében történik. A kihuzott kötvények számai közzétételnek, s azután a kifizetés valami nyilvánpénztárnál utalványoztatik.

¹⁷⁾ A kölcsönfölvétel és a kisorsolás közt lefolyt időt értvén.

¹⁸⁾ Igy *Rau* szerint, hogy ha valamely például 100 forintos tőke 4 százalékos kamataival együtt 20 év mulva fizettetik vissza, jelesen 180 forinttal: akkor az állam 19 forintot megtakarít, mert ennyivel többre növekedett az illető tőke a *nemfizetett kamatok kamataival*.

¹⁹⁾ Ez okoknál fogva díjkölcsönök Angliában, Frankonban, Svaitzban tiltva vannak törvényileg. — *Prodam* tekintetben pedig leghatározottabb ellenzői e kölcsönöknek napjainkban *Wagner* (id. ért.) és *Böhmert* (id. művében); engedékenyebben nyilatkoznak ellenben *Nebenius* ki azokat egy ízben a badeni kamarákban egyenesen kényszerítő takarékpénztáraknak nevezte. — *Umpfenbach*, *Rau*, *Stein*, s legújában *Wirth* (Handbuch des Bankwesens 1870 pag. 58—59.) Lásd többet *Böhmert*-nél: Lotterianlehen stb.

²⁰⁾ V. ö. *Hock*: id. műv. 287—288. l.

²¹⁾ Tekintettel arra, miszerint a sorsjegyek *árkelete* (Course) rendszerint a névértéken, de mi több azon összegben is felül áll, a mely a legközelebbi huzásnál a nyereség nélkül kisorsolandó sorsjegyekre megállapítva vagyon, mert hiszen a nyereség reménye az árkeletben együtt fizettetik meg.

²²⁾ A promesse-üzlet egy szóval azokat is képesíti a lotterianban részvételre, kik sorsjegyeket nem vásárolhatnak. — Az üzlet (mely egy vállalkozó azon írásbeli ígéretéből áll, hogy a legközelebbi huzásban bizonyos sorsjegyre esendő nyeresémet az igérvény-megvevőnek kifizetendi) ugy jó létre, hogy valamely bankár a sorsjegyeket *részletfizetésre* eladja oly módon, hogy az első részlet lefizetése után már a lefizető az *egész* nyereségre nyer kilátást; vagy ugy, hogy a bankár az eredeti sorsjegyeket egyes huzásokra kikölcsönzi, s a nyerő csak a sorsjegyek árát köteles azután a bankárnak megtéríteni.

²³⁾ Ez okból sokan, p. o. *Rau*: F. W. 503. §. *Bender*: Der Verkehr mit Staatspapieren (1880) 451. l. *Wagner* és mások egyenesen kárboztatják.

136. §.

Időjáradéki, jelesül élet- és évjáradéki (Annuitási) adósságok.

A visszafizetendő vagy törlesztési (állósított) adósságok egyik neme az ugynevezett *időjáradékok* (Zeitrenten);¹⁾ melyek oly ²⁾ kölcsönműveletekből veszik eredetüket, a hol az állam a hitelezőnek a szokásosnál nagyobb *kamatokból* álló járadékot biztosít, és így a kamaton kívül lassankénti tőkevisszafizetés is történvén, bizonyos idő lefolytával az egész adósság megszűnik.³⁾ — Az időjáradéki adósságnak *három alakzata* különböztethető meg, ugymint: a) a *szorosb értelemben* időjáradék (Annuitis for termi of years, mint Angliában⁴⁾ hivatik), mely *bizonyos számú évekre* szól.⁵⁾ b) *As életjáradék* (Renten viagères, annuities for life), mely a hitelező egész élettartamára vonatkozik s melynél a kamatláb az utóbbi közép élethosszára való tekintettel van megállapítva; végre c) a *tontinák*, a hol a most érintett életjáradéki szerződés nem *egyesekkel külön*, hanem *több* lehetőleg hasonlókorú (s mintegy társaságot képző) egyénekkel köttetik meg az állam által, a járadékkifizetés pedig a társaságnak általában, s ugy

ígértetik, hogy azt a státus mindaddig teljesíteni, míg a társaságnak egy tagja is leendő életben.

E kölcsönművelési nemnek védelmére azonban kevés hozható fel. Jelesen azon okból, mivel oly polgároknak, kik csekély tőkével bírnak s tulajdonkép munka után kénytelenülnének élni, a nagyobb kamatra való kilátás nyújtása által *téllenség és henyeség* hajlamát táplálják; — továbbá a tőkésüket *ily* módon alkalmazók ez utóbbiakat improduktív módon, és gyümölcstelenül fölemésztik s ez által vagy hátramaradó rokonait rövidítik meg, vagy a társadalmi törzsvagyont csorbitják; mi egyidejűleg a kislelkű önösséget s a családi élettől való idegenkedést is fokozza az illetőkben; végre azon oknál fogva is, mert az állam azon esetben; hogyha magas kamatlábra kötötte a szerződéseket, megfosztatik az alkalomtól, hogy kedvezőbbre fordulván a viszonyok, *kamat-lesszűllítást* vehessen eszközöbe, idejárulván még, hogy ott hol az ily nemű adósságösszegek jelentékenyebbek volnának, a státusra nézve, a kényszerű törlesztés esetileg felette alkalmatlanná válhatnék, hogyha a bevételek felülségeket nem eredményeznek.⁶⁾

¹⁾ V. ö. *Nebenius*: Oeff. Credit 336–343. I. *Malchus*: F. W. I. 92. §. *Rau*: Fin. W. 499–500. §. *Sismondi*: Nouveaux Principes de l'Econ. Politique. II. köt. 241. l.

²⁾ *Szabadakaratú.*

³⁾ *Stein* ez egész műveletet az állam által elvállalt biztosítási-üzletnek tekinti. L. F. W. 640. l.

⁴⁾ Hol az e nemű adóssági műveletek egyáltalán „leggyakrabban fordultak elő, de ma már szintén mellőzöttek.

⁵⁾ S ép azért a hitelező tőkésekre nézve legkevésbé kedvező.

⁶⁾ A *tontinák* szövevényes igazgatási viszonyaiknál fogva sokkal inkább valók magán-ellátási intézetek üzletkörébe; a résztvevőkre nézve azonban a folyton emelkedhető járadék-összegre való remény miatt igen nagy csáberóval bírnak.

137. §.

F) Belföldön vagy külföldön való kölcsönvétel.

Az államadóssági ügy egyik legérdekesebb, de legvitásb kérdése is az, „a belföldön avagy a külföldön fölvetett kölcsönök ajánlatosnak és helyeslehetőbbek-e“? ¹⁾ Érdekes és vitás kérdés nem csak általános fontosságánál fogva, de még azért is, mivel a fentebb már elemzett azon feladvánnyal: „adók avagy adósság által fedestessék-e a rendkívüli szükséglet“? nem különben avval is „*disponibilis avagy nem-disponibilis tőkékből véte-tik-e a kölcsön*“? szintén szoros összefüggésben áll, s ezek megvilágosítására is becses anyagot szolgáltat.²⁾ Hogy e kérdésre helyes válasz adathassék, szükséges előbb a külföldi úgy mint belföldi kölcsönvétel hatásait és következtetéseit szemügyre venni. Így jelesen

a) A *belföldi kölcsönöket* tekintve: aa) ezek által (ha csak a nemzet nem igen gazdag s nem rendelkezik jelentékenyebb mennyiségű disponibilis tőkékkel) a közgazdaságtól részint termelési részint fogyasztási tőkék vonatnak el, minek, főleg ha az adósság özélja nem volt productív beruházás, következtetése egyidőre a termelés megcsökkenése leendő. bb) Egy másik

és pedig szintén hátrányos következtetése a belföldi kölcsönöknél, hogy legtöbb esetben a *kamatláb*ot *felverik* s ez által lankasztólag hátnak a *productióra*; a tőkésék készsége kölcsönzésre ugyanis korántsem mindég bizonyosság a mellett, hogy a tőkék iparvállalatokban nyereséges alkalmazást nem találhatnak.³⁾ cc) Belföldi kölcsönök által a jórésztben meddő és *terméketlen értékpapír-üzlet* még sokkal nagyobb mértékben tápláltatik, mint külföldi kölcsönök által. dd) Kedvező gazdasági állapotnak jele ugyan az, hogyha az állam, saját polgárainál könnyen és olcsó kamatra tud kölcsönöket szerezni; de felette tévelyes azon nézet, mintha oly adósság, melyet az állam a belföldön vett fel, tulajdonkép teher és passivum nem is volna, mert hiszen a *nemzet önmagának tartosik* s fizeti a kamatokat.⁴⁾ Tévelyes jelesen a mondottaknál fogva, de még azért is, mivel az adósságnak és kamatoknak terhei az állam valamennyi polgáraitól viselendők, mindegyik jövedelmei egy részét köteles beszolgáltatni, hogy néhány vagyonosab tőkés kamatait megkaphassa! vagyis a belföldi adósság által a társadalmi jövedelem- és vagyonmegosztás jelentékeny változást szenved, a minék kivált ha az adósság igen felhalmozódik felette visszás következtetése lehetnek.⁵⁾ ee) Nagy *előnye* a belföldi kölcsönöknél ellenben az, hogy a kölcsönvevő országot idegen államok pénzemberei és talán ellenséges kormányai nyomásának nem teszik ki, s a politikai függetlenség veszélyeztetésével, úgy mint a külföldi kölcsönvétel, nem járnak; — másfelől az, hogy a *nemzeti pénz- és valuta-rendszer* azon rázkódtatásoktól, melyeknek külföldi kölcsönök által kitétetetik (jelesen annak folytán, hogy az idegen tőkésék minden kis politikai szélfulvalomnál papírjaikat a belföld piaczáira vetik s az árkeletet rontva, az egész tőke- és hitelforgalmat meglankasztják), menton tartják.

b) A *külföldi kölcsönöket* illetőleg pedig az imént mondottakon kívül következőkre utalhatni: aa) a *nemzeti tőkék* a hazai termelésben (egyideig, vagyis míg az adósság lefizetésére ki nem küldendők) meghagyatván gyümölcsözőleg működhetnek, sőt a kölcsön útján bejövő idegen tőkék még a belföldi ipar s forgalom élénkítésére illetőleg új értékek és tőkék elhozására, tehát az adóképeség fokozására és a kamatláb csökkentésére is szolgálhatnak. bb) Hogyha a kölcsön-összegek *pénz-alakban* jönnek be, *pénz-szaporítási hatásuk* van, a minék következtetése legalább első időben az ipar s vállalatok élénkítése sőt (ha a bejött pénz sok) a *jószágok ára felszökése* is szokott lenni.⁶⁾ cc) Valóban *jó* és közvetlenül *vagyonszaporító hatása* azonban ez idegen tőkéknek akkor lesz, hogyha *beruházások* s anyagi javításokra fordítatnak. dd) Abban, hogy évenként jelentékeny *kamat-összegek külföldre küldendők*, s hogy az *adósság* (az idegenektől való visszavásárlása által a kötvényeknek) egyszer mégis *visszafizetendő*: nagy veszedelem és baj nem rejlik,⁷⁾ mert a valódi baj az, hogy voltak kiadások melyek csak adóssággal fedeztethettek; s egészben véve a nemzetgazdaság most mégis kedvezőbb helyzetben van, mint hogyha a maga idejében belföldi tőkékkel vétetett volna a kölcsön, vagy valami sarcszerű adófelelemelés által fedeztetett volna a szükséglet, a mi a nemzeti érték-képzést lehetetlenné tette volna, s még *azon tőkék sem állíttathattak volna* elő, melyek most kamat alakjában kimennek!⁸⁾ — Ép így az *államkötvények visszavásárlása* sem kíván oly nagy áldozatokat, mint a melyek onnan

következtek volna, hogy *nem-disponibilis* belföldi tőkék a productiótól elvonattak; s e mellett időközben a nemzetgazdaság még is erősödött s teherviselésre képebbé vált. Nem említve azt, hogy a kamatok jórésze rendszerint tetteleg nem is megy ki az országból, hanem *állampapírok* újabb vásárlására fordítatik. ee) Súlyos teher a külföldre fizetendő kamat akkor, ha az országban a nemes érc zilált közállapotok vagy pénzügy miatt a forgásból kitolatott s a kormány által csak *nagy fölpénz* (Aggio) mellett szereztethetik meg. Végre ff) egyik hatása a külföldi kölcsönvételnek az is, hogy a külföldön nagyobb mennyiségben forgásban lévő állampapírok által ugyane *külföldnek érdekeltsege* a kölcsönvevő ország sorsa jólléte s szilárd fennállása iránt tetemesen fokoztatik, sőt ez uton is népek és népek, kormányok és kormányok közt jótékony egyetértés és érdekösszhang jöhet létre.

c) Az előrebocsátottak *eredménye* a következőkben foglalathatik össze: 1-ör A kérdés eldöntésére nézve mindenkor sok fog függni általában a nemzet hitele és vagyoni állásától; s jelesül oly állam, mely sok és disponibilis tőkével rendelkezik, helyesebben cselekszik, hogyha kölcsöneit otthon veszi fel. 2-or A külföld irányában eladósultság rendszerint a belföld magasb (azaz drágább) kamatjának a folyománya. 3-or A külföldi kölcsönvétel előnyös lesz rendszerint mint a belföldön,¹⁰⁾ s előnyös mint *adók utján* fedezése a rendkívüli szükségletnek; *mindazon esetekben* a hol bőséges mennyiségű szabad tőke rendelkezésre nem áll, a miért még azt is mondhatni, hogy *gazdag- és magasb műveltségű* országok a belföldön, *szegényebbek és fejletlenebbek* pedig a külföldön fogják kölcsöneiket helyesen eszközölni.¹¹⁾ 4-er Oly esetekben, a hol a kölcsön hazai disponibilis tőkékből, vagy idegen ország tőkéiből merittetik: *adósságtetés*; ott ellenben a hol belföldi, s pedig productiv vállalatokból elvonandó tőkékből merittetik a kölcsön, *adó* lesz indokoltabb. 5-ör Szem előtt tartandó végre az, hogy a tőkeforgalom mai kosmopolit jellege és szerfeletti mozgékonyágánál fogva már nem is függ az állam tetszésétől az, hogy adósságai külföldi adósságok legyenek-e vagy sem; mert hiszen *nem akadályozhatja meg kötvényeinek külföldiek* által való megvásárlását; kölcsönműveleteinek nagy részénél (s főleg a börzekölcsönöknél) pedig az idegenek részvételét a szükséglett tőkeösszegek kiteremtésében lehetetlenné szintén nem teheti.¹²⁾

¹⁰⁾ V. ö. *Nebenius*: Oeff. Credit 704 sk. l. *Bau*: Fin Wiss. 473—477. §. *Nasse*: a *Tüb. Zeitschrift* 1868-ki foly. foglalt érték. általában s főleg 22 sk. 32 sk. l. s mindenekfelett *Wagner*: *Bluntschli Staats Lexikon* X-ik köt. 10—16. l.

¹¹⁾ *Idegen tőkéknek* az országba való átültetése s ennek hatásai és következéseiről l. *Hermann*: *Staatswirth Unternehmungen* (2-ik kiad. 1870) 626 sk. l. és *Kautz*: „*Nemzetgazdaságtan rendszere*“ 196 sk. és 222—223. l.

¹²⁾ Külföldi kölcsönvét kétféle értelemben vétethetik; *formailag* külföldi kölcsönök tudni illik, és *valódiilag* olyanok; amott oly kölcsön értetvén, melyet a kormány idegen állam börzén vesz fel (p. o. a magyar kormány a legújabb 30 millió kölcsönével), emitt olyan, a hol a külföld *tetteleg hitelezőjévé* lesz az országnak. L. *Wagner* id. érték. 11. lap.

¹³⁾ Hanem annak, hogy oda viszik pénzüket, hol érte legnagyobb kamatot kapnak.
¹⁴⁾ Ezt a nézetet egész határozottsággal fejezte ki és tartotta *Mélon* (id. műv.) s újabban *M. B.* „*Influence of the public debt over the prosperity of Country* (1834), hazánkban gróf *Széchenyi* (s utána *Török János*) is e felfogáshoz hajlik; mely itt ott

még ma is talál követőkre. De hibás voltát már belátta *Montesquieu* (*Esprit des Lois* XXII. 17. fej.) *Smith* Adam, s mások; teljes czáfolatát pedig a nagy szaktudós *Nebenius* (jd. műv. 88 sk. 104 sk. l.) adta. L. még *Baumstark*: *St. Versuche über Staatskredit* 516. l. és *Rau* 477. §.

¹⁵⁾ Azt mondja erről (s általában az államadósságokról) *Roscher*: „Durch die wachsende Ungleichheit der Glücksgüter, der Vermehrung solchen Eigenthums, dessen Werth bedeutenden Schwankungen unterworfen ist, die vergrößerte Anzahl und Wichtigkeit der müssigen Renteniere steigern im höchsten Grade die Macht und Gefährlichkeit der Geldoligarchie.“ (*Grundriss* 134—135.) L. még *Nasse*: id. ért. 40 sk. l.

¹⁶⁾ *Desewffy* Emil gróf: *Pénzügyi kérdések* cz. (1856-ban kiadott) művében ez egy alapgondolatot képezett. L. a 17 sk. l.

¹⁷⁾ Eltekintve e felfogás *merkantilisztikus* zamatjától.

¹⁸⁾ Ezt *Wagner* erősen hangsúlyozva bővebben bizonyítja; id. ért. 12—13. l.

¹⁹⁾ *St. Mill* is határozottan ezt a nézetet vallja, *Pol. Econ.* V. köt. 7. fej. L. még *Nebenius* id. munk. 704. l.

²⁰⁾ *Hock* még azt a szabályt is állítja fel, hogy oly tőke, mely munkások foglalkodtatására ezelő, a külföldtől olyan pedig, melylyel régi adósság fizetendő vissza, s mely benn az országban gyümölcsöző elhelyezést nem igen talál: a belföldön fog célszerűbben fölvétetni, míg *Wagner* szellemdúsan azt jegyzi meg, hogy a *közhitel nagy műveltség-történelmi missiója* ép a szegényebb népek eladósodásában a gazdag népek irányában mutatkozik.²¹⁾

²¹⁾ L. *Rau*: *F. W.* 475. §. végén, és *Nasse*: id. ért. 26. l.

HARMADIK FEJEZET.

AZ ÁLLAMADÓSSÁGI FÖLTÉTELEK ÉS AZ ADÓSSÁG TÖRLESZTÉSE.

138. §.

A kölcsönszerződési föltételek, s különösen az államkötvények névértéke és a kibocsátási ár.

Az állami kölcsönműveletek legfőbb és legfontosb momentuma az: *mennyibe kerül* az államnak a *kölcsön kapott tőke*, mekkora az az után fizetendő kamat, *mily tartozásokat* és teljesítéseket vállal magára az állam a kölcsönszerződés alkalmával, szóval mely *föltételek* alatt szerez meg magának valamely állam bizonyos adóssági összeget.

E viszonyok tekintetében először is az államkötvények *kibocsátási s kamatozási föltételei* veendőek szemügyre, megjegyezvén hogy itt mindég *állósított* (s részben visszánemfizetendő azaz *járadéki*) adósságokról van szó.¹⁾ Ugyanis: Az államkötvények mindenkor bizonyos, s rajtuk kifejezett összegről szólnak, mely összeg azok *névszerinti értékének* (Nominalwerth) neveztetik.²⁾ E névszerinti érték (mely többnyire *számban* szokott kitétetni) azon somma, a mely után a kötvénytulajdonosnak fizettetnek

azon kamatok, melyek a kötvényen százalékokban (p. o. 5%) szintén ki szoktak téve lenni. — Azon összegnek szempontjából, melyet az állam a hitelezőnek adott államkötvényért kap, illetőleg a hitelezőtől követel: két kölcsönzésnem különböztethető meg; jelesen 1-ör az, a hol az állam kötvényeért *akkora összeget* követel a hitelezőtől, mint a mekkoráról a kötvény szól (tehát 100 forintnyi névértékű papírért 100 forintot), a mely esetben tehát a státus tényleg annyit kap a mennyit kötvényében nyugtáz; 2-ör az, a hol a kötvény *kisebb összegért* engedtetik át a hitelezőnek, mint a névszerinti érték (tehát például egy 100 forintról szóló adóslévél 75 forintért). — Ez utóbbi esetben, azon összeg, a melyet az állam kötvényeért a hitelezőtől kap, a kötvény (illetőleg a kölcsön) *kibocsátási árának* (Emissionspreis) neveztetik, és közelebből szemlélve *ára azon kamatigértéknek*, melyet a kötvény tartalmaz, s különbözik a névszerinti értéktől; magától értetődően, hogy az állam törekvése mindenkor az legyen, lehető legmagasb kibocsátási árt elnyerni,¹⁾ a hitelezőké pedig az, minél alacsonyabbat engedni.

Mind a kibocsátási ártól, mind a névszerinti értéktől meg kell különböztetni az államkötvények *börze-árát* (tőzsdei értékét); vagyis azon összeget, a melyért a kibocsátott papír (kötvény) a börzeforgalomban adatni és vétetni szokott, s mely majd nagyobb majd kisebb mint a kibocsátási ár, a szerint t. i. a mint a kereslet vagy pedig a kínálat nagyobb a kötvények irányában bizonyos időben.

Az imént említett két kölcsönzésnem különbségének még egy más irányban is van sajátos hatása; névszerint az illető adósság *törlesztésére*. Így jelesen ott, hol az állam „névszerinti” értékben adta ki kötvényeit: ugyan ez összegben tartozik is a maga idejében azokat beváltani (tehát 100 forintos kötvényt 100 forinton); vagyis annyi fizettetik az állam által vissza, a mennyit valóságosan kapott, habár talán időközben a kötvények börzeára feljebb ment vagy alábbszállott is. Hogyha ellenben a kibocsátási ár a *névszerintinél alacsonyabb volt*, az az a státus kevesebbet kapott, mint a mennyiről a kötvény szól: akkor a törlesztésnél a valóságos kölcsöntökeösszeg nem vétetik figyelembe, hanem a státus kötvényeit a törlesztési (illetőleg visszafizetési) időben való *árkelet szerint* váltja be, a mit (magától értetődőleg) akkor fog tenni, hogyha az árfolyam alacsony, azaz reája nézve kedvező. — A gyakorlatban egyébiránt *előként* van elfogadva, hogy az állam kötvényeit a névérték megfizetése által bármikor visszaválthatja, mihez akkor szokott folyamodni, ha az árkelet „al-parin” vagyis a *névszerinti értékösszegén felül áll.*^{4—5)}

¹⁾ V. ö. Rau: F. W. 494 sk. §. Nebenius: Oeff. Credit 365 sk. l. Stein: F. Wiss 672 sk. 711 sk. l. s főleg Wagner Bluntschlinál X. köt. 36 sk. l.

²⁾ Például „Osztrák államkötelezvény 100 forintról.”

³⁾ A kibocsátási ár magas, tehát az államra kedvező volta, a státushitel általános feltételein kívül még a hitelezők követelésének netaláni külön biztosításától, a kamatok nagyságától, és a visszafizetés módjától fog függni.

⁴⁾ A francia-rendszer szerinti törlesztés abban áll, hogy a „rente” levél egyszerűen visszavásároltatik.

⁵⁾ Rau: F. W. 494 §.

139. §.

Magas- és alacsony kibocsátási árú adósságok, és az adóssági kamatok különösen.

Minden adósságtevésnél, és így az államénál is kiváló momentum a kölcsönért fizetendő *kamat*, és e kamat mérvének megállapítása.¹⁾ — Mire nézve általánosságban azt mondhatni, hogy az állami adósság kamatlába is *lényegileg azon szabályok* szerint képződik mint a magán-adósságoké, hogy a státus kötvényeinél nagyobb összeget nem nyer mint a mekkora adóstartozási nyilatkozatának értéke, s hogy ez érték mindenkor a tőke-elhelyezés biztossága, a kamatláb nagysága, és a kamatfizetés pontosságától lesz föltételezve.²⁾

Szoros kapcsolatban a *kamatolás és kamatlábbal áll* a „kibocsátási ár és a névszerinti érték” kérdése.

Szem előtt tartandó ugyanis az, hogy az államkötvények után fizetendő kamatok nagyságára (illetőleg a kamatlábra) nézve *különbség* létezik a *névszerinti* és a *kibocsátási* áron kiadott kötvények között, mely különbség akkor lesz szembeszökő, hogyha a *kamat* a valóban kapott *kölcsönösszeggel* összevettetik. A *névszerinti* értékben kibocsátott kötvényeknél ugyanis az állam valóban *akkora kamatot* fizet, a mennyi a kötvényben ki van fejezve (p. o. 5%-ot); vagyis kap *akkora összeget* tényleg, a mekkorát nyugtáz; — a *kibocsátási áron* kiadott kötvényeknél ellenben a tetteleg fizetendő kamat, arányban a kapott sommához, a kötvényben kifejezettnél *nagyobb*. Így például, ha az állam egy 100 forintról szóló s 5 percentes kötvényeért csak 70 forintot kap, a hitelezőnek már nem 5, hanem tényleg 7 percentet fizet.

Ezek alapján a kölcsön-fölvétel módját, tekintettel a kamatláb momentumára, imígy határozhatni meg. Lehet kölcsönöket felvenni: 1-ör oly *kamatláb mellett*, mely a mindenhol valóságos kamatlábbal megegyez (vagy attól csak igen kevésé tér el), tehát *al pari*;³⁾ vagy 2-ör *alacsonyabb kamatláb mellett az az pari-n alól*;⁴⁾ vagy végre 3-ör *magasb kamatláb mellett az az pari-n felül*;⁵⁾ a minek nyomán azután (névbelileg) *magas kamatlábú és (névbelileg) alacsony kamatlábú adósságok* különböztethetnek meg, és vizsgálándók hatásaik és természetök szerint egyenként.^{6—7)} Ugyanis:

a) Az *alacsony kamatlábú adósságok*, vagyis azon rendszer mellett, a hol az államkötvények névszerinti értékükön *alul álló* áron bocsátatnak ki, azt szokták felhozni: aa) válságos időkben az uralkodó kamatlábra nem kapni kölcsönt, tehát több igérendő a tőkésnek; hogy pedig 8—9 százalék ne engedélyeztessék, a *nevezett módhoz* folyamodnak, részint hogy a magánjogilag még talán fennálló usztoratörvény nyíltan meg ne szegessék, részint azért, hogy az államadósság egyes részei tekintetében igen *különböző kamatláb* ne állhasson elő. bb) Azon remény tápláltatik, miszerint ily féle kölcsönök kedveltségénél fogva a tőkésök csekélyebb kamattal megfognak elégedni, mert nyerhetnek hogyha a kötvények árfolyama emelkedik. cc) Ily adósságok kötvényei előtt szélesb tér és kör állván nyitva

a spekulációra, a folyam-ár emelkedésre számító hitelezők és pénzemberek szívesebben veendik mint magas kamatlatú kötvény-papírokat. dd) Szóll e rendszer mellett végre a túlnyomólag ez alapon álló *gyakorlat* is. ee) Nagy árnyoldala ellenben az, hogy az államra nézve annyiban ártalmasabb mint a magaskamatú adósság, a mennyiben jelesül az árfolyam emelkedése által az adóssági törzs-somma növekedik, s egy példálul 60%-en kibocsátott, de 80%-re emelkedett papír törlesztése illetőleg visszaváltása egy harmaddal többbe kerül, mint a valóságosan megkapott készpénzösszeg vala.⁹⁾

b) Ez utóbbi tekintet az, melynél fogva legujabban több nagy szakember (s különösen Wagner is) a *magaskamatlatú* adósságok rendszere mellett szavaz, utalván a következőkre: aa) Az uzsora törvényekből vott érv gyöngé és nyomatóktalan, a mennyiben legtöbb államban már meg is van szüntetve, a hol fennáll pedig igen kérdéses, van-e annak alkalmazhatósága az államra is, s végre az is kétségtelen, hogy néha az elfogadott valóságos kamatláb az uzsoratörvényi kamattételt mégis meghaladta. bb) A kamatláb egyformasága, mely a számolást és a papírokkal való kereskedést igen megkönnyíti, fontos tekintet ugyan, de mégis túloztatik, mert hiszen ez utóbbi rendszer mellett is lehetséges a kamatlábok kevesbitése és az eddiginél nagyobb egyformásítása. cc) Az alacsony kamatlatú adósságoknak olcsóbbasága nem föltétlen szabály, mert a valóságos kamata ez adósságnak korántsem lesz mindég alacsonyabb mint a magaskamatlatúaké; sőt valóságos időkben, a midőn ép tömegesen szoktak kölcsönműveletek előfordulni, — a fentnevezett előny egészen elenyészik.⁹⁾ dd) Nagy előnye a magaskamatlatú adósságoknak, hogy csak ezek lehetőségetek *későbbi kamatreduktiókat*, s ezáltal az állam-pénzügyek jelentékeny megkönnyebbedését.¹⁰⁾

Mindezek eredménye az, hogy habár nem tekinthetni is *szabálynak* azt, hogy a magaskamatlatú adósságok a státusra nézve előnyösbe az alacsony kamatlatuaknál, annyi mégis kétségtelen, hogy az utóbbi csak *kivételkép* lessen alkalmazandó; továbbá, hogy egészbenvéve csekélyebb hitellel s zilált közállapotokkal bíró országok okvetlenül a magaskamatú, gazdag s szilárd közviszonyoknak örvendő államok pedig az alacsony kamatlatu kölcsönöknek fognak elsőbbséget adhatni.¹¹⁾

Megjegyzendő végül, hogy az itt fejtegetett kérdéssel kapcsolatban némely legujabb szakférfiak a következő nézetet vallják, illetőleg javaslatot teszik:¹²⁾ A kötvények névértéke és a kibocsátási ár alapján kapott összeg közti különbzet egyenes *ellenmondás*, melynek megszüntetése annál szükségesb, minthogy általa az adósság névszerinti összege a hitelt veszélyeztető módon növekedik. — E célra azonban csak egy mód létezik, s ez: a *kötvények kiadásának megszüntetése*, s pusztá *járadék-levelek* eladásának behozatala (a mint az legujabb időkig Frankhonban történt), vagyis adassanak ki a *név-értéket* meg se jelelő, hanem egyszerűen bizonyos *kamatra* szóló hitelpapírok, a mivel magától értetődőleg a díj-kölcsönöknek is mellőztetniük kellene. — Pusztá kamatszámítás dolga (illetőleg a mutatózó tőkekinálat nagyságától függő intézkedés) lesz azután, vajjon példálul egy 5%-es járadéklevél 125 forintért, vagy egy 4 százalékos 100 forintért adatik-e az állam által a hitelezőknek.

⁹⁾ V. ö. az előbbeni §-ban idézett írókat; s hozzá *Laffitte* francia államférfi nagy beszédét a *Moniteur* 1828-ki foly. 136-ik számában, s *Newmarch* angol statist. érték. a *Journal of Statist. Societ.* 1855-ki foly. 104 sk. és 242 sk. l.

¹⁰⁾ Vagyis ezek szerint igazodó, emelkedő vagy csökkenő.

¹¹⁾ A hol tehát egy 100 forintos kötvény 6 percentre adatván ki, valóságos 100 forintot hoz be az államnak pénztárába.

¹²⁾ Példálul egy 100 forintos kötvény 5%-re, mely csak 75 forintot hoz be.

¹³⁾ A hol tehát egy 6 percentes 100 forintos kötelezvény példálul 110 forintot hozna be; mely utóbbi eset azonban igen ritkán s csak bizonyos előzmények mellett, fordul elő.

¹⁴⁾ Azért mondjuk „névbőlileg,” mert ez a kötvényen kifejezett kamatláb, — a melytől a *valóságos kamat*, melybe a *pénz az államnak kerül*, különbözhet. *Magaskamatlatú* adósságfölvétel lesz tehát az, a midőn az állam mindjárt eleve oly magasra szabja a kamatlábot, hogy a *névszerinti* meg a *kibocsátási ár egyforma* (vagy legalább is egymáshoz igen közel álló) lessen. Így példálul, hogyha a státus azt látja, hogy 5 százalék mellett csak 50 forint kibocsátási árt kap, — azonnal inkább 10 procentot ígér s 100 forintot adat magának. *Alacsony kamatlatú* adósság ellenben az, a hol az állam az ellenkező uton haladván, a kamatot előleg fix megállapítja, s azután a kibocsátási ár felett alkudozik, és kap példálul egy névszerinti 100 frt. 5%-es kötvényért 70 vagy 80 forintot.

¹⁵⁾ A vitakérdést *Rau*: id. h. hol praktikus példák is hozatnak fel; *Stein*: F. W. 715—716 l. s főleg *Wagner* id. ért. 86—88. l.

¹⁶⁾ Ezen rendszer szerint járt el a múlt század utolsó tizedjében a nagy britt státusférfi *Pitt*, kit e tek. legujabban híres földije *Newmarch* erősen védelmezett és dicsért. (L. *Wagner* a 38. l.)

¹⁷⁾ *Wagner* a ki a magaskamatlatú kölcsönök meleg szószólója azt is mondja: „Der reelle Zinsfuß von Schulden eines hohen und eines niedrigen Nominalzinsfußes werden sich in ungünstigen Perioden mehr und mehr ausgleichen, und vielleicht ganz gleichstellen.“ (p. 38.)

¹⁸⁾ E szempontból indítványozta legujabban *Wagner* az osztrák államadósság kötvényeinek (szabadakarátulag létesítendő) átváltoztatását 6 1/2 percentes magaskamatlatú kötvényekre, hogy a jövőbeni árkelet-javulás ne a hitelezőknek, hanem az államnak jusson nyereségkép. L. *Ordnung des österr. Staatshaushalts* című műv. (1863) 225—262. l.

¹⁹⁾ *Rau* e tek. azt mondja: „Borgt man mit höherem Zinsen, so übenimmt man eine jetzige Beschwerte von bekannter Grösse, und hat die Hoffnung bald zu niedrigeren Zinsen zu gelangen; borgt man hingegen mit höherem Nominalbetrage, so erkaufte man eine augenblickliche Erleichterung mit einem späteren Nachtheil, und kann von günstigeren Verhältnissen keinen Nutzen mehr ziehen.“ (498. §.) Ugyanott *Coquelin* is (R. d. d. Mondes 1845 Apr. füzetb.) *Mig Hock* a következő eszmét fejezi ki: „Bedarf man Geld auf kurze Zeit, so ist ein hoher Zinsfuß dem Abschluss unter dem Nominalbetrage vorzuziehen; im entgegengesetzten Falle ein geringerer Zinsfuß der Verschreibung einer grösseren als der erhaltenen Summe vorzuziehen.“ Mely indítványt *Höfken* (Steuerreform stb. 53. l.) erősen megtámadja.

²⁰⁾ Jelesül *Stein*: F. W. 713 sk. l. hol egyebek közt arra is történik utalás, hogy a magaskamatlatú adósságfölvétel mellett szól ugyan az, hogy az állam csak annyival fog tartozni, a mennyit valóságosan kapott, de ez utóbbi momentum közönyös, hogyha a kötvényeket névszerinti értékben beváltani nem kényszerül.

140. §.

Egyéb föltételek, biztosítások és formaszere-
rüségek az államadósságot illetőleg.

Az állam a végből hogy kedvezőbb föltételekre¹⁾ tegyen szert a kölcsönműveletnél: néha külön *biztosítékot* is ad a hitelező követelésének szilárdítására.²⁾ E tekintetben a következők jegyeztethetnek meg: oly

esetekben a hol a státus mint *magánadós* lép fel (p. o. bankokkal való pénz-üzleteknél) bizonyos biztosíték vagy zálog letétele indokolt és célirányos lehet; ép így akkor is, a midőn az állam valami *külön s meghatározott jövedelemforrás* birtokában van, a melyre bizonyos adósság világosan kijelentve alapítottatik s a kamat és a visszafizetés is ugyanily módon utaltatik: ez eljárás szolgálhat arra, hogy valamivel kedvezőbb kibocsátási ár érettséék ol.³⁾ — Másfelől azonban az sem szenved kétséget, hogy minden ilyenmü intézkedés által csak az állam *összehitele* csökkentetik, s így speciális biztosíték-nyújtás valami *állandóbb* jellegű adósság tekintetében nem lesz ajánlatos. Eltekintve attól, hogy a státusélet különben is nem csak *politikai* hanem *gazdasági* tekintetben is egy nagy *egészet és egységet* képez, tehát az egész állam az adós, s az egész állam a tulajdonképi kezes és köteles is.⁴⁾

Az eddig érintett *feltételeken* kívül még *egyebek* is szoktak államkölcsonműveletekben előfordulni, melyek részint a hitelező *biztossága* fokozására irányulnak, részint *kedvezményeket* képeznek. Így 1-ör megígéri néha a kormány, hogy fizetések alkalmával kötvényeit *névszerinti értékükben* fogadandja el (még azon esetben is, ha börzeáruk alább szállt volna). 2-ör kijelentetik némelykor, hogy a kamatok már a kölcson tetteleges befizetését megelőző *korábbi időtől fogva* járandnak. 3-ör *Adómentesség* biztosíthatatik a hitelezőknek kötvényeik után élvezett jövedelmeikre nézve (vagyis a szelvény-adótól fölmentetnek). 4-er Megtörténik az is, hogy az államadósságért valami idegen (de érdeklött) állam kezességet vállal.⁵⁾ 5-ör. Külön *államadóssági főigazgatóság* állítottatik fel, mely egyenesen az országgyűlés ellenőrzése alá helyeztetik.

Vannak végre minden kölcsonműveletnél szem előtt tartandó bizonyos *formaszerűségek és viszonyok*, melyek a hitelezőkre fontossággal bírnak s a státus irányábani kölcsonzési hajlamot is fokozzák. Így jelesen: a) Főfeladata az államadóssági igazgatásnak, gondoskodni a *kamatok* pontos, teljes mérvbeni *kifizetéséről*, mire nézve szükséges leszén intézkedni, hogy a hitelezők kamataikat ne csak a fővárosban, hanem kisebb helyeken is fölvehessék, idegeneknek pedig a kifizetés saját hazájukban is történjék (p. o. bankházak közvetítése által.⁶⁾ A pénzforgás élénksége és szabályossága, de másfelől a státuspénztárnak érdekében továbbá kívánatos, hogy a kamatok évenként nem egyszerre, hanem fél- vagy negyedévi részletekben szolgáltatassanak ki (jelesen pedig az illető hónap első napján), mely tekintetben még az is lehet olv, hogy a kamatfizetési holnap olyan legyen, mely nagy adó-összegek esedéki napjaira következik, hogy így az illető pénztökek soká a nemzetgazdaságtól elvonva ne maradjanak. c) A *kötvények darabjai* (Appoints) rendszerint kerek névbeli summákra állítottatik ki (p. o. 50, 100, 500, 1000 forintra), és vagy *névre szólók* (Papiere auf Namen), vagy *előmutatóra szólók* (Inhaberpapiere, au porteur-kötvények); az az vagy olyanok, hogy *bizonyos személyre* jelevék s csak bizonyos formaszerűség (Cessio, engedmény) alapján mehetnek egyik tulajdonból a másikba; vagy olyanok, hogy a mindenhai birtokos tekintetik a tulajdonosnak s egyszerű *átadással* mennek egyik kézbe a másik kézbe. — A *névreszóló* kötvények (s értékpapírok általában) azon előnnyel bírnak, hogy elvesztés esetében a tulajdonos könnyebben kipuhatolható, tolvajláskor a tettosek

kinyomozása vagy a papírok értéktelelné nyilvánítása (Amortisatioja) könnyebb; az *előmutatóra szóló* kötvények ellenben azért *kedvelteknek* inkább, mert amazoknál sokkal könnyebben forognak, s a pénz- és papír-üzlet sokkal hatalmasab elemeként szerepelhetnek.⁷⁻⁹⁾ d) A *kölcsonök valutája* rendszerint az általános országos valuta szokott lenni; formailag külföldi kölcsonöknél, vagy oly kölcsonöknél, melyek tek. az állam a külföldnek nagyobb mérvbeni részesedését óhajtja: *idegen valuta* is fogadtathatik el alapul.⁹⁾ e) Legyen mindenkor ügyelet arra, hogy az államkötvények és szelvényeik tetszetős formában, csinos külalakban és különösen oly technikai tökélyvel állíttassanak elő, hogy az utáncsinálás és hamisítás lehetőleg meggátoltassék.

Nagy fontosságú itt még az is, hogy az állam adóssági *kötvényei sokfélék*, az az különböző *természetűek* és különböző *kamatlábiák* stb. ne legyenek;¹⁰⁾ mert az egységes jellegű adósság rendszerint olcsóbb, átlátzóbb, könnyebben igazgatható stb. s tapasztalati tény az is, hogy ily adóssági papírok a börzeforgalomban is kedveltebbek, s új kölcson-kötvények mindig szivesebben fogadtatnak a pénzemberek által hogyha egy már meghonosodott s általánosabbá vált kölcsonpapírhoz hasonló jelleggel és alakban bocsátatnak ki.

Előnyös lesz végre az állami adósságügy tekintetében egy *külön hatósági közegnek* felállítására, mely az adósság felett szoros ügyleti módon a könyveket viszi, a nyilvántartást eszközli, az elszámolást vezeti stb. Megjegyezvén, miszerint még igen ajánlatos az is, hogyha az állam pénzümveletai és pénztárügye vitelére valamint az adósságügy kezelésére nézve egy jólszervezett s nagy hitelnek örvendő *bankkal* viszonyba lépve ennek szolgálataival él nevezett érdekei előmozdításában.¹¹⁾

¹⁾ V. ö. *Nebenius* és *Baumstark* id. m. *Rau*: F. W. 509 sk. §. s *Wagner* id. ért. 32 sk. és 40 sk. l.

²⁾ *L. Stein*: 711 sk. l. és *Wagner* id. h. 33. sk. l.

³⁾ Az újabb időkben létrehozott *ausztriai záloglevél-kölcson*, mely dománialjóságokra alapított, például, habár nem helyeselhetőül szolgálhat.

⁴⁾ E mellett annyiban is nyomaték nélküli ily biztosítás, hogy érvénye a bíróságoktól függ, az állam pedig mint egész bírói *executió*nak magát alá nem vetheti. *Stein* 712. l. és *Hock* 303—304. lapon.

⁵⁾ Ez történt Görögország irányában Orosz-, Angol- és Franciaország részéről; Sardinia irányában a Krim háboru idejében Anglia és Frankon részéről, Ausztria irányában a Napoleoni háborúk idejében Anglia részéről. stb.

⁶⁾ A kötvényekhez mindenkor nyomtatott *kamatnyugták* csatolandók (szelvények, Couponok), melyek mindegyike meghatározott időre és határnapra szóljon, s a kötvény számával is el legyen látva, nehogy két hasonló nyugta fordulhasson elő, s a családtság megkönnyíttessék. E szelvényt a tulajdonos szelvényi-ivéről levágván az illető pénztárnál (vagy az e szolgálatot mérsékelt jutalékért tevő valamely bankárnál) beadja s érte az esedékes kamatot fölveszi. Hogyha a szelvények elfogytak, a hitelező a kötvénynek, vagy a szelvényi iven már kezdettől fogva létező ugynevezett *szelvény-utalványnak* (Talon) előmutatása folytán új szelvényi ivet kap az állampénztárnál.

⁷⁾ Oly esetekben, midőn árvagyámok, alapítványok, testületek a birtokukban létező kötvényeket elveszés, csalás, tolvajlás ellenében jobban akarják biztosítani: a kötvények *vinkuláltatnak*, vagyis a szabad forgalomtól elvonatván, a tulajdonos *névre* bejegyeztetnek, s a kamatok csak utalványokra fizettetnek ki. (*Hock* id. munk. 285. l.)

⁸⁾ Eltér a névreszóló és az előmutatóra szóló kötvényektől a francia rento vagy *járadéklevél*, mely az ugynevezett *bejegyzési rendszer* (Inscriptionssystem) szerint adatik ki, mely rendszer abban áll, hogy az állam formaszerű kötelezvényeket nem ad ki

hanem a nagy államadóssági könyvbe (Grand Livre de la dette publique) a kölcsönadót és kölcsönkapott tőkét bejegyezteti, a hitelező pedig csak az évi kamatjradék fölvételére czélzó utalványt kap kezeibe.

⁹⁾ L. Wagner érték. 41. l.

¹⁰⁾ Ausztriában mintegy 70 féle államadósság létezik. (Hock 285. l.) Angliában egyféle, Frankhonban kétféle.

¹¹⁾ Oly viszony ugyanis, a hol az állam nem mint adós, hanem mint hitelező szerepel a bankkal való érintkezésekben, nem veszedelmes.

141. §.

A kamatreductió és a conversió.

Az államadósság kamatozását illetőleg a legfontosb hitelműveleti intézkedések egyike az ugynevezett kamatreductió (jradék-conversió), vagyis az adósság után járó kamatok leszállítása.¹⁾ A kamatreductió, melynek nyomán az állam egy kötvényért, mely eddig tulajdonosának 6 százalékot hozott, a jövőben 5 vagy 4 százalékot fizetend, a státus évi kiadásában tetemes megtakarítást eszközöl, s egyik sajátos formáját is képezi az adósságtörlesztésnek (l. a követk. §.).

A kamatleszállítási művelet alapja és keresztülvitele tekintetében (szem előtt tartva, hogy itt is mindég állósított adósságokról van szó) a következőkre kell utalnunk. Miután az állam az adósságtevés alkalmával nem kötelezte magát arra, hogy sohase fogja a kölcsönt felmondani, nem vonhatja kétségbe azon jogát sem, hogy adósságát (részben vagy egészben) visszafizetni neki alkalmasnak látszó időben megkísérthesse. Oly esetekben tehát, a midőn csakugyan képes olcsóbb kamatra pénzt szerezni, mint a mekkora kamatot kötvényeiért eddig fizetett: nemcsak jogosított, hanem kötelezett is lézen az állam adózó polgárai könnyebbitésére a kamatreductiót keresztülvinni; megjegyezvén, miszerint ily intézkedésnek nem szabad kényszerítőleg történnie, hanem úgy, hogy a pénzt (az olcsóbb kamattal) az államnál meghagyni nem akaró hitelező azt a státustól egyenesen visszakérheti;²⁾ mert különben az államot szószegés és méltatlankodásról lehetne vádolni.

A kamatreductió tulajdonképen az államadósság átalakítására (Umwandlung) vezet, mit conversiónak hívunk, s az itt elemzett esetben magas kamattal adósságnak alacsony kamattal való változtatását jelenti, ámbár lehet oly conversiót is gondolni, a hol alacsony-kamatú adósság magas-kamatúvá alakittatik által.³⁾ — A kamatreductió lehetősége annál becsesebb az államra nézve, mennél nagyobb részét vette az fel adósságának kedvezőtlen időben magas kamatokra (illetőleg alacsony kibocsátási ár mellett); előnyösségét tehát és indokolt voltát kétségbe vonni nem lehet, s e tekintet is az, a melynél fogva a felmondható jradék-adósságnak (kündbare Rentenschuld) az (állam által) fel nem mondható felett elsőbbség adandó.⁴⁾

Minden sikeres kamatreductiónak közgazdasági előfeltétele azonban az, hogy az uralkodó általános kamatláb, mely mellett a státus pénzt kaphat, a nemzeti tőkének szaporodása s az államhitelezés szilárdabb volta folytán tényleg alábbszállott legyen, s az állam biztos kilátással bírjon arra, hogy az általa megajánlott új (csékélyebb) kamatra elegendő mennyiségű tőke

álljon rendelkezésére. Ilyenkor azután a hitelezők nagy része amugy se találván igen (hason biztosságú és könnyűségű) jobb elhelyezésre alkalmat, az államnál hagyandja tőkéjét. Minthogy pedig mindenkor lesznek olyanok is, kik tőkéiket visszakövetelendik, szükséges hogy az állam a megfelelő összegeket kézen tartsa, mire nézve legjobb leszen, ha e czélra tekintélyes bankházak vagy bankokkal viszonyba lép s ezek közvetítésével viszi keresztül a műveletet. — A reductió sikeres kivihetőségének egyik ismérvét a kötvények árfolyamának emelkedése, s különösen a nagy kamatot hozóknak a névszerinti értéken is felülszökése képezi. Ekkor azonban a leszállítás lehető gyorsan eszközözendő, mert mennél magasbra emelkedik a parin túl az árfolyam, annál nyomasztóbb lesz a reductió a hitelezőre nézve, kinek kötvénye visszafizetés esetében csak névértékben váltatik be.⁵⁾

A kamatreductió végre mindég a legnagyobb (azaz legterhesb) kamattal járó kötvényekre nézve kezdessék meg; s általában békés nyugodt időkben történjék a kísérlet, míg másfelől gondosan kerülendő lesz minden oly lépés, mely mesterséges börzefortélyok vagy közvetett erkölcsi kényszer által akarna hatni a hitelezők megpuhítására.⁶⁾

A mi a kamatreductió hatását és következtéseit illeti, ezek abban állanak, hogy az állam adóssági (illetőleg kamatkadási) terhe enyhül, a kamatláb lejjebb száll, a polgárok adótartozásai csékélyebbekké válnak stb.; de másfelől arra is vezethetnek, hogy a reductióval járó nagyobb tőkeáthelyezés a pénzpiacot rázkodásnak teszi ki, s annyiban, hogy sok kistőkés pénzt visszaveszi s a nagy pénzfejedelmek helyezkednek a kötvények birtokába, az államadósságnak kevesebb kézbeni összpontosulása mozdittatik elő e művelet által.⁷⁾ Jogtalanságnak azonban (a fentebb mondottak szerint) ott, hol a művelet nem kényszerítőleg vitetik keresztül, mondani nem lehet a leszállítást;⁸⁾ valamint az sem áll, mintha a reductió által az államhitelezés szükségkép csökkentetnék; mire nézve a tapasztalat elegendő ellenpéldákat mutat fel, s másfelől az is bizonyos, hogy okszerűen fogantatba vett kamatreductiónál az állam a kamatláb ugys csökkenő iránylatát csak felhasználja, mesterségesen vagy erőszakos intézkedések által pedig az országos kamatlábot lenyomni sohase képes.

¹⁾ V. ö. Nebenius: Ueber Zinsreduction (1838). Oeff. Credit 207—308. és 395. l. Rau: F. Wiss. 510—514. §. Baumstark: Versuche 325. l. Stein: F. W. 739 sk. l. Wagner: id. ért. 89—40. l. és Wirth: National-Oekon. II. 510. l.

²⁾ Mely esetben a kötvények al pari neki kifizettetnek.

³⁾ Ez utóbbi művelet jelesen igen magas országos kamatlábbal bíró államokban, melyekben az előbbeni papírok a pari-n igen alul állottak, lesz tanácslatos, hogy késsőbbi kamatreductióra a lehetőség biztosítottassék. L. még Wagner 40—41. l.

⁴⁾ Mint mi is tettük fentebbi elemzéseinkben.

⁵⁾ E visszafizetési elvnek tüzetesb elemzését (különös tekintettel a börzseárfolyamra, s a kötvények al pari-n felül és alul állására) l. Steinnél 741—744. l.

⁶⁾ Mint tette néhány évvel ezelőtt Fould Frankhonban, midőn a 4½ procentos rentét 3½-á változtatta, és Heydt miniszter Poroszországban 1861-ben. L. még Wagner id. ért. 40. l.

⁷⁾ V. ö. Rau: Fin. Wiss. 513. §. (s általában sok becses praktikus megvilágosító adatokkal).

⁸⁾ Stein itt azt jegyzi meg, hogy meg kell vizsgálni, nem jogos és czélszerű-e, hogyha a státus a névértékbeni visszafizetés helyett az átlagos börzsefolyam-értéket ajánlja a hitelezőnek, hogyha a 'folyamár pari-n alól áll!

142. §.

Az államadósság visszafizetése, illetőleg törlesztése.

Egyikét a tudomány és praxis legnyomóbb s legsokoldalúbb vitákra alkalmat szolgáltatott feladványainak: az államadósság törlesztése vagy nem-törlesztése, s az e rendszerrel járó pénzügyi műveletek iránti kérdés képezi.¹⁾ Az ide vonatkozó vizsgálódások eredményei pedig a következőkben foglalhatók össze:

Mindenekelőtt különbség teendő adósság és adósság között. Így jelesen lebegő (rövid időre fölvetett) adósságok, bankoktól való (rövid-idejű) kölcsönök, iparvállalatokra fölvetett összegek (melyek mintegy a vállalaton fekszenek) mindenesetre visszafizetendők s törlesztendők. Oly adósságoknál ellenben, amelyek hosszú időre, állósított adósság alakjában vétettek fel, a visszafizetés nem okvetlenül szükséges, sőt határozott törlesztési terv felállítása egyenesen káros is.

Nem helyesíthető azon nézet, hogy államadósságok visszafizetése egészen fölösleges vagy ép elvileg elvetendő; valamint az sem, hogy adósság-fizetés nem közgazdasági haladás és előny; s hogy az az állam, amely adósságai törlesztéséről már eleve lemond, helyesen cselekszik.²⁾ De ép oly bizonyos másfelől az is, hogy adósságtörlesztés, közgazdaságilag és pénzügyileg tekintve, kevésbé czélszerű mint az adósság megmaradása, *hogyha* az egyébként törlesztésre szánt tőkék: vagy súlyos adók enyhítésére, vagy valami elhanyagolt közérdek előmozdítására fordíthatók, avagy azon tőkék, melyek a visszafizetésre szükségeltetvén adóképen gyűjtenek, a közgazdaságban meghagyatván ez utóbbiban termelőbben használtathatnak mint azon hitelezők kezeiben, kikhez a törlesztés útján kerülne.³⁾ — Az államadósságok törlesztésének *mellőzhetésében* rejlik egyik legnagyobb különbsége ez adósságnak a magán-adósságtól; de következik e mellőzhetés onnan is, hogy a státus halhatatlan, időtartamhoz nem kötött szervület (Organismus), mely a kamatfizethetési képességgel folytonosan bír; s melyben az örök járadékban az adóssági tőke értéke szakadatlanul megvan és magát fenntartja; végre folyománya az az ujkori roppant fejlettségű hitel- és forgalom-ügynek; valamint azon mindjobban elismerésre jutott igazságnak, hogy minden szigorúbb törlesztési terv és kötelezettség az állam kezét mód felett megkötö, sőt azon visszasságot is szüli, hogy adott esetben a visszafizetés csak egy új és még terhesb föltételek mellett fölvetett adóssággal eszközölthetik.⁴⁾ — Nem vonván kétségbe, hogy vannak esetek is, midőn adósságtörlesztési művelet az állampapírok árkelete támogatására, valamint új kölcsön-fölvételnél kedvezőbb föltételek kinyerésére jótékony hatású lehet.⁵⁾

Oly államokban, hol az adósságtörlesztés ki van mondva, vagy legalább gyakorlatilag alkalmazásba véve, e törlesztés különböző módjai vannak. Így 1-ör lehet a törlesztés egy általános terv szerinti az egész adósságra nézve. 2-ör Egyes adósságokra vonatkozólag szerződésileg megállapított törl. terv szerinti. 3-ör Mind az 1. mind a 2. szám alatti esetben

lehet a törlesztés az ugynevezett „törlesztési alap“, vagy bizonyos egyenlő százalékok szerinti. 4-er Az imént említett mindkét nemű törlesztés azután lehet ismét vagy *börzseszerű* beváltása a kötvényeknek az árfolyam szerint, vagy sorsolási uton való visszafizetés *al pari* szerint. 5-ör Lehet végre törlesztés még *sorsolás* útján (Lotteria vagy dijkölcsönök), és törlesztés *idő- és életjáradékok* alapján való. — Megjegyezvén még, hogy a törlesztés akkor, *hogyha* a visszafizetés ideje és módja tekintetében valami szoros *törvényszabály* vagy *terv* nem létezik, hanem az egész művelet a *kormány belátására* és az államgazdaság szabad menetére hagyattatik, *szabadnak* lesz nevezhető, s abban áll, hogy a forgásban lévő kötvények az államjövendelmek fölülségei arányában, vagy *hogyha dománialjóságok stb. eladásából* rendkívüli bevételek valóditatnak meg, egyszerűen *visszavásároltatnak*; — akkor ellenben, ha ilyféle törvény s terv a kormány elé szabva van: *törvényszerűnek*, mely három különféle alakzatú, ugymint a törlesztési alap, — a sorsolási kölcsönök, — és a százalékos törlesztés rendszere alapján. Mely két fő-törlesztési rendszer közül az első, vagyis a *szabad* a helyesh és ajánlatosabb.⁶⁾

¹⁾ V. ö. Jakob: St. Fin. 817—890 §. Rau: F.W. 508, 515—526. §. Malchus: 446 sk. I. Nebenius: Oeff. Credit 414—463. I. Stein: F. Wiss. 716—739. I. és Wagner id. ért. 19—31. I.

²⁾ Az adóssági teher enyhítése az adózó polgárok érdekében mindazon esetekben kívánatos lesz, a hol az czélszerűen és más fontos érdekek rövidege nélkül történhetik; s azért oly időkben, a mikor az állam békének örvend, ipara forgalma emelkedő félben van, a tőkék gyarapodnak, és az adók könnyen rovatnak le: igen is helyén való lesz oly pénzügyi műveletek eszközöbe vétele, amelyek alapján a nevezett czél elérhető; és pedig annival inkább, mivel a *jövő esélyeit és viszontagságait* előre soha se határozhatni meg, s az állam épugymint az okos gazda a bőség és jóllét idejében köteles gondoskodni azon időkről, a midőn háztartását csapások érhetik.

³⁾ L. Wagner id. ért. 20—21. I.

⁴⁾ Föltétlenül elvetendő, mert a nemzetet tönkre is tehető hatású, azon javaslat a némely szakembereknek (p. o. *Hutchesonnak* Angliában I. György korában, sőt *Ricardónak* is e század második tizedében), mely szerint az összes államadósság *egyszerre* lenne törlesztendő vagy általános adó-felemelés útján, vagy akként, hogy minden adózó polgár adómérvének arányában a megfelelő részt magára venni köteleztetnék. L. St. Müll: Principles V. k. 7-ik fejt. 2-ik §. és Rau: 518. §. d. jegyzet.

⁵⁾ L. Stein: 716—717. és Wagner: 27. I.

⁶⁾ V. ö. Rau: 522. §.

143. §.

Folytatás. — A törlesztés különböző módjai és rendszerei.

A törvényszerű törlesztés egyik főalakzata, a *törlesztési alap* rendszere mely abban áll, hogy vagy az egész adósságra vagy bizonyos adósság-nemekre nézve egy *külön országos törlesztő-alap* (Tilgungsfond, az Angoloknál Sinking-Fund) vagy *pénztár* állíttatik fel, s ebből fizettetnek vissza az illető adóssági összegek.¹⁾ Szervezete ezen lényegileg *jogi személyiség* jellegével bíró alapnak a következő: a) A pénztár eredetileg bizonyos tőkével látatik el (dotáltatik) az állampénztárból, s azután vagy állandóan vagy bizonyos sommára való felszaporodásáig évenként ismét egy kisebb

összeggel tápláltatik; a mely összeg véletlen jövedelmek, eladott államjóságok árából befolyó summákból, stb. gyűjthető. b) Azonkívül az alap a börzén eszközölt vásárlások, vagy sorsolás után bevont államkötvények tulajdonba vétele után is szaporítja értékeit, olyképen, hogy e kötvények neki folyton kamatoznak, úgy mintha még a közönség kezében lennének. c) E kamatok azután ujlagos kötvény-vásárlásra fordítatnak, a törlesztés tehát a kamatok kamata (Zinseszinsen) elve szerint megy végbe, úgy hogy a közönséges matematikai szabályok szerint az összes adósság bizonyos idő lefolyása alatt törlesztetik.

A törlesztési alap intézetének ez eszméje először az ismeretes angol szakember Price által pendített meg, s előbb²⁾ Walpole, azután Pitt hatalmas miniszterek alatt tette életbe is léptették;³⁾ később azonban az intézmény a folismert hiányok s visszasságok miatt mellőztetett. E hiányok jelölésül abban állanak, hogy a törlesztési alap, (melynek eszméje megállhat ugyan a pusztá számoló, de nem a nemzetgazda és a pénzügyér ítélőszéke előtt) hosszabb időn át ugyanazon elvek szerint⁴⁾ nem igazgathattatik, az alap által megszerzett kötvények kamata és törlesztési összegei nagyrészt csak adók útján teremtetnek elő; hogy ott, a hol újabb kölcsönök folyton törlesztetnek, az államkötvények rendszerint csak drágábban vásároltathatnak vissza mint a mint eladathatnak; az alap-pénztárban sok tőke hosszú időn át meddően hever; az alap azon egyik főbb célja, hogy alacsonyabb kamatú kölcsönök drágábbak mellőzésére lehetővé tétessenek, nem valósítatik meg; — szóval a valódi törlesztés nem éretik el, s az intézmény nehéz időben pozitív kárt okoz, kedvezőben pedig egészen fölöslegesnek jelenkezik.

Mindezen okoknál fogva a törlesztési alap rendszere legújában már általánosan mellőztetik⁵⁾ s a törlesztés szabad rendszere emelkedik érvényre,⁶⁾ és pedig akként, hogy vagy felmondatnak illetőleg visszafizettetnek (rendszerint sorshuzás után kijelelt) államkötvények és adósszevek teljes névszerinti értékökben (Heimzahlung, Remboursement); vagy pedig visszavásároltatnak a kötelezvények a börzén napi-árfolyamuk szerint (Rachat, Rückkauf), mely két törlesztési mód közelebbi szemügyre vételt igényel. Így jelesül a mi a visszafizetést illeti, ez a régibb és solidabb mód, de azon hiányban szenved, hogy a tőkés akkor és oly időben kapja vissza pénzét a midőn talán nem is akarja hogy visszaadassék, míg a börzeszerű bevásárlásnál csak az jut tőkéjének birtokába, a ki azt kívánja, az az papírját az államnak eladja. Általában véve pedig a visszavásárlás különösen akkor lesz czélszerű, hogyha a kötvények börzebeli ára al parin (az az a névszerinti értéken) alul áll, és pedig annál czélszerűbb, mennél nagyobb a börzeár és a név-érték közti különbszet, s mennél terhesbek az az alapon fizetendő kamatok. — A törlesztésre alkalmazandó pénzerő, szemben különféle föltételű kölcsönökkel ott lesz mindég felhasználandó, a hol a pénzügyre nézve legelőnyöseb. Formaszzerű börze üsérletbe azonban az állam sohase bocsátkozzék, mert ez végfolyamatban mindég a státushitel és státustekintély rovására lenne, a nélkül hogy nagyobb hasznót hozna. — Oly esetekben, a hol a kötvények tőzseai árfolyama a név-értékre vagy azon túl emelkedék, nem marad egyéb hátra, mint a névszerinti érték szerint való visszafizetés, megjegyezvén, hogy itt is figyelem lesz fordítandó arra,

hogy a különféle kötvény-osztályokból azokra irányuljon a művelet, a melyek erre legalkalmasabbnak mutatkoznak.⁷⁾

Az eddig ismertett törlesztési módokon kívül még a következőkre is utalhatni: 1-ör A sorsolási kölcsönök utján törlesztésre, melyről azonban fentebb az e nemű kölcsönök elemzésénél már tüzetesen tétetett említés; s itt csak az emelendő ki, hogy a sorsolási kölcsönök szerinti törlesztésnél a tőke alpari szokott visszafizettetni, a kamatok ellenben (részben vagy egészben) nyeresemények alakjában a kisorsolt kötvények közt megoszlanak. 2-ör A külön törlesztési alap szerinti törlesztés, mely abban áll, hogy valami meghatározott adósságra nézve szerződvényileg egy speciál alap szerveztetik, a mely évenként a kölcsönnek péld. egy percentjével dotáltatik. 3-ör Az egyenlő százalékok szerinti törlesztés (Prozentualtilgung), a hol az állam előre megígéri, hogy évenként egy bizonyos egyforma nagyságú hányadját az eredeti kölcsön-összegnek visszafizetendi.⁸⁾ 4-er Az idő- és járadéki törlesztés, melyet fentebb szinte már elemeztünk.

Végre egyik módját a törlesztésnek (a mely mód azonban még igen vitás kérdés) az is képezi, midőn az állam kötvényeit (s kényszerforgásu papírpénzjegyeit) bizonyos érték-csökkentési árfolyam (Coursentwerthung) szerint beváltja, például a név-érték helyett 30 vagy 40 stb. százalékot adván. Mely eljárás közvetlenül ugyan csak azok irányában lesz sujtó és igazságtalan, kik a kötvényeket magasb értékben fogadták el, de egészben és hatásaiban oly következményekre vezethet, hogy az állam általi alkalmazása csak nagy szükség esetére nézve lesz indokolt és helyeselhető.

¹⁾ V. ö. Gasparin et Reboul: De l'Amortisation (1834). Stein: F. W. 720 sk. I. és az előbbeni §-hoz idézett irókat.

²⁾ A 18-ik század második tizedében.

³⁾ Rau: F. W. 519. §. és Wagner id. ért. 28. l.

⁴⁾ Mennyiben ezt belmozgalmak, forgalmi válságok, háborúk, stb. lehetlenné teszik.

⁵⁾ Ausztriában 1860-ban szüntetteték meg.

⁶⁾ Régi adósságok törlesztésére új adósságokat csinálni, helytelenség, hacsak kedvezőbb föltételek mellett nem lehetséges az; ezt említeni szükségtelen.

⁷⁾ Sok bocsos részlet Raunál az 524—526. §-okban.

⁸⁾ V. ö. Stein: F. W. 737. sk. I.

144. §.

Folytatás. — Az állami papírpénzjegyekbeli adósság törlesztése.

Azon kérdést illetőleg,¹⁾ „miként törleszti az állam papírpénzi adósságát,²⁾ s különösen mily eljárás tanácsolható a státusnak a végre, hogy elértéktelenült papírpénzjegyei hitelét visszaállítsa,“ a következőkre lesz figyelem fordítandó:³⁾

Az értékesített papírpénznek s az innen származó valuta-zavaroknak káros hatásai mind közgazdasági és társadalmi tekintetben kétségtelenek lévén, az állam legfőbb teendői közé tartozik pénzügyi úton is arról gondoskodni, hogy az ilyféle papír vagy a forgalomból kivonassék

vagy pedig ujjal hitel-érdemessé változtattassék; a mi egyidejűleg a valuta helyreállításának kérdését is foglalja magában. Ezt azonban az állam csak úgy érheti el, hogyha a papírjegyek *beválthatóságát* (Einschreibbarkeit) jelesül a kellő mennyiségű nemes-ércz beszerzése által, visszaállítja; a *kényszerfolyamot* megszünteti; a forgalom *élénkségét* minden kitelhető módon előmozdítja, s ez által a nemes-érczet nélkülözhetőbbé teszi; végre s főleg úgy, hogyha a papírjegyek és a valuta iránti *bizodalom* megingatásának okait elhárítja, s pontos és takarékos gazdálkodást hoz be és követ mindenha.¹⁾

A praktikus kivitel tekintetében pedig általában *kétféle rendszerrel* találkozunk értékesített s beválthatlan papírpénztől való menekülésre nézve. Az egyik jelesül az ugynevezett *törvényeszerű devalvatio*, mely abban áll, hogy a szilárd valuta (a nemes-ércz) az egyes jegyek *név-értékének leszállítása* által állítatik helyre, mely leszállítás (Reductio) azon arányban történik, a melyben a papírnak az országos érem-pénz (Landesmünze)²⁾ iránti értékesökkenése az *agióban* kifejezésre jut. A másik rendszer ellenben az, a hol az értékesökkenést papírjegyek *mennyiségének* beváltás általi *kevesbitése* nyomán annak *névszerű* értéke (ezüstre) vissza állítatik.

A devalvatio rendszerénél az eljárás az, hogy a forgásban lévő papírjegyeknek bizonyos időpontbani valódi értéke meghatározatik (fixiroztatik) és ez értékben oly gyorsan váltatik be a papírjegy, a mint azt csak az értékforgalmi célokra szükséglett nemes ércz-készlet beszerzése lehetőséggé teszi. *Igazolására* e rendszernek pedig az hozható fel: a) hogy ily módon csak törvényesítették az, a mi tetteleg már ugyanis megvan, tudni illik az értékesökkenés és az ebből folyt viszonyok; b) hogy kikerültetik az árfolyam nagy ingadozása, mely a másik rendszerrel szükségkép együtt jár, s sok tekintetben még súlyosb baj a forgalomra nézve mint maga a valuta-értéktelenülés; c) hogy a devalvatio rendszere az állampénztárra nézve aránylag csekélyebb áldozattal jár, mennyiben a névszerű értékben való beváltás nem az eredetileg károsultaknak, hanem az üzereknek s harmadik személyeknek válnék előnyére, még pedig valamennyi adózó polgár és így még az eredetileg károsultaknak kárára is; végre d) az, hogy a másik rendszer (vagyis a papírpénz visszavezetése ezüst egyenértékre) csak új jogsérelmeket okoz, a mennyiben oly embereket, kik rossz pénzben kaptak kölcsönöt önhibájukon kívül károsítja, s olyanoknak kik értéktelen pénzben adták a kölcsönt, — meg nem érdemelt nyereséget szerez; szóval jogtalan vagyon-változtatások s az összes gazdasági élet megzavarására szolgálhat.³⁾

Ez utóbbi rendszerénél ellenben az eljárás abban áll, hogy az államkötvényekkel *lassankint* visszaváltott papírpénzjegyek egy része *conversio* útján kamatozó államadóssággá alakítatik át; részben oly intézkedéssel, hogy az illető *adósság biztosítékai* növeltetnek (p. o. dománialjavarok elzálogosítása, a jegyek lassankénti beváltására bizonyos jövedelem-rész kijelölése, a papírpénzjegyeknek jelzálogi jegyekké való átalakítása stb. által); s másfelől úgy, hogy a művelet teljes keresztülvitele tekintetéből *kölcsönfölvételhez* vagy *adófelemeléshez* nyul az állam. — Mindez intézkedés azonban, kivált hogyha a papírérték-csökkenés már hosszabb idő óta tart, s az érték hullámmat több százalék körül forog, egy erős és szilárd valuta

helyreállítására nem elégséges; mert ily körülmények közt csak a sokkal mélyebben ható s drasztikusabb *devalvatio* (vagy valutafixirozás) lesz a megfelelő eszköz.⁴⁾

¹⁾ V. ö. Jakob: St. Fin. II. 909 sk. §. Rau: F. Wiss. 528. §. Nebenius: Oeff. Credit 494—503. I. Garnier: Traité de Finances XV. és XVIII-ik fejezet. Hock: Oeff. Abg. 363—373. I. és Wagner: a Bluntschliféle Staatslex. VII. köt. 675 sk. I.

²⁾ Itt szorosán *papírpénz*, és nem *kincstári jegyek* értetnek.

³⁾ Az itt következők szoros összefüggésben állanak a „Nemzetgazdaságtan Rendszere“ 456—466. l. mondottakkal, sőt azoknak szükségképeni *kiegészítésére* is szolgálnak.

⁴⁾ V. ö. Hock: id. műv. 363 sk. I.

⁵⁾ Melynek tudniillik nevét viseli.

⁶⁾ A devalvatio vagy valutafixirozás rendszerét először s határozottan ajánlotta Nebenius, s mellette szólnak Jakob (589. §) Rau, Roscher (Ansichten der Volkswirtschaft 384. l.) és Hock, tehát a legnagyobb szaktekintélyek; — ellenzője azonban legújabbán egyebek közt (erős érveléssel) Wagner Adolph fent id. ért. 677—678. l. s Schaffle (Nat. Oek. 158. l.) is. Bővebben kifejtve az egész Nebeniusnál és Hocknál műveik id. helyein.

⁷⁾ Rau azt mondja még a *devalvatio* rendszere keresztülvitelét illetőleg: „Es ist gut sich hiezu eines neuen Papiergeldes zu bedienen, welches man mit allen Kräften *à pari* zu halten bestrebt ist, und gegen welches das *ältere Papiergeld* nach dem festen Course umgewechselt wird.“ stb. Mig Hock azt mondja: „Der letzte Schritt, der Beginn der Einwechslung gegen Silber wird am besten plötzlich erfolgen, wenn es sich einfach um die Fixirung eines dem eben bestehenden nahen Durchschnittscourses handelt; soll hingegen der ursprüngliche Nominalwerth der Valuta wieder hergestellt werden, so ist eine Vorherverkündigung des Zeitpunktes der Wiederaufnahme der Baarzahlung nothwendig stb.“

145. §.

A z á l l a m b u k á s.

Oly állam, mely költségeiben a kellő mérvek túl megy, a közjöveldelmi források értékesítésében esélytelenül jár el, s heytelen politika pontatlanság stb. által maga iránt a bizodalmat lerontja:¹⁾ igen könnyen juthat oly helyzetbe, hogy tartozásainak hitelezői irányában megfelelni, adósságait és ezek kamatait *fizetni képtelenné válik*.²⁾ Ezen állapot az ugynevezett *állambukás* vagy *státusbankrott*, a mely az állami fizetések felfüggesztését s egyidejűleg azt jelenti, hogy az egész államháztartás alapjaiban meg van ingatva, s kormányának rendelkezésre volt erőforrások kivánnak meritve, s mindazon erőfeszítés, mely a megbomlott pénzügyi egyensúly helyreállítására, (s ott hol a mértéktelen arányban kibocsátott papírpénz is egyike a baj okainak, ez utóbbi értékének s vele a valutának restitutiójára) történt, eredmény nélküli maradt.

Az állambukást közelebbről szemlélve, ez lehet *nyílt* és *bevallott*, vagy *rejtett* és *palástolt*; a szerint a mint a kormány fizetésképtelenségét egyenesen és határozottan kijelenti, adóssági kamatai kifizetését felfüggeszti, vagy a kamatokat önkényesen leszállítja, vagy a tőkeösszeget deválválja; — vagy pedig különböző mesterséges intézkedésekhez folyamodva, tartozásait (kamatfizetését) *oly pénzen* vagy adólevelekben teljesíti, a melyek értékesítették s a forgalomban csak igen nohezen s ekkor is csak nagy veszteséggel adhatók tovább.

A mi az állambankrott hatásait és következtéseit illeti, tekintve a *nemzetvagyon*ot, mint egységes egészet, erre, ott hol a hitelezők belföldiek, a bukás *lényeges* befolyást nem gyakorol, vagyis a nemzetet, mint ilyent, sem szegényebbé sem gazdagabbá nem teszi, mert csak a *jövedelem-megoszlást* változtatja meg, a mennyiben az, a mit az egyik fél tudni illik a hitelezők *veszteni*ek, a másokra vagyis az adózó polgárookra nézve (kik a kamatfizetési eszközt szolgáltatják az államnak) *nyereség*, a mennyiben a jövőben az eddigi mérvben igénybe nem fognak vétetni. Sőt mi több, oly esetben, a hol a hitelezők *külföldiek*, a nemzeti vagyontörzs a bukás által még növesztetik is, a mennyiben a kimenő kamatok és törlesztési összegek egyenesen benn maradnak az országban.³⁾

Nem szabad azonban ezen látszólagos s pusztán *számítanilag* jelentkező előnyök mellett az állambukással járó irtózatot bajokat és pusztításokat szem elől téveszteni. Így először is: kétségtelen az, hogy az állam fizetési felfüggesztése a hitelezőkön elkövetett egyenes és kiáltó *jogsérelem*. Az állambankrott által számos (tisztos) család, özvegyek és árvák, alapítványok és emberiségügyi intézetek, melyeknek tán egész vagyonuk státusz-papírokban volt elhelyezve, inségre juttathatnak; a tőkegyűjtési ösztön, az államkormány iránti tisztelet és bizalom lerontatik; a velejáró megszoritása számtalanok fizetési és vásárlási erejének; a productió és kereskedés legveszedelmesebb mérvü meglankadását vonja maga után, s oly válság és rázkódtatás lehet a bukás következtése, hogy a nemzet *anyagilag fejlődésében* évtizedekre vissza lökethetik, s egész politikai tekintélyét és hatalmi súlyját is elvesztheti. Nem is említve azt, hogy az állam ily eljárása mellett a *nép jogérzete* is meglesz, a sociális viszonylatokban minden hit és bizalom a polgárzat tagjai közt kivesz, a magán- és állam-hitel hosszú időkre megrendül, sőt olláthatlan politikai bonyodalmak és *viszálykodások* a *külfölddel* is állhatnak be, melyek a legrosszabb következtéseket szülhetik.⁴⁾

Mindezekből önként foly az, hogy a státuszbankrott csak a *legeslegvégső* szükségnek lesz szüleménye, a midőn minden egyéb ut és mód hasztalanul és sikertelenül kísértetett meg; s még akkor is azon elvet kell tartanunk, hogy az állambukás egy kikerülhetetlen szomorú *katastrópha*, melynél sujtóbb polgárosult népet korunk bonyodalmas gazdasági viszonyai közt alig érheti.

A bukás folytáni *eljárást* (az állam részéről) illetőleg végre a következők lesznek szem előtt tarthatók: a) Önkényes kedvezés bizonyos adóssági categoriák tekintetében nem helyeselhető, hanem mindenikkel egyenlő mérték szerint történjék elbánás.⁵⁾ b) Szükség nélküli *repudiatiók* határozottan rosszalandók s becssteleneknek tekintendők. c) Fontos feladat juthat egy csupán e célból felállítandó szakszabottségnek vagy *országos pénzügyi commissiónak*, mely a beállott katastropha okainak kinyomozására, a netán vétkeseknek bizonyuló közegek porbefogatására, a bukással járó bonyodalmak legombolítására, s a mennyiben az lehetséges, egy *fizetési és kiegyenlítési* tervet kidolgozására az illetékes organumot képezné.

A mi pedig azon *kérdést* illeti, „mily magatartású legyen a károsult hitelezők iránt az állam akkor, hogyha *később* ismét kedvező helyzetbe jutott,“ azt felelhetjük, hogyha a eflolyt időközben a kötvények az eredeti

hitelezők kezeiben megmaradtak, az állam okvetlenül köteles hibáját jóvá tenni (p. o. a kamatfizetés azonnali megújítása útján); minthogy azonban ez valószínűleg *nem úgy leend*, s a kötvények már üzerek kezeiben fognak létezni, s így az eredetileg károsultnak semmi haszna a fizetések felvételéből nem volna, a fizetések felvétele legalább feltétlenül nem javallható, a mennyiben ez csak jutalmazása volna egyeseknek a népvagyonból.

¹⁾ V. s. *Nebenius*: Oeff. Credit 477 sk. 1. *Rau*: F. W. 516—517. §. *Hock*: Oeff. Abg. 375—378. 1. *Zachariae*: Staatsschuldenwesen több helyen; és *Wagner*: Bluntschli X-ik köt. 51—52. l.

²⁾ E fizetésképtelenség kiterjedhet vagy az államkötvényekre és értékpapírokra, — vagy egyszersmind a forgásban lévő papírpénzjegyekre is; mely *utóbbi* esetben természetesen a baj és csapás még nagyobb, s még általánosban érezhető.

³⁾ Ezt tüzetesen mutatja *Roscher*: System der Volkswirthschaft I. köt. 217. §.

⁴⁾ Élénk színekben rajzolja ezt *Hock* id. h.

⁵⁾ *Hock* azt tanácsolja, hogy a baj lehetőleg enyhítésére célzó intézkedésekben az állam *kievételesen* figyelembe vehet egyeseket, jótékony (s egyébként feladataknak megfelelően képtelenné váló) humanitárius intézeteket. (Oeff. Abg. pag. 377.)

NEGYEDIK FEJEZET.

AZ ÁLLAM- S ÉRTÉK-PAPIROKKALI KERESKEDEÉS.

146. §.

Érték- és állampapírokkali kereskedés általában.

Kapcsolatban az ujkori hitelügy- és forgalom óriási mérvekben tapasztalható kifejlődésével, a kereskedésnek és üzletforgalomnak egy új, régi időkben egészen ismeretlen, napjainkban pedig már a legmesszebb horderővel bíró ága emelkedett érvényre, tudni illik az *állam- és érték-papírokkali kereskedés*.¹⁾

E kereskedésnek tárgyát, mint neve is ez üzletágnak mutatja, hiteli illetőleg érték-papírok (Effecten, Werthpapiere) képezik, és pedig, eltekintve a *papírpénztől*, mely sajátos természete, és folyton forgásban létezésénél fogva külön kereskedési üzlet tárgya nem igen lehet,²⁾ eltekintve továbbá *magánévének adóseveleitől*, a mely magánosok a nagy pénzpiacra nem annyira ismeretesek, hogy kötelezvényeik sűrűbb adás-vevés tárgyául szolgálhatnának:³⁾ oly értékpapírok, melyek községek, társulatok, bankok, hitelintézetek, biztosító, vasutépítési, kereskedelmi stb. társaságok vagy pedig maga a státusz által bocsátatnak ki, és *részvények, kötvények, záloglevelek*, elsőbbségi hitelkormányok (Prioritások) neve alatt ismertetnek.⁴⁾

Ezen értékpapirokkal való kereskedés, szoros összefüggésénél fogva az összes közgazdaság- és államháztartással, a melyre egyidejűleg a legmélyebben menő befolyást is gyakorolja: nemcsak a kereskedelemtan és a politikai számolástudomány szempontjából, hanem a nemzetgazdaság- és a pénzügytanéből is veendő vizsgálat alá, és pedig kapcsolatban az e forgalmi üzletágnak valódi színterét képező tőzsdével vagy borszéval, a mely a hitel- és értékpapírok tulajdonképeni vásárpiaácsának tekinthető.⁵⁾

¹⁾ V. ö. ez egész kérdésre nézve *Nebenius*: Oeff. Credit 557 sk. I. *Thöl*: Der Verkehr mit Staatspapieren (1835). *Bleibtren*: Handelswissenschaft 307 sk. I. *Bender*: Der Verkehr mit Staatspapieren (1830). *Bresson*: Des fond publics et étrangers stb. (1834). *Courtois*: Traité élémentaire des opérations de la Bourse (1867). *Courcelle-Seneuil*: Traité des opérations de Banque (1857). *Garnier* érték. a Journal des Econ. 1864-ki évi 42. kötet. *Proudhon*: Manuel du spéculateur à la bourse (1857). *Weninger*: Politikai számtan (1869) helyenkint, *Noback*: Actien und Fonds (1861). *Devallée*: Les manieures d'Argent (1857). *M. Wirth*: Handbuch des Bankwesens (1870) 65.-80. l. és *Otto Michaelis*: Ueber die Rolle des Speculationshandels. *Faucher*: Vierteljahrschrift für Volkswirtschaft 1864-ki folyamában, és *Mailekovits*: Ért. a tőzsdéről az Akad. Stat. közleményei VII-ik köt. 2-ik füz.

²⁾ De azért is, mert szakadatlan árfolyam-hullámzásai miatt minden tulajdonosa akaratlanul is majd vesz majd nyer rajta.

³⁾ Eltekintve egyes nagy földbirtokosoktól, kik gyakran sok s egyenlő alakú és összegről szóló kötvényeket hoznak forgalomba.

⁴⁾ Bizonyos irányban váltók is.

⁵⁾ Ez egész szakasz egyuttal kiegészítését is képezi azon fejtegetéseinknek, melyeket a „Nemzetgazdaságtan Rendszerének“ azon részében adtunk, a hol a „kereskedelelem elmélete“ tárgyalatott.

147. §.

Az értékpapírok és államkötelezvények mint árutárgy; s azok árfolyama különösen.

Hogy napjainkban nemcsak *specifikus* jóságok (tulajdonképi értelemben vett áruk és termelvények), hanem *hitel- és értékpapírok* is kereskedési üzlettárgyat képeznek, közismertű tény. Oka e jelenségnek s főleg annak, hogy számtalan gazdag tőkés, szakképzett kereskedő, s kitünő tehetségű ember (gész erejét ez üzletágnak szenteli, s ép az értékpapírok-kali kereskedés üzletik sok államban a legnagyobb hévvel, mondhatni szenvedélylyel, s hogy naponkint száz és száz milliónyi értékek kerülnek ez alapon forgásba:¹⁾ oka a jelenségnek az, hogy az értékpapírok (s főleg államkötvények) nagy mennyiségük, s a státuskölcsönök alkatrészeinek lényegileg hasonló voltánál, valamint áruk gyakori hullámzásainál fogva a világkereskedésnek kedvencz üzleti tárgyát képezik; a papirspekuláció útján rövid idő alatt a legnagyobb vagyonok szerzethetnek; az ily módon némelyeknek jutott nagy nyereségek a kereskedő világra csábítólag (mondhatnók bódítólag) hatnak; az e-nemű üzlettel bárki is, tehát nem csak az iskolázott kereskedő, szabadon foglalkozhatik; a hitel- és értékpapírokkal való kereskedés jórészen *szerencsejátéki alakot* ölt s mint ilyen sokakra kétszeres ingerrel és csábérővel bír, s e mellett az egész üzletág oly eleven, gyors és erélyes lefolyású, hogy hosszú időkre

terjedő számítások és combinációk mellőzhetők, s az üzletek legombolyítása sokszor néhány rövid pillanat alatt is eszközölhető.

Az értékpapírok-kali kereskedés tárgyait képező árucikkek közt a legjelentékenyebb helyet eddigelé a *státuspapírok* (államkötvények, Angliában *Bonds*, ha teljesen befizetve vannak, *Stocks* ha névre szólnak; és *Scripts* ha ideiglenjegyek; Frankhonban *Effets*) foglalták el; jelenleg azonban már a bank- és hitelintézetek, vasuti és egyéb nagyvállalatok részvényei és hitelokmányai is hason terjedelmű üzlet tárgyaiként szerepelnek, sőt azon körülménynél fogva, hogy napjainkban a *társadalmi* és az *állami gazdaság* a legszorosh viszonylatba és érdek-közösségbe jutottak, s minden baj vagy csapás, mely az államot éri a magánvállalatok és intézetekre és viszont, a legközvetlenebb s legérezhetőbb módon kihat: oly alakulata állott elő az értékpapírok-kali kereskedésnek, hogy *állami és magán értékpapírok* közt nagy különbség többé fenn sem áll, a kereskedés mindnyájukat egy és ugyanazon szabály szerint tekinti és kezeli az üzleti forgalomban.

Értékpapírokat egyáltalában kétféle czélból lehet és szokás is vásárolni, vagy ugyanis a végből, hogy velök nyereszkeskedő kereskedést üzzünk, s ekkor *üzérvételnek* (Kauf auf Spekulation) neveztetik; vagy azon végre, hogy a papírok tőkeelhelyezésül felhasználvatván, a tulajdonos a *kamatokat* (járdék, rente) vagy *részvényosztalékokat* állandóan élvezze.

Az értékpapírok-kali kereskedésben legfőbb fontosságú momentum mindég a papírnak *árfolyama* (Cours), azaz azon ár, a melyen az a papír-üzlet tulajdonképeni vásárpiaácsán, vagyis a *tőzsdén* (börzén) adatai és vétetni szokott. — Ez árfolyam háromféle lehet, ugymint a *parin* alóli, — vagy *parin* felüli, vagy *névérték*-szerinti. Független az árfolyam általában ugyanazon elvtől, a mely valamennyi áruk és javak árát szabályozza, az az a *kereslet és kínálat közti viszonytól*, ugy hogy ott, a hol bizonyos papír iránt a kereslet nagyobb és belterjesb mint a kínálat: az árfolyam fel-*szökni*, ott pedig a hol a kínálat nagyobb mint a kereslet, — alábbszállani fog; mire nézve magától értetődőleg döntő befolyású leend a *tőkeelhelyezés egyéb alkalmá* vagy ennek hiányzása, a vevők és eladók száma, a *készpénznek* az áruhoz viszonyitva *szük* vagy *bő* volta, s mind azon viszonyok és körülmények, melyek valamely állam- vagy vállalati papír jósága és jövedelmezősége (illetőleg kibocsátója) iránt a papír-vásárló közönségben bizodalmat gerjeszten, vagy az utóbbit csökkenteni képesek.

Az értékpapír-piaacz *folytonos hullámzást* és mozgalmasságot mutat; állandóság, maradandóság nem létezik rajta, s csak abban van különbség, hogy némely papírok (p. o. állami járdék-adóssági kötvények, igen solid s régi hitellel bíró bankok papírja, vagy fix és meghatározott járdékot adó hitelokmányok, p. o. elsőbbségek) *állandóbb* árfolyammal bírnak, mások pedig, s ezek szoktak ép (a velök elérhető legnagyobb nyereségre való kilátás miatt) a börzeüzlet legkedveltebb papírjai lenni, folyamáruk tekintetében folytonos hullámzást, le és felmenő ár-mozgást mutatnak; melynek például ipar-papírok, nagy üzletekbe ereszkedő *bankok* s hitelintézetek *részvényei*, vasuti actiák stb.²⁾

Egyáltalában pedig meglehet különböztetnünk az árfolyam alakulásában *napi* hullámzatokat, és *irány*-hullámzatokat. A napi hullámzatok

azok, a melyek pillanatnyi behatások alatt támadnak s átmenetesek; *irányhullámzatok* ellenben azok, melyekre az illető állam, vállalat, vagy bank általános hosszabb időközön át megfigyelt állása, viszonyai, jó vagy bal-körülményei folynak be határozólag; mely tekintetben azon *tapasztalati szabály* állítható fel, miszerint általánosságban szemlélve sem az emelkedés sem a csökkenés irányában állandóan mozgó árfolyam időnkénti vagy átmenetes visszamenés (Rückgang) nélkül nem létezik; — továbbá az, hogy az *emelkedési* iránylatnál az árfolyam lassanként és folytonosan felmegy, ellenben a visszaesés egyszerre és gyorsan áll be; *csökkenési* iránylat idejében az ár alábbzállása lassú de tartós menetben jelenkezik, a felszökés azonban gyorsan és egyszerre történik.

A mi végre azon *körülményeket*, melyek az árfolyamra jelentékenyebb befolyást gyakorolnak, *közelebből* illeti, erre nézve a következőkre utalunk: Azon viszonyok, melyektől a papírok cursusa függ, nagyobb részt nem a papírpiacon vagyis a börzén *belül* merülnek fel, hanem azon kívül, s majd *általánosb* majd csak *helyi* fontosságúak. Az általánosbak jelesül: nagyobb-szerű változások vagy átalakulás a politikai helyzetben és viszonyokban, jelentékenyebb kereskedéspolitikai intézkedések, új értékpapírok kibocsátása vagy kölcsön-fölvétel, vámügyi reformok és szerződések kötése, bankházak fizetésfelfüggesztése vagy bukása, pénz- és forgalomkriszisek, változások a kamatláb nagyságában (fölemelése vagy leszállítása a bank-discontónak), végre a külföldi tőzsdék folyamatai, a váltófolyam állása, az illető vállalatok jövedelmezéségi kilátásai stb. Mig a túlnyomólag *helyi* befolyások: az általános börzehangulat és iránylattól, *bizonyos papír* tekintetében mutatózó nagy kereslet vagy kínálattól, különböző papírok árfolyamának egymásra való hatásától függnék; részint az gyakorol nagyobb befolyást, hogy néha igen is gyors folyamár-felszökést ugyanoly hirtelen beálló természetes reakció követi, vagy valami börzematador bizonyos papírokat nagyban összevásároltat, vagy áruba bocsát; vagy végre különféle börze üzleti módok, *mesterséges üzleti fogások* (Geschäfts-Manoeuvre) vagy pénzbeni szükség vagy bőség valamennyi vagy bizonyos papírok árkeletére idéz elő feltűnőbb árbeli hullámzatokat.¹⁾

¹⁾ V. ö. egyebek közt Wirth: Handbuch des Bankwesens cz. művének 60 sk. l. e tekintetben közölt néhány adatot, a honnan kitűnik, hogy péld. magában Angliában az utóbbi években 50,000 millió franknyi értékű összeg volt közhitelepapírok váltók és részvényekben a forgásban; ugyanennyit lehet felvenni Frankfórt, Holland és Németországra nézve együttvéve; s hogy az utóbbi években az Osztrák-Magyar monarchiában is óriási mérveket öltött az értékpapír-forgalom, közismeretű dolog.

²⁾ Némely államok papirjai is (p. o. Ausztriáé, Olaszorszáé, Spanyolhoné) sokkal nagyobb hullámzatoknak vetvék alája, mint másoké, melyek anyagilag kedvezőbb helyzetben vannak, s szilárdabb hitellel bírnak (Anglia, Hollandia) stb.

³⁾ A fentmondottak illusztrációjául utalunk még a következőkre. A papír-üzlet általában szoros összefüggésben áll a kamatlábbal, s szabályként áll az, hogy csökkenő országos kamatlábnál a nagyobb kamatjáradékot adó kötvények s értékpapírok árfolyama emelkedni; ellenben kamatredukciók vagy arroszírozás alkalmával csökkenni fog. Lehetnek esetek arra is, hogy valamely állampapír árfolyama a névértéken is felül szökik, hogyha például azokkal valami különös kedvezmény van összekötve, vagy hitelezők más elhelyezést pénzükre nézve nem találnak. — Hogyha kész pénz kínálódik a börzén, az az hajlandók a tőkés papírokat vásárolni, akkor ez tőke: pénz-alakjában, a mely pénz nem forgási eszközként hanem tőke-elhelyezkedési közegként szerepel. Ott hol sok

értékpapír kerül a börzére, az árfolyam eszikkenik, ott pedig hol pénz áramlik több oda, — emelkedni fog. Az okok pedig, melyek ez áramlásra befolyanak, sokfélék; s fentebb részben meg is jeleltettek. Emelkedő disconto az az magas kamat-leszámitolás mellett az értékpapírok árfolyama alábbzállani, ellenkező esetben emelkedni szokott; maga a disconto-emelkedés pedig ott szokott beállani, a hol a közállapotok bizontalanok, az államigazgatás rossz, kül- vagy bel-veszedelmek fenyegetnek; vagy pedig a népesség gyorsabban szaporodik mint a tőke; vagy végre a vállalkozás igen nagy dimenziókat öltött s nagy nyereségekre nyújt kilátást stb. Sorsolási papírok árkelete gyakran a névszerinti értéken is túl emelkedik, jelesül akkor, hogyha a hátralévő huzások már kevesek s a nyereségre való kilátás növekedik, s a kötvények tetemesen megkevesbedtek. Ép így sorsjegy-kötvények árkelete legnagyobb szokott lenni közvetlenül a sorshuzás előtti időben, mert ilyenkor sokan nyereségy reménysége fejében ilyféle papírokat tömegesen vásárolnak; ellenkezője ennek a sorshuzás után állván be, a midőn az illetők ama papírokat ismét eladják, — s így a folyamárt lenyomják. L. még Wirth: Hdb. d. Bankw. 65—68. l.

⁴⁾ Az értékpapírok vásárlói (a kik tudniillik tőkeelhelyezésül használják fel azokat) a kamatjövdelem tekintetében vagy olyan tőkésék a kik csekélyebb de biztos jövedelmezésű papírokat vesznek, vagy olyanok, a kik nagyobb kamatjövdelemre számítanak, s a biztosságra kevesebb súlyt fektetnek. Az első osztályba nagyobbbrészt az állami kötvények, vasuti elsőbbségek és záloglevelek, — az utóbbiba az iparvállalati papírok és bankrészvények tartozván.

⁵⁾ Az államkötvények kiállításai módja névszerzőlő és előmutatóra szóló papírok szerint, s azok átmenete egyik kézből a másikba: már fentebb meg volt érintve.

148. §.

A börze s annak szerkezete.

Az értékpapírokali kereskedésnek szintere és piacza, mint mondók, a tőzsde vagy börze, mely alatt azon üzlet-helyiség értetik, a melyen a pénz- és hitelpapírkereskedők rendszeren összejönnek, s adásvevési ügyleteiket foganatosítják. A tőzsdék első nyomaira a 16-ik században Hollandiában és Angolhonban találunk; a mikor azonban csak árutőzsdék az az bizonyos termelék vagy jószágokat forgalomba hozó közegek voltak; az értékpapír-tőzsdék (Effektenbörse, Fondsbörse) ellenben először a 17. század végén, s a 18-iknak elején keletkeztek, névszerint Londonban és Párisban, a midőn ugyanis a nagy pénzügyi műveletek, az államadóssági operatiók, a francia Law-féle szédelgések, s egyáltalában a pénz- és hitel-forgalom nagyobb mérvben megindulása folytán először éreztetett szüksége egy ily közös, köztekintélyű és bizonyos szervezettel bíró üzleti intézmény behozatalának. Századunk eleje óta, de kivált az utóbbi két három évtized alatt a tőzsdék (értve mindég érték-tőzsdéket) jelentősége, szerepe és befolyása oly magas fokra emelkedett, hogy valóban uralkodó hatalomnak tekinthetnek, a mennyiben alig gondolható állami vagy társadalmi ügy, cselekmény, törekvés és érdek, a melyre azok (közvetve vagy közvetlenül) hatást (sokszor mérvadó hatást) nem gyakorolnának; nem is említve, hogy nemzetgazdasági tekintetben alig gondolható vállalat, iparág, vívmány vagy reform, mely magát e bűvös faktor uralma alól kivonni, vagy vele szembezállva, — sükerre szert tenni bírna.

A börzék szervezetél és rendtartását illetőleg, ennek (minket itt érdeklő) főbb vonalai ezek. Az állam-kormány megadván a börze felállí-

tására az engedélyt, rendszerint bizonyos szabályzatot is állapít meg (szakemberek közreműködésével), a melyhez a börzelátogatók alkalmazkodni, s mely szerint az egész tőzsdei üzlet alakilag vitetni szokott.¹⁾ Az ügyintézés központi közege a *tőzsdei kamara* vagy *tanács*, melynek tagjai tekintélyos és előkelő kereskedők. Az üzletek eszközzésére s az ezek alapjául szolgáló *sárjegyzékek* (Schlusszettel) kiállítására felesketett *alkuszok* és *ügynökök* (Sensale, Agenten, ang. *brokers*, francziául *courtiers*, s Agents de Change) működnek, a kiknek azután közvetítésével a papírvásárló vagy eladó közönség élni szokott. Azon hely, mely ez alkuszoknak fenn van tartva: *parketnek* (a bécsi börzén korlátnak, Schranken) neveztetik, s itt kötik meg azok egymás közt ügyleteiket. Oly alkuszok, kik a parketen kívül állva, mint nem-engedélyezett ügynökök járnak el ügyletek megkötésében, valamint a velök üzletekbe ereszkedő spekulánsok „*Coulisse*”-nak hivatnak, s az általuk megkötött ügyletek *Coulisse-ügyleteknek*. — Az (államilag kinevezett vagy engedélyvel bíró) alkuszok fáradságukért *jutalékot* (Provisio) kapnak, mely az üzletérték $\frac{1}{6}$ – $\frac{1}{10}$ -ed százaléka; könyveik hiteles bizonyító erejűek.

Az *üzlesezők* (Spekulanten) tekintetében két osztály különböztetendő meg; a *valódi* tőkepenészesek mint értékpapírvevők s eladók; — s azok, s kik csak napi üzletet s nyerekedés szempontjából járnak a börzére, s nagyobb részt csak *szinleges* adásvevéseket eszközölnek. — Az *üzlesezők* azután ismét a szerint a mint a papírnak árfolyama felverésére vagy lenyomására törekednek: *szökkentők* (haussier, vagy *mineur*, Liebhaber, angolul *bull*, a bika) és *csökkentők* (baissier, contremineur, németül fixer, angolul *bear*, medve); amazok mindent elkövetvén arra, hogy bizonyos papír ára felebb rugtassék, — emezek arra, hogy lejjebb nyomassék; vagy is a szökkentő üzér iránya a folyamár megjavulása, — a csökkentőnek iránya ellenben a rosszabbulás, a csökkenés. Magától értetődően, hogy a börzeüzletnek egyik jellemzetes vonása az, hogy az *üzlesezők* e két osztálya czélja elérése érdekében szabad és nem szabad úton, minden kigondolható módhoz és eszközhöz nyulva, s leggyakrabban különféle (való vagy ál- és költött) hírek terjesztése, fogások és fortélyok alkalmazása, s ezzel az ugynevezett *agiotage* börzejáték és mesterkedéshez való folyamodás utján is törekszik magának a nyereséget kivívni.

Végül megemlítendő, hogy naponként a *tőzsde bezártakor*, az alkuszok által (részben a tőzsde-elnök közreműködésével) az előfordult adásvevési esetek alapján az ugynev. hivatalos *ár-folyamjegyzék* (Courzettal) állapittatik meg, melynek két rovata van, s az egyik e felirattal „Áru, vagy Levél“ (Waare, Brief) a *követelt* árt, a másik mely *pénz*, vagy *keresett* (Geld, Gesucht) czimű, az *ajánlott* árt jelzi. Mely két tétel közt a *középen* szokott azon ár lenni, melyen az nap tetteleg adások és vevések történtek.²⁾

¹⁾ Erre nézve sok beoszes részletet tartalmaz *Matiekovits* fent érintett értekezése, — mely azonban másfelől azon hiányban szenved, hogy ép a börzeüzlet pénzügyi és üzleti momentumára, a tőzsdei forgalomnak, úgy mondhatnók, *philosophiájára* (a mely pedig épen felette tanulságos s ily terjedelmes értekezletben ki is viheto lett volna) figyelmet nem fordít.

²⁾ Bővebben szólnak mindezekről *Noback*, *Courtois* és *Proudhon* fent id. műveikben.

149. §.

A börzeüzlet főbb alakzatai.

Felette változatosak és sokfélék azon üzleti formák, a melyek a tőzsdéken előfordulván, az értékpapirokkal kereskedést közvetítik. E tekintetben általánosságban megjegyzendő az, hogy a börzén nemcsak *tulajdonképeni adásvevések* történnek, a hol azután rendszerint még a nap folytatában az illető áru kiszolgáltatása és megfizetése után a dolog tisztába hozatik, hanem oly üzletek is fordulnak elő (még pedig igen nagy számban), a melyeknél az áru (az értékpapír) csak bizonyos idő múlva szállítandó és fizetendő; vagy ép a tényleges adásvevés nem is jó létre s csak *szinleges* vásárlás és eladás képezi a művelet tárgyát.¹⁾

Megkülönböztetendő ezek nyomán *készpénzüzlet* vagy *napiüzlet* (Baargeschäft, feste Anlage, vagy Comptant-Geschäft, Marché au comptant, Money-bargain), a hol az áru szállítása és kifizetése még az nap, a börzezárlat után történik, — és *beszerzési-üzlet* (Zeitgeschäft, Lieferungsgeschäft, marchés a terme, time bargain) a hol az eladó magát arra kötelezi, miszerint bizonyos idő múlva, meghatározott napon, az üzlet megkötésekor meghatározott áron bizonyos mennyiségű papírt fog szerezni, tehát a legombolítás távolabbi időre (Stichtag, fin, angolul: setting day) tüzetik ki. Így például A. 1872 augusztus 1-én elad tíz darab hitelsorejegyet B.-nek 150 forintot, de a szerződés csak október 1-én teljesítendő. Ha már most október 1-én a nevezett papír árfolyama 160 forint, akkor az eladó minden darabnál vesz 10 forintot; — ellenben azon esetben, ha az árfolyam például 146 forintra leszállt volna, minden darabnál nyer négy forintot, mert az előbbi esetben annyival drágábban kényeszerül a papírokat megvásárolni, az utóbbi esetben pedig 4 forinttal olcsóbban szerezheti meg magának.

Hogyha a *beszerzési üzlet* úgy köttetik, hogy semmi egyéb *föltétel* se csatoltatik oda, akkor *egyszerűnek* (Geschäft auf Zeit fix) neveztetik, ha azonban oly *föltétel* mellett jó létre, hogy a szerződők egyike vagy másika bizonyos időben *választhat*, akkor a beszerzési üzlet *föltételesnek* (Bedingtes L. G.) hivatik. Tekintettel már most arra, hogy az érintett *választási jog különféle teljesítésekre* vonatkozhatik, az e nemű üzletek is többfélék. Így jelesül:

1-ör *Egyszerű biztosítási díj-üzlet* (einfaches Prämiengeschäft, marché á prime, angolul: options), a hol vagy csak egyike a feleknek, vagy mindkettő azon esetre, hogyha a szerződés teljesítéséből magára veszteséget látna hárulni, bizonyos bánatpénz (az az biztosítási díj) fizetése mellett a *visszaléphetést* az üzlettől fenntartja; mely esetben meghatározatik előre azon összeg, melyet a másiknak az tartozik fizetni, a ki az üzlet érvényesülése napján a kötéstől kitétetni. Az összeg maga az ügylet-érték bizonyos százalékában szokott kitétetni, a mi pedig a veszteséget illeti, ez a felek közül azt, a ki a *vevő*, akkor éri, ha a kötvények ára alábbszállt, mert ez esetben a kötvényeket sokkal olcsóbban kaphatná meg jelenleg mint a mennyit szerződésileg érték ígért; az *eladót* pedig akkor, ha a kötvények

ára felebb szökvén, most azokat jobb áron tudná eladni mint a minővel a szerződésben megelégedett. Az tehát a kit a szerződés teljesítése folytán tényleg veszteség érné, a kikötött díj lefizetése mellett visszaléphetvén kisebb veszteséggel a nagyobbótól menekszik.³⁾

2-or *A kettős díjüzet* (Zwei-Prämiengeschäft), mely abban áll, hogy valaki egyszerre különféle személyekkel két ellenkező irányu biztosítási díjüzetet köt, a mennyiben az egyiknek elad, a másiktól vesz, azon reményben, hogy a két üzlet közül az egyiknél többet nyer mint a másiknál vesz, mi által a biztosítási díj is fedezve leend. — A beszerzési üzletben, az idői vételnél előfordulhat az is, hogy a felek megegyeznek abban, hogy a szállítás ideje azon föltétel alatt, hogy a szállításra kötelezett ezért bizonyos összeget fizessen, későbbre halasztassák; a mi leginkább akkor történik, hogyha a kitűzött határidőben az árfolyam a beszerzőre nézve igen terhes volna.

3-or *A kétlű biztosítási díj* (Zweischneidiges Prämiengeschäft), midőn az egyik fél a másiknak fizetendő bizt. díj mellett az iránt tartja fenn a választhatást magának, hogy vagy a papirokat adhassa át neki, vagy azok beszerzését a másiktól követelhesse. Mihez némileg azon üzletforma hasonlít, a hol az egyik fél a díj lefizetése mellett kiköti a választhatást magának vagy arra, hogy szállítandja a másiknak bizonyos áron a papirokat, vagy arra, hogy tőle magasb áron veszi át és az iránt bizonyos napon nyilatkozhatik (Stell-Geschäft, Geschäft auf Nehmen und Geben).

4-er Egy ritkábban előforduló üzlet az, hol a vevőnek jogában áll a papirokat beszerzését bizonyos határidő alatt bármely tetszés szerint kijelölhető napon követelni (Wandelgeschäft auf Kauf täglich fix).

5-ör *Árfolyamhatározó üzlet* (Kaufstellagen), mely abban áll, hogy valaki kijelenti, miszerint az nap kész meghatározott ár mellett venni vagy eladni valamely papirt.

6-or *A hosszabbítási üzlet* (Prolongations- oder Rückkaufgeschäft, Bécsben Kostgeschäft, Marché au rapport), oly papírvásárlási művelet, a hol a visszavásárlás és visszeladás bizonyos határidő alatt az eladótól s illetőleg a vevőtől kikötetik.⁴⁾ A visszavásárlási üzletbe rendszerint oly börzeembér szokott bocsátkozni, a ki valami nagyobb nyereségre kilátást nyitó vállalat érdekében tőkéjére rögtön szorul, ezt azonban az illető érték-papirokból végkép kivonni még sem hajlandó; a visszeladás fenntartásával műveletnél ellenben a vevő célja az szokott lenni, hogy meddőn heverő pénzét gyümölcsöztesse.⁵⁾

7-er *A reményvétel* (Hoffnungskauf, Heuergeschäft). Ez sorsjegyeknél fordul elő, s fentebb, a hol az igérvényi üzletről volt szó, már megérintett.

8-or *A kémleti üzlet* (Arbitragegeschäft) abban áll, hogy bizonyos váltók vagy papirokat folyamárának (Cours) különböző államok börze-piaczain való kiegyenlítése illetőleg a különbzet alapjáni nyereség vétetik czélba.⁶⁾ Napjainkban ez üzletág tekintélyes bankházak által s pedig kiválólág a távirida nagy mértékbeni igénybevétele mellett szokott üzetni. A legnagyobb terjedelmű, de egyszersmind legveszélyesebb végre:

9-er *A tulajdonképeni különbzeti üzlet* (Differenzgeschäft, Agiotage, Jeu de la bourse, angolul Stockjobbery); mely abban áll, hogy a szerződő

felek, a nélkül, hogy valódi szándékok volna értékpapirt tetileg venni vagy eladni, adásvevést csak színlelnek, illetőleg csak fogadnak bizonyos papirokat folyamárának miként-állására, a hol azután a haszon a nyelőre nézve azon különbzetben áll, a mely az illető papirnak a fogadás napjáni, — és a későbbi, meghatározott határidőbeni folyamára közt létezik. Ilyenkor ugyanis a felek egyike az eladónak, a másik pedig a vevőnek szerepét játszza, és az, a ki, ha a szerződést teljesíteni kellene, vesztené: a folyamár-különbzetet a másiknak megtéríti, és pedig annyi darab kötvény vagy papir után, a hányról az egyezményben szó volt. Így például, ha valami papir, melynek árfolyama a szerződés napján 203 forint volt, — a teljesítés napján 206 forintra emelkedik: akkor az eladó minden darabért (p. o. Tiszapályai részvény) a vevőnek három forintnyi különbzetet tartozik fizetni, s így, ha a szerződés például 1000 darab részvényre vonatkozott: három ezer forintot. Ezen lényegileg sorsjátékszerű üzlet veszélyessége⁷⁾ abban rejlik, hogy nagymérvű szédélgéssel jár mindég karöltve, hogy általa vagyon nélkül is nagy összegekre menő nyereségekre tétethetik szer, a mi sokakra rendkívül csábos hatású leend magát egészen e meddő és improduktív foglalkozásra adni, továbbá, hogy a szakadatlan kockázás a társadalom egész osztályait megmetyelzi, számtalan üzletembert koldusbotra hoz, sőt nem ritkán az egész államot is nehéz rázkódtatásnak teszi ki.⁸⁻⁹⁾

¹⁾ V. ö. e §-ra nézve *Nebenius* id. műv. 505 sk. 557 — 602. I. *M. Wirth*: Handbuch des Bankwesens 70 sk. I. *Michaelis* id. remek értekezését: *Faucher*: Évnagyvedes Folyóirata 1864/5-ki köteteiben. *Rubrom*: Der Wiener Börsenspekulant (1869.) *Weninger*: Politikai Számтана (2-ik kiadás) 254 sk. I. és *Karvasynak*: Pénzügytana (3-ik kiad.) 137-ik §. melyet egyszerű és világos fejtegetéseivel fogva részben mi is követtünk.

²⁾ Példákat az egyes üzletformákra nézve *Proudhonnál*, *Wenigernél*, *Wirthnél*, *Nebeniusnál*, *Michaelis* (értekezésében) *Mattekovits* és *Rubromnál*.

³⁾ Azt mondja *Wirth*: „Prämiengeschäfte sind Operationen, bei welchen der Käufer sich das Recht vorbeihält, den Handel zu einer bestimmten Zeit zu annulliren, mittelst einer dem Verkäufer zu zahlenden Prämie. Auf diese Weise wird die Gefahr des Verlustes auf einen festen Betrag beschränkt.“

⁴⁾ A visszavásárlás jelesül valamivel nagyobb ár, — a visszeladás valamivel kisebb ár mellett történvén.

⁵⁾ Ez üzlettel lényegileg összeeső az ugynev. *Report*- és *Deport*-üzlet; mire nézve a következő jegyzendők meg. Sok papir folyamára igen különböző a szerint a mint napi vételre (Comptant) vagy csak *beszerzésre* történik velők az üzlet. Ez ár-különbzet nevezetik *Report*nak. Ugyanis a vevő, a kinék a szállítás napján nincs meg a pénze az illető papirok kifizetésére, szerez magának valakit, a ki azon összegeket egy időre előlegezi (s ez a *reporteur*, a *prolongáló*, a *kosztba-vevő*) és így képessé válik *jobb árfolyamot* bevárni; s ez a *report*-üzlet; ellenben ott, a hol a folyamár a beszerzési üzletnél olcsóbb mint a napi vételi üzletnél, az ár-különbzet a *deport*; a *deport*-üzlet pedig abban áll, hogy a *deportáló* készpénz mellett elad, és egyidejűleg olcsóbb beszerzési-árfolyam mellett visszavásárl, úgy hogy a tulajdonába tartozó papirokat lényegileg csak kikölcsönzi, s a *deport* képezi nyereségét, míg a másik félre az üzlet tulajdonkép csökkentő irányu spekulációjának meghosszabbítása.

⁶⁾ Az *arbitrageur* vagy az üzletet fogantató rendeletet ad érdektársainak vagy meghatalmozottjainak: a legolcsóbb árfolyamu piacon vásárolni, és a legnagyobb folyamammal bírón eladni.

⁷⁾ Mely miatt Frankhonban és Angliában az értékpapirokkal való üzletet meg is van szorítva, sőt biztosítási díjüzetek, és különbzeti üzletek egyenesen tilosak is. E végből történhetik Franciaországban állam- és értékpapirok adása-vevése csak alkuszok és ügynők közbenjárása mellett.

⁸⁾ Az *Agiotage* egyik fő műveleti tere és célja az is szokott lenni, hogy bizonyos

vállalat, bank, stb. részvényei mesterségesen felszoktattassanak, s azok kibocsátói a magas árfolyam mellett eladhatván papírjaikat, fényes alapítói és egyébnevű nyerevényekre telessenek szert. Wirth (id. munk. 80. l.) ennek pár éves megjegyzésben adja képét, mondván: „Manche Unternehmungen machen einen enormen Gewinn, die allgemeine Habsucht wird angeregt. Wer die Mittel nicht hat, sucht Genossen heranzuziehen. Da bemächtigt sich des Publikums ein allgemeines Jagen und Wettrennen nach Antheilen oder Aktien von solchen Unternehmungen; die Course steigen. Jetzt ist der Zeitpunkt, wo die schlaunen Spekulanten die Situation ausbeuten. Es werden Actiengesellschaften gegründet nur um Aktien *à pari* zu erhalten, sie durch allerlei Vorspiegelungen in Prospekten und Zeitungen anzupreisen, und die Course in die Höhe zu treiben; die Aktien dann zu verkaufen, und den Agio-Gewinn einzustreichen, und dann das Unternehmen den enttäuschten Actionären zu überlassen.“

*) Michaelis (id. érték.) az itt elősorolt üzletek mintegy bölcseletét kísértvén meg, egyebek közt három főtetelt állít fel, mint vizsgálódási eredményének foglalátát; mondván: *Erkenntniss der Zukunft ist Werth für den Handel; Werth und Nutzen für das Gemeinwesen; diesen Werth und Nutzen zu schaffen, ist die Spekulation berufen.* (171. l.); továbbá: „Die Preise, welche die Spekulanten den Handel für die Möglichkeit einer Verlängerung ihrer Spekulationsstellung über den Termin des Engagements-Geschäfts hinaus als *Report* und *Deport* zahlen, bilden einen Lohn, welcher dem Handel für das Halten von Vorräthen, und zwar überwiegend von Waarenvorräthen, gezahlt wird.“ (151. l.); végül: „Für Vorrathshändler, also für den Handel die Prämien-Geschäfte ein Mittel bilden, die Vortheile des Besizes von Vorräthen zu erhöhen, die aus solchem Besitze hervorgehenden Gefahren und Schäden zu vermindern oder auszugleichen.“ (159. l.)

150. §.

A börzeüzlet előnyei és veszélyei.

Ha a tőzsdei üzlet különböző alakzatait és praxisát tekintjük, lehetlen észrenemvenni,*) hogy az értékpapírok és államkötvényekkel kereskedés igen sok hátrányos hatásokat szül, részben igen meddő és *improductiv* foglalkozás, sőt még *erkölcsrontó* következtésekkel is járó. Nem csodálkozhatni azért a felett, hogy sok szakember*) határozottan kárhóztató ítéletet mond felette, utalva egyebek közt a következőkre: a) hogy az értékpapírkereskedés igen sok tőkét és erőt von magához, melyet azután terméketlen módon forgat, sőt jórésztben tőzsdei szédelésnek és agio-üzletnek eszközévé teszen; b) a börzeüzlet sok szakképzett, tehetséges és vállalkozási erélylyel bíró polgárt és tőkést produktív foglalkozástól elcsábít, s ez által a nemzeti vagyon helyes módni gyarapodásán a legnagyobb csorbát ejti. c) Az értékpapír-üzlet azért is meddő és mellőzendő foglalkozás-nem, mert az üzletek legnagyobb részénél az egyik fél mindég csak azt nyerheti, a mit a másik veszít, az egyik mindenkor csak a másik rovására gazdagodhatik. d) A börzejáték a vele járó álhírek költése és terjesztése által az állam politikai helyzetére is visszás hatásúvá lesz, a mennyiben a státust a játék és kockavetés tárgyává aljasítja, s a jog- és erkölcsi-érzületet ezekben és ezekben tompítani képes. e) Kétségtelen az is, hogy a tőzsdei műveletek, melyek alapján sokan hirtelen dúsgazdagokká, mások meg gazdagokból koldúsakká lesznek, minden helyes fogalmat munkáról és munkabecsről, tulajdonról és birtokról stb. megzavar; — másfelől, hogy a szemes és a fortélyos tőkésöket még gazdagabbakká, a könnyebben rászédhető s vakon üzérkedő középmóduakat szegényekké

téven, a vagyon aránytalan megosztását fokozza, s így a társadalmi ellentételeket még élesíti. f) Ki nem tudná végre, hogy a börzeüzlet jó részben a legnemtelenebb fogások és fortélyokkal vitetik, mindent a kockázat, a fogadás, a pénzhajhászat eszközévé törpít, a szédelő és üzér-szellemet költi és táplálja, s nem azon békés s áldásos ipart, szorgalmat, és munkásságot, mely a vagyonosságnak és a jóllétnek egyedüli biztos támasza és kútfeje. —*)

E vádoknak nagy része, fájdalom! nem igazolatlan, s annyival fájlandóbb, mennél inkább ragadta el korunkban már ezereket és ezereket a börzejátszói szenvedély; mennél nagyobb elterjedésnek örvend a ragály-szerű agiotage a társadalom majdnem valamennyi osztályaiban; mennél több alkalom nyílik korunk államainak bonyolult pénzviszonyai s adóssági szorultságai között ezen üzéri szellem és hajlam elharapódzásának; s mennél inkább szaporodnak a példák arra nézve, hogy a módfelett leleményes börzeüzéri szellem mindég új meg új utakat és módokat talál ki, hogy az együgyűök és vigyázatlanok a szemesb, a ravaszabb, a lelkiismeretlenebbnek kelepcejébe kerithetessék s kifosztathassék!

Tulzás volna azonban mégis, hogyha az értékpapírokkal való kereskedést feltétlenül elvetnők, s akadályoztatni akarnánk. — Mindenekelőtt figyelembe veendő ugyanis az: a) hogy ez üzletnem által igen sok tüke és pénzerő, mely valahol fölöslegessé vált s azonnali elhelyezést nem talál, az egyesre nézve jövedelmező módni alkalmazásnak vitetik eléje; hogy jelentékeny megtakarítványoknak jó és solid értékpapírokba való fektetését is lehetségessé teszi; sőt a tőkeár és tőkesomma oly nagy fontosságú nemzetközi kiegyenlítődésére is határozó s jótékony befolyást gyakorol. b) Sok fontos állami vagy társadalmi szükséglet kielégítetlen maradna, vagy legalább nem oly gyorsan és biztosan elégítették ki, ha az illető célra irányuló hitel- és kölcsönművelet a tőzsdékben, mint a tüke- és pénz tulajdonképi vásárpiazaiban támogatásra nem találna, s az értékpapír, a kötvény, a vállalati részvény egy folyton fonnálló és tevékeny közegnek, a börzének körében forgásba nem juthatna, s az adásvevés biztos alkalmait nélkülöznék.*) Nem is említve, hogy az ujkori államkölsönök *felmondhatlansága* (Unkündbarkeit) magára a státusra nézve is majdnem elkerülhetlennek tünteti fel ez üzletágot. c) Nem lehet tagadni azt sem, hogy a tőzsdei árfolyam és folyamjegyzék (dacára minden visszaélésök- és helytelenségeknek, melyek annak létrejöttére befolyanak) egészben véve mégis mindég tiszta és hű tükre meg hővmérője az összes állami sőt világ-helyzetnek, valamely ország emelkedése és hanyatlásának, erősödése vagy gyöngülésének, s főleg a közhitelnek; míg másfelől folytonos és éles kritikáját is gyakorolja az összes kormányzatnak, törvényhozásnak, ipari és forgalmi törekvések és intézményeknek, melyek a börzében mindég egy igen eber gondos és mélyenpillantó ellenőrt bírnak.**) d) Tényül áll az is, hogy, miután a spekuláció és ennek conjunkturái utóvégre mindég bizonytalanok, s felettök meg az egész pénzpiacz felett uralkodó hatalomra senkise vergődhetik, — a mesterkedő üzérlet rendszerint tönkre teszi magát, s óriási veszteségekben hozza helyre a dolgok természetes rendje az ennek megzavarására irányuló természetellenes törekvések rossz következtéseit. Eltekintve attól, hogy (mint egy nagy nevű szakférfiu megjegyzi)

az értékpapírüzlet „bizonyos nemét az *ész- és talentom versenyének* is képezi, a mennyiben az igazán nyerő rendszerint mégis az, a ki a legügyesebb számító, a ki a legszerencsésb tapintatú, és a politikai és pénzügyi események és viszonyok mérlegelésében a legélesebben látó.“

Az tehát a mi a börzeüzletben *feltétlenül* kárhóztatandó nem az értékpapírkereskedés, hanem az *agio-üzérlettel járó*⁷⁾ *szédelgés, kockajáték, ámitással és fortélyokkal* való nyerni-törekvés, a melynek alapjai és eszközei céljai és eredményei ép oly károsak mint nemtelének.

A mi végre az *állam magatartását* a börzeüzérlettel szemben illeti, kétségtelen, miszerint a hatóság legtöbb intézkedései e visszasság elszüntetése vagy megszorítására, mindekkoráig eredménytelenek voltak,⁸⁾ s a spekulánsok nyervágya meg a dolgok hatalma mindég nagyobbbnak és erősebbnek bizonyult hivatalos rendeletek és intézkedéseknél, a mennyiben a szabály vagy egyenes vagy titkolt kijátszása lón rendesen ez utóbbiak következtése.⁹⁾ A mit tehát e tekintetben az állam tehet és köteles is tenni, az, hogy visszaéléseket, szabálytalanságokat, csalásokat és hazug hirtartókat büntessen; a tőzsdén járókelő embereket gondos felügyelet alatt tartsa; börze-biztosokat tartson; ismeretes becsületességű s szakavatott alkuszokat nevezzen ki és állítson oda; s a börzelátogatást oly egyéneknek ne engedje meg, a kik jellem-feddhetlenségüket elvesztették (hamis bukókat) vagy bárminemű bűnvádi kereset alatt állottak.¹⁰⁾

¹⁾ V. ö. *Wirth*: Bankwesen 69—80. l. *Devallet*: Les manieurs d'Argent, *Proudhon*: Manuel du Spéculateur. Első rész. *Courcelle-Seneuil*, *Michaelis* id. ért.

²⁾ Így jelsül *J. B. Say*, *Courcelle-Seneuil*, *Rau*, *Proudhon*; — mig engedélyesebb hangon szólanak *Hock*, *Wirth*, *Jos. Garnier*, *Michaelis*, *Courtois* fils, stb.

³⁾ Helyesen utal *Hock* arra is, hogy a börzenyereségek könnyelmű, pazar életmódot is hoznak elő az üzerek köreiben, a mi azután mint ragadó nyavalya tovább terjed. (Öff. Abg. 281. l.)

⁴⁾ Többet *Courcelle-Seneuil*-nél, s főleg *Proudhon* id. műv. I. része 7-dik feje és *Devallet*-nél.

⁵⁾ Mennyi vállalat, bank, vasút, stb. maradt volna el a legújabb időkben, hogyha börze, az-az az illető papírok kibocsátására s adásvevéseire alkalmas pénzpiac nem lett volna. *Ausztriában és Hazánkban* az utóbbi évekbeni vasút-építés jó részben ezen az alapon vált tehetségessé.

⁶⁾ Azt mondja egy szakember: „Die Börse ist der Barometer unserer Zeit, der sichtbare geschäftliche Ausdruck der öffentlichen Meinung.“ L. többet *Wirth*-nél: Bankwesen 68. l.

⁷⁾ *Hock* még a pusztá különbzeti üzleteket is védelmezi, arra figyelmeztetvén, hogy e nélkül sok papírnak állandó biztos piaci-ára nem is képződhetnék. (p. 282.)

⁸⁾ Ezt *J. B. Say* és utána *Courcelle-Seneuil* tagadják, a legújabb tapasztalatok azonban minden kétségen felül helyezték.

⁹⁾ *Hock* szerint a státus a tőzsdét mint hatalmat köteles elismerni, a melynek sympathiáit ok nélkül veszélyeztetni, helytelenség lenne.

¹⁰⁾ Különösen azok lesznek tehát e veszélyes üzletnevtől való tartózkodásra utaltak, a kik a tulajdonképeni börzetekintélyek körsítől távolállanak, a kistökések, a tájékozatlan iparos, az idegen, s főleg a börze székhelyétől távol lakók stb. L. *Wirth* id. munk. 84. l.

NEGYEDIK KÖNYV.

A PÉNZÜGYI IGAZGATÁS.

Irodalmi segédzerek: **Jakob**: Staatsfinanzwissenschaft (1837) II. köt. 964 sk. és 1268 sk. §. **Rau**: Finanzwissenschaft 530. és 535. §. **C. Hock**: Die Finanzverwaltung Frankreichs (1857). **Umpfenbach**: Lehrbuch der Finanzwissenschaft (1859) II. köt. 170—200. l. **Czörnig**: Das österreichische Budget (1864). **Stein**: Finanzwissenschaft (1871) 84—155. lap. és **Malchus**: Finanzwissenschaft (1830) II-ik kötet.

151. §.

A pénzügyi igazgatás általában.

Az államgazdaság eredményessége- s megfelelő állásának egyik lényeges föltételét a pénzügyek célirányos szervezete, kezelése, és belintézményköre, szóval a helyes pénzügyi igazgatás (Finanzverwaltung) képezi. Ez igazgatás egységes rendszere az állami háztartás jó és sikeres vitelére irányuló intézményeknek, hatósági közegeknek és műveleteknek; s különböző államok, különböző történelmi, műveltségi és politikai körülményeinél, alkotmányi, kormányzati és közigazdasági viszonyainál fogva nem mindenütt lesz és lehet ugyanaz, hanem tér- és idő szerint különböző és eltérő. Így például alacsonyabb műveltséggel bíró népeknél, hol a finansz-viszonyok igen egyszerűek és fejletlenek, korántsem szükségeltetik oly szövényes s mesterkéltszerű szervezett igazgatás mint felsőbb polczon álló nemzeteknél, hol a közszükségletek köre oly felette nagy, a jövedelmek és kiadások legkülönbözőbb nemeivel és ágaival, a hadászati, a belügyi, az oktatási, a közigazdasági intézmények és feladatok oly tág mezejével, nagy államadósságokkal, bonyodalmas adó- és köztartozási rendszerrel stb. találkozunk.

Nem vonván természetesen kétségbe, hogy az állambevételek és költségeknél bizonyos pontig *egyforma természete* és alapjai, meg a rendezett finansz-igazgatás érdekei és feladatai hasonlatosságánál fogva, legalább műveltebb népek intézményei tekintetében, bizonyos egyformaság is létezik, tehát az igazgatásban is bizonyos közös jellegű *igényletek és szabályok* lesznek érvényesek, illetőleg felállíthatók.

152. §.

A pénzügyi igazgatás szervezetének és ügyvitelének szabályelvei.

Az államigazgatás minden egyes ágának, s így a „pénzügyi igazgatásnak“ is megvannak bizonyos szabályelvei, melyeket a feladat helyes megoldása és a kitűzött célok elérése érdekében szem előtt tartani, s különösen a hatóságok szervezete, egymással viszonya és ügyvitelének tekintetében érvényre juttatni szükséges. Így jelesen: 1-ör A pénzügyi igazgatási szervezet megállapítása mindenkor a munka-megosztás és a munkaegyesítés (munka-combináció) nagy olvének megfelelőleg történjék, s azért például alacsonyabb műveltségű országokban szerfelett bonyolult s mesterséges ne legyen. 2-ör A kezelés és ügyvitel belrendszerében a különböző ügyszakok és feladatok szerint helyes tagosulat s összevágó működés lehetségesítették. 3-ör Minden egyes ügyágra kellő szakképzettségű s a megkívántatott elméleti és gyakorlati ismeretekkel bíró közegek alkalmaztassanak. 4-ör E közegek maguk közt minden irányban bizonyos szervezen összefüggő, egymást kölcsönösen támogató és kiegészítő elemekből alkotott egészet képezzenek. 5-ör Az ügyek vezetésében és kezelésében a műszervek helyes alá-mellé- és fölé-rendeltsége elvül tüzettség ki, mindnyájuk pedig a legfőbb finanszvezényletben, vagyis a finanszminiszterium és a finanszminiszter személyében egy egészetes egységgé váljanak, s egy nagy organikus testté foglaltassanak össze.

Egy további szabályelv, melyet főleg alkotmányos államban szem elől téveszteni sohasem szabad, abban áll, hogy a tulajdonképeni pénzügyigazgatás egyfelől a vele ugyan összetartozandó sőt bizonyos tekintetben nélkülözhetetlen segédelemét képező, de azért bizonyos határig önálló működési kört is igénylő pénztári ügygyel meg a könyvesés és számvittel; másfelől a finanszkezelés ellenőrzését eszközölő organumokkal, tehát az ugynevezett legfelsőbb állam-számssékkal s az ennek alárendelt elemekkel, össze ne zavartassék. — A mivel aduán a praktikus ügyvitel szempontjából véve még a következők is összefüggnek: 1-ör Jól megkülönböztetendők a pénzügyi igazgatásban határozó, — és végrehajtó (vagy executiv) hatóságok. Amazokhoz a tartományi és a központi, emezekhez a vidéki kerületi és lokális hivatalközegek számittatván. 2-ör A határozó hatóságok körében a testületi és collegialis, a végrehajtóknál a hivatalnoki vagy bureaucratikus ügyintézési mód lesz inkább helyén; mindenesetre pedig arra lesz fektetendő súly, hogy a központi vezér-közegnek, vagy finanszminiszteriumnak az alkotmányos felelősség-teher viselése lehetségessé tétessék, névszerint az által is, hogy annak célzatai és torvei keresztülvitelére a szükséges és engedelmességre szorítható közegek rendelkezésre álljanak. 3-ör Az igazgatás célirányos eszközölése tekintetéből alaki irányban három rendbeli hatóságok lesznek kívánatosak, ugymint helyiek, kerületiek, és vezető központiak; míg tárgyi szempontból, s különös tekintettel a pénzügyi ügyvitel legfontosb szakára, az adókra, háromféle hatósági műszerek szükségesek, ugymint: felügyelői, beszedői és vezetői teendőkkel és

feladatokkal bírók. Másfelől arra is lesz ügyelet fordítandó, hogy fölösleges lévén a finanszigazgatásban (főképen nem nagyterjedelmű státusokban) a három folyamodású-rendszer, a miniszterium és a kerületi (illetőleg vidéki) hatóságok közt több közép-hatóság ne állíttassék fel. 4-ör Czészerű lézen alkotmányos államokban az önkormányzati rendszer némely intézményeit és elveit (a mennyiben azok a finansügyvitel természetével meg egyeztetethetők) az igazgatási és kiviteli szervezetbe belecsatolni, s főleg az adók kivételése és beszedése körül a nép választottjainak és bizalmi férfiaknak is közreműködését igénybe venni, illetőleg megengedni.¹⁾ 5-ör A legfőbb folyamatban óvakodni kell a nagyon is messzemenő ügymegosztás vagy szakfeldarabolástól, mert ez által az áttékinthetés, a vezénylet egysege, és az összes államháztartási administratió átlátszótsága az egésznek rovására, veszélyeztetik. 6-ör Legyen végül mindég figyelem arra, hogy az igazgatás minden fokán a juridikai, a műszaki és a tulajdonképeni pénzügyi közegek és műszervek közt helyes arány s összevágó munkalódás biztosíttassék.²⁾

¹⁾ L. még Rau: F. W. 530 sk. §. Hock: Oeff. Abg. 40 sk. l. Roscher: Grundriss der Staatswirthschaft 142. l.

²⁾ Stein: F. W. id. h.

153. §.

A pénzügyminiszterium és a finansz-igazgatási közegek közelebbéről.

Az állam gazdaságának czészerű és megfelelő vezetéséhez mulhatlanul megkívántatik az, hogy a pénzügyi hatóságok működése és a státusháztartás legfelsőbb intézése egy gyúponból induljon ki, s ismét abban találkozzék; vagyis szükséges, hogy létezzék egy fő- és központi hatóság, melyben minden többiek (de még az általános államigazgatás valamennyi közegei is) az állam gazdaság mintegy egységi eszméjét megvalósítva, megtestesülve lássák; mely köztük meg a státus hatalom minden egyéb ágai és műszervei közt mintegy érintkezési kapcsot és hidat képezzen; a legfőbb vezetést, irányadást közvetítse; a törvények alkotásánál alkotmányosan közreműködjék; szóval a pénzügyeket az összes államélettel és annak szervezetével kapcsolatba hozza. És ez a pénzügyminiszterium, illetve az e miniszterium élén álló finanszminiszter.

A pénzügyminiszterium helyes szervezete az állami háztartás jó vitelelnek nem csekély biztosítéka. E szervezetben két momentumra fordítandó figyelem. Egyfelől t. i. a pénzügyminiszterre magára, másfelől az ügyintézés belső rendezésére. A pénzügyminisztert különösen tekintve, ez az összes államgazdálkodás és finanszrendszer személyi központja és képviselője. Feladata abban áll, az országos finanszügyek egyetememes körében előforduló határozatok hozásának s ezek kivitelének egységi személyesítőjeként szerepelni; a korona (vagy a hol köztársaság az állam, ez utóbbinak legfőbb közegében) tanácsában az államháztartás érdekeinek, szükségének kefejezést adni, s azokat biztosítani; a törvényhozással való érintkezésben a

szakszerűségi tekinteteket érvényre juttatni; pénzügyi természetű államügyek tárgyalásában, s ezek iránti határozatokban *kiválólag* közreműködni; végre minden, az általános finanziaügyre vonatkozó rendeletek és intézkedések foganatba vételét vezetni és ellenőrizni.

A *miniszteriumnak* magának bel-szervezetét pedig illetőleg, ebben a különböző üzszakok szerint több kevesebb *főosztályok* (Sectiók) azután *alosztályok* (Departement) stb. létezzenek. Így jelesül egy főosztály az *általános* jellegű és a *személyi* ügyekre, valamint a hitel- és kölcsönműveletekre, egy főosztály az összes *egyenes adók*, egy a *közzvetett adók* igazgatására, egy végre az államjóságok, egyedárúságok és regálékra lesz felállítandó; míg *mellettük* s részben nekik *alárendelve* egyes főbb finanziaigazgatási ágak érdekében *szakigazgatóságok* (Generaldirektoriumok) lesznek a vezetés *technikai* tekintetében szükségesek, milyen például egy államadóssági, egy monopóliumi, egy pénzverdei műszaki főhatóság²⁾ stb.

Minden főosztály élén *osztályfőnök* (Sektions-Chéf, Frankhonban Chéf de la Division), minden alosztályán egy *miniszteri* vagy egy osztálytanácsos, s ezek mellett mint fogalmazati személyzet titkárok, fogalmazók, segédfogalmazók stb. állanak.

A miniszteriumnak *alárendelt* pénzügyi hatóságok (Finanzbehörden) oly hivatali és igazgatási közegek, a melyek a miniszteriumon kívül, bizonyos területen (p. o. tartományban, kerületben,) *közép-hatóságokként*, egy vagy több finanziaügy intézése, illetőleg a törvények végrehajtása és foganatosítására hivatják. Ilyenek például *tartományi* vagy *kerületi igazgatóságok* (néhol felügyelőségek), melyek az egyenes és a nemegyenes adók kivetése és beszedésének igazgatásával, a regálék, az államjóságok, a monopóliumok, a vámok kezelése és értékesítése vezetésével és ellenőrzésével stb. foglalkodnak, s a szerint a mint a terület és hatáskör szélesebb vagy szűkebb, több kevesebb részint fogalmazó- részint mű- és kezelés-szaki személyzetből állanak.

A *legelső fokon* a kivétel részleteire kiterjedő rendeltetéssel állanak a tulajdonképeni végrehajtási finanzia-műszervek, névszerint az *adóhivatalok*, a *pénzügyőri közegek*, a *vámhivatalok*, gazdasági kamarai organumok stb., melyeknek külön feladata és teendője már nevük által is eléggé jelezve van.

Nem kis fontossággal bíró organumai még a jólszervezett pénzügyi igazgatásnak az ugynevezett: pénzügyi *ügyészségek* (Finanzprokuraturen), másfelől a szoros értelemben pénzügyi *felügyelők* intézménye. A pénzügyi ügyészség jelesül arra lévén hivatva, hogy a finanziahatóságokat (miniszteriumot úgy mint középhatóságokat) *jogügyekben* véleményével, szakbeli képviselésével támogassa, a kincstár és magánosok közt kötött szerződések- és egyezkedéseknél a kormány érdekében közbenjárjon, valamint peres ügyekben a bíróságok előtt a pénzügyi hatóságot képviselje. A *felügyelők* intézményének pedig az lévén rendeltetése, hogy egyes adó-ágak, gazdasági műszervek, posták, pénztárak stb. ügyvitele és kezelésére, mint központból kiküldött organumok, *ügyelőknek*; adókiszabási és adóbeszedési munkálatoknál (az egész országra kiterjedőleg) egyforma és egyöntetű eljárás és eredmények biztosítására közreműködjenek, hanyag tisztviselőket vagy hivatalközegeket felelősségre vonjanak stb.³⁾

¹⁾ V. ö. *Rau*: F. W. id. h. *Stein*: F. W. 88 sk. 1.

²⁾ Ilyféle *generaldirektoriumok* rendszeren alaposabb s szakavatottabb igazgatást lehetségesítnek ugyan, azonban leggyakrabban az igazgatási erély és gyorsaság rovására.

³⁾ Ily finanziafelügyelők közreműködése főleg ott lesz igen fontos és jó eredményű, a hol nagyobb szerű *adóreformok* és pedig a nép közvetlenebb közreműködésével vétetnek foganatba, s az *elvek és eljárási szabályoknak* az ország minden vidékén s minden adó-ágai tekintetében való egyöntetűsége s egyformasága oly igen igen lényeges kellék a reform eredményességére nézve.

154. §.

A pénzügyi számvitel és a pénztári ügy.

Egyik lényeges és nélkülözhetlen eleme és alkatrésze az államgazdasági ügyvitelnek: a *számvitel* (Rechnungswesen), és a *pénztáriügy* (Cassenwesen); melynek alapján a finanziaigazgatás céljai és feladatai egyedül lesznek helyesen és megfelelőleg elérhetők. — A *számvitelt* különösen illetőleg, ez rendszerezett hivatalbeli tárgyalása és egybefoglalása azon számokban kefejezett gazdasági tények- és műveleteknek, melyek a finanziaigazgatásban bizonyos idő folytában előfordultak. A számvitel a *könyvvésztéssel* (Buchführung) szokott természetes kapcsolatban jelenkezni, s mindkettőjöknek célja s feladata tulajdonképen abban áll: pontos tudomást szerezni (lehetségesíteni) az állami pénzerőknek különböző irányban és körben való mozgása felől; helyes áttekintést készíteni a minden pillanatban rendelkezésre álló pénzbeli erőkről, végre ellenőrséget gyakorolni az országos pénzek és erőforrások kezelése hovatfordítása stb. iránt.

Az állami számvitelügy sikeres foganatosításához a következők kívántatnak meg: a) Összevágó hivatali szervezet, melynek alapján a felsőbb a közép és alsó műszervek közt helyes kapcsolat, illő fölé- és alárendeltség, és célszerű összemunkálás lehetségesíttessék. b) Fordítottassék főgond az ügykezelésben arra, hogy könnyű berendezés, a tárgyak elintézésében egyformaság, a kifejezésekben tömört de világos irály stb. honosíttassék meg; minden egyes *számadási tétel* pedig a szükséglett bizonylatokkal és okmányokkal legyen ellátva. c) Kötelessége minden számadással foglalkodó hivatali műszervnek az előforduló bevételek s kiadások stb. felől pontos *naplót* és *lajstromokat* vezetni, időnként p. o. minden héten, s minden hóban pedig *táblás* átnézetet s egybeállítást készíteni. d) Történjék minden intézkedés és művelet a *felelőség* terhe alatt, s fenytessék meg minden hanyagság vagy rendetlenség annál szigorubbán, mennél nagyobb mértékben veszélyeztetett általa vagy a hatóság, vagy az állami pénzügy érdeke.

Az állami számvitelügy egyikét képezi a közháztartás legjelentősb s legnélkülözhetlenebb *segédműveleteinek*, s ép azért mindenütt kiváló gondot és figyelmet is kell reája az államigazgatási rendszer megállapításánál fordítani. — Az állami számadás sikeres elrendezésének eddig említett feltételein kívül, nagyhorderejű momentumot képez ez ügy tekintetében az *ellenőrség* (Controlle), mely foglalata azon intézmények és rendszabályoknak, melyek annak kitüntetésére irányulnak, vajjon az illető számvitel és számművelet megfelelőleg foganatosított, és hibátlanul vétetett-e esz-

közöbe. — Az ellenőrségi ügy rendezett államháztartásban és közigazgatási organismusnál három fő-ágra szakad. És ugyan: a) a számvizsgálat (Revisio) mely magát a pénzügyigazgatás saját-könyvvitelét képezi. b) A felügyelet (Inspectio), mely a jövedelmek és kiadások tényleges mozgásának ellenőrzetére vagyon hivatva. Végre c) a legfőbb központi számvétség, mely a finanszigazgatástól elválva s egészen önállóan, az összes pénzügyi számvitelt s pénzkezelést legfelső folyamatban ellenőrzi, s újabb időben mint egyik főbb biztosítéka az alkotmányos államháztartás-vitelnek az országok legnagyobb figyelmével találkozók.

Ez ellenőrség foganatosítását illetőleg a következők tartandók figyelemmel. A központi pénzügyhatóságoknál mindenütt (magának a finanszigazgatási organismusnak kebelében) külön szám- és könyvviteli műszerv szükséges, a mely semmiféle pénzkezeléssel sem foglalkodik, hanem az országban vagy tartományban lévő különböző finansz-hivatalok meg közpénztárak felett ellenőröködik. Ez az állam valamennyi kiadásainak és bevételeinek lehető rendszeres összejegyzését s alaki nyilvántartását eszközlő ugynevezett állam-könyvviteli hivatal (Staatsbuchhaltung). Ez államkönyvvivőség az elébe felterjesztendő számadásokat átvizsgálja, a netán előfordult tévedéseket vagy csalárdságot felfödözi, s időnkint számműveleteit befejezván a legfelsőbb számviteli hatóság elébe terjeszti. — E legfelsőbb állami számszék (oberste Rechnungsbehörde, General-Controle-Directorium) azután az egyetemes pénzügyigazgatási számadásokat és műveleteket végfolyamatban vizsgálja át, s ellenőrzi. Állása azért a finansz-ministerium irányában független, míg másfelől az államkönyvviteli hivataltól is megkülönböztetendő, a mennyiben ez utóbbi ily önállóságnak a finansz-igazgatással szemközt nem örvend.²⁻³⁾

A pénztárügy. A pénzügyi igazgatási rendszer utolsó s pedig igen nagy fontosságú alkatelemét a pénzügyi vagy finanszpénztárak (Finanzkassen) képezik, melyek jelesül azon közegek, melyek segélyével az államszámművelésben megállapított szabályok szerint a pénzek tényleges mozgalmá, begyűjtése és kiadása stb. eszközlőbe vétetik. — A pénztárak rendszerint vagy bevételiek (Einnahmskassen), melyekbe t. i. a jövedelmek befolyznak s ott a finanszhatóság rendelkezésére összegyűjtve készen tartatnak; vagy kiadásiak (Ausgabskassen), melyek kiválólág az állami fizetések eszközlésére rendelvek; néha azonban vegyes-jelleműek is, a midőn t. i. a bevételi pénztár egyszersmind bizonyos kiadások fődözésére is utaltatik. — A célszerű pénztár-szervezet a következő főelvekre alapítandó: a) az állam valamennyi finanszpénztárai közt bizonyos kapcsolatnak és viszonyoknak kell léteznie. b) A pénztárak lehetnek helyiek, gyűjtő-pénztárak, tartományi, és országos vagy központi főpénztárak. c) Az alsóbb pénztár a nála begyűlt pénzeket a felsőkbe stb. tartozik átszállítani, oly esetben pedig, a midőn az alsóbb valamely felsőbb pénztár utalása folytán bizonyos kiadásokat foganatosít, a bevett nyugtákat szállítja egyszerűen a felsőbb pénztárba; mely utóbbi pénztár felülségeit az országos vagy legfelsőbb pénztárba (Staats-Centralkasse) teszi át. d) A központi pénztárak többfélék lehetnek, s arra hivatvák, hogy valamennyi tartományi s gyűjtő stb. pénztárakból beküldött összegeket egybefoglalják s az elébök szabott ügy-ág (p. o. hadi kiadások, államadósági kamatok stb.) költségei fődö-

zésére fordítsák, a miért is tulajdonkép mind bevételi mind kiadási osztályt foglalnak magukban. e) A legfelsőbb központi pénztár (Oberste Staatscentralkasse) végre az, a mely az összes állami pénztár-ügynek központját és egységét képviseli, az összes állambevételek és kiadások átnézetét elkészíti, s a többi központi főkormányhatóságokkal s jelesül a pénzügyminiszteriummal szakadatlan összefüggést és kapcsolatot fenntartja.⁴⁾

¹⁾ Az adók s helyi fizetések tekintetében legcélszerűbb a bevételi pénztárakat egyenesen mint kiadásiakat is alkalmazni, s ezt az utalványozások alapján foganatosítani. Nagyobb kiadások tekintetéből ellenben gyűjtőpénztárak (Sammlungskassen) szükségesek, melyekbe a helyiek beszállítják pénzeiket s ekkép fődözik a költségeket, foganatosítják a fizetéseket stb.

²⁾ V. ö. erre nézve Stein: F. W. 71 sk. 1. és Czörnig jeles dolgozatát a Tübinger Zeitschrift 1865-ki folyamata 217—244-ik lapj.; s ugyan e tárgyra vonatkozó külön művét: Budget Staatsrechnung und Controlo (1866.) hol az e tárgyra vonatkozó intézmények Európa főbb államaiból közelebbről ismertetnek.

³⁾ A legfelsőbb számszék feladata és hatásköre különösen két irányban érdemel közelebbi figyelembevételt. Egészen véve ugyanis főföltétele és institúciója ez az alkotmányos ellenőrzetnek, mely ellentétben a pénzkezelés és ügyvitel részleteibe és ágazataiba egyenként betekintő administratív ellenőrzetnek, ott veszi kezdetét, hol az államigazgatás és államháztartás egésze és egysége, s ennek eredményei összefoglalásáról van szó. Addig azonban míg az állam nem alkotmányos státus, e legfelsőbb controll tulajdonkép úgy jelenkezik, mint egyszerű számviteli művelet (a milyen volt Ausztriában a legújabb időkig, s némileg Frankonban is, amott „Oberste Rechnungs- und Controllbehörde“, emitt „Cour des Comptes“ czim alatt szerepelvén az illető organum). Alkotmányos országokban ellenben az ellenőrzet egyszerű számolati ellenőrzetből alkotmányossá válik, a budget-tárgyalás és törvény rendszerével szorosab kapcsolatba hozatik, s azt is vonja maga után, hogy a tulajdonképeni állam számvetés (Staatsrechnung) a nemzet képviselő testületének bemutatattatik, s ez utóbbi az egész pénzügyi ügyvitel s a kormány gazdálkodási eljárása s eredményei felett kiállítandó fölmentvény (Absolutorium-) adási jogot gyakorolja; mint azt Poroszországban, Belgiomban, s most már hazánkban is találjuk. L. még Stein: Fin. Wiss. 76—83. 1. és Czörnig: Tübinger Zeitschrift 1865-ki köt. 233—244. 1.

⁴⁾ Az állami számvitel-pénztár- és ellenőrzetügy alaki és műszaki oldalát illetőleg, l. Rau, Malchus, Stein, Czörnig id. műveiken kívül a következő szorosab szakmunkákat: Fröhlich: Handbuch der Staatsrechnungswissenschaft (1862.) Escherich: Lehrbuch des Staatsrechnungswesens (1852), Frankonra nézve Hock: Finanzverwaltung Frankreichs (1857) remek dolgozatát főleg 90 sk. 1. Graef: Handbuch des Etats-Cassen- und Rechnungswesens Preussens (1851.) és Gneist: Englisches Verwaltungsrecht című munk. több §§-jait.

VÉGE.

OKHB RT
REFERENZS
KÖNYVTÁRA

OKHB RT
REFERENZS
KÖNYVTÁRA

Heckenast Gusztáv

könyvkiadó-hivatalában Pesten (egyetem-utca 4-dik szám alatt) megjelent és minden könyvtárban kapható.

Apáthy István, dr. A magyar váltójog kézikönyve. Az 1840: XV. T. cz. I. r. és az 1844: VI. T. cz. nem különben az ezeket kiegészítő rendeletek alapján, különös tekintettel a felsőbb törvényszékek elvi megállapodásaira. (Nagy 8-r., XVI. 340 lap) füzve 2 frt. 40 kr.

Apáthy István. Polgári törvénykezési rendtartás, az 1868: LIV. T. cz. úgy az ezt módosító és kiegészítő törvények s rendeletek alapján, egyenlő tekintettel az elmélet és gyakorlat igényeire. Második bővített kiadás. (564 lap, nagy 8-rét) füzve 3 frt. 40 kr.

Bozóky Alajos. A római jog institutióinak tankönyve. Marezoll, Müller, Puchta és más hasonczimű műveinek nyomán. (8-r., 508 l.) füzve 3 frt.

Bozóky Alajos, dr. Az egyházi jog tankönyve. (8-adrét, XVI, 508 lap) füzve 3 frt. 60 kr.

Carey Henrik. A társadalmi tudomány kézikönyve. A szerző „principles of social sciencé” czimű munkájának átdolgozata. Angolból fordította Halász Imre (Nagy 8-rét, XVI, 575 lap) füzve 4 frt. 50 kr.

Czirák Antal Mózes Gróf. A magyar közjog alapvonalai. Harmadik bővített kiadás. Füzve 2 frt. 50 kr.

Dr. Degen Gusztáv. A váltó történelme a legrégebb időkől korunkig. Különös tekintettel a váltó-elméletekre. A váltótudomány kedvelői számára (8-rét 242 lap) füzve 2 frt. 60 kr.

Gross Henrik Károly. Bölcsészeti jogtudomány, vagy természetjog. Az eredeti után Greguss Ágost. (8-rét, 179 lap) füzve 1 frt. 30 kr.

Hajnik Imre. Magyar alkotmány és jogtörténelem.

Első füzet. Bevezetés a magyar alkotmány és jogtörténelembe. 8-rét, 38 lap) füzve 40 kr.

Második füzet. Az ősmagyar nemzeti szervezet és ennek előzményei hazánkban (8-rét 46 lap) füzve 50 kr.

Harmadik füzet. A szent István-féle alkotmány. I. rész. Alakulási és virágzási korszak. (8-rét. 111 lap) füzve 1 frt. 10 kr.

Negyedik füzet. A szent István-féle alkotmány. II. rész. Hanyatlási korszak (8-rét. 80 lap) füzve 80 kr.

Ötödik füzet. A magyar jogélet az Árpádok alatt. (8., 112 lap) füzve 1 frt. 10 kr.

Hajnik Imre. Magyarország az Árpád-királyoktól az ősiségnek megállapításáig és a hűbéri Európa. Állam- és jogtörténelmi kísérlet a magyar álladalmi és társadalmi élet alapzatainak és fejlődés, irányainak feltüntetésére. 1867. (115 lap, nagy 8-rét) füzve 1 frt.

Hefner János, dr. Római magánjog többnyire Haimberger és Schilling Bruno után. Három kötet. Első kötet: *Személyjog.* Második kötet: *Dologbani jogok.* Harmadik kötet: *Dologhosi jogok.* (296; 310; 272 lap, nagy 8-rét). Második kiadás. Füzve 4 frt.

Herezegh Mihály. Magyar polgári törvénykezési rendtartás. 1863. LIV. t. cz. Folytonos tekintettel a vonatkozó felsőbb rendeletekre, a magy. kir. curia semmitőszékének elvi jelentőségű határozataira, nem különben a magyar- és erdélyországi korábbi törvények és törvényeséki gyakorlatra. (Nagy 8-adrét. 688 lap) füzve 5 frt.

Hoffmann Pál, dr. A római jog rendszere mai ervényben, vagyis: Pandekták alapvonalai. Negyedik kiadás. (Nagy 8-rét, 400 lap) füzve 4 frt.

Hoffmann Pál, dr. A római jog történelme és institutiói.

Első kötet: A római jog külszerű történelme és a római per-jog. Nagy 8-rét. Második kiadás. Füzve 5 frt. 50 kr.

Hoffmann Pál, dr. Justinianus császár institutióinak négy könyve. A corpus juris civilis Kriegel testvérek által 1858-ban (nyolczadszor) kiadot eredeti szövege szerint 186 $\frac{1}{2}$ és 186 $\frac{2}{3}$ -ik évbéli tautiványai közreműködésével fordítva (280 lap, 8-rét) füzve 1 frt. 20 kr.

Hoffmann Pál, közönséges és magyar részszzerű katolikus egyházjog alapvonalai. Második kiadás. 1868. (268 lap 8-r.,) füzve 1 frt. 20 kr.

Karvasy Ágost. A váltójogtan. Magában foglaló az általános váltójogi elmélet a magyar váltójog és a közönséges német váltórendszabályt rendszeresen előadva. Ötödik kiadás. Füzve 1 frt. 20 kr.

Karvasy Ágost. A magyar váltójogi eljárás az 1840-ki s 1841-ki törvényezikkelyek, országbirói értekezletek határozatai és némely újabb legfelsőbb rendeletek szerint. Rendszeresen előadva példákkal és irománymintákkal, különös tekintettel az osztrák váltójogi eljárásra. Harmadik kiadás, (140 lap, 8-rét) füzve 1 frt.

Kautz Gyula. Nemzetgazdaságunk és a vámpolitika folytonos tekintettel törvényhozási feladatainkra és társadalmi teendőinkre az anyagi érdekek- terén. A magy. tud. akademia által 1000 frt. díjjal koszoruzott pályamunka. (VII. és 678 l., nagy 8-r.,) 1866 Füzve 4 frt. 50 kr.

Kautz Gyula. A nemzetgazdasági eszmék fejlődési története és befolyása a közviszonyokra Magyarországon. A magyar tudományos akademia által a Fáyalapítványból koszoruzott pályamű. (Nagy 8-rét, XVI, lap) füzve 4 frt. 40 kr.

Kerékgyártó Árpád. Magyarország történetének kézikönyve. Prai, Katona, Fessler, Engel, Horváth, Szalay, Bartal, gr. Teleky József, stb. nagy művei nyomán.

Első rész: A magyarok beköltözésétől III. Endre király haláláig 883—1301, (VII. és 181 lap) füzve 80 kr.

Második rész: III. Endre király halálától a mohácsi csatáig 1301—1526. (1867 VIII, 200 lap, 8-rét) füzve 80 kr.

Harmadik rész: A mohácsi csatától a linzi békekötésig s Ferdinand király haláláig, 1526—1657. Füzve 80 kr.

Negyedik rész: I. Leopold király székfoglalásától a szatmári békéig 1657—1711, Füzve 80 kr.

Ötödik rész: A szatmári békétől II. József császár haláláig 1711—1790. (8-adrét 215 lap) füzve 80 kr.

Hatodik rész: II. József császár halálától a reformi és nemzetiségi harcokig 1790—1840. (8-rét, 272 lap) füzve 1 frt.

Hetedik rész: A reformi és nemzetiségi küzdelmekről a függetlenségi harcok végéig. 1840—1849. Füzve 2 frt. 40 kr.

Kautz Gyula. Nemzet gazdaság- és pénzügytan tekintettel a gyakorlati iparéletrre a fensőbb tanulmány szükségéire, meg az államkormányzat és törvényhozás feladataira. Második, átdolgozott és tökélyesbített kiadás.

Első kötet. A nemzetgazdaságtan rendszere. Ára 4 frt.
Második kötet. Pénzügytan. Ára 2 frt.

Kereskedelmi törvény az általános német. Fordította s a közönséges német váltórendszabály s a magyar kereskedelmi törvényekkel kapcsolatban legfelsőbb engedélylyel közrebocsátotta Hegedüs Lajos. (211 lap, nagy 8-rét) füve 1 frt. 40 kr.

Kogler N. J., Általános vagy elméleti államtan. 1868. (VIII, 232 lap, 8-rét) füzve 1 frt. 60 kr.

Konek Sándor dr. Egyházjogtan kézikönyve. Különös tekintettel a magyar állam egyházi viszonyaira. Hamadik átdolgozott és javított kiadás. 2 kötet. (Nagy 8-r.,) Ára az egész munkának 2 kötetben 5 frt. 50 kr.

Kürthy J., dr. Az ausztriai-magyar birodalom statistikájának vázlata. Jogakadémiai hallgatók számára. (8-r., 456 l.,) füzve 2 frt. 60 kr.

Mackeldey Ferdinand, dr. A római jog tankönyve. A tizennegyedik, dr. Fritz János Adám által tetemesen javított és bővített kiadás után magyarra áttették Báttaszéki Lajos, Löw Tóbiás és Wagner Géza. Hatodik javított kiadás. Három kötet (780 lap, 8-rét) füzve 6 frt.

Matlekovits Sándor, dr. Pénzügytan. (8-r., 202 l.,) füzve 1 frt. 50 kr.

Mohl Robert. Az államtudományok encyclopaediája. Fordította Löw Tóbiás. (466 lap, nagy 8-rét.) Második kiadás. Füzve 3 frt.

Németh Antal. A francia büntetőtörvénykönyv. (Code Pénal.) A legújabb időkig tett változtatásokkal együtt. (8-r., 300 l.,) füzve 2 frt.

Schilling Frigyes Adolf, dr. A természetjog vagy bölcséleti jogtudomány kézikönyve, összehasonlító tekintettel a tételes jog intézkedéseire. A szerző után dr. Werner Rudolf által.

Első kötet: A bevezetést, általános részt és magánjogot tartalmazva. (8-r., XXXII, 308 lap.)

Második kötet: A természeti állam- és nemzetközi jogot tartalmazva. (XI, 380 lap.)
Ára a két kötetnek 5 frt.

Szlemenics Pál. Magyar fenyítő törvény. Ötödik az 1872. évig a büntető törvényekre és gyakorlatra vonatkozólag némely intézkedések tárgyában keletkezett legújabb rendeletekkel bővített kiadás. (Nagy 8-rét, 368 lap) füzve 2 frt.

Függelékkel: Büntetőjogi kalauz szótári alakban. (368, 213 l., 8-rét) füzve 3 frt.

Télly János. Ethika vagy bölcsészeti erkölcsi tan (216 lap, 8-rét) füzve 2 frt.

OKM
REFERENZ
KÖNYVTÁRA

170562

3000,-

2017. 1. 22
NKE EKK KTK Kari Könyvtár

00071178
musealin gard. f. t.

